

„Ambasadorul Tasin Gemil îndeplinea criteriul excelenței profesionale, pe care mi-o confirmase marele istoric turc Halil İnalcık, doctor honoris causa al Universității din București”.

Emil Constantinescu
Președintele României (1996-2000)

„Cititorii obișnuiți, dar și istoricii vor găsi în această carte o istorie vie a unor decenii pline de viață, o carte căreia nimic din ceea ce este omenesc nu-i este străin, o carte vibrând de sentimente și de emoții, dar și de preocupare pentru dreptate și pentru adevăr. Tasin Gemil se dezvăluie aici ca istoric, cercetător, profesor, participant la viața politică, diplomat, conducător de instituții, editor etc., dar Domnia Sa rămâne mai presus de toate un Om între oameni, participant la facerea și la scrierea istoriei României contemporane”.

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

„Dragă Tasin, mi-a făcut o mare bucurie să-ți citesc cartea de memorii (prin interviuri). E superbă. Nu e numai fresca vieții unui om și a unei familii, ci și o istorie vie a societății noastre din ultimii șaptezeci de ani. Deși te cunosc de o viață, n-aș fi crezut că ai învățat româna târziu, când mergeai la școală. Vorbești o limbă atât de bogată și frumoasă, plină de nuanțe, că aș fi jurat că asta a fost limba învățată de mic copil. Descrierea pe care o faci comunităților de tătari din Dobrogea mi se pare antologică”.

Dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu
Directorul General al Muzeului Național de Istorie al României

ISBN: 978-606-37-2083-3

TASIN GEMIL • UN TĂTAR DIN ROMÂNIA

TASIN GEMIL

UN TĂTAR DIN ROMÂNIA

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

www.ziuaconstanta.ro

TASIN GEMIL

UN TĂTAR DIN ROMÂNIA

**Amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric,
fost deputat și ambasador**

**Această carte a fost tipărită cu sprijinul financiar
al Primăriei Municipiului Medgidia, jud. Constanța.**

Coperta I: *Baku, 02 octombrie 2014. Tasin Gemil la un Forum Internațional*
(foto: Vusal Orucov, ziarist azerbaidjan).

Coperta IV: *Casa părintească a lui Tasin Gemil, din Medgidia*
(ulei pe pânză, 50x80 cm., pictor: Bogdan Nițescu/septembrie 2023).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GEMIL, TASIN

**Un tătar din România : amintiri, confesiuni, mărturii, evaluări ale unui universitar istoric, fost deputat și ambasador /
Tasin Gemil. - Cluj-Napoca : Presa Universitară Clujeană, 2024**

ISBN 978-606-37-2083-3

821.135.1

**© 2024 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.**

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

TASIN GEMIL

UN TĂTAR DIN ROMÂNIA

**Amintiri, confesiuni, mărturii,
evaluări ale unui universitar istoric,
fost deputat și ambasador**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2024

www.ziuconstanta.ro

Cuprins

Cuvânt înainte	11
Capitolul I: Rădăcinile și copilăria	15
Strămoșii mei au venit din Crimeea	16
Străbunicul meu a fost primarul Medgidiei	24
„Cap de turc” al lui Jean Steriadi este de fapt „Cap de tătar”	37
Viața cotidiană din Osmancea	40
Întâmplări cu bunica	49
Caii bunicului.....	51
Prietenii din Medgidia	56
Datini vechi tătărești	60
Cele mai vechi amintiri.....	72
Relațiile interetnice din Dobrogea	92
Capitolul II: Școala în Medgidia	101
Djadidism în Medgidia	101
Viața culturală din Medgidia	107
Două note de zece în aceeași oră de istorie.....	110
Deviza vieții mele	112
Examenul de maturitate.....	116
Bursier de Sfat Popular	120

Capitolul III: Student în Iași	123
Prima dată în Iași.....	124
Revenirea în Iași ca student.....	128
Tătarii se declarau turci	134
Am fost deturnat de la arheologie la turcologie.....	137
Problema bursei de studii în URSS	145
Rană veche.....	153
Absolvirea facultății	157
Capitolul IV: Militar cu termen redus și profesor de liceu	163
Teterist.....	163
Spectacol de gală la Caracal	166
„Vitelloni” din Eforie Sud	169
Rechemarea la Iași	175
Capitolul V: Cercetător științific în Iași	179
Am devenit ieșean	179
Sectorul de istorie universală.....	182
Mobilizat în prima linie a frontului.....	183
Pregătirea doctoratului	185
În atenția Securității.....	188
Al doilea Dimitrie Cantemir.....	193
Prima călătorie în Turcia.....	196
Am încercat să mușc dintr-o rodie	198
Universitățile din Turcia	202
Prietenul meu, librarul Ismail	206
Cei mai mari istorici ai Turciei.....	208
Liderii tătarilor crimeeni.....	211
A doua călătorie în Turcia	214
Șansa vieții mele.....	221
Călătorii științifice în alte țări.....	225
Noi dezamăgiri în Iași.....	228
Ce este un istoric?!	234

Capitolul VI: Arhivist principal în București	237
Supușii lui „nea Vasile”	237
Program guvernamental de cercetare a surselor istorice din străinătate	241
Interzis să merg în Turcia	244
Volum de documente turco-osmane	246
Capitolul VII: Pe „Nava Amiral” a istoriografiei române	253
Elita istoriografiei române	254
Revenirea	256
Cea dintâi monografie a istoriei relațiilor româno-otomane	257
Răzmeriță pe „Nava Amiral”	265
Pregătiri pentru plecarea definitivă în Turcia	267
Capitolul VIII: Participant la Revoluția română	271
Izbăvirea	273
Membru al C.P.U.N.	276
Amendament pentru reprezentarea minorităților naționale în Parlament	280
Capitolul IX: Liderul comunității tătare	283
UDTTMR este „odrasla” mea politică	283
„Nașul” meu politic	286
Neînțelegeri între turci și tătari	287
Uneltele dezbinării	290
De ce feseniștii din Constanța au fost împotriva tătarilor?	295
Ziua cea mare	297
Programul de renaștere națională a tătarilor	299
Reînființarea Seminarului Musulman din Medgidia	306
Președintele Süleyman Demirel la Medgidia	307
Reluarea legăturilor cu patria străbună Crimeea	311
Muzeul de istorie și civilizație tătară	313

Capitolul X: Cel dintâi deputat al tătarilor în Parlamentul României	315
Prioritățile primului deputat al tătarilor	316
„Noaptea care a zguduit Constituția”	321
Atacuri și contraatacuri.....	324
În slujba Academiei Române.....	326
Membru al Adunării Parlamentare a NATO.....	328
Am reușit să schimb titlul și conținutul unui raport despre România	330
Preparative diplomatice pentru intrarea României în Consiliul Europei.....	333
Un nou mandat de deputat	337
Reacție la atacul SRI.....	339
„Antanta Pontică”	340
Istoria Mării Negre	342
Universitatea Mării Negre	345
Deportarea tătarilor evocată pentru prima oară în Parlamentul României	346
Legile învățământului	347
Finalul mandatului de deputat	351
Capitolul XI: Universitate în Constanța	359
Concursuri academice	360
Istoria și politica.....	363
Singurul turco-tătar conducător de doctorat.....	369
Profesor la Universitatea din Ankara	372
Capitolul XII: Primul și unicul ambasador român de origine turco-tătară	377
Ideea de a fi ambasador	378
Partea I. Republica Azerbaidjan	381
Ideea devine o realitate extraordinară.....	382
Procedură diplomatică neobișnuită.....	387
Tentative de blocare	389
Pregătiri.....	392
Deschiderea Ambasadei	394
Diplomație publică și culturală	401

Genii românești omagiate în Azerbaidjan	410
Legăturile culturale sunt cele mai durabile	420
Relațiile politico-diplomatice româno-azerbaidjene	424
Mircea Geoană la Baku	431
Deschiderea Ambasadei Azerbaidjanului la București.....	433
Vizita prezidențială	434
Rezultatele vizitei prezidențiale	442
Legături comerciale	445
Încheierea misiunii la Baku	447
Plecarea din Azerbaidjan.....	452
Partea a II-a. Turkmenistan	459
Numirea a fost tranșată în avionul prezidențial	459
Iarăși probleme la plecarea în misiune	462
Începerea misiunii la Așgabat.....	465
Niyazowland	469
„Sfânta” Ruhnama.....	478
Corpul Diplomatic.....	483
Românii din Turkmenistan	490
Relațiile economice dintre România și Turkmenistan.....	495
Școala românească de duminică	499
Admiterea în UE și acțiuni culturale europene	501
Noul sediu al Ambasadei	506
Moartea dictatorului.....	508
În umbra monumentelor nu cresc lideri.....	510
Noua conducere	513
Încheierea misiunii diplomatice	517
Capitolul XIII: Răzbumarea Securității	525
Dosarele mele de la Securitate	525
Atac odios	530
Sentința finală.....	535
Capitolul XIV: Institutul de Turcologie	539
De ce la Cluj-Napoca?	539
Obiective și realizări.....	550
Prof. univ. dr. Călin Felezeu	558

Cuvânt înainte

Această carte este veche și este nouă, deopotrivă. Ea poate fi socotită o nouă ediție, dar mult scurtată, a celor două volume ale cărții „Pe drumurile istoriei”, pe care am publicat-o, în 2019, la aceeași Editură Presa Universitară Clujeană. Dar, ea poate fi acceptată și ca o carte nouă, nu numai prin titlul nou, care de fapt este titlul inițial, ci și prin intervențiile masive în textul cărții precedente. Mai întâi, am operat o reducere cantitativă drastică, textul fiind micșorat la jumătate, de la aproape 1200 pagini (mai exact 1188), la mai puțin de 600 pagini (mai precis 565). Am renunțat la partea introductivă și la cea de încheiere, la ultimul capitol și la mai multe subcapitole. Dar, am adăugat și subcapitole noi. Conținutul întregii lucrări a fost revizuit și condensat. Nu am considerat necesar să public din nou și cele aproape 150 de documente (integrale și parțiale), din arhiva mea personală și din cea a CNSAS, pe care le înserasem în cele două volume ale cărții din 2019, tocmai în ideea de a le pune la îndemâna celor interesați și de a le salva, căci altminteri multe din ele erau sortite dispariției sau rămâneau ascunse undeva, poate pentru totdeauna. Aproape toate capitolele din cartea veche au fost micșorate, mai mult mult sau mai puțin; unele capitole au fost reduse chiar în proporție de 80-90%. Doar capitolul XII, consacrat activității mele ca ambasador, a fost extins cu câteva zeci de pagini, deși din textul inițial tipărit au fost eliminate sau restrânse părți întinse ale capitolului.

Multe judecăți de valoare și considerații din versiunea veche au fost regândite și rescrise, ținând seama de evoluțiile din ultima vreme din țară, din regiunea pontică și de pe plan internațional. Pe baza unor informații noi, am inclus și unele precizări de fapte, clarificări, adausuri de detalii și

interpretări inedite. Am renunțat la metoda dialogului, care era poate atractivă pentru cititor, dar îl puneam cumva în poziția de asistent pasiv. Aici mă adresez direct cititorului, solicitându-i participarea activă la analize și evaluări, la derularea unor întâmplări și evenimente. Am operat schimbări importante și la capitolul ilustrații. Cu excepția unor fotografii din perioade mai îndepărtate, în primul rând unicate, am înlocuit multe poze din cartea veche, păstrând însă registrele tematice. Narațiunea a fost adusă la zi. Cel mai recent eveniment înregistrat în această carte este retragerea (suspendarea), la 24 ianuarie 2024, a delegației Republicii Azerbaidjan din Consiliului Europei. Am notat acest fapt, pentru că admiterea Republicii Azerbaidjan în Consiliul Europei, la 25 ianuarie 2001, se datorează României, prin ambasadorul ei de la Baku.

Deși am primit sugestii repetate, din țară și străinătate, îndeosebi din Turcia, de la tătarii din Kazan și de la unele comunități tătare din Occident, pentru o nouă ediție a cărții, eventual prescurtată (și) în turcă sau engleză, am stat multă vreme cu îndoiala dacă o nouă ediție ar mai fi necesară. Am exclus de la început varianta ediției în altă limbă, date fiind cheltuielile mari ale acestei operațiuni. Este treaba celor care ar gândi că ar fi utilă traducerea cărții. Interesul și prețuirea arătate acestei cărți, atât în mediul tătar, cât și în cel românesc, inclusiv și îndeosebi academic, au fost chiar peste așteptările mele. Unii au mers până acolo încât au calificat această carte de poveste a vieții mele ca un model de corectitudine, abnegație, perseverență, străduință și reușită demn de urmat în diaspora tătară, turcă și nu numai. Vreau să mulțumesc tuturor celor care au avut un gând bun și au spus o vorbă frumoasă la adresa acestei cărți.

Deși voluminoasă, cartea a avut un tiraj destul de mare pentru aceste timpuri, în care interesul pentru carte este din ce în ce mai scăzut, din păcate. Având în vedere și prețul destul de ridicat al celor două volume ale cărții, răspândirea ei în țară și străinătate a fost totuși destul de mare.

Am fost convins să încep lucrul la această nouă-veche carte și ca urmare a interesului manifest al Asociației Culturale „Mehmed Niyazi” din orașul meu natal Medgidia și, prin ea, al Primăriei și Consiliului Local din municipiu, care m-au îndemnat să purced la treaba aceasta și mi-au promis întregul lor sprijin, inclusiv și îndeosebi material pentru tipărirea lucrării. Țin să le mulțumesc în mod deosebit.

Îmi permit să-mi destăinui și satisfacția pentru că rudele mele sunt deosebit de mulțumite de faptul că am dezvăluit informații, fie și limitate, despre trecutul familiei, de care nu știau mai nimic. Colegii mei, de școală și facultate, mi-au produs bucurii atunci când, prin scris sau vorbe, mi-au confirmat că relatările din carte despre fapte și evenimente din acele timpuri corespund în totalitate adevărului, adăugând și unele amănunte pe care nu le știam sau îmi scăpaseră. Mulți cititori, tătari și români, au recunoscut că această carte este deosebit de atractivă, citindu-se ca o adevărată operă literară. Ba unii au forțat nota, afirmând că este ca un roman pe care cu greu îl lași din mână. Nu puțini mi-au mărturisit că au citit cele două volume, cu foarte puține întreruperi, în 3-4 zile consecutive, și că au aflat o sumedenie de lucruri noi, unele nebănuite. Dar, au fost și unii, mai bine zis unele, care mi-au reproșat greutatea, la propriu, a acestei cărți (2,5 kg), ceea ce este deranjant, desigur, mai ales pentru cei obișnuiți cu lectura în pat. Tuturor le sunt recunoscător că au binevoit să-mi destăinuie aceste trăiri ale lor.

Mărturisesc că am avut și niscaiva interese personale, fie ele și minore, în apariția acestei lucrări într-o nouă formă și conținut. În afara unor scăpări de condei de care eu însumi mă fac vinovat, în cele două volume apărute în 2019 s-au strecurat și o serie de greșeli de tipar cauzate de incompatibilitatea dintre computerul meu de atunci (cu *Word7*) și cel al editurii (cu *Word10*). Aceste erori devin chiar supărătoare, pe alocuri. Sper ca prezenta carte să apară în condiții tehnice mai bune.

Nădăjduiesc că cititorii mei vor întâmpina și această carte cel puțin cu același interes cu care au acceptat și celelalte lucrări ale mele, care, toate, converg către obiectivul meu major de a dezvălui istoria adevărată a tătarilor.

T. G.

Capitolul I.

Rădăcinile și copilăria

Dragă Cititorule, pornim de aici și mergem împreună pe un drum mai lung de 75 de ani. Vom străbate nu numai timpul, ci și întinsul pământului, unde vom întâlni oameni buni și răi, obiceiuri și întâmplări de toate felurile, pe care vom încerca să le înțelegem, coborând adeseori și în istorie, chiar cu mulți ani în trecut. Pentru ca această călătorie să fie cât mai agreabilă, îți propun, drag prieten de drum, să purtăm o conversație imaginară. Adică, eu voi încerca să intuiesc care ar fi problemele care te-ar putea interesa și cele care nu sunt prea bine cunoscute, pentru a căuta să le lămurim, așa cum cred eu că ar trebui făcut.

Cum este și firesc, trebuie să începem cu începutul. În același timp, vreau să-mi exprim dorința ca însoțitorii mei în această călătorie, sper interesantă și instructivă, să fie în primul rând tinerii, tătari, turci, români și de alte origini etnice sau religioase; pentru mine, toți sunt tineri și îi iubesc pe toți, deopotrivă. Vreau să le dezvălui multe lucruri noi și, sper, folositoare în această călătorie în timp, la care îi invit pe toți cei care vor să cunoască din interior nu numai comunitatea tătară, ci și oamenii pe care i-am întâlnit, locurile îndepărtate în care am trăit și am muncit sau prin care am trecut de-a lungul vieții mele.

M-am născut în Medgidia, în cartierul – ca să nu-i zic mahala – tătăresc din acest oraș care, în 1943, când m-am născut, avea o populație numeroasă de tătari. Partea de est și cea de sud ale orașului erau în întregime locuite de tătari. În partea sudică a orașului, acolo unde acum se află Casa Armatei și casele de peste drumul lateral se găsea și o mică mahala a țișanilor tătari; da, existau și țișani tătari, dar numai în Medgidia. Vom reveni asupra acestui aspect. În extremitatea estică a orașului era mahalaua țișanilor turci, mahala de colibe și bordeie cunoscută apoi cu denumirea de „Ali Baba”.

În Medgidia, erau și turci, însă în număr mai mic decât tătarii și locuiau împreună cu aceștia. În cartierul musulman din oraș, preponderent tătăresc, trăiau și albanezi musulmani, dar nu erau mulți. Aceștia erau deja turcizați, apoi s-au și tatarizat, adică s-au căsătorit cu tătari și și-au însușit limba și obiceiurile tătarilor. Partea de vest era cartier românesc, pe când cea de nord-vest era „Orașul Nou” cu blocuri, iar cea de nord era zona industrială, unde s-au construit și blocuri. De fapt, „Orașul Nou” a fost construit pentru ofițerii armatei sovietice de ocupație. Garnizoana sovietică era încartiruită în cazarma aflată în zona stadionului de astăzi, iar cea românească se afla în cazarma de lângă spitalul nou; spitalul a fost construit chiar în curtea cazarmei. În cartierul nostru trăiau și români, greci, dar în număr mic; după cum existau și case tătărești în cartierul românesc, dar tot în număr mic. Copiii români de pe strada noastră vorbeau tătărește la fel ca și noi. Deci, vreau să spun încă de la început faptul că în Medgidia exista o comunitate puternică de tătari, care mi-a marcat copilăria.

Strămoșii mei au venit din Crimeea

Familia mea, atât cât am putut să aflu până acuma, pe linie paternă este originară din Bağcesaray, capitala Hanatului Tătar din Crimeea, iar străbunicul meu, Abdul Kerim a fost unul dintre învățații acestui oraș, deci făcea parte din pătura numită *ulema*. A fost destul de înstărit, de vreme ce, când a venit în Medgidia, nou construită atunci ca urbe modernă, a putut să-și ridice, în centrul orașului, o casă mare cu o grădină largă și să cumpere opt prăvălii pe strada mare a orașului.

Prin firmanul din 2 septembrie 1856 al sultanului otoman Abdul Medjid (1839-1861), lângă vatra vechii localități Karasu a fost ridicat un nou oraș. Era printre primele localități din cuprinsul Imperiului otoman care a beneficiat de o structură urbană modernă. Târgul Karasu, numit ulterior *Medjidiye*, după numele fondatorului, a fost reconstruit special pentru refugiații tătari, după încheierea războiului Crimeei (1853-1856).

Cred că străbunicul meu și familia lui s-au aflat în primele valuri de refugiați de după Războiul Crimeei. Unii din acești refugiați, între care și familia străbunicului meu, s-au oprit în Medgidia. Din nefericire, nu am date exacte despre el și familia lui din perioada crimeeană. După prăbușirea URSS, istoricul tătar crimeean Enver Memet Ozenbaşlı (Abdullayev) (1956-

2014) a publicat câteva lucrări pe baza arhivelor rusești privind emigrația din Crimeea. Din nefericire, filologul, etnograful și istoricul Enver Memet Ozenbaşlı s-a stins din viață prea devreme, neputând să ducă la îndeplinire proiectele sale științifice legate de evoluția națiunii tătare crimeene, despre care îmi vorbise cu atâta entuziasm la întâlnirea noastră de la Bağçesaray, din primăvara anului 2011. Într-unul din registrele de emigrație, din anul 1860, privind locuitorii înstăriți din Bağçesaray, publicate de către Enver M. Ozenbaşlı, în 2007, există numele Abil Kerim Bekirov, care ar putea fi străbunicul meu, dar cu condiția ca funcționarii ruși să nu fi transcris corect numele din grafia arabă, făcând confuzie între Abil și Abdul. În orice caz, în documentele oficiale ale Primăriei Medgidia publicate de Virgil Coman în 2008, semnătura în caractere arabe a primarului, din anii 1880-1884, de pildă, este cât se poate de clară – Abdul Kerim. Aceeași semnătură, ca și cea în caractere latine, care a fost publicată de Adrian Ilie, în 2002, se regăsesc și în alte acte ale Primăriei din perioada 1878-1889, când străbunicul meu a deținut, cu unele intermitențe, funcția de primar al orașului Medgidia. În Arhivele Naționale ale României, Serviciul Constanța, și Direcția Județeană Constanța pentru Evidența Persoanelor și Starea Civilă se păstrează documente oficiale în care numele bunicului meu este grafiat cât se poate de clar: GEMIL ABDUL KERIM (1863-1921), iar în actul de naștere al tatălui meu TAHIR, din 1909, numele tatălui său este GEMIL AGI KERIM. Într-adevăr, în familie se știa că străbunicul meu Kerim a fost în pelerinaj la Mecca. Într-un Proces-verbal oficial al Primăriei Medgidia, din 18 mai 1883, privind delimitarea pământurilor locuitorilor de cele ale statului, *Abdulcherim Benli Şah* apare ca proprietarul unei parcele de 16 ha. Posibil să fie vorba tot de străbunicul meu, deoarece toate persoanele trecute pe această listă sunt desemnate cu toate numele cunoscute, uneori chiar și cu patru (adică tatăl, bunicul și chiar străbunicul). În orice caz, după mulți ani de la decesul tatălui său, tatăl meu, Tahir, avea încă în proprietate, prin moștenire, 5 ha de pământ arabil, într-o zonă foarte bună, lângă Gara de Sud, de-a lungul căii ferate. Nu îl vânduse când avea atâta nevoie de bani, dar a trebuit să doneze acest pământ, mai târziu, cumnatului său Suliman, pentru ca acesta îl mizase la poker, chiar dacă nu era în proprietatea lui, și îl pierduse. Tatăl meu nu putea să o refuze nicidecum pe sora sa, la care ținea enorm de mult. Informația asta mi-a fost dată de tatăl meu, chiar pe acel teren, când aveam 7-8 ani; arendasem atunci o parcelă de bostană în acele locuri. Așadar, nu este exclus ca numele tatălui sau al bunicului lui Abdul Kerim să fi fost *Benlişah*, un nume care face trimitere la o poreclă – *Şahul cu aluniță(e)*. Acest afix lexical onomastic este larg

răspândit printre tătarii din Crimeea, de la numele marelui han Mengli Ghiray I și al regretatului om de cultură constănțean Ekrem Menlibai, până la numele oamenilor obișnuiți, ca: Menliali/Menali, Menlisaid/Mensaid, Menlisare/Mensare, Menliasan/Menasan ș.a. Numai că, numele *Benlișah* este o formă turcă, nu tătară (aluniță – *ben* în turcă și *men* în tătară).

Registrul stării civile pentru născuți

No 374

Din anul una mie nouă sute nouă, luna Martie
 în douăsprezece zile ora două post meridiane. Act de naștere al lui
 Tahir de sex masculin de religie mahomedană.
 Gemil de națiune de protecțiune Romsă născut ori num
 Aqi. corent la ora cinci autu in casa părinților săi din
 Xerim orașul Medgidia Fi legitim al D-lui Gemil Aqi Xerim.
 de ani patruzeci și cinci de profesie fara și al D-nei
 de ani de profesie
 ambii domiciliați în orașul Medgidia pe strada Dercabal N° 16, după
 declarația făcută de tatăl care ne-a înfățișat copilul
 Intâiul martor a fost D-l Haluz Veli Emin de ani treizeci și cinci
 de profesie hoga și al doilea martor a fost D-l Abdulazis Aqa
 Gafer de ani patruzeci de profesie plugar ambii domiciliați în
 orașul Medgidia, cari au subscris acest act după ce li l'am cetit împreună cu
 noi și cu declarantele. Constatat după lege de noi, Gafer Vachid ajutor de Pri-
 mar al comunei urbane Medgidia și ca delegat oficer de stare civila.

Declarante (ss) Gemil Aqi Xerim.

Martori (ss) Haluz Veli Emin.
 (ss) Abdulazis Gafer.

Primar Ofițer al stărei civile (ss) Gafer Vachid.

SEX masculin
 Marbo
 mediana
 sac. 177
 067-1893
 12. Iulie 1909
 M. Tamin

DECEDAT, act de deces Nr. 172
 din 27.04.1982 înregistrat la
 Comitetul local al stării civile pop.
 al MESSUJSD
 comunicat cu actul
 din

1. Medgidia, 09.11.1909. Copia legalizată a Certificatului de naștere al lui Tahir, tatăl lui Tasin Gemil

Conform unui document oficial, aflat în fondul Ministerului de Interne, Divisiunea Comunală, de la Arhivele Naționale din București, la 2 noiembrie 1886, Abdul Cherim (Kerim) a fost reales primar al orașului Medgidia, obținând cel mai mare număr de voturi (96) din partea electorilor. Așa cum atestă același document, la 30 noiembrie 1886, primarul Abdul Cherim era instalat oficial în funcție, iar ca ajutor de primar era instalat, la 2 decembrie 1886, Anghel Mosinof.

Potrivit unor vorbe care circulau, dar cu foarte mare discreție, în familia largă a tatălui meu, străbunicul meu Abdul Kerim ar fi avut legături de sânge cu dinastia gheraidă, care a domnit timp de 350 de ani în Hanatul din Crimeea. Se pare că este vorba de aceeași ramură cu cea a cunoscutului poet tătar Hamdi Gheray Bay (1901-1930, ucis de bolșevici), ale cărui poezii au fost publicate în tătară și la București, în 1994, de către nepotul său de frate Latif Azim. Fratele lui Hamdi, Ezel Gheray Bay, se refugiase în România, către sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, și păstrase un caiet cu poezii ale fratelui său. Ideea originii gheraide a liniei mele paterne este întărită de faptul că vărul de gradul doi al tatălui meu, Feuzi, cunoscut mai bine sub numele de Kadı Feuzi (1890-1960), căci a deținut multă vreme această demnitate de *kadı* (judecător islamic), fusese propus în perioada interbelică ca viitor șef al statului tătar crimeean, probabil avându-se în vedere descendența sa din Casa Gheraizilor. În gazeta „Karadeniz” nr. 1(21), din 1993, a fost publicat articolul „*Marii noastre înaintași – Fevzi Ibrahim Ismail Efendi unul dintre strănepoții hanilor crimeeni*”, însoțit de o fotografie a lui Kadı Feuzi în ținută de gală. Așa cum rezultă din acest articol – semnat E. M., care cred că este istoricul Ekrem Mehmet Ali – Kadı Feuzi fusese pregătit în perioada interbelică ca *han* al viitorului stat tătar crimeean. Se credea atunci că Germania va elibera Crimeea de sub ocupația rusească și o va reda tătarilor. Nu cred că a fost realistă această speranță a liderilor tătari din România. După căderea regimului hitlerist s-a aflat că Germania nazistă nu se gândea nicidecum la tătari, ci intenționa să mute în Crimeea germanii de pe Volga și să constituie acolo un stat satelit, numit Goteland. Dar, dincolo de caracterul hazardat al proiectului politic crimeean al liderilor tătari din România, mi se pare absurdă ideea de a reinstaura hanatul, după ce cu 10-15 ani mai înainte, în decembrie 1917, tineri tătari cu adevărat revoluționari și patrioți înființaseră în Crimeea cea dintâi republică din lumea musulmană și promulgaseră prima Constituție democratică din întreaga istorie a lumii islamice și nu numai.

Se înțelege că, după instaurarea regimului comunist, această chestiune a „întronării” în Crimeea a lui Kadı Feuzi a fost ascunsă cu cea mai mare teamă. Nu am găsit nici un indiciu în acest sens în dosarul de la Securitate al lui Feuzi Ibraim (Ismail) (Dos. nr. 789869) și nici în dosarele altor frunțași tătari din acea vreme, inclusiv ale șefilor de cuib legionar Irmambet Iusuf (Dos. nr. 001172) și Becmambet Ali (Dos. nr. 375899). Nu a aflat Securitatea această informație sau nu a luat-o în serios? În orice caz, Kadı Feuzi nu a fost arestat! În anii 1950, acest văr al tatălui meu, Kadı Feuzi, venea destul de des la noi acasă. Îmi aduc aminte că era un om rotofei și cu chelie strălucitoare, ceea ce mă amuza. Părinții mei, ca și celelalte rude paterne, se purtau cu respect deosebit față de el. Din spusele tatălui meu și ale rudelor apropiate am reținut că bunicul tatălui meu, Abdul Kerim, și bunicul lui Kadı Feuzi, Ismail, au fost frați. Un alt argument în susținerea acestei rudenii este și faptul că, după ce a ieșit din închisoare, în 1955, unchiul Latif (fusesse acuzat pe nedrept că ar fi fost legionar), unul dintre verii primari paterni ai tatălui meu, s-a căsătorit cu tanti Gevrie, fiica cea mai mare a lui Kadı Feuzi, ceea ce a scandalizat însă întreaga familie și comunitatea tătară din Medgidia, dată fiind prevederea din dreptul cutumiar tătar care interzice căsătoriile între rude, până la gradul IV inclusiv. Un alt argument în acest sens ar fi și numele străbunicei mele, pe care îl știu din certificatul de deces al bunicului meu. Mama lui, adică străbunica mea, purta un nume destul de rar și pretențios, *Emetullah*, care era folosit, de regulă, de membrii aristocrației otomane și crimeene, îndeosebi de prințese. Sunt probe documentare suficiente în acest sens, inclusiv epigrafice.

Regret că nu m-am ocupat mai devreme de arborele genealogic al familiei mele. Era obligația mea ca istoric. Pot fi invocate motive, dar nu mai au nici o valoare acuma.

Din cauza represiunii rusești, între anii 1854-1860 au plecat din Crimeea 141 667 de tătari, iar între 1860 și 1862 au părăsit Crimeea alți 227 627 de tătari, cum arată registrele oficiale ale timpului. Adăugând și datele din alte surse, aflăm că între anii 1854 și 1864, deci numai în zece ani, 595 000 de tătari au fost siliți să-și părăsească țara strămoșească și să se pună la adăpost între hotarele otomane. Circa 50 000 din aceștia au rămas în Dobrogea, mulți din ei cu speranța întoarcerii acasă, dată fiind apropierea de Crimeea. Așa se și explică caracterul de provizorat al traiului multor tătari în Dobrogea (mulți în bordeie), până la sfârșitul Primului Război Mondial, când s-a instaurat

regimul bolșevic și în Crimeea, ceea ce a năruit speranțele lor de a se putea reîntoarce la vetrele strămoșești.

Potrivit povestirilor din familia noastră, mai bine zis al relatărilor păstrate și transmise de către tatăl meu și rudele sale apropiate, Abdul Kerim ar fi fost unul dintre fruntașii locali care au susținut activ armatele coaliției venite pentru eliberarea Crimeei de sub ocupația rusească, când a avut loc Războiul Crimeei (1853-1856). Când eram mic, l-am auzit de multe ori pe tatăl meu, ca și pe surorile sale Refika și Agire, verișoarele sale Sadie și Nadie, povestind cu mândrie, dar și cu o anumită părere de rău despre faptul că bunicul lor, primarul Medgidiei, Abdul Kerim, ar fi pierdut în timpul mandatului său toate cele opt prăvălii aflate în proprietatea sa. În fiecare an, toamna, el vindea o prăvălie pentru a ajuta văduvele sărace din oraș, indiferent de religie și etnie. Fiecare văduvă cu copii mici primea de la primar o căruță cu lemne de foc, o oaie, un sac cu făină, un bidon cu ulei și o traistă cu zahăr. Aceste ajutoare nu erau date din banii Primăriei, ci din banii privați ai primarului Abdul Kerim. Astfel, el a vândut șapte prăvălii în șapte ani de mandat, iar cu banii luați pe ultima prăvălie a plecat la Mecca, pentru a-și îndeplini datoria de bun musulman. Numai că, și-a lăsat familia fără moștenire consistentă. Cel mai mult au avut de suferit bunicul meu Gemil și sora sa cea mai mică, Emine, care a fost nevoită să se mărite cu un văduv cu copii. Tatăl meu nu și-a cunoscut mama, deoarece a pierdut-o când avea doar un an și jumătate. Bunicul meu nu s-a mai însurat; de casă și de creșterea sorei mici și a fratelui mai mic s-a ocupat fiica sa cea mai mare, Refika, care avea atunci doar 8-9 ani. Mama tatălui meu se numea Adavie și era din Valea Seacă (*Omurşa*). După moartea ei, rudele materne de la țară ale tatălui meu nu au fost agreate de către rudele lui paterne de la oraș, astfel că relațiile tatălui meu și ale surorilor lui cu rudele mamei lor au fost practic întrerupte. Mult mai târziu, prin anii 1960, tata a aflat de existența în Turcia a unui văr al său, Emrullah, din partea maternă. Din corespondența cu acesta, am aflat că tatăl meu și surorile sale aveau în Turcia încă doi veri primari în viață, tot din partea maternă, Beytullah și Seyfullah. În 1971, când am stat aproape șase luni în Turcia, am făcut vizite acestor veri ai tatălui meu. Doi locuiau în noul oraș Polatlı, de lângă Ankara, iar al treilea stătea în Ankara. M-au primit cu mare bucurie. De fapt, de la ei am aflat că rudele materne ale tatălui meu nu fuseseră agreate de către rudele lui paterne de la oraș. Am fost impresionat atunci când unchiul Emrullah, la care am ajuns în Polatlı, m-a

invitat după cină la un pahar de rachiu și, la un moment dat, a deschis radioul, din care am auzit vocea binecunoscută mie a crainicului: „*Bună seara, dragi ascultători. Aici Radio Iași.*” Eram în mijlocul Anatoliei și mărturisesc că am fost emoționat. Unchiul Emrullah era un om simplu, nu știa limba română decât foarte puțin, dar el obișnuia să asculte Radio Iași în fiecare seară, pentru că acest post românesc putea să prindă el acolo. Îmi spunea că îi place să audă românește și să asculte cântece populare românești, care îi aduceau aminte de copilărie. În 1980, tatăl meu și mama mea au putut să dea curs invitației acestor rude din Turcia și au reușit astfel să se cunoască îndeaproape.

Mama mea, Eriane, era țărăncă din Osmancea. Făcuse câteva clase de școală în sat, știa să scrie și să citească în limba română, dar cu mare dificultate. În schimb, citea Coranul fluent și cu melodia necesară. Mama mea avea o voce cristalină. Îmi plăcea să o ascult citind melodios Coranul, dar și atunci când făcea treabă în casă, cântând vechi cântece tătărești și turcești. Din câte mi-am dat seama, mama a fost primită bine de către surorile și verișoarele tatălui meu. Am înțeles că două dintre ele, mătușile Refika și Sadie, s-au ocupat în mod special de ea, ajutând-o să se integreze cât mai repede în familie. Mătușa Sadie era mama verilor mei Genghiz și Onder Salim, care erau cunoscuți ca ingineri de înalt profesionalism și devotați I. M. U. Medgidia, unde au lucrat amândoi toată viața. Mătușa Sadie era bunica maternă a regretatei dr. Farida Așchie și bunica paternă a cunoscutului cardiolog dr. Belgin Salim. Ea era foarte pricepută la mâncăruri. De la ea a învățat mama mea să facă mâncăruri orășenești, inclusiv baclavale, ceea ce nu era la îndemâna oricui. Cred că la Medgidia se practicau rețetele de mâncăruri de la Istanbul. Din spusele tatălui meu știu că, în Medgidia, ca și în Constanța, erau atunci și localuri de tipul celor din Turcia. Interesant este și faptul că tatăl meu și mama mea participau la serate muzicale și dansante (la gramophon, de bună seamă), care se organizau în cercul de rude și prieteni ai tatălui meu. Am aflat aceste informații din discuțiile pe care rudele le aveau, destul de des, în serile de toamnă și iarnă, mai ales la noi. În perioada interbelică, sub influența transformărilor care aveau loc atunci în România, dar și a reformelor lui Atatürk din Turcia, cel puțin o parte a tătarilor din Medgidia evoluase relativ repede pe calea modernizării. Deoarece influența Turciei în Dobrogea se transmitea prin radio, presă și vizite la și de la Istanbul, turcii și, mai ales, tătarii din România au receptat

mai ușor reformele lui Atatürk, decât turcii din Anatolia, cărora reformele le-au fost impuse. Desigur, acest proces de modernizare voluntară a turco-tătarilor din România a fost susținut și de mediul românesc aflat în același proces de transformări.

Pentru a fi mai explicit se cuvine să deschid o paranteză. În Crimeea a existat multă vreme o separație nu numai între cele trei zone geografice componente: litoral (*yalıboyı*), munte (*tau/dağ*) și stepă/câmpie (*şöl/çöl*), ci și între locuitorii acestor zone. Dacă această separație nu era prea distinctă între tătarii de pe litoral și cei de la munte, diviziunea era însă clară între aceștia și tătarii din stepă sau câmpie. În fond, separația era inițial între sedentari și nomazi, apoi a devenit între orașeni și țărani. Aceste diferențieri au fost aduse și în Dobrogea, unde majoritar erau tătarii de stepă, pe când cei de la munte-litoral plecaseră în mare parte în Turcia, stabilindu-se în marile orașe, în primul rând în Istanbul. Tătarii stabiliți în orașul modern Medgidia erau în bună parte originari din orașele Crimeei. Încă din copilărie sesizasem diferențele notabile dintre tătara vorbită la Osmancea și cea vorbită în Medgidia, mai precis cea vorbită de rudele mele paterne. Pe lângă unele cuvinte arhaice, kîpceace, nefolosite în Medgidia, tătarii din satele dobrogene nu pronunțau sunetul „f”, înlocuindu-l cu sunetul „p”. De aceea, atunci când mă refer la nume sau termeni tătărăști din Osmancea, transcrierea o fac potrivit pronunției locale de atunci, adică: Petâslam în loc de Fethislam, Eşrep în loc de Eşref, Pikret în loc de Fikret, Iusâp în loc de Yusuf, Perit în loc de Ferit etc. Menționez că aceeași înlocuire de sunete există și în limba turkmenă actuală, adică și turkmenii pronunță „p” în loc de „f”. Poetul național turkmen este numit oficial Magtymguly Pyragy (în loc de *Fragi*) (1724-1807) (*y* se citește *î*). La aniversarea de 300 de ani, el a fost sărbătorit recent și în București, printr-o adunare solemnă găzduită de Biblioteca Națională a României.

Trebuie subliniat, totodată, și faptul că tătara dobrogeană, îndeosebi cea de la țară, nu a evoluat, pe când tătara din Crimeea s-a dezvoltat ca o limbă literară, pe baza dialectului din Bağçesaray și litoral (*yalıboyı*), cu puternice influențe oguze (turce). Limba tătară din Crimeea este mult mai apropiată de limba turcă literară din Turcia (80-85%), decât tătara dobrogeană (60-65%). De altminteri, dialectul de litoral (*yalıboyı*) al limbii tătare crimeene face parte din ramura oguză sau de sud (împreună cu turca din Turcia, azebaidjana, turkmena) a limbilor turcice, pe când dialectul de stepă (*şöl*) face

parte din ramura kîpceacă sau de nord. De aceea, limba tătara crimeeană literară este calificată de către lingviștii turcologi ca o limbă kîpceaco-oguză, ceea ce este o situație aparte în familia limbilor turcice. Tătara vorbită în Dobrogea, mai ales în zona rurală, este un grai al dialectului de stepă. A existat aici și dialectul tătar nogai, vorbit de clanurile venite din Bugeac, după 1812, dar și din Crimeea, după 1856. Din păcate, dialectul nogai este aproape dispărut astăzi. Graiul dobrogean a păstrat însă multe cuvinte arhaice, din limba comună kîpceacă din vremea Hoardei de Aur, ceea ce îi conferă și o valoare patrimonială la nivelul lumii turcice. Lingviștii tătari din Crimeea, care au descoperit tătara dobrogeană abia după 1990, au constatat că acest grai rămăsese blocat la nivelul tătarei de stepă de la jumătatea sec. XIX, când au venit cei mai mulți din strămoșii tătarilor de astăzi din Dobrogea. Din câte știu, în afara unor încercări din anii 1950, nu s-a realizat nici măcar un studiu-anchetă asupra graiului tătar dobrogean, care în prezent se află în pragul dispariției. În 2009, UNESCO a inclus limba tătară printre limbile aflate în pericol.

Străbunicul meu a fost primarul Medgidiei

Documentele din arhivele constănțene consemnează faptul că străbunicul meu a deținut, după 1878, funcția de primar în mai multe mandate, alternând la conducerea urbei când Hagi/Agi Kerim când Kemal Agi Amet. Străbunicul meu a fost primar, ajutor de primar și consilier.

Despre Kemal Agi Amet se știu mai multe lucruri, pentru că în „Analele Dobrogei” au apărut câteva întâmplări anecdotice despre el, cred reale. Cel mai important este, desigur, faptul că Kemal Agi Amet este ctitorul bisericii creștin ortodoxe din Medgidia. O stradă principală din Medgidia poartă numele lui, ceea ce nu a fost schimbat nici de comuniști. Dar, despre Abdul Agi Kerim s-a scris foarte puțin, de fapt nu s-a scris mai nimic; dacă foștii mei studenți, Virgil Coman și Adrian Ilie, nu ar fi găsit în Arhive documentele mai sus menționate, eu rămâneam doar cu vorbele, pentru că în familia noastră se știa că străbunicul meu a fost primar. Tatăl meu îmi spusese pe când eram copil despre faptul că bunicul său, Abdul Kerim, fusese primarul Medgidiei; îmi povestise și tot ceea ce știa despre el, dar îmi atrăsese atenția

să nu spun nimănui despre acest fapt, căci putea să ne aducă mari neazuri. Era vremea stalinismului și a „mașinilor negre” care luau părinții din case, în miez de noapte, lăsând copiii mulți ani fără ocrotirea părintească. Nu am spus nimănui, multă vreme, despre acest trecut al familiei mele. Era primejdios atunci să ai rude apropiate, fie și în trecut, care să fi fost membri de vază în structurile de stat ale „regimului burghezo-moșieresc”.

Tablou

De compunerea autorității comunale

Comuna Medgidia, Plasa Medgidia, Județul Constanța

Ceafa populației 2.000.

Numărul alegătorilor înscrși 178

<i>Nr. Cămin</i>	<i>Numele Căminului cu adresa acestuia care este: Simer sau Ajuto.</i>	<i>Dacă are sau nu contul de câte.</i>	<i>Data alegerii căminului</i>	<i>Numărul alegătorilor</i>	<i>Data îndetării în funcțiune</i>	<i>Observații</i>
1.	<i>Abdul Cherim Primar</i>	<i>Să nu număr taroni</i>	<i>2. Decembrie 1886</i>	<i>96</i>	<i>20. Decembrie 1886</i>	<i>Primar</i>
2.	<i>Velutia Salomon Corășia</i>	<i>Să nu</i>	<i>9. Decembrie 1886</i>	<i>59</i>	<i>2. Decembrie 1886</i>	<i>Să nu</i>
3.	<i>M. H. Bentica Corășia</i>	<i>Să nu</i>	<i>1. Decembrie 1886</i>	<i>55</i>	<i>Să nu</i>	<i>Să nu</i>
4.	<i>Canalul S. I. Corășia</i>	<i>Să nu</i>	<i>2. Decembrie 1886</i>	<i>91</i>	<i>Să nu</i>	<i>Să nu</i>
5.	<i>Sergel Meșinof Ajuto</i>	<i>Să nu</i>	<i>9. Decembrie 1886</i>	<i>40</i>	<i>Să nu</i>	<i>Să nu</i>
6.	<i>S. I. Corășia</i>	<i>Să nu</i>	<i>10. Decembrie 1886</i>	<i>6</i>	<i>Să nu</i>	<i>Să nu este numărul său partea Să nu numărul Să nu</i>
7.	<i>Velutia Corășia</i>	<i>Să nu</i>	<i>20. Decembrie 1886</i>	<i>8</i>	<i>Să nu</i>	<i>Să nu</i>

Se certifica pentru exactitate

Primar

Secretar

Adosat de Noi

Administrabil

2. Medgidia, 1886. Document oficial care atestă realegerea străbunicului lui Tasin Gemil, Abdul Cherim, în funcția de primar al orașului Medgidia. Semnătura pe act, în caractere arabe, a Primarului Abdul Cherim (Kerim)

În vara anului 1973, a venit în vizită la Medgidia și Constanța singura mătușă în viață a tatălui meu, Emine alam (Mătușa mea Emine), cum îi spunea tatăl meu. Mătușa Emine, pe care am pomenit-o deja, trăia de multă vreme în Turcia; a stat la noi, adică la părinții mei, aproape o lună de zile. Știind că va veni, îmi luasem concediul în aceeași vreme, pentru a o reîntâlni la Medgidia; locuiam atunci în Iași. Era bătrână, avea aproape 90 de ani, dar era încă lucidă și destul de voinică, de vreme ce a putut să suporte călătoria cu autobuzul de la Istanbul la Constanța și înapoi. Nu revenise în România

de aproape 40 de ani. Cu prilejul primei mele deplasări în Turcia, în 1971, o căutasem pe mătușa Emine și o găsisem. Locuia în Istanbul, împreună cu fiul său adoptiv. Mă pusese atunci, în mod repetat, să îi povestesc despre Medgidia, despre tatăl meu și rudele aflate în viață. Dorea enorm de mult să revadă Medgidia. Fiul său adoptiv nu era un om avut; muncea din greu să-și întrețină familia. Dar, a putut să o trimită pe mama sa în România, să-și revadă locurile natale, înainte de moarte. El, din păcate, nu a apucat să vină „în țară”, cum spunea el, fiind născut și el în Constanța. Mătușa Emine a murit cu sufletul împăcat, la puțină vreme după ce s-a reîntors din România.

Într-o zi, când se simțea mai bine, am luat-o la braț pe mătușa Emine și am coborât amândoi, încet încet, spre Primărie. Recunoștea multe locuri, căci atunci nu erau încă prea multe schimbări în zona în care se afla casa noastră. De fapt, nu stăteam prea departe de Primărie. Ajungând la întretăierea străzii Decebal cu strada Grivița, în apropierea vechii unități de Pompieri a orașului, mătușa Emine a tresărit, s-a oprit, a arătat cu mâna colțul din stânga, jos (partea moscheei), făcut de cele două străzi pomenite, și a spus fără să șovăie câtuși de puțin: *Aici era casa noastră! Îmi aduc aminte – zicea mătușa Emine – că aveam o grădină mare și frumoasă, cu flori și copaci, iar la poarta noastră stătea jandarul Costica (sic), care avea o șapcă albă și haină albă cu nasturi strălucitori; eram copil, jandarul Costica mă lua în brațe, stăteam pe genunchii lui și mustățile lui miroseau tutun.* În certificatul de naștere al tatălui meu, aflat în Arhivele Naționale, Serviciul Județean Constanța, este precizat faptul că, *Tahir Gemil Agi Kerim* s-a născut în ziua de 11 martie a anului 1909, în casa părintească situată în Medgidia, pe str. Decebal nr. 16. Așadar, când s-a născut tatăl meu, bunicul meu Gemil și familia lui locuiau încă în casa lui Abdul Agi Kerim, aflată în vecinătatea Primăriei și a moscheii sultanale Medjidiye. Strada Decebal este tot acolo, cu același nume; dar numerele nu mai corespund, căci la nr. 16 este o parcare acum, iar la întretăierea străzii Decebal cu Grivița, unde se afla casa și grădina străbunicului meu, sunt în prezent mai multe clădiri. În urma cercetării de teren și a informațiilor obținute la fața locului, am ajuns la concluzia că pe terenul unde s-a aflat casa și grădina primarului Abdul Kerim se găsesc acum clădirile de la nr. 24 și 26 de pe str. Decebal și cele dintre nr. 1 și 7 de pe str. Grivița. În spatele acestor case se poate vedea și astăzi o parte dintr-o construcție veche, ruinată. Nu este exclus ca această clădire cu ziduri înalte să fie o aripă a casei primarului Abdul Kerim. Presupun că și zidul vechi de piatră și cărămidă, cu gard de

lemn, de pe latura din str. Decebal a casei de la nr. 26, este un segment rămas de la zidul original al casei străbunicului meu. „Se zice că aici a fost casa unui turc bogat”, îmi spunea o locatară veche a uneia din casele aflate pe acel loc. În orice caz, casa primarului Abdul Kerim era mare și avea în față o grădină largă și frumoasă, cum își amintea mătușa Emine.

Abdul Kerim a avut patru fete și doi băieți care au ajuns la maturitate. Cea mai mică dintre copii era mătușa Emine, iar cea mai mare era tot o fată; bunicul meu, Gemil, cred că a fost al doilea născut. Din povestirile auzite în familie știu că fiica cea mai mare a lui Kerim s-a întors în Crimeea, prin căsătorie cu un tătar înstărit de acolo. Invazia bolșevică a Crimeei a obligat-o să se refugieze în Turcia, cu familia. Se pare că a trecut prin mai multe peripeții, asemănătoare oarecum cu cele prezentate în recentul serial de la Canalul D, „Kurtseyit și Şura”. Unul dintre fiii acesteia, pe nume Aziz, a fost un ziarist cunoscut în Istanbul, iar fratele acestuia a ajuns, în vremea lui Atatürk, guvernator (*kaymakam*) al districtului Çorlu. Guvernatorul de Çorlu moștenise bunătatea bunicului său Abdul Kerim, primarul Medgidiei, deoarece, ca și bunicul său, el obișnuia să-i ajute material, din banii săi, pe tinerii săraci care se căsătoreau și să organizeze anual, pe cheltuiala sa personală, circumcizia (*sünnet*) în colectiv a tuturor băieților sârmani din districtul său. Tatăl meu a corespondat, până prin 1947, cu acești veri ai lui (aveam fotografiile lor în casă). O altă fiică a lui Kerim, numită Khatidje, a fost măritată cu un ceasornicar turc din Istanbul; unul dintre fiii ei, Nejdet İşler, a fost un apreciat fotoreporter la marele ziar turc „Hürriyet”. Am văzut fotografii de ale lui împreună cu mari personalități politice din anii 1960-1980, nu numai din Turcia, ci și din întreaga lume, inclusiv președinți ai SUA. Sora mea Nurgian, împreună cu soțul ei, Redin, au avut, în Turcia, relații apropiate cu Nejdet și, îndeosebi, cu fratele acestuia, Behcet, care a fost, împreună cu soția sa, oaspete și în casa mea din București, ca și a părinților mei, în Medgidia. Alte două fiice ale lui Abdul Kerim au fost căsătorite în România, adică mătușa Emine și o altă soră mai mare a ei, numită, mi se pare, Fetie, care era mama mătușii Sadie. Cei doi băieți ai lui Kerim erau Gemil și Zachir. Acesta din urmă era mai mic cu 15 ani decât fratele său, și a fost ceferist; el avut o fată și trei fii. Fiica lui Zachir, mătușa Nadie este bunica maternă a conf. univ. dr. Feiza Memet, de la Universitatea Maritimă Constanța. Fiii lui Zachir erau: Omer, Ismail și Latif. Fiul cel mai mare, Omer, era absolvent al faimoasei școli militare de la Mănăstirea Dealu din

Târgoviște; când a murit, în 1994, avea gradul de lt. col. de artilerie în Armata Română. Acesta fiind doar cu doi ani mai mare decât tatăl meu, între ei a existat o relație foarte apropiată, nu de veri, ci de frați. La fel a fost și în cazul meu, după mulți ani, când i-am tratat ca frați pe doi dintre verii mei mai apropiați, Raif și Cadri. Ca și tatăl meu, nici eu nu aveam frate și simțeam lipsa acestuia. De altminteri, vărul meu Cadri a stat la noi în perioada școlii gimnaziale și a liceului, deoarece în satul său Deușe/Gherghina nu exista decât școală primară de 4 clase.

Tatăl meu și unchiul Omer s-au susținut reciproc mereu. De exemplu, atunci când, pe la începutul anilor 1930, unchiul Omer s-a căsătorit cu o creștină româncă, Aurelia (Aurica), tatăl meu a fost singurul dintre rude care s-a aflat alături de el. În acele vremuri, căsătoria cu o creștină era blamată sever în cadrul comunității tătare. Tanti Aurica a fost o soție exemplară și o rudă stimată în familia noastră. Ne cunoștea pe noi, toți nepoții soțului ei, după nume și al cui este fiecare. Atunci când, unchiul Omer fiind pe front, a venit înștiințarea că el ar fi căzut în lupte, tanti Aurica a refuzat să creadă, și a făcut nenumărate demersuri pentru a afla adevărul. Ca răspuns la o misivă a tatălui meu, vărul lor din Turcia, ziaristul Aziz, îi trimisese o revistă, în care, între rânduri, scrisese cu creionul, în caractere arabe: „Omer trăiește”. S-a aflat ulterior că el se interesase la Crucea Roșie internațională de soarta vărului său Omer. În final, tanti Aurica a reușit să obțină aprobarea autorităților pentru deschiderea mormântului, din Moldova, atribuit căpitanului Omer Zachir. Într-adevăr, s-a dovedit că mormântul nu era al unchiului Omer. Tanti Aurica a așteptat cu speranțe neclintite eliberarea soțului ei. Când au început să vină trenurile cu prizonieri eliberați din URSS, tanti Aurica stătea multe ore pe peron, de fiecare dată când venea un asemenea tren. Dar, unchiul Omer s-a aflat printre ultimele eșaloane eliberate.

Este, cred, interesant să relatez aici o întâmplare din timpul războiului, pe care am auzit-o în mod repetat de la unchiul Omer. Undeva pe frontul rusec (se pare la cotul Donului, nu-mi amintesc exact), căpitanul Omer Zachir se afla în prima linie a frontului, împreună cu subunitatea sa de artilerie. El primise ordinul să reziste până la ultimul obuz, pentru a asigura relocarea/retragerea mării unități. Au căzut mulți din soldații săi, astfel că a început să tragă și el însuși cu tunurile rămase, alergând de la un tun la altul. După un timp au rămas fără ghiulele. De fapt, fuseseră părăsiți de marea unitate din care făceau parte. Rușii au pornit atacul, soldații români rămași

în viață au luptat cu armele din dotare, până când au fost copleșiți. Au fost luați prizonieri. Fiind duși la comandament, unul dintre ofițerii ruși recunoscându-l pe unchiul Omer că este ofițer, l-a întrebat, desigur prin translator, dacă el a comandat rezistența din acel segment de front. La răspunsul său afirmativ, l-a înjurat cu furie și a scos pistolul să-l împuște. Dar, în acel moment, un alt ofițer sovietic, cu grad mai mare, l-a lovit peste mână, astfel că glonțul a mers în pământ. Ofițerul furios era comandantul unității care fusese decimat de loviturile românești comandate de căpitanul Omer Zachir. Ofițerul care îl salvase, uitându-se în actele unchiului Omer, l-a întrebat, în limba tătară, dacă este tătar. Acesta i-a răspuns tătarește că este ofițer al Armatei Române, fiind tătar de origine. Ofițerul sovietic s-a interesat apoi de originea tătarilor din România, numărul lor, nivelul lor de cultură etc. Unchiul Omer i-a răspuns cu rețineră și pe măsura cunoștințelor sale. La sfârșit, ofițerul sovietic a chemat un soldat și i l-a încredințat pe unchiul Omer, să-l ducă la un centru pentru prizonieri. La despărțire, acesta i-a spus unchiului Omer că a ordonat în scris soldatului să îl predea viu la destinație, căci soldații de pază obișnuiau să împuște prizonierii pe drum; de aceea, l-a sfătuit să nu încerce în niciun fel să evadeze. La centrul de triere a fost repartizat tocmai în lagărul de prizonieri de la Alabuga, din Republica Autonomă Tatarstan. Unchiul Omer era convins că ofițerul tătar de pe front fusese cel care recomandase această repartitie. Într-adevăr, la Alabuga erau și tătari în personalul de serviciu al lagărului, mai ales medici, asistente și bucătărese. Curând s-a aflat în lagăr că este și un tătar printre prizonieri, astfel că viața unchiului Omer a fost ceva mai ușoară decât a celorlalți. Mai mult, el a putut să ajute, în primul rând pe plan medical, prizonierii români și germani răniți sau bolnavi. Unchiul Omer a povestit de multe ori acest episod, cu convingerea că acel ofițer tătar l-a salvat de la o moarte sigură ca urmare a chemării sângelui, deoarece acesta nu știa atunci că el este tătar de origine.

După moartea, în 1946, a tatălui unchiului Omer, tanti Aurica a venit să locuiască o vreme cu soacra sa, la Medgidia. Unchiul Omer se afla încă în prizonerat. Dar, nora și soacra se înțelegeau doar prin translator, rol asumat de către tatăl meu și de verii săi Ismail și Latif. Declarând că a jurat credință Regelui, unchiul Omer a refuzat să se înscrie în divizia de așa-ziși voluntari români « Tudor Vladimirescu » și să vină în țară împreună cu Armata Roșie. Unchiul Omer a ajuns acasă mai târziu, prin anii 1950, după mulți ani de prizonerat. El a lucrat o vreme ca muncitor necalificat, apoi mulți ani ca

topograf. Tanti Aurica era învățătoare. Ea era iubită foarte mult de copiii și respectată de părinții acestora. Tanti Aurica era pricepută și la gătit; făcea plăcinte și prăjituri nemaipomenite. Unchiul Omer și soția sa, tanti Aurica, nu au avut copii. Ei veneau în fiecare vară la Medgidia, în vizită la toate rudele. Soția unchiului Omer, tanti Aurica, a fost mătușa (sora mamei) lui Angelo Miculescu, fost ministru al Agriculturii și, apoi, ambasador în China. Am avut ocazia să stau la masă, acasă la unchiul Omer și tanti Aurica, de multe ori cu regretatul Angelo Miculescu care, pe lângă multe alte calități, era și un familist desăvârșit. Angelo Miculescu, însoțit de nepotul său Andrei, a asistat la toate slujbele (musulmane) de pomenire ale unchiului Omer, căruia el obișnuia să-i spună « nenea-unchiu ». Am păstrat legături strânse cu unchiul Omer și tanti Aurica, încă din copilărie și până la dispariția lor, în urmă cu 30 și, respectiv, 17 ani. Tanti Aurica și unchiul Omer obișnuiau să adune la masă rudele și prietenii, de cel puțin șase ori pe an: de zilele lor de naștere, de Paște, Crăciun și cele două Bairamuri musulmane. Erau invitați toți nepoții din București, de o parte și de alta, precum și prietenii și vecinii lor apropiați. În casa lor l-am cunoscut pe acad. Nicolae Patraulea, pilot de vânătoare în al doilea Război Mondial, astrofizician, și pe soția sa distinsa dna. Monica, strănepoata lui Dimitrie Bolintineanu. Singurii nepoți bucureșteni ai unchiului Omer eram eu, soția mea și fiica noastră. Cu aceste ocazii, mă întâlneam și cu ginerele lui Angelo Miculescu, dl. Adrian Năstase, care atunci, înainte de 1990, era cercetător științific la Institutul de Științe Juridice al Academiei Române.

Revenind la bunicul meu Gemil, el nu a avut noroc în viață. A fost căsătorit de două ori, ambele soții murind tinere. Mama tatălui meu și a celor două surori ale lui, Refika și Agire, a murit și ea destul de tânără, în 1910, când tatăl meu avea doar un an și jumătate. Fiul lui Gemil din prima căsătorie a fost ucis la Turtucaia, pierdere care l-a afectat extrem de mult. Din spusele tatălui meu și ale celorlalte rude am aflat că bunicul meu Gemil știa bine să scrie și să citească în litere arabe și în limba turcă-osmană, dar și în limba română. El era printre foarte pușinii tătari din acea vreme care nu numai că vorbeau destul de bine limba română, dar puteau să scrie și să citească în limba română. O vreme el și-a câștigat existența făcând traduceri și ajutând la întocmirea actelor necesare comercianților tătari și turci din oraș. Nivelul de educație, destul de ridicat pentru acele vremuri, al bunicului

meu este atestat și de faptul că pe certificatul de naștere al tatălui meu numele lui este grafiat *Tahir*, pe când tătarii și mulți alți turcici, inclusiv oamenii de rând din Turcia, foloseau forma „Tair”, adică fără litera „h”. Fiind un nume de origine arabă, forma corectă și a acestui nume este cu „h”, la fel ca în cazul numelor de aceeași sorginte, ca: Tahsin, Mehmed (Muhammad), Ahmed, Mahmud, Huseyin, Hasan etc. Numai că, tătarii, ca și mulți alți turcici, inclusiv sătenii din Anatolia, foloseau/folosesec formele fără „h”, adică: Tasin, Memet, Amet, Mamut, Usein, Asan etc. De altminteri, până la moartea sa, tatăl meu a fost numit „Tair Usta” (maistrul/meșterul Tair). Litera „h” din limba literară turcă este o preluare din alfabetul arab, care a fost folosit în Turcia până la introducerea alfabetului latin, în 1928. Este și o concesie făcută doamnelor din saloanele aristocratice din Istanbul, din a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX, care vorbeau cu „h”, tocmai din dorința de a se distinge de oamenii de rând. Nu cunosc un alt caz din acea vreme, în care numele unui copil tătar/turc din Dobrogea să fi fost înregistrat în forma sa arabă/persană originală. Însuși numele primarului, care a urmat după străbunicul meu, a fost grafiat *Kemal Agi Amet*, adică fără „h”.

Spre deosebire de fratele său mai mic Zachir, care era ceferist și a reușit să-și construiască o casă în centru, chiar lângă cinematograful Mihalcea, bunicul meu Gemil nu s-a putut descurca din punct de vedere material. Din spusele mătușilor mele paterne Refika și Agire știam că bunicul și-ar fi vândut toate bunurile pentru a se muta în Turcia, desigur împreună cu copiii săi. În orice caz, potrivit unui act de arhivă, bunicul meu a vândut, în 1914, un teren de 500 mp, aflat pe strada Împăratul Traian din Medgidia. Este posibil ca și casa părintească din str. Decebal nr. 16 să fi fost vândută în aceleași împrejurări. Numai că, izbucnirea primului Război Mondial a blocat în ultimul moment plecarea sa în Turcia, astfel că a fost nevoit să se mute, provizoriu, mai la marginea orașului, într-o casă mai modestă. Din păcate, nu am găsit documente legate de casa părintească din str. Decebal nr. 16. Probabil, actele de la Primăria Medgidia au fost distruse, împreună cu toată arhiva, de armata de ocupație bulgară, în timpul Primului Război Mondial. Bulgarii au distrus atunci și întreaga arhivă a Seminarului Musulman din Medgidia, ca și aproape toate arhivele din Dobrogea, cu scopul de a șterge dovezile legate de istoria acestei provincii.

Tatăl meu își aducea aminte cu mâhnire de recunoașterea dureroasă făcută de tatăl său că măsura degradării condiției sale economico-sociale s-ar fi reflectat și în modul de adresare a celorlalți față de el: *Gemil aqa/aga – Gemil efendi – Gemil aqay – Gemil*. Din spusele tatălui meu și ale surorilor sale cred că bunicul meu Gemil era un om blând și deosebit de corect, chiar exagerat de corect. Potrivit certificatului său de deces: Gemil, văduv, fiul lui Abdul Kerim și al lui Emetullah, a decedat la Medgidia, la 21 februarie 1921, la vârsta de 58 de ani, probabil din cauza „gripei spaniole”, care a făcut prăpăd mai mare decât I Război Mondial abia încheiat. Prin urmare, bunicul meu Gemil era născut în anul 1863, ceea ce înseamnă că eu sunt a treia generație născută în Medgidia. La moartea tatălui său, tatăl meu avea 12 ani. El și sora sa Agire au rămas în grija mătușii Refika, sora lor de 17-18 ani, care a fost un om deosebit de înțelept și răbdător. Rudele le-au căsătorit pe cele două orfane cu oameni care nu cred că le-au meritat. După ce a reușit să-și câștige existența, tatăl meu a avut grijă de surorile lui și de copiii lor. Responsabilitatea față de surorile sale l-a făcut pe tatăl meu să se întoarcă din drum, chiar înainte de a se îmbarca pe vaporul de emigranți către Turcia. Din aceeași cauză, tatăl meu s-a căsătorit destul de târziu, la vârsta de 33 de ani. Mătușa Refika s-a purtat cu mine, pînă la moartea sa, în 1966, ca o adevărată bunică paternă. Simțeam că mă iubea foarte mult și era extrem de mândră, văzându-mă la liceu, apoi la facultate. Și mama mea a iubit-o mult pe mătușa Refika; o respecta nu ca pe o cumnată, ci ca pe o soră mai mare. Mătușa Refika fusese călită de destinul ei vitreg și știa să se poarte astfel încât să fie de ajutor oricărui om care avea nevoie. Atât ea, cât și sora sa Agire, ca și tatăl meu Tair, au fost oameni deosebit de buni la suflet, cinstiți și binevoitori. Nu cred că vreunul dintre ei a făcut rău cuiva. Era, cred, o moștenire genetică. Tatăl meu ducea corectitudinea pînă acolo încât dacă găsea întâmplător bani pe stradă, indiferent de sumă, îi ridica și îi pune la margine de drum, la vedere, sub o piatră sau în crăpătura unui gard, zicând că nu are nevoie de bani nemuncați și nu vrea să se bucure de necazul cuiva. Printre povețele însușite de la tatăl meu și aplicate cu consecvență și de către mine este și aceasta: „*Să faci bine mereu! Dacă nu va știți omul, va știți cu siguranță Dumnezeu!*”. M-am convins de adevărul acestor vorbe, mai cu seamă în ultimele decenii.

Tatăl meu a fost puternic marcat de copilăria sa de orfan sărac. A trăit mereu cu teama ca și noi, copiii lui, să nu avem destinul său crud. După

moartea tatălui, el a intrat sub tutela unchiului său Zachir, care l-a dat ca ucenic pe lângă un frizer din oraș. Tata a fost nevoit să renunțe la școală. Dar, s-a străduit și a reușit în bună măsură să fie un autodidact. A perseverat singur să citească și să scrie în alfabetul arab și a exersat mereu în limba română, citind zilnic ziare românești. Poate, ca o moștenire de la bunicul și tatăl său, tatăl meu era foarte doritor să învețe și să știe. Când am devenit ceva mai mare, adică în măsură să înțeleg și să trag învățăminte, tata mi-a povestit despre viața foarte grea de orfan pe care a avut-o în copilărie. Aceste povestiri dureroase le țin și acum în inimă și în minte.

Se înțelege de aici că numele meu de familie trebuia să fie *Abdulkerim/ Abdulcherim*, pentru că el a fost fondatorul familiei în România. Adică, descendenții fiilor săi, Gemil și Zachir, trebuiau să poarte numele lui. Dar, pe vremuri, ca și în Turcia, și la tătari, în problema numelui de familie era o harababură întreagă. Numele hagiografice de origine arabă, ca: Abdula, Ibraim/Ibram, Ali, Memet/Mambet, Amet, Osman, Asan, Usein, Omer etc. se repetau mereu, ceea ce a impus răspândirea poreclelor, pentru a individualiza persoanele cu același nume. În Turcia, problema a fost rezolvată prin reforma lui Atatürk, care a impus alegerea numelor de familie din istoria și limba turcă. În România, chestiunea numelui de familie a fost reglementată de un act normativ din 1949 sau 1950 (nu am reușit să găsesc actul), care a recomandat alegerea ca nume de familie pe cel al bunicului. Numai că, unii funcționari obtuzi din primării nu au înțeles spiritul legii, impunând alegerea numelui bunicului pentru fiecare membru al familiei. Așa am ajuns eu și sora mea Nermin, născută în 1948, să purtăm numele bunicului nostru, Gemil, iar tatăl meu (implicit și mama mea) să poarte numele de Kerim (nu Cherim!), adică al bunicului lui (!). Sora mea Nurgian, născută în 1951, a purtat și ea numele de Kerim. Doar unul singur dintre verii tatălui meu, unchiul Latif, fiul cel mai mic al lui Zachir, a purtat numele de Kerim. Unchiul Omer a rămas cu numele tatălui său Zachir, deoarece când s-au făcut acele schimbări de nume el era prizonier la ruși.

În privința descendenței pe linie maternă, am depistat în Crimeea și rădăcinile strămoșilor mamei mele. Mama mea era originară din satul Osmancea, din sudul Dobrogei. Partea sudică a satului, care era locuită aproape exclusiv de rudele noastre, se numea *Samau/Samav Maallesi* (Cartierul Samav). Când eram copil, bunicul meu Izet Geantemir se bucura încă de

respectul cel mai mare nu numai al clanului, ci și al întregului sat. Osmancea era un sat mare, mai erau încă trei părți/cartiere locuite de tătari: *Mare*, *Djaugaș*, *Qodjangîl*. Aceste denumiri reprezentau, de fapt, numele satelor de unde veniseră ei, din Crimeea, probabil sate apropiate. Căutând în nomenclatorul localităților din Crimeea, am găsit satul *Samav*, denumire pe care rușii au schimbat-o în *Izvestkoe*, localitate aflată astăzi în raionul *Krasnogvardejskij*. Satul se afla în regiunea istorică *Canköy* (Djanîchioi/ Satul Nou), din zona de câmpie, din centrul Peninsulei Crimeea.

Așa cum am mai arătat, Crimeea este formată din trei zone geografice principale: litoralul, regiunea muntoasă și partea de câmpie sau de stepă. Cei mai mulți tătari din Dobrogea sunt originari din această zonă de câmpie, care ocupă cea mai mare parte a Peninsulei Crimeea. Sunt tătari dobrogeni care își au rădăcinile și în celelalte zone, dar sunt în număr relativ mic. Potrivit rezultatelor unei anchete științifice, cerută de Ministerul Învățământului și Institutul de Lingvistică al Academiei Române, realizată de regretații lingviști turcologi Vladimir Drîmba și Nagi Ali Geafer, în octombrie 1956, dialectul crimeean de stepă era vorbit de 70% din tătarii dobrogeni, dialectul nogai de 20% și dialectul tat (*yaliboyı*) de 10% (Referat din 14.01.1957). În aceeași ordine de idei, vreau să menționez și alte rezultate ale cercetărilor științifice, din anii 1956-1957, ale ilustrului om de știință care a fost Vladimir Drîmba, cu care am avut bucuria să conversez de mai multe ori, pe teme științifice de interes comun. V.Drîmba identificase localitățile înființate în Dobrogea de tații veniți din Crimeea, la jumătatea secolului al XIX-lea: *Taşpınar* (sub administrație românească a fost numită Siliștea), *Bogaşsiq* (Dunărea), *Müslübey* (Horia), *Aydar* (Haidar), *Musluy* (Crișan), *Dülger* (Dulgheru), *Raqman* (Rahman), *Baltacı* (Băltățești) și *Tekeli* (Tichileți), din raioanele Medgidia și Hîrșova. Cu excepția celor din Taşpınar (Siliștea), tații din Dobrogea au emigrat, pe la 1889-1890, în Turcia, conchide Vladimir Drîmba. Personal, cred că și satul *Tokuspi/Dokuzsofu* (Grădina), poate și *Deuşe* (Gherghina) sunt tot sate de tați, la origini.

Tătarii de litoral și de munte din Crimeea, numiți multă vreme „tat”, erau cu predilecție orășeni, oameni de condei, meșteșugari, negustori, legumicultori-pomicultori și viticultori. Aici intrau și cei din marile orașe Bağcesaray și Akmeşcit (Simferopol), aflate în interiorul peninsulei. În cazul tătarilor crimeeni, denumirea de *tat* nu este un etnonim, ci desemnează un

grup subetnic component. În Republica Azerbaidjan, în zona de graniță cu Iranul, există o populație de origine iraniană, numită *Tat*, care vorbește un dialect persan; ea este recunoscută oficial ca minoritate etnică. De fapt, în trecutul îndepărtat, turcii numeau *tat* pe oricare străin care nu vorbea un dialect sau grai turcic. Cum iranienii erau atunci principalii vecini ai turcicilor, denumirea generică de « tat » sau „străin” a avut în vedere în primul rând oamenii sau grupurile de origine iraniană. Aceasta nu înseamnă însă că tații crimeeni erau iranieni. Ei erau de fapt un grup foarte amestecat la origini, de germanici (*goți*), iranieni (*alani*), greci (*urum*), oguzi (selciukizi, otomani), slavi, caucazieni, chiar și italieni kîpceachizați, apoi tatarizați. Cercetări mai recente au scos la iveală și trăsături scandinave la grupul *Tat*. De asemenea, pe baza documentelor de arhivă, mai ales a „Registrelor de judecată” (*Kadısicilleri*) din Hanatul Crimeei, se probează acum și existența unui exod de locuitori din Anatolia și Rumelia, poate și din Dobrogea, în Hanatul Crimeei, nu numai în zonele de litoral și munte, ci și în zona de stepă. Condițiile de viață din Hanatul Crimeei, mai cu seamă în sec. XVI-XVII, erau mai prielnice decât cele dintre limitele propriu-zise ale statului otoman, care era răvășit atunci și de rășcoalele Celali.

Așa cum am spus și am scris de multe ori, tătarii de astăzi au apărut ca urmare a amestecului strămoșilor lor de bază, care au fost kîpceacii sau cumanii, cu multe alte elemente și grupuri etnice. Tătarii din zona de câmpie au fost denumiți multă vreme *kîpceak*, apoi și *nogay*. Nogaii au venit ceva mai târziu în Crimeea și provin din unele triburi mongole turcizate, mai precis kîpceachizate (*Mangât, Argân, Kongârat, Sijivut, Jedsan, Mansur, Ormambet* etc.). Cu alte cuvinte, toate aceste grupuri reprezintă părți componente ale poporului tătar crimeean. Căpeteniile unora din aceste triburi de nogai (*Mangât, Argân*) au făcut parte, în unele perioade, din Consiliul celor patru clanuri, numit *Qarașlar*, care participa efectiv la conducerea hanatului, în contrapondere cu membrii dinastiei ghiraide (ginghishanide).

Revenind acum la rădăcinile mele, pot spune că sunt un amestec de tat și kîpceak, poate și ceva de laz. Adică, partea paternă, din Bağcesaray, este de origine tat, iar partea maternă, din zona Djanköy, este kîpceak.

Străbunicul meu pe linie maternă, Seidamet, se stabilise în Osmancea, probabil pe la începutul anilor 1860, împreună cu frații săi Agimurat și

Selamet. Aceștia cred că erau fiii lui Geantemir. Potrivit unui Anuar oficial otoman (*Salname*), din anul hegirei 1290/1874, descoperit de cercetătorul turc (tătar) Erol Canarslanlar, cu rădăcini paterne în Osmancea, această localitate era subordonată atunci kazalei Mangalia, fiind la „cinci ceasuri distanță” de Mangalia. Osmancea avea atunci 200 hane (unitate fiscală) și 280 de locuitori, toți musulmani (tătari).

Bunicul meu matern, Izet aqa, cum i se spunea în sat, a fost agricultor, nu crescător de animale. Kîpceacii erau în principal agricultori, fiind deci sedentari, pe când nogaii erau în principal crescători de animale, fiind nomazi și seminomazi. De aici și anumite animozități între tătarii kîpceaci (krîmleni) și cei nogai, animozități prelungite până astăzi.

Împreună cu cei trei frați ai săi (Cherîm, Eșrep și Iusîp), bunicul meu lucra circa 500 ha, din care cea mai mare parte era luată în arendă. Din povestirile mamei mele știu că stăpânul pământurilor era un general care locuia în Galați. El nu venea în Dobrogea. După 1878, Dobrogea a fost o regiune în care mulți regățeni cu relații au pus mâna foarte ușor pe întinse moșii, fără să aibă vreo legătură cu această zonă. Se vorbește încă puțin, dar în perioada 1878-1913, Dobrogea a avut un regim de extraconstituționalitate, adică a fost tratată de autoritățile centrale de la București ca o colonie internă și aici au fost făcute multe abuzuri, mai cu seamă din partea autorităților locale. În fiecare toamnă, după ce vindea recolta și o trimitea cu trenul în portul Constanța, bunicul meu mergea la Galați să plătească arenda. Mama îmi spunea că bunica îi cosea banii sub căptușeala dulamei, bancnotă cu bancnotă, și toată lumea trăia cu griji, până când bunicul se întorcea cu bine de la Galați. Din câte știu, pe la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, bunicul meu a pierdut arenda de 500 ha, ceea ce l-a afectat foarte mult, cu atât mai mult cu cât lovitura neașteptată venise din partea unui tătar consătean, care oferise o arendă mai mare generalului proprietar de la Galați. Dar, tot răul spre bine, căci a venit curând reforma agrară comunistă și colectivizarea forțată.

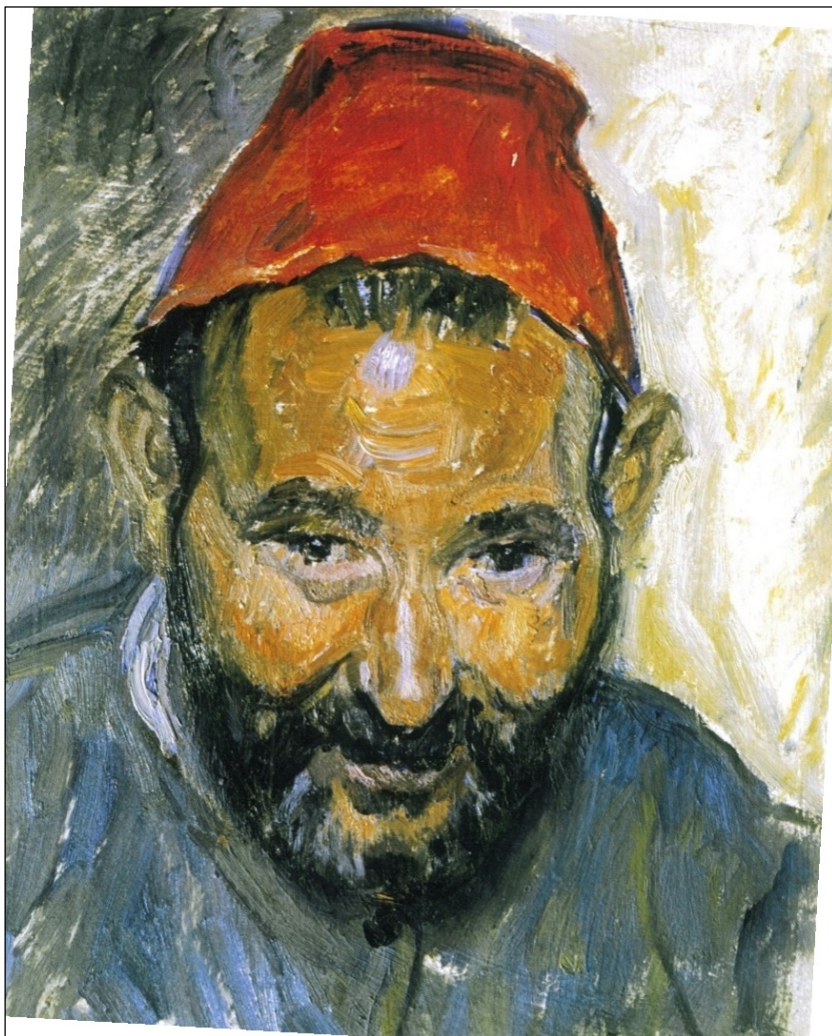
„Cap de turc” al lui Jean Steriadi este de fapt „cap de tătar”

Trebuie să menționez aici că soția mea este tătăroaică și știe bine tătărește, cel puțin tot atât de bine ca și mine. Ca și alte tătăroaice de vârstă și condiția ei, soacra mea vorbea foarte stricat limba română. Și în familia soției mele s-a vorbit numai în limba tătară. Soția mea a învățat și ea la Școala elementară cu predare în limba tătară din Constanța, dar a urmat apoi vestitul Liceu Mircea cel Bătrân din același oraș, fiind premiantă în toți anii de studiu. Ea este absolventă a Facultății de limbi romanice, secția limba și literatura franceză, din cadrul Universității București. Până la pensionare, în 1997, soția mea a predat limba și literatura franceză, mai întâi la Liceul din Techirghiol, apoi la un liceu din Iași și, în final, la Liceul Mihail Sadoveanu din București.

Din păcate, nu am date certe legate de originile familiei soției mele, Nafie. În orice caz, strămoșii ei au venit tot din Crimeea, cel mai probabil din partea de stepă. Dar, nu este exclus ca ramura paternă a familiei ei să fie de obârșie urbană, deoarece bunicul ei, Amet, a trăit mulți ani în Balcic, unde s-a ocupat cu negoțul de fructe. Aici, intrăm într-o zonă interesantă, căci două tablouri ale marelui pictor român Jean Al. Steriadi (1881-1956), din anul 1923, l-au avut ca model exact pe bunicul soției mele, Amet. Înainte de căsătorie soția mea purta numele de Amet. Aflasem mai de mult de la fratele soției mele, Geavid (1922-1998), că bunicul lor patern, Amet, fusese angajat ca model de către un pictor român. El nu știa însă numele lui și mă rugase să mă interesez de această chestiune. Am încercat să-l depistez pe acest pictor și tabloul făcut de el lui Amet, întrebându-i pe pictorii și istoricii de artă pe care îi cunoșteam. Într-un târziu, am fost îndrumat către Topalu, unde se află colecția soților Dinu și Sevasta Vintilă. Dar, era « epoca de aur », când operele de artă legate de minoritățile naționale erau ascunse în depozite, chiar dacă erau de mare valoare. Abia după 1990, cunoscuta specialistă în istoria artei, regretata dr. Doina Păuleanu, directoarea Muzeului de Artă din

Un tătar din România

Constanța, mi-a oferit elementele pentru a ajunge la Jean Steriadi și la cele două tablouri ale sale: « *Cap de turc* » și « *Ahmet-Ali* ». Ambele tablouri îl înfățișează pe bunicul soției mele; ele au fost reproduse în valorosul album al Doinei Păuleanu, *Balcicul în pictura românească*, Editura ARC 2000, București, 2003 (cat. nr. 294 și 306).

3. Balcic, 1923. Modelul pentru portretul „Cap de turc” al lui Jean Al. Steriadi
a fost tătarul Amet, bunicul soției lui Tasin Gemil

Trebuie să spun că m-am născut și am trăit în Medgidia, dar pot să afirm că am crescut în bună măsură și la țară. Îmi aduc aminte că, începând cu vârsta de patru-cinci ani și până către adolescență, mergeam la Osmancea și stăteam acolo aproape toată vara. Mai mult, după ce veneam de acolo, mergeam și la verii mei, la mătușa mea Vaspie, în satul *Deușe* (azi, Gherghina), care era aproape, la vreo 18-20 km de Medgidia. Acest sat era locuit exclusiv de tătari, fiind format din 50-60 de case; proeminenți în sat erau frații Feizi, unul dintre ei fiind soțul mătușii mele. Acesta, pe nume Nazif, era vânătorul satului și, uneori, ne lua și pe noi la vânătoare, adică pe fiul său Cadri și pe mine. Păstrez și din *Deușe* amintiri din cele mai plăcute. Toponimul tătăresc *Deușe* este atestat încă din sec. XVII. Într-un registru financiar otoman din anul hegirei 1105 (1693-1694) privind kazaua (raionul) Karasu (Medgidia) (*Defter-i Karasu vacib sene-i 1105*), pe care l-am descoperit în arhivele de la Istanbul și l-am publicat în franceză și română, în anul 1979 și, respectiv, în 1980, apare și toponimul *Defce*. Călătorii străini care au străbătut Dobrogea în sec. XVII-XIX menționează și ei localitatea tătărească *Defcea/Deftgia*. Sufixul adverbial turc și tătar de apartenență: *çe* (ce), *ça* (cea) (în turcă); și (și)/șe, ca (dja)/șa (în tătară) (exemple: *Türkçe*/ Turcește, *Tatarca*/ Tătărește, *Romanca*/Românește, *Osmança*, *Osmanşı* /ai, al lui Osman, *Omurça*, *Omurșal*/ai, al lui Omur sau Omer, *Hasança*, *Asanşı*/ai, al lui Hasan/Asan etc.), *Isakça*/ai, al lui Isac, *Kulça*/ai, al Robului <lui Allah>) adăugat la rădăcina *def* (îndepărtare) – *Defçe/Devce* ar putea să aibă înțelesul de „lăturalnic”, ceea ce nu corespunde însă poziției satului *Deușe* (azi, Gherghina) în zonă, aflată aproape de drumurile principale din Dobrogea (sud-nord și est-vest), fapt ce explică și menționarea lui în însemnările călătorilor. În orice caz, denumirea satului nu derivă dintr-un antroponim, cum este cazul la localitățile mai sus menționate, căci sensul rădăcinii « def » este unul neplăcut. Este posibil ca toponimul *Deușe*, atestat documentar de cel puțin patru sute de ani, să provină din termenul tătar *dewedjî/tüyedjî* (în turcă *devedji*), care înseamnă « cămilari », adică cei care se ocupau cu creșterea și folosirea cămilor. În evul mediu oriental, cămila era echivalentul camionului de astăzi, căci, în funcție de mărime și soi, o cămilă putea transporta la mare distanță între 150-200 sau 350-400 kg. de povară. O caravană de cămile îndeplinea funcția unei garnituri de tren cu vagoane de marfă și de călători din timpurile moderne. O asemenea caravană era compusă, în funcție de distanța de parcurs, din câteva zeci, sute și, uneori, chiar și din mii de cămile și alte animale de povară

și tracțiune (măgari, catâri, boi, cai). Caravanele aveau itinerarii și calendare bine stabilite, care erau cunoscute de cei interesați. Tătarii din Crimeea foloseau cămilele atât la munca câmpului, cât și pentru transport, inclusiv și îndeosebi la mare distanță. Așa cum arată și ilustrațiile de epocă, mulți tătari au emigrat din Crimeea folosind cămilele ca animale de povară sau de tracțiune. Străbunicul matern al soției mele, așezat în satul *Asanșî/Hasancea* (azi, Valu Traian), venise acolo cu 5-6 cămile, care au fost însă ucise în scurt timp de trenul care circula între Cernavodă și Constanța. Calea ferată dintre Cernavodă și Constanța, construită de otomani în același timp cu venirea tătarilor în Dobrogea, a făcut inutilă folosirea caravanelor de cămile între Dunăre și Marea Neagră. Satul Deușe fusese fondat probabil de o familie care se ocupa cu creșterea și utilizarea cămilelor. Altfel spus, era vorba de o companie de transportatori, cum s-ar spune astăzi. Așa cum am zis, în copilărie mergeam destul de des la verii mei, la Deușe, unde stăteam vreo 10-15 zile, de obicei către sfârșitul verii, De acolo îmi aduc aminte și de pepenii care erau ținuți într-o fântână adâncă cu apă nepotabilă, dar rece. Doar iarna, primăvara și toamna stăteam în Medgidia. Deci și mentalitatea țărănească s-a imprimat în personalitatea mea, influențe pe care le surprind și astăzi în comportamentul meu cotidian.

Viața cotidiană din Osmancea

Bunicul meu avea cea mai arătoasă casă din tot satul. Casa bunicului era construită din piatră roșcată neșlefuită, netencuită pe dinafară, era înaltă și trainică ca o cetate. Avea o mică grădină cu flori în față, unde se afla veranda deschisă. Casa bunicului nu semăna nicidecum cu casele fraților săi, care erau case tătărești tipice de stepă, adică joase, stil vagon, cu ferestre mici, clădite din chirpici (cărămizi de pământ nearse) și acoperiș cu olane. Casa bunicului semăna cu tipul de case al muntenilor din Crimeea, dar și cu unele case din orașele României. Era, cred, unicat ca stil între casele tătărești din Osmancea și nu numai. Casa bunicului era compusă din șase camere mari și înalte, dispuse paralel, plus anexele. Una dintre camere, aflată la colț, avea ieșire la stradă și era folosită ca atelier de croitorie de către unchiul meu Sabri. Unchiul Sabri luptase pe ambele fronturi, ajungând cu armata română până la Odesa și, respectiv, Munții Tatra. Țin minte că avea și două medalii, cu

care mă jucam în copilărie. Dar, când a început campania dură de colectivizare, el s-a opus, ceea ce a avut drept consecință închiderea lui, împreună cu alți frunțași ai satului, tătari și români. Îmi povestea cum erau chemați unul câte unul în fața comisiei de colectivizare și, apoi, bătuți de milițieni. În cele din urmă, a consimțit să-și dea avutul, dar nu și libertatea de a face ceea ce dorea. Împreună cu averea moștenise și poziția morală a tatălui său! A murit relativ tânăr, în 1977, la vârsta de 58 de ani. Îl adusesem în Iași și îl internasem în renumitul spital Sf. Spiridon, unde doctorii l-au operat și i-au găsit un cancer avansat; am încercat să îi ascund diagnosticul. M-a rugat insistent să îi spun adevărul, deoarece dorea să se pregătească pentru moarte. Într-adevăr, și-a pus cu minuțiozitate la punct toate chestiunile de familie, inclusiv înmormântarea și pomenirea sa. Fiul său, Genghiz, era prea tânăr atunci. Unchiul Sabri a fost un om tare și optimist. El avea un obicei ciudat în relația cu copiii: el nu ne săruta direct niciodată, ci doar ne ciupea de obraz și își săruta degetele, ceea ce, astăzi, ar fi socotit foarte igienic.

Celălalt unchi, Petîslam, mai mare și decât mama mea, a fost mult mai norocos în viață decât fratele său. Regimul comunist l-a prins însurat, la casa lui. Făcuse armata la cavalerie, doar câteva luni, căci bunicul avea posibilități atunci să ungă unde trebuie. Nu a fost nici pe front. Nu știu cum, el a fost convins foarte ușor să intre în P.C.R., încă din 1945 și, ca urmare, s-a înscris printre primii în colectiv, și a trăit în tihnă toată viața, 83 de ani, până în vara anului 1989. Era un om care nu își făcea deloc griji. Acestui unchi al meu îi plăceau tare mult filmele. Obișnuia să vină de două ori pe an la Medgidia, primăvara și toamna, și stătea la noi de fiecare dată cam 10 -12 zile, timp în care vedea toate filmele din oraș. În Medgidia erau atunci două cinematografe, mai bine zis, erau sălile de spectacole ale celor două întreprinderi importante din oraș: IMUM și Cimentul. Cinematograful Mihalcea a fost transformat în sală de adunări și spectacole. Erau aduse patru filme pe săptămână. Numai că, unchiul Petîslam nu prea știa românește și nici nu putea să citească repede. Atunci mă lua pe mine la cinema, ca translator. Amuzant era faptul că la scenele de amor (câte erau permise atunci) puneam palma pe ochii mei, să nu văd. Așa a fost, de pildă, la filmul „Amanții din Toledo”; dar eu văzusem filmul împreună cu băieții. Principiile morale, mai ales la tătarii de la țară, erau încă foarte severe. Nu erau foarte rare cazurile în care fete seduse și abandonate își puneau capăt zilelor.

Gospodăria bunicului era foarte mare. În aceeași ogradă erau și casele celor trei frați ai săi, ca și a fiului său Petîslam. Bunicul era de fapt capul unui clan, care asculta de el fără crâcnire, inclusiv copiii fraților săi. În același timp, el conducea și un soi de fermă asociativă, în care bunurile erau în proprietate comună, adică pământul, animalele, utilajele agricole, rezervele de hrană. Frații aveau în proprietate individuală doar casele proprii și ceea ce se afla în ele. Din câte îmi dau seama acum, bunicul meu era un foarte bun manager. La muncă și recompensă nu făcea nici cea mai mică deosebire între copiii săi și copiii fraților săi.

Tot din spusele mamei mele știu că singura excepție era unchiul Petîslam, care fiind unicul băiat mai mare al clanului, era răsfățatul tururilor. Îmi aduc aminte de o întâmplare, auzită tot de la mama mea, cu unchiul Petîslam. Întâmplarea este sugestivă pentru mentalitatea satului tătăresc din acea vreme. Într-o toamnă, când era flăcău de 19-20 de ani, unchiul Petîslam a plecat călare la vestitul Panair (bâlci) din Medgidia. Sora lui mai mare, Sanie, era măritată acolo cu unul dintre frații Apas, toți negustori relativ înstăriți. După o săptămână, unchiul Petîslam s-a reîntors la Osmancea, dar călare pe o bicicletă, de care își legase calul, și cu șapcă pe cap, în locul fesului vișiniu tradițional. S-a nimerit să fie spre seară, când unii bărbați de vază din sat stăteau la taifas pe veranda casei bunicului. Unchiul Petîslam trecând prin fața lor, desigur, i-a salutat cu respectul cuvenit. Numai că, aceștia și-au arătat nemulțumirea față de bicicleta și, mai ales, față de șapca unchiului Petîslam, care astfel ar fi încălcat tradiția străbună. *Dacă fiul tău face așa ceva, la ce ne putem aștepta de la fiii noștri și de la fiii celorlați din sat?!* I-au întrebat sătenii cu reproș pe bunicul meu. Trebuie să fi fost imediat după 1925, când Atatürk a făcut reforma portului, interzicând fesul și obligând bărbații să poarte șepci sau pălării europene. Toți bărbații tătari din România, inclusiv băieții și tinerii, purtau fes roșu sau vișiniu pe cap, la fel ca în Turcia. Tătarii din România erau foarte legați de Turcia și urmau întocmai portul și concepția de acolo. Erau la curent cu evenimentele de acolo prin ziarele turcești la care erau abonați unii din ei. Mai ales în sate, aveau loc chiar lecturi colective, căci erau puțini știutori de carte, cu atât mai mult, cu cât, până la reforma alfabetului, din 1928, aceste ziare erau tipărite în caractere arabe. Tot din spusele mamei mele știu că sora ei mai mare cu trei ani, Vaspie, mama vărului meu Cadri, era una dintre persoanele care citeau sătenilor ziarele venite din Turcia, în perioada Războiului de eliberare națională condus de către Mustafa Kemal Pașa (Atatürk). Dar, reformele lui

Atatürk nu au fost receptate imediat în mediul conservator, mai bine zis înapoiat al comunității tătare din Dobrogea. Ca urmare, bunicul a luat gârbaciul din cui, l-a bătut zdravăn pe unchiul Petîslam, i-a distrus bicicleta și i-a rupt în bucăți șapca, pentru a fi învățatură de minte tuturor tinerilor tătari din sat. Cu o întârziere de câțiva ani, fesul a dispărut totuși și din portul tătarilor dobrogeni.

Cum am menționat, gospodăria condusă de bunicul meu era un soi de cooperativă de familie. Frații bunicului nu știau deloc românește și nu erau umblați, nici măcar în Dobrogea. În cazul lor era valabilă caracterizarea făcută țaranului european din epoca medievală, că universul acestuia era limitat de orizontul satului în care trăia. Este adevărat, cred că nici bunicul meu nu era un bun vorbitor de română, dar știa să se descurce, având un orizont deosebit de larg pentru acele vremuri.

Când eram copil, am apucat să văd în gospodăria bunicului meu din Osmanca sistemul străvechi de depozitare în pământ a proviziilor. Cerealele și făina erau puse în gropi imense, numite *uru*, care erau pregătite special. Gropile erau adânci de 2-3 metri și largi de 1-1,5 metri la suprafață, dar mult mai largi în interior; erau tencuite cu lut gros și apoi arse cu foc de paie, ceea ce făcea din tencuială un soi de crustă de ceramică. Nu este exclus ca vechiul cuvânt românesc „muruială, a murui” să vină de fapt de aici, de la „uru”. Carnea în seu, brânza cu zer, iaurtul sărat, uleiul, magiunul de pepeni erau puse în *küp*-uri mari de ceramică și îngropate în pământ. Același sistem de depozitare am găsit în vechea cetate Merdekan de lângă Baku și în marele centru urban Merv, din Khorasanul răsăritean, azi în Turkmenistan sub denumirea de Mary. În acest oraș a trăit, printre alții, și marele poet persan Omar Khayyam. Aici se pot vedea urmele unui sistem ingenios de gropi și canale de acum o mie de ani, în care se păstrau proviziile palatului sultanal, inclusiv apa proapătă și rece, chiar și gheața depozitată iarna. Temperatura în zonă atinge vara până la 50 de grade la umbră.

Din cei trei frați ai bunicului, eu i-am prins în viață doar pe doi: Iusîp și Eșrep; le spuneam și lor *qartbabay* (tata mare, bunicul), dar adăugând și numele, adică „Iusîp qartbabay”, „Eșrep qartbabay”, pe când bunicului meu îi spuneam simplu „qartbabay”. La fel, bunica mea era „qartiy”, iar cumnatelor ei le spuneam tot „qartiy”, dar cu precizarea numelui. La tătari, ca și la toate celelalte neamuri turcice, relațiile de rudenie sunt riguros respectate și precizate. Unchii și mătușile sunt denumiți distinct, în funcție de partea paternă sau maternă.

Bunicii mei materni aveau cinci fete și doi băieți, dintre care două au fost măritate înainte de 1940, una la Medgidia și alta la Deușe (Gherghina). Celelalte două, mai mici, s-au căsătorit mai târziu în Constanța. Mama mea era mijlocie ca vârstă și a muncit din greu, pe câmp și la arie, până ce s-a măritat, în 1942, la Medgidia. Qartbabay Iusîp avea cinci sau șase fete, dintre care una, Șașne, era de vârsta mamei mele; am înțeles că ele două munciseră foarte mult pe câmp. Ele erau verișoare și din partea tatălui și din partea mamei, deoarece soția lui Iusîp era sora bunicii mele. Qartbabay Eșrep avea patru fete și un băiat, iar cel decedat, Cherîm, avea doi fii, apropiați de vârsta unchiului Sabri. Toți cei ajunși la vârsta de 12-13 ani, băieți și fete, trebuiau să muncească pe câmp, acolo unde putea fiecare. La această forță de muncă proprie se adăugau și rudele apropiate, care trăiau tot în jurul bunicului meu.

Într-adevăr, cei mai mulți din Samav erau rudele bunicului meu. Mai erau și alții care nu erau rude, dar probabil erau oameni legați într-un fel sau altul de străbunicul meu, în Crimeea. Acesta se pare că a fost un om gospodar, dacă nu foarte bogat, în orice caz înstărit. I se spunea *aqā/aqay*. Acest titlu este comun și foarte vechi la toate popoarele turcice, fiind folosit inițial pentru ceea ce în Europa medievală apuseană se desemna prin „pater familias”, adică căpetenia clanului. Și bunicului meu i se spunea Izet aqa. În cazul străbunicului matern știu nu numai regiunea și satul de obârșie, ci și numele lui și al tatălui său, poate și al bunicului, deoarece în familia bunicului meu Izet au fost folosite ca patronim trei nume: Temirgean, Seidamet și Geantemir. De fapt, Geantemir și Temirgean cred că se refereau la aceeași persoană, deoarece cuvântul are același sens (gean=suflet/viață, temir = fier, tare, puternic), doar că este anagramat. Numele de fată al mamei mele era Geantemir, iar al surorii ei, Vaspie, era Temirgean. Numele de familie al fratelui lor mai mare, Petîslam, era Geantemir, iar al fratelui mai mic, Sabri, era Seidamet. Din păcate, nu am găsit aceste nume în registrele de migrație publicate de către regretatul Enver M. Ozenbașlı, menționat mai sus. În schimb, am găsit în Arhivele Naționale București (fondul Ministerul de Interne, Divisiunea Comunală dos. 192/1888, f. 40) numele *Selamet Geantemir*, care a fost ales, cu 40 de voturi, la 29 noiembrie 1886, consilier comunal în Osmancea. Comuna avea la acea dată 410 suflete; se pare că toți erau tătari, de vreme ce primarul și toți consilierii erau tătari. Documentul atestă și faptul că Geantemir era patronim și pentru Selamet, ceea ce înseamnă că numele nu aparține numai bunicului meu și fraților lui, deși în

sat numai lor li se spunea *Geantemirler* (Geantemirii). Cred că Geantemir a fost cel care a venit din Crimeea în Dobrogea, împreună cu fiii săi: Seidamet, Agimurat și Selamet. Bunicul meu Izet era fiul lui Seidamet și nepotul lui Geantemir. Peste drum de gospodăria bunicului meu se afla cea a lui Mitat abi, care era fiul lui Ilias și nepotul lui Agimurat, fiind deci văr de gradul doi cu mama mea, dar era tratat ca o rudă mult mai apropiată. Mitat abi semăna cu un *orîs* (rus) din povestirile tătărești; era robust, blond, cu ochi albaștri și sprâncene blonde, avea chiar și genele blonde, ceea ce era o raritate la tătarii de stepă. Îl îndrăgeam mult pe Mitat abi, pentru că și el ținea la mine mai mult decât la verii mei din Osmancea. Mă jucam mult în curtea lui mare, cu fiul lui de suflet, pe care îl numiseră Pamuk (Vată, bumbac). Mitat abi adăpostea în podurile caselor sale sute de porumbei, pe care îi hrănea iarna cu grâuțe. El se număra și printre foarte puținii tătari din Osmancea și nu numai, care avea o livadă de circa 20-30 de pomi fructiferi. De fapt, erau zarzări, probabil caiși la origini. Eram singurul copil din acea familie largă, patronată de bunicul meu, care avea acces neîngrădit la acei pomi. Dar, Mitat abi mi-a atras atenția cu multă seriozitate că pot să mănânc cât vreau, dar să nu iau nimic în buzunar sau în sân; „*dacă te prind că ai furat un singur fruct, nu te mai primesc la mine*”, mi-a atras el atenția amenințător. Nu am înțeles atunci rostul acestei condiții drastice, căci fructele putrezeau pe pământ. Soția lui făcea magiun din ele, dar în cantitate relativ mică, restul cădea jos și era hrană pentru păsări și găngăanii. Tătarii nu făceau țuică (*soyka*) în acele timpuri. Abia târziu, foarte târziu am înțeles că Mitat abi îmi testa, de fapt, corectitudinea și contribuia la formarea mea ca un om cinstit, așa cum era, de altminteri, întreaga familie. Mitat abi a fost printre primii din Osmancea care a beneficiat de politica de urbanizare promovată în acea vreme și s-a mutat la oraș, mai precis la Eforie Sud.

Presupun că strămoșii mamei mele au venit la Osmancea cu marile valuri de migrație din anii 1860. Tătarii au continuat să plece din Crimeea până la instaurarea regimului bolșevic acolo. Dar, ultimele valuri de emigranți tătari stabiliți și în Dobrogea au fost în anii 1874-1876, ca urmare a deciziei, din 1 ianuarie 1874, a autorităților rusești de a încorpora și tineri tătari crimeeni în armata țaristă. Atunci a apărut și popularul (inclusiv în Dobrogea) cântec tătăresc de jale „*Ay, anaylar!*” (Vai, mămicil!).

Bunica mea Rebia, născută și crescută în Constanța (până la vârsta de 15-16 ani, când a fost căsătorită), avea rădăcini în satul Lazu, prin mama sa.

Este posibil ca bunica mea să fi fost de origine lază, cel puțin pe jumătate. Bunica mea avea și o soră, Nurzade, ceva mai mică decât ea. Nici una și nici cealalta nu aveau trăsături specifice tătarești (de fapt, vechi turcice), doar că bunica mea era albă, iar sora ei era destul de negricioasă. Moartea timpurie a tatălui lor le-a lăsat fără sprijin, atât pe cele două surori, cât și pe mama lor. Rudele lor au considerat necesar să le mărite pe toate trei cu un țăran înstărit văduv, Seidamet, și cu doi din fiii acestuia, Izet și Iusîp. Așa a ajuns bunica mea, împreună cu mama și cu sora ei, în Osmancea. Cred că și bunicul meu Izet era tânăr atunci, în 1898-1899, când probabil s-a căsătorit. Potrivit certificatului de naștere al mamei mele, diferența de vârstă dintre părinții ei era rezonabilă, de 10 ani.

Când eram copil, mergeam uneori, împreună cu mama, pentru câteva zile, la Lazu, la Zecheria qartbabay, care era vărul primar al bunicii mele; familia lui ocupa atunci o parte însemnată din sat. Aveau grădini întinse cu legume și pomi fructiferi. Ajunseseră la o stare materială destul de bună, din vânzarea legumelor și fructelor pe piețele din Constanța și Eforie, încă de la începutul sec. XX. Iarna, înainte de a se mărita, mama mea stătea o lună-două la rudele de la Lazu. La tătari, în primul rând la cei înstăriți, era înrădăcinat obiceiul de a trimite, în lunile de iarnă, fetele de măritat la rude din alte localități, preferabil de la oraș. Scopul nu era numai de a vedea alte locuri și alți oameni, ci și acela de a ieși în lume în perspectiva găsirii unui partener de viață. Fetele și femeile tătare nu au purtat feregea sau burka, adică nu și-au ascuns chipul; poate doar din cochetărie feminină, uneori, la oraș unele femei își puneau o feregea transparentă din fire de mătase. Păstrând măsura, aceste vizite lungi ale fetelor tătare la rude din oraș semănau oarecum cu ieșirea domnișoarelor din înalta societate europeană la baluri. Rudele gazdă vegheau îndeaproape la securitatea fizică și onoarea (*namus*) fetei oaspete. Familia gazdă și alte rude din localitate organizau adunări (*cıyın/djîyîn*) ale tinerilor, cu scopul principal de a o prezenta pe fata oaspete. Se poate afirma că femeile tătare s-au bucurat întotdeauna de o libertate mult mai mare decât alte femei musulmane. Această deschidere a societății tătare cred că vine din adâncurile istoriei, din vremea Hoardei de Aur, unde femeile de la curte participau deschis la actul guvernării, iar celelalte se bucurau de respect și libertate în societate. Relativ recent, istoricul rus Aleksandr Yurcenko a susținut ideea că Hoarda de Aur ar fi fost cel dintâi stat iluminat sau laic (*svedskoe gosudarstvo*) din istoria universală. Primul Parlament Tătar din

Crimeea, convocat la 9 decembrie 1917, avea în componența sa și cinci femei, fiind primul Parlament democrat din toată lumea islamică și nu numai, care a recunoscut femeilor drepturi egale cu bărbații. Multe state occidentale au recunoscut mai târziu dreptul femeilor de a participa activ la viața politică.

Tătarii numesc localitatea Lazu *Laz Maallest*, adică „Locul/Cartierul lazilor”. Cred că vechii tătari din satul Lazu sunt urmașii lazilor tatarizați din perioada otomană. Tătarii reprezentau majoritatea populației din Dobrogea de nord (românească), în perioada otomană. Lazii sunt un popor ponto-caucazian, concentrat în prezent pe coasta anatoliană a Mării Negre. Sunt pescari, legumicultori și cultivatori de ceai. Pe vremuri, erau și negustori vestiți, inclusiv în țările române. Regretatul meu coleg și prieten din Iași, istoricul Veniamin Ciobanu, a publicat cu mulți ani în urmă un studiu consistent privind fărâdelegile săvârșite de către negustorii lazi în Moldova, la jumătatea sec. XVIII. Bunica mea a trăit aproape șapte decenii în Osmancea, dar niciodată nu s-a considerat țărăncă, declarându-se mereu constănțeană. Ea nici nu s-a comportat ca o țărăncă; nu a ridicat vreodată un pai din curtea largă plină de animale și utilaje agricole și, cu atât mai puțin, de pe câmp. Bunica mea avea și o anumită ținută, care contrasta vizibil cu cea a sătenilor de vârsta ei. Deși știa doar limba tatară (dar, în mare măsură și turca-osmană), ca și scrierea arabă, bunica mea era deosebit de curioasă. Când eram copil o vedeam citind nu numai Coranul, ci și alte cărți, care cred că erau de istorie a religiei islamice. Avea cunoștințe mult mai largi decât oamenii care o înconjurau în sat. Limba literară turco-osmană, denumită de tătarii dobrogeni „*malumatcea*”, adică „limba învățaților”, nu era accesibilă oamenilor „fără carte” nici din Turcia și cu atât mai puțin celor din Dobrogea. Bunica mea nu cred că stăpânea limba turco-osmană ca un absolvent de Seminar, dar cred că o înțelegea destul de bine, de vreme ce trăise 4-5 ani în Istanbul, capitala Turciei otomane. Nici mama mea și nici surorile ei mai mari, Sanie și Vaspie, nu erau străine de limba turco-osmană. Ele erau în măsură să citească și să explice sătenilor ziarele venite din Turcia, care erau scrise în această limbă și în grafie arabă. La Osmancea, eu dormeam în camera bunicilor. Acolo era o nișă în perete, unde bunica ținea cele 5-6 cărți pe care le citea, toate în caractere arabe și în turco-osmană. Ca și în toate casele tătarilor musulmani, Cartea Sfântă, Coranul era ținut la mare cinste, într-o geantă specială, ornată cu motive florale, care era agățată pe perețele sudic, adică spre Mecca. Uneori, bunica îmi explica și mie ce era scris în acele

cărți. Seara, după ce ne retrăgeam în camera noastră, bunicul se așeza pe patul lui îngust și tare, își scotea pipa lungă din lemn de cireș, numită ciubuc, mă punea s-o așez jos pe o farfurioară și să pun tutun în ea, iar bunica o aprindea cu un bob de jar. Bunica făcea câte o cicoare și stăteau la taifas, neuitând să-mi dea și mie povețe folositoare, până adormeam în poala bunicii. Bunica mea era și ea fumătoare, dar nu fuma niciodată în prezența soțului ei, care știa desigur de această slăbiciune a ei. Așa făceau și mătușile mele Sanie și Refika, care erau fumătoare pasionate. Ele își făceau singure țigara, din foițe speciale de hârtie și tutun din tabacheră.

Dimineața, bunica mă aștepta în camera de la intrare, care avea vatră și servea ca bucătărie și sufragerie. Îmi punea în față, pe măsuta joasă rotundă, numită *qona*, o cană mare cu lapte proaspăt fiert și o felie de pâine albă moale unsă cu unt topit și cu magiun de pepeni. Zahărul era o raritate la „cumparativa” din Osmancea. Această masă rotundă cu trei picioare, familiară și unor regiuni din România și Balcani, purta un nume de origine persană. *Qona* vine de la persanul *khona*, care înseamnă familie; în turca-osmană a devenit *hane*, în sensul de familie, casă, locul unde se face ceva. Deci, această masă rotundă avea la tătari rostul de a uni întreaga familie în jurul ei. Ca oricare familie de tătari, am avut și noi, la Medgidia, o asemenea masă, chiar dacă obișnuiam să mâncăm la o masă înaltă cu patru picioare. Mama, ca și multe alte femei tătare din generația ei, obișnuia să pregătească mâncarea, îndeosebi plăcinte, la o asemenea măsută.

Combustibilul obișnuit al tătarilor și al românilor din Osmancea era tizicul (*tezek*), care este caracteristic populațiilor de stepă, unde nu se găsește lemn pentru foc. Acest tizic nu era altceva decât bălegar amestecat cu paie, bătătorit, tăiat în bucăți de formă pătrată sau romboidală și pus la uscat. Deși, la început, degaja mult fum și un miros neplăcut, tizicul avea putere calorică foarte mare. Era de fapt biocombustibil în stare pură. Încălzirea casei se făcea cu sobe de cărămidă, mai precis de olane sparte, în care se ardeau paie. Acolo unde era posibil, o sobă încălzea două camere, adică jumătate din sobă era într-o cameră, cealaltă jumătate în alta. Alimentarea sobei se făcea, de regulă, prin chiler/cheler (*kiler*), care era o anexă a casei, folosită și ca magazie. Mi-am amintit acum de câteva întâmplări, sper, interesante, legate de bunica mea.

Întâmplări cu bunica

Prin 1907-1908, bunica, care nu se acomoda nicidecum cu viața de la țară, îl convinsese pe bunicul să se mute în Turcia, la Istanbul. Bunicul s-a apucat acolo de taximetrie, adică s-a făcut birjar. Nu o duceau rău. Dar, umblând la autorități, pentru a obține cetățenia otomană, într-o zi bunicul a auzit doi funcționari discutând despre iminența izbucnirii războiului. De fapt, unul dintre funcționari era de părere ca cererile de cetățenie ale imigranților ar trebui aprobate cât mai repede, pentru că era nevoie de ostași. Era vorba, cred, de primul război balcanic. Cum era isteț, bunicul a evaluat rapid situația, s-a întors repede acasă, și-a vândut trăsura și caii, și s-a îmbarcat împreună cu nevasta și cei doi copii (mătușa Sanie și unchiul Petîslam) pe primul vapor către România. Dar, nici aici nu a scăpat de război.

Este locul să relatez aici o întâmplare, mai bine zis un crâmpei din viața cotidiană a Istanbulului din primul deceniu al veacului trecut. Bunica povestea că, atunci când trăia în Istanbul, a fost invitată la o nuntă, probabil de cartier. Cum era regula, femeile se adunaseră separat de bărbați. Printre invitate era și o negresă, căreia toată lumea i se adresa cu apelativul „Hanîm” (Doamnă) și se purta cu ea cu mult respect. Bunica vedea prima dată în viața ei o negresă în carne și oase. Personajele originare din Africa neagră erau nelipsite din poveștile orientale, care circulau și printre tătari. Potrivit obiceiului, respectat și de către tătarii dobrogeni, după ce au luat masa tradițională și și-au băut cafelele, femeile au început să danseze, desigur în ritmuri orientale, ceva mai rafinate la Istanbul, decât în Dobrogea. Când s-a ridicat la dans doamna de culoare, toată lumea s-a dat deoparte, lăsând arena liberă. Mișcările lascive de până atunci au devenit deodată un șuvoi de mișcări rapide și ritmice. Toate femeile din jur – povestea bunica – țineau isonul, zicând în comun, repetat „Mașallah! Mașallah!” (*Allah să te binecuvânteze!*), și să bată din palme. Cineva i-a atras atenția bunicii, care rămăsese cu gura căscată, să facă și ea la fel, căci altminteri ar putea-o supăra pe Hanîm, ceea ce nu ar fi bine deloc. În Imperiul otoman a existat o categorie destul de numeroasă a robilor negri, originari îndeosebi din zona Sudanului. Erau oameni înalți și frumoși, ca și sudanezii de astăzi. Robii negri de la Curtea imperială au ajuns cu timpul la demnități de stat foarte înalte. Al

treilea om în ierarhia imperială otomană era șeful Haremului, care de regulă era eunuc negru. Probabil, această „Hanîm” era din apropierea unui demnitar local al statului otoman din acea vreme. În copilăria mea, ajunsese și în Medgidia un sudanez turcizat, care s-a căsătorit cu o tătăroaică văduvă. Își câștiga existența împletind coșuri și pălării din papură și paie. Era un om foarte prietenos, mai ales cu copiii, el neavând copii.

Îmi aduc aminte de alte două întâmplări, cred, interesante, legate tot de bunica mea. Era în 1961 sau 1962. În vacanța de vară, făceam practica la Muzeul de arheologie din Constanța, condus atunci de Vasile Canarache. Bunica venise în vizită la mătușa mea Șucran, cea mai mică dintre fiicele ei, căsătorită în Constanța. Bunicii îi plăcea foarte mult să se plimbe prin oraș, să intre în magazine și, mai ales, să privească vitrinele. Într-o zi, am luat-o eu la plimbare. Am dus-o încet, încet către Cazinou, iar pe drum, trecând pe lângă Muzeul de arheologie, care atunci se afla în clădirea de astăzi a Arhiepiscopiei Tomisului, i-am propus să îi arăt muzeul. La început, bunica nu a înțeles despre ce este vorba. Nu știa nici ce este un muzeu. Aflând însă că eu lucrez acolo (eram student practicant), a vrut să vadă ce fac eu. Am dus-o prin săli, crezând că se va plictisi repede și va dori să o duc la Cazinou, pe care îl știa. Dar, ea a început să-mi ceară să îi explic exponatele. A văzut toate vitrinele și a vrut lămuriri despre tot ceea ce era expus. Am ieșit din Muzeu după mai bine de două ore. Era obosită și a renunțat să mai vadă Cazinoul, dar nu a încetat, până la moarte, să pomenească cu uimire de pietrele cioplite, podoabele și oalele atât de frumoase făcute de oameni cu mii de ani în urmă. Povestea nu s-a terminat aici. După ce am dus-o pe bunica la mătușa Șucran, am revenit la muzeu, unde d.a. făceam ghidaj, să câștig un ban în vacanță. Femeile de la poartă mi-au spus alertate că tov. director V. Canarache întrebase de mine și că ar fi bine să mă duc cât mai repede la el. Vasile Canarache m-a primit imediat și, contrar așteptărilor mele, era foarte jovial. *Ia spune-mi, Turcule (așa îmi spunea el), cine era doamna în vârstă (exact așa s-a exprimat V. C.) pe care ai condus-o azi dimineață prin muzeu?* I-am răspuns, oarecum speriat, că era bunica mea. *Cum? Chiar bunica ta?!* Da, am recunoscut eu temător. Credeam că o să înceapă să mă înjure, cum avea obiceiul. *Ei bine, Turcule, m-am ținut tiptil după voi, și am văzut cu câtă răbdare și respect îi explicai și, mai ales, cât de doritoare să știe era bunica ta. M-am bucurat foarte mult să văd că există și astfel de tineri ca tine.* Asta nu l-a împiedicat, totuși, să mă dea afară de la Muzeu, în septembrie 1962, episod despre care voi vorbi la locul cuvenit.

O altă întâmplare oarecum amuzantă legată de bunica mea este din perioada în care ea se mutase, împreună cu familia unchiului Sabri, în Medgidia, lângă mătușa Sanie, care rămăsese văduvă. În timpul unei vizite a lui Nicolae Ceaușescu la Medgidia, bunica mea a ținut morțiș să meargă și ea să-l vadă pe „patșa” (padișah); așa îi spunea ea lui Nicolae Ceaușescu. Unchiul Sabri a trebuit să o ducă acolo unde lumea fusese adunată să-l salute pe „patșa”, deoarece bunica credea cu tărie într-o veche zicală orientală, potrivit căreia persoana care reușea să vadă trei padișahi, avea să trăiască mult și o să ajungă în Rai. La Istanbul, ea apucase să vadă doi sultani, pe Abdul Hamid al II-lea (1876-1909) și pe Mehmed al V-lea (1909-1918). În Turcia exista din vechime așa-numitul „selamlık” de vineri, când oricine putea să-l salute de aproape pe sultan cu ocazia deplasării acestuia la slujba de vineri de la geamie. Dar, nu sunt sigur că bunica mea a reușit să-l vadă și pe al treilea „patșa”, care nu obișnuia să meargă atât de aproape de oamenii de rând, cum făceau sultanii de pe vremuri. În orice caz, ea a murit curând după această întâmplare.

Caii bunicului

Aveam mulți veri în Osmancea. Erau câțiva și de vârsta mea sau puțin mai mari decât mine; de aceea mă simțeam foarte bine, căci ne jucam toată ziua. Îmi făcusem prieteni și din celelalte cartiere ale satului ca, de pildă, pe Zakir din Qodjangîl, care venea deseori să se joace cu noi, în Samav. Astăzi, Zakir este cel mai bogat om din Osmancea și nu numai, lucrând câteva mii de ha., cu mașini din cele mai performante. Locuiește în aceeași casă, pe care o avea și înainte de 1989. Îl vizitez măcar odată pe an, la Osmancea, și ne place să depănăm amintiri din copilărie, la o cafea fără zahăr. A rămas același om modest și doritor de cunoaștere, mai cu seamă a istoriei tătarilor.

Unele jocuri se păstrau încă din perioada hanatului crimeean, fiind în fond exerciții de inițiere a băieților. Un asemenea joc, de fapt exercițiu foarte apreciat și de către adulți, era incursiunea de noapte a băieților tătari pentru a ajunge undeva și de a obține ceva, prin istețime și curaj. Într-o seară, după lăsarea întunerului, verii mei, ceva mai mari decât mine, m-au întrebat dacă vreau să merg cu ei să paștem caii. Iubeam foarte mult caii, astfel că am acceptat imediat. Bunica nu a vrut să-mi dea voie, dar bunicul a zis că pot să

merg, cu condiția să ascult de vărul meu mai mare, Pikret. Era înainte de colectivizare. Bunicul și frații săi aveau mulți cai de lucru. Vara, aceștia munceau toată ziua, fiind lăsați liberi, la păscut, doar noaptea. Am încălecat fiecare câte un cal (eu cu vărul Pikret, căruia îi spuneam *abi/nene*, bădie, fiind cu opt ani mai mare decât mine) și am dus caii pe o miriște a familiei. Erau și alți copii, din vecini, cu caii lor. După un timp, Pikret abi îmi spune că ei merg să ia pepeni din bostănăria unui sat vecin, Edîlköy (în trad. Satul Volga), iar eu trebuie să rămân să păzesc caii care pășteau. Mi-a fost frică să rămân singur, noaptea, în plin câmp, dar am făcut pe curajosul. Cred că aveam cinci sau cel mult șase ani. Băieții de la țară nu aveau o părere prea bună despre vitejia celor de la oraș, cum eram și eu. Probabil, nu a fost străină verilor mei nici ideea de a râde apoi de mine. Era o noapte senină. Stăteam culcat pe pătură și încercam să-mi înving teama, imaginându-mi tot felul de lucruri frumoase din îngemănarea stelelor de pe cer. În cele din urmă am adormit, deși Pikret abi îmi spusese să nu dorm și să păzesc caii, să nu vină careva să îi fure. Caii erau desigur împiedicați. M-am trezit speriat, când un cal care păștea lângă mine a fornăit. Băieții s-au întors într-un târziu, dar nu cu prada la care râvniseră. Am înțeles că paznicii bostanei i-ar fi fugărit. Altfel spus, a fost un « ceapul » (raid de pradă) nereușit. De fapt, scopul acțiunii a fost un exercițiu de vitejie și dibăcie, deoarece bunicul avea bostane întinse în partea de nord-est a satului. Deși băieții au încercat să rătă de mine, cum că mi-ar fi fost frică, Pikret abi m-a lăudat, inclusiv la bunicul, că m-am comportat ca un băiat mare. Această experiență a fost de neuitat pentru mine și m-am raportat la ea ori de câte ori mi-a fost teamă de ceva.

Îmi plăcea foarte mult să călăresc, foarte, foarte mult. Într-o zi, am reușit să-l conving pe bunicul să mă lase și pe mine la seceriș. A doua zi în zori, am plecat cu unchiul Sabri și câțiva veri mai mari la câmp. Pe atunci, bunicul avea două mașini de secerat. Era un dispozitiv mecanic transmis prin lanțuri de la roți care mișca patru greble care aruncau de pe platformă spicele tăiate de cuțitele atașate la platformă. Sistemul era ingenios. Erau primele secerătoare mecanice din Osmanca, pe care bunicul le cumpărase cu ceva vreme în urmă; secerătoarele erau mari și fiecare era trasă de patru cai. De obicei, un băiat era urcat pe primul cal, să țină direcția. În acea zi, am ținut morțiș să urc eu pe calul acela, deși eram prea mic pentru așa ceva. Unchiul Sabri care se afla pe scaunul de la secerătoare nu a vrut, dar până la urmă a cedat rugămintelor mele insistente. Soarele începuse să dogorească, plus

căldura de la paiete de grâu. La un moment dat, m-a pocnit soarele în cap și am căzut de pe cal. Era să mă taie secerătoarea. Caii nu se opreau; s-au repezit cu toții să-i țină. Unchiul Sabri mi-a adus aminte multă vreme de sperietura trasă atunci. Mi-a fost învățătură de minte pentru toată viața să nu depășesc măsura posibilităților mele. Îmi aduc aminte de încă două episoade cu cai.

Înainte de colectivizarea forțată din anii 1949-'50, bunicul avea și doi cai de rasă, unul sur și unul negru, care erau ținuți numai pentru plimbare. Exista și un fel de caleașcă, numită *katolay*, cu care se mergea la nuntă sau la oraș, Medgidia sau Constanța. Era de fapt o căruță specială, cu arcuri, două sau trei rânduri de banchete pe arcuri; lada căruței era vopsită în diverse culori și decorată cu motive florale sau geometrice. Fiecare cal înhămat avea la gât un colan frumos de mărgelile turcoaz cusute pe o fâșie de blană de lup. Se credea că mărgelile turcoaz feresc de deochi, iar blana de lup provoca cailor o stare de permanentă alertă. Pe frunte aveau panglici roșii. Hamurile erau unse și aveau ornamente de metal strălucitor la încheieturi. Erau cai foarte frumoși. Îmi plăcea mult să mă aflu lângă acești cai; îmi petreceam mult timp în grajd, atunci când nu mă jucam cu ceilalți copii. Într-o zi, eram în grajd, ceilalți fiind toți la muncă, pe câmp. În casă se afla doar bunica și soția unchiului meu, care se ocupa de gospodărie. Mă jucam cu un băț în spatele celor doi armăsari. Așa, din pură prostie, la un moment dat am atins unul dintre cai cu bățul la testicule. Mi-a dat calul o copită în piept de m-a lipit de zidul grajdului, dar n-am pățit nimic. A fost, cred, un avertisment blajin din partea calului să nu mai fac așa ceva. _Mai târziu am tras concluzii și din această întâmplare, încercând să nu mă bag acolo unde nu este cazul.

Îmi mai amintesc un episod, pentru că îmi plăceau foarte mult caii, așa cum am mai spus. Într-o vară începuse o campanie de castrare a cailor. Se pregătea colectivizarea, vroiau să transforme toți caii în animale de muncă. Apoi, caii din România au fost masacrați, probabil din porunca Moscovei, pentru ca țărani să fie lipsiți astfel de mijloace de muncă și să fie forțați să intre în colectiv. Ulterior, apreciatul poet ieșean George Lesnea a scris o poezie emoționantă despre acest episod trist din istoria României. Erau mulți cai în Osmancea. După castrare, fiecare cal trebuia să fie plimbat, și trebuia aceasta o făceau copiii. Nu știu cum, bunicul reușise să-și salveze cei doi armăsari de la castrare. Bunicul meu era un om deosebit de isteț. Se povestea că reușise să fugă din prizonieratul bulgar și să ajungă în satul său, după mai

bine de o lună, trecând prin multe peripeții. Și, eu am ținut morțiș, plângeam, că toți copiii se plimbă cu cai, iar eu stau și mă uit la ei. Toți caii din ogradă erau la muncă, pe câmp. Nu erau în grajd decât cei doi armăsari. Deși era un om aspru și avea mulți nepoți, cred că bunicul avea o slăbiciune față de mine, poate datorită faptului că eram singurul lui nepot orășean. În cele din urmă a cedat. Este locul să fac o mică digresiune. Bunicul, ca și mulți alți bărbați tătari, mai ales de la țară, nu-și manifesta deschis afecțiunea față de copii. Nu îmi aduc aminte să mă fi mângăiat sau pupat vreodată. Exista o vorbă la tătari: „*femeia trebuie să fie iubită doar în pat, iar copilul numai atunci când doarme*”. În ciuda aparențelor și a imaginii false care li s-a propagat, tătarii erau obișnuiți să respecte o regulă străveche: este dezonorant pentru un bărbat să bată copii, femei, bătrâni și animale. Deși eram cam neastâmpărat, cred că am primit doar o singură palmă de la tata și o bătaie binevenită de la mama. Educația prin bătaie nu era o regulă la tătari, ci doar o excepție.

Revenind acum la plimbarea mea: bunicul a legat o pernă pe spinarea unuia dintre armăsari, m-a urcat pe el și, luând căpăstrul calului, m-a scos pe ulițele satului. La un moment dat, am vrut să fac pe viteazul și i-am cerut bunicului să-mi dea mie căpăstrul și să mă lase singur cu calul. El, desigur, nu a vrut. Până la urmă a cedat, poate și din dorința de a mă vedea cum mă descurc pe cal. Crezându-mă stăpân pe cal, am lovit armăsarul pe grumaz cu capătul căpăstrului, ceea ce l-a enervat. Și acum îl am în fața ochilor pe bunicul meu, cu șalvari cafenii, brâu lat roșu de flanelă împletită, cămașă albă fără guler, vestă cafenie și basc pe cap, cu barbă albă și ochii speriați, când a văzut cum armăsarul m-a azvârlit în aer. Am căzut în spatele unei case aflată în construcție. Erau acolo cărămizi, olane, dar eu eram foarte slab pe atunci. Da, eram ca un țăntar, fiind foarte vioi. Am zburat prin aer, dar m-am ales doar cu julituri. Bunicul m-a luat repede în brațe și m-a dus acasă, iar bunica m-a oblojit. Ulterior, am înțeles și din această întâmplare că nu trebuie să mă apuc de vreo treabă fără a fi bine pregătit, pentru a o putea termina cu succes. Iată, de pildă, nu cred că sunt încă suficient de pregătit pentru a scrie istoria tătarilor, pe care, ca istoric, mi-o asum ca pe o datorie fundamentală. Dacă bunul Dumnezeu îmi va îngădui, sper să o duc totuși la capăt în următorii ani.

Păstrez și unele imagini scumpe pentru mine. Îmi amintesc și acum cu multă plăcere de serile de vară, când mergeam cu unchiul Sabri la cosit, adică el cosea iarba, iar eu mâncam mure și alergam pe câmp după fluturi. Ori de

câte ori simt miros de iarbă proaspăt cosită, îmi revine imediat în fața ochilor câmpul înverzit de la Osmancea și lumina blândă a soarelui la asfințit. Este o bucurie de o clipă, dar îndeajuns pentru a-mi încălca sufletul în mod pozitiv. De neuitat au rămas pentru mine și vizitele la bostană, la Osmancea, mai ales când venea și mama mea. O dată sau de două ori pe sezon, după amiază, spre seară, toate femeile din familie, inclusiv bunica, se îmbrăcau cu halate lungi de doc crem sau gri sau bej, închise până la gât, și, împreună cu copiii, urcau în căruțe și se mergea la bostana familiei, care se întindea pe câteva hectare. Erau paznici acolo, care își construiseră un ceardac solid din scânduri și fân. Noi, copiii, alergam și aduceam pepeni copti, pe care unchii îi tăiau pe tipsii mari de alamă și puneau feliile roșii și galbene la mijloc, în ceardac, să mănânce toată lumea. Era mare veselie și bună dispoziție. Uneori, când sunt abătut, îmi aduc în fața ochilor aceste scene de la bostană; parcă simt și acum mirosul de câmp și de pepene copt, mi se pare că aud aievea trilarile păsărelelor și că revăd chipurile dragi mie, pierdute de mult timp. Este o scenă tonică, pe care o păstrez cu drag de atâta vreme în suflet și în gând. În orice caz, în Osmancea am avut o copilărie frumoasă, aș putea zice chiar fericită.

Referitor la populația românească din Osmancea, știu că acolo existau două categorii de români: vechi și noi. Românii vechi erau cei stabiliți în Osmancea mai înainte, adică după Primul Război Mondial, pe la începutul anilor 1920'. Românii veniți mai târziu, îndeosebi din Oltenia, după plecarea în masa a tătarilor în Turcia, ca urmare a încheierii unui acord în acest sens între România și Turcia, în anul 1936, erau numiți *kolonis* (coloniști), chiar și în anii 1950'. Aceștia trăiau compact în partea vestică a satului, pe când casele românilor vechi erau laolaltă cu cele ale tătarilor. Relațiile erau normale, de bună conviețuire. Din spusele mamei mele înțeleg că legăturile tătarilor cu românii vechi erau mult mai strânse decât cele cu „coloniștii”. *Dom' Bucur*, care a fost și învățătorul mamei mele, era personalitatea locală românească care avea, se pare, cele mai strânse legături cu bunicul meu și cu ceilalți fruntași tătari din sat. Casa bunicului se număra printre cele care erau vizitate de sărbători creștine de colindători români, copii și flăcăi, cărora bunicul le făcea daruri în bani, iar bunica le oferea *ulkum* (gogoși), *șilter* (un fel de scovergi dulci cu găuri) și *qatlama* (plăcinte țărănești din foi îndulcite și împăturite, specific tătarești). Așa cum își amintea mama mea, la fiecare început de an, probabil de Sf. Vasile, veneau la bunicul colindători români

cu plugul, care îi trăgeau brazde în ogradă, urându-i sănătate multă și recoltă îmbelșugată. Bunicul le dădea ca dar un berbec anume pregătit pentru acest colind.

Prietenii din Medgidia

M-am luat cu amintirile despre Osmancea și am omis ceea ce era mai important, anume formarea mea în mediul urban din Medgidia. Da, Medgidia era centrul urban și cultural al întregii comunități tătare din România; nu Constanța, care era un oraș mare, într-adevăr, dar cosmopolit. În Medgidia se mutase, în 1901, Seminarul Musulman, care fusese înființat de către Gazi Ali pașa, în anul 1610, la Babadag. Acest Seminar (Medrese) a jucat, timp de peste o jumătate de secol, rolul unui adevărat centru spiritual al întregii comunități musulmane din Dobrogea, în primul rând al tătarilor. Din acest punct de vedere, obișnuiesc să compar rolul Medgidiei pentru tătari cu rolul Blajului în trezirea conștiinței naționale a românilor din Transilvania.

În Medgidia exista o comunitate tătară veche și relativ omogenă. Această omogenitate a început să fie alterată odată cu construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră, în anii 1950 și, apoi, prin politica de încurajare a mutării țărănilor la oraș. Tătarii au fost deosebit de receptivi la aceste schimbări, mutându-se rapid și masiv, îndeosebi din satele sudice, la Constanța, Medgidia, în localități de pe litoral, la Murfatlar, Valu Traian-Valea Seacă ș.a. Primii care au părăsit Osmancea au fost cei din Samav, astfel că, în câțiva ani, toate casele rudelor noastre s-au prăbușit și au dispărut. Numai casa de piatră a bunicului a rezistat până către mijlocul anilor 1990. În sat rămăsese doar o verișoara de a mea, Ghiulten, dar și ea a murit de curând, de Covid-19. Eram de aceeași vârstă.

În Medgidia, viața se desfășura în cadrul comunității. Doar bărbații ieșeau temporar din cadrul ei, mai întâi când erau luați în armată, apoi cu diverse treburi, dar nu mulți dintre ei. În timpul stagiului militar, tinerii tătari aveau posibilitatea să vadă și alte locuri decât Dobrogea și să învețe cât de cât românește. Ieșirea din comunitate și trecerea Dunării era socotită o adevărată aventură, chiar și la începutul anilor 1950, când eram eu copil. Fetele și femeile nu îndrăzneau atunci să facă acest pas. De aceea, multe femei din generația mamei mele nu știau limba română sau o vorbeau foarte

prost. Bunica mea și mătușile mele mai în vârstă nu știau decât câteva cuvinte românești (*dom, pârmar, jandar, perșeptor, kolonis*). Mama mea a trecut Dunărea prima oară în 1955, adică la aproape 40 de ani, când o nepoată a tatălui meu, Kiubra, a luat-o într-o excursie de o zi, cu trenul, la Sinaia, organizată de cooperativa unde lucra și tatăl meu. Mama a povestit mereu cu încântare despre această excursie, până în anul 1970, când, după nașterea fiicei mele, a început să vină des la Iași și, apoi, la București. În schimb, tatăl meu avea un orizont destul de larg pentru acea vreme. El citea mereu ziare, vorbea mult cu clienții săi de vază și călătorea ori de câte ori avea ocazia. Spre deosebire de mulți tătari de vârsta lui, tatăl meu fusese de mai multe ori la București, mai întâi ca adolescent, împreună cu unchiul său Zachir, care avea permis de ceferist, apoi singur. Făcuse armata la Ungheni, pe Prut, și îmi povestea cu admirație despre Iași, pe care îl vizita în permisie, pentru a se întâlni și cu câțiva cunoscuți din Medgidia, printre care și viitorul dr. Naim Themo, care învățau atunci la Liceul Internat „Costache Negruzzi”. Înainte de a pleca la Iași, ca student, în 1960, îmi amintesc că tata a ținut să-mi dea unele sfaturi, pe care le-a ilustrat și cu unele întâmplări din viața lui sau auzite de la alții. Printre altele, mi-a spus că, înainte de căsătoria cu mama mea, el lucrase o vreme la o frizerie de lux din Brașov. Patronul său, un maghiar, a intenționat chiar să-l facă ginerele și moștenitorul său. Din această cauză, el a fost nevoit să fugă înapoi la Medgidia, deoarece căsătoria cu o nemusulmană le-ar fi afectat puternic pe surorile lui, la care el ținea atât de mult.

În Medgidia cercul meu de joacă nu erau în primul rând rudele, cum era cazul în Osmancea, ci copiii din vecini și colegii de școală. Am avut prieteni foarte buni de copilărie, ca: Sufi, Zechir, Orhan, Șeuchi, Enver, Turan, Sîmay (Ismail), Ferit, Șenol, Emin, Faruc, Iucsel, Nedim ș.a. Doar câțiva dintre ei mai sunt în viață. Distracția noastră preferată primăvara era plecarea în grup pe câmp, să culegem ghiocei, iar vara scăldatul în balta Cotomal (Cotul Malului) făcută de pârâul Carasu, apoi în Canalul Dunărea-Marea Neagră. Îmi amintesc că, într-zi de vară, vărul meu Raif mă luase la scăldat; cred că aveam 4-5 ani, Raif abi era cu șase ani mai mare decât mine. Acolo se aflau și soldați sovietici, care își spălau caii. Raif abi se străduia să mă învețe să înot. Ajungând lângă un soldat rus cu mustață blondă și nu prea tânăr, care își spăla calul (era unul sur), acesta mi-a spus ceva pe rusește, m-a prins de mâini și m-a pus să mă țin de coada calului. A plimbat calul prin baltă, ducându-l chiar în locuri adânci, ceea ce a atras țipetele speriate ale lui Raif

abi. Dar, soldatul rus spunea ceva râzând, vorbe pe care noi nu le înțelegeam. Am priceput apoi că soldatul nu dorea nimic altceva decât să mă învețe înotul. Mă gândesc că acel soldat a văzut în mine, probabil, pe propriul său băiat, de care el era așa de departe.

Dacă la Osmancea distracția mea principală era legată de cai, în Medgidia îmi plăcea enorm de mult să merg la înot.

Dacă la Cotomal pericolul erau șerpii, țânțarii și lipitorile, odată cu deschiderea Canalului, pericolul devenise extraordinar de mare, dar, noi, copiii, nu am sesizat această primejdie. Părinții erau însă conștienți de ce se poate întâmpla cu noi. Și, într-adevăr, nu puțini copii au pierit în Canal, unii chiar din grupul nostru. Cum luam vacanța mare, mergeam în călduri la Canal. Părinții ne pedepseau. Chiar un prieten de-al nostru, puțin mai mare decât noi, Izet Maslam, a fost legat de copac de tatăl lui și lăsat acolo toată noaptea, ca pedeapsă pentru faptul că a mers la scăldat în Canal. Părinții descoperiseră o modalitate de a afla dacă am fost la scăldat: ne zgâriau cu unghia pe piele. Dar, repede, am găsit și noi antidotul: după scăldat mergeam pe strada dispensarului, unde erau duzi. Ne urcam în pomi și mâncam duche negre, pe care le și storceam pe piele, căci umblam doar cu niște pantaloni scurți. Apoi, mergeam pe stradă și învolburam cu picioarele goale praful de o palmă grosime. Ajungeam acasă ca niște draci. Acum mă gândesc, chiar cu o anumită strângere de inimă, la acele vremuri. Eram tare inconștienți. Ne-a ferit bunul Dumnezeu!

Pe strada Gării era un pod de piatră și pământ, peste Canal. Ei, bine! Noi, copii de 5-8 ani, ne aruncam de pe pod în Canal, care avea adâncimea de 5-7 m, și făceam întrecere până la podul rutier actual, unde atunci era țeava principală de apă. Era o distanță destul de mare, de aproape un km. Nu știu dacă am câștigat vreodată întrecerea, nu cred că am câștigat-o, dar înotam până acolo.

De fapt, atunci, la începutul anilor 1950, această stradă se numea Bulevardul Iosif Visarionovici Stalin. În fiecare oraș din România, strada mare, adică cea principală, trebuia să poarte numele lui Stalin. Cum în Medgidia, Strada Mare era aceasta care ducea la Gară, ea a fost botezată cu numele lui Stalin. Chiar dacă purta numele „Conducătorului genial al popoarelor”, cum era adulat Stalin de propaganda comunistă, strada era plină de praf și de gropi. Strada Mare fusese pietruită pe vremuri, cred, chiar înainte de Primul Război Mondial. Dar, cum nu mai fusese reparată, căruțele

și camioanele grele au sfărâmat piatra, au adus noroi și au așezat pe „Bulevardul Stalin” un strat gros de praf albicios.

La câteva zile, trecea o cisternă trasă de doi boi, din care se picura păcură, să nu se ridice praful. Domnule, și noi veneam în picioarele goale de la Canal, păcura se încingea la soare și ne ardea la tălpi, ne făcea bășici. Săream, când pe un picior, când pe altul, stârnind hazul medgidienilor. Așazisele trotuare erau la fel. Nu mai pomenesc de mirosul de păcură amestecat cu cel de baltă. Deci, așa arăta Medgidia de atunci, acesta era centrul orașului. Totuși, era acolo o atracție irezistibilă – singura cofetărie din oraș. Era pe același loc unde este și acum, dar atunci era într-o casă naționalizată. Când aveam doi-trei lei în buzunar, mă repezeam acolo să mănânc prăjituri. Erau doar trei sortimente: amandine, ecler și savarine. Și în momentul de față, prăjiturile mele preferate sunt tot acestea.

Tata ne aducea uneori din aceste prăjituri, mie și celor două surori ale mele, de obicei sâmbăta. De regulă, tatăl meu nu venea cu mâna goală acasă. Întotdeauna ne aducea ceva, câteva cocoloașe de floricele de porumb cu zahăr ars, biscuiți, fructe etc. Era după război, nu se găsea nici pâine îndeajuns, ce să mai vorbim de dulciuri?! Într-o seară, tata ne-a adus niște dulciuri colorate, semănând cu un cap de om. Erau primele bomboane dropsuri pe care le vedeam, nu numai eu, ci și toți copiii de vârsta mea din România. Bomboanele erau însă făcute ca figuri ale capului lui Stalin. Și de aici se poate înțelege cât de parșivă era propaganda comunistă. Copiii făceau în subconștient legătura între plăcerea de a mânca bomboane și figura lui Stalin!

După un timp am descoperit marea. Atunci, Constanța era însă mult mai departe decât este acum. Singurul mijloc de deplasare la Constanța era trenul. Nu știu dacă era șosea asfaltată între Medgidia și Constanța?! Bănuiesc că era una doar pietruită, pentru că nu am mers în acea vreme pe șosea la Constanța. Cred că am văzut marea prima oară la vârsta de 7 ani. Am mers cu mama și cu sora mea Nermin la Lazu, la unchiul Zecheria, despre care am pomenit. Din gara Constanța am mers cu autobuzul până la km 5, adică la marginea sudică a Constanței, iar de acolo pe jos până la Lazu, căci nu existau atunci autobuze între localități. Știu că am cărat-o în spinare pe sora mea, Nermin, mama având bagaje cu haine, mâncare, apă și cadouri pentru rudele de la Lazu. După câteva zile ne-am întors la Constanța, cu căruța, împreună cu o verișoară mai tânără a mamei mele. Ea ne-a dus la plaja „Muncitorul”, cred că așa se chema plaja Modern de la Constanța.

Săraca mama s-a jurat că nu mă mai aduce la mare, căci a stat tot timpul cu îngrijorare pe malul mării, țipând după mine, pentru că nu ieșeam din apă. Nu a fost nevoie să mă aducă ea, deoarece, după 2-3 ani, am început să merg singur, împreună cu mai mulți băieți din oraș, români și tătari. De obicei, mergeam duminica, cu personalul de dimineață și ne întorceam cu cel de seară sau de noapte. Trenurile erau extrem de aglomerate, dar noi mergeam fără bilet (costa șase lei), pe scară sau pe acoperișul vagoanelor. „Nașul” umbla cu șapca întinsă printre noi; se punea 50 de bani, rareori un leu. Când era supracontrol alergam pe acoperiș, sărind chiar de pe un vagon pe altul. Ne-a ferit bunul Dumnezeu! În gara Constanța, care se afla atunci în centru, unde este acum „Casa Albă” (Prefectura și Primăria), ne lăsam în jos pe peron direct de pe acoperișul vagonului și năvăleam în trenul de Mamaia. Da, era cale ferată până la Cazinoul din Mamaia. Stăteam toată ziua pe plajă, de obicei cu stomacul gol. Cel mult, mâncam un covrig (80 bani) și o înghețată pe băț (50 bani). Mai vedeam un film (1,5 lei). De obicei, plecam de acasă cu 5-6 lei în buzunar. Foarte rar vreun băiat avea câțiva lei mai mult.

Datini vechi tătărești

Pentru noi, copiii, Bayramul era cea mai mare sărbătoare. Îmi aduc aminte de pregătirile pentru Bayram. Erau, atunci, la fel cum sunt, și acum, la creștini, pregătirile pentru Crăciun sau Paște. Toată lumea intra în atmosfera de sărbătoare. Femeile făceau mâncăruri alese, baclavale, pișcoturi și cornulețe; mama mea făcea și vreo 10-12 cozonaci, în cratițe și tăvi. Bărbații se ocupau de cumpărături, inclusiv și îndeosebi îmbrăcăminte și încălțăminte pentru copii. Dacă era Qurban Bayram, în primul plan se afla desigur pregătirea berbecului de sacrificat. În seara de ajun toată lumea făcea baie și își pregătea hainele pentru a doua zi. Îmi aduc aminte că eram foarte bucuroși și abia puteam să dorm de nerăbdare. Dimineața, devreme, mergeam cu tata la geamie. După slujbă, vizitam în cimitir morții familiei, apoi mergeam împreună cu alți copii la „pupat mâini”, adică la colindat. Aveam fiecare câte o batistă mare, legată la colțuri, în care adunam bomboane, pișcoturi și fructe, pe care le primeam de la vecinii și rudele cărora le sărutam mâna. Rudele apropiate ne dădeau și bani, de obicei un leu. Adunam cam 15-20 de lei, ceea ce era o sumă frumoasă pentru acele vremuri, când carnea de vită

cu os costa 8 lei/kg. Mâncarea de Bayram era: supă, friptură și drob de miel, dacă era primăvară, sau supă și friptură de găină (din curtea noastră), în alte anotimpuri. Dacă era Qurban Bayram, mâncarea tradițională era carnea fiartă. Dulciurile erau multe, locul central ocupându-l baclavalele. Mama făcea o tipsie mare de baclavale (circa 100 de bucăți), din care mâncam mai mult de o săptămână. Desigur, veneau în vizită rude și vecini. Fiecare era servit cu baclavale, fructe, cozonac și cafea (de fapt, cicoare, căci nu exista atunci cafea). Au trecut de mult acele vremuri. Tradiția sărbătorilor de Bayram s-a diminuat treptat, începând cu anii 1960 și, mai ales, 1970, când a fost alterat și traiul comunitar cvasi închis al tătarilor din Medgidia. Bayramurile de astăzi sunt cu totul altfel decât cele din copilăria mea. Acum, copiii și tinerii au alte posibilități să-și procure bucurii. Noi nu aveam alte prilejuri pentru a ne procura bucurii, decât cele două Bayramuri anuale. Desigur, și nunțile erau prilejuri de reuniuni și de veselie, dar mai mult pentru adulți, decât pentru copii.

Și nunțile erau altfel decât cele de acum. Fiind plecat din Dobrogea încă de la vârsta de 17 ani, nu pot să spun că mi-am petrecut tinerețea în mijlocul comunității tătare, așa cum a fost copilăria mea. Pot însă face unele aprecieri legate de obiceiurile de nuntă, care atunci erau mai legate de tradiția veche tătărească decât cele de acum. În iunie 1975, am participat la primul Congres Internațional de Foclor Turc, la Istanbul, în cadrul căruia am prezentat o nuntă tătărească dobrogeană, la care participasem, cu o săptămână înainte, în satul Ciocârlia de Jos. Comunicarea mea a fost publicată în actele Congresului și este postată pe site-ul meu de la *acad. edu*. Această lucrare a fost publicată recent și în cartea mea „Tătarii. Relații cu otomani și români”, dar în formă revăzută și adusă la zi. Așadar, nu la nunțile deja alterate din anii 1970 doresc să mă refer, ci la cele din anii 1950 și chiar la cele dinainte de ultimul Război Mondial, despre care am aflat din relatările martorilor la ele.

Generațiile căsătorite înainte de anii cincizeci ai secolului trecut au urmat, ca regulă, vechea tradiție a nunților aranjate. Adică, rudele, de obicei cele feminine, găseau că fata lui cutare este potrivită pentru băiatul lui cutare. Aveau loc întrevederi, discuții între reprezentanții celor două părți. Abia după ce se ajungea la un prim consens, „afacerea” era adusă la cunoștința impricinaților. De obicei, fata se supunea voinței rudelor și părinților. Dar, nici băieții nu se opuneau, atunci când le erau prezentate avantajele „contractului”. Existau pețitori și, mai ales, pețitoare cu experiență, ca

expertii comerciali de astăzi. Faza următoare era încheierea logodnei, care se numea „*Söz bîr Alla*”, care trebuie să fie prescurtarea expresiei „*Söz bir, Allah bir!*” (Cuvântul este unic, așa cum și Allah este unic!), fiind asemănătoare cu expresia germană „*Ein Mann, ein Wort*”. La această fază se întâlneau reprezentanții și reprezentantele celor două părți, făceau schimburi de daruri simbolice, se fixa data nunții și erau stabilite detaliile. De menționat faptul că, de la această fază și până în ultima zi a unei nunți tătărești, cele două părți erau reprezentate de trimiși apropiați, bărbați și femei, care purtau/poartă titlul de *quda* și, respectiv, *qudagîy*. În faimoasa „Istoria secretă a mongolilor”, redactată în jurul anului 1240, există termenul *quda*, cu înțeles de aliat prin căsătorie; părinții și rudele tinerilor căsătoriți se numeau reciproc *quda*. Termenul face însă trimitere directă și la Dumnezeu. În persană, *Khoda* (în tătară *Quday*) înseamnă Domnul, Allah, având aceeași rădăcină cu *God*, din engleză și *Got*, din germană. Altfel spus, legătura căsătoriei și nunta aveau o încărcătură sacră. Poate și din această cauză, tătarii sunt deosebit de devotați familiei, iar divorțurile sunt încă rare la tătari.

Mirii se cunoșteau reciproc doar în noaptea nunții, care se numea *Gerdekke kırme* (Intrarea în baldachin). Ziua în care mireasa ajungea, cu alai, la casa mirelui, „*qudagîii*” ambelor părți pregăteau patul nupțial, împodobindu-l cu un baldachin, făcut din șervete de borangic și batiste colorate de mătase cu dantelă, lucrute de mireasă. Baldachinul avea, desigur, și rostul de a etala hărnicia și măiestria miresei. Nu au fost foarte rare cazurile în care partea fetei arăta peșitorilor o față și trimeea în baldachin alta, de obicei sora mai mare, rămasă acasă. Cuplurile ceva mai emancipate făceau din timp schimburi de fotografii, cum a fost și cazul părinților mei.

Răpirea fetelor a fost un obicei practicat și în anii 1970, chiar 1980. De obicei, și aceste răpiri erau aranjate din timp, de comun acord cu fata. Recurgeau la ea fetele care nu primeau asentimentul părinților pentru a se căsători cu iubitul. Tătarii dobrogeni au renunțat, cred, încă din anii 1950, la răpирile forțate, fie și din cauza legislației deosebit de aspre în materie a regimului comunist. Nunțile din perioada interbelică mai păstrau încă tradiția ancestrală. Nunta era organizată, în unele sate chiar și în anii 1950, ca o ceremonie aulică, așa cum de altfel este, parțial, și nunta la români. Exista pe vremuri un act al nunții foarte gustat de tineri, anume cel al bărbieritului mirelui. De o parte și de alta a mirelui aflat pe scaunul frizerului se așezau rudele și prietenii săi. Ei erau numiți „*sol beyler/agalar*” (beii/agalele

de partea stângă) și „*on beyler/agalar*” (beii/agalele de partea dreaptă). În momentul când frizerul își începea treaba, o parte spunea stop și licita. Bărbierul își relua treaba numai dacă mirele sau cealaltă parte licita mai mult. În felul acesta, bărbieritul mirelui se lungea mult și îl costa pe acesta o sumă considerabilă de bani, căci în final el era bun de plată. În acea încăpere se aflau, desigur, și lăutarii nunții, care înveseleau atmosfera, cât și spectatori, dar numai de sex masculin. La ceremoniile oficiale din marele stat tătăresc Hoarda de Aur (1242-1502) prinții și prințesele, înalții demnitari ai curții și marii comandanți ai armatelor se așezau la dreapta și la stânga tronului, în funcție de însemnătatea rangului și se numeau exact „beii de stânga/dreapta”. Hanatul tătar din Crimeea (1441-1783), care a fost unicul moștenitor de drept și de fapt al Hoardei de Aur, a preluat și acest protocol de curte. Un alt obicei vechi, respectat (cu adaptări) chiar și după modernizarea nunților tătărești, era alaiul miresei, care în organizarea sa veche, de acum câteva decenii, îndeosebi la țară, amintea tot de un ceremonial aulic. În ultima zi a nunții, mirele și apropiații săi, tineri, tinere, bărbați și femei (*quda* și *qudagîi*) veneau cu cai și căruțe (astăzi, cu mașini) la casa miresei. Dar, la intrarea în hotarul satului, drumul era blocat de tineri localnici, care cereau darea „pentru călcarea/cucerirea pământului” (*topraq bastî*). Nu dădeau cale liberă, până ce nu obțineau banii ceruți. Acești tineri deveneau apoi un soi de gardă de corp a mirelui. Ajunși la casa miresei, însoțitorii mirelui erau ospătați, li se acorda atenție specială, având și lăutarii la dispoziție. Apoi, după o mică slujbă religioasă, mireasa își lua rămas bun de la părinți și de la rudele apropiate în vârstă, și pleca către noua ei casă, fiind însoțită și de quda și qudagîi săi. În vechea tradiție turcică, părinții miresei rămân acasă. Așa au făcut și părinții mei la nunțile celor două surori ale mele, așa cum a făcut mult mai târziu și fostul Președinte al Republicii Azerbaidjan, Ebulfez Elchibei, la nunta fiicei sale. Știu, pentru că am participat ca invitat al Președintelui la această nuntă. În schimb, în aceeași vreme, vicepremierul Republicii Azerbaidjan, Elchin Efendiyeu, un mare scriitor și om de cultură, a primit personal oaspeții invitați, printre care și pe mine, împreună cu soția mea, la „masa mare” de la nunta fiicei sale.

Revenim acum la nunta noastră dobrogeană: la hotarul localității mirelui, alaiul era oprit de tineri din partea locului. Scopul lor era podoaba cea mai râvnită la o nuntă tătărească – *Toquz* (Nouă; o cămașă bărbătească de in, pe care sunt cusute opt piese lucrate cu acul de mireasă: ciorapi, legături

de ciorapi, batistă, ștergar, brâu, pungă de bani, pungă de tutun, tichie). După obținerea obiectului, tinerii devin garda de corp a miresei și au întâietatea să danseze cu toquz-ul legat pe spate.

Nunta începea în același timp, atât în partea mirelui, cât și în cea a miresei, de regulă, vineri la prânz, atunci când veneau lăutarii. La țară erau de obicei țigani zurnagii (*zurna* era un străvechi instrument muzical oriental, care scotea sunete stridente; în trecut, a fost instrumentul principal al fanfarelor militare otomane); de fapt era o zurna și o tobă mare, numită *daul*. Nunțile orășenești erau animate de lăutarii conștanțeni din Piața Chiliei, dintre care cei mai cunoscuți erau „Frații Cocoși”. În Medgidia era un foarte bun clarinetist („gîrnatađji”, de la Granada din Spania), Asan, tot țigan, dar tătar. La nuntă era invitat tot satul. La Osmancea am apucat obiceiul cum un băiat călare străbătea în galop ulițele satului și striga în gura mare: *Oameni buni, este nuntă în casa lui... Femeile sunt asteptate vineri, la prânz, iar bărbații tot vineri (sâmbătă), la chindie*. Nunta la tătari se numește *toy*; la fel spun și azerbaidjenii și turkmenii la nuntă. Cuvântul este foarte vechi, cel puțin din vremea Hoardei de Aur, fiind înregistrat în „Codex Cumanicus”, ca și în limba karaimilor din Crimeea, dialect tătar foarte apropiat de vechea limbă kîpceacă. *Toy* vine de la verbul *toymak*, *toyđirmak* (în turcă – *doymak*, *doydurmak*), care înseamnă „a sătura, a îndestula”, „a face să se sature, îndestuleze”. De aici și expresia românească „în toiul...”, pentru a desemna mijlocul, culmea unui eveniment sau a unei acțiuni. Așadar, rostul nunții la tătari, ca și la alte popoare turcice, era să fie un prilej de sărbătoare, de bucurie cu mâncare multă și bună, pentru toată lumea. Până la preluarea obiceiului „Mesei mari” de la sfârșit, la o nuntă tătărească nu se dădeau decât daruri simbolice. Femeile se adunau separat de bărbați, de regulă înaintea adunării bărbaților, care era seara. În orice caz, era exclusă adunarea concomitentă sau împreună a femeilor și bărbaților, obicei care este respectat și astăzi, dar într-o manieră mult mai permisivă decât în trecut. Se mai păstrează și unele obiceiuri șamanice, ca cel al învârtirii unui cocoș viu deasupra capului miresei, atunci când aceasta pășește pentru prima oară în casa mirelui. Există și o seară dedicată numai tinerilor, dar în partea miresei. În acea seară se adună tinerii apropiați celor doi miri. Mireasa este arătată în rochie de mireasă în public, deoarece este seara de adio a miresei de la statutul ei de fată și de la consăteni. Cu acest prilej, se pun la cale noi căsătorii. De aceea, mai ales mamele și mătușile fetelor de măritat caută să

nu scape o asemenea ocazie. Uneori ieșea și bătaie la astfel de adunări, din cauza tinerilor care urmau să plece în armată. Aceștia veneau amețiți de băutură la nuntă și blocau muzica, comandând cântecele lor preferate. Era o regulă nescrisă ca recruților să li se recunoască dreptul de a comanda prioritar câteva cântece și dansuri la nunți. Numai că, aceștia întreceau măsura, ceea ce îi supăra pe ceilalți nuntași. Era un obicei, cred, statornicit în Crimeea, către sfârșitul secolului al XIX-lea, mai precis după 1874, când a început luarea forțată a tinerilor tătari din Crimeea în armata țaristă, iar acest serviciu militar era foarte lung și se efectua cât mai departe de casa părintească.

O sărbătoare mare era/este și circumciziunea băiatului/băieților dintr-o familie de tătari. Și acest eveniment se numește „toy”, dar cu precizarea că este „*Sunnet toy*”, căci actul circumciziei are valoare sacră, este un ritual religios obligatoriu (*Sunna*). Ritualul a fost preluat de la evrei, având și o valoare profilactică, date fiind condițiile igienice precare din acel mediu geografic în care au apărut aceste religii monoteiste. Tătarii au făcut însă din acest ritual o adevărată sărbătoare, care popular se mai numește și „*Ciumi toy*” (Sărbătoarea/Nunta puței). Pe vremea când am fost și eu circumcis și mult timp după aceea, până prin anii 1970, circumciziunea era făcută de către un anume frizer, cu briciul. Rana se vindeca greu, și nu foarte rar apăreau și complicații, din cauza infecțiilor. Acum, din câte știu, copiii sunt operați în spital, de către medici chirurghi, căci în fapt este vorba de o intervenție chirurgicală. Dată fiind și grija aparte a tătarilor față de copii, s-a căutat ca actul să fie cât mai puțin traumatizant pentru băiețel. Sărbătoarea dura două zile, cu lăutari și invitați, mese întinse. Din păcate, în ultima vreme, și această sărbătoare tradițională a început să fie denaturată, încercându-se transformarea ei într-o sursă de profit.

Revenind la ce era înainte... În ziua circumciziei, copilul era îmbrăcat aparte, cu o cămașă lungă din mătase bleu și ornată, avea un fes special pe cap, pe care erau brodate cuvinte sacre de pază și protecție. Acum, în Turcia există costume speciale de sunnet, care imită uniforma de general sau de amiral al armatei turce. Cu asemenea haine sunt îmbrăcați acum și unii băieți din Dobrogea. Se organiza o adevărată paradă de cai, trăsuri și căruțe, în care erau urcați băieți de vârsta împrișinării și plimbați cu alai prin tot satul sau pe străzile orașului. Taierea prepuțului copilului se făcea în cadrul unei slujbe religioase, în acordurile unui imn de slavă divină intonat de

bărbații prezenți. Imediat după operație, un băiețel ducea mamei copilului chiloțelul celui operat, pentru a da vestea bună (*mujde*) că totul a decurs cum trebuie. Acesta era desigur recompensat, iar femeile o felicitau pe mama copilului. Urma vizita rudelor și invitațiilor la copil, fiecare aducându-i felurite daruri și bani. Darul cel mai de preț era oferit din partea părinților – „*Telli qoraz*” (Cocoșul împodobit). Acesta era pregătit dinainte dintr-un cocoș tăiat și opărit, jumulit și eviscerat. Cocoșul era aranjat de fete și femei tinere cu bețe, sârmă, panglici, hârtie colorată, staniol, bomboane și jucării mici, astfel încât să fie atractiv, și era pus într-un coș împletit lângă patul copilului. Țin minte și acum, după aproape 75 de ani, cum era împodobit cocoșul meu.

Tătarii din trecut aveau multe obiceiuri și practici, care au fost lăsate în uitare. Un obicei foarte vechi, care a fost însă părăsit în ultimele decenii, mai precis în perioada comunistă, era „paza vetrei strămoșești”. Aceasta era sarcina principală a mezinului familiei, căci el trebuia să rămână în casa părintească. Tătarii care au fost siliți să plece în pribegie din Crimeea natală, au luat cu ei tăciuni din vatra strămoșească, pe care le-au păstrat aprinse cu sfințenie generații la rând. Așa au făcut și mulți tătari care au venit în Dobrogea. Era legătura lor vie cu patria strămoșească, unde nu încetaseră să speră că se vor reîntoarce.

Când eram eu copil exista încă, cel puțin la Osmancea și Deușe/Gherghina, dar și la Medgidia, așa numitul „*Tiş müsür*” (Porumb de dinte). Era o adunare pentru fete, organizată de către mama unui copil căruia îi apărea primul dințișor. Și cu acest prilej se împodobea un cocoș sau găină, și gazda oferea fetelor boabe de porumb fiert, cu zahăr sau sare. Era de fapt un pretext pentru o seară plăcută, cu povestiri și cântece. În nopțile lungi de iarnă erau organizate și clăci, numite *talaqa*, mai ales de către neveste tinere, care se desprindeau cu greu de vechile prietene. Și cu acest prilej se mânca porumb fiert sau floricele. Dar, partea cea mai interesantă a acestor adunări de fete era faptul că la ele participau și flăcăi din sat și din sate vecine. Numai că, băieții nu aveau voie să intre în încăperea unde se aflau fetele, rămânând afara, la ușă și ferestre. Între fete și băieți avea loc atunci un dialog pe versuri improvizate și cântate, numite *şin*. Este un gen folcloric tătarec foarte apreciat, numai că s-au păstrat, în scris, extrem de puține exemplare. Un tânăr avea atunci posibilitatea să dea în vileag dragostea sau simpatia pe care o nutrea unei fete, aflată în adunare, transmițându-i poetic sentimentele sale. Numai că, versurile improvizate trebuiau să fie cu adresă precisă, astfel încât

fata să înțeleagă că îi sunt adresate ei. Dacă fata nu îl recunoștea pe autor, îi cerea, tot în versuri muzicale, să se prezinte. Dacă fata accepta curtea, dialogul putea continua; dacă nu, era rândul altui flăcău să-și încerce norocul, fie cu aceeași fată, fie cu alta. Desigur, nu era la îndemâna oricui să facă această treabă. Dar, fiecare sat sau cartier avea versificatorii săi, care se aflau în spatele flăcăilor sau fetelor, șoptindu-le ce trebuie să zică.

De pidă, mătușa mea Gevrie (Gevi), sora mai mică a mamei, avea un talent literar ieșit din comun. Iarna stătea la noi o lună-două. Era o plăcere deosebită să o ascult spunând nu numai povești, basme, ghicitori, ci și vechi poeme tătărești. De la ea am auzit prima dată epopeea medievală „Șora Batîr” (Șora cel Viteaz), un erou al luptelor tătarilor de pe Volga împotriva agresiunii rusești din veacul al XVI-lea, dar și poemul „Kökköz Bayar” (Boierul cu ochi albaștri), având ca temă opresiunea rusească din Crimeea, după anexarea ei de către țarina Ecaterina a II-a, în 1783. Mătușa Gevi relata cu stil, accentuând descrierile și trăirile; recita lungi poeme istorice și poezii de dragoste, pe care uneori le și cânta, atunci când era cazul, îndeosebi la poemul „Kökköz Bayar”, unde versurile cântate de tip *şim* erau numeroase. Basmele, cum era „Djîlanlarîn paşasî” (Împăratul șerpilor), erau fascinante, povestite de mătușa Gevrie. O ascultam fermecat și transpus în lumea fantasticului descris de ea. Văzând interesul meu, ea lungea povestea, improvizând, pentru ca peste câteva zile, când o rugam să-mi spună din nou povestea, îmi prezenta o versiune sensibil diferită. Mama mea chiar comenta râzând: „*fata asta mai mult potrivește basmele, decât le spune pe cele cunoscute*”. Mătușa Gevrie era aproape analfabetă, nu știa românește decât foarte puțin, dar avea talent înnăscut de povestitor. Am regretat mereu că astfel de oameni au dispărut fără a lăsa urme, când puteau să facă atât de multe lucruri frumoase pentru toată lumea, dacă ar fi avut condițiile necesare pentru a se forma și a se afirma.

În aceeași ordine de idei, vreau să relev și personalitatea unui cărturar veritabil al tătarilor dobrogeni – Ismail Ziyaeddin (Ziadin). L-am cunoscut îndeaproape pe Ismail Abi. Era un enciclopedist întârziat: imam, poet și talmăcitor de poezie, dramaturg, povestitor, caligraf și pictor, compozitor și interpret la vioară, poliglot, fotbalist (în tinerețe, desigur), jucător iscusit de bridge, autor de manuale școlare în tătară și turcă, ca și de lucrări academice în domeniul construcțiilor. Din cauza persecuției comuniste a fost nevoit să fugă la Timișoara, unde nu era cunoscut. A reușit să termine Politehnica și a

lucrat până la pensionare ca un foarte bun inginer proiectant. Dar, pasiunea lui au fost limbile turcice, în general, și limba tătară, în special. Sunt convins că era un lingvist înnăscut. Tătarii și limba tătară aveau mare nevoie de un lingvist ca I. Ziyaeddin. În condiții prielnice, cred că el ar fi putut ajunge un lingvist de talia lui Bekir Sıtkı Çobanzade (1893-1937), marele poet și lingvist tătar crimeean, fondatorul lingvisticii moderne azerbaidjane și profesor de vază al Universității de Stat din Baku; ucis de Stalin, în 1937.

În copilăria și tinerețea mea, adică în anii 1950-1960, circulau încă în comunitatea tătară, fiind cântate sau recitate în adunări locale, așa numitele *destan* (poem) compuse pentru a evoca un eveniment, de obicei tragic, din cadrul comunității locale. Autorii erau anonimi, dar operele respective erau adevărate creații literare, în versuri cântate, fiind ascultate cu pioșenie. Deși foarte vechi, puține, foarte puține din aceste opere au trecut prin proba timpului, căci erau creații exclusiv orale. Diriguitorii comuniști nu erau încântați de răspândirea unor asemenea creații deprimante, în care erau evocate în primul rând tineri care își pierdeau viața în accidente, de boală, erau uciși sau se sinucideau. În schimb, puterea comunistă de factură sovietică pune mare preț pe obiceiurile populare. Ele erau încurajate, cu condiția să nu se transforme în adunări cu caracter politic sau social, fiind deci atent supravegheate. Luptele tătarești, denumite *Kureş*, au rădăcini foarte vechi în istoria Asiei Centrale. Sub denumiri asemănătoare, ele sunt practicate în toată lumea turcică. Există unele diferențe în regulile care trebuie să fie respectate. *Kureşul* tătareșc din Dobrogea este identic cu cel din Crimeea. Este un sport prin excelență bărbătesc, de putere și îndemânare. Concurenții sunt împărțiți pe categorii de vârstă. Cei care ies în arenă se leagă cu brâie de lână, sub controlul arbitrilor; ei trebuie să fie în picioarele goale și cu unghiile tăiate. În afară de arbitru, există și un juriu, format din 3-5 persoane cu experiență. Arbitrul supraveghează îndeaproape respectarea regulilor, dar juriul decide. Regula de bază este să aibă cel puțin o mână prinsă de brâul adversarului. Învingător este acela care reușește să-și culce adversarul pe spate, astfel încât ambii umeri ai acestuia să atingă în același timp solul sau salteaua. Lupta se desfășoară într-o arenă circulară, cu paie sau iarbă dacă este afară sau cu saltele dacă este într-o sală. Luptele sunt însoțite de o muzică specifică de îmbărbătare. Sunt două sau trei categorii de premii: *bayraq* (steag), adică o ramură de copac pe care sunt prinse diverse obiecte de îmbrăcăminte bărbătească. Premiul cel mare este un berbec

(*qoşqar/battal*), de obicei mare și gras; în ultima vreme am văzut că se pune și un vițel. Pot fi puse și premii intermediare, constând din animale mai mici cu patru picioare (miel, ied).

În copilăria mea aveau loc adevărate campionate. Finala se desfășura de obicei la Medgidia, în fața a sute de spectatori. Animația spectatorilor era ca într-o mare finală la fotbal. În acea vreme erau patru mari campioni, care au rămas până astăzi în conștiința comunității: Qayri din Osmancea, Sabit, Djumaqay și Badi, toți trei din Valea Dacilor (*Endekkaraköy*). I-am cunoscut pe toți, personal fiind însă mai apropiat de Sabit și Djumaqay, inclusiv în anii din urmă. Qayri avea o forță herculeană, ceilalți erau mai îndemânatici. Am asistat odată, la Osmancea, cum Qayri a ridicat roata mare de oțel a unui tractor te tip sovietic. Acești luptători nu au scăpat atenției cluburilor sportive din București. Nu știu exact care, Steaua sau Dinamo, i-a luat pe cei patru la București, pentru a-i antrena la lupte libere. Dar aceștia au fugit noaptea de acolo, pentru că li se dădea carne de porc. Au refuzat să se mai întoarcă la București, chiar dacă li s-a promis că vor avea un regim alimentar fără carne de porc.

Poate datorită premiului mare pus în joc, în campionatul de kureș s-au implicat încă de atunci și concurenți români. Mi se pare, unul dintre ei a câștigat într-un an chiar premiul cel mare. Astăzi, sunt mulți tineri români care luptă alături de tătari în aceste întreceri sportive. Din câte am aflat, kureșul tătäresc a căpătat statut de sport recunoscut pe plan internațional și au loc deja competiții între sportivi din mai multe țări. Am auzit că ar fi și un campionat de kureș pentru femei.

O tradiție care, din păcate, se află pe calea dispariției este *Tepreș*-ul. Și aceasta este de obârșie veche Central Asiatică, tocmai din perioada nomadismului tribal. Este de fapt o sărbătoare a primăverii, bucuria renașterii naturii cu tot ceea ce înseamnă ea pentru viața oamenilor. Termenul „Tepreș” cred că vine de la cuvântul arab *teferrudj*, care înseamnă petrecere, bucuria plimbării în aer liber, regăsire sufletească. Deși denumirea este de obârșie islamică, obiceiul este cu siguranță preislamic. Ca și în cazul kureșului, toate popoarele turcice au astfel de sărbători de primăvară. Ele au fost adaptate cu timpul la Islam (Naurez/Nevruz, Qıdırlez/Hıdırellez). Tepreș este specific tătäresc. Ceva asemănător este și la tătarii de pe Volga, care sărbătoresc primăvara începerea muncilor câmpului și o numesc exact *SabanTuy* (Sărbătoarea plugului). Aceste sărbători au legătură și cu străvechea tradiție

nomadă a împărțirii anuale a locurilor de pășunat, numită *Üleş*, care vine de la verbul turcic *üleşmek* (a împărți). Primăvara, de obicei în jurul datei echinoxului (21 martie – Nevruz/Naurez), membrii unei uniuni de triburi se adunau într-un loc anume destinat, unde se bucurau împreună de renașterea naturii. Șefii de trib se strâneau separat în jurul unui berbec sau vițel pus la proțap. Căpeteniile se așezau în funcție de puterea tribului pe care îl reprezentau. Șeful uniunii se așeza exact în fața capului animalului din proțap, iar la coada lui căpetenia celui mai important trib al uniunii, apoi se așezau celelalte căpetenii, în funcție de prestigiul tribului, cei mai slabi fiind exact la mijloc, în dreptul burții animalului pus pe frigare. În funcție de aceste locuri la masă erau distribuite ariile de pășunat, care erau vitale pentru acele triburi. De aceea, uneori, izbucneau dispute și chiar conflicte armate pentru ocuparea unui loc cât mai bun la masă, ceea ce în sursele europene, de regulă răuvoitoare cu tătarii, a fost interpretată ca bătaie pentru mâncare. În tradiția turcică, inclusiv în cea tătărească de astăzi, oaspeților de onoare li se oferă capul sau coada animalului sacrificat și pus pe masă.

Îmi aduc aminte de un episod semnificativ în acest sens. În martie 1994, fusesem trimis, împreună cu un deputat liberal, ca observator la alegerile parlamentare din Kazahstan. Înainte de ziua alegerilor, gazdele au plimbat toți observatorii străini și apoi ne-au oferit o masă festivă în orașul Djambul. Erau prezenți și unii ambasadori străini acreditați la Almaty, inclusiv cel al României, care stătea lângă mine, iar în fața mea se afla ambasadorul Kîrgîzstanului, un distins profesor universitar. La începutul ospățului, șeful restaurantului a adus în mod ceremonios capul fiert al unui berbec și mi l-a pus în față, împreună cu un cuțit lung și foarte ascuțit. Atunci mi-am dat seama că ocupam locul de onoare, aflat drept în fața ușii de la intrare. Ambasadorul Enescu a fost satisfăcut, șoptindu-mi că am fost ales oaspetele de onoare al adunării și că trebuie să descărnez capul fiert și să-l împart mai întâi oaspeților de seamă. Numai că, mă speriasse cuțitul și atunci m-am sculat în picioare, am mulțumit pentru onoarea ce mi s-a făcut, dar – am declarat ceremonios – eu consider că această onoare se cuvine ambasadorului kîrgîz, care este mai în vârstă decât mine, și i-am pus tipsia în față. Ambasadorul kîrgîz a fost vizibil încântat, mi-a mulțumit, și cu mișcări agile și pricepute a lăsat, în câteva clipe, capul fiert fără o bucățică de carne pe el, neuitând însă să-mi ofere mie, pe cuțit, prima bucată de carne, iar a doua ambasadorului român.

Cred că ambasadorul Enescu a aranjat ca eu să fiu ales oaspetele de onoare al mesei, ceea ce era un punct alb pentru imaginea României. Eu nu am nici un merit în această alegere. Ambasadorii pricepuți fac și treburi din acestea. Erau acolo peste o sută de persoane venite din mai multe țări, inclusiv și îndeosebi occidentale: parlamentari, ambasadori, observatori OSCE, gazetari. Tocmai de aceea m-am ridicat în picioare pentru a ceda în public actul de onoare către ambasadorul kîrgîz, când puteam să-l fac lesne, pe loc, împingând pur și simplu tipsia în fața lui.

Simbolistica medievală este încă prezentă în viața noastră cotidiană, chiar dacă cei mai mulți dintre noi nu știm despre ce este vorba. Într-adevăr, la tătari, ca și la alți turcici, locul de onoare se află drept în fața ușii de la intrare în casă, cort sau salon, și este numit *tör*. Explicația acestei poziții de onoare este cât se poate de simplă: cel care intră în cort sau în încăpere îl salută mai întâi pe cel care se află vizavi de intrare. Chiar și în zilele noastre, un tătar care respectă tradiția ancestrală își întâmpină oaspetele de seamă cu vorbele: *Qoş keldin! Buyur, qapımız aşıq, törümüz boş* (Bine ai venit! Poftim, ușa noastră este deschisă, *tör*-ul liber). În adunările religioase, acest loc este rezervat imamului, adică preotului musulman. Tot lui îi revine și onoarea de a mânca căpățâna sau coada grasă de berbec. Dar, am văzut și situații în care oaspetelui de onoare i s-a pus în față partea dorsală a unei păsări fripte, ceea ce înseamnă alterarea tradiției ancestrale. Aceasta este valabilă numai în cazul animalelor cu patru picioare.

În copilăria mea, luna mai era luna tepreșurilor. Satele care aveau o pădure sau o plantație prin apropiere organizau astfel de petreceri, de regulă duminica. Dar, cel mai important tepreș era cel din pădurea Murfatlar, în care acum se află, mi se pare, o unitate militară. Pregătirile pentru tepreș erau deosebite. Femeile coceau o pâine nedospită specific tătărească, numită *qalaqay*, împănată cu unt și jumări de oaie și ornată cu gălbenuș de ou deasupra. Era foarte gustoasă și hrănitoare, fiind destinată pe vremuri ca merinde de traistă, pentru călătorii sau munca câmpului. Un obicei era și rostogolirea *qalaqay*-ului, pentru a afla evoluția vremii și a norocului, în funcție de partea pe care cădea. Neaparat era friptură de miel sau pasăre pusă pe *guvech* (ghiveci) de orez și legume, de asemenea, plăcinte, ouă fierte, brânză, ceapă verde, ridichi și dulciuri diferite (*baklava*, *qurabiye*, *qatlama*, *şilter* etc.). Fiecare familie se deplasa cu căruța obișnuită sau cu cea specială, numită *qatolay*; cei avuți alegeau trăsura sau automobilul. Tinerii

veneau cu trenul până la gara Basarabi/Murfatlar, după care mergeau pe jos câțiva km. până la pădure. Se adunau tătari din toată Dobrogea. Fiecare familie alegea umbra unui copac sau a unei tufe, unde își întindea pătura. Cei în vârstă stăteau la umbră, iar tinerii se plimbau pentru a se cunoaște între ei. Era o zi de reîntâlnire și de întâlnire. De cele mai multe ori, rudele aflate în localități diferite se reîntâlneau cu acest prilej și își uneau păturile și merindele. Multe căsătorii își aveau începutul la un tepeș. Erau mulți vânzători ambulanz, mai ales de răcoritoare și înghețată. Pe atunci nu existau cola și alte băuturi industriale, ambulanții vindeau limonadă în sticle cu dop de ceramică și cauciuc sau la pahar. De cele mai multe ori, aceste limonade erau făcute, din timp, din hârtie creponată (pentru culoare), zahăr, sare de lămâie și sifon. Aveau loc și întreceri de cai, kureș, mici spectacole cu muzică și dansuri populare; erau instalate și balansoare, unde flăcăii invitau fetele. Unii dintre tineri se îmbătau, căci în vremurile aduse de comunism, alcoolul a pătruns tot mai mult și între tătari. Întoarcerea era uneori periculoasă, pentru că unii, amețiți de băutură, se luau la întrecere pe drum și nu erau rare cazurile în care aveau loc accidente, chiar grave, prin răsturnarea căruțelor pline cu femei și copii. Eu însumi am pățit așa ceva, când eram copil, din fericire fără urmări grave.

Cele mai vechi amintiri

Relatând aceste amintiri, ca istoric, am căutat mereu să mă poziționez în timp. Cele mai multe din întâmplările legate de Osmancea, relatate aici, sunt înainte sau din anii 1948-50, pentru că atunci s-a făcut colectivizarea acolo.

Cel mai vechi eveniment din memoria mea, la care pot să mă raportez precis, este 30 decembrie 1947. Aveam patru ani și trei luni atunci. Se spune că după patru ani un copil își aduce aminte. Cred că este adevărat. Era o seară obișnuită de iarnă. Ca de obicei, îl așteptam pe tata să-mi aducă ceva și să mă joc cu el. De regulă, tata era calul, se apleca, sprijinit în mâini, iar eu îi legam la gură căciula mea cu urechi, ca un căpăstru, mă urcam pe spinarea lui, iar el mă plimba prin cameră. Desigur, nu mă gândeam deloc că venea obosit, după o muncă de 10-12 ore; abia după aceea mă culcam. De această dată, am simțit că tata era foarte îngândurat; nu-i ardea de joacă. Sesizând îngrijorarea mamei, i-a spus simplu, în tătărește: *Qral tüştü* (A căzut Qral-ul).

Eu m-am alarmat imediat, întrebându-l cum a căzut, căci mă gândisem la salcâmul aflat lângă casa noastră, din care, primăvara, noi, copiii, mâncam florile acelea dulci și parfumate. În limba tătară *qral* sau *qral teregi* înseamnă salcâm sau în traducere literală „copac regal”. Crezând că a căzut salcâmul, m-am întristat. Tata m-a asigurat că nu este vorba de salcâm, ci de altceva mult mai important. Desigur, nu am înțeles atunci despre ce este vorba și m-am culcat liniștit că nu căzuse salcâmul de lângă noi.

Qral în tătară, ca și în turcă, vine de la Carol și înseamnă rege. Mai întâi, termenul desemna numai regii creștini, apoi, în vremurile mai apropiate nouă, *qral* (*kral*) au început să fie numiți și micii suverani musulmani, ca Regele (*Qral*) Faruk, Faysal și alții din restul lumii islamice. Deși tata era un simplu frizer, mi-am dat seama, mai târziu, că el a fost foarte îngrijorat de schimbarea din 30 decembrie 1947. Cu siguranță, au fost îngrijorați mulți bărbați din comunitatea tătară, căci în zilele următoare am sesizat teama care se răspândise printre rudele noastre apropiate, teamă care se transmitea și femeilor și, prin ele, nouă, copiilor. Nu pot să vorbesc decât din perspectiva timpului, deoarece, atunci, în 1947-1948, aveam doar 4-5 ani și nu puteam să înțeleg acele mutații politice majore. Având temerea înrădăcinată în memoria colectivă față de schimbări politice, încă din perioada stăpânirii rusești în Crimeea, tătarii cred că au fost foarte îngrijorați de evenimentul de la 30 decembrie 1947. Regele României oferise turco-tătarilor garanții constituționale, le construiseră o mare moschee, în 1913, aveau școli în limba turcă, Guvernul român susținuse efectiv mișcarea de deșteptare națională a tătarilor din perioada interbelică, ceea ce însemna siguranța vieții, a credinței și identității naționale. Venirea armatei ruse și represaliile care au urmat asupra unei însemnate părți a tătarilor din Dobrogea, care au fost acuzați că și-au ajutat și adăpostit frații refugiați din Crimeea, în timpul războiului, au provocat multă teamă în comunitatea tătară. Se răspândise chiar și un zvon, potrivit căruia toți tătarii din Dobrogea urmau să fie deportați de către ruși, ca și tătarii din Crimeea, în Asia Centrală și Siberia. Nu știu în ce măsură această știre a fost reală?! Posibil să fi fost un ecou târziu al deportării tătarilor din Crimeea (18 mai 1944), dar tătarii dobrogeni erau convinși de faptul că România s-a opus atunci acestei acțiuni decisă la Moscova. Loialitatea tătarilor față de România a devenit mai puternică și datorită acestei protecții punctuale (prezumptive). Deportarea era o realitate istorică dureroasă în conștiința colectivă a tătarilor.

Tatăl meu nu a făcut politică, nu a făcut parte din nici un partid politic, nici din PCR. Dar era doritor să afle, să fie la curent cu mersul evenimentelor și să le înțeleagă. Cum am mai menționat, el a fost nevoit să abandoneze școala, dar s-a străduit să învețe singur. Deși nu făcea politică, tata nu scăpa nici un miting electoral, deoarece numai atunci veneau la Medgidia oameni de seamă. Și, de la el am auzit eu prima dată numele lui Nicolae Iorga. Tata l-a ascultat pe Nicolae Iorga, la Medgidia, vorbind despre... căciulă. Era un miting electoral, desigur. Se pare că oamenii care veniseră sau fuseseră aduși la acel miting erau de la țară și purtau căciuli și cojoace. Tatăl meu era convins că N. Iorga și-a schimbat pe loc subiectul și a vorbit oamenilor din fața sa despre ceva care le era familiar. Nu am găsit în bibliografia lui Iorga această conferință. Probabil, nu a fost tipărită și ca urmare a rămas necunoscută.

Tatăl meu a fost impresionat de capacitatea lui N. Iorga de a vorbi pe loc despre orice subiect din istorie și cultură. Nicolae Iorga a fost un om extraordinar, îmi spunea el de multe ori. Cum au putut să omoare un astfel de om, care făcea cinste țării?! se întreba el cu indignare. Desigur, tatăl meu nu a citit nimic din opera lui Iorga. L-a ascultat atunci și a fost impresionat de personalitatea lui. După aceea a aflat cine este N. Iorga și a citit tot ceea ce se scria în ziare despre el. Admirația mea față de N. Iorga cred că se datorează în bună măsură și acestei prime impresii ce mi-a fost transmisă de către tatăl meu. Tata a fost frizerul protipendadei din Medgidia, atât români, cât și tătari. De aceea, tatăl meu știa mai multe decât mulți alții. Era singurul din oraș care avea brevet de maestru frizer, obținut în urma unui examen riguros la Constanța. La Medgidia nu exista alt maestru frizer. Erau, probabil, în alte meserii, dar singurul frizer maestru era tatăl meu, de aceea numai lui i se spunea *Tair Usta*, adică *Maistrul/Meșterul Tair*. Această măiestrie profesională a tatălui meu l-a ajutat să scape și de război. El a fost mobilizat în 1941 și a ajuns cu armata română până la Nistru. El era frizerul Statului Major, probabil al diviziei. Printre cei pe care îi tunde și bărbiera era și comandantul, un general. El îi știa numele și îl pomenea ca binefăcătorul său. Îmi pare rău că nu am reținut numele acestui general român. Acesta a fost cel care a aprobat cererea tatălui meu de a fi mobilizat în spatele frontului.

O altă informație reținută de mine de la tatăl meu este legată de scriitorul Corneliu Leu, care era originar din Medgidia. Știam de la tata că fiul

avocatului Ion Leu din Medgidia fusese botezat de Dr. Lupu. L-am întrebat și pe Corneliu Leu despre această informație, când m-am întâlnit cu el la organizația din București a UDTTMR, prin 1993-1994. Pe atunci se făceau și acțiuni culturale frumoase și folositoare în organizația postcomunistă a tătarilor din România. Cred că prietenul Genan Bolat inițiase și organizase o dezbatere cu tema „Eroul tătar în literatura română”. Au venit mai mulți scriitori, printre care Corneliu Leu, Dionisie Șincan, Ion Coja, fostul coleg de clasă al soției mele de la Liceul Mircea din Constanța, și încă vreo câțiva. A fost o seară plăcută și interesantă. Corneliu Leu a confirmat faptul că dr. Lupu este nașul lui de botez. În copilărie îl vedeam destul de des, în centrul orașului, pe avocatul Ion Leu, tatăl lui Corneliu Leu. Era un adevărat domn, bine îmbrăcat, cu baston, pălărie și lavalieră. Totdeauna așa umbla. În anii '50, era un om rotofei și jovial. El nu mă știa, dar eu îl salutam respectuos de fiecare dată când îl întâlneam, chiar și de mai multe ori în aceeași zi, iar el îmi răspundea de fiecare dată, în mod ceremonios, scoțându-și pălăria.

Tatăl meu îmi vorbea, nu în mod special ca să îmi insuflie mie o anumită idee sau o pasiune, ci căuta să îmi transmită niște date de cultură generală, pe care le acumulase din aceste conferințe, din convorbirile pe care le avea el în calitate de frizer al protipendadei, mai ales cu profesorii de la Seminar, apoi, cu cei de la Liceul nou înființat și cu alți intelectuali ai orașului. El îi tunde, el îi bărbiera și atunci, ca oricare frizer, vorbea cu ei. Mi-a transmis anumite date legate de istoria și cultura tătarilor și turcilor, pe care le auzise de la ei sau le citise în ziare, despre istoria Islamului, despre istoria României ș.a.m.d. Deci, primele elemente legate de istorie cred că mi-au fost oferite de către tatăl meu.

Copil fiind am înregistrat sensul discuțiilor care aveau loc între rudele paterne și cele maternelle, care veneau aproape în fiecare seară la noi, mai cu seamă toamna și iarna. Nici una dintre aceste rude nu fusese bogată, aș zice chiar dimpotrivă; dar, ele exprimau rețineră, teamă și uneori chiar ostilitate, desigur pasivă, față de regimul comunist. Când se vorbea de perioada interbelică se folosea invariabil expresia „când lumea era pricopsită” (*dünyanın ongan vaqtında*). Eu nu înțelegeam ce înseamnă acest calificativ și atunci mi se explica pe înțelesul meu faptul că se găseau din belșug de toate: curmale, smochine, portocale, stafide, măslina, cafea adevărată, dulciuri de toate felurile, rodii, roșcove etc. Celelalte fructe le văzusem în unele cărți

vechi, dar nu îmi închipuiam ce sunt rodiile și roșcovele, și multă vreme aceste fructe mi-au rămas necunoscute. Uneori, se vorbea în șoaptă și cu mare temere despre „mașina neagră” care îl luase noaptea trecută pe cineva cunoscut. Mi se atrăgea atenția mereu să nu cumva să spun cuiva despre ce vorbesc ei acolo, căci ar însemna să rămân singur în lume, împreună cu cele două surori mici, pentru că mașina neagră i-ar lua pe ei toți. Poate și din această pricină am rămas cu o oarecare rețineră față de mașina neagră. Am evitat, pe cât a fost posibil, să folosesc mașini negre, inclusiv când am fost ambasador (când am avut posibilitatea să aleg, am preferat mașini argintii). Cred că această atmosferă, combinată probabil cu admirația față de eroul unui film revoluționar pe care tocmai îl văzusem, într-o seară, la întoarcerea acasă, am scris cu cretă pe un gard „Jos Stalin”. Gardul era al grădinii casei care aparținuse unui comerciant tătar, Yusuf Ablay, casă impunătoare cu grădină frumoasă și chioșc, aflată pe strada noastră, puțin mai jos. Atunci, casa era naționalizată și dată ca locuință unor activiști de partid și ofițeri de securitate (așa se spunea). Norocul meu că era seară, iarnă și nu era nimeni pe stradă. Când am ajuns la poarta casei noastre, mi-am adus aminte de ce mi se spunea și am fugit îngrozit înapoi și am șters, mai bine zis am măzgălit, lozinca prostească. Frica mi-a fost așa de mare, încât nu am povestit nimănui despre această ispravă de-a dreptul primejdioasă, nici părinților. Nu știu în ce an era, dar sigur Stalin era încă în viață, probabil în 1951-52.

În 1952 sau 1953, cumpărasem un radio cehoslovac, marca „Pionier”, mai bine zis îl luasem predând în schimb circa 700-800 kg. de grâu. În acei ani, tata mergea săptămânal, joia, la un sat din apropierea Medgidiei, numit astăzi Valea Dacilor, pentru a tunde și bărbieri țărani de acolo, timp de șase luni, pentru nu știu câte banițe de grâu de familie. Nu existau atunci autobuze, astfel că tata mergea și venea pe jos. Uneori mă lua și pe mine. De atunci nutresc multă stimă și prietenie față de locuitorii acestui sat, datorită cărora familia noastră nu a cunoscut suferințele provocate de foametea din 1946-47. După ce am luat radioul, soțul mătușii mele Sanie, pe nume Aziz Apas, care fusese un mic negustor de vite, venea în fiecare seară la noi, exact la ora 19.00, pentru a asculta știrile de la Radio Istanbul. Unchiul Aziz nu știa prea bine românește, nu știu dacă avea patru clase primare, dar ca oricare tătar ager știa bine limba turcă. Stătea cu urechea lipită de radio și nimeni nu

avea voie să scoată un sunet, timp de o jumătate de oră, cât durau acele știri. Timp de aproape un deceniu, până s-a îmbolnăvit grav, unchiul Aziz nu a pierdut știrile de la Radio Istanbul, fie ploaie, fie vânt sau viscol. Într-o zi, când eram deja la liceu, am îndrăznit să îl întreb de ce ascultă cu atâta atenție acele știri, ce așteaptă să audă?! Atunci, unchiul Aziz mi-a răspuns cu o încredere care m-a surprins: „Aștept să vină americanii!”. După o jumătate de secol, în 2006, când eram ambasadorul României la Așgabat, am oferit o masă de despărțire (*farewell*) în onoarea ambasadorului SUA, dna. Tracey Jacobson, cu care eram în relații amicale. Dineul a fost organizat în grădina elegantului Hotel President, din capitala Turkmenistanului. Erau prezenți aproape toți ambasadorii acreditați la Așgabat. În cuvântul meu, m-am referit concret la această încredere în americani a unchiului Aziz, încredere pe care a împărtășit-o, în acele vremuri, aproape întregul popor român. Ambasadorul american a fost vizibil emoționat și, în răspunsul său, a recunoscut că nu și-ar fi imaginat că oameni atât de mulți din România au putut să nutrească sentimente atât de puternice față de SUA. Este datoria țării mele să nu dezamăgească un asemenea popor și negreșit voi scrie în acest sens la Departamentul de Stat, mi-a promis solemn Tracey Jacobson.

Regimul comunist nu cred că a fost agreat de tătari, deși marea lor majoritate trăia în sărăcie și ignoranță, pentru simplul motiv că acest regim fusese adus de ruși, față de care tătarii simțeau o teamă viscerală. În plus, tătarii dobrogeni fuseseră avertizați în privința comunismului de conașionalii lor antibolșevici din Crimeea, refugiați printre ei, în număr mare, în anii 1943-1944. Din discuțiile care aveau loc, aproape seară de seară, mai ales la noi acasă, între rudele mele maternelne și cele paternne, am reținut, ca ecouri, unele dezvăluiri și atitudini împărtășite atunci în mod repetat și argumentat, pe care le pot rezuma astfel:

- În timpul ultimului război mondial, atunci când au stat o vreme în Medgidia, soldații și ofițerii germani s-au purtat incomparabil mai civilizată decât soldații și ofițerii ruși, veniți mai târziu. Germanii cazați în unele case tătărești erau cu mult bun simț, astfel că atunci când reveneau ceva mai târziu din oraș, își cereau mii de scuze pentru deranj și nu ieșeau din camera lor, decât după ce gazdele eliberau camera de acces, unde dormeau. Plăteau chiria la timp și cu multă politețe; deseori ofereau ciocolată copiilor. Pe când rușii,

veniți în vara lui 1944, au făcut mult rău, luând cu forța bunuri ale gazdelor și încercând să violeze femei și fete, astfel că mulți tătari și-au ascuns fiicele și nurorile în poduri sau le-au trimis grabnic la țară. Chiar o mătușă a soției mele, Ūsnie, a fost secerată la picioare de rafala de armă automată a unui soldat rus beat, de care aceasta fugise pe o stradă din Constanța. Ea a preferat să moară, decât să i se amputeze ambele picioare. Avea doar 18 ani.

- Nu era aprobat actul de la 23 august 1944, pe care aceste rude îl socoteau un act incorect, mai ales că soldații germani au fost dezarmați și luați prizonieri. Mai toți își aminteau cu părere de rău de privirile uluite și înfricoșate ale „băieților germani” (*Nemse balaları*), dezbrăcați de tunica uniformei și care erau scoși din oraș pentru a fi închiși într-un țarc din oborul de vite. Mulți tătari mergeau la ei să le ofere apă și hrană. Unii dintre ei locuiseră în case tătărești, iar unele gazde văzuseră în ei pe propriii lor fii, care erau pe front.
- Comuniștii au promovat oameni netrebnici, bețivi și leneși, ca să conducă oameni harnici și gospodari. Așa simpli cum erau ei, oamenii pe care îi am în vedere aici nu credeau că acest regim va dăinui mult, tocmai din cauza acestei răsturnări de valori.
- Erau exprimate simțăminte de admirație față de conaționalii tătari refugiați din Crimeea în Dobrogea, în anii 1943-1944. Refugiații din Crimeea, în marea lor majoritate intelectuali, le vorbeau localnicilor despre adevărata față a comunismului. Astfel că, mulți tătari au privit cu rezerve propaganda comunistă. Știu că la Osmancea, în casa bunicului și în cele ale fraților lui, ca și în cea a mătușii mele Vaspie din Gherghina (Deușe) au fost găzduți tătari crimeeni. În august 1993, când am efectuat prima vizită în Crimeea, cu un autobuz plin cu tătari din Dobrogea, pentru a participa la cel de-al III-lea Congres al Parlamentului Național al Tătarilor Crimeeni (*Milli Medjlis*), l-am cunoscut, întâmplător, pe unul dintre cei care fuseseră adăpostiți de rudele mele de la Deușe/Gherghina. Era medic, președintele Comisiei de sănătate a Parlamentului tătar, și își aducea aminte cu recunoștință de modul în care fusese găzduit atunci la Deușe, când el era încă un adolescent.

- Neîncrederea în autoritățile române revenea adeseori în discuții și se sublinia ideea că un tânăr tătar trebuie să muncească mult mai mult și să dea dovadă de corectitudine exemplară pentru a reuși cât de cât în viață. Tinerilor tătari care plecau de acasă pentru mai multă vreme li se atrăgea atenția: *Senu körerler!* (Tu vei fi văzut/discriminat!). Era prelungirea unei temeri istorice față de o putere nemusulmană. Tătarii dobrogeni îi numesc *qazaq* și acum pe români, adică „cazaci”. Rusia obișnuia să acționeze împotriva tătarilor din Crimeea prin unități (para)militare de cazaci, care deseori făceau prăpăd în satele tătărești. Chiar și acum, după invazia rusească din februarie-martie 2014, organizațiile paramilitare de cazaci exercită presiuni permanente asupra tătarilor din Crimeea, inclusiv prin răpiri și asasinate. Transferul de nume s-a făcut în virtutea identității de credință religioasă ortodoxă dintre cazaci și români.

Este adevărat, cu timpul, o parte a tătarilor a fost atrasă de schimbările care aveau loc în Dobrogea. A început și înscrierea tătarilor în P.M.R., cum se numea atunci partidul comunist român. Unii din ei s-au înscris din ignoranță și comportament de turmă, cum au fost unchiul meu Petîslam, din Osmancea, și unchiul Rasim, soțul mătușii Agire din Medgidia, alții din convingere, cum au fost vărul meu Mitat și cumnatul meu Geavid, iar cei mai mulți din oportunism.

Regimul comunist a adus și unele schimbări benefice în viața tătarilor. În primul rând, a spart viața cvasiizolată, în comunitate închisă, îndeosebi prin lărgirea accesului tătarilor la învățământul de toate gradele. Foarte mulți copii de tătari, inclusiv rude de ale mele din Osmancea, s-au înscris în școlile de 7 ani, școlile profesionale și în liceele din Medgidia și Constanța, care asigurau internat și mese gratis. A urmat apoi avalanșa de tineri tătari în învățământul superior, în primul rând de profil tehnic. În același timp, politica de industrializare și de mutare a țăranilor la oraș a fost favorabilă multor tătari, care au scăpat astfel și de colhozuri. Colectivizarea din agricultură nu a fost acceptată decât forțat de marea majoritate a tătarilor, chiar dacă aceștia aveau doar câteva hectare de pământ. Cunosc cazuri concrete în care părinții și-au dezavuat fiii din cauza înscrierii acestora la colectiv. Au fost și mulți tătari, în primul rând din elita minoră, îndeosebi imami (preoți musulmani), învățători, gospodari înstăriți etc. care au pierit sau au stat

mulți ani în pușcăriile comuniste. Politica comunistă naționalistă, care a început să devină tot mai apăsătoare, începând cu anii 1960, a fost resimțită desigur și de către tătari.

Referitor la problema relațiilor dintre români și tătari, pot să spun că, în perioada copilăriei și adolescenței mele, chestiunea nu m-a preocupat câtuși de puțin. Eu, ca și alți băieți de seama mea, eram mulțumit că părinții erau sănătoși, ne asigurau protecția, hrana zilnică și cele strict necesare, iar noi mergeam la școală și la joacă. Nu eram cu nimic deosebit de toți ceilalți copii de vârsta mea, indiferent de naționalitate și religie.

Desigur, eram mai apropiat de băieții și oamenii din comunitatea noastră. Am afirmat de la început că această comunitate tătară din Medgidia era foarte puternică, atunci, în copilăria mea. Deci, un cartier întreg, aproape jumătate din oraș era cartier tătăresc. Tot în cartierul acesta trăiau și turcii. Erau foarte puțini tătari în afara cartierului, așa cum foarte puțini români locuiau în cartierul nostru. Erau, de pildă, frații Bratu, care vorbeau tătărește ca și mine. Acum ei nu mai sunt, dar am fost prieteni până la sfârșit. În copilărie nu vorbeam bine limba română, astfel că prietenii mei de joacă erau copiii care știau tătărește, inclusiv români, cum erau frații Nelu și Gili Bratu. Am crescut împreună cu ei, casa familiei Bratu era în fața casei noastre, iar nenea Bratu era cizmar, fiind în aceeași Cooperativă cu tatăl meu. Mai era familia Maslam, albanezi musulmani turcizați și, apoi, tatarizați. Mai era și vărul lui Sufi, Zechir, care era de asemenea prietenul nostru. El mai trăiește, din câte știu. Nevasta lui Sufi era tătăroaică din Deușe/Gherghina; o cunoșteam de mică, fiind vecină cu mătușa mea. Ea a murit tânără, pentru că Miliția și Procuratura din Medgidia nu au permis doctorilor să o salveze, deoarece ea refuza să divulge numele celui/celei care îi provocase avortul; asta îmi spusese bunul meu prieten Sufi. Am aflat de curând că, în perioada lui Ceaușescu, au fost ucise în acest mod peste 40 000 de femei tinere. Este un adevărat genocid!

Sufi s-a recăsătorit tot cu o tătăroaică. De altminteri și toate surorile lui se căsătoriseră tot cu tătari. Din păcate, și el a murit destul de tânăr. El și surorile lui nu știau albaneza, dar mama lor știa. Ea fusese crescută în familia bătrânului dr. Themo (Ethem Ibrahim), de aici și numele de Ibrahim, care era numele de botez al lui Sufi. Ei erau cunoscuți ca « *Arnautlar* » (Albanezii). Cum am menționat, mama lui Sufi știa albaneza, turca și româna; tătara o înțelegea foarte bine, după cum vecinele ei tătăroaice înțelegeau foarte bine

limba turcă, desigur pe cea vorbită pe strada noastră din Medgidia. Tătăroaicele și turcoaicele de pe strada noastră vorbeau în limba maternă, tătără și turcă, și se înțelegeau foarte bine. Unchiul lui Sufi, tatăl lui Izet și Zechir, era un albanez ursuz. Venise, mai târziu, lângă ei și o altă rudă a lor, de la Ada Kale mi se pare; era un bătrân cu față luminoasă și mereu cu zâmbetul pe buze. Vizavi de noi era o familie de turci, mai bine zis de albanezi turcizați sau amestecați cu turci. Orhan era de o vârstă cu mine, iar fratele său Faruc, era ceva mai mic, dar umbla tot cu noi. Orhan a devenit marinar și a murit la 39 de ani, din cauza unei boli tropicale. Bunica lor, Ava abla, venea zilnic la noi, să bea o cafea/cicoare și să fumeze o țigară; devenise aproape ca o bunică și pentru mine și pentru surorile mele. Fiul ei, Galip abi – cum îi spuneam noi – este tatăl celui dintâi general român provenit din cadrul minorității musulmane turco-tătare, chestorul Nezir Gelaledin, care mi-a fost student la Universitatea Ovidius din Constanța. Familia de albanezi Maslam devenise atât de integrată în comunitatea tătără, încât – așa cum se spunea – adăpostiseră în casa lor modestă și plină de fete o tătăroaică bătrână, refugiată din Crimeea, pe care au prezentat-o ca pe o rudă apropiată venită din Albania și au avut grijă de ea până la moarte. Tot un membru al acestei familii de albanezi (mi se pare că se numea Kerim; acesta avea o motocicletă cu ataș, probabil rămasă de la armata germană) a avut curajul să se căsătorească cu o tânără tătăroaică refugiată din Crimeea și să o scape astfel de teama deportării. Nu știu în ce măsură autoritățile românești au fost la curent cu aceste fapte, care erau cunoscute chiar și de noi, copiii. Dar, cert este că, cel puțin cele două tătăroaice, venite din Crimeea, mai sus pomenite, nu au pățit nimic. Din această familie de albanezi tatarizați face parte și Prof.univ.dr. Elmira Ibrahim, de la Spitalul de Pneumologie Nasta din București. Mama ei, Șefika abla, era fiica cea mai mare a familiei Maslam. Pe tatăl doamnei dr.Elmira Ibrahim cred că îl chema Murtaza și era descendentul unei familii de moșieri tătari, cu rădăcini vechi în istoria tătără. Și familia soției mele a adăpostit un refugiat tatar din Crimeea, pe nume Osman, care și după mutarea sa la București a păstrat legături strânse cu familia soției mele. În București, el a reușit să-și schimbe numele în Ismet și să obțină buletin de identitate, ca refugiat din Cadrilater. L-am cunoscut și eu, era „ziarist”, adică vindea ziare și reviste în centrul Capitalei. Sărise din podul unei case, pentru a scăpa de Securitate, și se pare că se lovise la cap. Acest Osman era atât de doritor să se întoarcă în Crimeea, încât umbla peste tot cu

un aparat de radio mare, de masă, cu lămpi, pentru a afla cât mai repede știrea privind această permisiune. În acei ani, radio cu tranzistori era o raritate. Din păcate, a murit fără să-și revadă locurile natale din Crimeea, de care îi era atât de dor.

În aceeași ordine de idei, mi se pare sugestivă și o întâmplare din copilăria mea, adică de la începutul anilor 1950. Într-o zi, învățătorul nostru Memed Efendi, de la Școala Elementară Tătară din Medgidia, despre care voi vorbi mai încolo, ne-a cerut să recităm poeziile în tătară sau turcă pe care le știam. Probabil, se pregătea serbarea de sfârșit de an școlar. Am ridicat și eu mâna. Când am început să recit poezia în limba tătară „*Tuwdim bir üyde*” (M-am născut într-o casă), învățătorul a început să țipe la mine să tac și să trec imediat în bancă. Nu știam ce s-a întâmplat. Am fost speriat și mâhnit. Era o poezie pe care o învățasem de la tatăl meu, care știa multe poezii în limba tătară și turcă. Am povestit acasă mamei cele întâmplate, dar nici ea nu a găsit vreo explicație la acel comportament ciudat, neașteptat al lui Memed Efendi, care era cunoscut ca un om blând. Seara, când a venit tata de la serviciu, casa era deja plină cu rudele noastre apropiate care ne vizitau în fiecare seară. Mama m-a pus să-i povestesc tatălui meu întâmplarea de la școală. Cele două mătuși au fost revoltate de atitudinea învățătorului, dar tatăl meu le-a liniștit spunând că acea poezie era a unui poet tătar crimeean și, probabil, era interzisă. Memed Efendi a făcut bine că nu l-a lăsat pe Tasin să spună toată poezia, a concluzionat unul dintre unchi. Tatăl meu nu a spus numele poetului, probabil nu îl știa. Mult mai târziu am aflat numele acestui poet, care este poetul național al tătarilor crimeeni, unul dintre fondatorii turcologiei moderne, marele lingvist academicianul Bekir Sıdqi Çobanzade (1893-1937). Poezia pomenită fusese publicată și în revista „Emel” (nr. 14-15/1930), care era organul de presă al Mișcării naționale tătare din România. Cred că tatăl meu citise poezia în această publicație și o memorase, plăcându-i foarte mult. Poezia era într-adevăr foarte frumoasă și emoționantă, descriind situația unei familii nevoiașe de tătari crimeeni oropsită de bogătași, desigur înainte de 1917. Poezia era deci pe linia luptei de clasă promovată de regimul stalinist. Cu toate acestea, numele și opera lui Bekir Çobanzade fuseseră interzise în URSS, desigur și în România comunistă. Marele savant și poet tătar a fost una dintre victimele represaliilor staliniste din perioada 1936-

1938, când elita intelectuală turco-musulmană a fost acuzată de naționalism și trădare. Poetul național al tătarilor crimeeni a fost ucis în temnița din Baku, la 13 octombrie 1937. Revolverul cu care a fost împușcat, probabil, și marele nostru învățat, se află expus în muzeul Ministerului Justiției din Republica Azerbaidjan. Bekir Çobanzade avea atunci numai 44 ani și ar fi mai creat multe alte lucrări valoroase, atât ca poet tatar, cât și ca lingvist turcolog. Când a fost ucis, pe masa lui de lucru a rămas neterminată o lucrare fundamentală de turcologie - „Tratatul de gramatică comparată a limbilor turcice”. Prin asasinarea lui Bekir Çobanzade, Stalin a dat o lovitură grea nu numai tătarilor, ci și întregii lumi turcice, care a fost lipsită astfel de un far călăuzitor. În acest scop au fost interzise lucrările lui atât de mult timp. Astăzi, Bekir Sıdqi Çobanzade se bucură de mare respect în Republica Azerbaidjan, unde fusese invitat, în 1924, la nou întemeiata Universitate de Stat din Baku. Oamenii de știință din Azerbaidjan îl recunosc pe Bekir Çobanzade drept creatorul alfabetului turc actual și ca fondatorul lingvisticii moderne azerbaidjene. Un bulevard important din Baku poartă numele lui Bekir Sıdqi Çobanzade.

4. Medgidia, 26.10.1930.

Tatăl lui Tasin, Tahir (primul din stânga), împreună cu verii săi, Omer și Ismail

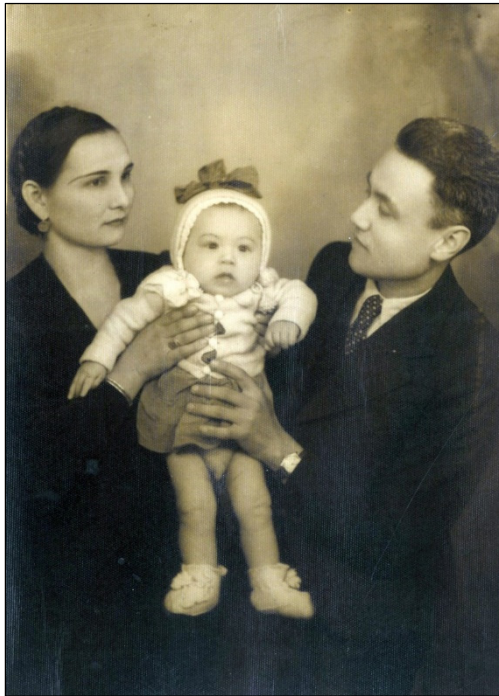

5. Solca, iulie 1931. Tatăl lui Tasin Gemil, Tahir (al doilea rând, primul de la dreapta), la odihnă în Stațiunea balneo-climaterică Solca, din Bucovina

6. Medgidia, ianuarie 1936. Tatăl lui Tasin, Tahir (dreapta pe scaun, cu lanț de ceas la rever și ghetre), împreună cu prietenii săi tătari. În spatele lui Tahir, vărul său Ismail

7. Osmancea, 1932. Bunica lui Tasin, Rebia, împreună cu copiii săi.
În picioare, de la stânga la dreapta: Sabri, Eriane (mama lui Tasin), Petislam, Vaspie.
În fața bunicii Gevrie (Gevi) și în brațele ei Șucran. Lipsește prima născută, Sanie, care era căsătorită în Medgidia

8. Medgidia, 12.03.1944. Tasin împreună cu părinții săi

9. Medgidia, 16.04.1955.
*Tasin împreună cu părinții
și cele două surori ale sale,
Nermin (dreapta)
și Nurgian (stânga)*

10. Medgidia, 05.01.1968.
*Tasin Gemil
împreună cu părinții și surorile sale,
Nermin (dreapta)
și Nurgian (stânga)*

11. Iași, 15.06.1971. *Edis cu mama sa, fotografiate de tata*

12. București, 15.05.1983.
*Edis, fiica lui Tasin și Nafie,
elevă a Colegiului Național „Iulia Hasdeu”
din București*

13. București, 1987.
*Edis, fiica lui Tasin și Nafie,
elevă a Colegiului Național „Mihai Viteazul”
din București*

14. București, decembrie 1987. *Bunica și nepoata Edis*

15. Medgidia, mai 1988.
*Edis la mormântul poetului tătar
Mehmed Niyazi*

16. București, noiembrie 1998.
Edis, Denis, Dejan

17. Daneș, 09.08.2018.
Nafie și Tasin Gemil
în curtea vechiului castel Bethlen – Criș,
județul Mureș

18. București, 23.09.2022. Denis cu părinții și bunicul la ceremonia de înmânare a diplomelor de absolvire a Universității de Medicină și Farmacie Carol Davila, care a avut loc în Arena Națională

19. București, 25.09.2022. Nepotul lui Tasin Gemil, Denis, la Balul de absolvire a Facultății de Medicină

20. Constanța, 23.09.2023.

*Tasîn împreună cu surorile sale, Nermin (stânga) și Nurgian (dreapta),
la adunarea rudelor cu prilejul aniversării zilei sale de naștere*

Relațiile interetnice din Dobrogea

Exista o armonie etnică perfectă nu numai în cartierul tătăresc, ci și în tot orașul Medgidia. Buna înțelegere nu era numai între copii, ci și între părinții lor. De Paști, vecinii noștri creștini, câți erau ei, împărțeau cozonac și ouă la toți vecinii lor tătari, turci, albanezi musulmani. Era o mare bucurie pentru noi, copiii. Dar mama, de fiecare dată, de Paști, ne colora ouă, nu cu vopsea, ci cu coji de ceapă. Deci, în ziua de Paști, noi aveam ouăle noastre colorate, ca să nu poftim la ceilalți. La ora prânzului știu că veneau vecinele cu câte o felie mare de cozonac și câte un ou pentru mine și cele două surori ale mele. Îmi plăceau tare mult ouăle colorate diferite, pe care le păstram multă vreme între cele două canaturi ale ferestrei.

La rândul nostru, de Bayram împărțeam dulciuri vecinilor noștri creștini, români și greci. Deci, era o tradiție de bună înțelegere, care mi-a marcat copilăria. Această conviețuire prietenească a fost chiar cuantificată politic, după 1990, ca „Modelul interetnic dobrogean”.

În ultimele trei decenii, sintagma „Modelul interetnic dobrogean” a făcut carieră, nu numai pe plan național, ci și internațional. Politicieni și diplomați români, dar și străini, mai ales turci, obișnuiesc să facă apel la această sintagmă ori de câte ori este vorba de minoritățile etnice din Dobrogea, în primul rând de minoritatea turco-tătară, prin care eu înțeleg turci și tătari. În realitate, sintagma fusese lansată nu atât pentru a evidenția buna conviețuire interetnică din Dobrogea, cât pentru a atrage atenția asupra situației din Transilvania care, la începutul anilor 1990, nu era tocmai fericită din acest punct de vedere.

Exact cu 30 de ani în urmă, mai precis între 22 și 24 septembrie 1994, s-a desfășurat la Constanța, în Sala pictată a Muzeului de istorie națională și arheologie, un simpozion național intitulat „Modelul interetnic dobrogean”. Această întrunire cu caracter cultural-științific declarat a avut loc sub patronajul Ministerului Culturii și Cultelor. Ca unul care a participat activ la această acțiune sunt în măsură să afirm faptul că inițiativa organizării și denumirea acestui simpozion de nivel național au aparținut scriitorului Paul Anghel. Intelectuali de seamă din Constanța, în frunte cu mult regretatul profesor Adrian Rădulescu, care era și directorul Muzeului de istorie națională și arheologie, au susținut demersul lui Paul Anghel. După cum se

știe, scriitorul Paul Anghel s-a numărat printre scriitorii naționaliști ai perioadei lui Nicolae Ceaușescu, fiind deci un creator aflat în grațiile „marelui conducător” naționalist-comunist. De la un scriitor ca Paul Anghel, care a dedicat un roman epeic războaielor cu turcii, nu era de așteptat prea multă simpatie față de minoritatea turco-tătară din Dobrogea. Prin acest simpozion voit sentențios, Paul Anghel și cei care se aflau în spatele lui urmăreau, de fapt, să atragă atenția opiniei publice interne și internaționale asupra relațiilor interetnice conflictuale din Transilvania acelor vremuri. Altfel spus, focalizând atenția asupra unei alte zone multietnice din România, zonă în care românii majoritari se înțelegeau foarte bine de multă vreme cu toate minoritățile naționale existente în Dobrogea, se urmărea să se inducă ideea că nu românii majoritari sunt deci responsabili de problemele interetnice din Transilvania, ci minoritarii de acolo, adică maghiarii, în primul rând. Anii aceia erau încă deosebit de tulburi sub acest aspect. Exista atunci în Transilvania pericolul real al unui conflict interetnic, de tipul aceluia din fosta Iugoslavie. Din fericire, datorită unor măsuri înțelepte luate de autoritățile române ale vremii și a poziției raționale a liderilor populației maghiare, divergențele cu caracter interetnic nu au depășit cadrul dezbaterilor, dialogului și concesiilor reciproce. Nu știu ce influență a avut acest simpozion de la Constanța asupra evoluției pozitive a situației interetnice din Transilvania, dar cert este faptul că sintagma „Modelul interetnic dobrogean” a fost lansată cu acel prilej.

După cum se știe, există o deosebire netă între Dobrogea și Transilvania, atât în ceea ce privește evoluția și structura istorică, cât și în privința condițiilor în care fiecare din aceste provincii a intrat în componența statului național român.

Dacă în Dobrogea, care a stat sub stăpânire turco-otomană timp de aproape o jumătate de mileniu, a fost practică o politică de largă toleranță religioasă, implicit și etnică, în Transilvania, sute de ani a fost dusă o politică de intoleranță religioasă și etnică față de români. Dobrogea a fost trecută în componența statului român prin hotărârea Congresului de la Berlin (1878) și cu asentimentul și chiar satisfacția statului otoman, care scăpa astfel de marea primejdie a legăturii directe a Rusiei cu Balcanii, prin Dobrogea. Turcia s-a grăbit să recunoască independența României, implicit și trecerea Dobrogei sub stăpânire românească, la 4/16 octombrie 1878, chiar înaintea marilor state occidentale. Unirea Transilvaniei cu România, declarată la 1

Decembrie 1918 și consfințită prin tratatul de pace de la Trianon (1920), a fost și este considerată o tragedie pentru Ungaria. Turcia a renunțat, încă din 1878, la orice pretenție teritorială față de România, dar nu se poate spune același lucru și despre Ungaria și Bulgaria. Ca urmare, dacă principala minoritate etnică din Dobrogea, cea turco-tătară, fostă dominantă, are o atitudine eminentă de cooperare cu românii majoritari, principala minoritate etnică din Transilvania, cea maghiară, nutrește încă sentimente vindicative, de frustrare istorică. Așadar, tonul relațiilor interetnice într-o regiune este dat de minoritatea etnică principală de acolo. Mă tem că în Dobrogea nu s-ar fi putut vorbi de „model interetnic”, dacă minoritatea principală de aici ar fi fost cea bulgară...

Din păcate, nu numai în Dobrogea, ci și în toată România, mai bine zis în toată Europa, mai sunt unele probleme din cauza romilor de cetățenie română. Din nefericire, în ultima vreme, țiganii români au împânzit toată Europa. Am auzit că ar fi ajuns chiar și în Islanda. I-am văzut peste tot pe unde am fost în anii din urmă, la Viena, Paris, pe Coasta de Azur, în Italia, în Suedia etc. Fac o imagine negativă României și românilor, inclusiv minorităților naționale. La Cannes i-am auzit, cu strângere de inimă și revoltă, pe câțiva tineri de la o masă alăturată cerîndu-i imperios chelnerului să izgonească „românii cerșetori” de la intrarea restaurantului, care le-ar fi stricat buna dispoziție. În Suedia, unde se află copiii mei, și unde merg destul de des, țiganii români au ajuns în ultimii ani, dar au stricat și aici rapid imaginea țării.

În aceeași ordine de idei, se fac și tătarii vinovați, mai bine zis conducerea organizației lor etnice, de persistența unor confuzii care sunt de natură să afecteze imaginea tătarilor. Așa, de pildă, în anul 2009 a apărut romanul *Medgidia, orașul de apoi* al cunoscutului publicist și scriitor Cristian Teodorescu, originar din Medgidia. Romanul a fost premiat și tradus în mai multe limbi. Dar, aici, autorul face o gravă confuzie. Cr. Teodorescu confundă tătarii din Medgidia cu țiganii turci, numiți și horahai. Nu cred că dl. Teodorescu a făcut-o în mod intenționat, de vreme ce chiar pe un site al tătarilor au fost postate bordeie de horahai drept „case tătărăști”. Am cerut în mod repetat conducerii UDTTMR să elimine aceste imagini. Mi s-a spus doar că acel site nu este al acestei organizații. În urmă cu ceva ani, am văzut un film documentar pe un canal tv românesc, în care țiganii turci din Medgidia erau prezentați tot ca tătarii. În anul 2010, a apărut la Tulcea o carte de tip album, cu text și ilustrații, intitulată pompos „*Dobrogea cheia de boltă*”. Și aici sunt

fotografii vechi, în care țiganii turci sunt prezentați ca tătari, deși un dobrogean din zilele noastre ar putea să facă ușor deosebirea dintre un tătar și un țigan. Autorul acestei lucrări este Dan Arhire, jurnalist tulcean. Cartea a fost lansată cu elogii la Muzeul Marinei Române din Constanța. Nu îl cunosc pe acest Dan Arhire, dar am mari îndoieli în privința bunelor sale intenții, mai bine zis ale obiectivității sale, așa cum ar trebui să fie un jurnalist. În această carte, autorul face și pe istoricul, dar fără să respecte cele mai elementare reguli ale acestei profesii. Dl. Dan Arhire redă pasaje întregi, chiar între ghilimele, din unele surse istorice, pe care nu le indică, ceea ce iscă mari semne de întrebare asupra veridicității lor. Iată, de pildă, la pagina 6 a acestei cărți, autorul precizează că redă un fragment dintr-o așa-zisă scrisoare-poruncă a sultanului Süleyman Magnificul, care ar fi fost adresată, „pe la începutul anului 1552 voievodului Moldovei Ștefan Rareș”, în care sultanul otoman l-ar fi avertizat pe domnitorul român că „armata tătărească este o armată imensă, ia aminte, voievoade (sic!), și trebuie, deci să iei toate măsurile spre a nu-i lipsi nimic. (Tătarii – nota lui Dan Arhire) **este știut că mănâncă carne de cal și carne de om (!)**” (sublinierea lui Dan Arhire). Autorul nu menționează sursa de unde a luat acest fragment. Ca unul care mă ocup de o jumătate de secol de relațiile dintre Țările Române și Poarta otomană, declar că o asemenea afirmație insultătoare, pusă pe seama celui mai ilustru sultan otoman, este aberația unui individ care nu are nici o legătură cu istoria și nici cu normele morale elementare. Este cazul aici al unui atac mârșav la adresa întregului popor tătar, atac săvârșit de un așa-zis ziarist dobrogean. Nu-mi dau încă seama dacă este vorba aici de național-șovinism sau pur și simplu de prostie. Reamintesc că acuzația de canibalism la adresa tătarilor este făcută în 2010, de un ziarist român care trăiește în Dobrogea, în contact direct cu tătarii. Dar, așa-zii lideri ai tătarilor din România se pare că nu au aflat că un jurnalist tulcean i-a făcut canibali, într-o carte publicată la Tulcea și lansată într-o prestigioasă instituție cultural-științifică din Constanța, adică în cele mai importante centre ale Dobrogei, care este declarată „model de conviețuire interetnică”. Cazul trebuia adus la cunoștința opiniei publice, inclusiv printr-o declarație specială a deputatului tătar de la tribuna Parlamentului, iar ziaristul în cauză trebuia deferit justiției.

Reluând problema romilor musulmani, trebuie spus clar că țiganii turci sau horahai, cum se numesc ei, sunt țigani ca toți ceilalți țigani; adică, au aceeași origine în India medievală, numai că ei se declară musulmani și

vorbesc limba turcă. În documentele otomane, acești țigani apar sub denumirea de „*tayfe-i kıptiyan*” (neamul coptilor), așa cum în engleză ei sunt socotiți egipteni (*Gipsy*), iar în franceză ca boemieni (*les bohémiens*). În limba tătară există și termenul „*pîraun*” (de la faraon) pentru țigani. În unele țări nordice țiganii sunt numiți „*Tathas*”, din cauza faptului că o parte din aceștia a fost adusă din India, până în Boemia, ca robi meșteșugari, de către armatele mongole, încă din. sec. XIII. După cum se știe, persistă încă confuzia între „mongol” și „tătar”. Dar, nu cred că din această cauză a apărut în România confuzia dintre horahai și tătari. Până în 1990, tătarii erau cunoscuți de către români ca turci. Din cauza temerilor de persecuții și deportări, săvârșite repetat de către puterea rusă țaristă și sovietică în patria strămoșească Crimeea, tătarii au vrut să se pună sub protecția Turciei, declarându-se turci. Prelungirea acestei temeri până în zilele noastre, explică de ce circa 25-30% dintre tătarii dobrogeni se declară și astăzi, în mod oficial, drept turci. Am mai spus-o și cu alte ocazii, Turcia este singura țară din lume în care tătarii se simt la adăpost. Așadar, românii îi considerau turci pe toți tătarii, dar cum unii știau totuși că sunt și tătari în România, presupun că s-a atribuit acest nume țiganilor turci, mai puțin cunoscuți, și ca urmare a imaginii negative pe care tătarii o aveau în conștiința istorică românească. Îmi aduc aminte de o afirmație, surprinzătoare pentru mine, făcută de Gh. Dumitrașcu, în vara sau toamna lui 1990: *Kardeşim (fratele meu, în turcă) – mi-a zis el – acum înțeleg că voi, tătarii, sunteți turcii ăia buni, și nu ăia răi*. Fostul senator și profesorul universitar dr. Gheorghe Dumitrașcu (de istorie contemporană românească) era născut și crescut în Dobrogea!

În copilăria mea, eu nu am auzit de termenul „horahai”. Cel puțin tătarii pe care îi cunoșteam eu vorbeau doar de țigani turci și de țigani tătari. Țiganilor turci li se mai spunea și *qalayci* (spoitori). Abia după 1990 am aflat că țiganii turci se numesc și horahai. Mărturisesc că nu m-a preocupat etimologia acestui cuvânt, așa că nu pot să spun nimic în această privință. Cum am mai menționat, țiganii turci aveau un cartier destul de întins la marginea estică a orașului, acolo unde ei se află și în prezent. Atunci trăiau în bordeie și colibe, acum am văzut că au case cât de cât civilizate.

Informația inedită despre țiganii tătari din Medgidia eu am introdus-o în circuitul științific internațional, informație publicată în vol. V al monumentalului tratat de „*Istorie Tătară în șapte volume*”, apărut sub egida Academiei de Științe a Republicii Tatarstan, în 2014, la Kazan. Nu am analizat problema, ci doar am menționat-o, în cadrul studiului de sinteză

privind tătarii din Dobrogea și Bugeac, publicat în acest tratat. Acești țigani tătari erau masați în zona unde se află astăzi Casa Armatei din Medgidia și grupul de case din fața acesteia. Nu cred că numărul lor era mai mare de o mie de persoane. Între ei se aflau și țigani turci, dar dintre cei mai scuturați. Toți aceștia vorbeau tătara și turca, pe când țiganii turci nu vorbeau decât turca. Locuințele țiganilor tătari erau ceva mai arătoase, în sensul că nu erau colibe și bordeie, cum erau la ceilalți, ci erau căsuțe de paintă cu acoperiș și ferestre. Exista o vizibilă deosebire fizică între țiganii turci și cei tătari. Aceștia din urmă aveau pielea albă, părul șaten sau spre blond, erau înalți și supli, iar cei cu ochi albaștri și verzi nu erau puțini. Pe vremea când eu eram elev la Școala tătară din Medgidia era o femeie de serviciu, țigancă tătăroaică, cu păr șaten și ochi albaștri. Iar mama mea a avut ca ajutor în treburile casei, foarte mulți ani, tot o țigancă tătăroaică, pe nume Barie, care era și ea mai mult blondă decât brunetă. În orice caz, țiganii tătari erau diferiți de tipul negricios și scund al țiganilor turci sau horahai. Era limpede că țiganii tătari nu erau de origine indiană. În ultima vreme a fost atestată și existența, cel puțin în secolul al XVII-lea, a unui cartier țigănesc în Bagcesaray, capitala Hanatului Tătar din Crimeea. Țiganii tătari din Medgidia au dispărut prin anii 1960-1970, odată cu sistematizarea orașului, când unii din ei s-au mutat în blocuri, iar alții s-au mutat la Constanța, dispărând între țiganii turci din Piața Chilieii.

Nu cred că s-a ajuns vreodată la conflict între țigani și tătari. Țiganii își cunoșteau bine locul și nu îndrăzneau să-l depășească, într-un fel sau în altul, pentru că reacția ar fi fost imediată și dură. În schimb, erau dese confruntările dintre ei. Era un spectacol violent conflictul țigănesc. Dacă era vremea frumoasă, multă lume mergea să asiste la cearta dintre țigani, ca la un spectacol. Am fost și eu, în copilărie, să privesc, dar nu mi-a plăcut. Nu sunt un pudibond, dar expresiile deosebit de plastice folosite de țiganci erau exclusiv din zona trivialității, iar bărbații recurgeau repede la pietre, băte și topoare.

Între țiganii tătari trăiau și horahai. Aveam un coleg de școală primară, cred că se numea Ismet. Era țigan tătar sau horahai, nu știu precis, căci nu îmi pusesem problema atunci. Familia lui Ismet locuia într-o casă mică de chirpici, cu două camere, aflată în cartierul tătăresc, dar ceva mai la margine, nu departe de cartierul horahailor. În acea vreme, adică pe la 1949-1953, cred că era singura casă țigănească acceptată în cartierul tătăresc. Locuința lor era sărăcăcioasă, dar curată și aranjată ca una tătărească. Se vorbea tătărește în casa lor, dar erau bruneți ca horahaii. Cred că erau horahai tatarizați. Învățătorul nostru, Memet Efendi, mi-l încredințase pe Ismet ca să-l ajut la

lecții. Uneori făceam lecțiile împreună, fie la mine, fie la el. Părinții mei îl primeau cu bunăvoință pe Ismet, după cum părinții lui, îndeosebi o soră mai mare a lui, doreau foarte mult ca Ismet să termine școala și să-și facă un rost mai bun. Într-adevăr, Ismet a terminat cele șapte clase ale Școlii Elementare Tătare din Medgidia, apoi a mers la Școala Profesională IMUM, de unde a ieșit ca muncitor calificat și a lucrat multă vreme la IMUM.

Cartierul horahailor era departe de noi, dar mergeam și acolo, împreună cu băieții, când se isca cearta între ei, căci se auzea până la noi. Țin minte și acum, așa de mult m-a impresionat unul dintre aceste conflicte. A fost o ceartă, care a degenerat rapid în bătaie. Bărbații se loveau cu ce aveau la îndemână, iar femeile se băteau cu oalele, cele mai eficiente fiind cele înarmate cu tigăi. La un moment dat, nemaigăsind bâte, țiganii au apucat de picioare copiii mai mici, care alergau printre ei plângând speriați, și au încercat să se lovească cu ei. Din fericire, mai mulți bărbați dintre spectatori au intervenit repede în forță și i-au oprit. Ți dai seama cât de primitivi erau?! N-au mai găsit ciomege și vroiau să se lovească cu copii. Și la țiganii tătari am văzut o ceartă, între femei. Foloseau niște expresii de natură să convingă că tătara este o limbă bogată și plastică în nuanțe. Țiganii tătari erau izolați de comunitatea tătară. Ei participau la nunțile tătărăști – de exemplu – doar ca lăutari sau la curățenie. Extrem de rar au fost căsătoriile cu țigani sau cu țigănci, dar familia respectivă a fost blamată, exclusă și a fost nevoită să plece. Nu știu care este situația acum în raporturile cu țiganii. Probabil, este mai permisivă.

Aș dori să mă întorc la confuzia dintre turci și tătari, pentru că este importantă. În 1960, când am ajuns în Iași, ca student, de tătari se pomenea doar la cursul de istorie medievală și nu în mod pozitiv. În Moldova acelor ani nici nu se știa că în România există tătari. Pentru moldovenii din anii studenției mele, tătarii erau doar niște hoarde de prădători. „*Stăi, bre! Dară nu dau tatarii!*” era o expresie des folosită în Iași. Mărturisesc că nu mă simțeam deloc confortabil când auzeam așa ceva. Mulți colegi de-ai mei de facultate au aflat că sunt tătar abia după '90. Știau că sunt turc. N-am zis că nu sunt turc. Așa făceau și mulți alți tătari. Era complexul celui lipsit de protecția propriului stat național, stat în măsură să-i apere și demnitatea națională. De aceea, noi, tătarii, poate înțelegem mai bine ceea ce simt acum românii cinstiți care trăiesc în străinătate, atunci când sunt blamați ca cerșetori, hoți și violatori. Dar, spre deosebire de tătari, acești români au un stat național, care are datoria să le apere demnitatea națională.

21. Medgidia, iunie 1956. *Tasin* –
absolvent al Școlii elementare în limba tătară

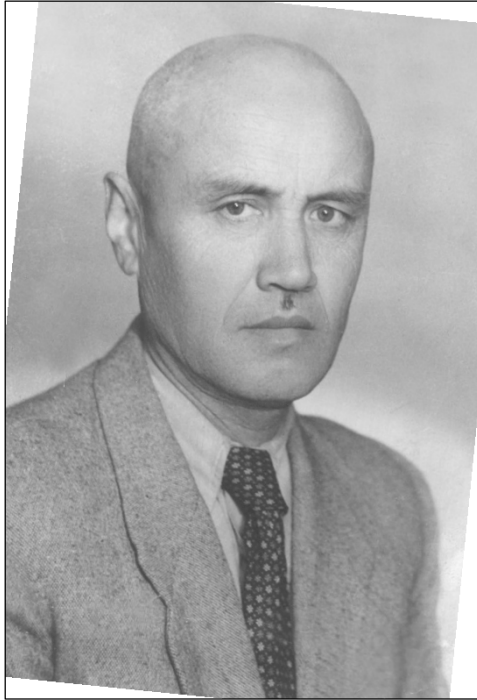
22. Medgidia, 9 martie 1960. *Tasin Gemil* –
elev în ultimul an al Liceului Mixt Medgidia

23. Iași, 24.11.1960. *Tasin* –
student în anul I

24. Medgidia, iunie 1966. *Tasin Gemil* –
profesor la Liceul din Eforie Sud, Constanța

25. Medgidia, 1 mai 1959. Tahir, tatăl lui Tasin Gemil.
*Această fotografie a fost expusă pe panoul de onoare al orașului Medgidia,
timp de un an (1959-1960)*

Capitolul II.

Școala în Medgidia

Perioada școlii primare se suprapune cu copilăria. Am mers la școală în toamna anului 1949, la vârsta de șase ani. Școala elementară tătară, unde am învățat, era de șapte ani. Școala era mixtă, dar clasele erau împărțite după sex. Când am ajuns în ciclul II, adică în clasa a V-a, și clasele deveniseră mixte. În clasa noastră de băieți cred că era un singur turc, Turan Abdulgani; mai erau câțiva țigani turci și tătari. Toți ceilalți erau tătari. Toată lumea vorbea tătarește, nu numai în clasa noastră, ci și în toată școala. Toți profesorii din școală erau tătari, cu excepția profesoarelor de limba română și limba rusă, doamnele Țața și Cobalașa. Doar secretarul școlii, Amet Efendi, era turc, dar și acesta vorbea perfect tătarește.

Djadidism în Medgidia

În clasele I-IV, am învățat în turcă, deși învățătorul nostru era tătar, dl. Memet Apas, adică Memet Efendi, cum era cunoscut în comunitate. Îmi amintesc că era un bărbat distins, cu părul alb și fața albă, luminoasă. Avea ochelari rotunzi cu rame de metal alb și un ceas de buzunar care era legat cu un lanț de vestă. Întotdeauna era îmbrăcat îngrijit, deși avea haine uzate. La începutul orelor, când intra în clasă, ne spunea, în tătară-turcă: *Günaydın, balalar!* (Bună ziua, copii!), toți ne ridicam în picioare și îi răspundeam în cor: *Günaydın, muallim efendi!* (Bună ziua, dle. învățător!). În școala noastră nu s-a folosit niciodată apelativul „yoldaş” (tovarăș). Profesoarelor Țața și Cobalașa ne adresam cu „Doamnă”. La sfârșitul orelor, ne alineam în spatele ușii, Memet Efendi ne întreba dacă nu am uitat ceva, după care ne spunea: *Esen*

barınız, balalar! (Mergeți cu bine, copiii!), iar noi îi răspundeam în cor: *Esen qalınız, muallim efendi!* (Rămâneți cu bine, dle. învățător!). Igiena era foarte importantă pentru Memet Efendi. Ne controla zilnic la mâini, unghii și urechi. Eram obligați să punem mâinile pe batista curată. Memet Efendi avea o nuiă și atunci când găsea pe cineva cu unghiile netăiate, mâinile murdare sau fără batistă, dădea cu nuiaua peste mâini. Urechea murdară era semn rău. Vinovatul era scos la robinetul din curtea școlii, împreună cu toată clasa, iar Memet Efendi îl spăla personal cu săpun pe față și în urechi, dar aplicându-i și câteva palme, ca să fie spălătura mai eficientă.

Memet Efendi era absolvent al Seminarului Musulman din Medgidia, dar nu agreea deloc oamenii prea religioși, cu atât mai puțin pe preoți, musulmani și creștini, pe care îi considera incuți și intermediari inutili între credincios și Dumnezeu. Din acest punct de vedere, el era în spiritul regimului de atunci, dar el nu o făcea pentru a fi pe placul acestuia, ci pentru că era convingerea lui. Posibil ca Memet Efendi să fi fost și sub influența gânditorilor tătari din sec. XVIII-XIX, care au promovat un Islam național tătar reformat, după model lutheran. Poate și din această pricină, ca fost elev al lui Memet Efendi, am fost și sunt și eu împotriva bigotismului și misticismului. Am avut norocul de a fi făcut primii pași pe calea învățaturii sub îndrumarea unui dascăl ca Memet Efendi. Pe atunci nu existau manuale școlare, cele vechi fiind interzise. Cred că Memet Efendi pregătea fiecare lecție, deoarece ne aducea planșe cu litere și cifre, cu plante și animale, făcute de el acasă.

Primăvara și toamna, când era vremea frumoasă, sâmbăta, învățătorul nostru ne ducea la marginea orașului, pe câmp, să ne explice, pe viu, cum cresc plantele și cum trăiesc găzele. Apoi, ne lăsa să ne jucăm în voie. El știa să cânte și la câteva instrumente. Venea uneori cu ele în clasă și făcea ilustrații muzicale. Cred că lui Memet Efendi nu îi era străină nici metoda pedagogică Waldorf care, atunci, era interzisă în România.

Retrospectiv îmi dau seama că Memet Efendi aplica și metoda reformistă a „djadidismului” (înnoire), lansată din Crimeea, la 1881, de către marele pedagog și gânditor tătar Ismail Bey Gasprinski (1856-1914). Djadidismul s-a răspândit și printre tătarii din Dobrogea, atât prin publicația „Tercüman” (Translatorul) a lui I. Gasprinski, din care în România ajungeau circa o sută de exemplare, cât și prin intermediul profesorilor și elevilor de la Seminarul Musulman din Medgidia, care agreaseră ideile reformiste venite din Crimeea. În acest sens cred că se explică limba turco-tătară în care

ne preda Memet Efendi. Așa cum avizații pot înțelege și din salaturile transcrise mai sus, Memet Efendi ne vorbea într-o limbă mixtă turco-tătară. De altminteri, djadidismul a fost promovat printr-o asemenea limbă amestecată kîpceaco-oguză (tătaro-turcă), în care apăreau și publicațiile lui Ismail Gasprinski, de la Bağcesaray. Ideea era unificarea întregii lumi turcico-islamice sub celebra lozincă a lui Ismail Bey Gasprinski: *Dilde, fikirde, işte birlik* (Unire în limbă, cuget și acțiune).

Eram în clasa a IV-a, când a murit Stalin. Așa cum am aflat mai târziu, potrivit dispozițiilor pe care le primiseră de la autoritățile comuniste ale vremii, fiecare învățător trebuia să-și exteriorizeze durerea în fața elevilor săi, astfel încât aceștia să realizeze motiv dimensiunile „pierderii” suferite de întreaga omenire. Bietul Memet Efendi s-a străduit din răspuțeri să fie convingător în vorbele sale, a încercat să și plângă, potrivit ordinului primit, dar nu a reușit în nici un chip să ne impresioneze; dimpotrivă, unii din fundul clasei chicoteau chiar, când el încerca să plângă.

Memet Efendi era dedicat școlii. Nu era însurat, având grijă de mama și sora lui. Când eram student, am corespondat o vreme cu el și chiar i-am făcut o vizită acasă, la Medgidia. Rămăsese același om deschis către cultură și progres. Memet Efendi îmi trimitea scrisori lungi, desigur în limba amestecată tătaro-turcă, uneori și în caractere arabe (pentru exersare), cu povește preluate din literatura orientală moralo-didactică, probabil și din articole publicate în « Terdjüman » și « Emel », ceea ce nu a rămas fără urmări în formarea mea ca om și istoric.

În România, tătarii învățau în turcă și română, nu în tătară. Publicația „Emel” (Năzuința), care a jucat un rol important în trezirea și dezvoltarea conștiinței naționale a tătarilor din România, din perioada interbelică, era scrisă cu precădere în turcă. Doar poeziile și povestirile sau micile piese de teatru apăreau în graiul tătar dobrogean sau crimeean. Comuniștii au introdus, dar pentru scurtă vreme, limba tătară în școli. Dar, nu de dragul tătarilor, ci cu un scop politic precis.

Am aflat mult mai târziu, de la regretații Ismail Ziyaeddin (Ziadin) și Ali Nagi Geafer, că la inițiativa influentului (politic) lingvist acad. Alexandru Graur, la începutul anilor 1950, a fost hotărâtă înființarea de școli în limba tătară. Prin urmare, copiii tătari urmau să învețe în limba tătară, în locul limbii turce, cum fusese până atunci. Era pentru prima oară când în România se înființau școli în limba tătară. Fără îndoială, demersul era salutar, numai

că limba tătară, care a fost introdusă atunci spre învățare în Dobrogea, nu era limba tătară literară din Crimeea, ci cea a tătarilor de pe Volga, mai precis limba tătară literară din Kazan. Cele două grupuri principale ale tătarilor, Crimeea și Kazan, au în comun rădăcina istorică bazată pe kîpceaci și Hoarda de Aur, numele de tătar și tradiția culturală turco-islamică. Dar, în același timp, fiecare grup tătar a avut o evoluție istorică individuală de o jumătate de mileniu, timp în care au apărut și s-au dezvoltat fenomene, factori și elemente specifice, care au fost de natură să confere identitate distinctă fiecărui grup. Practic, cele două grupuri au avut și au evoluții paralele, chiar dacă au existat și există legături între ele. Kremlinul a încercat și în 2014, cu prilejul invaziei rusești în Crimeea, să se folosească de unii lideri ai tătarilor din Kazan în acțiuni paradiplomatice față de liderii tătarilor crimeeni. Tentativa nu a dat rezultatul așteptat de Vladimir Putin.

Așa ceva s-a încercat și atunci, în anii 1950, cu tătarii din Dobrogea. Adică, s-a urmărit ruperea legăturilor acestora cu Turcia și legarea lor de URSS, prin intermediul tătarilor din Kazan. Acțiunea avea înainte de toate un caracter politico-militar, căci în acea vreme Războiul Rece luase amploare, iar Turcia se situa în tabăra occidentală, fiind și membră NATO, ceea ce însemna o amenințare gravă la granițele sudice și sud-estice ale URSS. Cum România și Bulgaria deveniseră țări satelit ale Moscovei, amenințarea NATO viza și această zonă. Aici se află motivele propagandei antiturce furibunde, declanșată în acea vreme în Bulgaria și România, inclusiv și îndeosebi prin istorie. Refuz să cred că cei de la Moscova – de unde presupun că a pornit acest ordin – nu știau că tătarii de aici erau de origine crimeeană. De altminteri, un document secret al Securității din Constanța (datat 20 martie 1952 și semnat de viitorul general Nicolae Doicaru), publicat de către fosta mea doctorandă, Dr. Melek Fetisleam („Studia et Documenta Turcologica”, nr. 2/2014, pp.55-83), probează cât se poate de clar faptul că Securitatea română era la curent cu istoria recentă și cu problemele vechi ale tătarilor. Prin urmare, se căuta astfel și ruperea tătarilor dobrogeni de conaționali lor din Crimeea care, în 1944, fuseseră supuși de către Stalin unui adevărat genocid.

Așadar, atunci când am trecut în clasa a V-a, am primit manuale în limba tătară editate la Kazan, în URSS. Singura materie pe care am făcut-o însă pe baza acestor manuale a fost limba și literatura tătară. Profesorul nostru la această materie era cunoscutul ziarist din perioada interbelică Habib Hilmi care, deși profesase exclusiv în limba turcă, era de fapt tătar. Printre altele, el

este fondatorul ziarului „Hak Ses” (cu același nume apăruse și în Crimeea un ziar în limba tătară), denumire pe care o poartă astăzi publicația Uniunii Democratice Turce din România. Profesorul nostru Habib Hilmi a reușit să ne capteze atenția asupra literaturii tătare. Țin minte și acum, cum ne povestea el despre poemul „Șureli” și ne cerea să învățăm pe dinafară poezia „Tugan tı” (Limba maternă), ambele opere ale marelui poet Gabdulla Tukay (1886–1913). Această poezie dedicată limbii tătare este astăzi imnul național neoficial al tătarilor din Kazan și este intonat imediat după cel oficial. Cred că Habib Hilmi înțelegea bine limba tătară din Kazan, date fiind cunoștințele lui ample în limbile turcice. În schimb, ceilalți profesori, tot tătari, aveau dificultăți serioase, mai ales în înțelegerea termenilor specifici, din care multe erau adaptate din rusă. Astfel că, celelalte materii, ca: fizica, matematica, chimia, biologia etc. ne erau predate pe baza manualelor românești și în limba tătară dobrogeană. În final, acest plan izvorât de la Moscova s-a soldat cu eșec. Pentru a pregăti cadrele didactice necesare acestor școli se înființase un liceu pedagogic tătar la Constanța, iar la Universitatea București fusese deschisă o secție tătară, în cadrul facultății de limbi străine. De asemenea, fuseseră trimiși și trei tineri tătari la studii universitare de filologie la Kazan (Nedret și Enver Mamut, Șucran Vuap-Mocanu). În 1958-59, au fost desființate toate școlile și clasele în limba tătară, dar și în turcă. La scurtă vreme a fost închis și liceul pedagogic tătar de la Constanța, iar secția de tătară de la Universitatea București a dispărut pe la începutul „epocii Ceaușescu”, ca urmare și a răcirii relațiilor cu Moscova.

Există diferențe între tătara din Crimeea și cea din Kazan, mai bine zis din regiunea Volga-Ural. Pentru mine, această diferență este mică, pentru alții, care nu stăpânesc bine limba tătară, diferența poate fi mare. De pildă, în mai 2014, a venit la noi o echipă a televiziunii din Republica Tatarstan, pentru a face reportaje despre tătarii din Dobrogea. Eu m-am ocupat de ei. I-am dus în mai multe locuri: Constanța, Medgidia, Izvorul Mic, Valea Dacilor, Osmancea, Tuzla, București. S-au înțeles, peste tot, destul de lesne cu tătarii care vorbeau bine limba tătară de acum 50-60 de ani, în varianta ei de stepă, adică pe cea de la țară, cu multe cuvinte kîpceace. Nu a fost nevoie de intervenția mea decât în rare situații. Nu spun că știu foarte bine limba tătară din Kazan, dar o înțeleg mai bine decât mulți alți tătari dobrogeni, deoarece nu am uitat cuvintele folosite la Osmancea și sunt familiarizat cu mai multe limbi turcice. În plus, am fost de mai multe ori la Kazan. De fiecare

dată m-am înțeles bine cu tătarii de acolo. Limba tătară are un mare avantaj, pe care nu îl au alte limbi turcice. În perioada marelui stat eurasiatic tătar/kîpceac Hoarda de Aur, adică timp de peste două veacuri și jumătate, limba tătară veche, mai bine zis limba kîpceacă, a fost un fel de *lingua franca*, adică limbă universală, cum au fost, de pildă, limba latină și limba franceză, în trecut, în Europa, și cum este astăzi limba engleză, în lume. Din această limbă veche kîpceaco-tătară au derivat toate limbile popoarelor și comunităților care s-au format apoi pe ruinele Hoardei de Aur.

Începând cu jumătatea sec. XVI, când rușii au cotoplit Hanatul tătar din Kazan, apoi și celelate hanate tătarești, doar tătarii din Crimeea au rămas sub oblăduirea unui stat propriu și asta grație protecției Imperiului otoman. Tătarii din Kazan au rămas izolați, ca o insulă, în marea rusească. Au fost nevoiți să se descurce singuri, dezvoltându-și limba literară și cultura mai mult pe baza resurselor proprii, decât pe influențe externe. Tătarii din Crimeea au rămas deschiși până la anexarea rusească din 1783. Cum am mai arătat, limba și cultura tătară crimeeană au fost puternic influențate de turco-otomani.

În Școala cu predare în limba tătară, pe care am frecventat-o și eu, limba română se învăța ca o limbă străină, în anii 1953-1956. Țin minte, în clasa a VII-a, deci în ultimul an, noi învățam „Cravata mea de pionier”, iar colegii noștri de la școlile românești învățau „Minerii din Maramureș”, „Lazăr de la Rusca”, care erau teme de admitere la liceu. Nu „Cravata mea de pionier” era subiect de examen la admiterea în liceu. Și, atunci, tatăl meu m-a dat la meditații la limba română, la domnul Done. Era învățător, un pedagog bun. Și nu numai eu, ci și alți colegi tătari am făcut cu el meditații la română, mai cu seamă la gramatică. Handicapul nostru, al elevilor de la școala tătară, la examenul de admitere în liceu, era limba și literatura română. Există liceul tătar de la Constanța, dar tatăl meu nu dorea să mă dea acolo, nu numai din cauza faptului că trebuia să fac naveta cu trenul, ci și pentru că acest liceu mi-ar fi limitat apoi opțiunile la învățământul superior, deoarece nu știam încă limba română suficient de bine. Se înțelege de la sine, că acestea nu erau gândurile mele, ci ale tatălui meu, la care se ralia și mama mea.

În școala tătară am învățat o gramatică simplă, pentru învățarea limbii române ca pe o limbă străină. Pe urmă, la liceu, în primii ani nu s-a făcut gramatica limbii române, ci doar literatura română veche în clasa a VIII-a și literatura română modernă în clasa a IX-a, iar din a X-a elevii s-au despărțit în profilurile Uman și Real. La sugestia părinților, eu am trecut la Real, având

în vedere posibilitatea de a urma o facultate la Politehnică. La Real nu se făcea însă gramatica română. Handicapul meu la gramatica română nu a dispărut nici în liceu.

Vreau să mărturisesc aici că intrarea în liceu, care a fost un moment hotărâtor în viața mea, o datorez în cea mai mare măsură mamei mele. Era o femeie inteligentă și energică. Deși fusese la școală doar câțiva ani, mama mea și-a dat seama că handicapul meu la limba și literatura română puteam să-l depășesc numai prin voință, învățând mai mult decât alți copii pentru examenul de admitere la liceu. Aveam 13 ani. Era vară, prietenii de pe stradă se jucau, mergeau la Canal, iar eu trebuia să învăț la matematică și română. Acestea erau materiile care se cereau la examenul de admitere, scris și oral. Mai fugeam, și uitam să mă reîntorc la cărți și caiete. Într-o zi, mama m-a prins tocmai când mă furișam să ies din casă. M-a prins exact în marchiza casei. A încuiat cele două uși, a luat mătura aflată la îndemână și a început să mă croiască cu coada măturii. Plângea și mă bătea; plângea spunând că a avut speranța că voi deveni cineva, că voi reuși să plec din Medgidia și să ajung domn în București sau Constanța, că pentru asta se spetește tata muncind zilnic până seara târziu, dar se vede că eu nu sunt în stare să-i ofer ei și tatălui meu această bucurie și mândrie...Mai mult decât loviturile cu coada măturii, m-au durut cuvintele ei, pe care nu le-am uitat nici astăzi. Din păcate, părinții mei nu au apucat să mă vadă nici profesor universitar, nici parlamentar și nici ambasador. Tata a murit în aprilie 1987, iar mama în martie 1989.

Viața culturală din Medgidia

Viața culturală din Medgidia acelor ani, adică din anii 1950, era concentrată în jurul Liceului Mixt Medgidia, nou înființat, al Seminarului Musulman, al Casei de Cultură și al Bibliotecii orașenești, desigur și al Cinematografelor. Eu am apucat să văd filme la Cinematograful Mihalcea, din centru. Avea și curte unde se proiectau filme, desigur când vremea era prielnică. Se afla vizavi de sediul actual al Poliției. Sala Mihalcea a fost apoi destinată întrunirilor cu caracter festiv și, prin anii șaizeci sau șaptezeci, a fost demolată. Până la construirea cinematografului modern, din centrul

orașului, Medgidia a avut doar sălile de adunări și spectacole ale întreprinderilor IMUM și Cimentul, transformate și în cinematografe, unde erau aduse săptămânal câte două filme. În copilăria mea, cele mai multe erau filme sovietice de propagandă, în primul rând cu subiecte privind războiul care se încheiase de curând. Dar, erau și cu revoluția bolșevică, cu glorificarea istoriei ruse, mai cu seamă prin sublinierea rolului eliberator și civilizator al rușilor, apoi și al bolșevicilor. Uneori erau aduse și filme chinezești, indiene și chiar franco-italiene, din noul curent « realist ». Îmi aduc aminte de două filme la care lumea s-a îmbulzit: „Fata cu părul cărunț”, chinezesc, și „Vagabondul”, indian. Deși eram foarte mic și nu știam românește și nici să citesc, mergeam deseori la film. Când mama mă întreba ce film am văzut, eu spuneam invariabil „Alioșa” sau „Natașa”, deoarece toate filmele sovietice erau asemănătoare și în fiecare era un Alioșa sau/și o Natașa, care se sacrificau pentru patria sovietică, dar nu înainte de a fi ucis sute de inamici cu o singură armă automată, ale cărei gloanțe nu se terminau niciodată.

Citeam mult în copilărie și, mai ales, în anii de liceu. Am avut norocul să am o îndrumătoare îndrăgostită de carte – Media daday (*daday/tanti* este un apelativ de respect pentru fetele sau femeile mai în vârstă decât vorbitorul), îi spuneam eu și i-am spus până la dispariția ei, acum câțiva ani. Era nepoata de frate a soțului mătușii mele Sanie, dar era considerată o rudă apropiată și de părinții mei. Tatăl ei era cel mai mic dintre cei patru frați Apas, cunoscuți negustori de animale. Deși nu avea multe diplome de studii, Media daday și-a dedicat toată viața cărții, încă din adolescență. Alături de prietena ei de o viață, tanti Silvia, Media daday este fondatoarea bibliotecii municipale din Medgidia. Ulterior, Media daday a pus și bazele bibliotecii I.M.U.M. Biblioteca publică din Medgidia s-a constituit din confiscările de carte operate atunci masiv de regimul comunist. Periodic, erau aduse și la Medgidia pachete cu astfel de cărți, trecute desigur prin selecție ideologică. Media daday mă anunța de aceste noutăți și îmi reținea cărțile pe care le considera ea de interes pentru mine. Știa că ma pasionează cărțile cu subiecte istorice și cele de aventuri, mai cu seamă din zone nou explorate.

Privind iarăși retrospectiv, pot să spun că încă din acei ani ai copilăriei manifestam multă aplecare către cunoaștere, către descoperire. Îmi aduc aminte că, împreună și cu alți copii de vârsta mea, români și tătari, așteptam cu nerăbdare sosirea camionului cu cărți de la gară. Uneori ni se permitea să luăm direct din vrafal de cărți, desigur pe baza fișei de împrumut.

Pe la începutul anilor 2000, inițiasem un proiect privind crearea la Medgidia a unui *Centru de documentare pentru istoria și cultura tătară*. În acest sens, apelasem la Media daday, care avea experiență în domeniu și putea să gestioneze un asemenea centru, care ar fi fost de natură să contribuie în mod direct la cunoașterea propriului trecut de către tătarii dobrogeni și la atragerea cercetătorilor interesați la Medgidia. Media daday a acceptat cu entuziasm această misiune, dar, din nou, obtuzitatea celor din conducerea UDTTMR a făcut ca și acest proiect să eșueze încă de la început. Din păcate, au dispărut cărțile și materialele documentare pe care le donasem deja preconizatului Centru, care urma să aibă sediul în clădirea Filialei din Medgidia a UDTTMR.

Vara erau multe spectacole la Medgidia, inclusiv de operă. Era o directivă comunistă, numită culturalizarea de masă, care obliga instituțiile de cultură să facă turnee în centrele muncitorești. Alături de învățământul de masă promovat de regimul comunist, culturalizarea de masă urmărea de fapt combaterea influenței religiei, pentru a face astfel loc ideologiei comuniste în conștiința maselor. Nu cred că a fost atins acest scop major, dar cele două programe promovate de comuniști au avut efecte benefice. Multe teatre și orchestre din țară, mai ales din București, se foloseau de această directivă pentru a sta gratis pe litoral, de unde veneau și la Medgidia, care era considerat centru muncitoresc. Așa am văzut multe spectacole de teatru, de operetă și chiar de operă, precum și concerte nu numai de muzică ușoară, ci și de muzică simfonică. Îmi aduc aminte de un concert, în sala IMUM, al renumitului toboșar Sergiu (Sarkiz) Malagamba, care a interpretat la tobe „Dansul săbiilor” pe muzica lui Aram Haciaturian. S-au stins luminile în sală, iar brațele fosforescente ale lui Malagamba se mișcau ca două săbii în luptă. Veneau uneori, desigur tot vara, și formații străine de muzică, îndeosebi din Cehoslovacia și R.D.Germană, care interpretau mai ales muzică latino-americană. De obicei, aceste spectacole aveau loc în grădina de vară a Casei de Cultură, unde uneori rulau și filme. Pentru acele timpuri, viața culturală din Medgidia era destul de animată, dar, din păcate, numai vara.

Două note de zece în aceeași oră de istorie

Interesul față de istorie cred că mi se trage de la aplecarea tatălui meu către cultură, în general, și către istorie, în special. Desigur, nivelul lui de instrucție nu îi permitea prea mult, dar dorința lui permanentă de a ști, cred că a fost factorul care m-a influențat. Poate așa se explică și pasiunea mea timpurie pentru romanele și filmele istorice. Nu scăpam nici un film istoric, din câte erau în acea vreme la Medgidia; mergeam chiar pe jos, dus-întors, inclusiv iarna, 8-9 km până la Cinematograful de la Ciment.

Cred că a fost la începutul clasei a X-a, în toamna anului școlar '58-59, când profesorul de istorie Nicolae Moroianu mi-a dat două note de zece în aceeași oră. Până atunci, nu mă scosese din nota șapte sau opt, deși de multe ori răspundeam de 9 sau 10.

Nu știu cum este acum, dar atunci, când profesorul era profesor și elevul elev, iar nota avea valoare, mulți profesori fixau nivelul elevului și, de obicei, îl țineau acolo, până la sfârșit. După știința mea, la Liceul din Medgidia a fost un singur profesor care nu a respectat această regulă, dar și el o singură dată. Era profesor de fizică și cred că îl chema Moraru. Eram în clasa a VIII-a sau a IX-a; fizica era ultima oră. Elevul scos la tablă nu a știut să rezolve problema, nu a reușit nici al doilea, nici al treilea, nici al patrulea, de această dată dintre cei buni. Profesorul s-a enervat și a zis că nu pleacă nimeni acasă până nu se rezolvă problema. Cel care rezolva problema urma să fie răsplătit cu nota zece. Era, prin urmare, o lucrare de control, cum se obișnuia deseori atunci. La fizică eram cam de 6-7, dar eu am fost cel care a rezolvat problema și încă destul de repede. Profesorul Moraru mi-a dat nota zece; apoi, a avut însă grijă să mă controleze des, ceea ce a făcut ca media să-mi scadă în final tot la nivelul de 6-7.

Profesorul Nicolae Moroianu a fost al doilea – de bună seamă, din punctul meu de vedere – care a încălcat cu bună știință această regulă nescrisă a învățământului românesc din acele timpuri. Din păcate, nu țin minte exact care era lecția cu pricina. Cred că am demonstrat că știu lecția și am înțeles problema. Pentru a se convinge, profesorul mi-a pus întrebări suplimentare, a purtat cu mine chiar și o discuție în legătura cu tema. La urmă a declarat râzând: *Tasine, meriți mai mult de zece; așa că, îți dau două note*

de zece. Într-adevăr, a făcut în așa fel încât eu și elevii din primele bănci să vedem că îmi pune cele două note de zece. Toată clasa a rămas uluită. Nu se mai întâmplase așa ceva până atunci. Profesorul Nicolae Moroianu a explicat clasei că a dat cele două note, ca un gest reparatoriu și, mai ales, de încurajare, înțelegând faptul că mă pasionează istoria. M-a încurajat foarte mult acest gest al profesorului Nicolae Moroianu. După aceea, am devenit un fel de monitor al lui, pentru că în momentul în care cineva nu știa ceva la Istorie: *Tasin – zicea – ia spune tu!* Până la sfârșitul liceului, profesorul Nicolae Moroianu nu m-a mai ascultat, așa cum făcea cu toți ceilalți elevi. Eu primeam nota, desigur, zece, pentru răspunsurile date, din clasă, întrebărilor la care colegii mei nu aveau răspuns. De isprava mea a aflat și celălalt profesor de istorie din liceu, profesorul Mircea Dae. El preda la cealaltă clasă, de Umană, dar îndruma Cercul de istorie din liceu. Am ținut acolo și o așa-zisă comunicare despre căderea Constantinopolului, în care am folosit din plin cronicile bizantine ale lui Ducas și Chalcocondilas, editate atunci, în 1958, de către eruditul bizantinist Vasile Grecu. A fost, să zic așa, prima mea „comunicare științifică”, la care, mărturisesc, am lucrat mult și cu multă plăcere, fiind îndeaproape îndrumat de către prof. Mircea Dae. Țin minte și acum marea satisfacție pe care am avut-o când am văzut afișul Cercului, în care se anunța „comunicarea” mea. Curând, după aceea, prof. Mircea Dae m-a numit președintele acestui Cerc și a început să mă invite, toamna și primăvara, la periegeze în jurul orașului, mai cu seamă după arături. Primele noțiuni de arheologie mi le-a dat prof. Mircea Dae. În arheologie, periegeza este cercetarea de suprafață, în care pot fi depistate urme ale trecutului material. Acum, aceste cercetări se fac prin fotografii speciale cu drone sau din avion, elicopter sau satelit.

Pasiunea mea pentru Istorie a fost canalizată în ultimul an de liceu, mă rog, și în clasa a X-a, e adevărat, dar mai ales în clasa a XI-a, de către profesorul Mircea Dae, către arheologie. El mi-a vorbit despre arheologie și despre experiența sa dobândită în studenție la Universitatea din București. Fusese coleg de facultate cu Dinu Marin, asistentul de istorie veche și arheologie de la Facultatea de istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, când eram și eu student acolo. Din diferite motive, pe care nu le știu, prof. Mircea Dae nu a putut să practice arheologia, dar pasiunea pentru această disciplină de cercetare i-a rămas. Primele lecții de arheologie le-am luat de la el, la Cercul de istorie din cadrul liceului, așa cum am mai spus, el fiind

îndrumătorul nostru. Erau destul de mulți elevi din diferite clase care participau la ședințele periodice ale Cercului de istorie. Lunar sau de două ori pe lună, nu îmi amintesc exact, se prezenta câte un referat pregătit de elevi. Au fost primele exerciții de lucrare, să zicem *pseudoștiințifică*, cât putea să elaboreze un elev de liceu. Profesorul Mircea Dae mi-a explicat și mi-a rămas în minte foarte clar modul în care se face o perieghză, modul în care se înregistrează datele etc. Și chiar într-un carnețel am făcut aceste prime înregistrări. Au mai urmat încă vreo două-trei perieghze de acest fel, în care domnul profesor Mircea Dae mi-a vorbit foarte mult despre arheologie, despre modul în care se face această cercetare arheologică. Dar continuam să ascult în principal de profesorul meu Nicolae Moroianu. Acesta îmi împrumuta și unele cărți din biblioteca sa, mai cu seamă când eram în clasa a XI-a. Țin minte că, în vacanța de iarnă, prof. Nicolae Moroianu mi-a dat un volum gros, de peste o mie de pagini, editat de Academia Română. Am fost impresionat de frontispiciul cărții și, toată vacanța, am citit și am conspectat lucrări din acest volum, conspecte care mi-au fost apoi de un real folos în studenție. Mai târziu am înțeles că era vol. I din „Studii și Referate de Istoria R.P.R.”

Deviza vieții mele

Vreau să vorbesc aici și de un alt profesor de excepție, după părerea mea, despre „nea Costică”, cum i se spunea cu drag în liceu. Este vorba de profesorul Constantin Olteanu, un om deosebit, despre care am mai avut ocazia să vorbesc. Era un om extrem de activ, energic, care nu putea să stea locului fără să facă ceva constructiv. Și, în acea vreme, în anii '50, când era comunismul foarte puternic și se impunea o morală așa-zis socialistă, existau intrigi, uneltiri și trădări, inclusiv în cancelarii de școli. Noi, elevii nu prea știam de ele, dar câte ceva tot aflam și noi. Fiind un om deosebit de activ, cu inițiative debordante și realizări excepționale, profesorul de istorie Constantin Olteanu era subiectul predilect al uneltirilor unor colegi de cancelarie, care nu-i suportau reușitele. Cea mai mare realizare a lui, la Medgidia, nu numai în cadrul liceului, ci și al întregului oraș și chiar al Dobrogei, a fost organizarea unei unități de parașutiști. El fusese militar, luptase pe ambele fronturi, și de multe ori ne povestea episoade de pe front, unele cred că le și inventa, ca pilde pentru a înțelege mai bine lecțiile de istorie, de morală.

Constantin Olteanu a fost dirigintele nostru, în clasa a VIII-a și la începutul clasei a IX-a. El a înființat acea unitate de parașutiști, în anii 1952-1953, antrenând în ea nu numai elevi din clasele mari, ci și cadre didactice tinere din liceu. Era vorba, în fond, de o unitate paramilitară. Când am ajuns eu în liceu, în toamna lui 1956, în curte mai erau încă aparate și instrumente de antrenament specifice parașutiștilor. Săriseră toți cu parașuta, elevi și profesori. Era un tablou mare în holul liceului, pe perete, reprezentând elevii și profesorii din această unitate de parașutiști fotografiați împreună cu Gh. Gheorghiu-Dej. Nu sunt sigur, dar auzisem că printre acești elevi parașutiști era și Dan Spătaru. Când eram eu elev, tatăl lui Dan Spătaru, nea Aurică, era secretarul șef al liceului, iar sora lui Dan Spătaru era bibliotecară. În 1956, unitatea de parașutiști nu mai exista. Nu știu de ce fusese desființată. Dar „nea Costică” s-a apucat imediat de altceva. Exact când am devenit eu elev al liceului, „nea Costică” a înființat o orchestră de instrumente cu coarde, la care m-am înscris printre primii. N-aș zice că eram pasionat de muzică. Mai degrabă cred că era o dorință de afirmare. Pasiunea pentru muzică presupune talent, cel puțin ureche muzicală. Eu nu am așa ceva, deși îmi place mult muzica bună, inclusiv și îndeosebi cea clasică; ador opera. Dacă aveam talent muzical, mi-ar fi plăcut să fiu solist de operă, bariton, nu tenor, sau un mare pianist. Din păcate, nu sunt în stare să reproduc după auz nici măcar trei note. Am învățat cu mare efort să cânt după note. Mai întâi a trebuit, desigur, să învăț să cânt la un instrument. Am ales mandolina, pentru că unii dintre prietenii frizeri ai tatălui meu cântau la acest instrument. Îmi plăcea să-i ascult de când eram mic și mergeam la tata, la frizerie. Când nu aveau clienți, frizerii mandoliniști dădeau adevărate concerte în prăvălie. Se aduna lumea din jur. Iacub și Neuzat erau virtuoși ai mandolinei, deși nu recunoșteau nici o notă muzicală. Cântau exclusiv după ureche, dar cântau minunat. În 1957, s-a înființat în Medgidia, din inițiativa și sub îndrumarea profesorului Faik Efendi, directorul Seminarului Musulman din Medgidia, un Ansamblu Artistic Turco-Tătar. Orchestra era formată din mandoliniștii frizeri, iar echipa de dansuri din tineri tătari din Medgidia. Existau, de asemenea, recitatori și actori amatori, care au jucat cu mult succes piese de autori tătari, dobrogeni și crimeeni. Ansamblul a avut un succes enorm. Fete în costume tătarești au apărut și pe copertele revistelor din București. S-a organizat un turneu și în satele din Dobrogea. Unde ajungea ansamblul, lumea se călca în picioare să intre în sală. Începuse o

adevărată renaștere națională, ceea ce a speriat autoritățile comuniste. Ansamblul a fost desființat în scurtă vreme.

Profesorul Constantin Olteanu a făcut orchestra de coarde din nimic, aducând mai întâi niște instrumente vechi. De unde le-a luat? Nu știu. A adus și un instructor de la Constanța, care venea la noi, la liceu, marțea și sâmbăta. Moș Petrov îi spuneam noi. Cum era plătit „moș Petrov” iarăși nu știu și nici nu m-a interesat, câtuși de puțin. El era foarte priceput la instrumente cu coarde. Doream atât de mult să reușesc, încât odată mi-a țâșnit sângele de la degetul mic, când Moș Petrov mi l-a pus pe coarda *Mi*, cea mai subțire, și mi-a tras degetul în jos pe coardă; mi-au intrat cele două sârme în deget. Dar am continuat să învăț să cânt la mandolină. Nu după multă vreme am ajuns chiar solistul orchestrei. Nea Costică mi-a încredințat un banjou nou, la care obișnuia să cânte el, deși havaiana era instrumentul lui preferat. La concertele cu public, la anumite piese, ieșeam cu banjoul în fața orchestrei. „Barcarola” de Offenbach, „Valurile Amurului”, „Valurile Dunării”, „Suliko” și alte câteva, de care nu-mi mai amintesc, erau piesele pe care le interpretam eu la banjou ca solist, acompaniat de orchestră. Moș Petrov mă lăuda adesea că am „un tremolo grozav”. Îmi făcea desigur mare plăcere. Munca mea asiduă depusă pe acest tărâm al muzicii, unde nu aveam chemare, era în fond o dorință de afirmare. Din același motiv, în primii ani de studenție am cântat și în orchestra „Miorița” a Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași. Încă de atunci simțeam nevoia să nu fiu în turmă, ci în fața ei. Această dorință cred că m-a ghidat toată viața.

Repetițiile de la orchestra din liceu erau grele, marți și sâmbătă, de la orele 14.00 până la orele 18.00; sâmbăta ajungeam și la orele 20.00. Mai era o condiție pusă imperativ de către „nea Costică”. Nimeni nu avea dreptul să se scuze a doua zi la lecții că a fost „la orchestră”. Profesorul Constantin Olteanu era reclamat, de unul sau altul dintre colegii săi, că din cauza lui elevii nu ar avea timp să învețe. Mai mult, unii profesori scoteau la lecție miercuri, în mod intenționat, pe cei care fuseseră marți după amiază „la orchestră”. Dacă vreun elev invoca acest motiv, era dat afară imediat din orchestră. De asemenea, erau scoși din orchestră și cei care luau note mici la o materie. La început, au fost mulți înscriși în această orchestră, dar în decurs de câteva luni am rămas foarte puțini, între care și verișoara mea Ghiulbera Mustafa, care cânta tot la mandolină. Profesorul Constantin Olteanu căuta să ne recompenseze, lăudându-ne că fiecare membru al orchestrei este un

om și jumătate, că dacă noi am reușit să rezistăm în aceste condiții și să mergem mai departe, vom ajunge cu siguranță oameni de ispravă. Cred că nu s-a înșelat, deoarece din ceea ce am putut să aflăm, știu că aproape toți colegii mei din această orchestră au avut reușite în cariera profesională, inclusiv artistică, ca fosta noastră colegă și solistă vocală Coca Noaptes, de pildă.

De la profesorul Constantin Olteanu am preluat și sfatul, care a devenit apoi deviza vieții mele: *„Nu urma căi bătătorite, fă-ți propria ta cale și lasă urme folositoare și altora”*. Mai târziu am înțeles că de fapt ideea aparține marelui poet american Ralph Waldo Emerson (1803-1886), care a scris: *„Nu merge pe unde duce drumul, mergi pe unde nu este drum și lasă o urmă”*.

Dar, în toamna anului 1957, prof. C. Olteanu nu a mai venit la orele sale de istorie și latină, desigur nici la orchestră. S-a zvonit că fusese arestat de Securitate. Mult mai târziu, în 1965, am aflat chiar de la profesorul Constantin Olteanu ce se întâmplase atunci. Eram student în ultimul an la istorie, la Iași. Aflasem că « nea Costică » fusese eliberat, în 1964, împreună cu toți ceilalți deținuți politici din România. L-am căutat și am stat de vorbă la o cafea, în Constanța. Mi-a spus că la consfătuirea anuală cu profesorii de istorie, de la începutul lunii septembrie 1957, criticase vehement, în public, așa-zisul manual de Istoria R.P.R., de circa 1000 de pagini, după care se învăța atunci istoria patriei în liceele din România. Autorul acestui manual era Mihail Roller, care avusese sarcina de a revizui istoria României pe baza ideologiei comuniste și a intereselor Moscovei. Acesta era adevărul, dar în 1957 acest adevăr era considerat anticomunist și antisovietic. După ieșirea din pușcărie, profesorul Constantin Olteanu a fost reabilitat și, mi se pare, chiar decorat.

Așa cum un dascăl deosebit ca Memet Efendi m-a învățat să scriu și să citesc, m-a ajutat să pășesc pe marele drum al cunoașterii, am avut șansa și la liceul din Medgidia să fiu îndrumat de trei profesori de istorie de excepție: Nicolae Moroianu, Constantin Olteanu și Mircea Dae. După părerea mea, erau nu numai profesori străluciți, ci și oameni cu suflet ales. Ei au știut, fiecare în felul lui, să mă încurajeze și să mă sprijine. Treceam clasele fără corigențe, dar nu cu note mari, deci, nu eram un elev eminent, dar ei au descoperit în mine acel licăr de pasiune pe care l-au ocrotit și l-au alimentat cu grijă. Le sunt recunoscător că au avut încredere în mine, într-o vreme în care încrederea între oameni era extrem de rară.

Pasiunea pentru Istorie m-a făcut ca în clasa a XI-a să iau lucrurile în serios. Începând din toamna anului 1959, adică în ultima clasă de liceu, care era a XI-a, am început să învăț foarte, foarte serios. Deodată am săltat, deși mulți profesori nu mi-au dat notele pe care le meritam. Nu mai învățam acum de la o oră la alta, adică în timpul unei ore de clasă la materia din ora următoare, cum făcusem până atunci, ci învățam zi de zi, temeinic, la toate materiile, în primul rând la cele 7-8 care erau probe la examenul de maturitate, cum se numea atunci bacalaureatul. Acum, părinții mei insistau să mă culc mai devreme, pentru că imediat ce veneam de la școală mă apucam să învăț, adeseori până către miezul nopții. Judecând retrospectiv, îmi dau seama că eram stimulat de dorința mea puternică de a urma calea pasiunii mele pentru istorie, de a intra la facultate. Eram conștient de faptul că fără să știu fizică, fără să știu chimie, fără biologie, fără matematică ș.a. nu puteam să iau examenul de maturitate și, deci, nu puteam să merg mai departe, la Facultatea de istorie. Deci, asta m-a determinat să învăț foarte serios. În acel an s-a dat un examen de maturitate în condiții extrem de grele, care după aceea nu știu dacă s-a mai repetat.

Examenul de maturitate

Examenul de maturitate pe care l-am dat noi, în 1960, a fost crâncen. Toate examenele au fost în aceeași zi, mai bine zis în aceeași jumătate de zi. Șase elevi intrau dimineața la ora 8.00 și ieșeau la ora 14.00. O oră era pauza de masă pentru profesori. La ora 15.00 intra seria a doua, care ieșea la ora 21.00 sau 22.00. Eu am nimerit în seria de după-amiază, care era și mai grea, pentru că profesorii erau obosiți, erau nervoși, plus căldura, căci examenul era în iunie. Deci eram șase elevi, dar în sală erau șapte-opt profesori, fiecare cu masa lui; elevul trecea de la un profesor la altul, ca să fie examinat. Țin minte, când am ieșit din sala de examen, pe la orele 10 seara, m-am întâlnit în hol cu „nea Traian”, un învățător din școala noastră, care era apropiat de noi, elevii de liceu din ultimul an. Mi-a întins pachetul cu țigări și a insistat să iau una, zicând că de acum sunt absolvent și am voie. Am luat țigara și am simțit o plăcere enormă să trag din ea. Nu era prima țigară pe care o fumam. După ce i-am povestit pe scurt lui „nea Traian” cum a fost la examen, el a spus: *Nu se poate așa ceva. Este o crimă să chinuiești copiii în felul ăsta!* Cred că am reprodus exact, căci aceste vorbe mi-au mers la suflet, fiind corecte.

Da, a fost un examen foarte dificil. Clasa noastră era socotită o clasă fruntașă, chiar pe regiune. Eram peste 40 de elevi în această clasă; au luat maturitatea doar jumătate din clasă. Eu am luat cu o notă destul de bună pentru acele vremuri, media 7. Pasiunea pentru Istorie m-a făcut să învăț și la celelalte materii, să mă pregătesc cât se poate de serios. Acest imbold mi-a fost de mare folos și în facultate.

Scăpasem de ce era mai greu și de care îmi era foarte teamă. Luasem bacalaureatul și de acum aveam drumul deschis către Facultatea de istorie. Numai că, apăruse un alt impediment. Familia mea nu era deloc de acord să urmez Istoria. Din păcate, au fost chiar profesori, clienți ai tatălui meu, care au vorbit împotriva opțiunii mele. Unul dintre ei, foarte eficient, a fost profesorul Chimirea, care preda psihologia și logica; fusese chiar dirigintele meu, în clasa a X-a. Tatăl meu nutrea un respect aparte față de profesorul Chimirea, care era și un om distins. El s-a făcut agentul de propagandă al guvernanților, care doreau atunci să trimită cât mai mulți tineri din Dobrogea la studii de agronomie. Se pregătea încheierea procesului de colectivizare și prima regiune în întregime colectivizată urma să fie Dobrogea. Într-adevăr, în 1962, Dobrogea a fost declarată regiune pe deplin colectivizată. Tatăl meu nu era însă pentru agronomie, ci pentru medicină. Visul lui era să fiu doctor, deoarece el era convins de faptul că mai presus de un doctor, care vindecă și salvează oameni, nu poate fi vreo altă profesie. Mama mea, având originea la țară și știind prea bine ce înseamnă munca câmpului, nu era nici ea de acord cu agronomia, dar îi plăcea titlul de inginer, deși ar fi vrut și ea să devin doctor.

Chestiunea aceasta cu Medicina se datorează de fapt profesorului meu de biologie și anatomie Ioan Lucaci. În clasa a X-a, acesta m-a prins cu o fițuică la teza din primul trimestru la anatomie. A fost prima și ultima oară când am încercat să copiez. Profesorul m-a prins repede, dată fiind emoția care se citea probabil pe fața mea. Mi-a dat nota 1 și m-a lăsat corigent pe trim. I, spunându-mi că l-am dezamăgit, pentru că nu se aștepta la așa ceva din partea mea. Deși era un român ardelean veritabil din Trăsnea, profesorul Ioan Lucaci nu vorbea prea bine românește (obișnuia să spună: „*de exemplu, în exemplul ăsta avem un exemplu*”). Vizibil supărat, profesorul Ioan Lucaci m-a avertizat că dacă nu „mănânc” cartea de anatomie, mă va lăsa corigent și chiar repetent. De la lecția următoare a început să mă asculte la fiecare oră de anatomie; mai mult, mă întreba pe mine dacă elevul care era ascultat nu

știa să răspundă la vreo întrebare, iar dacă nu știam îmi puneam 3 sau 4; dacă știam, nu-mi puneam 9 sau 10. În plus, profesorul Ioan Lucaci mi-a dat să fac vreo zece planșe cu diferite organe ale corpului uman. Stăteam până noaptea târziu să învăț la anatomie și să fac planșe. La sfârșitul clasei a X-a, profesorul Ioan Lucaci mi-a spus că ar trebui să dau la Medicină, pentru că știu foarte bine Anatomia. Profesorul Ioan Lucaci era și el clientul tatălui meu. Dar, simțeam că eu nu eram de Medicină. Învățasem de frică la anatomie, pe când la istorie învățam din pasiune.

În final, părinții mei au zis că este mai bine să fiu inginer agronom, decât profesor de istorie. Nu împlinisem încă 17 ani, dar am rezistat presiunilor concertate. Am declarat răspicat că nu voi merge la nici o altă facultate să dau examen, în afară de Istorie. Până la urmă, cred că tot profesorul Nicolae Moroianu a fost cel care l-a lămurit pe tatăl meu să nu se mai opună dorinței mele de a urma Facultatea de istorie. După mult timp, când eram deja cercetător științific în Iași și îmi pregăteam doctoratul, tata mi-a destăinuit faptul că profesorul Nicolae Moroianu îi spusese atunci, în 1960, că un tânăr atât de pasionat de istorie, ca mine, ar avea mari șanse să ajungă cineva în domeniu. *Tair, lasă-l să meargă unde vrea el; sunt convins că vei fi mândru de Tasin*, i-ar fi spus bunul meu profesor. Cred că părinții mei au fost totuși destul de rezervați în privința perspectivelor zugrăvite de către profesorul Nicolae Moroianu, dar nu au mai avut ce face.

În schimb, profesorul Chimirea dăduse dovadă de oportunism politic, încercând să mă determine să devin inginer agronom, ceea ce ar fi fost pe linia promovată de guvernanții din acea vreme. Deși era profesor de psihologie, el nu a ținut seama de faptul că eram animat de o mare pasiune. Sunt convins și acum că profesorul Chimirea era un om de cultură, cum rar se putea întâlni atunci în Medgidia. În acest sens, pot aduce ca argument excursia de câteva zile pe care a organizat-o el la București, cu clasa noastră de a X-a, unde era diriginte. Cu această ocazie am fost pentru prima oară nu numai în sala Atheneului Român, ci și la Opera Română, la Teatrul Național, Teatrul Bulandra, Teatrul Nottara. De fapt, atunci am intrat pentru întâia oară într-un teatru adevărat. Nu scăpam piesele de teatru jucate pe scenele din Medgidia, mai ales vara, când ajungeau acolo colectivele de actori ajunși pe litoral în cadrul programului de culturalizare a centrelor muncitorești. Nu numai eu, ci și mulți alți colegi de-ai mei, am intrat atunci pentru prima oară la Operă. Știu că am vizionat „Lacul lebedelor” într-o zi, iar în alta sau la

matineu am fost la „Rigoletto”. În pauză, toată lumea a mers la bufet. Ne-am așezat și noi la coadă. Eram în uniformă și tunși pe cap. Am văzut că lumea lua ceva foarte apetisant, ca o prăjitură cu frișcă și deasupra cu ceva portocaliu, ca niște fructe mici. Am cerut și noi acea „prăjitură”, câți eram acolo din Medgidia. Costa destul de mult, cinci lei. Ne așteptam să fie ceva delicios, dulce. Dar, când am mușcat cu poftă, am simțit un gust sărat neașteptat și un miros de pește ce nu ne-a plăcut deloc; erau tartine cu icre de Manciuira, o raritate în acea vreme. Dar, noi, cei din Medgidia nu văzuserăm așa ceva până atunci. Ca la comandă, toți am aruncat tartinele cu icre roșii în coș, ceea ce a trezit desigur uimirea celor care ne-au văzut. În schimb, „dopajul” de cultură pe care ni l-a administrat în acele zile profesorul Chimirea a fost deosebit de util pentru formarea noastră. Am văzut „Apus de soare”, cu marii actori Calboreanu, Giugaru, Antoniu, am fost la concertul Magdei Ianculescu de la Atheneu (ne-am și fotografiat cu domnia sa). Nu îmi mai aduc aminte de celelalte piese văzute la alte teatre, la matineu și seara. De la această excursie cred că mi se trage atracția către operă și balet. În studenție nu scăpam nici un spectacol de gen în Iași.

Cum am mai spus, părinții mei au fost nevoiți să accepte ceea ce doream eu. Ei nu au fost convinși mult timp de justetea drumului ales de mine, dar nu mi-au spus-o direct. Simțeam eu că nu aveau inima împăcată, cel puțin cât timp am fost student. Este adevărat, comunitatea tătară de atunci era destul de pragmatică și aprecia profesiile aducătoare de bani și privilegii. Instinctiv, tătarii se fereau de zonele care aveau tangență cu politica, cu ideologia. Cred că și din această cauză au fost puțini tătari care au absolvit facultăți umaniste, eu fiind printre primii tătari care au făcut Istoria. Înaintea mea au terminat aceleași facultate, la București, doar câțiva, între care și regretatul meu prieten Saladin Tainarić (Tanyeli), în 1964; curând după aceea el a emigrat în Turcia, unde a lucrat la Radio, până acum câțiva ani, când ne-a părăsit pentru totdeauna.

Înaintea mea, împreună cu mine și după mine, foarte mulți tineri tătari au preferat să urmeze Politehnica și, în bună măsură, Agronomia. Inginerii aveau o poziție socială mai respectabilă în societate decât profesorii. Era și politica statului comunist de a încuraja inginerii, care primeau salarii mai mari, cam de trei-patru ori mai mari decât profesorii. Mai mult decât atât, inginerii aveau repartiție în orașe, primeau destul de repede apartament, pe când profesorii erau trimiși la țară, cu salarii mici, plus obligații obștești.

Chiar dacă doctorii aveau și ei salarii destul de mici și erau trimiși să lucreze la țară, statutul lor, cel puțin moral, era totuși superior inginerilor, fie și numai pentru faptul că învățau mai mult decât toți ceilalți. Părinții mei nu au reușit să mă facă doctor, dar fiica mea, Edis, a devenit doctor, și încă unul foarte bun. Ea și soțul ei, Dejan, tot medic, sunt foarte bine apreciați în spitalul din Suedia, unde lucrează de peste cincisprezece ani. Fiul lor, Denis, nepotul meu, a ales să meargă pe urmele părinților săi. Acum, este și el doctor, tot în Suedia. Din păcate, nici tata și nici mama nu au apucat să o vadă pe nepoata lor studentă la Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, unde a intrat în 1989, cu o medie excelentă și a absolvit-o, 1995, printre primii.

Bursier de Sfat Popular

Examenele de admitere la Facultate erau deosebit de grele în acea vreme, inclusiv la Istorie. Selecția era riguroasă, mai întâi politică, apoi de cunoștințe în materia respectivă. Erau atunci doar trei facultăți de istorie, în cele trei mari universități ale țării: București, Iași și Cluj. Examenul de admitere era la: Istoria României, scris și oral, Limba și literatura română, scris și oral, Istoria modernă și contemporană universală, oral. Problema mea era doar la Limba română, adică la gramatică. Așa cum am arătat, cartea lui Mihail Roller, *Istoria României*, de circa o mie de pagini, era folosită atunci ca manual de liceu. Îl știam aproape pe dinafară, la fel și manualul de 400–450 pagini de istorie universală. Eram destul de bun la literatură, dar la analize gramaticale aveam probleme, căci – cum am mai recunoscut – nu făcusem deloc gramatică în școală. M-am străduit să învăț singur, ceea ce mi-a cerut efort și timp suplimentar. După o scurtă vacanță de o săptămână la Constanța, la mătușa mea Șucran, toată vara lui 1960 am învățat pe rupte; fără nici o exagerare, învățam cel puțin 12-14 ore pe zi, cu mici pauze, când alergam prin curte. Îmi făcusem un soi de cuib în curte, printre tufele de mătură din spatele bucătăriei, unde era destulă umbră...

În 1960, mai erau valabile acele burse de *sfat*, adică ale Sfatului Popular – cum ar fi astăzi Consiliul Județean – al fiecărei regiuni care oferea burse celor care aveau „dosare curate”, în sensul că nu proveneau din familii de „exploatatori”. Pentru că principiul luptei de clasă era prevăzut de lege,

respectat cu strictețe, astfel încât fiii „exploatatorilor” să nu ajungă în universități decât cu foarte mare greutate. Nu se interzicea categoric accesul în învățământul superior celor care nu aveau „dosare curate”, dar aveau de înfruntat dificultăți mai mari decât cei cu „dosare curate”. Iată, de pildă, colegul meu de liceu Dumitru Luca era foarte bun la Limba română. Dar, tatăl lui n-a vrut să intre în colectiv, adică în colhoz; deși nu era bogat, a fost trecut în categoria chiaburilor, adică a „exploatatorilor”. Singura formă de exploatare pe care o practica acest om era asupra fiului său, adică a lui Mitică Luca. Din câte știu, avea doar o căruță cu doi cai și îl punea pe fiul său, Mitică, să care pietre, să muncească din greu. Mitică avea o forță fizică de invidiat. El n-a fost acceptat la burse. A trebuit să dea separat examenul de admitere, care era mult mai greu. Erau locuri mai puține, erau mai mulți candidați și atunci concurența era mai mare decât la ceilalți. Știu aceste lucruri pentru că Mitică și-a făcut studiile tot în Iași și ne vedeam destul de des. În aceeași situație a fost pus și un alt coleg de clasă, Nicolae Roșca din Veteranu, care, deși, după aprecierea mea, a fost cel mai bun elev din clasa noastră de la liceu, a avut probleme din cauza faptului că tatăl său fusese trecut în categoria chiaburilor. De aceea, el a ales Facultatea de Construcții hidrotehnice, deși pregătirea lui i-ar fi permis să meargă la oricare alta. Așa cum mi-a mărturisit de curând, cel puțin în primii ani de facultate, Nicu Roșca a trăit cu teama de a fi dat afară. Ulterior, el a ajuns un inginer foarte bun, fiind și autorul ecluzelor de la Canal.

Noi, care eram la grămadă, deci proletariatul și țărănimea muncitoare, veneam din diferite regiuni și concuram pe alte locuri. Regiunile, adică „bursierii de sfat” aveau un număr mult mai mare de locuri decât „nebursierii”. Se intra cu medii destul de mici, mai ales la Politehnică și la Agronomie. Chiar în anii aceia, '60-'63, unii colegi din Medgidia, de o seamă sau mai mici decât mine, care nu reușiseră să intre în facultățile la care se înscrieseră, au intrat în octombrie sau chiar noiembrie la facultățile de construcții, hidrotehnică, agronomie, zootehnie etc. S-a făcut a doua, a treia sesiune, pentru că nu se completau locurile și au intrat foarte mulți cu medii chiar sub 5, care au fost schimbate, pentru că facultățile nu aveau locurile ocupate. Deci, cum am spus, erau foarte multe locuri, mai ales la Politehnică și Agronomie, în special la facultățile care aveau mai puțină căutare. Electrotehnica, de pildă, pentru că nu exista atunci Informatica, nici Automatica, era considerată facultatea de elită de la Politehnică. Acolo era

concurență mare. TCM-ul de asemenea, dar la facultățile de Construcții, de Metalurgie erau locuri multe și concurența foarte, foarte mică. La Agronomie, la fel. În schimb, la Medicină concurența era foarte mare. Și la Universitate concurența era destul de mare. Nu aș putea preciza câți concureau pe un loc, de pildă, la istorie, dar erau mulți. Atunci nu exista nici un fel de transparență, dar nici pile și aranjamente, decât în cazuri speciale. Unii activiști de partid, securiștii și sportivii de performanță puteau să intre pe ușa din dos. Dar, și aceștia preferau forma fără frecvență, adică „învățământul de la distanță”, cum se spune azi. Nu cred că vreunul dintre colegii mei a intrat pe pile sau a beneficiat de vreo favoare în decursul celor cinci ani de studii universitare. Cu excepțiile menționate, corupția era exclusă din învățământul superior românesc din acea vreme. Erau încă destui profesori formați în regimul trecut, între cele două Războaie Mondiale.

După verificări, inclusiv pe teren, dosarul meu a fost admis de Sfatul Popular Regional, deoarece era „curat”. Am mers cu tata să semnez contractul, căci nu împlinisem încă nici 17 ani. După absolvire, bursierul de Sfat Popular trebuia să lucreze cel puțin cinci ani în regiunea care îi suportase cheltuielile de studii. Altminteri, trebuia să plătească penalități. În 1962 sau 1963, acest sistem s-a desființat.

Abia după semnarea contractului mergeai să dai examenul de admitere. În acel an, Istoria și alte Facultăți au fost repartizate la Iași. A fost o decizie a Ministerului Învățământului, probabil pentru echilibrarea numărului de studenți din centrele universitare. Contractul pentru bursă intra în vigoare numai după declararea reușitei la examenul de admitere.

Capitolul III.

Student în Iași

Examenle de admitere se desfășurau la începutul lunii septembrie. Știu că am plecat la Iași în noaptea de 24 august, pentru că era chermезă în mijlocul orașului și mi-a părut rău că plecam. Era prima mea călătorie la Iași. M-a condus tata la gară și, pe drum, a reînnoit povețele pe care mi le transmisese și de-a lungul ultimului an, aducând ca probe fapte și întâmplări petrecute în comunitate. Nu aveam încă 17 ani și plecam departe și, poate, plecam din casa părintească pentru totdeauna. De altfel, mama a intuit asta și m-a binecuvântat plângând să am drumul deschis și lipsit de primejdii toată viața. Tata mi-a atras din nou atenția să mă feresc de fapte care mă vor face să-mi fie teamă sau rușine, să am grijă ca la culcare să fiu mereu cu sufletul împăcat și gândul senin. Să nu uiți vorba pe care am auzit-o și eu de la alții mai mari decât mine – sublinia tata – că un bărbat adevărat trebuie să aibă tăria să se ridice la timp de la masa de băutură sau de joc și din patul unei femei. Poate și din pricina asta eu nu am știut să joc poker și nici măcar table. De asemenea, o atenționare insistentă era să nu uit faptul că eu sunt tătar și de aceea trebuie să muncesc mai mult decât ceilalți și să fiu întotdeauna model de corectitudine, dacă vreau să mă realizez în viață. Chiar când urcam în tren, tata mi-a repetat zicala tătărească că sunt vremuri în care „Se caută vițel sub burta bouului” (*Ögüz astında bızaw qaraylar*), care este echivalentul zicalei românești „Se caută nod în papură”. Mai târziu, aveam să-mi dau seama, chiar pe pielea mea, de adevărul aflat în această zicere.

Prima dată în Iași

Am plecat din Medgidia la miezul nopții și am ajuns în București pe la cinci dimineața. Era un tren personal, dar foarte aglomerat, fiind vară. Am stat pe coridor, în picioare, dar am continuat să învăț la gramatică, până aproape de București. Aveam în plan să vizitez câteva muzee. Mi-am lăsat geamantanul în gară și am pornit către Universitate, cu troleibuzul 85, care circula și atunci, pe același traseu. Ca oricare provincial, aveam și o geantă de mână în care mama îmi pusese chiftele, brânză, roșii, pâine, plăcinte, prăjiturele, fructe; aveam acolo și manualele de limba română, pe care le deschideam ori de câte ori aveam timp. După ce s-au deschis muzeele, am vizitat Muzeul de istorie al Bucureștiului, Muzeul de Istorie Națională, Muzeul Militar Central, dar cu un caiet în care scriam. Deci, toată noaptea nu am dormit și toată ziua am scris. Nu știam exact ceea ce este foarte important, nu aveam încă discernământul necesar. Îmi aduc aminte că am mâncat de prânz, desigur din geantă, în grădina Muzeului Militar, care atunci se afla pe Dealul Spirii. Dar, din cauza căldurii, chiftelele se stricaseră, astfel că m-am mulțumit cu ce mai aveam în geantă.

La Muzeul de istorie al Bucureștiului o doamnă a venit și mi-a oferit un scaun și un pahar cu apă pus pe o farfurioară pe care era și un șervețel. M-a mișcat gestul. Doamna respectivă a ținut să-mi spună că m-a urmărit și a văzut că mă interesează foarte mult istoria. I-am zis că sunt din Medgidia și merg să dau examen la Facultatea de istorie, la Universitatea din Iași. Doamna de la Muzeu a ținut să remarce: *dragă, nu am mai văzut până acum un copil atât de pasionat de istorie, să vină să noteze tot și încă pentru examenul de admitere, nu am văzut până acum așa ceva... Să știi că ai să reușești, să știi că ai să faci treabă bună...* M-a încurajat această doamnă. Nu știu cine era doamna, era probabil muzeograf, nu supraveghetore. Deci, până seara, am umblat în cele trei muzee și am notat ce am considerat eu că este util pentru aprofundarea cunoștințelor mele de istorie. Am umplut un caiet întreg, pe care îl păstrez și astăzi. De altminteri, în vacanța de iarnă vizitasem Muzeul de arheologie din Constanța, notând de asemenea tot ceea ce mi se păruse important. Am făcut și unele desene, cum m-am priceput eu, că m-au impresionat, pentru că vedeam acolo originalele unor ilustrații din cărțile mele de istorie.

Seara am mers la un film pe b-dul 6 Martie (azi b-dul Regina Elisabeta), iar către miezul nopții m-am urcat în personalul de Iași. Întâmplarea a făcut ca în tren să mă întâlnesc cu un coleg de la școala tătară și de la liceu, Ferit Feizula, care urcase de la Buzău și mergea să dea examen la Facultatea de Chimie Industrială. Era și el fiu de frizer cooperatist, având și el bursă de sfat popular, ca și mine. În 1970 sau '71, Ferit a rămas în Turcia; am aflat de curând că ar fi a murit, acum câțiva ani. Dimineața, când am coborât amândoi în gară, am văzut o altă lume decât cea din București. Trecuse războiul peste Iași, dar nu se construise nimic, cel puțin în zona centrală. Se vedeau încă pe pereți urmele gloanțelor, șrapnelor, schijelor. Mai erau niște tramvaie prăpădite, de pe la începutul secolului. În sfârșit, nici mie și nici lui Ferit nu ne-au plăcut deloc Iașii. Și, cum mergeam noi cu geamantanele în cârcă către Universitate, pe dealul Copoului, înjurând și exprimându-ne nemulțumirea în tătărește, se întoarce unul care trecea pe lângă noi și ne zice pe tătărește: *De unde veniți voi, mă? Ce s-a întâmplat de înjurați așa? Ce nu vă place?* ne-a luat acela la rost. A fost o surpriză plăcută să auzim tătărește. Noi ne credeam deja la marginea pământului, pentru că mentalitatea comunitară era încă puternică în gândirea și simțămintele noastre. Am văzut că era un bărbat brunet, cu o față zâmbitoare și care vorbea tătărește foarte bine. Desigur, ne-am prezentat și i-am spus de ce am venit în Iași. El ne-a liniștit că nu avem de ce să fim nemulțumiți, că Iașiul este un oraș foarte frumos și romantic, că el se află acolo de patru ani, fiind student la Drept, în ultimul an. Era viitorul judecător Ramazan Mitat, de care apoi m-am legat cu mult respect și prietenie, spunându-i până la sfârșitul său timpuriu Ramazan abi (de fapt, trebuia să-i zic Mitat abi). Îi păstrez o amintire frumoasă. El mi-a îndrumat primii pași în Iași. Atunci, Facultatea de drept încheia cursurile în anul terminal toamna. Era singura facultate care dura patru ani, toate celelalte durau cinci ani, mai bine zis, patru ani și jumătate, pentru că semestrul al doilea era pentru pregătirea tezei de licență și a examenului de stat. Dar cei de la Drept dădeau examenul de absolvire în toamnă, în septembrie mi se pare. El venise să susțină examenul de stat, adică de absolvire. Și, pe urmă, prin el, am făcut cunoștință cu un alt student de origine tătară, aflat tot în ultimul an de studii la Iași, dar la Medicină. Este vorba de dr. Kenan, care a lucrat ca endocrinolog în Spitalul Județean Constanța. Ramazan abi mi-a înlesnit înscrierea, obținerea unui loc la cămin și toate celelalte, căci erau cozi imense. Ramazan abi era cunoscut și

simpatizat de funcționarele de la Serviciul social. În zilele următoare m-a dus și la dans, unde veneau colegii și colegele sale. În grădina Casei de cultură a studenților se organizau frecvent serate dansante pentru studenții aflați atunci în Iași. Casa de cultură studențească era atunci într-o splendidă casă boierească de pe Copou, aproape de Universitate. Era o clădire care m-a uimit prin decorațiunile sale interioare. Pereții camerelor erau acoperiți de jos până sus cu lambriuri de lemn cu ornamente splendide. Nu văzusem așa ceva până atunci. Ramazan abi m-a prezentat ca pe o rudă a lui, iar colegii și colegele sale au fost amabili cu mine. Unele m-au luat la dans, căci eu nu îndrăzneau să le invit. Era prima oară când dansam cu femei în adevăratul înțeles al cuvântului. Desigur, mi-a făcut plăcere; unele mă și ațâțau, din amuzament, căci văzuseră că sunt cu cașul la gură.

Examenele trebuiau să înceapă pe 1 septembrie. S-au amânat, nu știu din ce motiv, pe 15 septembrie, lucru care nu mi-a convenit deloc, pentru că simțeam încă despărțirea de familie și rude. Era prima dată când plecam departe, pentru o perioadă așa de lungă, din casă și din comunitate.

Stăteam câte șase într-o cameră de cămin de patru locuri. Fiind bursier, nu am plătit nici cazarea și nici masa. Dar, condițiile erau precare; era gălăgie permanentă în cameră și cămin. Eu nu eram obișnuit cu așa ceva. Acasă eram rege. Când învățam, toată lumea, mai ales surorile mele, care erau atunci copii, nu făceau nici cel mai mic zgomot. Curând, am descoperit că se poate învăța și în sălile Universității sau în parcul Copou și în cel numit al Expoziției. Obiceiul acesta l-am respectat până la terminarea facultății. Adică, în sesiunile de examene plecam să învăț în parc sau în Universitate, unde mă refugiam într-o sală cât mai izolată.

Erau organizate și cursuri de pregătire, cu profesori și asistenți universitari. La cursurile de limba și literatură română participau toți candidații care aveau această materie la examenul de admitere în facultate. Cursurile acestea se făceau în amfiteatrele Universității. Era prima oară când intram într-un amfiteatru și am fost impresionat. La aceste cursuri de pregătire – la limba și literatura română, de pildă – profesorul ținea o prelegere sintetizată despre un anumit scriitor sau despre o parte a gramaticii limbii române, iar după aceea, candidații discutau pe marginea temei. Unele cursuri au fost ținute de către cei mai renumiți profesori de la Filologie, ca Alexandru Dima, Constantin Ciopraga ș.a. Mai târziu am aflat că acești profesori erau atunci dintre cei mai mari din Iași. Candidații din Moldova, mai ales cei proveniți

de la licee din Iași și Suceava, care puneau întrebări și făceau comentarii pe marginea expunerii profesorului, vorbeau atât de frumos limba română și etalau cunoștințe atât de bogate și profunde de literatura română, încât am rămas pur și simplu mut de admirație. Discutau despre literatura română ca și cum erau deja absolvenți de facultate; asta era impresia mea. Am fost și oarecum descurajat, pentru că nivelul meu de cunoștințe la această materie era destul de modest comparativ cu al lor. În următoarele zile am văzut însă că cei care luau cuvântul la literatura română erau cam aceiași, doar câțiva. L-am remarcat atunci pe unul cu mustați blonde mari, care mi se părea a fi chiar profesor. Era candidat, ca și mine, îl chema Mircea Coloșenco. Mai târziu am devenit prieteni. L-am reîntâlnit după mulți ani în București, când făcea cercetări pentru cartea sa consacrată lui Ion Barbu, pe care a și publicat-o. În schimb, cred că i-am impresionat și eu pe candidații moldoveni (la filologie se dădea examen și la istoria României) cu știința mea în istorie. Cunoștințele mele de istorie erau într-adevăr foarte bogate și temeinice; nu cred că exista vreo informație din acel masiv manual de *Istoria R.P.R.* pe care să nu-l fi știut. În plus, citisem lucrările pe care mi le împrumutaseră profesorii Nicolae Moroianu și Mircea Dae, precum și cărțile de istorie pe care le cumpăram de la librăria din Medgidia, mai ales cele care apăreau în colecția „Pagini din istoria patriei”. Eu obișnuiesc să scriu pe carte data și locul de unde am procurat-o. Începutul bibliotecii mele de specialitate, care cred că este acum de patru – cinci mii de volume, poate chiar mai mult, datează din anii 1958-1959. Cărțile mele sunt de valoare, multe din ele fiind izvoare istorice, românești și străine. De ceva vreme, nu mai simt nevoia să mă mai deplasez la Biblioteca Academiei sau la cea a Institutului de istorie „N. Iorga” decât rareori, atunci când trebuie să consult vreo carte pe care nu o am. În plus, astăzi este și internetul, unde poți să găsești și lucruri bune, dacă știi să cauți. Am constituit și foldere în care am adunat până acum aproape o mie de lucrări de turcologie, inclusiv și îndeosebi izvoare în manuscris și ediții, în diverse limbi. În plus, am și câteva mii de fișe cu extrase din documente turco-otomane și tătărăști inedite.

Revenind la examenul de admitere, nu îmi mai aduc aminte exact procedura examenului, cu atât mai puțin subiectele. Cum am mai precizat, au fost două probe scrise și trei orale. La limba și literatura română cred că s-a dat analiza literară a unei opere, iar la gramatică analiza gramaticală a unui fragment literar. Proba scrisă la istoria R.P.R. cred că era formată tot din

două subiecte, unul din perioada antică-medievală și altul din perioada modernă-contemporană. Nu știu sigur dacă probele scrise erau eliminatorii. Se pare că erau eliminatorii, adică cei care luau sub 5 la aceste probe nu intrau la oral. În orice caz, probele orale au fost mai ușoare pentru mine decât cele scrise. Cred că am luat zece la istorie și parcă opt la limba și literatura română (9 la literatură și 7 la gramatică). La scris cred că am luat notă mare la istorie și ceva mai mică la română, din cauza gramaticii. În final, cred că am intrat cu o medie mare. Atunci nu se afixau mediile de reușită. Nu am așteptat rezultatele, fiind sigur că am intrat. L-am rugat pe Dumitru Cojocaru, originar din Peștera, de lângă Medgidia, să-mi aducă rezultatul. Într-adevăr, peste vreo săptămână, Titi Cojocaru m-a căutat acasă, să-mi spună că am reușit să luăm amândoi examenul de admitere la Facultatea de istorie-filozofie, secția istorie, a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Regretatul meu coleg și prieten Titi Cojocaru a fost unul dintre cei mai apropiați colegi de facultate; am fost în aceeași grupă și am stat în aceeași cameră de cămin, timp de cinci ani.

Revenirea în Iași ca student

Toamna, pe la începutul lunii octombrie am plecat din nou la Iași, de această data ca student. Mărturisesc că m-am despărțit cu o anumită strângere de inimă de familie, de rude și de Medgidia, de care eram legat atât de strâns. La despărțire, mama nu s-a putut abține și a plâns, zicând că de acum plec pentru totdeauna din casa părintească. Mama și mătușile mele, prezente și ele la despărțire, m-au binecuvântat, urându-mi sănătate, putere de muncă și să nu-mi uit vreodată originile. Teama de înstrăinare era o problemă acută în cadrul comunității, mai ales în condițiile deschiderii care avea loc în acei ani.

Când am ajuns în Iași, orașul intra în atmosferă de sărbătoare. Se pregătea aniversarea a 100 de ani de la înființarea Universității „Al. I. Cuza”. Noi suntem promoție centenară. Universitatea noastră era prima înființată după Unirea Principatelor Române. Universitatea din București a fost înființată patru ani mai târziu, în 1964. A fost o concesie făcută moldovenilor, care inițiaseră Unirea din 1859. Toți studenții Universității, inclusiv bobocii, cum eram noi, cei din anul I, au participat cu entuziasm la aceste manifestări omagiale, care au avut loc, dacă nu mă înșel, exact în zilele de 25-26

octombrie 1960. Dacă îmi aduc bine aminte, pe steagul original al Universității noastre este inscripționat, pe fond vișiniu închis, data de 25 octomvrie 1860 *Facultatea de dreptu*. Acest steag era desfășurat atunci pe peretele Serviciului social al Universității, loc frecventat de toți studenții.

A fost o mare sărbătoare, cum nu văzusem până atunci. Toți studenții primiseră insigne specifice fiecărei facultăți. Insigna noastră, a celor de la Istorie, era ovală cu o pană albă și o filă îngălbenită de document puse pe un câmp de azur. Facultatea de istorie-filozofie-pedagogie, cum era numită oficial Facultatea noastră, se despărțise exact în acea toamnă de Facultatea de filologie. Studenții erau masați de o parte și de alta a străzii care duce la Universitate. Acest drum se numea atunci Calea 23 August. Veniseră multe delegații străine, inclusiv din importante țări occidentale. Era un început al deschiderii României către lume, era începutul unor pași foarte timizi de distanțare față de Moscova, lucru care era resimțit în cancelariile din Occident și care se transmitea pe căi mai puțin vizibile. Și acesta a fost un bun prilej pentru ca demersurile României să fie încurajate, susținute de cancelariile occidentale. Și, au trimis acolo mulți rectori, de la cele mai mari universități. Era o foarte mare mândrie pentru noi, studenții. Toată presa și întreaga țară au acordat o atenție specială acestei sărbători din Iași. Oaspeții au mers pe jos, de la Fundație până la Universitate, fiind salutați cu entuziasm de către studenți și profesori. Am și acum în fața ochilor statura distinsă și fața luminoasă ale unui bărbat cu părul alb, care mergea înaintea tuturor și ne saluta cu gesturi nobile și zâmbet curtenitor. L-am recunoscut pe Ion Gheorghe Maurer, prim-ministrul Republicii Populare Române. Era prima oară când vedeam un mare demnitar de stat în carne și oase. Acest eveniment m-a marcat în sens pozitiv, cultivându-mi de la început mândria pentru *Alma Mater Iasiensis*, mândrie care nu m-a părăsit niciodată. Și clădirea Universității noastre era foarte frumoasă. Lucrările ei de renovare au început chiar în acel an, la intrarea mea în facultate.

Iașul nu era totuși complet străin tătarilor din România. În perioada interbelică, în liceele de acolo studiaseră și unii dintre fiii tătarilor avuți, iar înainte de 1960 ajunseseră și câțiva tineri tătari la facultăți din Iași. Dar, deschiderea Iașului universitar pentru tătari s-a făcut în 1960, odată cu bursele de sfat repartizate acolo. Cred că eram atunci doar doi tătari studenți la Universitatea din Iași. În afară de mine, în același an intrase la Drept și Șamali Zore din Mangalia. Zore a ajuns apoi judecător la Constanța. Și după

noi au fost puțini studenți tătari la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. În schimb, erau mulți tătari la Politehnica, Agronomia și, mai târziu, la Medicina din Iași. În acei ani se constituise o mică comunitate tătară de studenți în Iași, care nu cred că depășea cifra de 10-12 persoane, băieți, fete mult mai puține. Din generația mea cred că nu erau mai mult de 2-3 fete. Între ele se afla și Dilara Seitabla, originară din Crimeea, care a studiat Chimia în Iași, fiind apoi mulți ani cadru didactic la Universitatea din Brașov. Dar, de Dilara eu am aflat mult mai târziu, adică după 1990, când s-a implicat și ea în mișcarea națională condusă de mine. Cât a fost în Iași, Dilara a stat departe de tătari. Nici eu și nici ceilalți studenți tătari din Iași nu am știut de existența ei. Tătarii refugiați din Crimeea s-au ascuns care pe unde a putut, pentru că erau vânați de NKVD, teribila poliție politică sovietică, ca trădători ai URSS. Mulți și-au schimbat numele, declarându-se refugiați din Basarabia sau Cadrilater, fiind ajutați nu numai de tătari dobrogeni, ci și de unele autorități locale românești. Cred că este semnificativă întâmplarea pe care mi-a povestit-o în Iași unul dintre foștii mei elevi de la Liceul din Eforie Sud, unde fusesem repartizat ca profesor după absolvirea facultății. Acesta era din satul dobrogean Mereni (*Kendjemalle*), la origine sat tătăresc, aflat aproape de Osmancea, și era student la Agronomia din Iași. Într-o zi din anul 1967 sau 1968, acesta a venit la mine, la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”, unde lucram atunci ca cercetător științific, să-mi spună că recent ar fi fost martor la o întâmplare stranie pe care nu o înțelegea. Era în grupul sanitar al căminului studentesc, când a auzit vorbindu-se tătărește. Ieșind din cabină să vadă cine erau colegii săi tătari, a avut surpriza să întâlnească doi colegi pe care îi știa că sunt români, de prin zona Buzăului. Întrebându-i de unde știu tătărește, aceștia ar fi negat categoric și ar fi declarat că nici nu știu cine sunt tătarii. « *Domnule profesor, am crescut printre tătari, chiar dacă nu vorbesc tătărește, recunosc această limbă când cineva o vorbește. Acei colegi ai mei au vorbit în mod sigur tătărește și nu înțeleg de ce nu au recunoscut acest fapt* », îmi declara nedumerit fostul meu elev. I-am vorbit despre drama tătarilor din Crimeea, care s-au refugiat în România, în anii 1943-1944; lor și urmașilor lor le este și acum frică să nu fie deportați în URSS, i-am spus fostului meu elev. Abia atunci a înțeles el despre ce este vorba și mi-a promis că nu va mai spune altcuiva despre acea întâmplare.

Reluând firul discuției, pot să declar că noi, adică cei veniți în 1960, am deschis drumul tătarilor către Iașul universitar. Cu fiecare an, numărul

studentilor tătari din Iași a crescut simțitor, ponderea mare fiind tot la Politehnică și Agronomie. Dar, pe măsură ce creștea numărul studenților tătari în Iași, relațiile dintre noi se diluau. Când eram mai puțini ne vedeam mai des, organizam „bairamuri”, revelioane și destul de frecvent „ceaiuri”. Așa se numeau atunci petrecerile studențești, cu băutură și dans. Desigur, aceste petreceri nu erau exclusiviste, în primul rând erau invitate fete, dar și colegi, prieteni români. Când eram între noi, vorbeam numai în tătară. Generația mea cred că este ultima care vorbește fluent tătara. Dar, colegilor români le spuneam că vorbim turca, nu spuneam că vorbim tătara. Mergeam în continuare drept turci. Am explicat treaba asta, și dacă este nevoie explic și aici, din nou, de ce comunitatea tătară se complăcea în a se declara de etnie turcă. Nu era vorba aici de un transfer de identitate, ci de o dublă identitate asumată. Tătarii se identificau cu turcii, deși ei știau că sunt tătari. Motivele erau în primul rând de ordin istoric și religios, dar și instinctual, de apărare. În 1878, trecerea de la administrația otomană la cea românească a fost resimțită ca un șoc atât de către turci, cât și de către tătarii din Dobrogea. Tătarii au resimțit însă mai puternic acest șoc, pentru că, spre deosebire de turci, tătarii aveau experiența istorică a opresiunii unui stat creștin în propria lor țară Crimeea, de unde fuseseră siliți să plece, îndeosebi în anii 1856-1860, pentru a se adăposti între hotarele Imperiului otoman, inclusiv în Dobrogea. Imediat după 1878, tătarii au fost nevoiți să plece în masă și din Dobrogea, în Turcia. Tătarii se numără printre foarte puținele popoare din lume, care, în cursul unei singure generații, au suferit două strămutări masive în alte țări, ceea ce i-a marcat ca popor și ca indivizi. Tătarii dobrogeni îi numesc și astăzi pe români *qazaq*, după numele cazacilor de pe Don și Nipru. Iar pe românce tătarii din Dobrogea le numesc și astăzi *marșke*, denumire care cred că derivă din rusă: *Maria*>*Marusia*>*Maruška*>*Marșke*. Aceeași origine are și *Marișica*, din graiul moldovenesc. Desigur, era vorba aici de un transfer de identitate etnică pe baza identității credinței ortodoxe dintre cazaci și români. Adeseori, Rusia s-a folosit de cazaci în represiunile și masacrele făcute în Crimeea împotriva tătarilor. De altminteri, și acum, Vladimir Putin a adus unități paramilitare de cazaci în Crimeea invadată, pentru a-i intimida și chiar ucide pe tătarii de acolo. Ca și în trecut, Rusia vrea să-i izgonească din nou pe tătari din patria lor istorică.

Multă vreme, alipirea Dobrogei la România a fost prezentată ca o izbândă națională, istorică și că populațiile locale ar fi întâmpinat noile

autorități cu multă bucurie. Este vorba aici desigur de propagandă. Nicidecum și nicăieri pierderea statutului de etnie dominantă și trecerea într-o poziție dominată nu a iscat satisfacție. Ar fi anormal să te bucuri de pierderea întâietății și a privilegiilor. Rușii, de pildă, care erau dominanți în fostele republici sovietice au acceptat cu bucurie transformarea lor, după 1991, în minoritate etnică în noile republici independente? Sau maghiarii și germanii din Transilvania au fost veseli în 1918? Nicidecum! Mulți se adaptează apoi noii situații de nevoie sau din oportunism. În cazul tătarilor din Dobrogea situația era mai gravă, deoarece ei mai trecuseră printr-o asemenea traumă în Crimeea. Nu vreau să spun că sub otomani tătarii trăiau bine. Cei mai mulți din ei erau săraci lipiți pământului și ignoranți, dar aveau siguranța vieții și a credinței. Temerea de „cazacia români” s-a prelungit, dar atenuat, până după 1990. De aici și dorințele repetate ale multor tătari, inclusiv a mea, de a se muta în Turcia, chiar dacă știau foarte bine că viața lor acolo nu avea să fie mult mai bună. Bunicul meu, Gemil, a vrut să emigreze și el în Turcia, în 1914, dar nu a putut din cauza izbucnirii I Război Mondial, iar tatăl meu, Tahir, s-a întors de la scara vaporului, neputând să-și părăsească surorile. La rândul meu, am renunțat la emigrarea în Turcia tot în ultimul moment, datorită Revoluției din Decembrie 1989. Turcia este singura țară din lume în care tătarii, de oriunde ar veni ei, se simt în siguranță.

În al doilea rând, în 1878 și în perioadele următoare, comunitatea a rămas izolată la țară și cvasi izolată în orașe. Mulți nu știau să scrie și să citească românește, de fapt marea majoritate a tătarilor nu știa românește sau știa foarte puțin. În general, tătarii nu știau mai nimic despre noile autorități și le priveau cu neîncredere, cu atât mai mult cu cât au fost săvârșite și abuzuri, îndeosebi pe plan local. În plus, tătarii și turcii din Dobrogea nu aveau nici lideri capabili să le apere interesele. Al doilea motiv foarte important este că Poarta otomană, care trebuia să-i protejeze, nu i-a protejat. Guvernul otoman era foarte mulțumit că Dobrogea a intrat în componența României și nu a rămas la ruși sau nu a fost cedată bulgarilor. Era un pericol imens pentru Turcia să-i aibă pe ruși în coaste și în Balcani. Acesta este și motivul pentru care, prin tratatul de la Berlin, din iulie 1878, marile puteri au obligat România să cedeze Rusiei sudul Basarabiei, în schimbul primirii Dobrogei de nord, adică a Dobrogei românești actuale. Este bine că s-a întâmplat așa, inclusiv din perspectiva tătarilor și turcilor de aici...

Nu contest ideea larg răspândită că Dobrogea este un vechi pământ românesc. Ea a fost inspirată de un discurs al lui M. Kogălniceanu din Parlament, care se străduia să convingă deputații și senatorii români să accepte schimbul teritorial hotărât de Congresul de la Berlin. Parlamentul României a trăgănat acest act de reîntregire, cum se zice oficial, până la sfârșitul lunii septembrie 1878. Este suficient să răsfoiești Dezbaterile Parlamentare pe această problemă, ca să vezi că nu era deloc agreată ideea schimbării Basarabiei de sud, care era socotit pământ românesc, pe Dobrogea, care era văzută ca un teritoriu străin de spiritul românesc. Doar după ce marile puteri au amenințat România că nu îi vor recunoaște independența, Parlamentul de la București și-a schimbat atitudinea față de Dobrogea. Cu acest prilej a lansat Mihail Kogălniceanu și ideea că „*Dobrogea este un vechi pământ românesc*”. Otomanii au fost foarte fericiți și n-au întreprins mare lucru pentru a-i proteja pe turcii și tătarii din Dobrogea. Practic, populația musulmană din Dobrogea s-a simțit abandonată și, de aici, complexe care s-au născut, complexe care durează și astăzi. În primul rând de frustrare, căci oamenii nu înțelegeau atunci ce se întâmplă cu ei. Ei nu știau că în Turcia otomană dreptul de proprietate asupra pământurilor aparținea de sute de ani statului; că cei care îl lucrau din generație în generație aveau doar drept de posesiune. Codul agrar otoman din 1858 nu a schimbat esența proprietății funciare. Autoritățile române aflaseră desigur de acest principiu din dreptul otoman de tip medieval și au profitat de el. Mulți români cu influență, îndeosebi oameni politici, s-au căpătuit în Dobrogea cu sute și chiar cu mii de hectare de pământ. Mihail Kogălniceanu, de pildă, a pus mâna pe aproape 2000 (douămii) ha de pământ în Dobrogea, pe care le-a și vândut apoi, destul de repede. Trebuie să spunem și aceste adevăruri, de care știu încă foarte puțini, chiar istorici. Turco-tătarii au fost deposedați de pământ, ca urmare a unor serii de legi și norme; se cunosc cifrele. Dacă înainte de 1877-1878, tătarii și turcii dețineau aproape 70% din pământul Dobrogei de nord, în 1905 doar 7% din acest pământ rămăsese în mâinile lor. Autoritățile române au făcut tot ce au vrut în Dobrogea, fără a avea nici cea mai mică opoziție, nici internă și nici externă. Astfel, în mai puțin de 25 de ani, cum preconizase M. Kogălniceanu, Dobrogea a devenit într-adevăr o provincie românească. Și, de aici, s-a amplificat teama tătarilor și turcilor, care a avut ca singură reacție migrația în masă către Turcia și închistarea celor rămași în propria carapace, adică teama aproape viscerală de exterior, care nu aduce însă nimic bun.

Tătarii se declarau turci

Sentimentul apartenenței la Turcia și la lumea turcă era foarte puternic înrădăcinat la tătarii dobrogeni. De fapt, lumea turcă, mai bine zis turcică, nu era cunoscută atunci prea mult. Generația părinților mei știa de Crimeea, de Kazan, de Turkistan, dar nu fusese nimeni acolo, așa cum merge lumea acum. Contactele erau rupte, vorbim aici de perioada sovietică. Legăturile cu Turcia erau însă foarte strânse, ceea ce a înlesnit și reușita mișcării naționale tătare din perioada interbelică, când identitatea și conștiința națională a tătarilor din România a atins cotele sale cele mai înalte de dezvoltare. Paradoxal este însă faptul că întreaga mișcare națională tătără s-a desfășurat mai mult în limba turcă literară din Turcia și mai puțin în cea tătără din Dobrogea. Liderii rămași în viață ai acestei mișcări au continuat să corespundeze și să converseze tot în limba turcă și în perioadele următoare. Dețin în arhiva mea dosarul corespondenței dintre Ismail Ziyaeddin și Mehmed Vani, din anii 1950'. Toate scrisorile sunt în limba turcă literară, nu în limba tătără, deși cei doi au fost activiști de seamă în mișcarea națională tătără din Dobrogea. Sentimentul național al tătarilor din România, vorbind, spre exemplu, de țăranul din Osmancea și orășeanul din Medgidia, era legat mai întâi de Turcia, care era văzută ca singura protectoare a tătarilor. Tătarii se identificau cu Turcia. Adică, în momentul în care se vorbea de turci, tătărul se recunoștea ca atare. El știa că este tătăr, dar se considera parte a lumii turce, mai precis a Turciei, care era și musulmană. Se povestea, țin minte, o întâmplare din vremea Primului Război Mondial, din care a rămas apoi o expresie în vorbirea curentă a tătarilor din Dobrogea. Cum am mai spus, tătarii din Dobrogea se informau în mod curent de situația din Turcia prin intermediul ziarelor turcești la care erau abonați unii dintre ei. Iar atunci când sosea ziarul, sătenii făceau lectură colectivă. Un știutor de carte citea ziarul, iar ceilalți ascultau și comentau. În copilăria mea, adulții pomeneau deseori de un asemenea caz, în care se descria o luptă navală ruso-turcă, care avusese loc pe Marea Neagră. Așa cum se știe, după o scurtă perioadă de neutralitate înarmată, la sfârșitul lunii octombrie 1914, Turcia a trimis nave militare în Marea Neagră împotriva vaselor de război rusești. Așa a început de fapt noua confruntare a Turciei cu Rusia și, în consecință, implicarea ei în Primul Război Mondial. Tătarii din Dobrogea urmăreau cu sufletul la gură

luptele ruso-turce. Într-un ziar sosit din Turcia se descria o luptă navală din Marea Neagră, dintre Turcia și Rusia. Vasul militar turc, mai precis otoman, lovise vasul rusesc. Și, pentru că articolul de ziar era scris în limba turco-osmană pe care nu o înțelegeau nici țăranii din Turcia, unul dintre ascultătorii tătari dobrogeni, probabil mai greu de cap, a spus cu glas tare că el nu a înțeles ce se întâmplase. Lectorul i-a explicat pe înțelesul lui faptul că vaporul militar rusesc fusese lovit de cel turcesc. Atunci, el a izbucnit cu bucurie: „de ce nu spui bre că ai noștri i-au găurit pe ruși?!” Și, de atunci, se invoca această expresie, când cineva pricepea mai greu ceva. Aici nu e numai solidaritate, ci și sentimentul de apartenență. Solidaritate era cu lumea islamică. Dar apartenența era la Turcia. Tătarii crimeeni, inclusiv cei dobrogeni numesc Turcia *Aq Topraq* (Pământul alb), în sensul de tărâm binecuvântat. Un prieten de-al meu, scriitor, Yahya Benekay, originar din satul dobrogean *Qaratay* (Nisipari), începuse pregătirile pentru a scrie, în limba turcă, un roman intitulat „Aktoprak”, în care dorea să descrie exodul tătarilor dobrogeni, inclusiv al familiei sale, către Turcia. Din păcate, nu a reușit să-l scrie; a murit înainte de timp.

Vremurile în schimbare rapidă au adus transformări și în percepția tinerilor tătari de astăzi. Generația tânără de tătari nu știe limba maternă tătară, cu atât mai puțin turca, astfel că legătura ei cu Turcia este mai slabă decât cea a generațiilor anterioare. Generația mea a avut sentimente puternice de apartenență la Turcia. Să nu mai vorbim de generația părinților noștri și generațiile anterioare care erau și mai mult legate de Turcia.

Lipsa unui stat propriu i-a obligat pe tătarii dinainte să se identifice cu Turcia, mai mult decât alții. Ei credeau că în acest mod se puneau la adăpost de alte silnicii. Acesta este și motivul pentru care, chiar și în momentul de față, la recensăminte oficiale, 25-30% din tătarii dobrogeni se declară turci, probabil instinctual. Practic, legătura cu Turcia nu poate fi negată, deoarece atât cât a putut, Turcia întotdeauna i-a apărut, i-a protejat pe tătari, așa cum face și acum cu cei din Crimeea. Este adevărat, după integrarea țării în NATO și UE, tătarii din România au mai puțină nevoie de protecția Turciei, dar este imperios necesar ca ei să se raporteze la ea ca la un stat de apartenență.

Dominația sovietică era de natură să agraveze temerile tătarilor din România. Pe lângă vechea dușmănie rusească față de tătari, în URSS tătarii crimeeni erau acuzați de colaboraționism cu armata germană de ocupație (implicit și cu armata română), ceea ce avea repercusiuni negative și asupra

tătarilor dobrogeni. Era un motiv în plus pentru a ascunde faptul că suntem tătari. Printr-o rezoluție a Biroului Politic al CC al PCUS, din 9 august 1944, urmată de o „sesiune științifică” consacrată etnogenezei tătarilor din regiunea Volga-Ural, s-a lansat teza că aceștia sunt urmașii vechilor bulgari de pe Volga și nu au legătură cu Hoarda de Aur. Se sugera ca tătarii de pe Volga să renunțe la etnonimul *tatar* și să adopte pe cel de *bulgar*. Această directivă era promovată în plin război, dar imediat după deportarea tuturor tătarilor din Crimeea, în noaptea de 18 mai 1944. În contextul acuzării colective a tătarilor din Crimeea de colaboraționism cu nemții, s-a încercat astfel ruperea legăturilor organice și istorice dintre toți tătarii aflați sub opresiunea ruso-sovietică. Rușii se temeau încă de tătari!

Tătarii din Kazan au avut până la urmă tăria să declare Republica Tatarstan și nu Republica Bulgaristan. După părerea mea, denumirea *Kîpceakistan* sau, mai degrabă, *Republica Kîpceacă* sau *Cumană* era mai potrivită, dar cei de la Moscova nu s-au gândit sau nu au vrut să se gândească la această denumire, care ar fi fost de natură să scape tătarii de culpabilizarea istorică nedreaptă. Numele etnic de *kîpçak/cuman* pentru tătarii de astăzi, atât din Crimeea, cât și de pe Volga, era justificat de realitatea istorică. Dar, evoluția istorică nu corespunde de multe ori nici adevărului și nici dreptății. Parafrazând un artist francez, declar și eu că: „Nu îmi este rușine că sunt tătar, dar nu sunt nici mândru. Îmi place că sunt tătar (*kîpceac*) și așa voi rămâne!”.

Deci, în Iași, toată lumea m-a simpatizat. Eram singurul *turc*, cel puțin când eram în anul I. Colegii mei, în special fetele, îmi spuneau *turculeț*, apelativ pe care îl folosesc și acum, când ne reîntâlnim după atâția ani. Îmi place să cred că m-am bucurat de multă simpatie, profesorii mei, de asemenea, m-au simpatizat și m-au susținut. Vreau să spun categoric de la început faptul că, nici din partea colegilor mei și nici din partea profesorilor mei nu am simțit nici un fel de discriminare. Am fost ales, chiar în anul I, șeful Grupei 286, care era indicativul specializării Istoria României. Vreau să amintesc aici, ca un omagiu, numele colegilor mei de grupă: *Vicu (Veniamin Ciobanu)*, *Veronica-Verona (Veronica Ouatu)*, *Vivi (Valerica Luca)*, *Mihăiță (Mihai Irimia)*, *Jenel (Ioan Bold)*, *Tina (Ecaterina Olaru)*, *Dan (Nicolae Dănulescu)*, *Mihai (Mihai Lostun)*, *Traian (Traian Lazăr)*, *Sofia (Sofia Dumitru)*, *Florica (Florica Spionu)*, *Titi (Dumitru Cojocar)*, *Janeta (Janeta Zvîncu)*, *Nelu (Ion Buzatu)*, *Gabi (Gabriela Ungureanu)*, *Olteanu (Ioan Pătrașcu)*, *Icu (Constantin Iconomu)*, *George (Gheorghe Chiscop)*, *George (Gheorghe Moldovanu)*, *Radu (Radu Alexandru)*,

Aglaia (Aglaia Croitoru). Eram 22 în grupa 286. Am rămas foarte puțini. Dumnezeu să-i odihnească pe cei aflați deja în lumea umbrelor!

M-am simțit foarte bine cu colegii mei și cu profesorii mei. Am amintiri din cele mai plăcute din perioada studenției. Discriminarea etnică față de mine s-a manifestat numai din partea organelor de stat și de partid. Asta-i altceva! Era linia politică a PCR, a statului naționalist-comunist instaurat la începutul anilor 1960.

Am fost deturnat de la arheologie la turcologie

Venisem la facultate hotărât să fac Arheologie, motiv pentru care încă de la începutul anului întâi mă pregăteam stăruitor la seminarii. La Facultatea de istorie, în anul întâi se face istoria comunei primitive, istoria veche a României și istoria antică clasică. Studiam bibliografia, citeam mult în bibliotecă, unde găseam multe, multe materiale interesante. Începusem să frecventez și Muzeul de Istorie a Moldovei, ca și Secția de Istorie veche și arheologie de la Institutul de istorie și arheologie al Filialei Academiei din Iași. M-am apropiat de cercetătorii științifici și muzeografi de acolo. Participam la ședințele de comunicări, eram deosebit de activ la seminarii ș.a.m.d. Profesorul Mircea Petrescu-Dâmbovița (mai târziu membru titular al Academiei Române), cu care făceam cursul de Istoria veche a României și unele cursuri și seminarii speciale de arheologie, mă remarcase ca un student vrednic și cu atracție față de arheologie.

Într-o seară, cred din decembrie 1960, aveam cu el cursul și seminarul de „Istorie a societății primitive”. În pauză, Profesorul îmi spune „*ia vino turculeț!*”, că turculeț îmi zicea și el. Mie îmi făcea plăcere că mi se spunea așa, deoarece simțeam simpatia din tonul celui care mi se adresa astfel. Când am ajuns la catedră, am văzut că nu era nimeni acolo, căci era destul de târziu. *Ia spune* – mă chestionează Profesorul – *ce vrei să faci tu? Am înțeles că te pasionează Arheologia. Da, mă pasionează*, am răspuns; i-am vorbit de Mircea Dae și periegezele făcute cu el, de lucrările științifice de arheologie și de istorie veche citite în liceu. *Bravo! Și, după terminarea facultății ce ai de gând să faci?* m-a întrebat Profesorul. Drept să spun nu apucasem încă să mă gândesc la acest aspect al problemei, căci abia intrasem în facultate. Cunosând însă câte ceva de la Muzeul Moldovei și de la Institutul Academiei, i-am răspuns

că mi-ar place să devin arheolog și să fac săpături în Dobrogea, eventual ca angajat al Muzeului de arheologie din Constanța. Se vede că nu mă desprindeam încă de Dobrogea. *Foarte bine, foarte bine, dar tu știi turca?* m-a întrebat Profesorul. *Da, știu,* am răspuns eu cu mândrie. Știam turca dobrogeană, cea care se vorbea pe strada noastră din Medgidia. Nu îmi dădusem încă seama cât de rudimentară era aceasta. *Foarte bine. Arheologie poate să facă oricine. Dar, noi avem foarte mare nevoie de specialiști în turcologie, adică să înveți să citești în scrierea veche otomană, să înveți limba documentelor medievale care este alta decât cea de astăzi. Dar, cunoașterea limbii turce de astăzi te va ajuta mult în aceste eforturi.*

Eu nu știam, de la Profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița am aflat lucrurile acestea. Nu mă preocupase turcologia; de fapt nici nu știam că există o asemenea disciplină de specialitate. Era în primele luni, era în decembrie, înainte de prima sesiune de examene.

Uite, eu am un prieten – continuă Profesorul – pe Mișa Guboglu. Mișa îi spunea Profesorul M. Petrescu-Dîmbovița. Îți dau o scrisoare să i-o duci lui Mișa Guboglu, la București, la Institutul de istorie al Academiei, care se află în Piața Victoriei. Ai să-l găsești. Te duci acolo, după examen, în drum către casă; faci un ocol prin București. Îl voi ruga pe Mișa să te ajute să devii turcolog. Dacă îți place așa de mult arheologia, poți să frecventezi în continuare Institutul și Muzeul; dacă vrei, te voi lua la vară și pe un șantier arheologic, dar să știi că noi avem mare nevoie de turcologi. Poate te trimitem și cu o bursă în străinătate, m-a încurajat bunul meu profesor Mircea Petrescu-Dâmbovița. Așa cum aveam să mă conving ulterior, Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița acorda o însemnătate aparte studiilor în străinătate, ceea ce pentru acele vremuri era un act de curaj.

Pentru prima dată, Profesorul Mircea Petrescu-Dâmbovița mi-a vorbit clar de această perspectivă. Deși arheolog și încă unul renumit pe plan european, Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița mi-a îndreptat cariera științifică într-o altă direcție decât arheologia, la care visam încă din ultimul an de liceu. Și, într-adevăr, Profesorul nu uitase. La sfârșitul examenului la „Istoria societății comunei primitive”, după ce mi-a pus nota 10 în carnet, Profesorul mi-a dat un plic deschis, adresat „Tovarășului Mihail Guboglu, Institutul de Istorie al Academiei de Științe a R.P.R.” Țin minte că era pe 20 ianuarie 1961. Era primul meu examen ca student și prima notă. Nu am avut alt examen în acea sesiune, astfel că și prima mea vacanță de student a fost lungă.

Până pe 10 februarie, deci 20 de zile am avut vacanță. A fost prima și ultima dată când am avut un singur examen. În sesiunea a doua, din vară, ne-am cocoșat de greutatea și numărul examenelor, pentru că nu am știut să le planificăm. Desigur, am fost nerăbdător să citesc scrisoarea de recomandare. Profesorul scria foarte frumos (am în dosar copia de mână a scrisorii): că sunt un student eminent, pasionat de istorie și că ar fi de dorit să fiu ajutat să mă specializez în turcologie. În incheiere îi scria așa: „*Mișă dragă, te rog să ai grijă de acest tânăr care promite mult*”. Așa făceau atunci profesorii adevărați. Am plecat cu trenul de noapte. Erau ierni frumoase atunci, erau ierni cu zăpadă, chiar multă. Dar, toate trenurile circulau, toate autobuzele, instituțiile de stat, teatrele și cinematografele, magazinele și restaurantele aveau activitate normală, deși erau troiene mari de zăpadă de o parte și de alta a drumului; nu ca acum, când se anunță nu știu ce cod de alarmă la cinci cm. de zăpadă în miez de iarnă. Probabil, era mai multă disciplină în structurile de stat. Țin minte că trenurile erau trase de locomotive cu aburi și mergeau fără probleme. Am plecat din Iași seara, tot cu trenul personal, la care aveam foaie de drum de la Universitate. În afară de cămin, masă și 30 lei pe lună (cei cu note foarte bune primeau 80 lei), studenții bursieri primeau și foi de drum dus-întors la domiciliu, de două ori pe an, în vacanțe. Am ajuns dimineața devreme în București. După ce s-a mai luminat, am luat troleibuzul din Piața Romană, care m-a lăsat în spatele Palatului Victoria, la stația din str. Louis Blanc.

Am intrat sfios în Institutul de istorie, care se afla și atunci pe locul în care se află și acum, adică în clădirea Institutului de Istorie Universală, anume construită de către Statul român pentru Nicolae Iorga, și ca locuință. De la secretariat am fost îndrumat către Biblioteca Institutului. Aceasta era arhiplină. Erau acolo nume sonore ale istoriografiei românești. Academicianul Andrei Oțetea era directorul Institutului, care avea atunci circa 250 de cercetători. Era cald, curat și liniște în Institut. Toată lumea vorbea în șoaptă și pășea cu luare aminte să nu facă zgomot. Mi-a plăcut foarte mult atmosfera de studiu de acolo. Bibliotecara mi-a arătat o masă, la care lucrau doi bărbați: unul cu păr bogat și cărunț, negricios la față și celălalt cu un cap mare, început serios de chelie și roșcat la față. Era regretatul Mustafa A.Mehmed, iar celălalt, cu părul bogat, era regretatul Mihail Guboglu. Eu îl căutam pe Guboglu, dar i-am găsit pe amândoi. Profesorul Mircea Petrescu-Dâmbovița nu îl cunoștea pe Mustafa Ali Mehmed, îl cunoștea pe Guboglu din perioada

ieșeană a acestuia, și m-a trimis la el. I-am dat scrisoarea și, după ce a citit-o, Guboglu mi-a spus: *Stai jos, acolo!* Și, i-a spus dlui. Mehmed cine sunt și de ce am fost trimis la el. Atunci, nu erau încă dușmani; erau colaboratori, lucrau la primul volum de cronică otomane. *Uite, dragă tovarășe Gemil, dacă m-a rugat bunul meu prieten, tovarășul Mircea Petrescu-Dâmbovița, o să văd ce putem să facem. Acum, du-te afară și așteaptă, că avem ceva de terminat.* Am ieșit din Bibliotecă puțin derutat. Mai întâi, m-a frapat tonul oarecum răstit cu care mi-a vorbit, apoi apelativul de tovarăș. În Universitatea din Iași se vorbea cu „domnule” și „doamna”. Mai târziu am aflat că, în acea vreme, M. Guboglu era secretarul de partid pe Institut, funcție destul de mare. Așa se explica și apelativul „tovarăș” de pe adresa plicului pe care mi-l dăduse Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița. După vreo oră, poate mai mult, tovarășul Mihail Guboglu a ieșit singur din Bibliotecă, fără domnul Mustafa A. Mehmed. *Uite ce îți recomand pentru început: ai să faci o bibliografie cu tot ce se găsește legat de Orientalistică în Iași. Fondurile sunt foarte bogate, le știi. Fiecare lucrare o treci pe o fișă separată, cu autor, titlu, editura, an de apariție, pagini și cotă. Nu mi-a zis de turcologie, ci de Orientalistică, în general. Sigur, eu am înțeles să fac treaba asta pentru Institutul din București, pentru ei, adică să le dau fișele să vadă ei ce există în Iași. Dar el n-a fost explicit, a vrut să spună că pentru mine era, dar eu n-am înțeles așa și am făcut exces de zel. Fii atent – mi-a spus Guboglu atunci – acest drum nu este ușor. Cere sacrificii și muncă foarte multă. Trebuie să i te dedici în întregime, este singura posibilă, alta nu există. Îți trebuie cel puțin 10-15 ani de muncă asiduă, pentru a putea zice că ești specialist în turcologie. Limba turcă actuală este obligatorie, dar departe de a fi suficientă. Limba documentelor și cronicilor otomane este mult diferită de turca actuală. Trebuie să înveți și literele arabe, care sunt de tipuri diferite, iar cele scrise de mână diferă foarte mult de cele de tipar. Trebuie să cunoști istoria, cultura și dreptul islamic. Trebuie să cunoști istoria și cultura turcă, în general, și pe cea otomană în special. Am publicat de curând, la Editura Academiei – a precizat M. Guboglu – un album de paleografie și diplomatică turco-osmană. Vei începe cu această carte, să vezi ce înseamnă Turcologia. Ai timp până la vară să te răzgândești. Poți să faci arheologie sau istorie contemporană, care nu reclamă o specializare atât de strictă. Nu cred că ai condițiile necesare în Iași pentru specializarea în turcologie. Nu există nimeni acolo care să te poată îndruma. L-am asigurat că sunt pasionat de istorie, că-mi doresc să fac cercetare științifică etc. Regretatul M. Guboglu, pe care l-am cunoscut apoi îndeaproape, nu era un gentleman în comportament.*

Avea obiceiul să trântescă ce gândește. Am rămas cu impresia că nu m-a agreat de la început sau nu a avut convingerea că voi răzbi. Bănuiesc că a vrut chiar să mă descurajeze. Ajungând înapoi în Iași, după vacanță, i-am relatat Profesorului M. Petrescu-Dâmbovița întâlnirea cu M. Guboglu. *Foarte bine, du-te să vorbești și cu decanul. O să-i spun să te primească, să-ți dea și el îndrumări, să îți legătura cu el, m-a sfătuit Profesorul.*

Decan era Profesorul Dumitru Berlescu, un om admirabil, un om de un calm și de o bunătate formidabile. Eu am simțit bunătate din partea acestui om, permanent, o bunătate și grijă aproape părintească. Am și acum în față ochilor privirea lui. Nu se uita niciodată la tine, totdeauna se uita în jos. Era un om atât de modest, foarte modest, dar de o capacitate extraordinară, deși nu a scris mult. Ca și academicianul Mihai Berza, Profesorul D. Berlescu avea un respect deosebit față de scris. Zicea că nu poate să termine documentarea. Era foarte scrupulos, era extrem de exigent cu sine însuși și cu respect foarte mare față de actul scrierii. Odată, acad. M. Berza mi-a mărturisit nedumerirea sa: *Nu știu, dragă, când au timp să mai citească acești oameni care scriu așa de mult!?* D. Berlescu a scris puțin, dar a știut să îndrume mulți istorici de valoare. Toți moderniștii de la Iași, începând cu: Boicu, Zub, Negruzzi, Istrati, Ciobotaru, Platon, Cristian, toți sunt discipolii lui D. Berlescu. Adică, D. Berlescu i-a crescut și i-a îndrumat pe toți să devină cercetători temeinici.

Profesorul D. Berlescu a fost încântat de această idee a profesorului M. Petrescu-Dâmbovița.

Te susțin și vom face tot ce ne stă în putință să te ajutăm să ajungi un specialist în adevăratul înțeles al cuvântului. Dl. Profesor M. Petrescu-Dâmbovița mi-a spus că ești pasionat și tenace. I-am spus și de convorbirea cu M. Guboglu. *Îl cunosc pe Mișu Guboglu. El îi spunea Mișu, M. Petrescu-Dâmbovița îi spunea Mișa. Este moldovean de-al nostru, de dincolo de Prut, a ținut să precizeze Profesorul D. Berlescu. Într-adevăr, M. Guboglu era găgăuz originar din Ceadâr-Lunga. El a lucrat la Institutul de Turcologie din Universitatea noastră, ca asistent al vestitului turcolog german Franz Babinger. A fost primul Institut de Turcologie din România, înființat din inițiativa lui N. Iorga, care acorda o însemnătate deosebită acestui domeniu, mi-a explicat, cu o mândrie abia disimulată, Profesorul D. Berlescu. Atunci am aflat că existase un Institut de Turcologie în Iași.*

Profesorul D. Berlescu m-a încurajat în întocmirea bibliografiei, dar nici el nu mi-a precizat că trebuie să mă limitez la domeniul Turcologiei. Cred că nu a vrut să intervină peste rolul specialistului M. Guboglu. Profesorul D.

Berlescu m-a sfătuit să merg mai întâi la dl. Botez, directorul Bibliotecii Centrale Universitare „Mhai Eminescu” din Iași, ceea ce am și făcut cât de curând posibil. Deși era un om ursuz, directorul m-a primit cu multă bunăvoință, ceea ce însemna că Profesorul D. Berlescu îl înformase în privința mea: *Da, măi turcule, ghine fași că ti-ai apucat di așe șiva; avem mare nivoie să știm ște iaste în arhivele șelea de la Istanbul.* Dl. Botez era un cărturar veritabil, dar uneori îi plăcea să vorbească dinadins în graiul moldovenesc. Nu știu de ce, așa a făcut și atunci. Apoi, a dat dispoziții să fiu susținut, deoarece „*face o treabă însemnată*”. Angajații Bibliotecii mi-au dat o masă și un scaun în apropierea fișierelor care nu se aflau la dispoziția publicului. Ori de câte ori aveam liber, fugeam la Bibliotecă. Au fost zile în care am scăpat și masa de prânz de la cantină sau am uitat de întâlnirea cu o fată. Am cunoscut acolo oameni minunați, ca dl. Ignat, care era îndrăgostit de Orient, îndeosebi de China, pe care o vizitase; era pasionat de hieroglifile chinezești. Am avut discuții extrem de utile pentru mine cu domnia sa. Mai era un grec, care luptase ca partizan comunist în vremea războiului civil, și fusese rănit la picioare, mergea cu mare greutate. Ne-am împrietenit. La un ceai făcut pe reșoul din birou, Nikos Gaidagis îmi vorbea despre literatura și muzica greacă, pe care le cunoștea foarte bine. Îi era tare dor de mama și țara lui. Știu că, într-un târziu, a apucat să meargă în Grecia.

Am lucrat intens la bibliografie până la sesiunea de examene din vară. Am adunat câteva mii de fișe, privind Orientul, din antichitate până la zi. Era un exces de zel inutil, căci nimeni nu mi-a zis că trebuie să mă mulțumesc cu domeniul strict al turcologiei, îndeosebi privind istoria și cultura lumii turcice în epoca medievală și modernă. Profesorul D. Berlescu îmi ceruse să îi aduc lunar fișele făcute, să vadă ce am găsit. Vroia să mă încurajeze, să-mi dea motivație, în sensul că mă controlează. În vacanța de vară, am dus la București o geantă plină cu fișe. M. Guboglu nici nu s-a uitat la ele: *Nu, astea le păstrezi tu, să-ți faci un fișier. Un cercetător așa trebuie să înceapă, să-și facă mai întâi un fișier bibliografic.* Abia atunci am înțeles ceea ce ar fi trebuit să fac. Iată cât contează o îndrumare bine făcută. Deci, au fost primele lecții primite de la Guboglu. Tot atunci, adică în al doilea semestru al anului I, am început să învăț și caracterele arabe, în același timp cu conspectarea lucrărilor de bază aflate în Iași, în primul rând Albumul lui M. Guboglu, publicat în 1958, la Editura Academiei.

Întâmplarea a făcut să cunosc trei studenți arabi, care erau atunci singurii studenți arabi în Iași. De fapt, unul dintre tătarii care erau la Agronomie îi cunoscuse pe acești arabi și i-a atras în grupul nostru, al studenților tătari. Aici era vorba de o solidaritate islamică. Adică, veneau și ei la ceaiurile dansante despre care am vorbit mai înainte. Unul dintre ei era mai în vârstă, Daud, cu mustață, un arab tipic. Mai erau doi: Galip, originar din Siria, iar Ahmet era din Yemen. Într-o vară, Galip a venit în practică la Medgidia și, la început, a stat câteva zile la noi. Părinții mei l-au primit bine pe Galip; au venit și vecinele să-l vadă că era ceva foarte rar în anii aceia, 1961-'62, să întâlnească în Medgidia pe cineva din Arabia atât de îndepărtată. Se mirau vecinele tătăroaice cum poate să vorbească un arab românește. Și, se întrebau: „Cum a învățat el românește, că noi nu știm, deși trăim de atâta vreme în România?”.

Daud fusese învățător și era contra regelui Hussein al Iordaniei; am înțeles că era socialist și republican, se refugiase în Egipt sub protecția lui Gamal Abdel Nasser. Era condamnat în Iordania. Ajunsese la Agronomia din Iași, fiind trimis de statul egiptean. Într-o zi, i-am împărtășit lui Daud dorința mea de a învăța caracterele arabe. El a fost de acord. Făceam 2-3 lecții pe săptămână cu el, la cămin. Ceilalți dormeau uneori, după amiază, dar Daud își sacrifică odihna pentru a mă învăța să buchisesc literele arabe. A fost un învățător foarte bun și i-am rămas recunoscător.

Învățam pentru seminarii și examene mai mult decât mulți colegi ai mei. În același timp, dedicam foarte multă vreme și turcologiei, îndeosebi paleografiei. Făceam mereu exerciții de descifrare a unor scrieri otomane vechi, mai întâi caractere tipărite în stilul *neshi*, apoi și fotocopii de documente în același tip de scriere, care era mai simplu și clar decât celelalte. Trebuia să învăț și limba veche osmană, impregnată de arabisme și persanisme. Conspectam și lucrări în limba turcă modernă, inclusiv manuale, deoarece îmi dădusem seama că limba turcă pe care o știam eu din Medgidia era foarte simplă și neevoluată; nu îmi era de ajuns să înțeleg bine nici măcar lucrările scrise în turca literară actuală. Toate acestea se întâmplau în semestrul al doilea al anului I de studii.

Institutul de Turcologie din Iași este încă prea puțin cunoscut la noi, deși profesorul dr. Dan Prodan de la Botoșani a dedicat o carte acestui Institut și personalității lui Franz Babinger. Cartea a apărut la Istanbul, în anul 2003, în limba franceză. Cum am mai arătat, N. Iorga acorda o însemnătate mare surselor istorice turco-osmane. Ca o paranteză, în ultima vreme am

văzut în presă și pe rețelele sociale informația repetată insistent că N.Iorga ar fi învățat în câteva ore limba turcă, în trenul către Constanța. Marele istoric era un savant extrem de dotat, dar nici chiar așa, încât să învețe o limbă destul de dificilă ca turca doar în 4-5 ceasuri. N. Iorga regreta, într-adevăr, că nu știe turca, pe care o socotea deosebit de importantă pentru folosirea izvoarelor istorice în această limbă, mai precis în turca-osmană, care este și mai dificilă. Dar, Nicolae Iorga nu a putut folosi nici turca modernă și nici turca-osmană, din păcate. Accesul său la izvoarele turco-osmane și la bibliografia în limba turcă s-a făcut foarte limitat și în mod indirect.

După cum se știe, marea colecție de izvoare istorice străine, publicată sub numele lui Eudoxiu Hurmuzaki, nu conține nici măcar o singură sursă de factură turco-osmană. N. Iorga a fost cel care a inițiat și a reușit să obțină, pe la începutul anilor 1930, prima bursă guvernamentală de specializare în turcologie, în străinătate. Bursa a fost acordată lui Aurel Decei, care a studiat cu mari arabiști și persaniști din Germania, Franța, Italia, apoi cu mari profesori, turci și străini, din Turcia. Dar, schimbarea de regim politic din țară, de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, l-a făcut pe Aurel Decei să rămână în Turcia, timp de aproape 20 de ani, fiind din acest punct de vedere un al doilea Dimitrie Cantemir.

Tot N. Iorga a fost cel care l-a invitat pe turcologul german Franz Babinger în România, în 1935, pentru a începe studierea surselor istorice turco-osmane privitoare la istoria românilor. Și, ca urmare a inițiativei ambasadorului Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrıöver, la 1 aprilie 1940 a fost înființat la Universitatea Mihăileană, cum se chema atunci Universitatea din Iași, în cadrul Facultății de Litere și Filozofie, Institutul de Turcologie, având ca director onorific pe N. Iorga; F. Babinger era director de studii, iar M. Guboglu a fost numit secretar științific. Institutul de Turcologie avea fonduri generoase din partea Guvernului României, iar F. Babinger avea un salariu foarte mare. Acesta mergea destul de des în Turcia, nu atât pentru a face cercetări în arhive și biblioteci, cât pentru a ctreiera anticariatele din Istanbul, de unde a cumpărat vechi cronici otomane, de cele mai multe ori tipărite. Cele trei volume de cronici otomane în extrase traduse, editate de către M. Guboglu și Mustafa A. Mehmed, au fost posibile tocmai datorită acestui fond creat prin străduințele lui Franz Babinger. După război, cele mai multe din aceste cronici au fost duse, de M. Guboglu, la Institutul de istorie al Academiei Române, care astăzi este Institutul de istorie

„N. Iorga” din București. Lucrând la Bibliografia pomenită, am descoperit că în Biblioteca Universitară din Iași rămăseseră totuși câteva din aceste cronici otomane. Între acestea se află și cronica lui Orudj bin Adil, din sec. XV, pe baza căreia mi-am făcut apoi teza de licență.

Cam acesta a fost primul an de studii, în care am fost deturnat de la arheologie la turcologie, mai întâi de către Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița, apoi și de către Profesorul D. Berlescu, care erau atunci cei mai de seamă profesori ai facultății noastre.

Problema bursei de studii în URSS

Anul II a început sub bune auspicii. În acea toamnă, Decanul mi-a spus că, având în vedere rezultatele pe care le obținusem în anul I (nota zece la 10 examene, din 11), precum și străduințele laudabile pe care le depuneam pentru pregătirea în domeniul turcologiei, conducerea Facultății intenționa să mă trimită cu o bursă guvernamentală în URSS, la studii în turcologie- istorie. Profesorul D. Berlescu m-a întrebat dacă accept. Sincer să fiu, eram foarte bucuros, dar eram și îngrijorat de reacția părinților mei, îndeosebi a mamei, având în vedere că era vorba de Rusia. Intuind ezitarea mea, Decanul mi-a dat un răgaz de o lună să îl anunț despre hotărârea mea, deoarece trebuiau făcute demersuri la Rectorat și apoi la Minister. Am scris și am vorbit la telefon cu mama și tata. Erau temători, dar în cele din urmă au fost de acord, gândindu-se la viitorul meu. Imediat, l-am informat pe Decan care, în felul său tăcut și discret, mi-a zâmbit și a spus parcă pentru sine: *când te întorci de acolo, poate reușim să refacem Institutul de Turcologie*. Dar, imediat mi-a atras atenția să nu cumva să spun despre acest gând cuiva. Franz Babinger și tot ceea ce era german (vestic) nu erau încă bine văzuți în România acelor timpuri. Dar, ideea aceasta cu refacerea Institutului de Turcologie am auzit-o apoi și de la Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița și de la Profesorul Constantin Cihodaru.

În anul al II-lea se studia istoria medievală. La istoria României titular de curs era Constantin Cihodaru, iar la istoria universală era Ilie Grămadă. Acesta din urmă era atunci și directorul Teatrului Național din Iași; ca umare, nu se implica prea mult în viața universitară. Profesorul C. Cihodaru mi-a arătat de la bun început simpatie și m-a încurajat să perseverez pe calea turcologiei. Aceeași atitudine a avut și asistentul său de atunci Vasile

Neamțu. Așadar, cei care mă susțineau în anul I și anul al II-lea au fost – pot să spun cu deplină convingere – toți profesorii și asistenții noștri de atunci. M-au încurajat, mă simțeam în stare să visez la obiective ambițioase. Mă consideram chiar un om norocos. În sesiunea din vară avusesem multe examene grele, între care cel de istorie universală antică era cel mai dificil. Profesorul Nicolae Gostar obișnuia să pună pe biletul de examen trei subiecte din istoria antică: orientală, greacă și romană. Aveam vreo 56-58 cursuri de învățat. Dacă nu știai un subiect, te pica, considerând că nu știi întreg capitolul.

Că veni vorba de Profesorul Nicolae Gostar, doresc să povestesc un episod legat de Domnia Sa. Eram în anul I, cred în luna mai, când am participat la un chef lung cu câțiva profesori din Universitate. Nu știu exact cum am ajuns acolo, probabil mă luase bunul și regretatul meu coleg Nicolae Dănulescu, care era în relații apropiate cu Nicolae Gostar. Era prima oară când stăteam la masă cu profesori bine cunoscuți atunci în mediul universitar ieșean. Pe lângă profesorul nostru Nicolae Gostar, mai erau profesorul Ștefan Cuciureanu, șeful catedrei de romanistică de la Filologie, profesorul de estetică Alexandru Husar, un adevărat domn ardelean, un regizor de la Teatrul Național din Iași și câțiva studenți, între care și eu. Când eram în liceu, cred în a XI-a, citisem cu mult interes o carte, se numea „Dincolo de ruine” și îmi rămăsese în minte numele autorului – Al. Husar. L-am întrebat în seara aceea pe profesorul Husar dacă el este autorul acelei cărți. Mi-a confirmat presupunerea, ceea ce mi-a dat un plus de mândrie că mă aflu în compania unor asemenea oameni. După ce s-a băut până după miezul nopții la restaurantul „Moldova”, cel mai bun atunci în Iași, am plecat la o cârciumă din spatele gării, cârciumă căreia profesorii îi ziceau cu pronunție anglo-americană „Caraiman Bar”. Eu fiind încă foarte tânăr și la prima ispravă de acest gen, abia mă atingeam de pahar, dar eram fascinat de convivi și mai ales de convorbire, în care erau abordate teme de istorie și cultură. Când am intrat noi în „Caraiman Bar”, vacarmul care se auzea de afară s-a stins brusc. Un lăutar țigan a început să cânte la vioara sa cu două corzi „Marșul triumfal” și toți cei aflați acolo s-au dat la o parte, făcându-ne loc. Profesorul Cuciureanu, după ce a mai băut câteva pahare, s-a urcat pe o masă și a început să recite în italiană din Dante; toată lumea din cârciumă îl asculta înmărmurită, deși nimeni nu pricepea nimic. De altminteri, toată noaptea se discutase despre raporturile dintre cultura antică și Renașterea

italiană. Am plecat abia dimineața. Am urcat în tramvai împreună cu profesorul N. Gostar, cu care aveam în acea dimineață cursul de istoria Romei antice. Când am ajuns la Universitate, profesorul mi-a cerut să cobor împreună cu el, pentru a merge la cursul care începea la 07.30. Era în Amf. II-7. Am intrat pe ușa din spate și m-am așezat în ultimul rând de bănci. După o mică întârziere, prof. N. Gostar a intrat în sală și a început cursul. Nu avea nimic scris. Nu știu dacă cineva și-a dat seama că el venea direct de la cârciumă, unde băuse toată noaptea. La un moment dat, am fost înghiontit de colegi și m-am trezit. Adormisem cu capul pe bancă și profesorul mă văzuse. M-a sculat în picioare și mi-a făcut observație. Am reținut ideea că, dacă nu ai puterea să duci la capăt ceva, nu trebuie să te apuci de ea și să nu încurci niciodată planurile. Nu am zis nimic, doar mi-am cerut scuze și mi-am dat silința să nu mai ațipesc până la sfârșitul cursului. După mai mulți ani, când am devenit prieteni, profesorul N. Gostar mi-a spus că, de fapt, atunci mă testase. Dacă aș fi invocat ca scuză faptul că fusesem cu el la chef, m-ar fi scos imediat de pe lista lui de convivi. Astfel, am rămas în bune relații până la sfârșitul timpuriu al vieții sale. A nu încurca planurile este un principiu de viață pe care l-am preluat de la Profesorul și prietenul meu N. Gostar și am căutat mereu să țin seama de el. Profesorul N. Gostar era ardelean, din Deva; venise de la Cluj la Iași. După ce am revenit în Iași, ca cercetător științific, mergeam împreună cu el și cu alții la restaurant, dar numai după ora 20.00, când profesorul N. Gostar își termina programul de lucru. Îmi făcusem și eu un asemenea program de lucru la Institut, pentru a nu încurca planurile.

Învățasem din greu, dar luasem nota maximă la toate examenele din anul I, cu o singură excepție, la Latină. Aveam motive să visez la viitorul meu științific în cadrul unei Universități sau al Academiei. Nu am uitat niciodată acel moment, despre care nu am vorbit timp de trei decenii absolut cu nimeni. Era către sfârșitul sesiunii de examene din vară, la miezul nopții, mă întorceam pe jos de la Universitate, unde învățasem, ca în fiecare zi, până la acea oră. Ajungând aproape de cămin, în Copou, mi-am dat seama că trebuie să-mi organizez viața și viitorul, proiectând obiective prioritare, secundare și terțiare. Țin minte și acum, era o noapte senină cu lună plină, care îndemna la visare. De atunci, din iunie 1961 și până astăzi, când mă apropii de sfârșitul vieții, activitatea mea a fost ordonată pe asemenea obiective, cu deosebire în domeniul profesional. Aceste obiective erau mobile, programate pentru termen scurt, mediu, lung și permanent, fiind poziționate și schimbate în

funcție de dinamica condițiilor concrete. Desigur, toate aceste obiective erau pregătite din timp, unele fiind în lucru chiar și acum. Cu foarte puține excepții, despre care vom vorbi aici, nu am fost copleșit de eșecuri, căci apelam imediat la următorul plan. Acest mic secret l-am dezvăluit prima oară fiicei mele, abia în anii 1990, când ea era studentă la IMF București. Dacă am avut reușite în cariera profesională, cred că le datorez și acestui mod personal de planificare a activității. Cert este faptul că nu am trăit niciodată la întâmplare, de la o zi la alta. Am făcut această dezvăluire cu gândul să ajut pe cei care doresc să-și ordoneze cât de cât viața, care devine tot mai complicată, în ciuda atâtor înlesniri electronice. Tocmai de aceea, în ultimii ani, această dezvăluire am făcut-o de mai multe ori, dar nu știu dacă cineva mi-a urmat sfatul, cu excepția fiicei mele. Este adevărat, pentru a practica această metodă de viață este nevoie, înainte de toate, de încredere în forțele proprii, apoi de mult spirit de inițiativă și de o bogată imaginație. De altfel, rostul acestei cărți este exact acela de a împărtăși o experiență de viață.

Pentru ca cei tineri să înțeleagă atmosfera încărcată, mai bine zis presiunea permanentă a factorului politic în universitățile românești din acea vreme, vreau să ma refer la un singur episod. Eram la seminarul de Socialism științific, care era disciplină obligatorie în liceu și în toate facultățile; a fost și materie la Examenul de stat de peste tot, dar și la Maturitate (Bacalaureat). Tema care ni se băga în cap la acel seminar era, mi se pare, legată de rolul tineretului în societatea comunistă. M-am trezit spunând în seminar că „studentii reprezintă detașamentul de avangardă al tineretului din Republica Populară Română”. Asistentul era unul numit Sofronie, dacă îmi amintesc bine?! Era se pare rus, probabil din Basarabia, căci nu vorbea prea bine românește și avea un pronunțat accent rusesc. Asistentul Sofronie a sărit ca ars și a început să mă apostrofeze tare că nu cunosc baza societății socialiste, care este „formată de clasa muncitoare în alianță de nezdruccinat cu țărănimea muncitoare și cu intelectualitatea progresistă (comunistă). Studențimea este parte a tineretului muncitor și este condusă de UTM (Uniunea Tineretului Muncitor)”, adică de utemiști, cum se numeau atunci tinerii comuniști. Chestiunea a ajuns și la conducerea catedrei de marxism-leninism, ceea ce ar fi putut duce la judecarea mea într-o adunare generală a UTM, cu riscul de a fi dat afară din facultate sau, cel puțin, sancționat sever, cu efecte de durată. Norocul meu a fost profesorul Aurel Loghin, care preda atunci acel curs de Socialism științific. Profesorul

Aurel Loghin era de fapt titularul cursului de Istoria contemporană a României. El m-a chemat la catedră, mi-a explicat cum stă treaba cu locul studențimii în socialism. Eu mi-am recunoscut greșeala și problema nu a avut repercusiuni asupra mea.

Cum îmi promisese, în vacanța de vară a anului I, Profesorul M. Petrescu Dâmbovița m-a luat în campania de săpături de la Trușești, județul Botoșani. Acolo se descoperise o așezare neolitică din cultura numită Tripolie-Cucuteni, adică era vorba de o arie vastă de locuire, care cuprindea toată Moldova și o parte din Ucraina. Nu era un stagiul de practică din programul de învățământ, ci o participare benevolă, din dorința de a învăța la fața locului din tainele arheologiei. Acolo, la Trușești, am avut șansa să mă aflu în apropierea unui arheolog de excepție, dl. Adrian Florescu, cercetător științific la Institutul de istorie și arheologie al Filialei Iași a Academiei Române. Am învățat multe de la acest om, despre care, din păcate, se vorbește foarte puțin sau nu am aflat eu?!

Atunci, Trușești era o localitate mai mult rurală decât urbană, deși avea titlul de oraș. Eram cazați la internatul liceului și mâncam la cantina Spitalului orașenesc. Nu plăteam nimic; era gestul de respect al autorităților locale față de știință și oamenii de știință. În fiecare dimineață ne sculam la 04.30; ne spălam, făceam un ceai sau cafea pe reșou și plecam pe jos la șantier, care se afla la cca. 6-7 km în câmp. Eram 6-7 practicanți voluntari, dintre care trei din anul I, eu și colegii mei Radu Alexandru și Ion Cristea; ceilalți erau din ani mai mari. Am reținut numele și figura lui Dan Vicoveanu, din anul III. Era un om deosebit. Deși student la istorie, era pasionat de electronică și restaurare. Cât am stat la Trușești, el a făcut un radio cu tranzistori dintr-o cutie de pantofi. Eram în 1961, asemenea aparate abia apăreau în magazinele din România. Dan nu avea unelte, nici piese. Avea doar un ciocănel și un mic patent. Improviza. Din cuie a făcut șurubelnițe, dintr-o cutie goală de cremă de ghetete a făcut difuzor, dintr-un vechi aparat electric de bărbierit a făcut bobine etc. Toți credeam că Dan își umple timpul cu prostii. Dar, aparatul lui a funcționat și am putut asculta la el și transmisiuni de fotbal. Însuși Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița venea seara la noi să asculte știrile la radioul lui Dan. Cu ceva ani în urmă, am văzut întâmplător un reportaj la un post tv despre un renumit artist restaurator de antichități din SUA. Eroul reportajului era un omuleț firav, gârbovit, cu părul alb și bărbuța albă, cu ochelari rotunzi cu ramă de metal alb. Vocea și ochelarii mi s-au părut

cunoscuți. Da, era Dan Vicoveanu. Nu îl văzusem de peste 40 de ani. Am aflat apoi că se stabilise de mai mulți ani în SUA. Dan Vicoveanu a lăsat totuși pe cineva în locul său în Iași. Lângă el s-a format, tot ca restaurator de antichități, colegul meu de facultate și de an Ion Cristea. Acum, Ion este unul dintre cei mai cunoscuți depanatori de ceasuri vechi, de turn, din România. Este chemat în toată țara să repare ceasurile de la turlele bisericilor și de la turnurile primăriilor.

Pe șantierul arheologic de la Trușești, la ora 06.00 fix, dl. A. Florescu făcea repartiția pe sectoare. El era de formație germană, știa limba germană și era îndrăgostit de cultura germană, mai cu seamă de muzică. Studenții erau tratați ca ajutoare ale arheologilor. Pe șantierul de la Trușești erau atunci doar trei arheologi: Marilena și Adrian Florescu, Ion Ioniță și, desigur, Profesorul M. Petrescu-Dâmbovița, care nu lucra însă efectiv pe șantier. Cred că studenții erau de un real folos. În cele trei săptămâni, cât am stat la Trușești, eu am făcut carioaje, schițe de stratificare, am înregistrat unele din piesele descoperite, am ținut jurnalul de șantier de la sectorul meu etc. În același timp, supravegheam zilierii, care abia așteptau să tragă chiulul. Desigur, toate aceste lucrări se făceau sub îndrumarea arheologilor, în primul rând a dlui. A. Florescu. Ne întorceam la internat d. a., pe la orele 18.00. Uneori, dl. A. Florescu ne invita la o băută moldovenească cu vin local. După câteva pahare, ne vorbea cu entuziasm despre arheologie, dar și despre cultura germană. Nu au fost rare cazurile în care dl. A. Florescu ne-a cântat lieduri. Avea o voce plăcută de bariton. Odată ne-a fredonat aproape toată Simfonia a IX-a a lui Beethoven. Dl. A. Florescu făcuse Conservatorul de muzică, dar nu îl terminase.

Trebuie să mărturisesc aici că, în Moldova, adică în Iași, pe lângă o carte foarte serioasă, am învățat și „arta” băutului, mai bine zis a petrecerii. Moldovenii sunt oameni veseli, preferă ce este mai frumos și plăcut în viață. Băuta moldovenească este lungă și cu masă îmbelșugată. Regretatul meu prieten Guță (Ion) Băieșu obișnuia să spună că cel mai bun vin trebuie să aibă două calități: să fie mult și gratis. Pentru că a venit vorba, nu ascund faptul că, încă din studenție petreceam ceasuri plăcute și utile în fața unor sticle de vin, în compania unor colegi de ispravă și/sau a unor asistenți sau profesori apropiați de studenți. La aceste mese, uneori prelungite până noaptea târziu, se vorbea exclusiv de istorie și cultură. Am avut multe de învățat de la aceste discuții, nu de puține ori aprinse și din pricina paharelor sorbite de către comeseni.

În această ordine de idei, vreau să spun câteva cuvinte și despre un personaj pitoresc al restaurantelor bune din Iași ai acelor vremuri. Nu știu cum îl chema și cine era de fapt. Toată lumea obișnuită a restaurantului „Moldova”, care era localul cel mai bun din oraș, îl cunoștea sub numele de „Baronul”. Era un bătrânel plăpând, elegant și deosebit de manierat, rămas parcă dintr-o altă lume. Apărea în restaurant după ora 21.00 și dispărea înainte de ora 23.00. Avea o barbă albă mare și îngrijită, o redingotă neagră, jiletcă gri și lavalieră neagră la o cămașă albă scrobită, bine călcată și cu butoni vechi la manșete. Iarna purta ghetre peste pantofi de lac și joben negru. „Baronul” venea în braț cu un coș plin cu flori roșii, de obicei garoafe sau trandafiri. Fiecare floare era înfășurată într-o foaie albă de caiet și legată frumos cu o ață colorată. „Baronul” afixa permanent un zâmbet curtenitor. Umbla ușor printre mese și oferea cu grație câte o floare fiecărei femei aflată în local, fără a uita să spună și câteva cuvinte măgulitoare. Apoi, după ora 22.00, „Baronul” mergea să-și ia rămas bun de la domnii și doamnele/domnișoarele de la mese, ceea ce însemna de fapt plata a 5 lei pentru fiecare floare oferită. Strângea în fiecare noapte aproape 100 de lei, ceea ce era o sumă foarte bună pentru acele timpuri. Erau, desigur, și „domni” care plecau fără să-i plătească sau îi refuzau oferta. Am aflat de curând că „Baronul” murise pe la sfârșitul anilor 1970, deci după plecarea mea din Iași, fiind lovit de un tramvai, noaptea, chiar în Piața Unirii. Dumnezeu să-l odihnească!

Pe bună dreptate se spune că prima dragoste nu se uită. Arheologia a fost prima mea dragoste. După ce am venit acasă, pe la sfârșitul lui iulie, toată luna august și o parte din septembrie am lucrat pe șantierul Edificiului Roman cu Mozaic din Constanța. Primeam și simbrie, mi se pare 20 lei/zi. Aici am avut șansa să cunosc un alt om minunat, dl. Adrian Rădulescu, pe care l-am simțit mereu ca un prieten apropiat. Muzeul era condus atunci de către Vasile Canarache. Acesta era, de fapt, un amator în arheologie, dar era un foarte bun manager, cum se zice acum. La Mozaic am lucrat sub îndrumarea arheologului Vasile Barbu. Sectorul meu era la unul din depozitele de mărfuri ale portului antic roman. Munceam acolo vreo zece lipoveni. Erau oameni harnici și disciplinați, li se spunea atunci „excavatori cu barbă”. Dimineața, când ajungeau pe șantier, unii dintre ei îngropau câte o sticlă de un litru în pământ, să stea la rece. Munceam cu târnăcopul, la pământ steril. Dar, eu trebuia să fiu foarte atent ca nu cumva să pierdem vreun ciob sau un obiect vechi. Cam la un ceas, făceau o mică pauză, scoteau sticla, își scoteau

pălăria de pe cap, făceau semnul crucii și înghițeau cu nesaț din conținutul sticlei, după care continuau să tragă cu târnăcopul încă o oră. Într-o zi, mi s-a făcut sete și l-am rugat pe unul dintre ei să-mi dea și mie să bea din sticla lui. Dom' inginer (așa ne spuneau ei), mi-a zis lipoveanul, eu îți dau sticla, dar nu știu dacă o să-ți placă?! Am luat sticla și crezând că-i apă am tras o înghițitură zdravănă. Am crezut că mor. Mi s-a oprit respirația, am căzut jos de durere, parcă îmi luase foc gura și gâtul. După ce lipoveanul s-a asigurat că nu am murit, a fost rândul lui să se tăvălească pe jos, de răs. În sticlă era alcool de peste 50 de grade.

La Mozaic erau mulți studenți din București, nu numai de la Istorie, ci și de la Arhitectură, Filologie și chiar Medicină (nepotul profesorului D. Berciu, pe care l-am reîntâlnit apoi în Parlament). Acolo am cunoscut și oameni de valoare, între care aș aminti numele lui Dinu Kivu, reputatul critic de teatru de mai târziu, din păcate, plecat prea devreme din această lume, și pe cel al lui Marcel Popa, cunoscut apoi ca un adevărat editor de carte istorică și, totodată, un prieten de nădejde până astăzi. Uneori, la prânz, V. Canarache obișnuia să invite toți arheologii și studenții la Restaurantul Victoria din Piața Ovidiu. Acea clădire nu mai există. Era o masă lungă, pe terasa dinspre piață. V. Canarache stătea la capul mesei și, în funcție de rang și vârstă, se așezau ceilalți. Era o ocazie plăcută și instructivă; vorbea mai mult V. Canarache, căci el plătea. De fapt, cred că el se simțea mai bine decât noi; se simțea boier, iar ceilalți își arătau respectul față de el, care nu era om de știință, nici istoric și nici arheolog.

Am mers pe șantiere arheologice și în anul următor, la Cetatea de scaun de la Suceava și, apoi, din nou la Mozaicul din Constanța. În vacanța anului IV a fost practica obligatorie, la Arhive și, apoi, la Cucuteni, unde era o bază neolitică ca cea de la Trușești, dar mai mare decât aceasta. Așadar, mi-am satisfăcut și dorința legată de arheologie.

A doua mea dragoste, desigur profesională, turcologia mi-a provocat de la început suferințe de care nu am scăpat nici acuma. Este vorba de bursa de studii în URSS, despre care îmi vorbise decanul la începutul anului II. Am înțeles că propunerea Facultății fusese aprobată de Rectorat și dosarul fusese trimis la Minister. S-a așteptat răspunsul Ministerului, care a venit abia în vacanța de vară, când eu eram acasă. Nu mi s-a comunicat nimic la Medgidia, deși Decanatul avea adresa mea. Am fost un pic îngrijorat din pricina aceasta. Revenind în Iași, la începutul lunii octombrie 1962, am mers desigur

la Decan, pentru a afla ce s-a întâmplat. Profesorul D. Berlescu mi-a zis că, într-adevăr, se primise răspunsul Ministerului în legătura cu bursa pentru mine în URSS, numai că Ministerul nu reușise să obțină de la Moscova un loc pentru specializarea solicitată. Profesorul D. Berlescu mi-a spus că el nu are de gând să abandoneze această inițiativă și că intenționează să reînnoiască cererea pentru anul următor. Apoi, cu un ton părintesc, Profesorul D. Berlescu mi-a spus: *știi că, de acum, vei pierde trei ani, dacă vei merge în URSS la studii, dar tu ești mai tânăr cu un an decât colegii tăi, astfel că îți poți permite.* Mi-a părut desigur rău că nu s-a putut în acel an, așa cum dorisem, dar am acceptat raționamentul Decanului. El m-a asigurat că în toamna următoare voi pleca la Moscova, negreșit, că Universitatea nu se va lăsa până nu va obține acel loc la studii de Turcologie în Istorie (în acea vreme, Turcologia era înțeleasă mai mult ca Filologie).

Rană veche

Cu diverse prilejuri, atât profesorul M. Petrescu-Dâmbovița, cât și Profesorul Constantin Cihodaru au căutat să mă asigure și ei că voi beneficia de acea bursă în anul următor. Problema era cunoscută la nivelul conducerii Facultății. Vestea ajunsese și la unii dintre colegii mei, probabil prin asistenții apropiați de studenți. Vara aceea am făcut o lună și jumătate de armată, într-o cazarmă din Iași, împreună cu toți colegii mei ați. Era prima oară când se făcea stagiul militar în acest fel de către studenți. Decanul îmi spusese că mă va anunța de îndată ce va primi răspunsul de la Minister, în legătura cu bursa în URSS. Dar, nu am primit nici o veste, toată vara, ceea ce m-a alarmat din nou. În toamnă, când am revenit în Iași, era deja vâlvă în Facultate că un anume Mihai Maxim pleca la studii de Turcologie în URSS. Până atunci, nu auzisem de acest nume. Este lesne de înțeles faptul că m-am simțit trădat, lovit pe neașteptate din spate în cap. Am alergat la Decan care, cu o jenă vizibilă, a încercat să-mi explice că nici el și nici Rectoratul nu au vreo vină în faptul că s-a întâmplat așa ceva. Am înțeles că, în sfârșit, ca urmare a demersurilor insistente ale Universității, Ministerul obținuse de la partea sovietică locul de studii solicitat. Numai că, în răspunsul Ministerului se ceruse încă o nominalizare pentru acea bursă. Conducerea Facultății a crezut că este o formalitate, dat fiind faptul că eu făcusem deja progrese evidente

pe calea Turcologiei și demonstrasem abilități de necontestat în acest sens. Al doilea nominalizat era, de asemenea, un student cu note foarte bune, dar din anul al II-lea. Spre surprinderea tuturor, Ministerul îl preferase însă pe al doilea nominalizat, care nu avea nici cea mai mică legătură cu turcologia, ci se pregătea să devină arheolog. Pentru mine a fost o lovitură nedreaptă, năprasnică, ale cărei efecte sufletești le-am simțit puternic multă vreme, și le simt chiar și acum. În ciuda aparențelor, sunt o fire sentimentală, chiar destul de emotivă; pun mare preț pe loialitate, pe cuvântul dat, pe corectitudine și responsabilitate, pe adevăr și dreptate. Am fost și sunt ferm convins și acum că atunci mi s-a făcut o mare nedreptate. Era primul eșec major pe care îl sufeream și nu era din vina mea. Nu știam atunci că aveau să urmeze și altele de același tip. Spre deosebire de mine, părinții mei nu au fost așa de șocați. Au zis că se confirmă astfel, din nou, discriminarea de care avuseseră parte tătarii de-a lungul vremii. Le părea însă foarte rău să mă vadă suferind, chiar și atunci când am ajuns acasă în vacanța de iarnă.

Încă de atunci era clar pentru toată lumea că motivul îndepărtării mele era exclusiv de natură etnică sau, dacă vreți, politică. Profesorii mei nu au recunoscut acest fapt, de teamă, deși unii, ca Nicolae Gostar, l-au spus totuși, fie și cu jumătate de gură. În schimb, unii colegi, inclusiv din alți ani, au căutat să-și arate solidaritatea cu mine, condamnând nedreptatea flagrantă ce mi se făcuse.

Treaba asta se întâmpla în 1963. În aprilie 1964 a fost publicată faimoasa Declarație de distanțare a României de URSS. Pentru un regim de dictatură, o mai mare independență pe plan extern înseamnă mult mai mult naționalism pe plan intern. Eu am fost o infimă „victimă colaterală”. Nu cred că Ministerul este principalul vinovat în acest caz, ci Securitatea care controla în mod riguros relațiile externe. În atmosfera de pregătire a pasului politic important din 1964 fuseseră emise, probabil, directive ale BP al CC al PMR, între care și cea privind adoptarea unei atitudini mai circumspecte față de „naționalitățile conlocuitoare”. Nu cred că a fost atunci o problemă personală, așa cum va fi mai târziu. Dar, ceea ce nu am înțeles este motivația stupidă a acestei discriminări, despre care am aflat mai târziu, chiar de la profesorii mei. Cauza respingerii mele ar fi fost faptul că tatăl meu era... imam, adică preot musulman. Cu o asemenea motivație absurdă avea să fie respinsă, la absolvire, și propunerea Facultății de a mă opri ca asistent universitar. După cum am arătat, tatăl meu era frizer și autodidact. A fost un

credincios musulman în limite rezonabile, adică de rând. Cum a ajuns această informație în dosarul meu de la Securitate? Nu știu! Probabil, printr-un turnător răuvoitor sau, mai degrabă, a fost pur și simplu inventată pentru a justifica în acte nedreptatea comisă împotriva unui tânăr atât de entuziast. Se știe că Securitatea nu se dădea în lături de la falsuri, așa cum va mai face în dosarul meu.

Cred că pierderea acestei burse m-a afectat și în planul carierei științifice. Unii istorici, îndeosebi americani, apelează uneori și la așa-numită metodă *If history*, adică „Istoria cu dacă”, metodă respinsă însă de marea parte a istoricilor europeni. Eu nu mă număr în această „mare parte” și ca atare folosesc, când este cazul, și această metodă, care mi se pare mai clară și convingătoare. Așadar, *dacă* aș fi beneficiat de acea bursă în URSS, cred că poziția mea științifică ar fi fost sensibil deosebită de cea de acum. Îmi cunosc bine posibilitățile; aș fi profitat la maximum de acea șansă, pentru a realiza chiar mai mult decât se aștepta de la mine. În Iași, eu am fost nevoit să mă pregătesc singur, depunând eforturi suplimentare și îndelungate, pentru a compensa lipsa unor îndrumători universitari de înaltă specializare.

Turcologia rusă și sovietică se numără printre cele mai avansate din lume. Programul Rusiei de cuceriri în Caucaz și Asia Centrală a fost pregătit minuțios, inclusiv prin cercetări temeinice de teren. În acest sens, Academia Imperială de Științe de la St. Petersburg a apelat, la început, la savanți străini, în primul rând germani (Joseph von Hammer Purgstall, Wilhelm Barthold), apoi a reușit să-și formeze o pleiadă reductabilă de specialiști în istoria, lingvistica, cultura și civilizația turco-islamică. Aceștia au avut rostul de a fundamenta politica expansionistă și de dominație a Rusiei, apoi și a URSS, în acele regiuni. De dimensiunile orientalisticii ruso-sovietice mi-am dat seama mai bine în septembrie-octombrie 1987, când am fost invitat la Secția de Turcologie a Institutului de Orientalistică de la Moscova, pentru a susține o comunicare științifică. Acest Institut se afla într-o clădire imensă, cu multe etaje, având 700-800 cercetători științifici, îndeosebi în arabistică, dar nici secția de turcologie nu era neînsemnată. Din păcate, orientalistica sovietică, inclusiv turcologia, au fost înrâurite puternic de ideologizare și politizare. De pildă, îmi aduc aminte de un studiu al renumitei turcolog Svetlana Tveritina, publicat în „Vaprosy Istoriei” (Probleme de istorie), pe care l-am citit în studenție; era un atac înverșunat împotriva „reformelor burgheze” ale lui Mustafa Kemal-Atatürk. Din câte știu, profesorul S. Tveritina a fost mentorul dlui. M. Maxim.

Cu ocazia acelei prime călătorii în URSS, am lucrat o săptămână și în Secția de Orientalistică a Academiei de Științe a URSS de la Leningrad (azi St. Petersburg), alături de turcologi vestiți, între care și regretatul Serghei Kliashturnyi. În plus, toate marile orașe, îndeosebi capitalele republicilor unionale turcofone aveau asemenea institute de orientalistă, cu secții de turcologie. Am câștigat mult în acea lună de documentare științifică în URSS, înțelegând astfel și dimensiunea pierderii științifice pe care am suferit-o prin faptul că mi s-a răpit acea șansă din perioada studenției.

De bună seamă, M. Maxim nu are nici o vină în acea poveste cu bursa. Mult mai târziu, prof. M. Maxim a mărturisit într-un interviu că atunci când a fost chemat de profesorul D. Berlescu, pentru a-i propune plecarea la « studii otomane », el a înțeles că merge la « studii romane », deoarece atunci el era preocupat de arheologie. M. Maxim a fost doar un beneficiar norocos, fără să fi făcut însă nici cel mai mic efort în acest sens, pe când eu mă străduisem mult timp, reușind chiar să fac progrese notabile în cunoașterea istoriei și a paleografiei tuco-osmane. M. Maxim este un om silitor și ambițios. El a reușit să devină un turcolog-istoric în adevăratul înțeles al cuvântului. Dar, după părerea mea, pretențiile lui. M. Maxim au fost mai mari decât realizările sale. El s-a bucurat de avantaje evidente în perioada comunistă. A fost încadrat de la început la Universitatea București, a fost trimis la stagii lungi de documentare și specializare în Turcia și în alte țări, inclusiv SUA, a activat mulți ani ca « lector de limba română » la Universitatea din Istanbul, iar în anii din urmă a fost numit director al Institutului Cultural Român din Istanbul. Adunate la un loc, cred că M. Maxim a stat în Turcia cam cât a stat pe vremuri Dimitrie Cantemir sau Aurel Decei, adică 16-18 ani. Pe când stagiile mele în Turcia, din 1970 și până astăzi, nu cred că însumează mai mult de un an de zile. M. Maxim era preferatul autorităților comuniste în materie de turcologie și relații cu Turcia. În anii 1980, M. Maxim a fost transferat la MAE, pentru a fi trimis ca diplomat la Ankara. Nu știu din ce cauza nu s-a finalizat această acțiune. S-a spus atunci că partea turcă ar fi refuzat să îl primească.

Revenind la "if history", dacă aș fi beneficiat de avantajele incontestabile de care s-a bucurat M. Maxim, aș fi creat o veritabilă școală românească de turcologie, prin obținerea de burse de specializare în Turcia pentru cât mai mulți tineri români. În jurul lui M. Maxim s-a adunat, la început, un grup de tineri capabili și doritori să facă turcologie, dar nici unul dintre ei nu a

beneficiat de susținerea efectivă a domniei sale. Dacă câțiva dintre ei au ajuns totuși să se specializeze în acest domeniu atât de dificil, au făcut-o exclusiv prin efort propriu. M. Maxim a vrut să dețină monopolul turcologiei, mai bine zis al osmanisticii din România. Din acest motiv, a căutat permanent să mă obstrucționeze și pe mine, chiar să mă elimine din viața științifică. Nu a reușit, așa cum nu a reușit nici cu alții, dar a creat tensiune și rivalitate. De asemenea, dacă m-aș fi bucurat de susținerea autorităților române, cred că aș fi scris monografia relațiilor româno-otomane, în mai multe volume. În 1984, am inițiat în nume propriu această lucrare vastă, reușind să finalizez, în 1988, primul volum, din cele cinci planificate. Am fost însă împiedicat de autoritățile de atunci să o continui; am reușit să public acel prim volum abia după căderea regimului comunist. Pentru această carte am primit premiul « Nicolae Iorga » al Academiei Române, pe 1991. Prioritățile mele fiind schimbate între timp, i-am propus lui M. Maxim să continue el această lucrare importantă; dar, nu a făcut-o (?!). Ca un alt obiectiv major, aș fi înființat mai de mult Institutul de Turcologie, eventual sub egida Academiei Române, dacă bineînțeles aș fi avut trecerea de care se bucura el la autoritățile comuniste ș.a.m.d. Am rămas și cu regretul că el nu a știut să-mi prețuiască prietenia, pe care i-am oferit-o cu generozitate. Ca o ultimă dovadă în această privință: în 2013, când Profesorul Andrei Marga, atunci președintele ICR, a inițiat numirea mea ca director al ICR Istanbul, M. Maxim a făcut tot ce i-a stat în putință să mă blocheze, pentru a merge el în locul meu. Am aflat că s-a folosit în acest sens și de puterea pe care un fost student de-al său, Georgică Severin, o avea atunci, în calitatea sa de președinte al Comisiei de cultură din Senat, de care depindea ICR. Din păcate, Mihai Maxim nu mai este printre noi. Am fost la înmormântarea lui, deși mulți alții nu au fost...

Absolvirea facultății

Ca să trec peste acest șoc al refuzului de a mi se acorda bursa de studii în URSS, mi-au fost de mare folos scrisorile părinților mei, care mi-au stat alături cu povește și gânduri de îmbărbătare. Mi-am adus aminte de multe din zicalele înțelepte tătărești, păstrate din perioada opresiunii rusești în Crimeea. Trebuia să merg mai departe și să dovedesc că pot izbândi singur. Într-adevăr, am terminat și anul IV numai cu note de 9 și 10. Iar în anul V am avut cursuri doar în primul semestru. Semestrul doi era consacrat pregătirii

Lucrării de diplomă. De fapt, elaborarea acestei lucrări eu o începusem încă din anul III, astfel că la începutul anului 1965 terminasem lucrarea de diplomă. Luasem ca temă „*Cronica lui Orudj bin Adil un vechi izvor otoman pentru istoria relațiilor româno-otomane din sec. XIV-XV*”.

Participasem cu această temă la Conferința pe țară a Cercurilor științifice studențești, care fusese organizată la Iași, în mai 1964. Obținusem un foarte valoros premiu II, deși mi se cuvenea premiul I, fiind – cum s-a spus – autorul singurei lucrări cu adevărat științifice, originale prezentată la Conferință. Așa cum s-a aflat ulterior, am fost și aicea victima unor interese extraștiințifice. Acad. Constantin Daicoviciu fiind atunci președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei Române, Rectorul Universității din Cluj și membru al Consiliului de Stat, era „oportun” să câștige premiul cel mare un student îndrumat de către profesorul Hadrian Daicoviciu, fiul lui C. Daicoviciu. Dacă îmi amintesc bine, acest premiu I a fost acordat unui student de origine maghiară de la Universitatea din Cluj. Deci, aici nu a fost vorba de nici o discriminare etnică, ci doar de un joc de oportuniste și lașități ale unor profesori, mai ales din Iași. Dar, prin comunicarea mea am atras atenția acad. Ștefan Pascu care era președintele juriului. La banchetul de la sfârșitul Conferinței, acad. Șt. Pascu mi-a făcut semn să merg lângă Domnia Sa. După ce m-a felicitat pentru comunicare, s-a interesat de preocupările mele în materie de turcologie. Mi s-a părut că aflase de povestea cu bursa în URSS, dar nu mi-a spus nimic în această privință. La urmă, m-a întrebat direct dacă, după absolvire, nu aș vrea să vin la Cluj, să lucrez în Institutul de istorie și arheologie al Filialei Cluj a Academiei. Academicianul Ștefan Pascu era atunci directorul acestui Institut și președintele Filialei din Cluj a Academiei Române. Nu mă așteptam la o asemenea ofertă și nu am putut să îi dau un răspuns. Atunci, acad. Ștefan Pascu mi-a spus că așteaptă o scrisoare de la mine, înainte de repartiziunea guvernamentală. În acei ani, toți absolvenții de învățământ superior dintr-o specializare erau adunați într-un centru și repartizați, în ordinea mediilor obținute, de către o Comisie guvernamentală, numită prin ordin al Ministrului.

Lucrarea mea de diplomă este și acum, după mai bine de o jumătate de veac, o lucrare științifică care își păstrează valoarea. De altminteri, cei care au acces la ea, în Biblioteca Facultății de istorie din Iași, o citează în studii academice. În anexa „*Lucrării de diplomă*” am tradus în întregime manuscrisul Cambridge al cronicii lui Orudj bin Adil, comparat și completat cu manuscrisul Oxford al cronicii. Am folosit edițiile în caractere arabe, fără

transliterație și traducere, ale lui Franz Babinger, din 1925-1926. Această lucrare a mea era și a rămas încă prima traducere integrală în limba română a unei cronici otomane.

Cei care știu de această lucrare a mea, mi-au reproșat faptul că nu am publicat această teză de licență, împreună cu traducerea în limba română a cronicii respective. Nu am făcut treaba asta atunci, în anii 1970-1980, mai întâi, cred, dintr-o modestie prost înțeleasă. Iată, de pildă, o altă mostră de bun simț exagerat din partea mea: în 1968-1969, nu m-am înscris la doctorat, așteptând înscrierea mai întâi a colegilor mai în vârstă decât mine de la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” al Filialei Iași a Academiei Române, unde lucram atunci. De aceea, m-am înscris abia în 1970, deși o puteam face mai înainte. Această Lucrare de diplomă a fost de fapt primul meu Everest, pe care l-am cucerit după eforturi grele și îndelungate. Am vrut să-mi dovedesc mai întâi mie însumi că pot să reușesc de unul singur, în ciuda piedicilor puse de autorități. M-a interesat aici, înainte de toate, valoarea umană, morală a acestui efort continuu și deloc ușor. Mărturisesc aici că cel mai sever critic al meu am fost și sunt eu însumi. Obişnuiesc, încă din acele vremuri, să-mi fac, în gând, în fiecare dimineață, programul zilei, iar seara, bilanțul; dacă acest bilanț nu este pozitiv, am probleme cu somnul în acea noapte.

Știu că prin anii 1970 am făcut totuși o încercare la Editura Academiei, pentru o ediție critică a cronicii lui Orudj. Răspunsul nu a fost, însă, de natură să mă încurajeze în această privință. Cronica lui Orudj bin Adil a fost editată integral, pe baze științifice, abia în zilele noastre. Este ediția profesorului Necdet Öztürk, apărută la Editura Bilge Kültür Sanat din Istanbul, în anul 2014.

Absolvirea Facultății a fost de natură să-mi producă alte neplăceri, ca să nu zic suferințe. Nedreptatea, mai ales cea flagrantă, îmi produce dureri sufletești de neuitat și de neiertat, din nefericire pentru mine. În ultimul an, aflasem câte ceva de la Profesorul C. Cihodaru, care era conducătorul lucrării mele de diplomă, că Facultatea intenționează să mă oprească ca asistent universitar. Dar, nimeni nu-mi spusese deschis despre acest plan, așa cum fusese cazul cu bursa pentru URSS. Cred că Profesorii deveniseră mai circumspecți, având în vedere eșecul din 1963, cu bursa în URSS. Și, au avut de ce să fie rezervați, deoarece nici această inițiativă nu s-a materializat, așa cum nu se vor materializa nici altele vizând cariera mea universitară.

Atunci se dădea examen de absolvire, care se numea Examen de Stat. Am dat examen la trei materii, în afară de susținerea tezei de licență. Examenele au fost orale, la Istoria României, Istoria Universală și Socialism științific, adică ideologie marxist-leninistă. Această materie era obligatorie la toate examenele de stat, indiferent de profil. Am luat zece pe linie. Pe Diploma mea de licență este scrisă media 10(zece).

Potrivit regulilor din acea vreme, cei care erau opriți asistenți nu intrau la repartiție, căci ei aveau deja un loc de muncă aprobat de către organele de stat. Dar, eu am intrat la repartiție, pentru că nu am fost anunțat că mi s-a aprobat dosarul de asistent făcut cu mult timp înainte. Îmi aduc aminte că la Revelionul din anul V, la care prin consens am participat aproape toți colegii de an, studenții din anii mai mici îmi spuneau deja „domn asistent”. În schimb, colegul și prietenul meu de o viață Veniamin Ciobanu nu a participat la repartiție, pentru că i se aprobase nominal repartiția la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” al Filialei Academiei din Iași. Cel puțin pentru mine, a fost o surpriză angajarea lui Ven. Ciobanu la Institut. Nu l-am întrebat niciodată cum s-a întâmplat numirea sa din oficiu la Academie; nu i-am întrebat nici pe alții. Nu vroiam să pierd un prieten la care țineam mult. În orice caz, a fost o nouă lovitură dură pentru mine, care mi-a adâncit rana care nu se vindecase încă. Nu am aflat decât târziu motivul oficial al respingerii dosarului meu de asistent (cercetător șt.), anume acela că tatăl meu era... preot musulman. Se repeta această motivație absurdă, ceea ce înseamnă că „Organele” îmi născociseră intenționat acest balast politic în dosar, tocmai cu intenția de a mă bloca. Mai târziu, când asemenea motive religioase nu mai reprezentau o piedică serioasă, dar cele naționale deveniseră prioritare, aceleași „Organe” vor inventa o altă stavilă, tot atât de absurdă, anume că nu cunosc... limba română! Iar în zilele noastre, unii membri ai aceluiași organe (foste) au promovat ca obstacol vârsta mea.

Repartiția se făcea pe baza mediei din toți anii și media de la examenul de absolvire; adică se făcea media dintre aceste două medii. Dacă nu mă înșel, această medie la mine era de 9,50 sau ceva mai mare decât aceasta, nu-mi amintesc precis. În orice caz, știu că eram pe locul 14 sau 15 pe toată țara, adică din 350–400 de absolvenți. Șef de promoție pe toată țara a fost regretatul nostru coleg, din Iași, Ghiorghe Prisăcaru (Duțu), care în cei cinci ani de facultate, în care am dat circa 45 examene și colocvii, a luat doar o singură notă de 9, restul fiind numai zece. În anul 1965, când am absolvit noi,

repartiția la Istorie s-a făcut în Iași, adică toți absolvenții au venit la Iași, în fața Comisiei guvernamentale de repartitie.

Cu câteva zile înainte de repartitie se afișaseră locurile vacante pe toată țara. În Dobrogea nu am găsit potrivit pentru mine decât un post de profesor la școala elementară din Castelu, care era aproape de Medgidia. Fără îndoială, era o mare dezamăgire pentru mine; sperasem și muncisem atât de mult, nu ca să ajung într-un sat dobrogean. Dar, exact în ajunul repartiției a fost afișată o listă suplimentară de locuri vacante, în care figura și un post de asistent la Institutul Pedagogic (Sorbonica) de trei ani de la Constanța, două locuri la Muzeul de Arheologie din Constanța și posturi de profesor la liceele din Eforie Sud, Techirghiol și Mangalia. Desigur, erau locuri și în alte orașe și regiuni, inclusiv în București. A fost o mare surpriză și bucurie nu numai pentru mine. Numai că, marile orașe, în primul rând Bucureștiul, erau destinate numai celor care aveau buletin din acele localități. Constanța nu se număra încă printre orașele închise. Ca niciodată, în București erau peste 20 de locuri, în mare parte în redacții de publicații și edituri. Nu știu nici acum ce a fost cu această listă și de ce a apărut așa de târziu. S-a vorbit atunci că era vorba de așezarea în unele posturi, îndeosebi din București, a unor „persoane de încredere” care nu aveau medii competitive.

M-am fixat pe postul de asistent de la Institutul Pedagogic din Constanța, Facultatea de Filologie-Istorie. În ziua repartiției eram liniștit, chiar bucuros că mă întorc acasă, în Dobrogea. Sondasem deja terenul, întrebându-i pe cei care erau înaintea mea despre preferințele lor. Nici unul nu optase pentru postul de la Constanța. Înaintea mea, pe locul 12 sau 13 era o fată de la Universitatea din Cluj, care dorea să ocupe un post în Cluj. Dar, când a ieșit cu repartiția, luase la Institutul Pedagogic din Constanța, căci nu avea buletin de Cluj. Și-a cerut scuze, dar pe mine mă pocnise în moalele capului. Cred că nu mi-am putut stăpâni enervarea și am zis ceva necuvenit, dar fata nu s-a supărat, continuând să se scuze. Pe moment m-am supărat foarte tare, ulterior m-am împrietenit cu Maria Bărbulescu.

Am intrat la Comisie, care era coordonată de profesorul Gheorghe Ștefan, arheolog cunoscut, membru corespondent al Academiei Romane, care mă știa. *Ei – zice – ce faci? Uite, la Constanța sunt două locuri la Muzeu. Doamnule profesor, nu iau, am spus eu. Dar de ce nu iei la Constanța?.* El știa că m-am ocupat și de arheologie. I-am spus că nu sunt în relații bune cu domnul Canarache. *Nu e vina mea, dar dânsul nu mă mai agreează. Dacă nu te agreează, nu*

te sfătuiesc să mergi acolo. Uite, poți opta pentru Eforie, aici este un post bun. Și, așa am ajuns la Eforie Sud. Mihai Irimia, colegul meu, care era după mine, undeva după locul 20 a optat pentru Muzeu și a ajuns la Constanța. La fel și Constantin Iconomu, alt coleg. Amândoi erau preocupați de arheologie. Alți colegi au ajuns și ei în Dobrogea: Vasile Georgescu (Bebe) la Techirghiol, unde se află și acum, iar soții Sofia și Traian Lazăr la Mangalia, de unde s-au transferat apoi la Ploiești.

Stricarea relațiilor mele cu Vasile Canarache a fost cauzată de o întâmplare din anul 1962, cred, septembrie. Eram la Mozaic, unde făceam ghidaj pentru turiști. Într-o zi, la prânz, stăteam cu câțiva dintre arheologii Muzeului pe terasa restaurantului Victoria, din Piața Ovidiu. Dacă îmi aduc bine aminte erau acolo nume consacrate ale arheologiei constănțene: Andrei Aricescu, Poenaru Bordea, Vasile Barbu și încă cineva de care nu-mi aduc aminte. Discutau despre o dispută cu directorul Canarache, dispută de care eu habar nu aveam. Exact în acel moment a trecut pe acolo Vasile Canarache. Îmi amintesc că regretatul numismat Poenaru Bordea mi-a spus atunci: *Turcule, ai încurcat-o!* Nu am înțeles despre ce este vorba. Atunci, dl. Poe mi-a explicat că ei încercaseră să îl dea jos pe Canarache de la direcția Muzeului, dar nu reușiseră, și acum se așteptau la represalii din partea lui. Dar, prima victimă am fost eu. A doua zi, Vasile Canarache m-a chemat la biroul lui, m-a înjurat zdravăn că m-am *înghăitat cu derbedei* și m-a dat afară. Eram încă student și munceam la Muzeu ca zilier. Apoi, i-a îndepărtat pe toți cei care fuseseră împotriva lui. Vasile Canarache era bine văzut de organele de partid, atât la nivel local, cât și la cel central. Știu că V. Canarache era în foarte bune relații și cu George Ivașcu, gazetar și scriitor foarte influent în acea vreme. Din câte am înțeles, Adrian Rădulescu nu făcuse parte din grupul „puciștilor”.

Capitolul IV.

Militar cu termen redus și profesor de liceu

N-aș putea să spun că a fost scopul meu să ajung profesor la un liceu dintr-o mică localitate, fie ea și turistică, cum era Eforie Sud. Nu vreau să repet, dar cred că s-a înțeles faptul că visul meu era cariera universitară sau academică, nicidecum să rămân îngropat într-o cancelarie de școală provincială. Dar, până a ajunge la acea școală, trebuia să-mi fac stagiul militar, pentru a primi livret militar de ofițer în rezervă.

Teterist

De fapt pregătirea militară o începusem deja, din timpul studiilor universitare. Relațiile României cu Moscova se încordau tot mai mult, iar autoritățile de la București doreau să dea semnale că România va opune rezistență armată unei eventuale invazii sovietice. S-a găsit potrivită pregătirea întregului popor român pentru această luptă de apărare. Au fost create gărzile muncitorești, ca forme ale luptei de partizani și s-a introdus pregătirea grabnică a ofițerilor de rezervă. Când am ajuns noi în anul III, s-a introdus sistemul de a face armată în timpul facultății și imediat după. De fapt, i se spunea Școală militară de ofițeri în rezervă sau cam așa ceva. Era, de fapt, adaptarea unui sistem care existase în perioada interbelică, sistem cunoscut în popor cu termenul de *teterist*, adică „tânăr cu termen redus”. Sistemul era valabil pentru tinerii cu studii. Din toamna anului 1962, am fost obligați, numai băieții de la absolut toate facultățile din țară, care intraseră

în anul III și nu făcuseră armata, să urmăm o zi pe săptămână de stagiul militar. Deci, în ziua respectivă nu exista nici o altă activitate universitară.

După un timp ne-au dat uniforme militare, pe care trebuia să le îmbrăcăm în ziua destinată armatei. Ca semn distinctiv, noi aveam pe bonetă o panglică roșie cu zig-zag-uri albe. Aveam un comandant de pluton cu gradul de maior, pe nume Bucureșteanu.

Fiecare facultate forma un pluton de 30 de oameni, dar nu aveau programul în aceeași zi. Noi, cei de la Istorie « pură », mergeam în fiecare vineri, dacă îmi aduc aminte bine. Chiar în orarul de la facultate era menționată „Armata”. La sfârșitul anului III, am fost convocați la regiment, pentru instrucție, ca orice soldat încorporat, timp de o lună și jumătate. Când vorbesc de mine, mă refer la toți studenții din România care ajunseseră în anul III. Noi am făcut armata la un regiment de elită, din câte am înțeles, situat lângă aeroportul din Iași.

Pot să spun că a fost o armată așa cum trebuie. Adică instrucție în toată regula, numai că, spre deosebire de soldații de acolo, noi am mers cu bucatăresele noastre de la Universitate. Nu eram doar noi, ci toată Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” era încorporată acolo; adică băieții incorporabili din anul III din fiecare facultate formau câte un pluton. Mâncarea era ca la cantina studențească. Cred că în primul an hrana noastră a fost inclusă în bugetul Ministerului Învățământului, nu în cel al Apărării, căci în stagiul militar de la sfârșitul facultății am mâncat mâncare de cazarmă, ca toți soldații de rând, inclusiv bromura din ceaiul zilnic.

În anul al III-lea am făcut armata o lună și jumătate în Iași, după aceea în anul al IV-lea am reluat armata odată pe săptămână. Nu știu cum au socotit ei că, în total, au ieșit vreo opt luni de armată. Și, am mai făcut după aceea, la terminarea facultății, patru luni la Caracal.

Prin firea mea, nu sunt un om căruia să-i placă armata și subordonarea militară. Adică, eu n-aș fi putut face carieră militară. Îi aud pe unii că le place. Deși fac parte dintr-un popor cu faimă de războinic, nu-mi place regimul militar de supunere necondiționată. Sunt un spirit liberal și democratic. După cum am mai arătat, tatăl meu și întreaga familie, pe linie paternă, erau oameni foarte pașnici, chiar cărturari. Probabil, semăn cu ei. Eu nu știu dacă în copilărie m-am bătut tare cu vreun băiat, așa cum făceau alții deseori. Nu, nu-mi place bătaia, nu-mi place cearta, nu-mi place să am relații încordate cu cineva. Chiar dacă mă enervez, și mă enervez destul de repede, mie îmi trece

la fel de repede. Și-mi pare rău după aceea că m-am enervat și am spus poate lucruri necuvenite, pe care, mă rog, nu le gândeam, le-am spus așa, la furie. Nu pot să mă împac cu regimul cazon. Dar, consider că instituția militară este una cât se poate de serioasă, importantă și necesară pentru orice țară, așa cum s-a demonstrat de-a lungul istoriei. N-am iubit și nu iubesc milităria. Dar, a trebuit să mă supun regulilor militare, care au fost o constrângere foarte mare pentru mine. M-am supus pentru că așa trebuia! Erau unii colegi mai rebeli, care făceau gesturi sau acțiuni de insubordonare și erau arestați. Nu, eu n-am făcut niciodată așa ceva. M-am supus regulilor și ordinelor fără crâcnire, pentru că înțelegeam că armata nu poate să funcționeze altfel.

A fost un regim militar normal, așa cum cred că a făcut oricare soldat român, numai că în cazul nostru termenul a fost mai scurt. Era un fel de școală de ofițeri de rezervă, dar noi făceam armată în toată regula. Urmam toate felurile de instrucție: de front, de foc, de tactică, de strategie, de genistică. Era un program sever. Făceam însă și cursuri teoretice de ofițeri.

Noi eram pregătiți ca viitori comandanți de pluton, iar la machetă ne prezentau situația tactică. Am participat la o aplicație la nivelul regimentului, unde au venit și câțiva generali. Eram unul dintre cei trei mitraliori ai plutonului. După cum se știe, organizarea unui pluton se face în funcție de înălțime; așa a căzut „cățeaua” pe mine, adică pușca mitralieră, care cântărea vreo 12 kg. La aplicație a trebuit să purtăm și cartușiera. Era o bandă din aceea lungă cu cartușe și cutia tambur de producție rusească, destul de grea, dar și trepidul. Cartușiera intra în mitralieră și taca, taca, taca... Cred că acea armă făcuse și războiul, ca și toate automatele pps cu care eram dotați atunci.

Eram mobilizați la Caracal, unde am purtat pușca mitralieră patru luni. La aplicație, mitraliorii erau baza plutonului. Mai erau și trei erpegist (RPG), acela avea sarcină ușoară, trăgea cu grenade antitanc, dar arma era ușoară, fiind un soi de țevă cu percutor. Ceilalți aveau pistoale mitralieră (PPS). Se simula un atac, așa, ca la război. Eram echipați și cu căști, aveam ranițe, grenade pentru manevră și toate erau grele. Mergeam în plutonul acela cu comandantul în frunte la atac împotriva inamicului. Și, în față ne apare un pârlău. Ceilalți aveau pps-uri, nu erau kalashnikovuri atunci, erau din acelea utilizate în al Doilea Război Mondial. Au sărit toți pârlăul, eu nu am putut să sar cu raniță, cu cățea și cartușieră. Am aruncat pușca-mitralieră peste pârlău, dar a căzut în baltă, cu țeva în jos. Am reușit să sar, dar m-a văzut maiorul.

Auzi? a țipat el la mine... Dacă era război te împușcam pe loc! Acum, cum trași cu pușca? Cum să arunci arma? Arma nu se lasă din mână!

La terminarea celor patru luni de stagiul militar, am trecut printr-un examen destul de sever. Îmi aduc aminte, era iarnă și examenul se susținea într-un șoproan. În Oltenia iarna a fost timpurie în acel an, era sfârșitul lui noiembrie, era zăpadă, cam până la glezne și chiar mai sus de glezne. A trebuit să facem cărare ca să ajungem la comisie, că noi stăteam mai departe și trebuia să mergem în pas de front până în fața comisiei, unde trebuia să te prezinți regulamentar, adică să raportezi că ești elevul cutare și că te-ai prezentat la examenul de.... Trăgeai bilet la tactică, apoi la instrucția de front, la genistica etc.; era un examen serios la care îți dădeau note. Și era riscant, pentru că dacă nu luai examenul trebuia să fii convocat din nou la instrucție și pregătire, ca să iei gradul de sublocotenent.

Au trecut mulți, probabil că și comisia de examinare avea instrucțiuni să nu lase, nu știi dacă a rămas cineva. Poate de la alții or fi rămas, dar de la plutonul nostru nu a rămas nimeni, eram și pregătiți, deoarece am luat în serios problema. Eram obișnuiți cu examenele la facultate, iar acesta era un examen mult mai ușor, nu se compara, dar ca orice examen noi l-am luat în serios. Am obținut gradul de sublocotenent și cu asta ne-am întors acasă. A fost o foarte mare bucurie pentru mine și nu numai pentru mine, ci și pentru alții. Număram orele până la ieșirea din cazarmă.

Dar, mi-aduc aminte acum de un episod interesant, tot din timpul armatei la Caracal.

Spectacol de gală la Caracal

Caracalul era un oraș provincial, prăfuit, așa mi s-a părut mie atunci. Am fost desemnat în perioada aceea, alături de alții, să fac lecții de istoria României cu soldații în termen de la unitatea din Caracal și cu cei de la unitatea de aviație de la Deveselu, de lângă Caracal, unde acum este bază militară americană. Predam istoria României soldaților care erau în centru o duminică, cealaltă duminică mergeam la Deveselu. Ne deplasam cu o mașină de la unitatea respectivă. Erau și cei de la filologie care predau limba română, cei de la biologie, geografie ș. a. Cred că a fost o inițiativă benefică, cel puțin pentru noi, care aveam astfel prilejul să ieșim din cazarmă, fie și

pentru câteva ore. La unitatea din Caracal mi s-a repartizat un pluton în care erau și maghiari. Erau doi tineri maghiari care nu știau o boabă românește. Nu mi s-a părut în regulă... Mai era un alt soldat de origine maghiară care le traducea, dar nu înțelegeau mare lucru. Vedeam în ochii lor că se simțeau foarte prost, că nu înțelegeau, erau chiar speriați că sunt deosebiți de ceilalți, deși erau îmbrăcați la fel. Nici celălalt nu știa foarte bine românește, dar înțelegea și le traducea. Dar nu putea nici el să le traducă totul. Cei doi nu înțelegeau nimic din ce se întâmpla în jurul lor.

Atunci am realizat mai bine cât de important este pentru un tânăr să vorbească bine limba țării în care trăiește. Mai târziu, când am ajuns în Parlament, am luat mereu atitudine împotriva tendințelor de izolare ale minorității maghiare de la noi. Între timp, atitudinea maghiarilor față de limba română s-a schimbat mult. În perioada în care mergeam des la Cluj, frecventam un restaurant din apropierea Universității. Proprietarul era maghiar, ca și mai toți angajații săi. În acea zi, acesta se afla la o masă alăturată cu doi cunoscuți de ai săi, tot maghiari; a fost apelat la telefonul său mobil. Am ascultat, fără să vreau, toată conversația. Am înțeles că cel care l-a sunat era un prieten de-al lui, român, care intervenea pentru angajarea unei tinere de etnie maghiară. Patronul l-a întrebat dacă persoana respectivă știe bine românește. Interlocutorul său i-a zis, probabil, că fata respectivă nu știe prea bine românește, dar este ungueroaică. *Bine, mă, și eu sunt maghiar, dar asta nu înseamnă că nu trebuie să știu românește. Ce a făcut atâția ani de n-a putut să învețe românește?* l-a întrebat maghiarul pe român. În final, a zis că nu poate să o angajeze, pentru că cei mai mulți din clienții lui sunt români, iar angajații lui trebuie să vorbească foarte bine limba română. *„Este și un respect față de românii care vin în restaurantul meu”*, a încheiat patronul maghiar. Acest respect putea să fie materializat și prin câteva fotografii ale unor mari cărturari români clujeni puse pe pereții restaurantului, măcar a lui Lucian Blaga, alături de cele ale scriitorilor maghiari din Transilvania. La sfârșitul anului trecut (1923) am luat masa de prânz în același restaurant. Nu se schimbase nimic, adică nu am văzut măcar o fotografie a unui cărturar român din Cluj.

În acest context m-am gândit și la tinerii tătari de pe vremuri, ajunși în armata română, imaginându-mi că nu puțini dintre ei s-au aflat în situații similare cu a celor doi soldați maghiari de la Caracal. Dar, timpurile s-au schimbat mult, iar tătarii s-au schimbat și ei, poate prea mult. Problema limbii române a fost la tătarii de dinaintea noastră, la tătarii de după noi este problema limbii tătare!

Înainte de a termina acest scurt subcapitol referitor la stagiul meu militar, aş vrea să relatez şi două episoade care mi-au rămas în memoria afectivă.

Pe la începutul lunii septembrie 1965 s-a răspândit prin cazarmă vestea că la Teatrul din Caracal va avea loc un concert al renumitei cântăreţe Mia Braia. În cele din urmă, comandantul a aprobat să mergem la concertul de matineu, pe bază de listă. Nu ştiam că în Caracal este teatru. Când am intrat în clădire am rămas surprins. Într-adevăr, era un teatru frumos; nu ca cel din Iaşi, cu care eram obişnuit, dar era un edificiu cultural măreţ pentru acea localitate parcă uitată de lume. Nu erau prea mulţi spectatori la stal, în schimb balconul era plin de soldaţi, adică de noi. Când s-a ridicat cortina, am sesizat că artista nu era încântată de spectatori; a interpretat crispată, nervoasă, nu era în apele ei. Nu ştiu cine a avut ideea că, la sfârşitul unui cântec, balconul cu soldaţi a aplaudat furtunos, iar o voce, probabil a unui conservatorist, a dat tonul la „Gaudeamus Igitur”. Toţi soldaţii s-au ridicat în picioare şi au început să cânte imnul universitar. Mia Braia era şocată, nu a înţeles la început despre ce este vorba, dar cineva din culise i-a şoptit ceva. Artista s-a înviorat pe loc şi a început să cânte şi ea cu noi „Gaudeamus Igitur”. A urmat un concert de zile mari şi cu prelungiri.

Nu-mi amintesc exact, dar cred că la puţină vreme după acest concert, în cazarmă s-a declanşat alerta; fuseseră depistate câteva cazuri de dizenterie. A sosit rapid o comisie de medici militari de la Bucureşti, în frunte cu un general. Toţi militarii au fost obligaţi să facă coprocultura. Câţiva absolvenţi din Iaşi ne împrieteniserăm cu un medic militar stagiar ieşean, care lucra în dispensarul regimentului. Nu ştiu cum s-a întâmplat că la unii din acest grup, între care şi la mine, analizele au dat rezultate pozitive. Grabnic am fost urcaţi în autobuz şi trimişi la Spitalul Militar din Craiova. Trei săptămâni cât am stat acolo a fost foarte bine. De fapt, nu aveam nici un simptom de dizenterie. Dar, medicii de acolo nu au făcut caz şi ne-au ținut în spital cât a fost posibil. Cred că a contat că eram absolvenţi de învăţământ superior. Nu sunt sigur, dar cred că eram prima serie care făcea armata în acest nou sistem.

Exact în acea toamnă a fost inaugurată Universitatea din Craiova. Ştiam că la această Universitate fuseseră angajaţi ca asistenţi doi colegi, cu un an mai mari decât mine: Ion (Jean) Pătroi şi Vladimir Osiac. Amândoi erau din Oltenia, dar făcuseră Facultatea de istorie în Iaşi. Ne cunoşteam bine din studenţie. Nu ştiu cum am făcut rost de telefonul lor. M-au invitat la ei, la

sfârșit de săptămână, când puteam fugi din spital. Amândoi locuiau într-un superb apartament dintr-o vilă naționalizată, aproape de Parcul Central. Am dormit la ei. M-au plimbat prin oraș, mi-au arătat Universitatea și am mai stat de vorbă și la o bere. Amândoi au fost deosebit de amabili cu mine. Mi-au vorbit insistent de noua Universitate, că regretatul Traian Lungu, care a fost de fapt fondatorul ei, avea gânduri mărețe, inclusiv și îndeosebi legate de Facultatea de istorie. În acest context, colegii Jean și Osiac mi-au propus să vin acolo și să deschid o direcție de specializare în Turcologie. *Ar fi formidabil, se entuziasmau ei; ar fi prima Universitate românească în care ar exista așa ceva. Iașul nu a știut să te prețuiască, uite te prețuim noi.* Chiar dacă vorbele lor nu au fost întocmai așa, ideea era în acest sens. Ei știau bine povestea cu bursa în URSS și au aflat de la mine și de respingerea dosarului meu de asistent. Fiind o universitate nouă, se acordau și facilități, îndeosebi în obținerea de apartament. M-a tentat, dar imediat mi-am adus aminte de cele două eșecuri succesive. Pierdusem încrederea în egalitatea de șanse în ceea ce mă privește. Îmi era frică de un nou eșec. Desigur, nu le-am spus colegilor Jean și Vladimir acest motiv adevărat, după cum nu l-am mărturisit foarte mulți ani nici altora. Mi se inoculase dezamăgirea și frica de autorități. Era rana mea ascunsă din ce în ce mai adânc în suflet. Din același motiv nu am îndrăznit să scriu nici academicianului Ștefan Pascu la Cluj. Trebuia să mă mulțumesc cu mult mai puțin decât visasem până atunci.

„Vitelloni” din Eforie Sud

La 6 decembrie, mi se pare, am ajuns la Eforie Sud. Această localitate mi-a rămas în suflet ca primul meu loc de muncă și amintirile, câte sunt, nu se numără printre cele neplăcute, dimpotrivă. De aceea, merg cu plăcere și acum la Eforie Sud. Trec cu mașina sau în plimbare prin fața liceului de acolo, a casei în care am locuit pe malul mării și a altor locuri pe care le-am frecventat în acel an cât am stat în Eforie Sud.

Dacă aveai postul la mai mult de nu știu exact câți km. de localitatea de domiciliu, primeai o primă de instalare, echivalentul unui salariu de profesor stagiar. Am luat 1150 lei de la Inspectoratul orașenesc de învățământ Constanța. Eforie Sud făcea parte din orașul Constanța, nu din regiune, cum era Medgidia. Mi-am cumpărat un sacou, două cămăși, cravate, un geamantan

foarte frumos din vinilin portocaliu; apoi, am mers la restaurantul „Victoria” și am luat singur un prânz consistent, stropit cu o sticlă de Murfatlar cu gâtul lung. Mi-au mai rămas ceva bani, cu care am putut să ajung la prima chenzină, fără împrumut. Prețurile erau mici atunci.

În Eforie Sud am stat la început în gazdă, unde plăteam 150 lei chirie pentru o cameră. După un timp, Intreprinderea pentru Stațiuni Balneo-Climaterice (ISBC), care era singura instituție mare din oraș, mi-a oferit gratis, până la deschiderea sezonului estival, o cameră mobilată într-o vilă goală. De asemenea, am obținut un abonament lunar de salariat, pentru masa de prânz (fără duminici) la cantina acestei întreprinderi, plătind suma de 160 lei pe lună. Erau înlesniri importante pentru un tânăr începător. Abia către primăvară, Primăria mi-a repartizat o cameră mare într-o casă naționalizată, foarte aproape de mare. Plăteam, cred, 16 lei chirie pe lună, adică exact prețul unui kg. de carne de vită cu os.

Directorul școlii, care atunci era prof. Brăiloiu, tatăl cunoscuților frați Brăiloiu de astăzi, și mai ales colectivul didactic al școlii m-au primit cu multă căldură. Îmi aduc aminte și astăzi cu respect de numele profesorilor: dna. Petrescu, dl. Drăgoi, soții Michel și Florica Crețu, Pierre Nazarie, Cornel Cosmincă, Epure, Rădulescu, soții Șerbancea ș.a. Directorul fiind și el profesor de istorie, am luat și jumătatea lui de catedră, astfel că am avut de la început un salariu bun pentru acele vremuri – primeam în mână exact 1614 lei.

Am predat de la clasa a V-a până la a XI-a. Aveam 22 ani, dar câteva eleve din a XI-a erau mai mari decât mine cu un an sau doi. Liceul din Eforie Sud nu avea atunci seral și nici fără frecvență. La clasele mari am încercat să practic relația de apropiere dintre profesor și elev, așa cum făcuseră cu noi unii dintre profesorii noștri de la facultate. Aveam dezbateri cu unii dintre elevi și în afara școlii, pe teme de istorie și cultură generală, îndeosebi pe marginea unor cărți sau filme. Îmi aduc aminte, de pildă, de o dezbatere extrem de vie din clasa a X-a, unde fusesem numit diriginte, începând cu noul an școlar. Am discutat cu elevii mei despre filmul „Zorba Grecul”, care rula atunci în oraș. Nu credeam că acei adolescenți vor fi atât de interesați să înțeleagă ceea ce le scăpa din cauza lipsei de experiență. Este adevărat, nici eu nu mă puteam considera un experimentat al vieții, dar cei cinci ani de facultate și lecturile relativ bogate îmi ofereau un orizont mult mai larg decât al lor. Dirigenția fiind ultima oră, elevii mei au dorit să mai rămână, până ce elevii de d. a. ne-au dat afară din clasă. Cei din clasele a XI-a au fost

realmente emoționați când i-am invitat să cânte, în orele mele, împreună cu mine, *Gaudeamus Igitur*. I-am învățat imnul academic în ideea de a-i mobiliza pentru dificilul examen de admitere în învățământul superior. Provoacasem un suflu nou în acea școală, un suflu de respect față de elev și universul lui. De fapt, adusesem acolo ceea ce învățasem în Iași. Unora din cancelarie nu le-a convenit această înnoire și au început să mă șicaneze în felurite forme. A fost un episod de care unii din școală au vrut să profite pentru a mă pune la punct.

La ciclul gimnazial erau clase paralele. La ora de sport, fetele și băieții se despărteau. Adică, fetele din ambele clase făceau împreună ora de sport, iar băieții făceau atunci istoria cu mine. Fiind la un loc, băieții din cele două clase, mi se pare de a VII-a, făceau pe grozavii unii față de ceilalți. Era însă unul care întrecea măsura. Când scriam la tablă, observam că băiatul făcea tot felul de semne, unele chiar obscene, inclusiv la adresa mea. M-am făcut că nu văd și, apoi, i-am atras atenția în mod special să păstreze buna cuviință. Nu s-a astâmpărat. Am reluat explicarea lecției, mergând printre bănci, așa cum obișnuiam; când am ajuns lângă elevul cu pricina, care nu încetase cu prostiile, i-am tras un dos de palmă că a amuțit pe dată. Mai mult decât lovitura, surpriza l-a afectat. A plecat plângând la director. Am fost amenințat că problema va ajunge la Inspectoratul de la Constanța, cu atât mai mult cu cât, am aflat atunci, tatăl băiatului era ofițer de miliție. Salvarea mea a venit exact de unde mă așteptam cel mai puțin. Peste câteva zile, tatăl elevului respectiv a venit la școală, îmbrăcat chiar în uniforma de căpitan de miliție. Când am fost anunțat că mă caută, am crezut că a venit să mă aresteze. Dar, el a ținut să-mi mulțumească pentru modul în care am procedat cu fiul său, că nici el nu mai știa ce să mai facă cu el, fiind obraznic peste măsură. *Cineva trebuia să-i demonstreze că nu poate să-și facă de cap chiar dacă este fiul unui ofițer de miliție*, mi-a declarat el. Cum în acel oraș se auzea totul, aflase că se pregătea sancționarea mea drastică. A mers în cancelarie, a vorbit cu directorul și cu alți profesori, cerându-le să renunțe la orice acțiune împotriva mea. Băiatul cu pricina s-a mai cumințit după aceea.

Eram un tânăr novice nu numai ca dascăl, ci și ca om. Eram la început de drum. După dezamăgirile profesionale suferite în facultate, nu reușisem încă să-mi limpezesc gândurile și să-mi reconsider proiectele. Dar, acea experiență de un an în Eforie Sud a fost deosebit de interesantă și, așa zice, chiar folositoare pentru formarea mea. Îmi aduc aminte de un vechi film

italian, cu celebrul actor Alberto Sordi; filmul cred că se numea „Vitelloni”. Eu îl văzusem în Iași și mă amuzase. Mi-am adus aminte de acest film în Eforie Sud. Filmul descria viața din extrasezon a tinerilor dintr-un orașel italian de pe malul mării. Am uitat întâmplările aduse pe ecran, dar acel orașel italian și locuitorii lui semănau izbitor cu Eforie Sud și locuitorii lui. Eu ajunsesem acolo în decembrie, deci tot în extrasezon. Până la rezolvarea problemelor de cazare și masă, am locuit la gazdă și am mâncat la restaurant. Având multe ore, nu aveam timp să mănânc la prânz și ajungeam la restaurant, de obicei, pe la orele 5-6 seara. Într-una din aceste prime seri în Eforie Sud, stăteam la masa mea, când vine un tânăr și mă întreabă respectuos dacă sunt profesorul Gemil; la răspunsul meu afirmativ, mă invită foarte politicos la masa lor, unde erau adunați în jur de 6-7 tineri. Toți se uitau la mine foarte curioși. I-am mulțumit pentru invitație și i-am spus că voi veni la masa lor, dar după ce îmi voi fi terminat mâncarea și achitat nota de plată. Într-adevăr, am mers la masa lor și, înainte de a mă așeza, am comandat două baterii de vin din cel care îl beau ei. Acest obicei era în Medgidia. În restaurant trebuie să fii domn, ziceau cei din orașul meu drag. Nu te așezi la altă masă, fără să comanzi mai mult decât consumul tău. Gestul a făcut impresie la cei din Eforie Sud. Am făcut cunoștință. Toți erau din Eforie Sud, unul sau doi din Tuzla, din apropiere. Ulterior, am devenit prieten cu cei mai mulți din ei. Erau tineri simpatici, „de oraș”. M-au întrebat, politicos, de unde sunt, unde și ce facultate am terminat, ce predau și la care clase, deși cred că știau despre mine mai mult decât arătau. După un timp, unul ceva mai în vârstă decât toți cei de acolo și care tăcuse tot timpul, îmi spune: „Ești profesor de istorie. Eu sunt din Tuzla, adică țăran; nu am făcut facultatea de istorie ca tine, ci doar liceul ăsta unde tu ești acum profesor. Pot să-ți pun o întrebare exact din domeniul tău, adică din istorie?” Presimțirea mea se adevărea. Mă așteptam să fiu supus la test, dar nu așa devreme. Trecerea lui însemna prestigiu și respect, eșecul ducea la pierderea prestigiului profesional și a poziției sociale pe plan local. În Medgidia, la IMUM și „Cimentul Păcii”, cele două mari întreprinderi ale orașului, inginerii noi erau supuși frecvent la asemenea teste. Unul dintre muncitorii din subordine venea la noul inginer cu o problemă de matematică sau fizică, zicând că este elev la seral și că nu poate să o rezolve. Dacă inginerul

respectiv rezolva problema pe loc, era acceptat ca inginer, dacă amâna sau, mai grav, nu reușea să rezolve problema, pierdea pentru totdeauna respectul muncitorilor din acea întreprindere. Era mai bine să-și ceară transferul. Desigur, mi-am adus aminte de acest obicei din Medgidia și nu mi-a căzut bine ce avea să urmeze. Mi-am dat seama că pregătiseră din timp cursa. Cel din Tuzla se face că se gândește ce întrebare să-mi pună, deși întrebarea lui și răspunsul corect erau deliberate. *La spune, profesore – îmi spune el – numele tuturor președinților SUA, în ordine cronologică, dacă se poate și cu anii lor de prezidențiat. Îți atrag atenția că eu le știu cu exactitate, deși nu sunt profesor de istorie.* Întrebarea era chiar imposibilă. Nu puteam să răspund la o întrebare atât de absurdă. Nici acum nu știu cu exactitate anii de mandat ai președinților americani, cu excepția lui George Washington și Abraham Lincoln. Cronologia nu a fost partea forte a pregătirii mele profesionale. Pentru mine datele sunt repere de orientare în timp, dacă sunt prea multe pot să încurce drumul. În istorie este fundamentală înțelegerea fenomenelor și proceselor istorice. După un moment de tăcere, în care am văzut ochii tuturor sclipind de satisfacție, i-am spus calm celui din Tuzla: *Îți voi răspunde la întrebare, dacă și tu poți să-mi enumeri toți împărații dinastiei Tang, cu anii lor de domnie. Îți atrag atenția că știu foarte bine acest subiect, căci este hobby-ul meu. În plus, știu anii de domnie ai tuturor domnilor români din Moldova și Valahia, ca și ai principilor Transilvaniei. Fiind turcolog de formație, știu și anii de domnie ai tuturor hanilor Hoardei de Aur și ai Hanatului din Crimeea, ca și ai tuturor sultanilor Imperiului otoman.* În realitate, din istoria Chinei medievale, nu știam decât perioada în care dinastia Tang a stat la guvernare și asta datorită dlui. Ignat de la Biblioteca Universitară din Iași, despre care am amintit mai înainte că era pasionat de istoria și cultura chineză. Aflasem de la domnia sa că exista o ipoteză, mi se pare a istoricilor maghiari, cum că această dinastie ar fi de origine turcică sau amestecată cu turcicii vecini, motiv pentru care reținusem denumirea acestei dinastii. *Eu te-am întrebat întâi – îmi zice tuzleanul – tu să-mi răspunzi. Uite – am insistat eu – cred că nu știi nici măcar ce este dinastia Tang, ce să mai vorbim de împărații ei?! Este o dinastie chineză, care a domnit între anii 618 și 907 și întemeietorul ei, împăratul Wu Hiu Tang a domnit între anii 618-631, urmat de fiul său Tang Hu Piu, între anii....* . Și am contiuat să înșir numele inventate pe loc a încă trei-patru împărați chinezi și anii lor

de domnie, până ce tuzleanul a zis că este suficient. *Dacă vrei* – am insistat eu – *trec la voievozii români. Sunt sigur că nu știi nici măcar anii de domnie ai lui Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul; ia spune-mi!* Desigur, nu a putut să-mi răspundă. *În loc să înveți pe de rost, în mod inutil, anii de mandat ai președinților americani, învoătai mai bine despre conducătorii patriei noastre!* am plusat eu. Politizarea problemei a avut efectul scontat. Tuzleanul a tăcut mâlc, iar ceilalți s-au grăbit să treacă la alt subiect. În ceea ce privește dinastia Tang, în afara perioadei arătate, nu era nimic corect; totul era doar invenția mea, atât numele împăraților, cât și anii lor de domnie. Am mizat pe o contraofensivă puternică, cu multe acțiuni de derutare. Am reușit să trec testul, încă cu brio. Apoi, cu acei *vitelloni* autohtoni mi-am petrecut în mod plăcut multe seri și mai ales un întreg sezon de plajă din vara lui 1966.

Păstrez multe amintiri plăcute din acel an. Revederea acelor locuri îmi redă parcă un crâmpeli din acei ani ai tinereții. Cazinoul din Eforie Sud era un loc în care de multe ori am stat până în zori, când intram în mare și ne răcoream. Nu de puține ori am făcut baie în mare și sub clar de lună. Casa de Cultură, unde director era un prieten de al nostru, Martin din Caracal, și aveam acolo locuri gratis rezervate în primul rând de scaune, atât la spectacole și concerte, cât și la filme, era un alt loc predilect unde ne petreceam serile. Plaja era în fața casei de piatră în care aveam o cameră mare și o mică bucătărie de cărămidă cu beci zidit în piatră. Într-o dimineață, venind de la Cazino și cu câțiva doctori detașați pe perioada verii, ne-am băgat în acest beci răcoros, unde aveam câteva sticle de vin bun, aduse de regretatul meu coleg și prieten Jenel Bold, care fusese repartizat ca profesor la Odobești. Nu știu cum am încăput atâtia acolo, unii fiind chiar corpolenți, cum era dr. Galopența.

În fiecare dimineață, când mă trezeam, întindeam mâna sub pat, scoteam reșoul de acolo, îl băgam în priza de la capul patului, apoi mă sculam, umpleam ibricul cu apă, îl puneam pe reșou, și alergam la mare. Înotam o sută de brațe duble în larg, mă întorceam acasă exact când ibricul începea să fiarbă. Îmi beam cafeaua pe terasa casei, desigur cu o țigară. Abia după aceea mergeam pe plajă, unde mă așteptau, în zona Cazinoului, amicii mei vitelloni. Ei erau preocupați de distracții facile, între care alergatul după femei era pe primul loc... Seara era promenada, urma terasa unui restaurant sau vreun spectacol de duzină în grădina Casei de Cultură... La sfârșitul

lunii septembrie, stațiunea recăpăta însă aspectul său de mărunț oraș provincial. Rând pe rând, luminile se stingeau, ferestrele hotelurilor și restaurantelor erau acoperite cu placaj sau rogojini. Am avut atunci senzația unui om părăsit, undeva departe. Dar, vitelloni se adunau zilnic în restaurant sau cofetărie, unde se bea pe datorie, pentru a se lăuda cu isprăvile din vară. Unii dintre ei nu aveau loc de muncă sau trăiau din expediente.

Am dus-o bine, chiar foarte bine în acea vară. Începusem să mă alarmez că nu mai fac nimic din ceea ce făcusem cu atâta plăcere doi ani de liceu și cinci ani de facultate, adică să studiez consecvent, zi de zi. Îmi era teamă că în curând mă voi rata, că acea flacără a pasiunii pentru istorie, care îmi luminase calea către știință, avea să se stingă, nu după multă vreme, pentru totdeauna. Mai mult, mama care mă vizitase de mai multe ori în Eforie Sud, inclusiv la liceu, era foarte bucuroasă că mă aflu aproape de casă. Fiind o femeie hotărâtă, mama făcuse deja planul mutării întregii familii la Eforie Sud, unde se afla deja un văr al ei din Osmancea. Acesta găsisse o casă de vânzare în zona bună a orașului. Din vânzarea casei și a terenului (peste 500 mp) din Medgidia se puteau acoperi peste două treimi din prețul casei din Eforie Sud. Părinții mei aveau desigur niște economii, astfel că realizarea planului era posibilă.

Rechemarea la Iași

Salvarea mea a venit la timp de la bunii mei profesori din Iași. La începutul verii, prin iunie, dacă nu mă înșel, colegul și prietenul meu Veniamin (Vicu) Ciobanu mi-a trimis o scrisoare, prin care mă anunța de faptul că este posibil să apară un post de cercetător științific stagiar la sectorul de Istorie medievală, din cadrul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” al Filialei Iași a Academiei. Așa cum am menționat mai înainte, V. Ciobanu fusese angajat la acest Institut, la absolvire, fără să treacă prin Comisia guvernamentală de repartizare. Nu i-am răspuns imediat lui Vicu, iar atunci când i-am scris nu am precizat nici da și nici ba. Aveam mari rețineri să trec printr-o nouă încercare de felul celor prin care trecusem în Iași, în ultimii doi ani de facultate. Dar, pe la sfârșitul lunii iulie, am primit o scrisoare de la profesorul meu Constantin Cihodaru, cel care încercase să mă oprească ca

asistentul lui. Profesorul C. Cihodaru era atunci decanul Facultății și șeful Sectorului de istorie medievală din Institut. Profesorul mă anunța că intenționează să vină cu soția sa la Eforie Sud, pentru 2-3 săptămâni, și mă ruga să îi găsesc o cameră bună cu chirie. Desigur, i-am rezervat o cameră într-o casă nouă, la oameni cât se poate de serioși. În perioada cât au stat în Eforie Sud, dl. și dna. Cihodaru m-au invitat la restaurant de mai multe ori. De fiecare dată aduceau vorba despre revenirea mea în Iași, la Institut, pentru ca apoi să pot trece la Universitate. Profesorul mi-a spus, cât a putut sau cât a știut, că îi pare foarte rău de ce mi s-a întâmplat cu bursa în URSS și apoi cu postul de asistent, dar că nici conducerea facultății și nici cea a Universității nu au putut face mai mult, că situația este acum diferită, pentru că postul de la Institut va fi ocupat prin concurs. Am înțeles că postul era pregătit pentru mine și că directorul Institutului, profesorul Valerian Popovici, dar și academicianul Cristofor Simionescu, președintele Filialei Iași a Academiei, doreau venirea mea pe acest post de cercetător științific; că voi avea sprijinul necesar pentru locuință, specializare etc. Am evitat răspunsul tranșant, cu atât mai mult cu cât intervenise acum și proiectul mamei mele de a muta toată familia la Eforie Sud. Pe la începutul lunii septembrie am primit însă o telegramă de la Iași, prin care eram invitat urgent acolo, pentru a mă înscrie la concurs. Vicu Ciobanu mă anunțase și el despre data concursului și că se înscriseră 10 sau 12 candidați, între care și un nepot al profesorului C. Cihodaru. În seria înnoirilor anunțate și realizate atunci de către N. Ceaușescu era și Legea sau Hotărârea de Guvern privind ocuparea posturilor vacante prin concurs. Cel mai important era faptul că rezultatele concursurilor nu mai erau viciate de intervenția Partidului sau a Securității. Din păcate, această înnoire a fost valabilă doar câțiva ani...

Când am ajuns la Institut, un bărbat cu mustăcioară și cu ochii ca argintul viu m-a luat în primire că sunt așteptat de atâta vreme, că am venit în ultima clipă, dar că e bine totuși că am venit. Apoi am aflat că acest domn era Leonid Boicu, secretarul științific al Institutului și, totodată, secretarul de partid pe toată Filiala Iași a Academiei Române, care avea atunci circa 400 de cercetători științifici. Dl. L. Boicu m-a luat într-un birou, m-a așezat la o masă, mi-a pus o hârtie albă în față, mi-a dat un pix și mi-a zis, scrie: subsemnatul etc. Era cererea de înscriere la concurs. Așa l-am cunoscut pe dl. Leonid

Boicu, omul care avea să joace un rol însemnat în formarea mea ca om de știință. Venisem cu actele indicate în telegramă, astfel că dosarul meu a fost întocmit pe loc. Când s-a aflat că m-am înscris la concurs, toți ceilalți candidați s-au retras, inclusiv nepotul profesorului C. Cihodaru. Deși eram singurul candidat, concursul a fost cât se poate de serios. Probele scris-oral și limbă străină nu mi-au creat probleme, căci eram încă depozitarul unor vaste și temeinice cunoștințe. După ceva vreme, am primit decizia semnată de academicianul Cristofor Simionescu pentru angajarea mea ca cercetător științific stagiar fără trei ani vechime, cu un salariu tarifar de 1000 lei. Nu spuseseș nimic, deoarece nu eram sigur dacă nu mi se va întâmpla iarăși ceva neașteptat. De această dată, angajarea mea era certă. Trebuia să merg la Iași să semnez contractul de muncă pe durată nedeterminată și să-mi încep treaba acolo. Am mers la Inspectoratul Școlar Constanța să cer transferul. Eram deja în a doua jumătate a lunii octombrie. Inspector general pe oraș era un cunoscut profesor, mi se pare de istorie, de la Liceul Mircea cel Bătrân; cred că îl chema Marcel Ionescu. Acesta a vrut să mă convingă să renunț la Iași și să rămân în Eforie Sud, invocând ca argument frumusețea locului, facilitățile pe care le am acolo și, nu în ultimul rând, salariul, care era aproape dublu față de ce mi se oferea la Iași, unde trebuia să stau la gazdă, cu chirie. Motivele erau temeinice. *Nu-ți dau transferul pentru că nu vreau să faci o prostie; mai târziu îmi vei mulțumi pentru asta*, mi-a spus inspectorul general cu un ton părintesc. În realitate, exista atunci o directivă oficială care cerea autorităților locale să încurajeze fixarea pe posturi a specialiștilor repartizați în mediul rural sau în orașe mici. M-am consultat cu Ramazan abi, care era judecător la Băneasa, atunci. El m-a sfătuit să merg la Iași prin demisie. Vei pierde un an vechimea neîntreruptă, mi-a spus el, dar vei câștiga în cariera academică. Ramazan abi a fost unul dintre foarte puținii oameni care m-au încurajat să mă întorc în Iași. Într-adevăr, după vreo săptămână de frământări, mi-am depus demisia. Trebuia să aștept două săptămâni și apoi să plec la noul loc de muncă; așa prevede Codul Muncii, mi-a spus Ramazan abi. La data legală, în noiembrie 1966, mi-am luat rămas bun de la colegi și prieteni, am luat un camion de la ISBC, mi-am încărcat puțina mobilă pe care o aveam și am plecat la Medgidia. Părinții mei nu știau încă nimic. Când m-a văzut cu camionul în fața casei, mama s-a speriat, la

început, apoi când a aflat despre ce este vorba, s-a așezat jos și a început să plângă. M-a impresionat foarte mult scena și nu am uitat-o niciodată. A trebuit să stau câteva zile să o liniștesc. Tata m-a susținut și cât de cât am liniștit-o pe mama, după care am urcat în tren cu destinația Iași. Mama nu s-a împăcat niciodată cu gândul că am plecat la Iași. La început din greșeală, apoi prefăcându-se neștiutoare, ea spunea celor care o întrebau despre mine că sunt „cerșetor” (în loc de „cercetător”) în Iași.

Privind retrospectiv, îmi dau seama că acel moment a fost decisiv în cariera și viața mea. Cred că am dat dovadă de o mare putere pentru a lua acea hotărâre, care nu părea atunci a fi una înțeleaptă. Dacă rămâneam în Eforie Sud (iarăși *if history*), probabil de mult eram oale și ulcele, așa cum s-a întâmplat cu colegul și amicul meu Cornel Cosmincă. Acesta, fiind din Iași și repartizat la Eforie Sud, a rămas acolo și, în mai puțin de douăzeci de ani, s-a prăpădit, bănuiesc, de ciroză. Se spunea că era un excelent profesor de chimie.

Capitolul V.

Cercetător științific în Iași

Cum spuneam mai înainte, profesorii mei de la Iași nu au reușit, la absolvirea Facultății, să mă oprească ca asistent sau cercetător științific, dar, spre cinstea lor, nu s-au lăsat. Este vorba de profesorii: C. Cihodaru, D. Berlescu, M. Petrescu-Dâmbovița, la care s-a adăugat și N. Gostar. Acesta din urmă nu avea putere de decizie; primii trei aveau însă influență și putere, și Valerian Popovici – directorul Institutului. Profesorul D. Berlescu era prorector, profesorul Constantin Cihodaru era decanul Facultății de istorie-filozofie și șeful Sectorului de Istorie medie din Institut. Pentru a mă încadra în Institut, acești profesori au profitat de scurta deschidere către legalitate și dreptate din acea vreme. Mă temeam însă în continuare de Partid și de Securitate, pentru că bănuiam deja faptul că autoritățile nu doreau ca eu să fac carieră universitară. Nu știu exact motivul; probabil, aflaseră că îmi iubeam neamul și mă interesa istoria și cultura lui. Aceasta nu însemna nicidecum că nu îi iubeam pe români și România. Dar, tocmai atunci începea promovarea oficială a unui naționalism îngust, în care nu era loc și pentru alții, decât undeva jos sau în zone lăturalnice. De această piedică serioasă mi-am dat seama mai bine puțin mai târziu și am trăit toată viața mea, din perioada comunistă, cu conștiința acestui obstacol major în cariera mea profesională.

Am devenit ieșean

În mediul academic se ajungea destul de greu în acele timpuri. Aici era încă valabilă concepția din perioada interbelică, chiar dacă normele erau cele de inspirație sovietică. Dar, în URSS cercetarea științifică se bucura de un mare prestigiu. Așadar, în acea vreme, pentru a ajunge în sfera academică,

trebuia să fi dovedit capacitate științifică și aplecare către studiu și sacrificii materiale, deoarece salarizarea nu era una atractivă. Apoi urma dosarul, în care nu trebuia să existe pete ideologice și politice. Totuși, accesul într-un institut academic era mai lesne decât în învățământul superior, unde rigorile politico-ideologice erau mai drastice. Pe atunci, în viața științifică de la noi era implementat sistemul de tip sovietic, care diviza deliberat mediul academic.

Cercetătorii de la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași nu îmi erau cunoscuți, cu excepția celor de la arheologie și istorie veche. Cum am mai spus, în studenție fusesem atras de arheologie. Dar era acolo, de peste un an, în Institut, colegul și prietenul Ciobanu Veniamin, care a fost oprit la terminarea facultății. Și acolo a fost o problemă... Doar pe el îl cunoșteam din Secția de istorie medie, modernă și contemporană. N-a fost însă nici o problemă pentru că pe profesorii mei, care erau acolo, îi cunoșteam. Întreaga structură a Institutului se afla sub controlul profesorilor mei de la Facultate, cu excepția sectorului de istorie modernă, care era condus de dr. doc. Nicolae Corivan, care nu era însă de la Universitate. Am fost primit foarte bine. Cum am mai menționat, aducerea mea la Institut fusese dorită de toți profesorii mei, inclusiv de conducerea Filialei Iași a Academiei Române, care era condusă atunci de renumitul chimist acad. Cristofor Simionescu.

Profesorii mei m-au tratat cu multă bunăvoință. Adică ei au vrut să mă promoveze, au vrut să mă susțină. Aceași grijă am simțit-o, mai târziu, și din partea academicienilor Emil Condurachi, Mihai Berza, apoi Ștefan Ștefănescu și, multă vreme, din partea lui Șerban Papacostea. Nu am nici un cuvânt critic, de reproș la adresa profesorilor mei, atât de la Iași, cât și de la București. Am avut onoarea să intru sub protecția lor, că așa se obișnuia atunci cu tinerii dotați, cu perspective în cariera științifică. În schimb, am simțit permanent din partea autorităților politice de decizie un tratament diferențiat, de discriminare. Dar, din partea profesorilor, asistenților, colegilor, nu. Totuși, în cadrul unor dezbateri științifice au fost unii colegi de Institut, care de invidie sau în lipsa argumentului, recurgeau uneori la insinuări de natură naționalistă, pentru a-mi închide gura.

În această ordine de idei, mi-am adus aminte de un episod amuzant, dar nu lipsit de tâlc. Era în 1976 sau 1977. Institutul nostru era subordonat atunci Universității Al.I.Cuza, inclusiv pe linie de partid. Ieșisem de la o ședință de

partid, care avusesse loc la Universitate, și mergeam agale împreună cu câțiva colegi de la Institut și Facultate, probabil la o băută, la Casa Universitarilor. Deodată, am simțit că sunt luat de braț și tras deoparte. Era dna. Profesor Janeta Benditer, titulara cursului de Istorie Contemporană Universală, care ne ajunsese din urmă. Dna. Benditer îmi spune la ureche destul de tare, să audă și ceilalți: „Hai, cu mine, turcule ! Să nu stricăm unitatea națională !” La ședința de partid se discutase despre ”unitatea națională de monolit în jurul Partidului și Conducătorului iubit”.

În Institut am fost încadrat la Sectorul de istorie medie, unde șef de sector era profesorul C. Cihodaru. Principalul obiectiv al acestui sector era atunci realizarea și publicarea colecției de mare însemnătate științifică *Documenta Romaniae Historica*, DRH A. Moldova. Redactorul principal era C. Cihodaru și, alături de el, mai erau Ioan Caproșu și Leon Șimanschi. Noi ceilalți, adică: V. Ciobanu, dna. G. Ignat și eu eram pâlmașii. Noi făceam colaționări, indice, corecturi, ceea ce mi-a fost de mare folos pentru că, după aceea, am știut ce să fac cu documentele turcești. Documentul tot document rămâne, indiferent în ce limbă a fost scris. Această perioadă de un an, cât am lucrat la DRH, mi-a fost foarte folositoare pentru cariera mea științifică, mai cu seamă în privința rigorii științifice. Regretatul Leon Șimanschi, lângă care am lucrat mai mult, era un om de o rigurozitate ieșită din comun. Cele mai importante lucrări ale lui sunt consacrate falsurilor din documente și redatării acestora. Numai el putea să descopere falsurile. Ca să descoperi falsul, trebuie să ai o rigoare formidabilă ca să vezi fiecare întorsătură a literei și să compari. Ca să vezi că linia unor litere este dintr-o altă perioadă decât cea în care este datat documentul respectiv ai nevoie de răbdare nelimitată. Oamenii recurgeau și atunci la falsuri, care rareori puteau fi descoperite. Pământul era avuția principală, iar unii se îmbogățeau falsificând acte de moștenire. Desigur, toate documentele erau în chirilică. Practic, un an și ceva am lucrat în bucătăria publicării unui volum de documente. Am parcurs toată procedura, de la citirea documentului, transliterație, traducere, regist, indice, până la corectura șpaltului, ceea ce mi-a fost de foarte mare folos. Volumul des utilizat de documente vechi turcești, pe care l-am publicat în 1984, este după modelul DRH-ului, model cu care m-am familiarizat în Iași. După aceea m-am perfecționat în citirea, traducerea și valorificarea documentelor turco-osmane, care erau mult mai dificile decât cele slavo-române.

Sectorul de istorie universală

În anul următor, în 1967, în toamnă, a fost înființat la Institut – era încă perioada de deschidere de care am vorbit – *Sectorul de istorie universală*, care până atunci nu existase. Nu se putea face în România din acea vreme nimic în afara contextului politic, a directivelor care veneau de la Partid. Numai într-un context de deschidere temporară puteau avea loc schimbări benefice. În acei ani de început ai domniei sale, Nicolae Ceaușescu a promovat o deschidere destul de largă către exterior, cum România nu avusese de la instaurarea regimului comunist. Ne aducem aminte că au venit și președinți americani în vizită, a venit și generalul De Gaulle, iar Ceaușescu a început să meargă în Occident. Această apropiere de Occident s-a făcut inițial prin intermediul Turciei, de unde și relațiile foarte strânse dintre cele două țări în acea vreme. În acest context politic, în 1966, arhivele turcești au fost deschise și pentru cercetătorii români. Primii care au lucrat în aceste arhive au fost Mihail Guboglu și Mustafa A. Mehmed, care au adus și primele microfilme cu surse istorice de factură turco-osmană, punând astfel bazele Colecției de microfilme Turcia din Arhivele Naționale ale României care, pe vremea când eram eu acolo, ajunsese la circa 150.000 cadre de microfilm. Așadar, se anunța o atmosferă prielnică pentru extinderea cercetării științifice și către dimensiunea externă a istoriei naționale, inclusiv către relațiile cu Poarta otomană și Hanatul Crimeei. Spirit întreprinzător, regretatul Leonid Boicu a fost cel care a sesizat posibilitatea înnoirii cercetării științifice de la Institutul nostru din Iași. Grație străduințelor sale, în toamna anului 1967, a fost inaugurat noul Sector de istorie universală din cadrul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași. Îndrăznesc să cred că, prin înființarea acestui nou sector, curând după încadrarea mea în Institut, s-a urmărit, de fapt, reluarea, sub o formă restrânsă și disimulată, a activității primului Institut de Turcologie din România, care funcționase în Iași, între anii 1940-1945 (mai exact, între 1940 și 1943), sub conducerea turcologului german Franz Babinger. De altfel, la aniversarea a 20 de ani de la fondarea Institutului nostru (1969), dl. Leonid Boicu declarase cât se poate de clar că: „sectorul (de Istorie universală – T. G.) urmărește o specializare strictă, plecând tocmai de la condițiile informării în acest domeniu la Iași și de la perspectivele tinerilor, în care scop accentul va cădea pe orientalistică”. Tinerii menționați eram

noi, adică Veniamin Ciobanu și eu. Tema mea de debut în cercetarea științifică propriu-zisă a fost „Relațiile moldo-tătare în sec. XVIII”, iar a lui V. Ciobanu a fost „Relațiile Moldovei cu Polonia”, în aceeași perioadă. Dl. L. Boicu urmărea astfel să acopere o perioadă mai puțin cunoscută din istoria Moldovei și, prin extensie, a României. La rândul său, dl. L. Boicu se axa pe relațiile cu Austria în secolul al XIX-lea, iar profesorul Dimitrie Ciurea, reputat latinist, șeful sectorului, avea în vedere legăturile cu lumea occidentală în evul mediu. Spre deosebire de mine, V. Ciobanu nu lucrase până atunci în domeniul ales, nu cunoștea nici limba poloneză. Colegul și prietenul Veniamin (Vicu) Ciobanu fiind însă un om deosebit de ambițios și muncitor, s-a mobilizat cu toate forțele sale și, într-un timp relativ scurt, a reușit să se pună la punct atât cu problematica istoriei Poloniei, cât și cu limba poloneză. Dată fiind și prietenia noastră încă de la începutul facultății, am format o echipă deosebit de activă și performantă. Se poate observa faptul că cel puțin unele dintre lucrările noastre se completează reciproc, atât tematic, cât și informațional.

Conducerea Institutului ne-a susținut în străduințele noastre de perfecționare și în demersurile noastre științifice. În toamna anului 1967, după decesul prof. V. Popovici, directorul Institutului fusese numit profesorul M. Petrescu-Dâmbovița, care acorda o importanță foarte mare specializării și documentării în străinătate, el însuși fiind format la școala germană. Cum era și firesc, Sectorul de istorie universală se afla în atenția specială a directorului pentru trimiteri la specializare și documentare în străinătate. Profesorul mi-a mărturisit, încă de atunci, că are în vedere să mă trimită în R. F. Germania, cu o bursă Humboldt sau DAD, dar că mai întâi ar trebui să merg în Turcia pentru a-mi aprofunda cunoștințele de istorie și mai ales de paleografie și limbă turco-osmană. Numai că, intențiile bune ale profesorului M. Petrescu-Dâmbovița nu se puteau materializa ușor, mai cu seamă în cazul meu. Abia la sfârșitul anului 1970 am putut să ajung pentru prima oară în Turcia, având în buzunar 250 USD, ca bursă UNESCO.

Mobilizat în prima linie a frontului

Am ajuns prima oară în Turcia, pentru cercetări științifice, după mai mult de patru ani de la încadrarea mea la Institutul academic din Iași, ceea ce pentru acele vremuri nu era însă prea mult. Între timp, intervenise criza cehoslovacă, din vara anului 1968, când N. Ceaușescu a avut într-adevăr o

poziție demnă, care a trezit admirația întregii lumi. Dar, această criză internațională a avut efecte neașteptate și în privința planului meu de cercetare științifică de la Institut. În toamna aceluiași an, am fost concentrat la regimentul aflat în apropierea aeroportului din Iași, adică în partea către Prut. Aveam gradul de sublocotenent și ni s-a spus că acest regiment avea misiunea să lupte în linia întâi de rezistență împotriva unei posibile invazii sovietice. A fost o lună de instrucție intensă. Toți ofițerii de rezervă mobilizați atunci eram conștienți de seriozitatea situației.

Potrivit informațiilor apărute în presă, dar mult mai târziu, serviciile secrete britanice și olandeze aflaseră, încă din septembrie 1968, detalii ale planului de invadare a României. Forțele sovietice, ungare și poloneze urmau să atace România din trei părți, în ziua de 22 noiembrie 1968, orele 04.00. Totalul forțelor de agresiune era estimat la 150.000 militari. Fără îndoială, Nicolae Ceaușescu și Guvernul României fuseseră informați despre acest plan al Moscovei. Exact în acea toamnă fusesem chemat și eu sub arme, la un regiment de elită al armatei române, care trebuia să opună rezistență în primele clipe ale invaziei sovietice. Acolo l-am regăsit și pe vărul meu Usni din Medgidia, care își satisfăcea serviciul militar.

În toamna anului următor am fost din nou mobilizat sub arme, în același regiment, de această dată cu gradul de locotenent. Cred că pericolul invaziei sovietice nu fusese încă înlăturat. În orice caz, era clar faptul că fusesem destinat să fiu carne de tun. Dacă atacul armat sovietic s-ar fi produs, cel mai probabil m-aș fi numărat printre primii „eroi care s-au jertfit pentru apărarea Patriei”. Am fost și am rămas convins de faptul că România era hotărâtă atunci să opună rezistență armată unui eventual atac sovietic. Cred că această poziție fermă a României și demersurile ei diplomatice inteligente au fost motivele care i-au oprit pe sovietici de la invadarea țării noastre. N. Ceaușescu a câștigat atunci enorm, în planul imaginii, atât în țară, cât și în străinătate. Din păcate, el și cei din jurul lui nu au știut sau, mai degrabă, nu au fost în stare să fructifice în interesul țării și pe termen lung acest imens capital politic. Dimpotrivă, această mare popularitate l-a încurajat pe N. Ceaușescu să instaureze curând un regim dictatorial din în ce mai apăsător.

În numărul din septembrie 1968 al popularei reviste „Magazin Istoric” urma să-mi apară un articol consistent consacrat faimoasei căpetenii a tătarilor nogai din Bugeac și Dobrogea, Kantemir mârza (pașa), care este un personaj principal și în romanul „Neamul Șoimăreștilor” al lui Mihail

Sadoveanu. Articolul era intitulat: „Kantemir Mîrza – între ficțiunea literară și realitatea istorică”. Revista fusese deja tipărită, încasasem și drepturile de autor (vreo 700 lei net), dar în ultima clipă, înainte de difuzare, întreaga ediție a fost trimisă la topit. Din câte am aflat, se pare că articolul meu ar fi fost cauza acestei decizii extraordinare a forurilor superioare de partid și de stat. Pe scurt, începând cu septembrie 1968 a fost interzisă orice aluzie la Basarabia, mai precis la teritoriul românesc de peste Prut. Era un fel de „a sufla și în iaurt”. Se urmărea să nu se ofere pretext Moscovei să acuze România de revendicări teritoriale. Problema a produs chiar și situații de neconceput în știință, care pot fi probate cu lucrările științifice publicate în acea vreme. De exemplu, una din cărțile de referință ale lui N. Iorga, intitulată „Studii istorice privind Chilia și Cetatea Albă”, putea fi citată doar „Studii istorice”, pentru că era interzisă citarea vreunei localități din stînga Prutului. În aceste condiții, se înțelege că nu mai puteam continua cu tema mea privind relațiile moldo-tătare în sec. XVIII, în care eram obligat să fac referiri dese la Bugeac și Crimeea. Consiliul științific al Institutului a luat în dezbatere această chestiune în 1969 și a decis să-mi schimbe tema de plan, începând cu 1970, în „Poarta otomană, Hanatul Crimeei, Polonia și Moldova între 1621-1672”, subiect cu care m-am înscris, în același an, la doctorat. Așadar, am lucrat la tema inițială timp de doi ani, adunând un material documentar bogat, pe care l-am valorificat parțial abia după 1990.

Pregătirea doctoratului

Ca cercetător științific debutasem deja, încă din 1967, cu o recenzie, iar în 1968, publicasem primul meu studiu consistent, care este citat și astăzi, intitulat „Două documente tătărești referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova”, adăugând în anexă traducerea celor două documente tătărești crimeene. Erau primele documente istorice tătărești traduse integral în limba română. Publicarea de documente reprezentă proba de foc a unui istoric medievist. În întreaga mea carieră științifică am publicat circa 300 (trei sute) de documente turco-osmane și tătărești medievale, din care peste 97% erau inedite. Într-o discuție particulară pe care am avut-o cu acad. Constantin C. Giurescu, în 1967, acesta spunea că nu poate fi nimeni istoric medievist fără a cunoaște o limbă (desigur, și

paleografia acesteia) a surselor istorice medievale. Acest specialist este cu atât mai valoros – sublinia profesorul C. C. Giurescu – cu cât știința sa este într-un domeniu mai dificil, cum sunt scrierea și limba veche turco-osmană. Ori, la ora actuală, sunt profesori universitari titulari la cursuri de istorie medie (chiar și universală) care nu cunosc nici o limbă străină, cu atât mai puțin una veche sau vreo paleografie. Atunci, de ce ne mai mirăm că nu mai avem specialiști în istoria medievală?

Exigențele științifice erau atunci mult, mult mai mari decât cele actuale. Din păcate, mi se pare că doctoratul a devenit acum o „mișcare de masă”, tocmai pentru faptul că prea mulți neaveniți și impostori s-au împopoțanat cu acest titlu. Nomenclaturii comuniști nu au îndrăznit să pretindă titluri academice, așa cum au făcut și fac „politrucii” de astăzi. Oricine ajuns întâmplător sau exclusiv pe criterii politice pe o funcție înaltă, vrea să obțină musai și titlul de doctor, chiar dacă persoana respectivă nu știe nici măcar ce este cercetarea științifică.

În anii 1970, obținerea calității de doctorand nu era la îndemâna oricui. Mai întâi, trebuia să fi dovedit capacitatea de a face cercetare științifică, cunoașterea în profunzime a istoriei românești și universale cel puțin din zona temei alese pentru teza de doctorat. Comisia de examinare prin fața căreia am trecut eu și colegii mei era una severă. Era formată din profesori și foști profesori cu renume. M-am pregătit foarte serios pentru examenul de admitere, timp de câteva luni de zile, studiind bibliografia dată, până la ultima lucrare. Așa au făcut și ceilalți colegi care s-au înscris, împreună cu mine, la profesorul Dimitrie Ciurea. Toți eram conștienți de greutatea titlului academic la care aspiram. În final, am parcurs toate etapele doar doi, din cei patru candidați inițiali. În primii doi ani ai doctoranturii am fost obligați să susținem trei examene și trei referate tematice. Comisia de examinare era conștientă de prestigiul titlului academic pe care urma să îl dobândim și ca atare era deosebit de severă. Mai ales profesorul Constantin Angelescu, fiul celebrului Dr. Angelescu din perioada interbelică, dădea dovadă de o mare exigență. Un asemenea examen dura pe puțin o oră cu fiecare candidat, în parte. Iar referatele erau susținute în plenumul Institutului, în cadrul ședințelor periodice de comunicări științifice, ceea ce impunea un nivel științific corespunzător. Având o temă de istorie a relațiilor internaționale din răsăritul și sud-estul Europei în sec. XVII, a trebuit să învăț și limba italiană medievală, deoarece foarte multe documente de care aveam nevoie fuseseră redactate în această limbă.

Colegul Veniamin Ciobanu și-a susținut teza de doctorat în iunie 1975, iar eu în iunie 1976. Exact în acei ani apăruse o măsură absurdă care obliga ca tezele de doctorat să nu depășească 200 de pagini și să fie dactilografiate la un rând, pe ambele fețe ale foi de hârtie. Se credea că se va face economie de hârtie. A fost un chin suplimentar, căci teza mea a avut inițial mult mai mult de 200 de pagini; am fost nevoit să o reduc până la limite legale, căci altminteri nu ar fi fost înregistrată la biroul doctoral al Universității. În Comisia mea de doctorat au fost: acad. M. Petrescu-Dâmbovița, președinte; prof. univ. dr. Dimitrie Ciurea, conducător științific; acad. Mihai Berza, acad. Florin Constantiniu, acad. Șerban Papacostea, cerc. șt. gr. I dr. Leonid Boicu. Pe lângă referatele membrilor Comisiei, am avut și în jur de 20 de referate scrise pe marginea Rezumatului tezei de doctorat. Susținerea s-a făcut în impunătorea sală a Senatului Universității „Al. I. Cuza”, care era arhiplină. Am rămas cu regretul că tatăl meu, pe care îl invitaseam special pentru acest eveniment deosebit, nu a putut să fie în acea zi în Sala Senatului. Poate de oboseala drumului, poate de emoție, în acea dimineață el nu s-a simțit bine, astfel că am avut atunci și grija aceasta.

În acea vreme doctoratul avea o greutate mult mai mare decât are acum, în primul rând pentru că se obținea mult, mult mai greu. Nu știu exact, dar am auzit că în acele vremuri obțineau titlul de dr. doar câteva zeci de persoane pe an, iar acum se dau câteva mii de titluri de dr. pe an în România. Diploma de doctor se înmâna, cel puțin la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, în cadrul unei ceremonii speciale, care avea loc în eleganta Sală a Senatului. Această ceremonie se desfășura doar de două ori pe an, la sfârșitul primului semestru și la sfârșitul anului. Toți cei care primiseră avizul Comisiei Superioare de Diplome și al Ministerului Învățământului în acel semestru primeau diploma de *doctor în științe* personal din mâna Rectorului, care îl felicita pe fiecare în parte și apoi se servea câte un pahar de șampanie. Acum, diploma de *doctor în științe* se ia de la secretariat, ca un banal act administrativ.

Teza mea de doctorat a fost publicată la Editura Academiei, în 1979, sub titlul „*Țările Române în contextul politic internațional (1621-1672)*”, fiind apreciată prin recenzii elogioase în reviste de specialitate și în periodice de cultură din țară și străinătate, inclusiv în prestigioasa publicație „*American Historical Review*” (recenzie pozitivă de Frederick Kellog, în vol.86, nr.1/februarie 1981). Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din

Iași a propus această carte pentru Premiul Academiei. Dar, în ultima clipă, ea a fost scoasă de pe lista cărților premiate, ca urmare a unei dispoziții venită din afara Academiei Române.

Trebuie să menționez mai întâi că prima mea ieșire în afara țării a fost în mai 1969, în Bulgaria. Am stat acolo timp de două săptămâni, studiind în Biblioteca „Chiril și Methodiu” și în Arhivele de Stat din Sofia. Cu acel prilej, i-am cunoscut pe cei mai de seamă turcologi bulgari ai timpului: Gălăb Gălăbov, Vera Mutafcieva, Bistra Tvetkova, Boris Nedkov, cât și pe unii intelectuali de frunte ai populației turce de acolo, ca: Riza Molov și Mefküre Molova, Ibrahim Tatarlı, Cenghiz Hakov ș.a. Este locul să menționez aici faptul că soția distinsului intelectual care a fost Riza Molov, cunoscuta lingvistă Mefküre Molova, era tătăroaică originară din Dobrogea de sud, fiind sora apreciatei poete și profesoare Emel Emin din Constanța. Din nefericire, Riza Molov a fost una dintre primele victime ale campaniei jivkoviste de asimilare forțată a turcilor din Bulgaria. Ibrahim Tatarlı luptase ca partizan în munți împotriva fascismului și era cadru didactic la Universitatea Chiril și Metodiu din Sofia, iar Genghiz Hakov este, de atunci, prietenul meu bun și generos, care mă aștepta în gara din Sofia de fiecare dată când mergeam sau veneam de la Istanbul, cu trenul.

Deplasarea în Bulgaria a avut loc în cadrul schimburilor interacademice, cu pașaport de serviciu. La secția de documente turco-osmane din Sofia se află multe documente referitoare la Dobrogea. Din câte știu, aceste documente erau în trenul cu care se evacua, în 1878, inclusiv arhivele din județele actuale Tulcea și Constanța. Trenul a fost oprit de bulgari și încărcătura confiscată. Dar, ceea ce m-a revoltat atunci și mă deranjează acum este faptul că toate documentele turcești referitoare la localități din Dobrogea românească erau fișate acolo ca fiind referitoare la „târguri (orașe) bulgărești”. Potrivit uzanțelor vremii, la întoarcere am făcut un raport scris, inclusiv despre această chestiune, adresat conducerii Institutului și Academiei Române.

În atenția Securității

Cred că în toamna aceluiași an, 1969, profesorul M. Petrescu-Dâmbovița, directorul Institutului mi-a spus că ar exista o posibilitate să merg cu o bursă în Turcia. După o vreme, profesorul mi-a spus că în Turcia s-ar afla deja, de mai multe luni, cu astfel de burse, doi cercetători români: Mihai Maxim și

Anca Ghiță. Dl. M. Maxim se întorsese din URSS, mi se pare chiar în acel an, fusese încadrat de îndată la Universitatea București și trimis imediat în Turcia. Anca Ghiță era fiica unui fost ambasador român la Ankara, din perioada interbelică și, în acea vreme, era cercetător științific la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. Anca Ghiță s-a ocupat de turcologie, mai bine zis de istoria Dobrogei în perioada otomană, dar fără să știe limba turcă, cu atât mai puțin scrierea și limba vechilor documente turco-osmane. Pe la jumătatea anilor 1970, am asistat la susținerea unui referat de doctorat de către Anca Ghiță la Universitatea din București. Conducătorul ei de doctorat era regretatul acad. Mihai Berza, care i-a recomandat doctorandei sale *să tragă concluziile exclusiv pe baza materialului documentar și să nu-și fixeze mai întâi concluziile, apoi să caute probele. Dacă vei proceda așa, cum este corect, atunci vom merge braț la braț la susținere*, a avertizat-o „Seniorul istoriografiei române”. Din câte știu, Anca Ghița nu și-a susținut doctoratul cu acad. Mihai Berza.

Pe la începutul anului 1970, profesorul M. Petrescu-Dâmbovița m-a anunțat cu multă satisfacție faptul că a obținut o bursă pentru mine în Turcia, de la acad. Emil Condurachi, care era atunci secretarul-general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, de pe lângă UNESCO. Directorul mi-a aprobat imediat o deplasare la București, mi-a dat o scrisoare de recomandare către acad. E. Condurachi și mi-a cerut să aduc hârtiile necesare pentru a face demersurile necesare pentru obținerea pașaportului.

Doresc să subliniez de la început faptul că, regretatul acad. Emil Condurachi și fiica Domniei Sale, prof. univ. dr. Zoe Petre, fost consilier prezidențial, au avut un rol benefic în viața mea și a familiei mele. Îmi exprim și aici recunoștința. Avusesem onoarea să fiu prezentat acad. Emil Condurachi în 1967, cu ocazia înmormântării prof. Valerian Popovici, la Roman. Acad. E. Condurachi fusese coleg de liceu cu răposatul. Academicianul m-a primit cu multă bunăvoință, mi-a dat hârtia care atesta obținerea bursei și m-a rugat să vin la Domnia Sa înainte de a pleca în Turcia, pe care o credea realizabilă în 2-3 luni. La întoarcerea în Iași am făcut imediat demersurile pentru pașaport. Procedura era complicată, dar nu încă atât de dificilă, cum avea să devină peste câțiva ani. Directorul Institutului și conducerea Filialei Academiei, personal Președintele acad. Cristofor Simionescu, îmi acordau tot sprijinul. Dar, răspunsul Miliției din Iași privind aprobarea eliberării pașaportului întârzia să vină. Începusem să mă alarmez, deoarece

soția mea era însărcinată și, după socotelile noastre, urma să nască în toamna aceluia an 1970. Plănuisem să mă întorc înapoi cel târziu în vara aceea. Prin mai sau iunie am primit un telefon (desigur la Institut, căci acasă nu aveam așa ceva) de la o persoană care s-a recomandat a fi de la Miliție și, spunând că dorește să lămurească niște chestiuni legate de dosarul meu de pașaport, mi-a dat întâlnire în oraș. Nu m-am gândit, cum ar fi fost normal, de ce acest ofițer nu mă chema la sediul Miliției și îmi dădea întâlnire în oraș. L-am informat, cu bucurie, pe dl. Leonid Boicu despre acest telefon, crezând că, în sfârșit, aveam să obțin pașaportul atât de râvnit. Am sesizat că dl. L. Boicu nu a împărtășit bucuria mea, ba chiar mi-a atras atenția să fiu cu băgare de seamă. Nu am înțeles prea bine atunci ce a vrut să spună. M-am întâlnit cu acea persoană, dacă nu mă înșel, la barul Continental, din centru. S-a prezentat că, de fapt, este ofițer de securitate, mi se pare căpitan, și că trebuie să discute mai multe cu mine, deoarece ar fi niște probleme în dosarul meu. Era pentru prima oară când aveam de-a face cu temuta instituție. Atunci am înțeles rezerva dlui. L. Boicu și mi-am adus aminte brusc de o convorbire ciudată pe care o avusesem cu el, prin noiembrie 1969.

Cum am mai menționat, în toamna aceluia an fusesem din nou concentrat în armată, la același regiment de lângă aeroport. Într-o seară, după program, am întârziat împreună cu câțiva camarazi în restaurantul Moldova, din centru. Acolo m-am întâlnit cu dl. L. Boicu, care intrase să bea ceva, în drum spre casă. Ne-am așezat la o masă, doar noi doi. Îmi făcea mare plăcere să stau de vorbă cu acest om deosebit de inteligent, cult și binevoitor. La un moment dat, dl. L. Boicu a ținut să-mi atragă atenția că la Comitetul de Partid al Filialei Academiei fusese primită, de curând, din partea Securității, o informare privind atitudinea mea proturcă și nu tocmai favorabilă regimului comunist. Dl. L. Boicu era atunci secretarul de partid pe Filiala Iași a Academiei Române, funcție foarte importantă în acea vreme. Această informare – a menționat dl. L. Boicu – fusese făcută „de un neam de-al tău”. Știrea m-a îngrijorat, dar dl. L. Boicu a refuzat să-mi dea alte elemente. Ajuns acasă, soția a sesizat frământarea mea și mi-a cerut să-i spun despre ce este vorba, pentru a găsi împreună o cale de soluționare, așa cum obișnuisem până atunci. Eu luasem *tale quale* spusele dlui. L. Boicu, gândindu-mă la una dintre rudele noastre. Împreună cu soția mea ne-am pierdut multă vreme, încercând să-l depistăm pe turnătorul din familie. În cele din urmă, ne-am oprit la câte o rudă din partea mea și din partea ei. Mulți ani am fost

circumspecți față de aceste rude. Într-un târziu mi-am dat seama că, de fapt, dl. L. Boicu se referise la „neam” în sensul de etnia turco-tătară și nu de rude. Nici acum nu știu exact cine a fost acel *soydaş* (conațional), care mi-a pus de la început un bolovan atât de greu în dosarul meu de la Securitate. De fapt, nu am vrut să știu precis, deși am bănuieli serioase... Prefer să-i păstrez pe așa-ziii mei „prieteni”, decât să îi scot definitiv din sufletul meu.

Ofițerul de securitate pomenit m-a mai chemat de câteva ori la întâlniri. De fiecare dată îmi spunea că trebuie să știe cât mai multe despre mine, pentru a putea argumenta cererea de aprobare a pașaportului. Într-adevăr, nu m-a întrebat nimic altceva decât despre mine și relațiile mele cu rudele și cunoștințele din Turcia. Mi-a cerut și în scris. Mărturisesc că am fost destul de credul. I-am răspuns la toate întrebările în mod sincer. Ofițerul îmi spunea că trebuie să-i răspund sincer la toate întrebările, dacă vreau să obțin pașaportul pentru Turcia. Doream, într-adevăr foarte mult să ajung în arhivele și bibliotecile din Turcia, fără de care nu aș fi putut deveni un specialist în adevăratul înțeles al cuvântului. Mă înscriesem în același an la doctorat; teza mea trebuia să aibă o bază documentară cât mai solidă de cronici, documente otomane și tăărăști crimeene. Căpitanul de securitate continua în același timp să-mi prezinte Turcia ca o țară plină de oameni răi, care abia așteptau să ajung eu acolo pentru a mă atrage în tot felul de capcane. Îmi expunea tot felul de scenarii, în care serviciile secrete turcești mă vor urmări, mă vor atrage într-o cursă și mă vor obliga să devin agentul lor. Dar – mă avertiza securistul – noi vom afla în ce te-ai băgat, pentru că avem și noi oameni acolo, care vor fi cu ochii pe tine. În naivitatea mea, am încercat să-i demonstrez ofițerului faptul că turcii nu sunt totuși așa de răi, cum crede el, aducându-i ca argumente și câteva întâmplări, despre care auzisem de la alții, în care cetățeni turci s-ar fi purtat deosebit de prietenoși față de unii turiști români. M-a pus să fac și în scris aceste declarații. În final, securistul mi-a pus în față un formular de Angajament, spunându-mi că semnarea lui ar fi garanția că voi fi loial țării care m-a crescut și m-a educat. La început, nu am știut exact despre ce este vorba; am crezut că ar fi chiar un angajament de loialitate față de țară, pe care eram gata să îl semnez. Dar, citind documentul, am văzut că era vorba să devin informatorul Securității. I-am spus categoric ofițerului de securitate că nu semnez așa ceva, chiar dacă aceasta va însemna respingerea cererii mele pentru pașaport. Ofițerul s-a supărat, făcându-se roșu de furie, dar nu mi-a vorbit urât și nici nu m-a

amenințat. M-a îndemnat, „prietenește” – a ținut el să sublinieze – să nu ignor sfaturile sale, spre binele meu.

Prin adeverința nr.11126/26.11.2009, eliberată de CNSAS și îndreptare de eroare materială nr.1472/06/11.09.2014, a fost confirmat oficial faptul că, în dosarele mele de la Securitate „**nu există Angajament semnat de domnia sa**”, adică de Tasin Gemil, și că acestuia „**nu i se poate atribui calitatea de lucrător/colaborator al Securității**” . În cartea mea „Pe drumurile istoriei”, vol.II, Editura Presa Universitară Clujeană, 2019, pp.321-423, am publicat peste 60 de pagini de documente *strict secrete*, originale din dosarele mele de la Securitate, care atestă fără dubii nu numai că nu am colaborat cu Securitatea, ci și faptul că am fost persecutat timp de 20 de ani de aceasta. Nu știu dacă vreun alt istoric din România a mai făcut așa ceva, adică să-și dezvăluie dosarul sau dosarele de la Securitate, cum am făcut eu. Nu consider necesar să revin asupra acestui subiect și aici.

După respingerea semnării angajamentului de colaborator, nu mai credeam că voi merge în Turcia, cel puțin într-un timp previzibil. Dar, către sfârșitul anului 1970, cred că în decembrie, am fost chemat la Miliția Iași să-mi ridic pașaportul. Ulterior am aflat că directorul Institutului, profesorul M. Petrescu-Dâmbovița, și secretarul științific al Institutului, dl. Leonid Boicu, care era și secretarul de partid pe toată Filiala Iași a Academiei, garantaseră faptul că mă voi întoarce din Turcia și că nu voi face ceva contrar intereselor României. Cred că nu întâmplător, aprobarea pașaportului mi-a fost dată abia după nașterea fiicei noastre, Edis, la 20 octombrie 1970, adică după aproape un an de la depunerea cererii în acest sens.

Am dus soția și copilul abia născut în Dobrogea, la rude, și pe la 23-24 decembrie 1970 am pornit cu trenul la Istanbul, cu schimbare la Sofia. Înainte de a pleca, profesorul M. Petrescu- Dâmbovița mi-a dat o recomandare oficială în limba franceză, în calitatea sa de director de Institut, către autoritățile științifice din Turcia. Recomandări nominale mi-a dat și regretatul Aurel Decei, către prietenii săi din Turcia, renumiții profesori: Halil Inalçık, Ömer Lütfi Barkan, Enver Ziya Karal, Bekir Sıtkı Baykal; Ö. L. Barkan fusese coleg cu Fernand Braudel și se formase la Școala de la Annales din Paris. Prietenul turc cel mai apropiat al lui A. Decei, profesorul Tayyib Gökbilgin, s-a aflat chiar în acele zile în București. La invitația personală a lui A. Decei,

am participat la conferința pe care a ținut-o profesorul turc la Casa Oamenilor de Știință din București. Cu acel prilej, A. Decei m-a prezentat profesorului turc cu recomandări din cele mai elogioase. Într-adevăr, profesorul T. Gökbilgin a fost unul dintre cei care m-au sprijinit constant în timpul șederii mele în Turcia, dar și după aceea. Prof. T. Gökbilgin își făcuse doctoratul în Ungaria și, ca urmare, avea o anumită simpatie față de Ungaria, dar – îmi spusese A. Decei – el înclinase totuși balanța în favoarea românilor, atunci când îl susținuse pe prietenul său A. Decei în competiția acestuia, mi se pare chiar cu turcologul naționalist maghiar László Razsony, pentru scrierea articolului despre Transilvania în prestigioasa colecție *Islam Ansiklopedisi*. Reîntâlnirea dintre cei doi prieteni a fost deosebit de emoționantă. Primele întrebări puse de A. Decei lui T. Gökbilgin s-au referit la starea mormântului soției sale și ce s-a întâmplat cu biblioteca sa. T. Gökbilgin l-a asigurat că s-a îngrijit personal de mormânt și că statuia (copie după „Dacia capta”, făcută de un sculptor polonez) este în bună stare. În privința bibliotecii, T. Gökbilgin și-a exprimat regretul că nu a aflat la vreme de faptul că proprietărea sa scosese la vânzare cărțile, pentru a acoperi chiria neplătită. A. Decei a regretat enorm cărțile grecești și turcești, multe din ele manuscrise, adunate de el de-a lungul anilor din anticariatele Istanbulului. Așa cum îmi mărturisise, Aurel Decei avea de gând să doneze aceste manuscrise și cărți vechi Bibliotecii Academiei Române.

Al doilea Dimitrie Cantemir

S-a publicat și o carte despre Aurel Decei, mi se pare în 2005, de către Ioan Opreș, pe baza documentelor de la CNSAS. Dar, eu voi vorbi aici făcând abstracție de această carte, deoarece voi relata ce am aflat direct de la regretatul Aurel Decei. Doritorii pot face confruntarea dintre aceste informații și cartea lui I. Opreș. Asta este treaba lor! După convingerea mea, Aurel Decei era un ardelean adevărat, care își iubea țara și neamul, așa cum iubea și Turcia și poporul turc. Era un european veritabil, după cum era și un oriental sadea. Aurel Decei a îmbinat în personalitatea sa ambele ipostaze, fără să simtă nici cel mai mic antagonism între ele. Era, într-un fel, creația lui N. Iorga, care obținuse pentru el prima bursă de stat în turcologie. În anii

1930, A. Decei a făcut studii temeinice în Germania, Franța, Italia și Turcia. Cunoștea limbile acestor țări și în plus turca-osmană, latina, greaca, maghiara, armeană, araba și persana. A fost, cred, după Dimitrie Cantemir, cel mai bine pregătit turcolog român. Ca și principele-cărturar moldovean, ardeleanul Aurel Decei a trăit în Turcia timp de aproape 20 de ani, frecventând cercurile intelectuale cele mai înalte din această țară. Dar, din păcate, vitregia vremurilor nu i-a permis lui A. Decei să-și valorifice plener competențele. Ca unul care l-a cunoscut destul de bine, cred, pot să spun că A. Decei a fost molipsit și de o doză de lenevie orientală... Poate a vrut să recupereze și anii pierduți în pușcăria comunistă?!

Cred că era în mai sau iunie a anului 1970, când am stat de vorbă cu Aurel Decei aproape o noapte întreagă, mi se pare la restaurantul „Cina” din București. Atunci mi-a povestit o bună parte din viața sa, cu destule amănunte, pe care, din păcate, în mare măsură le-am uitat de-a lungul timpului. Am vrut să le scriu într-un caiet, dar am renunțat de frica Securității, care tocmai atunci mă luase în colimator. Interesant este episodul răpirii lui Aurel Decei de către Securitate, din Berlin, în decembrie 1957. Din relatarea lui A. Decei, pe care am povestit-o, parțial, mai târziu, și altor colegi, am reținut următoarele: ca ministru al propagandei în Guvernul din Exil al României, Aurel Decei avea o activitate intensă în Istanbul, unde se aflau atunci și ambasadele europene, inclusiv cea a României. Dat fiind războiul rece și legăturile sale în protipendada turcă, evenimentele organizate de Aurel Decei, îndeosebi la Catedrala ortodoxă, aflată chiar în fața Ambasadei României din zona Taksim (apoi multă vreme clădirea Consulatului General al României, iar acum este sediul ICR Istanbul), boicotau efectiv acțiunile diplomatice ale Ambasadei, abia redeschisă, după reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două state. A. Decei era convins că acesta ar fi fost motivul principal al răpirii sale, adică pentru a fi neutralizat ca opozant politic. Acțiunea a fost pusă în aplicare cu participarea multor agenți și colaboratori ai Securității (probabil și ai NKVD) din Turcia și Germania. În decembrie 1957, A. Decei era în Berlinul occidental, pentru a participa la o reuniune științifică de turcologie. Într-una din seri a fost invitat acasă la un profesor german. Dar, mașina nu l-a dus la profesor, ci într-un alt loc, unde a fost amețit. S-a trezit abia în avionul special care îl ducea la București. Ulterior a aflat că fusese trecut în Berlinul comunist, de acolo cu un avion la Praga, unde îl aștepta avionul trimis de la București. De la aeroport, Aurel

Decei a fost dus direct la tribunalul militar, care l-a acuzat de trădare, spionaj etc. și, în mai puțin de 15 minute, l-a condamnat la moarte. Abia în închisoare ar fi început interogatoriile și torturile fizice și, mai ales, psihice. I se promitea comutarea pedepsei, cu condiția să dea informațiile pe care le deținea cu privire la Guvernul din exil și despre relațiile sale din Turcia și Occident. A. Decei îmi spunea că cel mai mult l-a durut faptul că oameni în care a avut încredere ani întregi, inclusiv gazda și amanta sa grecoaică din Istanbul, îl vânduseră și încă de mult timp. Tribunalul militar și anchetatorii din Securitate aveau informații pe care doar anumite persoane aflaseră de la el. A. Decei nu putea să înțeleagă cum a putut Securitatea să-și creeze atât de repede o rețea de agenți și informatori în Turcia și Germania apuseană. Cred că o parte, cel puțin, a rețelei de agenți care au lucrat la acest caz, aparținea NKVD sovietic, probabil și altor servicii secrete „prietene”. În orice caz, Aurel Decei fusese socotit un obiectiv foarte important pentru serviciile secrete comuniste din acea vreme. Potrivit mărturisirii sale, A. Decei a fost scos de două ori în fața plutonului de execuție. În cele din urmă, el a făcut o cerere pentru comutarea pedepsei cu moartea în detenție pe viață. A ieșit din închisoare în 1964, împreună cu mulți alți deținuți politici. A fost încadrat la Direcția Generală a Arhivelor Statului (DGAS), pentru a fi supravegheat îndeaproape, zicea A. Decei, unde l-a reîntâlnit ca director pe unul dintre șefii din închisoare – Vasile Arimia. „Nu pot, dragă, să scap de aștia!”, spunea el cu năduf. A fost un alt motiv pentru care a încercat să se transfere la Institutul de istorie „N. Iorga” al Academiei Române. În acest sens – îmi mărturisise Aurel Decei – a apelat la ajutorul unui ardelean foarte influent în acea vreme – acad. Constantin Daicoviciu, rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei Române și membru al Consiliului de Stat al R. S. România. Securitatea nu vroia însă să-l scape de sub observație strictă pe A. Decei. Într-o dimineață, acad. C. Daicoviciu a găsit în mapa sa de birou copia unui articol intitulat „Cameleonul”, publicat cu mulți ani în urmă, mi se pare, în „Românul”, și semnat de Aurel Decei. Articolul se referea la C. Daicoviciu, fiind ilustrat și cu două fotografii de la Sarmisegetuza; una în care C. Daicoviciu îi vorbea cu servilism regelui Carol al II, iar alta în care același, în același loc, vorbea cu același servilism lui Gh. Gheorghiu-Dej. Este de la sine înțeles faptul că C. Daicoviciu nu a mai insistat pentru transferarea lui Aurel Decei la Academie. În cele din urmă, A. Decei s-a transferat la Institutul de istorie „N. Iorga” din

București, ajutat de un alt ardelean, acad. Andrei Oțetea, care era directorul Institutului. Acesta i-a cerut dlui. Mustafa Ali Mehmed să se transfere la Institutul de Studii Sud-Est Europene, (re)înființat în 1963, iar în locul lui a fost angajat Aurel Decei. Ultima mea convorbire telefonică cu Aurel Decei a fost chiar cu câteva ore înainte de moartea sa neașteptată, în primăvara anului 1976. A. Decei era în Comisia mea de doctorat, fiind referend de specialitate. Mai vorbisem cu el în legătură cu teza mea de doctorat, de care era foarte mulțumit. Dar, la această ultimă convorbire telefonică mi s-a plâns că nu poate să urineze, ceea ce se pare că i-a cauzat moartea în acea noapte. Prietenul Marcel Popa l-a găsit a doua zi fără suflare, în garsoniera sa de pe Calea Victoriei, pe care o primise la ieșirea din închisoare. Din nefericire, opera lăsată de A. Decei este cu mult sub capacitatea sa intelectuală. Putea să facă incomparabil mai mult. Cred că ar fi putut fi un „Halil Inalçık român”; dar, „n-a a fost să fie”, vorba lui Emil Cioran.

Prima călătorie în Turcia

Era a doua mea ieșire în străinătate, dar era prima în lumea capitalistă, de care regimul comunist se temea atât de mult. O călătorie în Turcia era atunci un eveniment deosebit în cadrul comunității tătare din Dobrogea. După ce mi-am lăsat copilul și soția la rudele din Constanța, am rămas o noapte la părinții mei, în Medgidia. În acea seară s-au adunat acolo aproape toate rudele din Medgidia, pentru a-și lua rămas bun de la mine, ca și cum plecam undeva foarte departe și nu aveau să mă vadă multă vreme. Deși apăruseră unele înlesniri în călătoriile către Turcia, din cauza dificultăților existente totuși în obținerea pașaportului, tătarii din Dobrogea simțeau Turcia încă destul de departe. Turcia rămăsese un soi de „pământ al fâgăduinței” (*Aktoprak*) pentru tătarii dobrogeni, de aceea oricine care reușea să meargă acolo era socotit un om norocos. Îmi aduc aminte de un fost învățător de la școala tătară, care reușise, prin 1957-1958, să meargă la fiul său care locuia în Turcia. Abia în acei ani au fost permise cele dintâi vizite în Turcia. La întoarcere, aproape tot cartierul a mers la el, ca la pelerinaj, să-l vadă și să afle cum este în Turcia. Fiind amici de joacă cu fiul cel mai mic al acestui învățător, am mers și noi la el să-i sărutăm mâna de bun venit și să aflăm câte ceva despre Turcia. Nu ne-a spus mare lucru, căci îi era teamă să vorbească.

Dar, ne-a dat o banană mică. Era prima dată când vedeam așa ceva. Eram vreo 5-6 băieți, așa că fiul învățătorului, amicul nostru, a tăiat banana în felii mici, astfel că fiecare băiat a gustat din acel fruct, necunoscut până atunci de noi. Din păcate, nu după multă vreme, învățătorul pomenit a fost aruncat în închisoare, fiind acuzat de „contrabandă cu aur”.

Revenind la rudele mele de la Medgidia, aceștia erau tare curioși să vadă cum arată dolarul, acel faimos ban american. Le spuseseam că am primit 250 USD, ca bursă, și că mi se îngăduise să cumpăr legal, de la ONT Carpați, încă 10 USD. Suma li se părea foarte mare. Le-am arătat bancnote de 1, 5 și 10 USD. Bani au fost pipăiți de toți cei prezenți, care vedeau pentru prima dată dolari americani veritabili. Așa era în acele vremuri!

Cum am spus, am mers cu trenul, cls. a II-a, desigur. Pe drumul de la Sofia la Istanbul am întâlnit mulți turci, care lucrau în Occident și profitau de vacanța Crăciunului pentru a veni acasă. Mulți erau oameni simpli, dintre cei care „coborâseră de pe măgar ca să urce în mercedes”, cum se zicea atunci în Turcia. Dar, companiile mele de drum nu ajunseseră încă să aibă nici măcar un VW, la mâna a doua. Aveau un nivel foarte scăzut de cultură și educație. Erau oameni care făceau munci din cele mai grele și umiltoare. Dar, material trăiau mai bine decât consătenii lor, la care mergeau acum să se dea mari. Era singura lor satisfacție! Aceeași situație am văzut mai târziu și la vlahii din Serbia care munceau în Occident. Aceștia își construiau case cât mai mari în satele din care pleaseră, deși știau că nu aveau să locuiască vreodată în ele.

Pe drum am întâlnit însă și un turc mai răsărit, care lucra ca meseriaș într-o fabrică din Franța. Acesta se străduia să se integreze, deși nu învățase încă bine limba franceză. Îmi aduc aminte că, la ora prânzului, acesta m-a invitat în vagonul restaurant, unde ne-am așezat la o masă, lângă o persoană tânără. Acesta era asistent universitar și fusese trimis la studii doctorale în Franța, mi se pare în domeniul zootehnic, dar acum se întorcea acasă pentru că nu reușise să se acomodeze cu viața de acolo. Prietenul meu de ocazie, muncitor, fiind ceva mai în vârstă decât noi, și-a permis să-l certe și să încerce să-l lămurească să nu renunțe așa de ușor la ocazia pe care o are de a-și face doctoratul într-o țară ca Franța. Am încercat și eu să-l conving. Cred că nu am reușit. Iată trei tipuri de turci pe care i-am cunoscut înainte de a coborî din tren.

Ajuns în gara Sirkeci din Istanbul, prietenul meu din tren m-a urcat într-un taxi, i-a dat 15 lire șoferului și l-a avertizat că i-a luat numărul mașinii și că îl va găsi cu poliția dacă nu voi ajunge repede la destinație. Nu l-am mai văzut pe acel om binevoitor. Spre cinstea lui, a doua zi chiar a dat telefon la ruda la care trăsesem, întrebându-l dacă am ajuns cu bine. Noi nu eram obișnuiți cu asemenea forme de neîncredere între oameni. În România anului 1970 nu exista democrație, nici libertate de expresie și circulație, nici abundență de bunuri de consum, dar exista siguranță publică. Nu-mi aduc aminte că, până prin anii 1980, să-mi fi fost vreodată frică să merg pe jos, la miez de noapte, din centru și până la marginea orașului, în cartierul Tătărași din Iași, unde locuiam. Or, în Istanbul vedeam că nu exista încredere nici în taximetrist. Ruda la care venisem, Mitat abi, văr primar al soției mele, mi-a spus că acel om din tren procedase foarte bine. *Aici nu-i România! Nu poți avea încredere în nimeni!*, mi-a atras el atenția foarte serios. Regretatul Mitat Idris (Bağlum) plecase din România în 1939, la vârsta de 18 ani, vorbea bine românește și îi plăcea foarte mult să revină în țară, cum obișnuiau să spună toți tătarii care emigraseră la o vârstă de conștiență. Acum, fiica și nepoții lui au obținut și cetățenia română, ceea ce l-ar fi bucurat mult pe Mitat abi.

Am încercat să mușc dintr-o rodie

A doua zi, Mitat abi m-a dus la un alt văr al soției mele, Enver abi, care vorbea foarte bine românește. Atunci, el avea, împreună cu alții, o firmă de transport, care își avea sediul în Beyoğlu, aproape de liceul francez Galata. Acolo, am făcut cunoștință cu un alt dobrogean, regretatul Gemal Karpat, fratele renumitului istoric Kemal Karpat. Pentru a mă familiariza cu această zonă renumită a Istanbulului, Enver abi mi-a dat ca însoțitor un om de la firmă, care m-a dus până în Piața Taksim, arătându-mi și sediul Consulatului General al României. În apropiere erau atunci mulți vânzători de fructe. Tarabele erau atât de bogate și variate, încât am rămas cu gura căscată. Printre fructe erau și unele pe care nu le recunoșteam și ca urmare îl întrebam pe însoțitorul meu ce sunt acelea. L-am auzit pomenind de „nar”. Termenul îl auzisem de la părinții mei și de la rudele mele din Medgidia, dar nu văzusem până atunci așa ceva. I-am mărturisit însoțitorului meu această necunoaștere a mea, iar el, amabil, mi-a cumpărat un nar mare și frumos. Am

luat fructul în mână, m-am uitat la el cu admirație, l-am pipăit pe îndelete, l-am mirosit și apoi l-am dus la gură, vrând să mușc din el, să-i simt și gustul. Dar, era cât pe ce să-mi rup dinții. Când au văzut ce fac, însoțitorul meu și vânzătorul nu s-au putut abține și au izbucnit în râs, ținându-se de burtă. Nu le venea să creadă că unul de vârsta mea nu văzuse așa ceva până atunci. *Nar* este rodie. Apropos de rodie! După câțiva ani, cred că era în septembrie 1973, eram la Ankara, la un Congres internațional, la care participa și profesorul Constantin C. Giurescu. Era prima lui vizită în Turcia după cel de-al Doilea Război Mondial. Într-o după amiază, l-am însoțit pe Profesor prin centrul orașului. Când a văzut că la chioșcuri se vinde suc de rodie, stors mecanic pe loc, profesorul a băut câte un pahar de suc la fiecare chioșc întâlnit pe drum și nu erau puține. *Rodia este fructul zeilor. Nu-mi trebuie nimic altceva. Nu am mai văzut rodie de treizeci de ani*, zicea profesorul Constantin C. Giurescu.

L-am rugat pe însoțitor să mă lase la poarta Consulatului, urmând ca de acolo să mă întorc singur la firmă. Consul general era atunci Ilie Tudor. Fusese înștiințat de sosirea mea, ceea ce m-a mirat, dar nu l-am întrebat de către cine. Consulul a repetat, în esență, ceea ce îmi spusese securiștii din Iași și București. Cred că am uitat să menționez faptul că, în București, înainte de a pleca am fost abordat de un alt ofițer de securitate, care mi-a atras din nou atenția să nu fac vreo prostie, căci era în joc și onoarea directorului Institutului din Iași și a secretarului de partid pe Filiala Iași a Academiei Române, care garantaseră pentru mine. La Consulat l-am revăzut și pe Mihai Maxim, care era găzduit acolo, având la dispoziție căsuța din curte. El reușise să obțină de la București prelungirea șederii sale acolo, pe când Anca Ghiață plecase acasă, după vreo opt luni de stagiul în Istanbul. M. Maxim mi-a accentuat și el temerile. Am simțit că nu era încântat că am venit și eu acolo. După mai multă vreme, șoferul consulului, un oltean de ispravă, cred că îl chema Matei, mi-a mărturisit cu o oarecare indignare că nu înțelege de ce tov. M. Maxim a vorbit așa de urât la adresa mea, când s-a aflat de venirea mea acolo. *Nu vă supărați – mi-a spus nea Matei – v-am privit la început cu o anumită neîncredere, dar acum am văzut că sunteți un om simpatic, sincer, corect și loial țării. Tovarășul M. Maxim a spus în Consulat - a continuat nea Matei – că la Istanbul ar trebui trimiși numai cercetători români, căci numai în ei ne putem bizui în scrierea corectă a istoriei relațiilor româno-otomane.* Au fost vorbe care m-au durut și m-au îndârjit să merg pe drumul meu. Dar, aducându-mi aminte și de vorbele spuse de securiști la adresa turcilor, devenisem atât de

temător, încât am încredințat consulului suma de 250 de dolari pe care mi-o dăduse acad. Emil Condurachi, ca bursă pentru o lună. Eu o consideram atunci o sumă foarte mare. Luam de la consul 10-15 dolari, atunci când aveam nevoie. Prețurile nu erau așa de mari în Turcia. De multe ori, cheltuiam mai puțin de un dolar pe zi, mâncând doar la prânz, iar dimineața un covrig cu ceai și seara, uneori, o farfurie cu ciorbă de linte. Ulterior, acad. E. Condurachi mi-a mai trimis 150 USD. Așa am putut să stau cinci luni și jumătate în Istanbul, plătind și gazdă, cumpărând cărți, comandând microfilme de documente și de cronici, desigur și cadouri pentru cei de acasă.

Acad. E. Condurachi chiar m-a certat la întoarcere că am stat atâta și m-am chinuit. Trebuia să vezi Efes, Troia, Milet, Gordion etc., nu să stai flămând și în frig; de arhive și biblioteci te ocupai data viitoare, avea să-mi spună la întoarcere Academicianul. Dar, eu nu eram deloc sigur că voi mai putea reveni în Turcia. Am obținut abia după aproape cinci luni permisul de intrare în arhive.

Acest stagiu în Turcia a fost baza pregătirii mele pentru că eu, oricât m-am străduit să mă pregătesc de unul singur, nu am putut să ajung la performanțe, mai ales în citirea documentelor în diverse tipuri de scriere arabă, inclusiv în cea semisecretă a finanțelor otomane, numită *siyaqat*. Toate aceste abilități mi le-am desăvârșit în Turcia, lucrând efectiv în biblioteci și în arhive, cu documente și manuscrise originale. În același timp, am frecventat cursuri și seminarii de specialitate la Universitatea din Istanbul și la cea de la Ankara. Am fost admis la cursurile profesorilor: Ömer Lütfi Barkan, Enver Ziya Karal, Tayyib Gökbilgin, Cengiz Orhonlu, Halil Inalçık, Akdes Nimet Kurat, Ahmet Temir, Bekir Sıtkı Baykal ș.a.

Problema care m-a reținut însă atâta vreme în Turcia a fost aprobarea pentru cercetări în arhivele de stat ale Turciei, cele mai importante fiind Arhivele Guvernului (Başbakanlık Arşivi) și cele de la Muzeul Topkapı Sarayı, ambele din Istanbul. Prima este de fapt arhiva marelui vizirat, cu o cantitate imensă de documente, din care doar o mică parte este dată cercetării științifice. În Arhivele de la Muzeul Topkapı documentele sunt mai puține, dar deosebit de prețioase, fiind legate de înalta funcție a sultanului otoman.

Autoritățile turce din acea vreme aveau o politică extrem de restrictivă în privința arhivelor otomane. Ele erau încă tributare atitudinii de permanentă defensivă față de cruciade, care a caracterizat întreaga politică externă otomană. Fiind război rece, mai cu seamă cetățenii din statele comuniste erau

supuse restricțiilor de cercetare în arhive. De fapt, până în 1966, cu excepția Iugoslaviei lui Tito, nici un cercetător din statele comuniste nu intrase în aceste arhive. Am menționat că, în 1966, în condițiile noii orientări politice a României, M. Guboglu și Mustafa A. Mehmed au stat șase luni în arhivele turcești, inaugurând aceste arhive și pentru specialiștii români. Consulul Tudor Ilie și M. Maxim mi-au spus că aprobarea de cercetare în arhive se dă foarte greu și după mult timp, că trebuia să fac demersurile din țară și apoi să vin acolo. Aveau dreptate, dar nimeni nu mă atenționase în această privință. Într-adevăr, demersurile insistente la autorități, susținute și de către profesorii de acolo, nu au dat nici un rezultat. Procedura, foarte dificilă, și-a urmat cursul. Am înțeles că aprobarea nominală de intrare în arhive trebuia să fie avizată de 7-8 instituții și ministere. Această aprobare mi-a venit abia către sfârșitul lunii aprilie 1971, când mai aveam foarte puțini bani. Am rezistat totuși până la jumătatea lunii mai. Nu știam dacă voi mai avea ocazia să ajung acolo, astfel că trebuia musai să intru și în arhivele acelea atât de mult râvnite de către specialiștii de pretutindeni.

Accesul în biblioteci nu a creat probleme, astfel că am lucrat în vechile biblioteci din Istanbul. Sunt acolo o mulțime de biblioteci, cu manuscrise extrem de prețioase. Aceste biblioteci au fost create, în sec. XV-XIX, de către diverse personalități, mai ales sultani, în cadrul unor fundații de binefacere, numite vakuf. Am lucrat multe zile, la rând, în bibliotecile: Fatih, Beyazit, Nuruosmaniye, Belediye, Süleymaniye, Köprülü, Universității, al Institutului de Turcologie și, cel mai mult, în cea a palatului Topkapı. Iar la Ankara mergeam la moderna și bogata biblioteca a Societății Turce de Istorie (*Türk Tarih Kurumu*) și la Biblioteca Națională (*Milli Kütüphane*). Am găsit multe manuscrise interesante pentru teza mea de doctorat, inclusiv cronicari tătari crimeeni mai puțin cunoscuți atunci, ca: Hasan Vecihi, Abdülgaffar Kırımı, colecții de documente sultanale în copii (*Münşeat es-Selattin*), manuscrise cu epistole în versuri, ca cele ale marelui han-cărturar tatar Gazi Ghiray-Bora, de la sfârșitul veacului al XVI-lea etc. La Biblioteca Muzeului Palatului Topkapı, aflată atunci într-o fostă geamie, am lucrat zi de zi timp de aproape trei luni. De obicei, ajungeam la bibliotecă înainte de deschidere și stăteam lipit de manuscrise până la închidere, ceea ce a trezit simpatia angajaților și a conducerii Muzeului. Atâta vreme cât am lucrat la Topkapı, mi s-a oferit posibilitatea de a lua masa de prânz la cantina Muzeului, împreună cu angajații, la un preț modic de 2,50 lire/zi, ceea ce a fost un ajutor însemnat pentru mine.

La aceeași bibliotecă imperială de la Topkapî am cunoscut-o și pe dna. Eugenia Popescu-Judetț, care studia atunci opera muzicală a lui Dimitrie Cantemir. Dna. Eugenia Popescu-Judetț (1925-2011) fusese maestru de balet, dar atunci, în 1971, ea reușise să învețe destul de bine limba și paleografia turco-osmană, pentru a avea acces la manuscrisul operei muzicale fundamentale a lui Dimitrie Cantemir, *Kitâb-ü'ilm-il musiki'alâ vech-il hurufât* (Cartea științei muzicii după felul literelor), pe care a și publicat-o, în 1973, în traducere românească, însoțită de un consistent comentariu și de partiturile a 43 piese de muzică clasică turcă, compuse de principele român. Apoi, după plecarea în SUA, în același an, 1973, dna. Eugenia Popescu-Judetț a publicat și alte lucrări de mare interes privind muzica orientală, în general, și muzica clasică turcă, în special.

Un episod interesant a fost întâlnirea cu Muhammad Ali, alias Cassius Clay, renumitul boxer american. Era, cred, martie 1971. Muhammad Ali venise în Turcia după o victorie însemnată, mi se pare în meciul cu Joe Frazier. Eram în grădina Palatului Topkapî, pe la ora prânzului, în timpul pauzei de masă, când, deodată, s-a iscat o mare agitație. Polițiștii au intervenit rapid și au pus oamenii de o parte și de alta a aleii principale. Am nimerit și eu în primul rând, de unde l-am văzut de foarte aproape pe marele boxer. Am observat că Muhammad Ali era în transă; era ținut strâns de brațe de doi tineri zdraveni, care îl duceau mai mult pe sus, decât pe picioarele lui. Nu cred că boxerul realiza pe unde umblă. Să fiu sincer, am fost dezamăgit și, pe undeva, mi-a fost chiar milă de Muhammad Ali.

Universitățile din Turcia

Cel puțin la profesorii pe care i-am frecventat la Istanbul și Ankara am găsit o concepție europeană, adică nu diferită de cea în care ne-au format profesorii noștri din România, care mai păstrau mentalitatea și obișnuințele din perioada interbelică. Și pentru profesorii turci menționați, studenții erau colegi mai tineri, nu subordonați. De pildă, la seminariile profesorului Halil Inalçik, băncile erau aranjate sub formă de careu, pentru a sublinia egalitatea dintre profesori și studenți. În același mod am procedat și eu la seminarii speciale, când eram la Universitatea Ovidius. Iar profesorul T. Gokbilgin obișnuia să stea la seminarii în bancă, între studenți. Toți acești profesori

fuseseră formați în Europa sau formați de către profesori europeni. Atatürk a acordat o însemnătate primordială educației și științei. El a înființat primele universități moderne după model european. A trimis mulți tineri la studii în Europa și a invitat în Turcia profesori străini renumiți, mulți refugiați din Germania nazistă și Italia fascistă.

Dar, spre deosebire de profesorii din România, profesorii din Turcia se bucurau de o poziție socială mult mai bună. Un profesor renumit, cum erau cei mai sus amintiți, titular al unui curs de bază avea trei camere în Universitate: biroul profesorului, unde era și o canapea pe care se putea odihni, în camera de la mijloc se afla secretara, iar în cealaltă odaie erau asistenții, de obicei 2-4. Salariile erau mult mai mari decât cele din România aceluși timp, adică în jur de 1500 USD/lună, în 1971-72 (în 1996-1998, de pildă, salariul meu de profesor plin și titular la curs de bază era de 120-150 USD, iar în Turcia mi s-a oferit, în 1998, un salariu de 1800-2000 USD, plus unele înlesniri, așa cum voi detalia mai încolo). Iar acum, știu că un profesor univ. din Turcia are net 3000-5000 euro pe lună, în funcție de valoarea lui și a Universității. Biroul decanului și, mai ales, al rectorului erau mai impozante (acum sunt și mai mari) decât birourile ministeriale de la noi. Este o reminescentă din istoria mai recente a imperiului.

Numai că, exact în vremea în care mă aflam în Turcia, au luat amploare mișcările de protest ale tinerilor, în primul rând ale studenților. Se formaseră două curente, de stânga și de dreapta. Cei de stânga, numiți „Devrimci Genç” (Tânăr Revoluționar), afișau și postere cu Mao și Che Guevara, pe când cei de dreapta, numiți „Bozkurt” (Lupii Cenușii), erau naționaliști turaniști, simbolul lor fiind lupul cenușiu, totemul vechilor turci.

Întâmplarea a făcut să asist la prima confruntare violentă dintre cele două grupuri de studenți, chiar în incinta Facultății de Litere a Universității din Istanbul. Cred că era în februarie 1971. Mergeam la un seminar sau curs la Facultatea de Litere, în care se afla departamentul de istorie. Când am ajuns la etaj, am văzut că venea un grup mare de studenți pe un coridor, iar un alt grup pe celălalt coridor. Ambele grupuri scandau sloganuri și fluturau steaguri specifice. Am rămas ca prostul pe loc, așteptând să văd ce se va întâmpla. Numai că, mă aflam exact pe locul unde se întâlneau cele două coridoare. Norocul meu că a trecut pe acolo un asistent cunoscut, care m-a luat repede de braț și m-a urcat la etajul de sus. Abia ajuns sus, am văzut cum s-au întâlnit cele două grupuri și s-au pocnit mai întâi cu steagurile din

dotare, apoi cu pancarde și pumni. Erau și fete, care nu se lăsau mai prejos de băieți. Nu după multă vreme s-a auzit și un foc de pistol. A doua zi, am citit în ziare că ar fi fost primul foc de armă tras în incinta unei universități din Turcia. În perioada următoare s-au întetit focurile de armă, ajungându-se chiar la mitralierea reciprocă a opozanților în cluburi, cămine, stații de autobuz, explozii în universități și parcuri etc. Aceste violențe cu mulți morți și răniți a motivat intervenția armatei, în martie 1971, și instituirea stării excepționale. Drept să spun, situația mi-a convenit, deoarece începusem să mă tem pe stradă și în locurile pe care le frecventam. Singurul deranj era că te trezeai la cinema, teatru, restaurant, autobuz sau unde te așteptai mai puțin cu patrule militare care controlau actele de identitate. Nu am avut vreodată nici cea mai mică problemă, deși prezentam pașaportul unui stat comunist.

Aprobarea de a intra în arhive am obținut-o abia la sfârșitul lunii aprilie 1971. Dar, ajunseseam la fundul pungii, și așa destul de mică. Bucuria însă de a pune mâna pe acele documente și registre era mult mai mare decât grija mâncării. Am redus masa la un covrig dimineața și o ciorbă de linte la prânz, uneori mâncam numai pâine cu halva; trebuia să pun bani deoparte și pentru fotocopii și microfilme. Având timp foarte scurt, am intensificat la maximum posibil munca în arhive. Erau și câțiva cercetători americani care ajungeau acolo la deschidere, la ora 09.00, dar eu ajungeam înaintea lor și nu mă mișcam de pe scaun până la orele 17.00, când se termina programul. În pauza de masă, americanii mă invitau să mergem împreună la un local din apropiere. Refuzam politicos, pretextând că am treburi urgente sau o întâlnire importantă. Până la urmă, cred că americanii s-au prins că nu aveam cu ce să plătesc, căci unul dintre ei, Heath Lowry, cu care mă împrietenisem, a insistat subliniind faptul că mă invită ei. Desigur, am refuzat cât se poate de diplomatic.

Ciudat, pe atunci se putea fuma și bea ceai sau cafea cu documentele originale pe masă! Catalogele erau atunci tot în caractere arabe, scrise de mână de către diverși învățați, angajați pentru această treabă, între care și savantul maghiar Lajos Fekete. Unele dintre aceste cataloage, ca cele făcute de Ibn-ul Emin sau Ali Emiri, erau mai dificil de citit decât documentele înseși. Am început cu cataloagele, căutând tot ceea ce era referitor la Țările Române, Hanatul Crimeei și Polonia, din sec. XVII. Am găsit multe, foarte multe documente și registre. Parcurgeam zilnic zeci de documente și condici, reținând însă pentru microfilmare doar pe cele mai importante, restul le

fișam în rezumat sau în transcriere fragmentară. De menționat că, în acea vreme normele interne nu permiteau mai mult de o sută cadre de microfilm. Printre documentele cele mai importante găsite atunci și care au făcut o oarecare vâlvă în lumea științifică au fost cele referitoare la așa-zisul palat al lui Dimitrie Cantemir de la Ortaköy și dosarul, cred complet, al unei probleme misterioase numită „Hotarul lui Halil Pașa”. Multe din aceste documente și cronică găsite atunci la Istanbul au fost folosite în teza mea de doctorat, publicată la Editura Academiei, în 1979, sub titlul „Țările Române în contextul politic internațional (1621-1672)”, ca și în alte lucrări ale mele, inclusiv în masivul volum de documente turcești pe care l-am publicat în 1984. Nu este lipsit de interes să inserez aici și o întâmplare legată de documentele privind palatul lui Dimitrie Cantemir. Ambasadorul României la Ankara era atunci distinsul cărturar și profesor Grigore Geamănu. Când venea la Istanbul, el obișnuia să mă invite la un restaurant din Beyoğlu, unde îi plăcea să fie incognito și „să mănânce ca turcii”, adică ciorbă de burtă, fasole cu carne de oaie, chebaburi, salate și să bea vin turcesc, mai cu seamă „Papas Karasi” și „Çankaya”. Cu prilejul uneia dintre aceste întâlniri, ambasadorul Geamănu mi-a cerut părerea în legătură cu un memorandum pe care intenționa să-l adreseze autorităților turce, referitor exact la „palatul lui D. Cantemir” din Ortaköy. Ambasadorul român avea de gând să ceară despăgubiri pentru acest „palat”, în bani sau într-un edificiu comparabil. Întâmplarea a făcut ca, exact în acele zile, să fi descoperit documentul care atesta fără echivoc faptul că așa-zisul palat al lui D. Cantemir era un bun de vacuf (vakîf), ceea ce înseamnă că nu era proprietatea principelui român, fiind un bun de fundație pioasă. Profesorul Gr. Geamănu fiind specialist notoriu în drept internațional a înțeles imediat valoarea aceluia document și mi-a mulțumit pentru această informație oportună, care l-a „ferit de ridicol”.

În această ordine de idei, mai întâi vreau să relev ajutorul pe care l-am primit de la rudele soției mele, îndeosebi de la Mitat abi, care avea lângă marele bazar un atelier de coafură, el fiind coafor încă din țară, adică din România. Cum am coborât din tren am mers direct la el. Deși avea trei copii și doar un mic apartament, Mitat abi și familia lui m-au primit cu multă căldură. Am stat la ei mai bine de două săptămâni, până când m-am mutat în zona Aksaray, la o gazdă bătrână și afurisită. Am închiriat, cu 250 lire/lună, o mică încăpere tăiată din hol, cu perete de placaj. Era ciment pe jos, fără căldură, un pat cazon, un dulap, o masă și un scaun. Mai era încă un chiriaș,

care stătea în partea cealaltă a holului transformat în camere de închiriat. Nu îl vedeam decât foarte rar pe acest chiriaș, care, mi se pare, era contabil undeva. Bătrâna îmi făcea mizerie că risipesc apa și curentul electric cu spălări de rufe și dușuri dese, cu faptul că citesc mult timp seara; îmi cerea chiar sume în plus pentru apă și energie electrică. Alteori devenea însă binevoitoare și îmi oferea o ceașca de ceai sau de cafea, și stăteam de vorbă. Bătrâna apucase vremea sultanilor. Mi-a rămas în minte relatarea bătrânei despre o întâmplare veridică, din tinerețea ei. Sora ei mai mare era cea dintâi soție a comisarului-șef de poliție din cartierul Beyoglu (Pera), cel mai vestit cartier aristocratic al Istanbulului. Comisarul mai avea încă două neveste legale, mai tinere. Acestea erau geloase una pe cealaltă și căutau să câștige favorurile comisarului, pârându-se una pe alta, până într-o zi, când comisarul a început să le altoiască cu gârbaciul pe amândouă, deopotrivă, atunci când se pârau. Nu după multă vreme comisarul a murit. Dar, când imamii musulmani au ajuns la casa mortului, i-au găsit acolo pe rabin și ajutoarele sale, care deja se ocupau de decedat. Comisarul era cunoscut ca un bun musulman și nimeni din familie nu știa, nici măcar prima sa soție că, în realitate, el rămăsese tot evreu.

Prietenul meu, librarul Ismail

Mergeam zilnic la bibliotecă, Universitate, la alte instituții academice și de cultură, dar restul timpului îl petreceam cu rudele, pe care le-am descoperit acolo, și cu oameni de rând. După închiderea bibliotecilor, mergeam deseori la atelierul de coafură al lui Mitat abi, care îmi oferea ceva de băut și adeseori mă lua la el acasă, pentru cină. Când nu aveam ce face, hoinăream prin Bazar (*Kapalı Çarşı*), unde era cald și nu ploua; umblam acolo vreo două ore, până la închidere, după care intram să văd un film sau mergeam la gazdă, unde era însă frig. Îmi făcusem prin împrejurimi și câțiva prieteni printre micii patroni, între care și patronul noului magazin „Ada Kaleh”, Yılmaz Onbaşı, originar din insula menționată. Acum, în același loc se află magazinul „Banat”, al cărui patron este Islam, unul dintre băieții din Bosnia, pe care Yılmaz îi luase lângă el, cu peste 40 de ani urmă, și îi învățase nu numai românește, ci le cultivase și simpatia față de România. Bosniacul Islam vorbește perfect românește și vine deseori în România, unde se simte

foarte bine. Și acum merg să-l revăd pe Islam, ori de câte ori trec prin Istanbul și am timp. L-am revăzut de curând, în mai 2023. De fiecare dată ne bucurăm sincer de reîntâlnire. La fel făceam și cu prietenul meu anticar Ismail Akçay. Acesta îmi fusese recomandat de către profesorul Cengiz Orhonlu, unul dintre puținii specialiști în istoria administrației otomane. Din nefericire, Cengiz Orhonlu a murit de infarct la 49 de ani.

Librăria lui Ismail, cu firma „Nihal” (fraged, puiet), aflată pe alea buchiniștilor (*Sahaflar*), de lângă marele bazar, era și un loc de conversații intelectuale alese. Acolo veneau asistenți universitari și chiar profesori universitari cunoscuți, cu deosebire de la litere și arte. Ismail era un pasionat de muzica cultă/clasică turcă; el vindea și partituri, cânta și la *saz*, un soi de cobză. Nu îl interesa nicidecum muzica zisă ușoară, care în Turcia este numită *arabesk*. Au fost seri în care am asistat la adevărate concerte de muzică cultă turcă, interpretată fie de către prietenul meu Ismail, fie de un profesor de la Conservator sau de un instrumentist de la Filarmonică; uneori se constituia chiar o orchestră de cameră. Urmau și discuții aprinse despre muzica clasică turcă. În alte seri se vorbea despre arta miniaturii, despre arhitectura sau despre poezia otomană *divanî*, în funcție de cei care frecventau librăria. Ismail avea obiceiul să-i rețină sau să-și invite clienții de seamă la asemenea conversații. Am avut cinstea să mă număr printre acești clienți preferați ai lui Ismail Akçay. După un timp, am început să particip activ la asemenea dezbateri. Fotografia mea s-a aflat mulți ani sub sticla biroului său, alături de ale altor oameni de seamă care îi treceau pragul. Până la îmbolnăvirea sa gravă, prin 2006, Ismail mă primea întotdeauna cu brațele deschise atunci când ajungeam la păvălia lui. Se ridica de la birou și îmi oferea locul său, ca un gest de aleasă prețuire. Am mers să-l văd chiar și atunci când eram în delegație oficială, inclusiv împreună cu colegi deputați din Parlamentul României. Merg și acum la prăvălia care a fost cândva a lui Ismail Akçay, doar pentru a-mi aduce aminte de el și de întâlnirile intelectuale care aveau loc acolo și de la care am avut multe de învățat. Ismail a murit în urmă cu peste zece ani, după o lungă și nemeritată suferință. De curând, mai precis în mai 2023, am găsit întâmplător, chiar în *Sahaflar*, pe care îl vizitez ori de câte ori ajung la Istanbul, o carte de amintiri a unui vechi buchinish, în care Ismail Akçay este numit „maestrul buchiniștilor” și îi sunt consacrate mai multe pagini.

Acum, vreau să relatez pe scurt un episod, cred eu, semnificativ pentru simțămintele nutrite de o bună parte a elitei intelectuale din Turcia, în primul rând de cei originari din fostul spațiu sovietic. Eram într-o zi, pe la prânz, în depozitul de cărți al Societății Turce de Istorie din Ankara (*Türk Tarih Kurumu*), gestionat atunci de un tătar crimeean, Abdullah, care mă primea cu multă simpatie și îmi dăruia dublete de cărți și reviste (Am auzit, apoi, că fiul lui Abdullah, pilot militar, ar fi căzut într-o luptă aeriană și ar fi fost declarat erou al Turciei). În acea zi, s-a aflat că vine la depozitul de cărți renumitul etnograf și etnolog Abdülkadir Inan (1889-1976). Auzisem de numele lui și chiar în acea vreme apăruse în publicația Societății Turce de Istorie, „Bellekten”, nr. 136, din octombrie 1970, un studiu bine documentat, intitulat „Apropiații lui Atatürk (1932-1938)”, al cercetătorului american Walter F. Weiker. Era vorba despre conviviile lui Atatürk de la vestitele sale cine de lucru, care se lungeau până spre dimineață. La p. 628 al pomenitei publicații, stă scris că Abdülkadir Inan fusese invitat de Atatürk la acele cine de lucru de 90 de ori, în acea perioadă. Abdülkadir Inan era o somitate în materie de cultură veche turcă. Când a intrat în depozitul de cărți, am văzut însă un bătrân amețit de băutura, susținut de doi tineri asistenți. După ce a fost așezat pe un scaun, i-am fost prezentat ca un tânăr istoric de origine tătară din România. *Ești din România?* m-a întrebat el, pentru a fi sigur. La răspunsul meu afirmativ, mi-a zis că a trecut și el cândva prin România, mai precis prin Dobrogea, împreună cu prietenul său Zeki Velidi Togan.

Cei mai mari istorici ai Turciei

După părerea mea, Zeki Velidi Togan (1890-1970) și Halil İnalcık (1916-2016) au fost și rămân încă cei mai mari istorici ai Turciei. Cartea lui Zeki Velidi Togan, „Introducere în istoria generală turcă” (*Umumi Türk Tarihine Giriş*, Istanbul, 1946) este și acum poartă și călăuză pentru cercetările privind istoria și cultura veche a lumii turcice. După cum, lucrarea lui Halil İnalcık, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, London 1974, rămâne cartea principală de referință în studiile de osmanistică. Reamintesc faptul că Zeki Velidi Togan era tătar din regiunea Volga-Ural (Bașchiria), iar Halil İnalcık era tătar din Crimeea. L-am auzit de multe ori pe profesorul Halil İnalcık spunând că el se consideră și un elev al lui Nicolae Iorga, pentru faptul că datorează formarea sa ca istoric și operei marelui istoric român.

Zeki Velidi Togan studiasse și trăise mulți ani în Austria și Germania interbelică. Se știe că Z. V. Togan s-a căsătorit apoi cu o tătăroaică din Dobrogea, Nazmiye, fostă studentă a lui Nicolae Iorga, la Facultatea de istorie din București. Dna. Nazmiye a fost prima și, cred, primul student tătar din România la Istorie. După absolvire, marele istoric român i-a recomandat fostei sale studente să se specializeze în turcologie, așa cum mi-au recomandat și mie, mult mai târziu, profesorii mei din Iași. Ca urmare, tânăra Nazmiye a plecat în Turcia, cu o scrisoare de recomandare din partea profesorului său Nicolae Iorga, cel mai mare istoric al României și nu numai, la cel mai mare istoric al Turciei și nu numai, Zeki Velidi Togan. Dar, Nazmiye nu s-a mai întors în România, deoarece profesorul Togan s-a îndrăgostit de ea și a luat-o de soție. Din păcate, ea nu a profesat în domeniul istoriei, dar l-a influențat pe soțul său în privința relațiilor cu România și istoria românească. Tot ei cred că se datorează și bunele relații pe care Togan le-a întreținut cu Iorga, despre care a publicat și un articol elogios într-un mare cotidian turc, cu puțin timp înainte de sfârșitul tragic al marelui savant român. Se pare că prof. Togan a fost inițiatorul doliului național declarat în Turcia la asasinarea lui Nicolae Iorga. De altminteri, și la moartea lui Togan, în 1970, a fost declarat doliu național în Turcia, iar la înmormântarea sa au participat președintele și prim-ministrul Turciei. Zeki Velidi Togan a fost un fel de istoric oficial al Turciei. Aceste informații le dețin și de la amicul și colegul meu de liceu Dogan Curtmola și fratele acestuia, Oktay; amândoi au studiat și la Politehnica din Iași. Aceștia erau fiii unui fruntaș tătar din Dobrogea, care a pierit în temnița comunistă de la Botoșani. Totodată, ei erau nepoții de soră ai lui Nazmiye Togan, deci informația este demnă de încredere. Dna Nazmiye Togan era sora unui lider important al mișcării naționale tătare din România, avocatul Omer Facedin, care era însă în rivalitate cu un alt fruntaș de seamă al tătarilor dobrogeni, nu mai puțin cunoscutul avocat Mustegib Hagi Fazîl. Așa au fost și sunt tătarii, trebuie să existe discordie între ei, din păcate!

Revenind la profesorul Abdülkadir Inan, acesta, după ce a aflat că sunt din România, a început să mă întrebe în limba rusă despre preocupările mele în istorie. Chiar și în fostul spațiu sovietic exista această confuzie, de a plasa România în URSS, ceea ce ar însemna că toți cei din România trebuiau să știe rusește. I-am răspuns la câteva întrebări, cât am putut, în rusă, dar la un moment dat am fost nevoit să-i spun că nu mai pot să-i răspund în rusă.

Deodată s-a sculat în picioare și mi-a spus cu un glas ferm: *Trebuie să știi rusește; ești tătar, turc, iar rușii sunt dușmanii de căpătâi ai neamului tău. De aceea, ești obligat să știi rusește. Data viitoare voi vorbi cu tine numai în rusă, ai înțeles?* Nu m-am mai întâlnit cu profesorul Abdülkadir Inan, dar nu am uitat niciodată spusele lui și am căutat să învăț rusește, fără a reuși însă, din păcate, în măsura în care mi-o ceruse marele învățat turc de origine bașchiră, Abdülkadir Inan. Bașchirii vorbesc un dialect al limbii tătare de pe Volga. Diferența dintre un tătar din Kazan și un bașchir din Ufa este ca deosebirea dintre un modovean din Chișinău și un oltean din Craiova. Rușii au promovat cu perseverență un sistem de fărâmițare metodică a lumii turcice, în general, și a tătarilor, în special. Din nefericire, au reușit pe deplin.

Nu pot să ignor și o altă întâmplare semnificativă, relatată de Abdulkadir Inan în amintirile sale. Era în timpul războiului civil din Rusia, iar tinerii revoluționari naționaliști (*basamak*) Zeki și Abdülkadir erau urmăriți de forțele bolșevice. S-au refugiat într-un cimitir musulman, unde s-au apărat cu armele pe care le aveau. La un moment dat, nu s-au mai auzit împușcături din partea unde se refugiase Zeki. Abdülkadir a crezut că prietenul său fusese ucis. Într-un târziu, după ce bolșevicii au plecat, crezând că i-au omorât pe amândoi, Abdülkadir l-a căutat pe Zeki. L-a găsit pe acesta copiind de zor inscripții vechi de pe pietre de mormânt. Acest episod mi-a adus aminte de unul asemănător legat de profesorul Mircea Petrescu-Dâmbovița, întâmplare de care am auzit în Institutul din Iași. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Mircea Petrescu era mobilizat, ca ofițer de rezervă, pe frontul din răsărit, împreună cu subunitatea sa, nu în prima linie, ci undeva mai în spatele frontului. Făcând pregătirea poziției, unul dintre soldații săi a dat de niște cioburi de ceramică veche. M. Petrescu a oprit amenajarea tranșeelor și a început săpături arheologice cu soldații săi. A scăpat cu greu de tribunalul marțial. Pasiunea pentru știință nu cunoaște limite.

Profesorii turci din acele vremuri, adică din anii 1971-1972, erau oameni amabili cu studenții, erau dedicați scopului de a-i învăța pe alții. Cel puțin aceasta este părerea mea despre profesorii mai sus pomeniți pe care i-am frecventat. Unii dintre ei, ca Cengiz Orhonlu, Halil Inalçık, Enver Ziya Karal m-au invitat și acasă la masă, alții la restaurant, dar absolut toți au căutat să-mi împărtășească din știința lor. Era atmosfera cu care mă familiarizaseră profesorii mei din Iași. Între timp, această generație a dispărut, iar eu m-am îndepărtat de mediul academic din Turcia, începând cu anul 1981, când mi-au

fost interzise călătoriile acolo, iar după 1990 am intrat în politică și apoi în diplomație, ceea ce a însemnat în total aproape trei decenii dacă nu de rupere, cel puțin de slăbire pronunțată a legăturilor mele cu lumea științifică din Turcia. Au apărut alți istorici, au mai rămas foarte puțini activi dintre cei din generația mea, pe care îi cunoscusem atunci când aceștia erau tineri asistenți. Ce vreau să spun este că nu știu cum sunt profesorii turci de astăzi. Cât de pricepuți sunt în meseria lor mai aflu din ceea ce se publică. Dar nu știu cum se comportă ei în mediul academic și social. În acest timp, Turcia s-a schimbat enorm. Au apărut noi generații, care sunt mult mai pragmatice, pe când turcii pe care i-am cunoscut eu în anii 1970 erau mai sentimentali, europenizați sau filoeuropeni și cu un aer de aristocrație intelectuală veritabilă. Dacă nu toți, unii dintre ei erau adevărați *Istanbul efendisi* (Domn de Istanbul), ceea ce însemna un aristocrat prin educație și comportament. Dar, toți împărtășeau cu adâncă convingere principiile kemaliste de democrație, laicism și occidentalism, pe care le găseau ca cele mai potrivite pentru emanciparea și propășirea Turciei. Se pare că asistăm acum la începutul perioadei postkemaliste, care să nu însemne însă o negare a principiilor de bază ale kemalismului, sper!

Liderii tătarilor crimeeni

Despre liderii tătari refugiați în Turcia aflasem câte ceva încă din copilărie. Cel mai cunoscut lider tătar de atunci, Müstecib Hagi Fazıl (Ülküsal) era din Dobrogea, din satul Azaplar (azi, Tătaru). Dar, el nu a lăsat o amintire plăcută printre tătarii din România. Nu erau puțini cei care îl găseau vinovat pentru năpasta abătută asupra multor familii de tătari în perioada comunistă. Se zicea despre el că i-a băgat în belea pe mulți tătari în România, inclusiv pe fratele său, Necip, care a fost ucis de comuniști, iar el a fugit în Turcia. Dar, cert este faptul că M. Ülküsal și cei de lângă el au contribuit mult la dezvoltarea conștiinței naționale a tătarilor din Dobrogea și la progresul mișcării naționale tătare, în ansamblul ei. De altminteri, această mișcare din România era cea mai cunoscută mișcare tătară din întreaga lume. Fiind îndreptată împotriva URSS, de la care tătarii din România cereau independența Crimeei, ea a fost susținută tacit și de Guvernul României, ca și de statele occidentale democratice. Se poate vorbi atunci de un *Mic Război Rece*.

Dna. Melek Fetisleam a publicat de curând teza sa de doctorat, pe care a pregătit-o sub îndrumarea mea științifică, intitulată „Mișcarea națională tătară din România”. De aceea, nu voi insista pe acest subiect.

Adresa biroului de avocatură a lui M. Ülküsal mi-o dăduse Mihail Guboglu, care îl frecventase în perioada cât s-a aflat în Istanbul. M.Guboglu îmi dăduse și o scrisoare de recomandare către M.Ülküsal. Adresa era aproape de gara Sirkeci, în Eminönü, în vecinătatea sediului de atunci al Arhivelor Președinției Consiliului de Miniștri (Marele Vizirat). M. Guboglu îl cunoștea pe M. Ülküsal din România, din perioada în care amândoi se aflaseră sub protecția ambasadorului Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrıöver. Se știe că acesta fusese un apropiat al Casei Regale a României și un susținător activ al mișcărilor naționale de sorginte turcă, inclusiv și îndeosebi pe cea a tătarilor. M. Guboglu era găgăuz originar din Ceadârlunga, Basarabia, iar ambasadorul H. S. Tanrıöver a fost cel care a inițiat acțiunea de atragere și a găgăuzilor în mișcarea generală turcă de emancipare și progres. H. S. Tanrıöver a fost susținătorul activ al modernizării Seminarului Musulman din Medgidia. Același a fost și inițiatorul efemerului Institut de Turcologie din cadrul Universității din Iași. La recomandarea acestuia, M. Guboglu fusese numit secretarul științific al Institutului de Turcologie, în ciuda directorului Franz Babinger, care o preferase pe viitoarea Maria Mathilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru. M. Guboglu nu a uitat niciodată această atitudine a savantului german față de el. Așa cred că se explică și recenzia deosebit de dură pe care a publicat-o el apoi, dacă nu mă înșel în revista de istorie „Studii”, la monografia lui Babinger consacrată lui Mehmed al II-lea. Mai târziu, adică în 1973, când am participat la o Conferință științifică internațională organizată de Universitatea din Freiburg im Briesgau, în R. F. Germania, am avut cinstea să fiu invitat la un ceai de către profesorul Hans Roemer, unul dintre marii turcologi germani. Printre altele, acesta mi-a spus că pomenita recenzie a lui M. Guboglu îl afectase mult pe Franz Babinger.

Müstecib Ülküsal m-a primit cu multă căldură. M-a prezentat imediat colegului său de „ideal crimeean” Ibrahim Otar, care avea alături biroul de consultanță financiară. Întâmplător, se afla acolo și fratele acestuia, Ismail Otar, care este autorul unui cunoscut poem cu iz politic dedicat plăcintei naționale a tătarilor din Crimeea – „Şuberek”. Frații Otar erau din Crimeea, numele lor de familie fiind luat de la denumirea satului lor de origine. Din când în când, după ce îmi terminam treaba în biblioteci, treceam și pe la

biroul din Sirkeci al lui M. Ülküsal și al lui I. Otar. De fiecare dată aveau loc discuții despre istoria și cultura tătară, uneori fiind și alți intelectuali tătari. Așa l-am cunoscut și pe Abdullah Zihni Soysal, care mi-a dăruit un exemplar tipărit al tezei sale de doctorat, susținută, în 1939, la Universitatea Jagiellonă din Varșovia, cu tema „Yarlîkuri crimeene din vremea lui Jan Kazimier”. În ciuda faptului că are doar 104 pagini, aceasta este o lucrare extrem de valoroasă, fiind formată în cea mai mare parte din traducerea în limba polonă a 54 de scrisori (*yarlık*) ale hanilor tătari din Crimeea, adresate regelui polon Jan Kazimier, documente păstrate în arhivele poloneze. Valoarea acestei cărți este cu atât mai mare cu cât este o raritate bibliofilă, deoarece cu excepția a 50 de exemplare luate de autor, întregul tiraj al cărții a fost distrus în timpul primelor bombardamente germane asupra Varșoviei. Potrivit relatărilor sale, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, A. Z. Soysal s-a implicat direct în acțiunile de eliberare a teritoriilor istorice tătarești cotate de ruși de-a lungul secolelor. Mi-a rămas în minte o întâmplare impresionantă la care A. Zihni Soysal participase personal în timpul războiului, undeva lângă Smolensk, dacă îmi amintesc bine. Era un sat de tătari kreșini, adică de tătari de pe Volga creștinați cu forța de către ruși, după căderea Hanatului tătar din Kazan, în 1552. Toți cei aflați în sat, copii, femei și bătrâni fuseseră adunați în piața satului, unde se afla și biserica lor de lemn. Toți fuseseră așezați jos, unul lângă altul și înconjurați de soldați germani cu arme. A. Zihni Soysal, în uniformă de ofițer german, li s-a adresat în limba tătară, vorbindu-le despre glorioasa istorie tătară și despre cotatepirea rusească, iar în final i-a anunțat solemn că venise clipa mult așteptată a eliberării de sub opresiunea rusească și, ca simbol al acestei eliberări, a dat foc bisericii de lemn. Se aștepta ca cei adunați să izbucnească în urale de bucurie. Dar, i-a fost dat să vadă cum acești oameni înfricoșați plângeau din suflet, fără sunet, uitându-se cu durere la biserica lor, care era mistuită de flăcări. Atunci am înțeles – mi-a spus A. Zihni Soysal – că acești tătari erau pierduți pentru noi și că puterea credinței religioase este mult mai mare decât ideologia comunistă și decât cea naționalistă.

Am mai cunoscut un tătar de seamă, originar tot din România, pe nume Yusuf Uralgiray. Acesta trăise mulți ani și la Cairo. Din câte mi s-a spus, era expert în teologie islamică și în cultura arabă. Acesta locuia atunci la Ankara. M. Ülküsal m-a trimis la el ca să mă ajute în obținerea aprobării pentru arhive și mi-a dat o scrisoare deschisă, redactată în litere arabe, în care mă lauda

pentru pasiunea mea pentru istorie și sentimentele naționale față de turci, în general, și față de tătari în special. Probabil, M.Ülküsal omisese că eu stăpâneam scrierea arabă. Într-adevăr, acest Yusuf Uralgiray a vorbit cu câțiva înalți demnitari din unele ministere; am fost și la aceștia în audiență, dar nu am obținut aprobarea așteptată. Nu au avut succes nici intervențiile în acest sens ale unor mari profesori ca: Halil Inalçık, Bekir Sıtkı Baykal, Enver Ziya Karal, Ahmet Temir ș.a. Y. Uralgiray m-a dus și la o „Seară crimeeană” (*Kırım Gecesi*), care a avut loc într-o mare sală de sport din zona Gençlik Parkı, din Ankara. De fapt, știam de la M. Ülküsal de această acțiune culturală și făcusem în așa fel încât să fiu la Ankara în acea vreme. Erau acolo mulți, foarte mulți tătari din Ankara și din împrejurimi. Era pentru prima oară când participam la o astfel de manifestare culturală. Era o seară de poezie, cântece și dansuri tătărești din Crimeea, dar prezentate într-o formă artistică aleasă. Au apărut pe scenă și unele dintre cele mai mari vedete artistice ale Turciei din acea vreme. Atunci am aflat că și aceștia erau la origine tătari din Crimeea. Am fost foarte impresionat și m-am simțit mândru că sunt tătar. A fost o seară de neuitat pentru mine.

M-am reîntors în țară la jumătatea lunii mai 1971, având în geamantan multe fișe cu extrase din cronicile și documentele otomane, referitoare îndeosebi la secolul al XVII-lea. Dar, la întoarcere, am considerat necesar să informez organele în drept despre faptul că, la finalul acestui stagiu în Turcia, serviciul secret de informații al acestei țări a încercat să mă recruteze ca agent. Dar, această corectitudine, poate exagerată, mi-a adus apoi foarte multe neplăceri. În această tentativă de racolare cred că au fost implicați direct și câțiva lideri tătari de acolo, în primul rând Müstecib Ülküsal și Yusuf Uralgiray. În cartea mea, deja menționată, „Pe drumurile istoriei”, vol.II, există un întreg capitol (XIV, pp. 321-423) despre modul în care m-a urmărit și m-a persecutat Securitatea, mai mult de 20 de ani. Nu cred că este nevoie să reiau și aici această chestiune.

A doua călătorie în Turcia

Profesorii mei, în primul rând, academicienii M. Petrescu-Dâmbovița. Emil Condurachi, Mihai Berza, Ștefan Ștefănescu au fost foarte mulțumiți de activitatea mea în Turcia. Îi ținusem la curent cu ceea ce făceam pe plan științific, trimițându-le periodic scrisori, la care primeam întotdeauna răspuns. La întoarcere, după ce m-a certat părintește că m-am chinuit mult

prea mult, acad. E. Condurachi mi-a promis că îmi va mai acorda burse UNESCO, dar cu condiția să nu stau mai mult de două luni. Într-adevăr, la începutul anului 1972, acad. E. Condurachi mi-a mai acordat o bursă, de această dată de 300 USD, pentru continuarea cercetărilor în arhivele din Turcia. Acum, demersurile la autoritățile turce în acest scop le-am început mult mai devreme, încă din țară. Știam că a doua aprobare de intrare în arhive avea să se dea mult mai ușor. Așa s-a și întâmplat, numai că problema majoră era cu autoritățile române, pentru eliberarea pașaportului. De această dată cerusem pașaport și pentru soția mea. Ea suferise un șoc puternic din cauza decesului prea devreme (la 37 ani) a celei mai apropiate surori a ei, în toamna anului 1971. Plângea foarte ușor, acuza mereu dureri de cap, încât aproape un an întreg am umblat cu ea pe la cei mari medici din Iași. În final, un neurolog renumit de la Spitalul Parhon din Copou a recomandat ca singur remediu o călătorie lungă, dacă se poate în străinătate. Conducerea Institutului, a Filialei Academiei și cea a Universității din Iași m-au susținut în demersurile mele de a obține pașapoartele necesare pentru această călătorie în Turcia. Cu toate acestea, am primit răspuns negativ de la Miliția din Iași. Nu m-am lăsat. Știu că la a treia audiență la Miliția din Iași, de această dată la comandantul ei, am promis că dacă se aprobă această călătorie, amândorura, nu voi mai solicita prea curând o nouă aprobare de călătorie în străinătate, chiar dacă voi fi primit invitații la reuniuni științifice. Colonelul s-a uitat mirat la mine, ca și cum nu știam ce vorbesc. În același timp, l-am rugat și pe Rectorul Universității „Al. I. Cuza”, care atunci era renumitul matematician (apoi academician) Constantin Corduneanu, să intervină pentru aceste pașapoarte. Profesorul C. Corduneanu a ținut să mă asigure personal că a vorbit cu șeful Miliției Iași.

În prima călătorie, descoperisem și o sumedenie de rude, mai apropiate și mai îndepărtate, nu numai la Istanbul, ci și la Ankara, Eskişehir, Polatlı, Derince, Izmir. Toți mă primiseră cu multă căldură. Era ca o revedere după mulți ani de absență, chiar dacă ne vedeam pentru prima oară. Călătoria a fost, într-adevăr, binefăcătoare pentru soția mea. Era prima ei ieșire în străinătate. Ne-am oprit o zi și la Sofia. Am mers cu ea și la locurile pe care mi le recomandase cu insistență acad. Emil Condurachi, la Troia, Pergamon, Efes. Am vizitat și Bursa, Çanakkale, Izmir, iar la Ankara am stat timp de o săptămână, când am fost invitați acasă, la masă, de către profesorul Halil Inalçik, ocazie cu care l-am cunoscut și pe actualul istoric-vedetă İlber

Ortaylı, aflat la aceeași masă, împreună cu părinții săi. Pe atunci el era doctorandul marelui turcolog austriac Andreas Tietze, pe care l-am cunoscut și eu mai târziu, cu prilejul unui seminar organizat de Universitatea din Budapesta, la Visegrad. La Ankara, i-am vizitat și pe verii tatălui meu, care au primit-o pe soția mea ca pe o noră îndrăgită. În total, soția mea a stat cu mine în Turcia timp de trei săptămâni, după care s-a întors la Iași, căci începuse și anul școlar. Abia după plecarea ei, mi-am reluat activitatea de căutări în arhivele din Istanbul. De această dată am lucrat numai în cele două arhive mari din Istanbul, Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri (*Başbakanlık*) și Arhiva Muzeului Topkapı, unde lucrasem intens și în anul precedent. Cunoscând destul de bine cataloagele și fondurile inventariate acolo, mi-a fost mult mai ușor, decât prima oară, să obțin și să citesc cât mai multe documente de interes pentru teza mea de doctorat. Aceste două călătorii de documentare în Turcia, din anii 1971-1972, au fost cele mai importante stagii și pentru pregătirea mea ca specialist-osmanist. În toamna anului 1972, sunt sigur că ajunseseam la cel puțin același nivel de pregătire cu colegul M. Maxim și cu colegii mai în vârstă M. Guboglu și Mustafa A. Mehmed. Așa cum am mai spus, Aurel Decei avea un alt statut profesional. Reamintesc faptul că, spre deosebire de toți cei pomeniți aici, eu mă pregătisem, încă de la început, de unul singur și încă în mediul cu totul străin de asemenea preocupări din Iași. Atunci, cei mai sus amintiți și cu mine eram singurii specialiști adevărați în turcologia istorică românească. Așadar, împreună și cu Aurel Decei, eram doar cinci, pe când alte istoriografii, inclusiv vecine, aveau mai mulți specialiști în turcologie! În anii care s-au scurs, adică în o jumătate de secol, situația în acest domeniu nu s-a îmbunătățit; dimpotrivă, este mai rău acum, decât atunci.

Securitatea, mai precis serviciul de contraspionaj, își exprimase deschis temerea că serviciul de informații turc avea să încerce din nou să mă racoleze, folosind poate alte metode. De aceea, nu mi se aprobase inițial plecarea în 1972. Declar și aici categoric că MIT, adică Serviciul de Informații Turc, nu m-a mai contactat în nici un fel, poate și pentru că se schimbaseră între timp planurile legate de mine. De acum, se pare că CIA începuse să se intereseze de mine.

Îmi aduc aminte foarte bine de aceste întâmplări, pentru că a fost într-adevăr un episod extraordinar din viața mea, care ar fi putut schimba destinul meu și al familiei mele. Cred că a fost șansa uriașă pe care am

pierdut-o! Vreau să declar că aceste informații le-am dezvăluit prima oară în cartea mai sus-menționată, apărută în 2019. Securitatea nu a știut absolut nimic în această privință. Ar fi fost o prostie imensă să le mai spun așa ceva, de vreme ce îmi produseseșă și continuau să-mi producă atâtea neazuri. Aici revin asupra problemei, aducând însă și alte elemente, pe care nu le-am mărturisit mai înainte nimănui.

După plecarea soției mele, către sfârșitul lunii septembrie 1972, am reluat și vizitele la M. Ülküsal care, după cum am mai menționat, avea biroul foarte aproape de vechiul sediu al Arhivelor Președinției Consiliului de Miniștri (*Başbakanlık Arşivi*), în care se păstrau cele mai multe din documentele statului otoman. De această dată, vizitele mele la M. Ülküsal erau mai rare și mai scurte, de obicei în pauza de la prânz. Într-una din aceste vizite, pe la începutul lunii octombrie, l-am cunoscut acolo și pe Edige Kırmal, o personalitate a diasporei tătare din Occident. Edige Kırmal era tătar din Polonia, pe adevăratul său nume Edige Mustafa Szyrkiewicz, fiul lui Yakup Szyrkiewicz, muftiul Lituaniei și al teritoriilor est-baltice. După al Doilea Război Mondial, Edige și-a luat numele de *Kırmal* (Cel care ia Crimeea) și s-a integrat în mișcarea antisovietică tătară. Pe vremea când l-am cunoscut eu, Edige Kırmal era redactor la Radio Libertatea, care emitea pentru întregul teritoriu sovietic. Edige Kırmal s-a identificat atât de mult cu idealul crimeean, încât a cerut să fie înmormântat pe pământul Crimeei. Nu a putut să ia nici el Crimeea, dar măcar pământul tătar crimeean l-a luat pe el la pieptul lui. Mormântul lui se află în Bağcesaray, lângă cel al lui Ismail Bey Gasprinski și mormintele altor lideri tătari crimeeni. După sosirea mea la M. Ülküsal, a venit din biroul alăturat și Ibrahim Otar, puțin mai târziu a venit și fratele acestuia, poetul Ismail Otar, o altă personalitate a mișcării naționale tătare, pe care l-am mai menționat. După discuțiile obișnuite privind obiectivele acestei mișcări, s-a ajuns la concluzia că istoria tătarilor este mijlocul cel mai important pentru cultivarea conștiinței naționale a tătarilor, în primul rând a celor originari din Crimeea. De fapt, era ideea marelui lider al tătarilor crimeeni din diaspora Djafer Seidamet (1889-1960). Recunoscându-se faptul că această istorie este încă prea puțin cunoscută, cei prezenți au fost unanimi de acord în privința necesității scrierii grabnice a unei istorii a tătarilor, pe baza surselor istorice și a celor mai moderne metode. În acest context, am informat despre bogăția documentelor

referitoare la Hanatul Crimeei, aflate în Arhivele Başbakanlık. Atunci, M. Ülküsal a propus ca un tânăr capabil – *ca, de pildă, Tahsin*, a nominalizat el – să fie trimis la studii de specializare în Occident, pentru a se ocupa de istoria tătară. Mărturisesc că am fost luat din nou prin surprindere. O specializare în Occident era atunci visul cel măreț al oricărui tânăr cercetător științific din România și nu numai. Desigur, am întrebat cum ar fi posibil așa ceva. Atunci, mi s-a explicat că ei, cei de față și alții, se gândiseră între timp (adică, după stagiul meu din 1971) că un tânăr atât de pasionat de istorie, iubitor de neam și cu mari posibilități de dezvoltare (ca mine) trebuie să fie susținut pentru a fi de folos neamului său. În acest sens, ar fi fost pregătită deja o bursă de studii la o mare Universitate din SUA (nu s-a precizat care) pentru pregătirea mea în domeniul istoriei turce, în general, și a aceleia tătare, în special. Dar, plecarea la studii în SUA trebuia să se facă cât mai repede, prin Turcia, deoarece din România ar fi foarte dificilă. Adică, în termenii epocii, trebuia să „fug în SUA, prin Turcia”. Aveau dreptate. Recunosc că, pe moment, m-am bucurat enorm. Dar, imediat mi-am amintit că aveam o fetiță de doi ani și o soție, care trăiau singure, foarte departe de rude, în Iași. Liderii tătari menționați m-au asigurat că se gândiseră și la aspectul acesta și că problema avea să fie rezolvată prin Crucea Roșie internațională, în cel mult un an. Am cerut un răgaz de gândire. Au fost de acord, dar m-au îndemnat să mă hotăresc cât mai repede posibil. Știam că nu pot comunica cu soția, care abia plecase. Trebuia să iau totul pe răspunderea mea. Mi-am amintit de anchetele, interogatoriile interminabile ale Securității, care acum aveau să o lovească pe soția mea (cu siguranță ar fi fost acuzată că a știut de intenția mea, de vreme ce fusese cu mine în Turcia). Ea este o fire temătoare și îmi închipuiam cât de înfricoșată avea să fie când va fi dată afară și din serviciu (era profesoară de limbă franceză la un liceu din centrul Iașilor), poate și din apartamentul de confort doi, pe care abia îl primisem. Totodată, nu puteam să nu țin seama și de faptul că în această acțiune erau implicate, foarte probabil, și servicii secrete străine, în primul rând CIA. După două-trei zile de frământări, am decis că nu puteam să le supun pe soția mea și pe fetița mea la chinuri și primejdii. Știam că era o șansă imensă pentru mine, care probabil nu avea să se mai repete. Aveam încredere în forțele mele și eram sigur că aș fi reușit în SUA, cu atât mai mult cu cât tema mă preocupa deja ca obiectiv științific. Liderii tătari au fost dezamăgiți foarte mult de hotărârea

mea. Mi-au spus că, acum, trebuie să recurgă la „rezerva mea”, o persoană din spațiul sovietic, pe care trebuiau să o scoată mai întâi de acolo și apoi să o trimită în SUA. Aici aduc informații pe care nu le-am dezvăluit până acum, considerând, poate exagerat, că pot fi periculoase pentru persoana pe care trebuie să o pomenesc aici. Acum datele problemei sunt schimbate și nu cred că mai contează ceea ce voi divulga aici, care, oricum, cred că era bine cunoscut celor interesați.

Întâmplarea a făcut ca, după ceva ani de la această ofertă a liderilor tătari, să-mi cadă în mână unul dintre cele mai prestigioase ziare franceze, în care era publicat un interviu amplu (de peste o pagină mare de ziar, ceea ce era un gest excepțional pentru acea publicație de mare renume) cu acea persoană de origine tătară din spațiul sovietic, care ajunsese abia în acel an în SUA. Pe atunci existau ziare străine de vânzare în unele magazine din București, pe care obișnuiam să le cumpăr când le găseam. Acel ziar era „Le Monde Dimanche”, adică ediția specială de duminică, din 02 decembrie 1979, a renumitului ziar francez „Le Monde”, care a titrat pe frontispiciu, chiar deasupra numelui ziarului, „*Le calvaire des Tatars de Crimée*” (Calvarul tătarilor din Crimeea), indicând faptul că la paginile XVI-XVII, deci pe două pagini, era publicat un material substanțial cu acest subiect. Într-adevăr, la rubrica „Temoins” (Mărturii) a acestui mare ziar era publicat interviul realizat de jurnalistul american Thierry Wolton, intitulat „*Aïché, la voix de Tatars de Crimée*” (Ayşe, glasul tătarilor din Crimeea). În subtitlu era scris: „*Deportați de Stalin după război, tătarii din Crimeea sunt uitați pentru totdeauna. Exilată în Statele Unite, Ayşe Seyitmuratova a decis să alerteze opinia publică*”. Așadar, liderii tătari o aleseseră, ca rezerva mea, pe dna. Ayşe Seyitmuratova, aflată atunci în Uzbekistan. Era o activistă cunoscută a mișcării naționale a tătarilor crimeeni. Așa cum este dezvăluit în acest material din „Le Monde”, extragerea ei din URSS a fost o misiune foarte dificilă, care s-a lungit mai bine de șase ani și în care au fost implicate, probabil, câteva servicii secrete, între care și MOSSAD. Dna. Ayşe Seyitmuratova (n.1937) a putut părăsi URSS, ca turistă, abia în februarie 1979. Ea a ajuns în SUA, prin Israel. În 1990 dna. Ayşe s-a întors în Uzbekistan, apoi, s-a stabilit în Crimeea, unde continuă să lupte pentru drepturile tătarilor.

TEMIONS

Aiché, la voix des Tatars de Crimée

Déportés par Staline après la guerre, les Tatars de Crimée sont d'éternels oubliés. Exilés aux Etats-Unis, Aiché Seïmouratova a décidé d'alerter l'opinion publique.

THERRY WOLTON (*)

Il n'y a pas deux pièces menhies sans se retrouver dans Brooklyn, la « petite Russie » de New-York. C'est là que Aiché Seïmouratova a beaucoup de fois rencontré ses compatriotes. Un univers où subsistent quelques habitudes de la « mère patrie » qui adent à mieux supporter l'émigration forcée. Arrivés depuis longtemps, Aiché apprend peu à peu, dans la langue anglaise, comment elle l'aspire, son métier d'actrice. Une heure lui permet de voir venir.

Je l'avais rencontrée quelques jours auparavant, à l'invitation de son épouse, à la troupe en session des Audiences Sakharov. Je l'avais alors à peine remarquée dans l'immeuble au 58th, où se trouve la résidence de son mari, le danseur Bondouroski, Galtchouriz, Grigorenko, Koumouridov... C'est pourtant ce petit bout de femme, effacée et discrète, qui bouillonne de verve, d'ardeur, d'ambition, sa maîtrise d'un fond silencieux plaine.

Il n'y a pas deux pièces menhies sans se retrouver dans Brooklyn, la « petite Russie » de New-York. C'est là que Aiché Seïmouratova a beaucoup de fois rencontré ses compatriotes. Un univers où subsistent quelques habitudes de la « mère patrie » qui adent à mieux supporter l'émigration forcée. Arrivés depuis longtemps, Aiché apprend peu à peu, dans la langue anglaise, comment elle l'aspire, son métier d'actrice. Une heure lui permet de voir venir.

Elle voulait avant parler de cette tribune pour lancer un appel aux Nations unies, qui « fringeraient des espers et peut-être mères menhies, mais il peut des surprises ».

A quarante-deux ans, l'histoire de son peuple. Et si aujourd'hui elle est, en Occident, partie-parole des Tatars de Crimée, il faut y voir l'abolition d'un langage étranger comme bien des autres, en prison et au camp, avant de connaître l'exil.

Le « crime » des Tatars de Crimée ? Une présentation collaboration avec l'occupation nazi de 1941 à 1944. Une grave injustice qui sera l'élément déclencheur de la guerre, avec les Tchétchènes, les Abkhazes, les Osètes, les Dnieprouralsiens, les Karakalpakhs, les Balkars et les Kalmouks ; en tout quelque 700 000 personnes. En 1944, le gouvernement soviétique trouva l'excuse de la menace allemande pour les déporter dans les montagnes de l'est de l'Asie. Pour Staline les bords étaient dépeuplés, les survivants furent donc déportés, plusieurs milliers de « nations collaboratrices ».

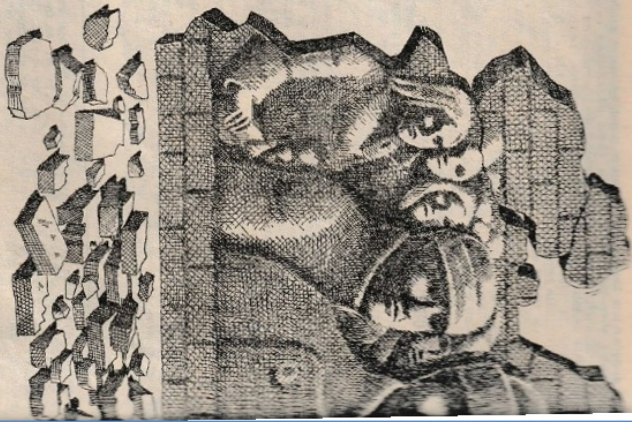
L'affaire fut rapidement menée se souvient Aiché alors âgée de sept ans : « Les soldats et des agents du NKVD, l'ancien KGB, nous ont enlevés les nations et nous ont obligés à sortir sans qu'on puisse rien emporter. J'avais une poupée que j'ai perdue beaucoup. J'avais juré que je ne la perdrais jamais, mais elle m'est tombée dans une tranchée. Ils nous ont emmenés à la gare. On nous a entassés dans des wagons à bestiaux pleins. Nous ne savions pas notre destination. Les wagons étaient remplis de gens et de chiens. Les premiers jours le wagon est resté fermé. Nous ne pouvions ni boire ni à manger. Il y a eu des morts. Après, ce était mieux. Les trains s'arrêtaient souvent mais nous étions dans des wagons fermés et on nous a emmenés dans une ville inconnue juste à côté ».

C'est ainsi que trois cent mille Tatars de Crimée furent déportés en Ouzbékistan de mai à juin 1944.

Comme souvent en URSS, le droit vint par la suite contourner le fait. Après la suppression de la République socialiste soviétique autonome de Crimée (comme celle des Tchétchènes et des Ingouches), et l'instaurer de ses habitants dans l'Union soviétique. Les derniers présidents qui gouvernaient leur donnaient des terres et leur apportèrent son aide. Bien sûr, il n'en fut rien.

Exil perpétuel

Depuis près d'une grande ville, la femme de la chanteuse « Dnieprouralsiens, réfugiés à la campagne, sont morts de faim » précède l'acte. Avec sa mère et

Des 1944, le pouvoir soviétique avait tout fait pour empêcher ce retour en Russie. En 1954, quand le nom des lieux tatars, en détruisant leurs maisons. Puis, en 1954, la Chine fut intégrée à l'URSS. Cet achèvement contre les Tatars fut intégré à l'URSS. Cet achèvement contre les Tatars fut intégré à l'URSS. Cet achèvement contre les Tatars fut intégré à l'URSS.

Des 1944, le pouvoir soviétique avait tout fait pour empêcher ce retour en Russie. En 1954, quand le nom des lieux tatars, en détruisant leurs maisons. Puis, en 1954, la Chine fut intégrée à l'URSS. Cet achèvement contre les Tatars fut intégré à l'URSS. Cet achèvement contre les Tatars fut intégré à l'URSS.

26. Paris, 02.12.1979. Fragment d'intr-un interviu amplu publicat în ediția duminicală a ziarului francez „Le Monde”, din 2 decembrie 1979, pp. XVI-XVII, privind situația tătarilor din Crimeea

Șansa vieții mele

Trenul vieții mele oprise în gară să mă ia, dar eu am refuzat să mă urc în el. Dar, Dumnezeu cel bun sau alții interesați au făcut ca acest tren al șansei mari, pe care o credeam unică, să se repete în scurt timp, dar la parametrii mai atrăgători și mai concreți decât cea despre care am vorbit.

Toată luna octombrie 1972 am lucrat intens în cele două arhive principale din Istanbul, mai cu seamă în cea a fostului mare-vizirat (*Başbakanlık*). Aici i-am reîntâlnit pe cercetătorii americani pe care îi cunoscusem cu un an înainte, inclusiv și îndeosebi pe Heath Lowry, cu care mă împrietenisem; am cunoscut-o și pe a doua sa soție, o turcoaică simpatică și tonică. În afară de noi, în sala de studii se afla și un distins profesor american, de care tinerii cercetători se apropiau cu sfială și respect. Era celebrul prof. dr. Stanford J. Shaw, autorul unor apreciate lucrări de istorie otomană și turcă, între care și o istorie a Imperiului otoman și a Turciei, în două volume, semnată împreună cu soția sa Ayşe-Ezel Kural Shaw. Doamna Shaw, pe care am cunoscut-o mai târziu, era o adevărată *Hanımefendi*, adică o *Lady* și o intelectuală rafinată. Profesorul Stanford Shaw era și un militant deosebit de activ pe tărâmul formării imaginii adevărate a turcilor, în ansamblu, și a otomanilor în particular. În acest sens, el a negat cu probe istorice temeinice așa-zisul genocid al armenilor din 1915, ceea ce l-a pus în conflict deschis cu radicalii armeni din SUA. Aceștia au încercat chiar să-l asasineze, în octombrie 1977.

În sala de studii, Profesorul Shaw ne oferea cu multă bunăvoință și consultație, atunci când ne împotmoleam în citirea unui cuvânt sau pasaj mai dificil din documente. Domnia Sa studiasse cu cei mai mari turcologi din acea perioadă: Bernard Lewis și Paul Wittek la Universitatea din Londra, Hamilton A. R. Gibb la Universitatea Oxford, Zeki Velidi Togan, Mükrimin Halil Yinanç și Ömer Lütfi Barkan la Universitatea din Istanbul; era specializat și în istoria Egiptului otoman, la Universitatea Cairo și la celebra Universitate Al-Azhar. Așa erau (și sunt pregătiți) specialiștii americani!

Mai aveam câteva zile până la plecarea în țară, când, într-o pauză de masă, profesorul Stanford Shaw m-a invitat să iau masa cu el, într-un local din apropierea sediului vechi al Arhivelor. De fiecare dată când trec prin fața aceluia local, aflat în Sultanahmet, în fața intrării în Parcul Gülhane, îmi aduc aminte cu pioșenie de regretatul Profesor Stanford Jay Shaw. De curând am

luat masa în acest local împreună cu câțiva colegi de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Localul a fost renovat și se numește acum „La Sofran”. După pensionare, Profesorul Stanford Shaw se stabilise în Turcia, unde a și murit, în decembrie 2006, iar la ceremonia funerară de la Sinagoga Etz Ahaim din Ortaköy, Istanbul, au participat mari personalități politice și științifice din Turcia, inclusiv dl. Abdullah Gül, atunci ministru de Externe și apoi Președinte al Republicii Turcia.

Localul era modest, fiind unul din multele de acest fel în care funcționarii din împrejurimi luau masa de prânz. A fost unul dintre prânzurile cele mai plăcute din viața mea, deși nu știu ce am mâncat. Profesorul mi-a pus întrebări politicoase referitoare la preocupările și realizările mele pe plan științific. I-am vorbit cu entuziasm despre teza mea de doctorat, la care lucram, despre documentele pe care le descoperisem. Știu că m-a întrebat și de dificultăți. Nu era nici un secret faptul că, în Iași, mă pregătisem de unul singur, că erau probleme mari cu documentarea în străinătate etc. Apoi, profesorul mi-a prezentat foarte pe scurt situația din SUA în privința studiilor de turcologie, în primul rând de osmanistică, accentuând pe faptul că este nevoie mare de tineri pasionați și capabili, în măsură să cerceteze și să valorifice sursele vechi otomane, îndeosebi documentele de arhivă. Acești tineri aspiranți se bucură de atenția autorităților universitare americane, care îi susțin să se pregătească cât se poate de bine, a ținut să adauge Profesorul. Apoi, către sfârșitul mesei, Profesorul Stanford Shaw, spunându-mi că m-a urmărit cu atenție în sala de studii, mi-a făcut o propunere uluitoare: să merg în SUA, pentru a lucra alături de Domnia Sa. Profesorul Stanford Shaw era atunci titularul cursului de Istorie a Turciei și Orientului Apropiat la Universitatea California, din Los Angeles, după ce fusese profesor asistent, profesor asociat de istorie turcă, timp de 10 ani, la Universitatea Harvard. Profesorul Stanford Shaw era fondatorul și editorul-șef al prestigioasei publicații *International Journal of Middle East Studies*. Spre deosebire de liderii tătari, Profesorul Stanford Shaw nu m-a grăbit, zicându-mi că pot să îi dau acceptul meu și mai târziu, iar el va face pregătirile necesare, ca să merg în SUA, fie direct, fie prin Turcia. Dar, nu mai târziu de anul acesta, a ținut el să-mi atragă atenția. Dat fiind faptul că până la sfârșitul anului mai erau doar două luni, el îmi dădea de înțeles că cea mai bună opțiune ar fi să hotăresc atunci, înainte de a ajunge înapoi în România. El fusese în România și cunoștea destul de bine dimensiunile regimului ceaușist și nu își făcea iluzii

în privința plecării mele (definitiv) pe căi legale în SUA. Pe drumul către Arhive, Profesorul mi-a atras atenția că dacă nu va primi nici o știre de la mine până la anul nou, va considera că nu pot să accept oferta sa. Eu am încercat să îi vorbesc despre responsabilitățile pe care le am față de familia mea. La fel, ca și ceilalți, Profesorul m-a asigurat că reunificarea familiei mele va fi soluționată prin Crucea Roșie Internațională.

Când am revenit în sala de studii, pesemne eram încă destul de emoționat, de vreme ce Heath Lowry a ținut să mă întrebe ce s-a întâmplat. I-am spus că am luat masa cu Profesorul și am avut o discuție științifică benefică pentru mine. Te poți considera un mare norocos, Tahsin, că ai luat masa cu Profesorul Shaw, a ținut el să adauge.

Reîntoarcerea mea în România însemna practic că am refuzat oferta Profesorului Stanford Shaw. Era imposibil să îi scriu de aici că accept oferta de a merge definitiv în SUA; ar fi fost nu numai periculos, ci și stupid.

Da, acesta cred că a fost adevăratul tren al vieții mele, pe care l-am lăsat să treacă, deși știam foarte bine ce înseamnă. Chiar și fiica mea, după ce a aflat de la mine, prin anii 1990, de această șansă, m-a certat că nu i-am dat curs. *Ne chinuiam noi, mama și cu mine, probabil un an, dar după aceea eu creșteam ca cetățean american, iar tu ai fi devenit un mare profesor acolo. Sunt sigură de asta, pentru că te cunosc și am mare încredere în tine*, mi-a spus ea, cu regret. Totuși, nu ar fi fost deloc ușor pentru ele, singure în Iași. În Dobrogea nu aveau practic unde să se aciuze o vreme îndelungată și fără bani. În final, aș zice că nu regret faptul că mi-am ocrotit familia. Mama mea era o femeie foarte deșteaptă; ei m-am destăinuit – chiar în noiembrie 1972, imediat după întoarcerea în Iași – despre regretul meu că nu am putut să mă folosesc de un asemenea prilej extraordinar. Cred că mama a înțeles suferința mea și a încercat să mi-o aline, așa cum a putut să o facă: *Un bărbat trebuie să aibă grijă, înainte de toate, de copilul și nevasta lui, căci ei se află în responsabilitatea sa primordială. Ai făcut bine că nu te-ai dus tocmai în America, lăsându-ți de izbeliște familia. Uite-te la ea – mi-a zis mama, arătând spre fetița mea de doi ani care alerga veselă pe aleea Parcului Copou, unde ieșisem toți trei la plimbare – cât de fericită este că ai revenit acasă. Allah te va răsplăti pentru această faptă!* Și, cred că m-a răsplătit, mai cu seamă după 1990.

De această dată nu am mai fost atât de naiv, ca după prima călătorie în Turcia. Singura persoană care a știut de la mine de această mare șansă a vieții

mele de a ajunge în SUA a fost doar mama mea. Cred că mama i-a spus și tatălui meu de această întâmplare, deoarece între ei nu exista nici un secret. Nici mama mea și nici tatăl meu nu s-au referit vreodată, nici măcar aluziv, la această chestiune. Ei erau pe deplin conștienți de primejdia la care m-ar fi expus printr-o asemenea imprudență. I-am spus mamei mele, pentru că aveam nevoie de un sprijin moral; mă frământam foarte mult, regretând că am ratat ocazia vieții mele. Nimeni, dar absolut nimeni altcineva nu a mai știut de la mine de aceste fapte, până prin anii 1990, când se putea vorbi liber de așa ceva.

În septembrie 1990, când a fost o nouă ediție a Congresului Societății Turce de Istorie (*Türk Tarih Kurumu*), delegația de istorici români era mai numeroasă ca niciodată. Conform tradiției, inaugurată de Atatürk, edițiile acestui Congres sunt deschise de șeful statului turc, în prezența căruia, șefii delegațiilor străine rostesc mesaje de salut. Delegația română m-a desemnat să prezint acest cuvânt de salut, dat fiind faptul că eram singurul membru român al acestei instituții academice prestigioase, care este *Türk Tarih Kurumu* și, în plus, fusesem ales de curând membru al noului Parlament al României, act ce avusese ecouri extrem de favorabile în Turcia. Am fost anunțat ca primul reprezentant ales al comunității turce din România în Parlamentul României, ceea ce a provocat aplauze și ovații în sală. După încheierea părții inaugurale a Congresului, în pauza de cafea fusesem abordat de mai multe persoane, care mă felicitau și îmi cereau informații suplimentare despre situația turco-tătarilor din țară. La un moment dat, am observat că un domn cu părul și mustața bogate și albe, stătea deoparte și se uita insistent la mine, dorind să-mi vorbească. Mi-am cerut scuze de la cei cu care stăteam de vorbă și m-am apropiat de acel domn, pe care nu îl cunoșteam. *Dle. Tahsin* – mi-a spus acesta – *vă felicit pentru frumoasa cuvântare și pentru alegerea dv. ca deputat în Parlamentul României. Eu sunt Stanford Shaw, s-a prezentat scurt acesta. Eu îl știam fără mustață și cu părul mai scurt, mai puțin alb. L-am îmbrățișat vizibil emoționat. Abia acum am înțeles* – a continuat Profesorul Stanford Shaw, zâmbind șăgalnic – *de ce mi-ați refuzat, cu ani în urmă, propunerea de a fi asistentul meu. Știați, probabil, că veți ajunge Membru al Parlamentului. În SUA nu ați fi ajuns MP, dar sunt sigur că ați fi ajuns un cunoscut profesor. A fost ultima mea întâlnire cu Profesorul Stanford Shaw, căruia îi nutresc un mare respect.*

Călătorii științifice în alte țări

În 1973, mi se pare în septembrie-octombrie, am fost pentru două săptămâni în Polonia, în cadrul schimburilor științifice interacademice, iar în decembrie același an am participat la *Colocviul Internațional „Bicentenarul Dimitrie Cantemir”*, organizat de Universitatea din Freiburg I. Br., atunci în R. F. Germania.

Călătoria în Polonia era a doua mea deplasare în străinătate în cadrul programelor Academiei Române. Prima, în 1969, fusese în Bulgaria. Acest stagiul de documentare, fie și numai de două săptămâni, a fost deosebit de benefic. Am lucrat intens în arhivele și bibliotecile din Varșovia și Cracovia. Am găsit multe documente originale otomane și tătărești, dintre care unele le-am publicat în studii separate, iar altele în volumul meu de documente pe care l-am mai menționat. Aceste documente, cele mai multe originale și inedite atunci, găsite în Polonia au fost de mare folos pentru elaborarea tezei mele de doctorat. În același timp, am avut șansa să-l gădesc în viața pe marele turcolog Jan Reychman, care m-a invitat acasă, deși era bolnav în pat. De altfel, a murit curând după aceea. Indicațiile lui privind mai ales fondurile de surse istorice otomane din arhivele poloneze mi-au fost de un real folos în reușita investigațiilor mele de acolo. La Cracovia am făcut cunoștința unui alt mare turcolog, Zygmunt Abrahamowicz. Știam numele lui, așa cum știam și pe cel al lui Reychman. Z. Abrahamowicz era karaim, adică evreu din Crimeea, așa cum fusese și cel mai mare turcolog polonez – Ananias Zajaczkowski și nepotul său Woldzimier, tot turcolog. Numai că, Z. Abrahamowicz era atunci în dușmănie cu Zajaczkowski, ceea ce mi-a adus aminte de relațiile dintre Mihail Guboglu și Mehmed A. Mustafa de la noi. A fost o plăcere masa pe care mi-a oferit-o într-o zi Z. Abrahamowicz, într-un restaurant select din Cracovia. La masă a fost și soția sa, împreună cu fiica lor, de 12-13 ani. Ele au vorbit în graiul karaim al limbii tătare din Crimeea, iar eu în graiul dobrogean; ne-am înțeles perfect. Doar unele expresii de origine ebraică mi-au fost traduse în turcă de către Zygmunt.

Deși, în acea vreme, nici la noi nu venise încă negura dictaturii și a naționalismului-șovin, Polonia mi s-a părut mai deschisă către lume decât România și Bulgaria, iar oamenii mai puțin temători decât la noi. Într-o pauză de masă, stăteam pe o bancă în Vechiul Oraș (*Stare Miasto*), unde se aflau și Arhivele de Stat din Varșovia. Am văzut ofițeri ai armatei poloneze intrând într-o biserică, ceea ce m-a surprins. Am intrat și eu în acea biserică

unde, alături de civili, am văzut și mulți militari, de toate gradele și armele. Am aflat că era biserica armatei poloneze. Era în 1973. Înainte de a pleca în Polonia, mă cazasem în Hotelul Victoria, care s-a prăbușit la cutremurul din 1977; se afla lângă Palatul CEC. Mă sculasem dimineața devreme; lumea începuse să meargă la lucru. În fața hotelului se afla o biserică. Am văzut că oamenii se uitau cu teamă împrejur înainte de a-și face semnul crucii, când ajungeau în fața bisericii. Asta era situația din România, tot în 1973.

Dar, ceea ce m-a impresionat cel mai mult în Polonia a fost un episod cât se poate de banal pentru acel popor. Obişnuiam să merg pe jos până la Arhive. Într-o zi, în fața mea mergea un domn în vârstă, de mână cu o fetiță de 5-6 ani, căreia îi explica ceva. Aproape de o florărie s-au oprit, domnul a trimis fetița să cumpere o floare, nu a cumpărat el, ci doar a dat banii necesari. Apoi, de mână cu fetița, căreia continua să-i povestească, a trecut strada și au ajuns în fața statuii lui Copernic, aflată în mijlocul bulevardului. Bărbatul și fetița s-au oprit la câțiva pași în fața statuii, iar fetița a mers singură și a depus floarea la picioarele lui Copernic. Am urmărit cu mult interes și admirație toată scena, în care am văzut o probă de conștiință și demnitate națională. Asemenea scene cred că se repetă zilnic, la scară națională, în Polonia, și încă de multă vreme.

O probă majoră de patriotism, poate greu de crezut, au dovedit polonezii imediat după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Prima lor grijă a fost să refacă Stare Miasto. Înainte de retragere, armata germană de ocupație distrusese deliberat acest loc. Nu rămăsese piatră pe piatră. Germanii, care îi cunoșteau bine din istorie pe vecinii lor, au intenționat să dea astfel o lovitură grea demnității și identității naționale poloneze. Tocmai de aceea, poporul polonez s-a mobilizat cum multe alte popoare nu ar fi fost în stare. În acele timpuri de lipsuri cumplite, polonezii și-au donat avuțiile de preț pentru refacerea centrului vechi al Varșoviei – Stare Miasto. A fost refăcut tot și întocmai cum a fost, până la cele mai mici detalii.

Când eram acolo, în septembrie-octombrie 1973, în fața palatului regal Poniatowski din Varșovia, aflat în renovare, exista un cuțar imens de fier pentru donațiile cetățenilor. Într-o zi, am stat cam o oră pe o bancă din apropiere să văd câți dintre trecători fac donații. Cel puțin jumătate din ei a depus ceva în cuțar. Am depus și eu câțiva zloți, din solidaritate și admirație față de acest popor, care a pierdut în istorie mult, inclusiv țara și statul, dar nu și-a pierdut niciodată conștiința și demnitatea națională.

Poporul polonez, în frunte cu președintele său, a știut să-i cinstească și pe cei de altă credință și etnie care au luptat și s-au sacrificat pentru Polonia, de-a lungul istoriei. În 2010, a fost ridicat lângă Gdansk un monument

ecvestru în memoria luptătorilor tătari care au slujit Polonia. Cu acest prilej, unități ale armatei poloneze și însuși Președintele Poloniei au omagiat vitejia și puterea de sacrificiu ale soldaților tătari care, de la marea bătălie de la Grünwald, din 1410, unde au decis victoria împotriva Teutonilor, și până la șarjele legendare de cavalerie împotriva tancurilor germane care atacaseră Polonia, la 1 septembrie 1939, au contribuit cu sângele lor la apărarea și dăinuirea Poloniei. „*Tătarii și-au vărsat sângele în toate luptele pentru independență duse de poporul polonez*”, a declarat la acea ceremonie de stat Președintele Poloniei, Bronislaw Komorowski.

Deși îngustată, deschiderea către exterior făcută de Nicolae Ceaușescu, în 1965-1966, nu se încheiase încă. Mai ales în relațiile cu R. F. Germania regimul de la București se purta destul de curtenitor. Astfel că, la invitația profesorului Paul Miron de la Universitatea din Freiburg I. Br. au răspuns mulți cercetători tineri și savanți cu renume din România. Dacă nu mă înșel, delegația științifică română era formată din circa 20 de persoane, aproape toți din București și Iași. Erau învățați cunoscuți, ca: Vintilă Mihăilescu, Mircea Malița, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Edgar Papu, Petre Caraman, Alexandru Zub, Cicerone Poghirc, Virgil Câdea, Ștefan Ștefănescu, Nicolae Gostar, dar și tineri cercetători, printre care eu și prietenul meu Veniamin Ciobanu. Interesant este faptul că regimul comunist a permis atunci, pentru prima oară, deplasarea în Occident a unor personalități în care nu avea încredere, ca savantul Petre Caraman și viitorul academician Al. Zub, cred că și fostul meu profesor Nicolae Gostar se afla în aceeași situație, poate și profesorul Edgar Papu.

Lucrările Colocviului s-au ținut într-o cabană din Munții Pădurea Neagră, undeva aproape de izvoarele Dunării. Era pentru prima oară când ajungeam în Occidentul propriu-zis. Ceea ce m-a frapat acolo a fost ordinea și curățenia, pe care am observat-o și de la fereastra trenului. Era în luna decembrie, ninge neconținut și nu circulau mașini, dar drumurile din munți erau curățate în fiecare noapte. Lucrările Colocviului au fost publicate într-un număr special al revistei „*Dacoromania. Jahrbuch für Östliche Latinität*”, nr. 2/1974. Eu am prezentat o comunicare despre sursele documentare ale Istoriei Otomane a lui Dimitrie Cantemir, lucrare care este de referință și astăzi.

La sfârșitul Colocviului, profesorul Paul Miron ne-a oferit o excursie cu autobuzul până la Bonn. A fost ceva de vis, cel puțin pentru mine. Am vizitat Heidelberg, Mainz, Köln și Bonn. În toate aceste orașe am avut întâlniri în universități, cu personalități științifice din domeniul romanisticii, am audiat și o conferință extrem de interesantă despre Mănăstirea Voroneț, mi se pare

la Facultatea de Teologie din Köln. La această conferință am înțeles, nu numai eu, ci și alții, adevărata valoare a acestei capodopere a artei românești, care a fost concepută și realizată în perfectă armonie cu peisajul natural.

La întoarcerea către țară, tot cu trenul, eu și Vicu Ciobanu ne-am despărțit de ceilalți ieșeni, rămânând să vizităm pe drum Elveția și Austria. Profesorul Paul Miron ne dăduse și o sumă de bani pentru cheltuieli personale, din partea Ministerului Educației din R. F. Germania. Ne-am oprit mai întâi la Basel, apoi la Zürich, în Elveția, și la Viena în Austria. Fiind aproape de Crăciun, orașele erau împodobite pentru sărbătoare. Acolo am văzut pentru prima oară, ceea ce acum se face și în România cu ocazia sărbătorilor de iarnă. Mi se părea de necrezut să acoperi cu lumini colorate străzile principale, să împodobesci cu zeci de mii de becuri strălucitoare stâlpii și fațadele clădirilor din centrul orașului, când la noi abia puteai să faci rost pentru copii de un brăduț și câteva globuri colorate. Atunci, în decembrie 1973, am realizat mai bine discrepanța dintre regimul comunist și cel democrat occidental. În sinea mea, am regretat din nou că am ratat ocazia ce mi se oferise, cu un an urmă, de a trăi în acest mediu liber și îndestulător.

Noi dezamăgiri în Iași

După cum am mai spus, în iunie 1976 mi-am susținut doctoratul. A fost un succes. Teza mea de doctorat a fost publicată de Editura Academiei, în 1979, și nominalizată la Premiul Academiei Române. Nu are rost să revin. Imediat după ce mi-am luat doctoratul, am primit trei oferte de serviciu. A fost, într-un fel, ca în Occident. M-am mirat și eu, dar cred că a fost o simplă coincidență de timp. De fapt, oferta venită de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și cea avansată de Centrul de Istorie și Teorie Militară din București nu au fost surprize pentru mine. Neașteptată a fost însă propunerea venită din partea Direcției Generale a Arhivelor Statului din București.

Ideea trecerii mele la Universitate era veche, fiind susținută de către regretatul profesor Vasile Cristian, decanul Facultății de istorie și filozofie din Iași. V. Cristian a fost unul dintre elevii preferați ai profesorului D. Berlescu, ba cred că se poate spune că era cel mai apropiat discipol al Magistrului Berlescu. Îmi place să cred că profesorul D. Berlescu i-a lăsat lui V. Cristian, ca o datorie morală, împlinirea a ceea ce Domnia Sa nu reușise să facă în privința mea. După cum am arătat, profesorul D. Berlescu nu a izbutit nici să mă trimită cu bursă în străinătate și nici să mă oprească ca

asistent la terminarea facultății. Vreau să cred că acești Profesori erau, cu adevărat, oameni de onoare!

V. Cristian a pregătit cu răbdare transferul meu la Facultate. În anii aceia, adică în 1974-1976, prof. V. Cristian m-a invitat în câteva rânduri la Facultate să țin cursuri și seminarii de specialitate. Iar când profesorul Ilie Grămadă s-a pensionat, V. Cristian mi-a spus că dorește ca eu să preiau cursul de Istorie medie universală la care era titular profesorul I. Grămadă, dar că ar fi mai bine să fac treaba aceasta imediat după susținerea doctoratului, ca să mă pot transfera cu titlul de conferențiar univ. Prof. V. Cristian îmi spusese că demersurile sale în acest sens erau susținute și de rectorul Mihai Todosia care, deși provenea din nomenclatura de partid, se spunea despre el că este un om relativ corect și că este doritor să promoveze tineri capabili. Știu că, în acest sens, îmi pusese vorbe bune și regretatul profesor Paul Miron din Freiburg im Br. Prof. P. Miron avea relații foarte bune cu rectorul M. Todosia. Îmi aduc aminte de o întâmplare petrecută în 1975, la mănăstirea Saon din nordul Dobrogei. Din inițiativa prof. P. Miron, Universitatea din Freiburg organiza periodic colocvii româno-germane. În decembrie 1973, participasem la colocviul consacrat lui Dimitrie Cantemir, chiar la Freiburg. În septembrie 1975, a fost organizat, la Neptun, Colocviul internațional denumit „Românii și Marea Neagră”. După încheierea lucrărilor Colocviului, s-a făcut o excursie la mănăstirile ortodoxe din nordul Dobrogei. La Saon a fost popasul cel lung, la o masă copioasă oferită de Arhiepiscopia Tomisului. La un moment dat, rectorul Todosia mi-a făcut semn să merg lângă el, unde se afla și profesorul Paul Miron. *Ascultă, tovarășe Gemil!* mi s-a adresat direct rectorul. *Am auzit că vrei să te muți la București. Să știi că nu îți voi da drumul. Ești un tânăr de care noi avem nevoie în Iași. Nu-ți voi da transferul, să știi!* Atunci, a intervenit profesorul Paul Miron: *Ascultă, „tovarășe” rector! În primul rând, nu trebuie să vorbești așa cu un colaborator pe care zici îl apreciezi. În al doilea rând, ce înseamnă nu îți dau drumul?! Ce, dl. Gemil este sclavul tău?! Sunteți voi comuniști, dar tot nu puteți să țineți cu forța pe cineva. Dacă vrei însă să-l ții în Iași pe dl. Gemil, oferă-i un post mai bun ca, de pildă, conferențiar la Facultate. La noi, la capitaliști, așa se procedează, „tovarășe” rector, și de aceea ne merge bine, să știi!* Rectorul Todosia s-a mai înmuiat și m-a expedit, zicându-mi să nu mă grăbesc cu transferul la București, deoarece se va gândi la ceva. În acea vreme, Institutul nostru era subordonat Universității.

Încă de prin 1974, generalul Eugen Bantea, comandantul Centrului de Istorie și Teorie Militară din București, începuse să mă curteze pentru a mă angaja la acest Centru. G-ralul dr. E. Bantea mă remarcase la sesiunile

Pontica, organizate anual de către regretatul Adrian Rădulescu. G-ralul E. Bantea gândea că ar fi util să aibă un cercetător cu acces la sursele documentare turco-osmane. În perspectivă, se gândea chiar la publicarea unui corpus de izvoare străine privitoare la istoria militară a românilor, gând pe care mi-l împărtășise.

Deși îmi susținusem doctoratul în iunie 1976, până în toamnă nu s-a întâmplat nimic cu oferta prof. V. Cristian. Nu după multă vreme, pe acest post de conferențiar la cursul de Istorie medie universală a trecut colegul meu de Institut, dl. Ioan Caproșu, care era specializat în editarea documentelor medievale românești, neavând până atunci preocupări de istorie medie universală, nici măcar de istoria relațiilor internaționale ale Moldovei. S-a repetat, la alți parametri, situația din 1963, cu plecarea lui M. Maxim în URSS, în locul meu. Ulterior, regretatul coleg și amic Mihai (Mișu) Timofte, care pe atunci era asistent la Facultatea de istorie-filozofie și avea o funcție însemnată pe linie de partid, mi-a divulgat faptul că motivul oficial al respingerii, de către Comitetul PCR Iași, a transferului meu la Universitate ar fi fost că nu cunosc bine limba română. Chiar dl. I. Caproșu, redactorul-șef al „Anuarului” Institutului nostru, obișnuia să mă dea ca exemplu de stăpânire a limbii române colegilor care mai făceau greșeli gramaticale. În 1963 și 1965 se inventase un motiv religios, acum se apela la unul naționalist. Deh! Se schimbau vremurile! De la regimul stanilist se trecea acum la unul naționalist-comunist. Spre cinstea lui, regretatul academician Ioan Caproșu a recunoscut, chiar într-un document oficial, la care mă voi referi în alt capitol, faptul că fusesem readus în Iași pentru a face carieră universitară, dar că am fost blocat de autoritățile comuniste ale vremii.

M-am convins încă o dată că Partidul și Securitatea nu mă vor lăsa să mă ridic profesional. Chiar în politica de stat a României de atunci nu se recunoștea egalitatea de șanse dintre cetățenii de origine română și cei de alte origini etnice. Ca urmare, trebuia să înțeleg, în sfârșit, faptul că aici nu era un loc bun pentru mine și, ceea ce era mai grav, nici pentru copilul meu. Am regretat amarnic că m-am reîntors, cu patru ani în urmă. Atunci mi-a încolțit ideea de a pleca definitiv, dar legal, adică împreună cu soția și copilul, în Turcia, iar de acolo în SUA.

Potrivit modului meu de viață, la care m-am referit în capitolul III, încă de la vârsta de 18 ani aveam întotdeauna un plan B și unul C, uneori chiar și unul D, precum și un obiectiv pe termen lung. Făcusem deja ierarhizarea acestor oferte: A. Facultate, B. Centrul militar, C. Arhivele. După eșecul primului demers, am adăugat încă un obiectiv, pe poziția trei acum –

transferul la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța. Iar ca obiectiv pe termen lung mi-am fixat mutarea legală în Turcia. Intenționez să depun în Constanța actele pentru plecarea definitivă în Turcia, căci într-o asemenea situație știam că urmau tot felul de constrângeri morale și materiale, iar rudele de acolo mi-ar fi fost sprijin.

L-am anunțat pe generalul Eugen Bantea că accept oferta sa generoasă de a mă încadra la Centrul pe care îl conduce. M-a chemat imediat la București să completez dosarul de angajare. Cu acest prilej i-am cunoscut pe tinerii lt. maj. Mihai Ionescu și Ioan Talpeș, cercetători foarte bine apreciați atunci, iar acum generali în retragere, amândoi. Eu doream să mă încadrez ca civil, dar un colonel în prag de pensie de la cadre mi-a deschis ochii, sfătuindu-mă că în armată ori te angajezi ca militar, ori deloc, deoarece ca civil –mi-a spus el – ai toate neajunsurile regimului militar, fără să ai și avantajele lui. M-a convins, când mi-a spus că voi primi gradul de maior și funcția de colonel, un apartament de trei camere și un salariu care era aproape de trei ori mai mare decât salariul meu de cercetător științific în Iași.

Nu a fost o surpriză prea mare pentru mine, când am fost anunțat că organele superioare nu au aprobat angajarea mea la Centrul de Istorie și Teorie Militară.

Oferta de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, cum se numeau atunci Arhivele Naționale ale României, venise ceva mai târziu decât celelalte, în sensul că înainte nu se pusese vreodată varianta trecerii mele la Arhive. Știam că această instituție respectabilă se află în subordinea MAI, ceea ce îmi producea de la început o crispare. Am acceptat transferul la Arhive de nevoie. Iubesc Iași, pentru că acolo mi-am petrecut studenția și tinerețea, acolo m-am format ca om de știință, acolo s-a născut unicul meu copil, dar sunt nevoit să constat că în Iași am suferit cele mai grele lovituri pe plan profesional. Ascensiunea mea pe acest plan a fost obstrucționată în mod deliberat în 1963, 1965 și 1976, din motive independente de mine și de pregătirea mea științifică. Nu mai puteam să rămân acolo. Nu aveam la ce și de ce! Dacă nu reușeam nici cu Arhivele, hotărâsem să mă mut la Constanța, unde regretatul Adrian Rădulescu mă aștepta cu brațele deschise și îmi pregătise funcția de șef de secție la istorie medievală, modernă și contemporană de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie.

Așadar, după ce am primit răspunsul negativ de la MAPN, am început demersurile la DGAS. Aceasta inaugura atunci un vast program de cercetare a arhivelor și bibliotecilor din străinătate, pentru a depista și a aduce în țară, sub formă de microfilme și xerografii, surse istorice referitoare la istoria

românească. Era un program de toată lauda, care reitera, la dimensiuni chiar mai mari, programul Guvernului României independente, de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, de adunare a informațiilor istorice referitoare la români. Se știe că aceste ample investigații s-au soldat cu marea colecție de izvoare istorice străine „Hurmuzaki”, în 45 volume masive. Fără această colecție nu cred că ar fi fost posibilă cunoașterea dimensiunii internaționale a istoriei românești. Din păcate, în colecția Hurmuzaki nu se găsește nici măcar un singur document sau fragment de cronică de sorginte turco-osmană. De această dată, inițiatorii programului aveau în vedere și cercetarea arhivelor și bibliotecilor din Turcia, cu atât mai mult cu cât România avea acces la aceste bogății arhivistice incomensurabile. Numai că, DGAS avea atunci un singur specialist în măsură să-și asume această sarcină deosebit de dificilă - era regretatul Valeriu Veliman, la care m-am mai referit. Acesta a fost motivul pentru care Direcția Generală a Arhivelor Statului a dorit să mă angajeze, adică ca specialist în vechile surse istorice turco-osmane.

Cum mă așteptam, Securitatea și-a vârât coada și aici. Dosarul meu de încadrare la DGAS a fost respins. Întâmplarea a făcut ca această veste să o aflu când eram în București, la o deplasare obișnuită de documentare științifică. După câteva zile, m-a primit acad. Mihai Berza, în sediul Institutului de Studii Sud-Este Europene, unde Domnia Sa era director. Era o întâlnire obișnuită. De fiecare dată când veneam la București, în documentare, aveam o întâlnire cu Profesorul M. Berza. Întâlnirea dura, de obicei, o oră. Profesorul fuma țigară de la țigară („Favorit”) și bea cafele fără număr. O jumătate de oră prezentam Profesorului ce am făcut de la ultima noastră întâlnire și o jumătate de oră erau îndrumările Domniei Sale. Când ieșeam din biroul Profesorului eram mai luminat și cu planuri științifice mai clare decât când intrasem acolo. Într-o convorbire particulară pe care am avut-o cu acad. Alexandru Zub, mi se pare în perioada imediat următoare morții Profesorului M. Berza (primăvara lui 1978), acesta l-a calificat pe Profesor drept „Seniorul istoriografiei românești”, ceea ce cred că ilustrează perfect rolul și rostul lui în știința și cultura românească. De aceea, afirm fără echivoc și aici că Profesorul Mihai Berza și ilustrul om de știință Leonid Boicu au fost adevărații mei mentori pe plan științific.

Revenind la acad. Mihai Berza, de această dată, adică în ianuarie 1977, Profesorul a sesizat că sunt abătut. A insistat să îi spun, dacă bineînțeles pot să îi dezvălui despre ce este vorba. I-am spus pe scurt despre toate cele trei oferte eșuate. Domnia Sa m-a îmbărbătat, spunându-mi că nu este capătul lumii și că ar fi foarte fericit dacă ar putea să mă ia la Institutul de Studii Sud-

Est Europene, unde era director. Imediat s-a gândit că varianta de a mă încadra mai întâi la Arhive ar fi o cale eficientă de a intra în București, după care trecerea la Academie nu ar fi creat probleme. *Trebuie neaparat să te angajezi la Arhive, iar după aceea, la primul post liber de cercetător științific, te iau la Institut, m-a încurajat Profesorul. Acum, trebuie să mergi la dl. Emil Condurachi, el are relații mai sus puse decât mine. Cred că te va putea ajuta. Vorbesc eu cu el să te primească imediat.* Într-adevăr, l-a sunat pe Academician și, șansă, era în biroul său, care se afla în aceeași clădire. Academicianul Emil Condurachi m-a primit, ca întotdeauna, cu multă bunăvoință. I-am spus despre ce este vorba. Fără a sta pe gânduri, Academicianul l-a sunat pe Vasile Vâlcu, care atunci era ceva șef pe la Colegiul de Partid al CC al PCR. După ce m-a prezentat elogios, ca un tânăr om de știință cu mari perspective, fără a uita să menționeze și faptul că sunt unul dintre coautorii Albumului consacrat Dobrogei, aflat în pregătire cu ocazia Centenarului din 1978, Academicianul l-a rugat pe tov. V. Vâlcu să facă tot posibilul să mă ajute, căci ar fi în folosul științei românești. *Du-te acum la el, m-a îndemnat părintește Academicianul.*

Era pentru prima oară când mă apropiam de clădirea CC al PCR. Totdeauna o ocoleam de departe, probabil dintr-o teamă viscerală, nu știu... Când am intrat, securistul îmbrăcat ca milițian de la poartă m-a repezit, apoi când i-am spus cu teamă că sunt așteptat de către tov. V. Vâlcu a devenit ceva mai mieros. Vasile Vâlcu mă aștepta cu cafea, coniac de cea mai bună calitate și țigări Kent. I-am povestit pe scurt despre faptul că, deși DGAS fusese cea care îmi oferise postul, totuși conducerea MAI nu-mi aprobase angajarea la Arhive. V. Vâlcu a pus imediat mâna pe telefon și l-a sunat pe ministrul de interne Teodor Coman. Ministrul fusese adjunctul lui V. Vâlcu, pe vremea când acesta era prim-secretar la Constanța. I-a cerut ministrului să-mi rezolve problema, căci „*este un dobrogean de-al meu, băiat bun*”. „*Nu te necăji. O să se rezolve!*”, m-a încurajat el apoi. Într-adevăr, chiar în ziua de 4 martie 1977 (ziua marelui cutremur), MAI mi-a dat aprobarea de intrare în București și de încadrare la DGAS, pe un post de arhivist principal, care însemna cercetător științific principal. În Iași fusesem doar cercetător științific. Datorz această mutare în București academicianului Emil Condurachi și lui Vasile Vâlcu. Intrarea în București, cu serviciu și domiciliu, era extrem de dificilă în acea vreme. Cred că această mutare în București a fost benefică pentru evoluția mea ulterioară.

Ce este un istoric?!

M-am format ca cercetător științific în Iași, dar m-am perfecționat ca om de știință în București. De fapt, pregătirea unui om de știință adevărat se termină odată cu viața lui.

Condiția primordială pentru un istoric autentic cred că este pasiunea, mai bine zis *dăruirea*. Distinsa Doamnă acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, cu care am avut plăcerea și onoarea să stau de vorbă la Freiburg, în Germania, în 1973, la un colocviu internațional, spunea că pasiunea ei era muzica, dar s-a dăruit literaturii, unde a excelat. O altă condiție este *puterea de sinteză*, care face diferența dintre un istoric de rând și unul de elită. Sunt mulți istorici care se opresc la nivelul analizei, fără a putea urca la cel al sintezei, care este rezervat numai celor dotați cu adevărat. *Imaginația* este necesară pentru a putea judeca faptele în contextul și atmosfera timpului. Desigur, este imposibilă reconstituirea vieții trecute, așa cum a fost ea, și menirea istoricului nici nu este aceasta. Dar, o detașare de realitatea curentă și imaginarea, pe cât este posibil, a tabloului timpului avut în vedere ajută mult la înțelegerea faptelor și proceselor analizate. Cea mai mare greșeală a unui istoric este să judece faptele și personajele istorice prin prisma normelor și valorilor contemporane lui. Personal, după ce termin documentarea la o lucrare mai vastă, obișnuiesc să citesc jurnale de călătorie, romane istorice și să răsfoiesc albume cu picturi și gravuri de epocă. Abia după aceea mă apuc de redactare. Așa, de pildă, înainte de redactarea tezei mele de doctorat, referitoare la relațiile internaționale din răsăritul și centrul Europei în deceniile de la jumătatea sec. XVII, am citit romanele marelui scriitor polonez Henryk Sienkiewicz, care redau pitorescul epocii. Am citit în același scop și un roman de tip sovietic, care a luat și premiul Stalin, intitulat „Rada de la Perejslav”, care m-a ajutat să înțeleg mai bine organizarea și acțiunile cazacilor zaporojeni. Teza mea de doctorat, publicată la Editura Academiei, în 1979, este preferata mea, deși nu este prea cunoscută publicului larg. Dar, de curând, o mare editură din apusul Europei a descoperit această carte și mi-a propus publicarea ei în franceză sau engleză, într-un mare tiraj și fără cheltuieli materiale din partea mea. Eu vreau însă să o extind și să aduc la zi baza ei documentară.

Cultura generală, mai cu seamă din domeniile: drept, literatură, filozofie, psihologie, politologie, artă și, dacă se poate, economie este necesară nu

numai unui istoric, ci și oricărui om care are pretenții de a fi un intelectual. Așa cum am mai spus, încă din copilărie îmi plăcea mult să citesc. În liceu am început să citesc literatură clasică, mai întâi franceză și rusă, apoi engleză, germană, italiană etc. Așa, de exemplu, în liceu am citit toate romanele mari ale lui Lev Tolstoi, povestirile lui Turgheniev, ca și cele mai cunoscute romane ale lui Anatole France, Honore de Balzac, Victor Hugo și, desigur, Alexandre Dumas. În Facultate, chiar din primul an, mi-am făcut un program de cultură, în care am inclus principalele lucrări ale antichității, poeme ale evului mediu, curente culturale din epoca modernă. Mă abonasem la Librăria „Cartea Rusă” din Iași, care era atunci cea mai mare librărie din oraș și oferea înlesniri pentru achiziționarea de cărți. De asemenea, vizitam de câte ori aveam ocazia anticariatele din Iași, București și Constanța, de unde am luat multe cărți de valoare. Muzica este un mijloc de relaxare, de regăsire. Nu pot să spun că sunt un meloman avizat, dar am la îndemână peste o mie de piese din muzica clasică universală, între care am desigur preferințe: Ceaikovski, Beethoven, Chopin, Mozart, Schubert, Brahms, Porumbescu ș.a. Când eram student mergeam frecvent la operă, mai mult decât la teatru. Păstrez plăci de ebonită cu marile opere. Nu-mi dau seama de unde mi se trage această atracție către operă, mie unui băiat născut și crescut în Medgidia, unde doar vara mai ajungeau câțiva cântăreți de operă, veniți la plajă în interesul serviciului, pentru culturalizarea de masă. Poate, de la o excursie făcută cu școala la București, când am fost pentru prima oară la operă și la teatru adevărat?! Nu am putut îndeplini în întregime acest program de cultură generală, dar ceea ce am realizat din el mi-a lărgit orizontul cunoașterii și mi-a întărit baza intelectuală. Deși nu am talent nici la desen, îmi place mult arta vizuală, inclusiv cea fotografică. Când ajungeam în București vizitam toate expozițiile și participam cu bucurie la vernisaje. Cum nu-mi permiteam atunci să achiziționez opere originale, cumpăram albume cu reproduceri, pe care le răsfoiam în ceasuri de tihnă sufletească. Cred că această pornire către artă mi-a fost insuflată de profesorul Ilie Grămadă, care ne-a predat într-un an, mi se pare în al III-lea, un curs de *Istoria artei universale*. Profesorul Ilie Grămadă era un om rafinat și a știut să ne deschidă măcar o fereastră a artei universale. Acest curs al lui era urmărit de foarte mulți studenți, inclusiv de la Medicină; amfiteatrul fiind neîncăpător, mulți stăteau în picioare. Fără *limbi străine* nu este posibilă activitatea unui istoric, iar medievistii trebuie să cunoască în plus limbi și scrieri vechi. *Călătoriile* și mai cu seamă vizitarea muzeelor și monumentelor istorice cred că se subînțelege ca o cerință pentru oricare om doritor de

cultură. În vremea pregătirii mele, această condiție nu putea fi pusă pe listă, pentru că nu putea fi realizată din motive obiective. Dar, acum, condițiile sunt cât se poate de permissive, cel puțin sub acest ultim aspect.

Nicolae Iorga era convins că „*Istoria este un mare tribunal în care se judecă popoarele și națiunile*”, ceea ce înseamnă că istoricul face parte din completul de judecată. Iar academicianul Ioan-Aurel Pop spunea deunăzi că istoricul are privilegiul de a-l putea trage la răspundere pe oricare personalitate din istorie, fie el voievod, rege, han, sultan, împărat, calif, papă, președinte sau tiran. Ideea este ca cei aflați acum în fruntea țărilor să ia aminte la greșelile celor dinaintea lor. Din nefericire, conducătorii de astăzi ai statelor țin seama de lecțiile istoriei mult mai puțin decât cei din trecut. Cel puțin în evul mediu, un rege, han sau împărat acorda mare cinste istoricilor, cu care se sfătuia destul de des despre lecția istoriei într-o situație sau alta.

Dar, sunt istorici și istorici. În afara dăruirii și puterii de sinteză, mai există – după părerea mea – încă un criteriu foarte important pentru ca un istoric să fie cu adevărat unul cât se poate de folositor semenilor săi. Este vorba de militantism. Un istoric pasionat, profesionist poate să rămână în cabinet și să dea lucrări temeinice, bazate pe cercetări în arhive și biblioteci. De regulă, aceste lucrări nu au însă legătură cu realitatea, cel puțin cu realitatea curentă. În schimb, un alt tip de istoric, tot atât de pasionat și profesionist ca și cel de birou, alege cu predilecție teme inspirate din realitate sau care urmăresc înțelegerea unor fenomene și procese actuale, cu rădăcini istorice. Cei care urmăresc înțelegerea prezentului și deslușirea conturului viitorului, prin aprofundarea cercetării trecutului sunt istoricii militanți. Aceștia sunt istoricii de care are nevoie cel mai mult o comunitate, un popor, o țară și, în ultimă instanță, omenirea întreagă, dacă ei militează pentru binele ei. Toți marii istorici au fost și istorici militanți. Politicienii sunt și ei oameni activi, militanți. Dar, dacă un politician poate recurge și la minciuni, la promisiuni deșarte, un istoric trebuie să spună numai adevărul dezvăluit de sursele istorice. Istoricul este pe undeva ca un medic sau ca un judecător; el nu are dreptul să răstălmăcească adevărul rezultat din investigații și analize. Altminteri se compromite!

Așadar, nu este atât de ușor să fii istoric, deși numărul istoricilor din zilele noastre mi se pare mult prea mare în raport cu ceea ce se realizează cu adevărat în domeniul istoriei. Mă tem că acum sunt prea puține lucrări susținute de cercetări temeinice în arhive și prea multe cărți de istorie, inclusiv teze de doctorat, făcute din alte trei-patru cărți. Aș fi foarte bucuros să nu am dreptate.

Capitolul VI.

Arhivist principal în București

Transferul meu la Direcția Generală a Arhivelor Statului, adică în centrala Arhivelor Naționale ale României, a devenit efectiv începând cu 01 iunie 1977. Potrivit Cărții de Muncă, salariul meu a crescut de la 2.430 lei, cât aveam la Institut, ca cercetător științific, la 2.940 lei plus un spor de 294 lei, ca arhivist principal, ceea ce însemna cu 804 lei mai mult decât la Iași. Era un salariu bun pentru acele vremuri, deși unii ingineri și chiar maiștri luau atunci câte o „cărămidă” de 9.000-10.000 lei pe lună. Dar la București nu ne-am putut muta încă, deoarece nu se rezolvase problema locuinței. Până la sfârșitul anului, când am reușit să obțin un schimb de locuințe, am lucrat la Filiala din Iași a Arhivelor. Fiind încadrat la Serviciul de microfilme și xerografii, mi se trimiteau de la București materialele de prelucrat, adică microfilme cu documente și cronici vechi turco-osmane, pe care trebuia să le citească cadru cu cadru și să fac fișe de inventar și rezumate pentru cataloage. Eram deja familiarizat cu aproape toate tipurile de scriere arabă, astfel că nu am avut probleme de muncă.

Supușii lui „Nea Vasile”

Ne-am mutat la începutul vacanței de iarnă, dat fiind faptul că fiica mea începuse să meargă la școală, în clasa I, iar soția mea era profesoară la un Liceu de chimie. Din păcate, nu am putut rezolva și transferul soției mele. Deși fusesem transferat la București „în interesul serviciului”, atât directorul

general al DGAS, cât și conducerea Ministerului de Interne au refuzat, pur și simplu, să intervină în acest sens la Ministerul Învățământului, astfel că soția mea a rămas suplinitoare până în 1990, ceea ce însemna că trebuia să meargă în fiecare an la Inspectoratul de învățământ să ceară suplinitoare la o școală. Vreau să spun că, de la început, nu am simțit sprijinul conducerii Ministerului de Interne, dimpotrivă. Mai marii MAI fuseseră nevoiți să mă accepte, dar aceasta nu însemna că trebuiau să mă și susțină. Suspiciunea și chiar ostilitatea șefilor mai mari am simțit-o permanent, ceea ce mi-a îngreunat și mai mult perioada de peste șapte ani cât am fost nevoit să lucrez în DGAS.

La început, orarul de lucru mi s-a părut „criminal”, deoarece trebuia să fiu la serviciu la orele 07.00 și să muncesc nonstop până la orele 15.30; doar sâmbăta puteam pleca la 12.30 de la serviciu. Drept să spun, nu avusesem un asemenea program de lucru până atunci. Când eram la Institut, chiar dacă lucram foarte mult, uneori până noaptea târziu, nu aveam un program rigid de muncă, cu ore fixe de venire și de plecare. Un coleg hâtru de la Institutul din Iași, regretatul Dumitru Agache, îmi spunea râzând: *Așa îți trebuie! Ai vrut să-ți iei servicii?!*

Chiar din prima săptămână în București, m-am confruntat și cu „nea Vasile”, cum i se spunea lui Vasile Arimia, directorul Arhivelor Istorice Centrale. Acesta obișnuia să stea ascuns dimineața între tufe și să-și noteze la ce oră vine fiecare. După aceea, venea la condică să verifice dacă au fost trecute minutele de întârziere. Urma o ședință în care „nea Vasile” ne muștrulua, ceea ce pentru mine era ceva insultător. Cum am mai spus, relațiile în Institutele Academiei Române erau pe plan orizontal și exista o atmosferă de respect reciproc. Cât am lucrat în Iași, la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, apoi și la Institutul de istorie „N. Iorga” din București, nu am auzit și nu am văzut vreodată vreo scenă în care cineva din conducere să-și permită să umilească pe cineva. Noi ne purtam cu respect și cu femeia de serviciu. Firește, mă numărăm printre cei care de obicei întârziu 5-10 minute. Vasile Arimia nu mă viza direct, dar indirect mă avea și pe mine în vedere, atunci când ne acuza chiar de sabotarea programului de lucru al instituției. Era de fapt o tactică securistă de pușcărie, cum aveam să mă conving foarte curând. Se urmărea de fapt, cum spunea regretatul Vasile Matei, cu studii temeinice făcute în Polonia, dar eșuat în Arhive, că „nea Vasile” dorea „să rupă șira spinării la pisică”, adică să ne aducă într-o stare de obediență recunoscătoare. Cei 15-16 arhiviști care compuneau

Serviciul de microfilme reprezentau elita DGAS, deoarece fiecare din ei știa limbi străine și paleografii diverse. Erau cunoscători de limbi vechi și moderne, începând cu engleza, franceza, italiana, spaniola, până la latină, turco-osmana, slava veche, scrierea gotică și germana, greaca și sârba medievală, maghiara, bulgara ș.a. Unele dintre colegile arhiviste erau doamne adevărate, cu educație serioasă în pensioane și în Universități străine de faimă, cum era dna. Maria Moisuc, care își luase doctoratul în Germania și fusese asistenta renumitului profesor de filozofie Petre Andrei din Iași, sau dna. Sanda Racoviceanu, din familia generalului cu același nume, sau distinsle doamne Valentina (Țuți) Costake, Ielița Gămulescu ș.a. Când venea primăvara, satisfacția mare a lui „nea Vasile” era să ne scoată pe aleile de la Mănăstirea Mihai Vodă, unde era sediul nostru, și să ne pună, cu cuțitașe și lingurițe, să curățăm iarba și mușchiul dintre cuburile de granit. Iar el venea și se uita la noi rânjind, cu mâinile la șold, cum ne târam la picioarele lui. Am scrâșnit din dinți și m-am supus, pentru că nu aveam încotro! Nu, nu m-am simțit bine în regimul cazon care domnea în acea instituție. Nu este ceva nou când zic că Arhivele sunt un depozitar al memoriei unui popor, un tezaur național de probe istorice și juridice pentru drepturi colective și individuale. Dar aceasta nu înseamnă că Arhivele Statului trebuiau să devină o unitate de tip militar, aflată sub conducerea unor ofițeri de securitate care nu mai erau buni în altă parte. Se spunea atunci că Arhivele deveniseră un soi de „cimitir al elefanților” din Securitate.

Când am ajuns eu acolo, directorul general al DGAS fusese numit, de curând, un oarecare Ionel Gal, care era general mr. de securitate. Incultura lui era chiar hilară. Așa, de pildă, timp de șapte ani, cât a stat în această funcție importantă, generalul Ionel Gal nu a înțeles deosebirea dintre *inedit* și *înnădit*; întotdeauna, el spunea „înnădit” în loc de „inedit”. Cum am ajuns în București, acesta m-a chemat la el și m-a pus să semnez un angajament cum că nu voi părăsi DGAS timp de cinci ani de zile. *Las-că știi eu, Gemile, că ai venit aici ca să treci apoi la Universitate sau Academie*, mi-a zis el. A fost intuiție de securist sau avea vreo informație?! Nu știu! Dar, trebuie să recunosc că acest Ionel Gal nu era departe de adevăr. Cum am mai spus, academicianul Mihai Berza îmi dăduse această idee, pe care apoi o împărtășisem și academicianului Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”. Profesorul Ștefan Ștefănescu mi-a spus și el că ar fi cât se poate de benefic pentru cel mai important Institut academic de istorie al țării să mă

aibă printre cercetătorii săi. Cum voi spune mai încolo, Profesorul Ștefan Ștefănescu s-a ținut de cuvânt!

Serviciul de microfilme era instalat în casa parohială a bisericii Mihai Vodă, iar mănăstirea cu același nume din aceeași incintă era ocupată de Filiala Ilfov a Arhivelor Statului. Casa era solidă și frumoasă. Avea o verandă care amintea de stilul brâncovenesc, șase odăi mari, dispuse pe două nivele și anexe. Din păcate, a fost demolată în 1984-1985, împreună cu tot complexul, pentru a face loc unei construcții faraonice numită „Casa Poporului”, astăzi *Palatul Parlamentului*. În această casă mă simțeam oarecum la adăpost de presiunea securisto-militărească permanentă din cadrul DGAS, care se afla ceva mai departe, lângă Primăria Generală a Capitalei, în clădirea în care se află și în prezent Direcția Generală a Arhivelor Naționale ale României. Vreau să cred că, astăzi, atmosfera din această instituție este cu totul alta, chiar dacă ea se află tot sub tutela Ministerului de Interne.

Șefa serviciului, dna. Emilia Poștăriță, fusese formată în această instituție și nu era departe de apucăturile șefilor ei ierarhici, dar în cadrul Serviciului ea avea un comportament destul de civilizată. Mărturisesc că nu mi-a refuzat niciodată cererile rezonabile de părăsire temporară a sediului, pentru documentare la Biblioteca Academiei, Institutul de istorie „N. Iorga”, pentru a participa la diverse întruniri științifice etc. sau pentru rezolvarea unor probleme personale. Atmosfera din cadrul serviciului nostru era de bună colegialitate, iar noi, „turcii”, cum eram alinați de către kolegele noastre, adică eu și Valeriu Veliman, ne bucuram de multă simpatie. Biroul „turcilor” era în fosta cameră a servitoarei, care era o încăpere mică, de circa 7-8 mp. În această cameră am stat aproape șapte ani, timp de opt ore și jumătate în fiecare zi lucrătoare, împreună cu Valeriu Veliman. S-a sudat între noi o prietenie solidă și durabilă, pe care eu o nutresc și astăzi, deși Doru Veliman a plecat demult dintre noi. Prietenia noastră, la care m-am mai referit și cred că mă voi mai referi, s-a bazat pe încredere, sinceritate și respect reciproc. Când se ivea vreo neînțelegere sau nemulțumire între noi, recurgeam la mărturisiri depline și la scuzele de rigoare, dacă era cazul, astfel că momentul era depășit destul de ușor.

Cornel Lungu și Vasile Matei au fost alți kolegi de la Arhive, cu care aveam relații apropiate. Mai cu seamă Cornel Lungu era un prieten cu care ne simțeam bine, uneori și la un pahar de vin, după orele de program. Acest obicei, de a ne întruni toți trei, din când în când, în jurul unei mese, l-am

păstrat multă vreme, chiar și după 1990, deși drumurile noastre se despărțiseră. Doru Veliman ajunsese diplomat la Ankara, Cornel Lungu era profesor la Universitatea din Craiova și, o perioadă, a fost directorul general al Arhivelor Naționale, iar eu eram cercetător științific la Institutul de istorie „N. Iorga”, apoi, profesor la Universitatea Ovidius și, o vreme, parlamentar. Doru ne-a părăsit în primăvara anului 1999, dar eu continui să mă întâlnesc și acum cu Cornel, este adevărat, tot mai rar și, întotdeauna, ne aducem aminte cu drag de Doru.

Program guvernamental de cercetare a surselor istorice din străinătate

DGAS mi-a oferit șansa de a continua investigațiile în arhivele și bibliotecile din Turcia, de această dată în condiții mult mai bune decât înainte, când am mers pe baza unor stipendii destul de modeste. Mai ales cei de la Serviciul microfilme, cunoscători de limbi străine și paleografii, erau cei trimiși în străinătate pentru a căuta izvoare istorice referitoare la istoria românilor. Dar, prin aranjamente, reușeau să meargă și oameni care nu știau nici o limbă străină, ce să ma vorbim de paleografii?! Așa se explică și balastul care mai există în unele colecții de microfilme aduse din străinătate în acei ani. Aceste deplasări sau „misiuni”, cum erau numite ele în MAI, în străinătate, se făceau de regulă anual, pe o perioadă de 30 zile. Transportul, cazarea, diurna și costul microfilmelor erau plătite de către MAI. Chiar dacă diurna era mică (8 USD/zi), era totuși mult mai mare decât ceea ce avusesem eu înainte. Ca toți românii care apucau să meargă în străinătate în acea vreme, mergeam și noi cu conserve, supe în plic, brânză topită etc., astfel că aveam ceva bani pentru cadouri și cărți.

Anual se făceau ședințe de bilanț, în care erau analizate, în prezența ministrului adj. răspunzător și de Arhive, eficiența acestor „misiuni” în străinătate. În lipsa unor evaluări corecte sau, mai degrabă, din cauza neputinței celor din conducerea DGAS și a MAI de a evalua științific materialele aduse din străinătate, în aceste adunări de bilanț criteriul de eficiență era raportul dintre numărul de cadre aduse și banii cheltuiți cu acea deplasare. Noi, „turcii”, eram socotiți cei mai scumpi dintre toți, pentru că

nu aduceam decât câteva sute de cadre de microfilm din Turcia, care raportate la cheltuielile amândorura ajungeau într-adevăr la un preț mare pe cadru de microfilm. Acesta este un alt motiv pentru care în alte colecții de microfilme există mult balast. Pentru a scădea acest preț de cost, cei care mergeau mai ales în Occident, comandau fonduri întregi la microfilmare, fără să stea să selecteze documentele valoroase și de interes, aducând mii și chiar zeci de mii de cadre, din care puține sunt cu adevărat importante pentru istoria României. Or, în Arhivele turcești existau atunci norme extrem de riguroase, care limitau aprobarea numai la o sută de cadre de microfilm pentru fiecare cercetător. Într-un an, șeful serviciului de resort din Arhiva Başbakanlık din Istanbul nu mi-a permis să iau și copia jumătății a doua dintr-un document, pentru că se depășea numărul permis de o sută de cadre. A trebuit să merg la directorul general, care era un cărturar, pentru a obține încă un cadru de microfilm. De aceea, noi lucram foarte intens în arhive, pentru a selecta numai documente valoroase și de importanță pentru istoria României. Aceași prevedere era valabilă și la cealaltă arhivă mare din Istanbul, cea de la Muzeul Topkapı Sarayı. În schimb, în cazul bibliotecilor nu îți permiteau să copiezi un manuscris întreg, ci doar părți din el, astfel că trebuia să citim cu atenție multe manuscrise, pentru a depista fragmentele referitoare la istoria românească. Doru Veliman, în calitatea lui de șef de delegație, încerca să explice în acele ședințe dificultățile specifice, dar eram mereu dați ca exemplu de ineficiență financiară.

Îmi aduc aminte de un episod, care reflectă în mod jenant frica care ni se inoculase, îndeosebi mie, față de autoritatea de stat. Ca de obicei, într-o zi eram în mica sală de studii a Arhivelor Președinției Consiliului de Miniștri din Istanbul, când l-am văzut intrând pe ușă, aflată chiar în fața noastră, pe Ihsan Sabri Çağlayangil, ministrul de externe al Turciei din acea vreme. Ca împinși de un resort, eu, mai întâi, apoi și Doru Veliman, ne-am ridicat în picioare. Rauf bey, un vechi și distins arhivist, care se afla alături de noi, la aceeași masă de studii, ne-a cerut imperios să stăm jos: „*De ce vă ridicați?! El ar trebui să se ridice în picioare în fața științei voastre*”, a ținut el să adauge. Ihsan Sabri Çağlayangil era bașchir de origine și era cotate ca unul dintre cei mai buni diplomați ai Turciei. Într-un interviu al lui, publicat după retragerea sa la pensie, fiind întrebat ce recomandă tinerilor diplomați, Çağlayangil a

răspuns scurt: „să-și țină gura și brăcinarii!”. Nu am uitat niciodată această povoață, deși în acea vreme nu-mi trecea câtuși de puțin prin minte să devin diplomat. Această întâmplare era oarecum asemănătoare cu una pe care am auzit-o de mai multe ori de la profesorul Constantin Cihodaru din Iași. Domnia Sa se simțea, de fapt, rușinat de acea întâmplare și o povestea mereu ca o *mea culpa*, dorind de fapt să scape de povara ei. Era prin 1958-1959, la sesiunea de examene de la fără frecvență. Când a intrat în sala de examen prim-secretarul de atunci al regiunii Iași, conf. univ. dr. Constantin Cihodaru, urmat de asistentul său Vasile Neamțu s-au ridicat în picioare, deși cel care intrase în sală se afla acolo ca student la fără frecvență.

Din cauza xerocopiilor de manuscrise și a cărților în grafie arabă aveam probleme la întoarcere, la granița românească. Mergeam și ne întorceam cu trenul la și de la Istanbul. Controlul vamal românesc începea de la Ruse. Pe lângă geamantan, aveam și saci cu cărți. De fiecare dată eram puși să dăm jos geamantanele și mai ales sacii cu cărți. Vameșii cotrobăiau până în fundul sacilor, făcând vrașițe în compartiment, încât abia puteam să le punem la loc până la București Nord. Mereu eram chestionați în legătură cu xerocopiile de documente și cărțile în caractere arabe. Unii erau mai înțelegători și ne lăseau după ce le spuneam că eram trimiși ai Arhivelor. Dar, o dată, unul mai căpos, a luat câteva xerocopii de manuscrise și o carte în caractere arabe, pe care o cumpărasem de la un anticar, și le-a dat unui țigan turc din Constanța, aflat în compartimentul alăturat, întrebându-l ce sunt acestea. Țiganul i-a zis vameșului că xerocopiile sunt texte religioase musulmane, iar cartea este Coran. Pentru acel om rudimentar tot ceea ce era scris în caractere arabe era Coran sau text islamic. Explicațiile noastre nu au fost ascultate; sacii cu cărți și xerocopii au fost confiscați. A trebuit să facem rapoarte scrise, pentru a le recupera.

Totuși, ni s-a permis să mergem în fiecare an, până în 1981, când MAI nu mi-a mai aprobat această deplasare. Conducerea MAI nu i-a interzis și lui V. Veliman deplasarea în Turcia. Atunci, spre cinstea lui, el a declarat că nu merge fără mine și că nu înțelege de ce nu mi se mai permite să merg și eu. Sunt sigur că Doru a spus aceste vorbe la conducerea MAI, așa cum mi-a mărturisit el. Problema a alarmat și conducerea DGAS, deoarece nu se mai întâmplase așa ceva până atunci.

Interzis să merg în Turcia

După defecțiunea generalului Mihai Pacepa, ajunsese la DGAS, în funcția de director general adjunct un alt general de securitate, pe nume Gheorghe Toader. Din câte am înțeles, acesta fusese șeful departamentului care se ocupa de securitatea misiunilor diplomatice ale României din străinătate. În această calitate el călătorise frecvent în străinătate și avusese contacte cu cercurile diplomatice. Se străduia să pară un om cultivat și fin. Generalul Toader arăta o oarecare simpatie față de cei câțiva adevărați oameni de știință care se mai aflau în Arhive, între care și față de mine. În aceste împrejurări, generalul Toader m-a chemat la el și m-a întrebat deschis de ce cred eu că mi s-a respins deplasarea în Turcia. La răspunsul meu că nu am nici o idee, generalul a ținut să-mi atragă atenția: *Dragă Gemile, situația este mai gravă decât îți închipui tu. Eu nu știu de ce ți-au respins deplasarea în Turcia și nici nu am cum să aflu, căci treaba este de resortul altor departamente. Dar, te prețuiesc ca om de știință și nu vreau să rămâi cu o pată mare pe dosar, care va afecta și familia ta. Gândește-te foarte bine! Dacă ai făcut ceva și te simți vinovat, las-o așa, poate nu se merge mai departe; dar, dacă te simți nevinovat și cu conștiința curată, trebuie să mergi până în pânzele albe ca să-ți dovedești nevinovăția. Așa este în MAI! Cere o audiență la tov. ministru adjunct. Du-te la el cu un memoriu, în care să scrii tot, dar tot; ai înțeles? Oricum ăia știu mai mult decât mine și decât tine. Eu nu știu despre ce este vorba, dar simt că este totuși ceva sau a mâncat cineva rahat, însă unul mare și împuțit. Cred că a fost un gest omenesc, la care nu mă așteptam de la un general de securitate. Cu generalul Toader m-am reîntâlnit, pe stradă, și după 1990; era un prosper om de afaceri și înjura regimul comunist că nu îl lăsase să se bucure de viață. Tremura vîpușca pe mine de frica dobitocilor care ajunseseră pe funcții înalte, mi s-a confesat atunci generalul Toader.*

I-am relatat lui Doru Veliman ceea ce îmi spusese generalul Toader. Doru era la curent, încă din 1977, cu problema mea din 1971, care cred că fusese adusă atunci din nou la suprafață. Am chibzuit împreună ce ar fi de făcut. Nu am găsit altă cale decât aceea indicată de către g-ralul Toader. Am scris un memoriu amplu, în care m-am referit și la tentativa de racolare din 1971, de la Istanbul. După un timp, am fost primit în audiență la ministrul adjunct care răspundea și de Arhive. Nu-mi amintesc numele lui. Mi se pare

că fusese prim-secretar PCR într-un județ. Acesta m-a ascultat cu atenție. În încheiere i-am spus categoric, ceea ce scrisesem și în memoriu: „*Tovarășe Ministru, vă rog să dispuneți să fie reanalizată întreaga mea activitate. Nu am de ce să-mi fie rușine, atât ca cetățean al României, cât și ca cercetător științific. Dacă, totuși, vor fi găsite dovezi concludente împotriva mea, cer să mi se aplice pedeapsa prevăzută de lege; dacă nu, vreau să fiu lăsat în pace și să mi se recunoască drepturile de cetățean*”. Cred că acest document se află undeva și, probabil, va fi scos cândva la iveală. Ministrul adjunct mi-a promis că va analiza cu atenție problema și că voi primi răspunsul în cel mai scurt timp posibil. Într-adevăr, nu după multă vreme, răspunsul a venit, în sensul aprobării și pentru mine a deplasării în Turcia. Dar, a fost ultima deplasare în această țară, din perioada comunistă. Până în 1990, nu am mai fost lăsat să mai merg în Turcia, dar nu am fost nici lăsat în pace.

În toamna anului 1983 sau în primăvara celui următor, nu știu exact în ce an, dar eram încă la Arhive, am fost chemat într-o zi la direcție, unde am fost introdus în biroul securistului instituției, care la DGAS se chema ofițerul de contrainformații, adică de contraspionaj. Acesta purta numele de Vasile, pare-mi-se. Acolo mai era un ofițer cu mustață, care s-a prezentat și el ca Vasile. Aceștia mi-au spus că ar dori să lămurească definitiv problema din mai 1971, de la Istanbul. *Noi vrem să-ți facem un bine, înainte de a ieși la pensie. Nu știi tu de ce sunt în stare cei tineri, care pentru o stea pe epolet ar fi în stare să te nenorocească*, mi-a atras atenția de la început Vasile cu mustață, care se pare că era șeful celuilalt Vasile. Am fost supus, timp de cinci-șase ore, unui interogatoriu încrucișat. Adică, Vasile de la Arhive juca rolul securistului bun, care încerca să mă apere, iar Vasile celălalt mă acuza în continuu, zicând „ia să presupunem noi...”, și presupunea tot felul de aberații, cum că sunt spion și că am fost instruit să fac tot felul de grozăvii... Dar, trebuie să recunosc că nu m-au bruscat, nu m-au insultat, ba mi-au dat cafea cu ciocolată și mi-au permis să dau telefon fiicei mele, care era singură acasă și știa că trebuie să ajung de la serviciu pe la orele 16.15-16.30. Cei doi colonei de securitate au încercat să mă înfricoșeze, ceea ce nu au reușit însă, pentru că aveam încredere în sinceritatea și cinstea mea. Cred că a fost ultima mea confruntare deschisă cu Securitatea, care a continuat însă să mă urmărească îndeaproape. În ianuarie 1986, mi s-a deschis un nou dosar de urmărire, care a fost închis oficial abia în noiembrie 1990, fără ca aceasta să însemne și încetarea efectivă a supravegherii mele, care cred că a continuat și în anii

2000, cel puțin atâta vreme cât vechii securiști au avut un cuvânt în SRI. Unele din aceste documente le-am publicat deja în volumul al II-lea din *Moștenirea Istorică a Tătarilor*, care a apărut la Editura Academiei Române, în 2012. Multe alte documente ale Securității referitoare la mine au fost publicate într-un capitol special al vol.II din cartea mea „Pe drumurile istoriei”.

În această ordine de idei, vreau să adaug și un fapt oarecum amuzant, cel puțin pentru mine. În perioada fenomenului Piața Universității, în cadrul reportajelor tv de la fața locului, am văzut într-o seară, în prim plan, doi bărbați care țipau în gura mare: „Jos Iliescu!”, „Jos FSN”, „Vrem Libertate, Democrație” etc. Cei doi nu erau alții decât doi colonei de Securitate, pe care i-am recunoscut; unul era „Vasile cel rău”, iar celălalt era un tătar, tot colonel de Securitate care, înainte de 1990, însoțea de obicei delegațiile venite din Turcia.

Volum de documente turco-osmane

Etapa de șapte ani și două luni din evoluția mea, pe care i-am petrecut în DGAS, au fost cei mai grei, alături de lunile de armată, din întreaga mea viață. Am arătat ceva mai înainte că nu suport regimul cazon, mai precis nu accept constrângerea în gândire și acțiune. DGAS era condusă ca o unitate a MAI, de către ofițeri de securitate. Directorul general, adjuncții lui, șeful cadrelor ș.a. erau militari. Erau și militari acoperiți, în sensul că nu erau la vedere. Așa, de pildă, era o femeie frumoasă și distantă, care avea o funcție importantă pe linie de partid în DGAS. După câțiva ani, în cadrul unui reportaj tv privind o adunare solemnă din cadrul MAI, am văzut-o pe această cucoană în prezidiu și apoi la tribună, îmbrăcată în uniforma de colonel de Securitate. Cred că mai erau și altele sau alții ca ea. Acești oameni nu știau decât să execute ordine și să dea ordine. Era altfel decât este acum în Arhivele Naționale ale României, care a devenit – vreau să cred - cu adevărat o instituție științifică, chiar dacă a rămas în continuare în structurile Ministerului de Interne.

Îmi aduc aminte acum de un alt episod legat tot de „nea Vasile”, adică de directorul Vasile Arimia. Cum am obiceiul să nu stau pasiv, am organizat și în Arhive câteva sesiuni științifice tematice, la care invitam și colegi din afara Arhivelor. Erau apreciate și de o parte și de alta. În ziua de 17 decembrie 1980, am organizat o masă rotundă, cu tema: „Creșterea eficienței

cercetării și valorificării documentelor turcești”, la care am invitat personalități științifice din Academie, Universități și alte instituții. Știu că au dat curs invitației mulți și prestigioși cercetători științifici, printre care îi enumăr pe: Florin Constantiniu, Mehmed A. Mustafa, Ion Matei, Nicolae Minei, Manole Neagoe, Sergiu Iosipescu, Mihai Maxim, Anca Ghiță ș.a. Desigur, obținusem aprobarea prealabilă a conducerii DGAS. Discutasem din timp, până la amănunte, cu directorul Vasile Arimia, căruia îi pregătisem și cuvântul de deschidere, în calitate de gazdă și moderator. Totul a fost ok, până în dimineața întrunirii, când Vasile Arimia m-a chemat intempestiv la el și a început să mă muștruluiască că nu am organizat bine, că nu am invitat pe cine trebuie, că nu i-am pregătit lui o cuvântare potrivită etc. M-am înfuriat așa de tare, încât m-am temut că am făcut un blocaj renal, pentru că nu am putut să fac pipi o zi întreagă, eu care mergeam destul de des la toaletă pentru așa ceva. Doru Veliman și câteva colege și-au dat seama de starea mea de nervozitate extremă și au încercat să mă liniștească, inclusiv prin calmante. Vasile Arimia a citit textul scris de mine, fără nici o modificare, iar întreaga acțiune a fost un succes real.

Acest Vasile Arimia nu s-a putut debarasa de experiența sa de director de închisoare. Din fericire, nu am fost nici măcar în vizită într-o pușcărie. Dar, cred că prin această tactică de permanentă nemulțumire, Vasile Arimia a încercat iarăși – vorba lui Vasile Matei – să-mi „rupă șira spinării”, adică să mă umilească, astfel încât să nu îndrăznesc să pretind mai mult decât binevoiesc ei să-mi dea.

Totuși, trebuie să recunosc că, din punctul de vedere al evoluției mele profesionale, această perioadă la Arhive cred că mi-a fost benefică. În primul rând, prin DGAS am ajuns în București. Apoi, am fost în contact permanent cu documentele și cronicile turco-osmane, fie și prin intermediul microfilmului. Am avut, în total, vreo patru luni de cercetări în arhive și biblioteci din Istanbul, Ankara, Izmir, Konya și Bursa, de unde am adus surse istorice valoroase. Am adunat mii de fișe din documente inedite. Pe baza unor asemenea surse, am publicat studii și articole științifice, care au fost de natură să aducă informații necunoscute până atunci și noi interpretări în istoriografia românească. Dar, cea mai mare realizare a mea din perioada arhivistică cred că a fost volumul „*Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712)*”, publicat de către DGAS, în 1984. În același an, a fost publicat un volum asemănător, dar pentru perioada 1711-1821, și

de către Valeriu Veliman. Inițiativa întocmirii acestor volume a plecat de la mine. De asemenea, am gândit și modul în care să le realizăm, alegând modelul cel mai dificil, mai cu seamă pentru sursele în grafie arabă, anume și transliterarea întregului text al documentelor.

Volumul meu are 531 pagini și peste 50 de ilustrații de documente și gravuri de epocă. În volum sunt cuprinse 236 de documente turco-osmane și tătărăști crimeene, din care numai 12 au mai fost publicate înainte, dar și din acestea șapte erau inaccesibile cercetătorului nespécialist, iar din celelalte cinci, două au fost publicate tot de către mine. Unele din aceste documente au fost republicate cu îndreptarea unor erori de citire sau de traducere. În realitate, numărul documentelor inedite publicate în acest volum este mai mare, deoarece unele documente conțin pe margine (*derkenar*) copiile sau rezumatele altor documente, la care se face trimitere în documentul de bază.

Acest volum este și în prezent un model de ediție a documentelor turco-osmane, inclusiv în străinătate. În istoriografia română au apărut, între anii 1976 și 1986, trei volume de documente turcești privind istoria Țărilor Române, sub semnătura dlui Mustafa Ali Mehmed, pe care eu îl consider „decan al turcologiei românești de istorie”. Dar, aceste documente sunt numai în traducere românească, fără transliterarea textelor originale, ceea ce nu îngăduie verificarea traducerii și alte analize de text. Ulterior, mai bine zis în ultimii ani, au fost publicate la Brăila (cu litere neobișnuit de mari!), de către Mihai Maxim, alte câteva zeci de documente turcești. Volumele noastre, adică al meu și cel al regretatului Valeriu Veliman, au fost publicate aproape de cele mai înalte standarde științifice în materie. În aceste volume, fiecare document este prezentat în transliterare completă și traducere în limba română. Există și liste de regeste în limba franceză, precum și rezumate al părților introductive, în aceeași limbă, ceea ce înlesnește și utilizarea lor de către cercetătorii străini. Desigur, există glosare, indice și fotocopii. Din păcate, fotocopiile sunt doar ilustrative, privind documente mai importante sau reprezentative pentru o categorie sau alta. Aici se cuvine să mă refer și la bucătăria elaborării și publicării acestor volume. Mărturisesc că ele au fost finalizate în timp record, adică în mai puțin de trei ani. Pentru selectarea documentelor a trebuit să analizăm câteva mii de documente fiecare, adică atât eu cât și V. Veliman. Transcrierea textului otoman sau tătărăsc crimeean a reclamat însă cele mai mari eforturi și timp. Nu erau foarte rare cazurile în care nu reușeam să descifrăm un cuvânt zile la rând, chiar dacă ne consultam

între noi. Reveneam mereu și mereu asupra lui, chiar și în somn, astfel că în volumele noastre există foarte, foarte puține semne de întrebare, ceea ce înseamnă lectură și traducere nesigure la un cuvânt.

După ce volumele au fost gata pentru tipar, au apărut unele complicații la care nu ne așteptam. Directorul general ne-a cerut, nici mai mult nici mai puțin, să scoatem numele noastre de pe copertele volumelor, deoarece lucrările fiind realizate în cadrul DGAS, se cuvenea ca DGAS să fie autoarea ambelor volume. Era o cerere absurdă și profund nedreaptă. Cu certitudine erau alții sau, mai degrabă, altele în spatele acestei pretenții a generalului Ionel Gal, pe care nu îl vedeam în stare să se gândească la așa ceva atât de diabolic. Împreună cu Valeriu Veliman am mers în audiență la directorul general, căruia am încercat să-i explicăm că peste tot, în toate institutele Academiei, lucrările apar sub numele autorilor lor, chiar dacă ele au fost realizate în cadrul sarcinilor de plan sau de contract. Generalul se arăta de neînduplecat. Atunci, amândoi am declarat că refuzăm publicarea volumelor. *S-o credeți voi!* ne-a răspuns, râzând satisfăcut Ionel Gal. *Am manuscrisele, le trimit la tipar, și gata!* Nu ne așteptam chiar la o asemenea figură. Ne-am dat seama că planul fusese urzit de cineva mult mai viclean decât generalul ajuns șef la Arhive. Atunci, l-am întrebat dacă are și oameni pregătiți pentru a face corecturile necesare, mai ales la textul original turco-osman. Generalul nu fusese pregătit să răspundă la o asemenea problemă. Am profitat de bâlbâiala lui și am plusat, insistând pe dificultățile, de altminteri reale, ale textelor otomane, pe faptul că este pentru prima oară în istoriografia română când se publică și textele originale transliterate, că nimeni în afara noastră nu poate să colaționeze aceste texte etc. Generalul a început să dea înapoi și, în final, ne-a cerut să ne punem numele doar pe pagina de titlu, lăsând coperta pentru DGAS. Așa se explică faptul că, în mod neobișnuit, pe aceste volume numele autorului nu apare și pe copertă. Dar, cucoana sau cucoanele care au pus la cale această mârșăvie nu s-au lăsat. După câteva zile, generalul ne-a chemat din nou, pentru a ne cere să punem în Anexe și ilustrații românești, adică fotografiile de tip propagandistic. *Ce?! Românii nu aveau orașe, cetăți?! Nu au luptat ei permanent cu invadatorii otomani?!* a insinuat generalul de securitate. Cel vizat eram eu. Se apela iarăși la clișeul naționalist, pentru a-mi pune pumnul în gură. Desigur, era exclus

să pun ilustrații cu scene de luptă din picturi sau filme, cum au gândit generalul și cea sau cele din spatele lui. A trebuit să alerg pentru a găsi, totuși, litografii, gravuri de epocă cu orașe și cetăți din Țările Române. Cu ajutorul binevoitor al cunoștințelor apropiate de la Secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei și de la Secția de Carte Rară de la Biblioteca Centrală de Stat (Biblioteca Națională) am reușit în scurt timp să obțin mai multe ilustrații, din care am inclus în volum 9 gravuri din sec. XVII-XVIII. Într-una din recenziile, de altfel, elogioase, se punea întrebarea justă de ce am irosit pagini din Anexe publicând niște gravuri imaginare, în loc să public fotocopiiile altor documente incluse în volum. Critica era corectă și, mi se pare, aparținea colegului Ștefan Andreescu, căruia i-am explicat în particular motivele pentru care ajunseseam la o asemenea situație. Valeriu Veliman nu s-a sinchisit de pretenția cu ilustrații a generalului Ionel Gal și bine a făcut. El nu avea vulnerabilitățile pe care le aveam eu în fața atacurilor de tip naționalist.

Împreună cu Doru am bănuit cine era în spatele acestei ticăloșii, dar nu am spus nimănui. Nu avea nici un rost, putea să ne aducă alte necazuri. Era vorba în mod cert de o femeie, susținută de altele, care se luptau pentru influență la conducere, indiferent de cine se afla acolo. Nu era cazul unei dușmăanii sau rivalități directe. Dimpotrivă, la vedere eram în relații de bună colegialitate și am rămas așa. Persoana sau persoanele acelea nu aveau nimic cu noi, adică cu Valeriu Veliman și cu mine, ba cred că ne și simpatizau, dar aveau ce aveau cu șefa Serviciului Microfilme, dna. Emilia Poștăriță. Nu se dorea ca Serviciul acesteia să aibă succese. Mai era ceva, apariția acestor volume putea fi un punct de reper și pentru alte servicii din cadrul DGAS, cărora conducerea putea să le pretindă publicarea unor volume asemănătoare, idee ce nu era agreată de multă lume de acolo. Acele persoane au înțeles prea bine că cele două volume de documente turcești erau reușite mari nu numai la nivelul DGAS, ci și la nivelul întregii istoriografii românești. De aceea au căutat să le blocheze. Nu au izbutit, atunci au căutat măcar să le diminueze valoarea, prin introducerea unor ilustrații inadecvate. Spre deosebire de generalul Ionel Gal, persoanele la care ne-am gândit știau prea bine ce înseamnă un volum de documente și cum trebuie să arate acesta. Până la urmă, acele persoane tot au obținut ceva: au reușit să

reducă drastic tirajul la ambele volume, de la câte o mie de exemplare, cum fusese planificat, la câte cinci sute fiecare. Un tiraj de cinci sute de exemplare era neobișnuit de mic în acele vremuri. Aceste volume sunt acum și rarități bibliofile, căutate mai ales în străinătate.

Nu știu dacă dna. Emilia Poștăriță a aflat sau nu numele adevăratului autor al acestor manevre perfide, dar cred că și ea și-a dat seama că războiul real era cu ea, noi fiind doar victime colaterale, ceea ce explică și susținerea categorică pe care am avut-o din partea ei.

Întregul proces de tipărire al volumului meu de documente, desigur și cel al lui Valeriu Veliman, a durat mai bine de șase luni. Tipărirea se făcea atunci cu litere de plumb, care erau așezate cu mâna de către zețari. Date fiind textele turco-osmane, operațiunea era și mai dificilă. Dar, atunci erau tipografi cu înaltă calificare și devotați meseriei, astfel că aceste volume au apărut în condiții tehnice relativ bune. Am avut două corecturi la șpalt, când am făcut și indicele. S-au strecurat totuși unele greșeli, exclusiv din vina mea. Nu s-a făcut nici o lansare, deși volumele ar fi meritat cu prisosință. Atunci erau lansate numai cărțile Tovarășului, ale Tovarășei sau cele referitoare la ei.

Semnificativă mi se pare o întâmplare reală legată de această carte, pe care am aflat-o personal de la venerabilul acad. Dan Berindei. În 1985 sau 1986, Dan Berindei fusese desemnat să participe la renumitul Târg internațional de carte de la Frankfurt. Cum era obiceiul atunci la noi, standul românesc de la expoziția aceea urma să fie ocupat numai de „operele” celor doi tovarăși-despoți ai României comuniste. Atunci, veritabilul cărturar care este Dan Berindei a apelat personal la autorii care publicaseră recent cărți cu adevărat științifice, în măsură să stea într-un stand ca al celui târg renumit din Germania. Printre cei abordați de dl. Dan Berindei am fost și eu, căci volumul de documente otomane pomenit apăruse de curând. La întoarcerea din Germania, dl. Dan Berindei a ținut să-mi dea telefon și să mă felicite cu multă voioșie pentru faptul că acea carte a mea fusese prima carte furată din standul românesc, ceea ce demonstrează cu prisosință valoarea ei internațională, a subliniat râzând ilustrul istoric. Menționez și faptul că acest volum a fost cerut, prin Centrul de librării, de cei interesați din străinătate. Știu că fusesem chemat la un birou de pe Calea Griviței al acestei instituții, pentru a stabili împreună prețul cărții în valută. Dacă îmi aduc bine aminte,

Un tătar din România

se fixase prețul de 15,50 USD, în afara cheltuielilor de transport. Am aflat că stocul s-a epuizat rapid. De multă vreme, cartea este o raritate bibliofilă.

Acest volum de documente se află pe pagina mea de la *Academia.edu* și se bucură de mare interes. Până la data de 26.02.2024/11:45, numai acest volum a fost consultat de 9 914 ori, fiind top 3%. Până la aceeași dată, toată pagina mea a atras 46 546 vizionări, iar lucrările mele prezentate acolo au fost citate de 815 ori, deși pagina mea „Academia.edu” a fost deschisă abia în 2014.

Capitolul VII.

Pe „Nava Amiral” a istoriografiei române

Potrivit înscrisurilor oficiale, transferul meu la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, din cadrul Universității București, a fost valabil începând cu data de 01 august 1984. Mi se împlinea astfel un vis, mai bine zis un obiectiv pe care îl înscrisesem în planul meu profesional, încă din perioada studenției. Fusesem impresionat încă de atunci de climatul deosebit de elevat din acest Institut academic. În Prefața ediției a II-a și în cea a variantei în engleză a cărții mele „Românii și otomanii în sec. XIV-XVI”, apărute în 2008 și, respectiv, în 2009, scriam că sunt „mândru de prestigiul institutului academic sub auspiciile căruia” realizasem acea carte. Era vorba de Institutul de istorie „Nicolae Iorga” din București. Academicianul Profesor Ștefan Ștefănescu, directorul acestui Institut, obișnuia să-l numească, cu nedisimulată mândrie, „Nava amiral a istoriografiei române”.

În acea vreme existau trei Institute de istorie, la București, la Iași și la Cluj. Pe lângă acestea mai funcționau: Institutul de Arheologie și Institutul de Studii Sud-Est Europene, ambele în București. Toate aceste Institute există și la ora actuală. Institutul de Studii Sud-Est Europene este continuatorul Institutului Balcanistic, ce fusese înființat în 1914, și se ocupă nu numai de istorie, ci și de lingvistică, literatură, folclor, etnografie și artă balcanică. Institutele din Iași și Cluj aveau și secții de arheologie, pe când Institutul de istorie „N. Iorga” era singurul Institut din țară în care era și este cercetată exclusiv istoria, începând cu evul mediu și până la zi. Este de fapt continuatorul Institutului de istorie universală, fondat de Nicolae Iorga, în 1937. Clădirea impozantă și funcțională în care se află astăzi Institutul a fost

inaugurată în 1939. O aripă a acestei clădiri servea ca locuință pentru familia marelui istoric. Biroul meu s-a aflat exact în fosta bucătărie a locuinței lui N. Iorga, unde m-a primit cunoscutul istoric al relațiilor româno-franceze, regretatul dr. Nicolae Liu. Noi doi ocupam un spațiu suficient de larg și, mai ales, destul de izolat, pe când mulți alți cercetători erau nevoiți să împartă spații restrânse, iar unii nici nu aveau un loc al lor, preferând să stea în Bibliotecă, atunci când veneau la Institut. Așa cum am mai spus, în Institutetele de cercetare ale Academiei nu era important să ai un birou anume, deoarece activitatea științifică se desfășura cu predilecție în Arhive și Biblioteci, iar cei care dispuneau de biblioteci personale bogate, lucrau mai mult acasă, îndeosebi când ajungeau în faza de redactare a lucrării. Toate încercările autorităților comuniste de a „lega de birouri” cercetătorii științifici din Institute nu au dat rezultate. Ideal este ca omul de știință să aibă libertatea neîngrădită. Cum acest deziderat era imposibil în regimul comunist, s-a lăsat măcar aparența libertății de mișcare, care era însă o libertate în țarc.

Institutul de istorie „N. Iorga” merita pe deplin această denumire de „Nava amiral a istoriografiei române”, dată fiind experiența lui academică și activitatea științifică a cercetătorilor care au lucrat acolo.

Elita istoriografiei române

În anii '60, când mergeam destul de des la Institutul de istorie din București, erau angajați peste 200 de cercetători. Când eram student și aveam o problemă științifică sau de seminar pe care nu o puteam soluționa cu posibilitățile documentare din Iași, mă înțelegeam cu „nașul”, plecam cu personalul de noapte la București, stăteam aproape o zi în Biblioteca Institutului de istorie al Academiei Române, și mă întorceam la Iași, tot cu trenul de noapte. În acest Institut lucrau multe din personalitățile cele mai mari ale culturii române și ale istoriografiei române, personalități față de care eu mă apropiam cu sfială încă de atunci: Cornelia Bodea, Dan Berindei, P. P. Panaitescu, Ștefan Ștefănescu, Șerban Papacostea, Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Alexandru Elian, Maria-Mathilda Alexandrescu Dersca Bulgaru, Mihail Guboglu, Dan Amedeo Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, Vasile Netea, Mehmed A. Mustafa, Ludovic Demeny, Gheorghe Cronț, Valentin Georgescu, Ilie Corfus, Alexandru Gonța, Maria Holban, George Fotino,

Eliza Campus ș.a. Nu mai vorbesc de academicianul Andrei Oțetea, profesorul Constantin C. Giurescu și alții, erau toți acolo, istorici, juriști, filozofi renumiți. Adică, ei au fost puși acolo, la Institutul de istorie al Academiei de Științe a R.P.R., să aibă de lucru. Din câte am auzit, un rol important în salvarea acestor valori intelectuale românești l-ar fi avut Barbu Cămpina, deși unii îl hulesc. Fără îndoială, el nu poate fi pus pe același taler cu Mihail Roller. Nu l-am cunoscut pe Barbu Cămpina, pentru că a murit prin 1958-'59, deci înainte de a ajunge eu la Facultate, dar cunosc lucrările lui. Sigur, acestea sunt lucrări dominate de viziunea comunistă, de lupta de clasă, dogmatice, dar B. Cămpina se vădește a fi fost un cercetător și un intelectual în adevăratul sens al cuvântului.

Institutul de istorie „N. Iorga” era port-drapelul istoriografiei române, cu ce avea ea mai bun și mai puțin bun. Aici erau elaborate lucrări reprezentative ale istoriografiei române, ceea ce nu înseamnă că asemenea lucrări nu erau scrise și în celelalte Institute, dar Institutul „N. Iorga” dădea tonul și fundamentul.

Se spunea că acest Institut a salvat mulți oameni. Știu lucrul acesta și din ultima carte a regretatului Florin Constantiniu, carte excepțională, consacrată istoriografiei din perioada totalitarismului. Barbu Cămpina a fost cel care, de fapt, a salvat foarte mulți oameni de la închisoare, iar pe unii chiar de la moarte, adunându-i la Institutul de istorie, unde le-a dat un salariu și posibilitatea de a lucra pe tărâmul științei. Păcat că nu s-a realizat Indexul Colecției Hurmuzaki la care au lucrat acești învățați. Când am fost angajat la Institutul de istorie „N. Iorga”, în 1984, mai existau dulapuri burdușite cu fișe făcute de acești oameni. După sistemul sovietic, cei care erau proscrisi nu aveau dreptul să ia contact cu tineretul, ca să nu-l influențeze. Dar, dacă erau capabili, li se dădea voie să lucreze sub supraveghere și control în cadrul Academiei. Din cauza aceasta, în sistemul sovietic Academia a avut o pondere mai mare în cercetare decât Universitatea, spre deosebire de Occident, în care cercetarea se face tot în Universitate. Deci, sistemul politic de tip sovietic a concentrat valorile științifice în primul rând în Academie. La Universitate erau oameni în care regimul bolșevic avea încredere că vor propaga doctrina comunistă. Același sistem s-a aplicat și la noi, dar cu unele adaptări. De pildă, la Facultățile de istorie din București și Cluj, dar și la cea din Iași, erau somități ale istoriografiei române, care activau în același timp și în institute de cercetare, adeseori în posturi de conducere. În schimb, nici

un cercetător de la Institutul din Iași, de pildă, nu avea ore de curs sau de seminar la Universitate, decât ocazional și în mod special. Același regim era valabil și în cazul Institutului „N. Iorga”, cel puțin în perioada în care am fost eu acolo. Singurul care avea ore la Facultate era Profesorul Ștefan Ștefănescu și, sporadic, Florin Constantiniu, nimeni altcineva, nici Dan Berindei, nici Șerban Papacostea, nici Paul Cernovodeanu – ca să mă refer numai la cei care imediat după 1990 au devenit membri ai Academiei Române – nu au avut acces la Facultatea de istorie a Universității București. Din cauza acestui paralelism, sistemele de învățământ și de cercetare de la noi nu au putut fi reformate și, de aceea, nu au putut să facă performanțe la nivelul la care era îndreptățită știința românească. Factorul politic a fost prioritar și în cercetarea științifică. În perioada interbelică, Academia Română era numai un for de consacrare; nu avea institute, decât foarte puține. Nu avea puterea pe care a căpătat-o în anii '50-'60. Apoi, în anii 1970, Ceaușescu a înființat acele academii de branșă (Medicină, Agricolă, Științe Sociale și Politice), cu scopul de a submina influența Academiei Române.

Revenirea

Încadrarea mea la Institut a fost ca o revenire acasă, după o îndelungată deportare. Mă formasem într-un asemenea Institut academic, într-o atmosferă distinsă și destinsă. După mai bine de șapte ani de regim cazon, regăseam libertatea pierdută, fie ea și foarte limitată atunci, după care tânjiseam mereu. A fost ca o eliberare! Îi cunoșteam bine aproape pe toți cercetătorii din Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, inclusiv secretara și șefa bibliotecii. Frecventam acest Institut de aproape un sfert de secol, adică din ianuarie 1961. Și eu, la rândul meu, eram bine cunoscut acolo. Nu am avut absolut nici o problemă de integrare.

În acea vreme, în cercetare se lucra pe bază de contract. Mi-am fixat ca obiect de contract o temă de cercetare deosebit de îndrăzneță pentru acea perioadă, chiar și pentru zilele noastre, anume: *Istoria relațiilor româno-otomane de la începuturi până la Independența din 1878. Studiu monografic*. Lucrarea am gândit-o în cinci volume, care urmau să fie realizate în circa 20 de ani.

Nu aș fi fost foarte surprins dacă mi se refuza această temă de cercetare. Aveam ca rezervă tema *Țările Române și Poarta otomană între anii 1672-1711*,

care ar fi însemnat continuarea tezei mele de doctorat (publicată la Editura Academiei, în 1979). Era o temă mai restrânsă pe care aş fi putut-o finaliza în 2-3 ani, după care intenţioneam să depun actele pentru plecarea definitivă în Turcia, desigur cu familia. Existau atunci numiţii Ion Ardeleanu şi Mircea Muşat, care tăiau şi spânzurau în istoriografia română. Ei aveau funcţii foarte importante pe plan ideologic la CC al PCR, adică erau cenzori nedeclaraţi. Nici un contract de cercetare nu era aprobat, nici o carte sau revistă din domeniul istoriei nu mergea la tipar fără avizul acestor indivizi. Abuzurile acestora au mers până acolo, încât au oprit lucrări de la publicare, numai pentru a fura pagini şi capitole întregi din ele şi a le publica pe numele lor. Ştiu că regretaţii Gheorghe Buzatu şi Dumitru Şandru, de la Iaşi, au făcut memorii peste memorii la CC al PCR, în care au demonstrat aceste fărădelegi ale celor doi; nu s-a întâmplat absolut nimic! Ba, mai mult, după 1990, Mircea Muşat a ajuns în Parlamentul României, din partea PRM şi, când a murit, a fost expus pe catafalc în holul Camerei Deputaţilor! Aceştia erau printre cei mai înverşunaţi propovăduitori ai ideologiei naţionalist-comuniste a lui Nicolae Ceauşescu. Era în puterea lor să respingă foarte uşor tema mea de contract, aşa cum, de altminteri, o vor face câţiva ani mai târziu, când această lucrare urma să meargă la tipar.

Contractul a fost aprobat şi semnat, aşa cum am propus eu, adică „Relaţiile dintre Ţările Române şi Poarta otomană în secolele XIV-XVI. Studiu monografic”, care era, în accepţiunea mea, primul volum din marea lucrare. Era într-adevăr un proiect deosebit de ambiţios. Aveam încredere în posibilităţile mele şi eram convins că îl voi scoate la capăt cu succes. Singura teamă îmi era să nu fiu blocat pe parcurs de către cei din afara ştiinţei.

Cea dintâi monografie a istoriei relaţiilor româno-otomane

Nu ştiu precis de ce m-am încumetat să tratez o temă atât de vastă, la care, până atunci, nimeni nu îndrăznise nici măcar să se gândească!? Probabil, eram însetat de libertate şi de veritabila cercetare ştiinţifică. Acumulasem o experienţă destul de bogată, mai cu seamă în cunoaşterea surselor istorice turco-osmane şi credeam că a sosit timpul să realizez ceea ce nu fusese abordat niciodată până atunci. Era o provocare pentru mine

însumi. Totodată, cred că doream să arăt celor care mă urmăreau și mă discriminau de atâta vreme că pot fi de folos României, dacă sunt lăsați în pace. Așa cum, de altminteri, am subliniat și în prefața la noile ediții, din 2008 și 2009, ale primului volum al acestei monografii, publicat prima oară în 1991, la Editura Academiei: „*Eram convins de faptul că istoriografia noastră atinsese nivelul la care se puteau realiza lucrări de asemenea anvergură, referitoare nu numai la relațiile cu otomanii, ci și la cele cu alte state, care au influențat, de asemenea, procesul devenirii istorice a românilor*”. Aveam în vedere relațiile cu Ungaria, Rusia, Polonia, Austria, Italia etc. Din păcate, după știința mea, nu a apărut până acum nici o monografie de acest fel. După părerea mea, ele sunt imperios necesare. Sper ca cercetătorii din generația tânără să se încumete totuși la realizarea unor asemenea lucrări mari de sinteză, inclusiv și îndeosebi la cea privind relațiile româno-otomane.

Am lucrat ca de obicei, adică în Biblioteca Institutului, în cea a Academiei, am făcut câteva deplasări de documentare la Biblioteca Filialei Academiei și la Arhivele din Cluj, unde am găsit câteva documente inedite interesante. Am avut șansa să merg, în septembrie 1987, pentru 30 de zile, la Moscova și Leningrad, împreună cu alți trei colegi de Institut, în cadrul schimburilor academice pentru documentare științifică. Era prima oară când ajungeam în URSS.

Rusia și imperiul ei nu-mi erau chiar necunoscute. Știam multe despre istoria și cultura popoarelor turcice de acolo. Fusesem crescut cu povești și balade tătărești în care rusul, numit de tătari *Orîs* sau *Kökiy* (de la *Kökköz* – Ochi albaștri) era întotdeauna un personaj negativ, cotropitor, opresiv, vicelan etc. Unchiul meu Petîslam din Osmancea avea ochi albaștri, iar când surorile lui îl dojeneau apelau la porecla de *Kökiy*. Dar, în același timp, fusesem și victima intensei propagande sovietice de după al Doilea Război Mondial. Sentimentele mele față de Rusia erau contradictorii. Pe lângă admirație față de marea cultură rusă, nutream teamă și aversiune față de uriașa putere a Rusiei. Aceste simțăminte s-au cristalizat cu prilejul acestei vizite, când am venit în contact direct atât cu măreția culturii ruse, cât și cu ce a însemnat forța opresivă a Rusiei militariste. Așa, de pildă, am fost pur și simplu emoționat când am văzut, în Piața Expoziției din Moscova, giganticul monument de oțel „Muncitorul și Colhoznica”, realizat de Vera Muhina, în 1937, pentru Expoziția Mondială de la Paris, și care devenise emblema Casei Mosfilm. Cu imaginea acestui monument comunist începeau aproape toate

filmele sovietice pe care le văzusem în copilărie. Dar, cel puțin tot atât de impresionat și, în plus, revoltat am fost atunci când am văzut în Piața Roșie un grup de turkmeni dârdâind de frig, probabil colhoznici, femei și bărbați, toți îmbrăcați sărăcăcios și încălțați cu gumari pe picioarele goale, deși în octombrie este destul de frig la Moscova.

După orele de studiu în Biblioteca Lenin și în cele ale Institutului de istorie din Moscova și Institutului de Orientalistică din Leningrad, am fost la multe spectacole de balet, operă și la concerte simfonice din cele două mari orașe rusești, desigur împreună cu colegii cu care venisem de la București. Am ajuns și la Teatrul de avangardă Vahtangov și la Teatrul Țigănesc din Moscova. Dar, din păcate, nu am reușit să intru și la Balshoi Teatr. Am vizitat aproape toate marile muzee din Moscova și Leningrad. Mai târziu, mai ales când eram în misiune diplomatică, am revenit de mai multe ori la Moscova. De fiecare dată mi-am făcut timp să merg la Muzeul Pușkin de artă străină și la Galeriile Tretiakov de artă rusă. Cred că le-am vizitat de câte 10-12 ori, găsind de fiecare dată ceva nou de văzut. Arta rusă nu reflectă numai semeția puterii rusești, ci și umilința omului de rând, strivit de această forță nemiloasă. În muzeele sovietice căutam tablouri privind trecutul istoric și scenele cotidiene ale popoarelor neslave, în primul rând pe cele legate de tătari și moldoveni. Sunt multe asemenea tablouri și sunt de natură să ofere o imagine interesantă asupra istoriei acestor popoare sub stăpânirea rusească și, mai cu seamă, în privința felului cum erau ei văzuți de rușii stăpânitori. Nu știu dacă moldovenii au adunat într-un album picturile rusești privitoare la ei, dar cu ani în urmă am propus, într-o mare adunare de la Kazan, realizarea unui asemenea album pentru operele plastice referitoare la tătari. Din câte știu, nu s-a făcut încă așa ceva. În schimb, această idee a fost transpusă în realitate de Adriana Cupcea, din Cluj-Napoca, în albumul *„Imaginea turcilor și a tătarilor în arta modernă românească”*, Editura și Tipografia Monitorului Oficial, București, 2022. Acest album reflectă vizunea pictorilor români din acea vreme, în primul rând a „Școlii de la Balcic”, în privința tătarilor și turcilor, care sunt văzuți doar ca personaje exotice, străine. Artiștii abordează temele cu tătari și turci adeseori de pe poziții superioare, îngroșând diferențele fizice, culturale și de mentalitate. Atitudinea acelor pictori români față de tătari nu este mult deosebită de cea a pictorilor ruși, care i-au reprezentat pe tătari tot ca ființe străine, inferioare, supuse, și nici de cea a pictorilor occidentali care au zugrăvit populații indigene din colonii.

Deosebit de sugestivă mi se pare și arhitectura rusă/sovietică, care etalează grandoearea puterii statului rus/sovietic și nimicnicia omului de rând. Vedeti porțile uriașe, holurile imense, scările monumentale, coridoarele largi, birourile vaste ale demnitarilor din edificiile publice și comparați-le cu intrările deliberat meschine, scările mizere, camerele mici și joase din blocurile de locuințe comune. O simplă vizită la fosta Casa Scânteii din București, care este o construcție tipic stalinistă, vă va edifica în privința caracterului politic al arhitecturii rusești. Și așa-zisa Casa Poporului din București este o construcție de aceeași teapă. Nici celelate arte nu erau străine de mesajul politic, atât în Rusia țaristă, cât mai ales în cea sovietică.

Mărturisesc că m-am simțit bine la Leningrad, unde am lucrat o săptămână în vestitul Institut de Orientalistică, condus atunci de un turcolog de origine armeană, Yuri Petrosian. Când făcusem planul de lucru, în București, cerusem deplasări și la Institutele de Orientalistică de la Leningrad, Baku și Tașkent. Ajuns la Moscova, am aflat că nu mi se aprobase nici o deplasare în afara Moscovei. Șefa secției de turcologie de la Institutul de Orientalistică din Moscova, dna. Liudmila Oreșkova, pe care o cunoscusem la un Seminar tematic de la Visegrad, din 1982, mi-a sugerat să-l sun pe tov. Yuri Petrosian de la Leningrad și chiar dumneai mi-a făcut legătura telefonică cu el. Directorul Yuri Petrosian mă cunoștea din lucrări, astfel că s-a arătat dispus să mă primească pe cheltuiala Institutului de Orientalistică de la Leningrad și mi-a promis că va face toate demersurile necesare. Probabil, nici dna. Oreșkova nu a stat degeaba, astfel că în câteva zile am primit biletul de tren către Leningrad. Este locul să precizez faptul că la Institutul de Orientalistică fusesem invitat să țin o conferință despre evoluția turcologiei din România. Cu acest prilej l-am cunoscut și pe prietenul meu actual profesorul Șahin Mustafayev, membru al Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan și, de curând, a fost ales Președintele Academiei de Științe a Lumii Turce, cu sediul la Astana. În 1987, Șahin era doctorand la Institutul de Orientalistică din Moscova.

Leningradul m-a copleșit prin frumusețea sa urbanistică. Am realizat însă repede că acest oraș nu avea nimic rusesc. Toate clădirile erau de inspirație occidentală, mai precis nordică. Ulterior, mai bine zis după 1990, când am mai ieșit și eu în lume, mi-am dat seama că Stockholm, Copenhaga, Amsterdam fuseseră modelele pentru acest oraș construit de Petru I, primul suveran de factură europeană al Rusiei.

Nu mi s-a permis să intru în arhive, deși cerusem insistent să văd documente otomane și tătărăști, acestea din urmă fiind prăzi luate din Crimeea. În Institutul de Orientalistică de la Leningrad am găsit o atmosferă academică colegială. Erau acolo regretatul Serghei Klyashtorniy, marele specialist în vechile inscripții turcice, kazahul Tursun Sultanov, cunoscut osmanist cu care am fost în relații prietenești. Institutul se afla într-un palat princiar construit în stil baroc pe malul Nevei, cu încăperi din cele mai frumoase, deși nu fuseseră renovate probabil de peste șapte decenii. La ora prânzului, adică la 12.30, mergeam cu toții la o *Stalovaja* (Cantină) din apropiere, unde pentru o rublă și jumătate mâncam trei feluri de mâncare consistentă. La orele 15.30 fix, una dintre colege ne invita la ceai, în jurul unei mese aflată într-o altă încăpere. Mâncam bombonele și prăjiturele, aduse de către cercetători, și stăteam de vorbă cam o jumătate de oră. La orele 18.00, când se termina programul, eu desfăceam o sticlă de coniac „Triumf”. Băutura era prohibită atunci în URSS și de aceea coniacul meu era foarte prețuit. Venisem cu vreo 10 sticle în URSS, din care adusesem 5-6 sticle la Leningrad. În restaurante nu se servea decât șampanie, cel mult o sticlă de persoană. Dar, la margine de artere circulare vedeai deseori un bărbat sau doi, uneori chiar și femei, care arătau un deget, două sau trei. Înțelesul era că aveau nevoie de încă un partener, doi sau trei pentru a cumpăra o sticlă de vodcă la negru. Una dintre marile forțe subversive ale Rusiei este cu siguranță vodca, care în ultima jumătate de secol afectează însăși rata demografică a poporului rus. Un uzbek pe care îl cunoscusem la Ermitaj, unde venise cu elevii săi de la o școală din Fergana, îmi spunea că popoarele turcice se vor răzbiuna în cele din urmă pe ruși, nu cu arma morții, ci cu organul procreației. Acest uzbek avea șapte copii și plănuia să mai facă încă trei.

Deși nu este preocuparea mea științifică directă, problema Rusiei îmi reține atenția de multă vreme, atât pentru faptul că această putere se află lângă noi, cât și din cauza că destinul tătarilor este strâns legat de Rusia. Nu este locul să dezvolt o teorie privind această chestiune, într-adevăr, foarte importantă. Experiența mea ca om de știință, dar și ca politician și diplomat, cred că îmi permite totuși să spun, dar ca o părere strict personală, că Rusia, ca mare putere, este pe cale să se prăbușească, în ciuda aparențelor de revigorare a forței sale. Nu cred că generația mea va apuca acest deznodământ așteptat de multă vreme, dar el va veni cu siguranță, nu după foarte mult timp. Semnele prăbușirii Imperiului rus au apărut deja. Războiul declanșat

de Vladimir Putin împotriva Ucrainei și a întregii lumi democratice este – după părerea mea – începutul procesului de dezintegrare a Imperiului rus, ultimul stat de sorginte medievală.

Potrivit planului meu de cercetare, la sfârșitul anului 1987, deci după întoarcerea din URSS, etapa documentării era încheiată. În ianuarie 1988 m-am apucat de redactare, pe care trebuia să o închei până la 30 octombrie 1988. Așa prevedea contractul de cercetare științifică. În aprilie 1987 murise tatăl meu, iar în vara aceluiași an, sora mea cea mică, Nurgian, împreună cu soțul și fiica lor, au rămas în Turcia. S-a adăugat astfel o nouă piatră la dosarul meu de la Securitate. Drept să spun, această știre nu m-a surprins deloc, deoarece Nurgian mă informase din timp despre această intenție a ei, iar eu o încurajasem. Dar, vestea a afectat-o pe mama noastră, care nu-și revenise încă după decesul tatălui nostru. Nurgian locuia în Medgidia și o vizita zilnic pe mama. Mama a suferit un atac cerebral. Am stat cu schimbul, cu sora mea Nermin, alături de ea, în spitalul din Medgidia. Am făcut și eu tot ce era necesar pentru igiena ei corporală, așa cum făcuse și sora mea Nermin. Mama și-a revenit cu timpul, dar a rămas cu unele sechele, care impuneau îngrijire permanentă. Împreună cu sora mea Nermin nu am găsit altă soluție decât să o mutăm pe mama la noi, adică cu baza la Nermin, în Constanța, și câteva luni pe an la mine, în București. Dar scoaterea mamei din casa ei de la Medgidia a afectat-o mult și i-a scurtat viața.

Redactarea sintezei monografice mai sus pomenite, de importanța căreia eram conștient, a început în condiții familiale neprielnice. În vara anului 1988, am readus-o temporar pe mama în casa ei de la Medgidia, unde am stat cu ea o perioadă mai lungă. Am îngrijit-o cât mai bine posibil. Mă sculam pe la 04.00-04.30, alergam 10-15 minute în curte, mă spălam până la brâu la robinetul din grădină, îmi făceam ceaiul și mă apucam de redactat, până către 07.00-07.30, când se trezea mama. După ce o spălam și o îmbrăcam, îi dădeam micul dejun și o scoteam în grădină, sub un măr, unde îi pusesem un mic pat cu saltea și perne. Apoi, mergeam în oraș să fac cumpărăturile necesare, dacă bineînțeles le găseam. Altminteri, mergeam dis de dimineață și mă așezam la coadă pentru lapte, iaurt, detergent ș.a. Pentru schimbarea buteliei de aragaz trebuia să merg la 01.00-2.00 noaptea să mă înscriu pe listă și să pun la rând capacul buteliei cu numele scris pe el. Din oră în oră trebuia să merg să văd dacă rândul se păstrează și dacă s-a primit vreo veste în legătură cu mașina cu butelii. Se întâmpla uneori să nu vină

mașina în ziua programată, ceea ce producea necazuri în plus. Noroc că în Medgidia funcționa încă piața neagră a cărnii și brânzeturilor. Făceam mâncare la două zile odată și spălam rufe, desigur manual, aproape zilnic, căci atunci nu se găseau pampers. Pe la orele 09-10 începeau să vină în vizită rudele și prietenele mamei. Atunci mă retrăgeam liniștit în camera unde aveam fișele și cărțile. Fereastra camerei era deschisă și puteam să o văd pe mama. După amiază mama dormea vreo două ore, după care se întreținea cu vecinele și rudele, care veneau în număr mai mare decât dimineața. Puteam să lucrez până seara târziu. În acea vară mama a fost fericită. A fost să fie pentru ultima oară în viață în casa ei, de care era așa de mult legată. Întâmplarea a făcut ca nu departe de casa noastră să fie și o nuntă, iar mireasa să fie chiar din Osmancea, satul mamei mele. Mama a fost nerăbdătoare să meargă la nuntă, pentru a-și întâlni consătenii. În ziua respectivă, i-am făcut baie, i-am călcat rochia cea mai frumoasă și am gătit-o. Apoi am luat-o în cârcă și am cărat-o până la casa cu nunta. Mama nu era chiar o firavă. Ziua aceea a fost o mare bucurie pentru mama mea, deoarece s-a întâlnit și cu unii din satul său natal. Când am cărat-o înapoi acasă cu spinarea, mama mă săruta și mă binecuvânta, urându-mi să mă bucur și eu de copilul meu. Ca și tatăl meu, mama m-a binecuvântat mereu. Am convingerea că acestor binecuvântări ale părinților mei le datorez bucuriile pe care le-am avut ulterior, atât pe plan profesional, cât și familial.

Lucrarea de contract finalizată ajungea la doi referenți de specialitate, din Institut și din afara lui, care o analizau și se pronunțau în privința valorii ei științifice. Dacă referatele erau pozitive, lucrarea era avizată de Consiliul Științific al Institutului și validată de COM (Consiliul Oamenilor Muncii), adică de întregul colectiv al Institutului, ceea ce însemna absolvirea autorului de obligațiile contractuale. De bună seamă, fiecare autor dorea să-și vadă lucrarea tipărită. O lucrare nepublicată înseamnă că, de fapt, ea nu există. Dar, în această fază începeau complicațiile. Iarăși Consiliul Științific și COM erau organele care aprobau trimiterea lucrării la editură. La rândul ei, editura, indiferent care, trimitea lucrarea la Secția ideologică a CC al PCR, unde ajungea în mâinile celor doi cerberi mai sus pomeniți, Ion Ardeleanu și Mircea Mușat.

În octombrie 1988, manuscrisul meu revizuit și pregătit pentru tipar a ajuns la Editura Academiei Române. Redactorul-șef al Secției de istorie și arheologie, dna. Nina Florea, a fost cea care s-a ocupat personal de cartea

mea. Țin să precizez de la început faptul că dna. Nina Florea a făcut tot ceea ce se putea atunci pentru ca această carte să obțină aprobarea necesară pentru a fi publicată. Nu-mi aduc aminte exact, dar cred că dna. Nina Florea a fost cea care mi-a sugerat să schimb titlul cărții și să pun o propoziție sau măcar o notă în *Introducere* cu referire la „opera programatică a Tovarășului Nicolae Ceaușescu”, așa cum procedau mai toți autorii în acea vreme, pentru a obține avizul de tipărire. Am schimbat titlul în „Românii și Otomanii în secolele XIV-XVI”, dar nu am introdus nici o propoziție și nici o notă cu trimitere la „opera” lui Nicolae Ceaușescu. Aceeași sugestie mi se făcuse și în 1979, la cartea mea „Țările Române în contextul politic internațional (1621-1627)”, publicată tot de Editura Academiei, la sfârșitul aceluiași an 1979. Nu am ținut seama nici atunci de o asemenea sugestie, desigur bine intenționată și ea. În cele peste 100 de lucrări științifice, cărți și studii, scrise de mine și tipărite, dintre care aproape jumătate au fost publicate înainte de 1990, nu există nici o referire pozitivă la numele lui Nicolae Ceaușescu. Se poate verifica! Sunt unii colegi care se declară astăzi dizidenți și anticomuniști, deși au inițiat și coordonat volume omagiale pentru Nicolae Ceaușescu. Nu am publicat nici un rând în asemenea volume, deși mi se ceruse contribuția în mod insistent. Se poate verifica și asta!

Indivizii mai sus pomeniți, M. Mușat și I. Ardelean, care se comportau ca „dumnezeii” istoriografiei române, nu justificau în nici un fel deciziile lor. În cazul meu, nu s-a dat nici un răspuns. În vara anului 1989, deci după aproape un an de când manuscrisul meu se afla la Secția CC al PCR, m-am întâlnit întâmplător, pe o stradă din București, cu vechiul meu coleg și amic Ioan (Jean) Pătroi de la Craiova. Știam că el avea acces în preajma celor doi indivizi, care hotârau destinele istoriografiei române. La întrebarea mea privind soarta manuscrisului meu, Jean a fost cât se poate de sincer când mi-a spus că nu crede că voi obține avizul de publicare. *Mă, turcule, cartea ta a fost citită și pe muchie. Nu au ce să reproșeze cărții. Nu știu, dar am simțit că nu le place că a fost scrisă de tine, mă înțelegi?! Îmi pare rău, dar nu am cum să te ajut, deși aș vrea tare mult*, mi-a mărturisit Jean. Ca urmare, am trimis grabnic în Turcia al doilea exemplar al manuscrisului, ca o măsură de prevedere elementară.

Era foarte clar ce mi-a spus Jean Pătroi. Ion Ardeleanu și Mircea Mușat au înțeles însemnătatea majoră a temei și nivelul științific ridicat al cărții. Indivizii nu erau proști, dar erau ticăloși, pe linie! Nu le plăcea faptul că un proiect de o asemenea anvergură fusese inițiat și realizat de către un

neromân. Discriminarea pe motive etnice devenise deja un principiu politic al regimului. Cei doi se conformau indicațiilor „prețioase” venite de sus. Așa am putut să-mi explic și motivul pentru care, imediat după finalizarea vol. I al acestei opere – credeam eu – de importanță națională, fusesem trecut într-un colectiv însărcinat cu elaborarea... „Istoriei agriculturii din România”. Nu înțelegeam cauza, deoarece lucrarea mea, adică partea din primul volum, fusese primită foarte bine de Consiliul Științific și COM. Directorul, academicianul profesor Ștefan Ștefănescu era și el satisfăcut de această realizare a mea. Totuși, într-o zi, am fost anunțat că, începând cu data de (nu știu exact care) sunt parte a unui contract colectiv care avea ca obiectiv elaborarea *Istoriei agriculturii din România*, în două volume. Primul volum urma să cuprindă perioada până la epoca comunistă, iar al doilea volum, mai consistent, trebuia să se refere – nu-i așa?! – la „marile realizări” în domeniu din perioada comunistă, îndeosebi din „Epoca de aur” a lui Nicolae Ceaușescu. La nedumerirea mea, mi s-a răspuns că este o dispoziție venită de sus și că musai să o facem. Nu am mai avut nimic de comentat și am semnat contractul. Partea mea de contribuție era din perioada medievală. De fapt, nici nu aș fi putut să spun ceva, deoarece exact în acea vreme, adică în toamna anului 1988, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, adică „nava amiral” fusese prinsă într-o mare furtună.

Răzmeriță pe „Nava Amiral”

În vara anului 1988, când mă aflam la Medgidia, împreună cu mama mea, în Institutul Iorga avusese loc un eveniment care a iscat mare agitație în acea vreme. Era un fapt banal, dar pentru diriguitorii de atunci întâmplarea a căpătat proporțiile unei revolte. Așa cum voi arăta, am fost prins și eu în acest vârtej, ca o „victimă de ocazie”, deși nu fusesem implicat direct.

Într-adevăr, după 1990, mai precis în anii 2000, au apărut unele relatări despre acest eveniment; cea mai documentată este lucrarea colegului meu de Institut și, apoi, de Parlament, Șerban Rădulescu-Zoner, care a publicat, în 2008, cartea intitulată *Securitatea în Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. Studiu de caz.*

După cum am arătat mai înainte, de pe la 23-24 iulie 1988, eu mă aflam în concediu, la Medgidia, împreună cu mama. M-am reîntors la București

după aproape o lună, către sfârșitul lunii august. Abia atunci am aflat câte ceva despre ceea ce se întâmplase în Institut. Se vorbea în șoaptă și cu temere. Toată lumea era cispată și cu toții ne așteptam la represalii. Nu erau puțini cei care vorbeau de desființarea Institutului și de trimiterea unor cercetători la „reeducare”, cum se practica în epocă. Ce se întâmplase?

La 28 iulie 1988, a avut loc la Institut întrunirea ordinară a COM, unde se analiza semestrial stadiul îndeplinirii sarcinilor de contract și situația Institutului. Președintele COM era liderul de sindicat pe Institut, care atunci era Anastasie Iordache. Fiind perioada concediilor, la acest COM au participat mai ales seniori. Între ei, liderul de opinie era regretatul Nicolae Stoicescu. Acesta a inflammat adunarea când a vorbit de „*planul nesăbuit de distrugere a satelor care sunt lăcașuri de veacuri ale țăranilor*”, cum este scris în raportul *strict secret* al lt. col. Florica Florea, care era securista Institutului. Eu nu am cunoscut-o pe această ființă, despre care toți colegii vorbeau cu reținere. Deci, discuțiile au fost deturnate către analiza procesului dezastruos de așa-zisa urbanizare a localităților rurale și de sistematizare a orașelor, în primul rând a Bucureștiului. Am aflat, pe coridoarele Institutului, că ar fi fost adusă în discuție și problema mănăstirilor și bisericilor din perioada medievală, care fuseseră sau urmau să fie dărâmate sau mutate. În final, la propunerea lui N. Stoicescu, s-ar fi pus problema trimiterii unui memoriu colectiv la conducerea de stat, personal lui Nicolae Ceaușescu, în care, invocându-se argumente istorice temeinice, să se ceară oprirea imediată a acestui plan aberant. În baza unei informări operative, semnată „Chris”, chiar de către unul dintre participanții la COM, securista Institutului a raportat urgent la superiorii ei, care, la rândul lor, au informat mai departe, problema ajungând în scurt timp în atenția Elenei Ceaușescu. Directorul Institutului, profesorul Ștefan Ștefănescu a fost chemat urgent din concediu, din Grecia. În același timp, Securitatea a pregătit o listă cu cercetătorii „cu probleme deosebite” care urmau să fie pedepsiți. Deși, cum am precizat, nu participasem câtuși de puțin la acea acțiune, figuram și eu pe acea listă neagră. Iată ce scrie colegul de Institut Apostol Stan, în cartea sa „*De veghe la scrierea istoriei (Securitatea)*”, publicată la Editura Curtea Veche, în anul 2012, referitor la acel tabel: „*Era unul cuprinzând numele indezirabililor suspecți, cecetători considerați cu „probleme”, care trebuiau eliminați ca niște corpuri străine. Tabelul era deschis de Dan Berindei, urmând apoi Paul Cernovodeanu, Tasin Gemil, Apostol Stan... Erau în total 11 cercetători, printre care și directorul, ce*

trebuiau eliminați din punctul de vedere al Securității” (p. 186). Se aflase de acest tabel negru și în Institut; se spunea că cei de acolo urmau să fie trimiși la minele de cărbuni din Valea Jiului, în cel mai bun caz ca activiști culturali.

S-a auzit apoi că directorul Institutului și președintele COM fuseseră luați la rost dur, la nivelul CC și, respectiv, la cel al Comitetului de partid pe Capitală. La aceste nivele s-a afirmat că Elena Ceaușescu decisese desființarea Institutului de istorie „Nicolae Iorga”. Hotărârea nu a fost însă, din fericire, transpusă în practică, deoarece – se spunea – ar fi intervenit generalul Iulian Vlad, șeful Securității, care l-ar fi convins pe Nicolae Ceaușescu de inoportunitatea unei asemenea măsuri, de natură să provoace un scandal internațional. Cu toate acestea, întregul Institut a trăit cu frică peste un an de zile, până la Cel de-al XIV Congres al PCR, din noiembrie 1989, unde directorul Institutului, Academicianul Profesor Ștefan Ștefănescu a fost nevoit să țină un discurs în „limbaj de lemn”. Realegerea Domniei Sale ca membru al CC al PCR însemna că Institutul fusese salvat, iar salvatorul era Directorul în persoană. Absolut toți membrii Institutului au fost atunci de acord cu această idee și au fost bucuroși. Numai că, după căderea lui Nicolae Ceaușescu, s-au găsit unii să se dea mai viteji și cu merite mai mari decât au avut în realitate în acel an de cumpănă pentru Institut.

Răzmerița a avut ca rezultat pensionarea forțată a lui Nicolae Stoicescu și a altor cercetători mai în vârstă. Potrivit obiceiului regimului în asemenea ocazii, s-a recurs la metoda mușamalizării pentru a nu face vâlvă în străinătate. Din câte știu, Radio „Europa Liberă” a fost la curent cu această chestiune, inclusiv cu „lista neagră”, dar nu a făcut caz de ea, tocmai pentru a nu provoca represiuni împotriva unor membri ai Institutului.

Pregătiri pentru plecarea definitivă în Turcia

Între timp mă convinsesem tot mai mult că în România lui Ceaușescu nu mai am speranțe profesionale și nici siguranța vieții mele și a familiei mele. Ca urmare, împreună cu soția și fiica mea, luasem hotărârea fermă de a ne muta în Turcia. În acest sens vorbisem, în vara anului 1986, cu un văr al soției mele, Mithat Baglum, și cu vechiul meu prieten Yahya Benekay. Amândoi erau originari din Dobrogea și trăiau de multă vreme în Turcia. Ei fuseseră de acord să mă susțină și să facă demersurile necesare la autoritățile de resort din Turcia, pentru obținerea dreptului de rezidență. Dar, așa cum

reiese dintr-o convorbire pe care am avut-o, în ziua de 21.01.1988, cu Yahya Benekay (Yaya abi) și cumnatul acestuia, Turan Tezcan (Turan abi), într-un restaurant din București, convorbire înregistrată în întregime de Securitate (37 file traduse), desigur fără știrea noastră, demersurile în această privință nu avuseseră încă un rezultat. În dosar mai sunt și alte 4 (patru) convorbiri ale mele, înregistrate tot în secret, pe zeci de pagini fiecare. De fapt, acum, după citirea transcrierilor acestor înregistrări, nu sunt sigur că acele demersuri fuseseră făcute, în realitate. Încin să cred că vărul soției mele, care își asumase obligația de a se ocupa de această problemă, nu și-a respectat promisiunea, „*de teamă că voi fi povară pe capul lui*”. Abia după aceea am aflat că aceste demersuri trebuiau făcute, de fapt, prin intermediul Ambasadei Turciei la București. În primăvara anului 1988, am făcut o vizită la Ambasada Turciei la București, împreună cu soția și fiica mea, unde am completat și am semnat formularele pentru aprobarea cererii de stabilire a domiciliului nostru în Turcia. După aproape un an, am primit aprobarea pentru rezidență în Turcia. Numai după aceea am depus, la autoritățile române, cererea de emigrare.

Yaya abi și cumnatul său, Turan abi, originari din satul dobrogean Karatay (azi, Nisipari), erau oameni avuți, cu relații întinse nu numai în Turcia, ci și în România. Amândoi erau în strânse relații prietenești cu scriitorii Ion Băieșu și Fănuș Neagu, având de asemenea întinse legături în cercurile sportive românești, mai ales printre fotbaliști, inclusiv de la Dinamo. Prin Yaya abi și Turan abi am pătruns și eu în aceste cercuri, stabilind cu timpul legături prietenești durabile cu Ion Băieșu, despre care obișnuiesc să spun că, pe cât era el de mic ca statură, pe atât de mare era inima sa. Ultima mea întâlnire cu mult regretatul Ion Băieșu a fost în ianuarie 1992, când l-am văzut întâmplător într-un restaurant din apropierea locuinței lui. Era singur, trist, obosit și băut. L-am dus acasă pe spinarea mea, căci era multă zăpadă și el nu putea să meargă. Nu uit cuvintele pe care mi le murmură la ureche: „*Ești un om bun, bătrâne. Dumnezeu să-ți dea după suflet!*” La scurt timp după aceea, Ion Băieșu a plecat la fiica sa în SUA, unde a și murit, din păcate, în toamna aceluiași an.

Cererea pentru stabilirea domiciliului în Turcia era necesară, deoarece unii odată ajunși acolo au dat de alte neazuri, neavând drept de ședere mai mult de două luni. Aprobarea pentru rezidență în Turcia mi-a venit după aproape un an, prin februarie 1989. Abia după aceea am mers la Miliție să depun actele, adică pe la începutul lunii martie 1989. Coincidență sau nu,

exact în acea vreme, adică pe 09 martie, a murit mama mea. Nu spusese nimic mamei și nici surorii mele Nermin despre aceste demersuri, dar îmi este teamă chiar să bănuiesc că mama a intuit ceva. Port această povară pe suflet.

Securitatea a intensificat și mai mult supravegherea mea. Eu nu aveam cum să știu atunci, că în ianuarie 1986, Securitatea îmi deschisese al doilea dosar de urmărire informativă, după cel deschis de Securitatea din Iași, în februarie 1976. Am aflat apoi multe alte chestiuni neștiute de mine, citind dosarele mele de la CNSAS, în 2008. Toate acestea au fost relatate, cu probe documentare certe, în cartea pe care am mai citat-o: *Pe drumurile istoriei*, vol.I-II, Presa Universitară Clujeană, 2019.

Imediat după depunerea actelor la Miliție pentru emigrare legală în Turcia, l-am informat mai întâi pe dl. Director Ștefan Ștefănescu, apoi pe secretarul de partid Ion Apostol. Profesorul Ștefan Ștefănescu mi-a spus că îi pare rău că am luat o asemenea hotărâre, dar nu a uitat să-și exprime și speranța că voi studia în continuare istoria relațiilor româno-otomane și că voi păstra legătura cu Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. Domnul Ion Apostol a fost într-adevăr un *domn*, cel puțin cu mine, în acele împrejurări dificile. El m-a pus repede la curent cu procedura și m-a încurajat când mi-a spus că ma va însoți peste tot unde va trebui să merg. Toată procedura a fost stresantă și, pe undeva, voit umilitoare. În final, am fost dat afară din PCR, fiica mea din UTC, iar soția mea și din serviciu.

Mă bizuiam pe mine și eram sigur că voi reuși pe plan academic în Turcia sau, poate, și în SUA. Aveam o experiență științifică destul de valoroasă și suficient de bogată, iar specializarea mea în paleografia și diplomația turco-osmană avea cea mai mare căutare chiar în Turcia. În acele vremuri, și în Turcia erau relativ puțini cercetătorii familiarizați cu sursele istorice turco-osmane. Ultima generație care se formase în vechea școală, bazată pe alfabetul arab și limba turco-osmană arabizată și persanizată, dispăruse fizic, iar cei rămași se retrăseseră din viața activă, iar noile generații, crescute în spiritul reformelor kemaliste, fuseseră îndepărtate de scrierea și limba turco-osmană. Dețineam și un titlu academic conferit de cea mai prestigioasă instituție științifică de stat a Republicii Turcia în domeniul studiilor de istorie, care era și este Türk Tarih Kurumu, fondată de Atatürk. Dar, îngrijorarea mea principală era legată de studiile fiicei mele. Eram conștient că problema era extrem de dificilă, dar nici nu puteam să mai rămân în România, unde riscam să fiu arestat sau chiar ucis.

În cele din urmă, cred că tot Allah cel Atotputernic ne-a venit în ajutor, exact la timp. Prăbușirea regimului comunist în decembrie 1989 ne-a adus și nouă izbăvirea de care aveam nevoie atât de mult. Bucuria pentru mine a fost imensă, pentru că m-a eliberat de amenințarea permanentă a Securității și a rezolvat cum nu se poate mai bine problema fundamentală a studiilor universitare ale fiicei mele. Aveam toate motivele să merg în stradă să susțin Revoluția.

Capitolul VIII.

Participant la Revoluția română

În decembrie 1989, eram ocupat cu redactarea primului capitol din partea ce îmi revenea din contractul colectiv privind „Istoria agriculturii din România”. Partea mea din această lucrare colectivă trebuia să prezinte evoluția agriculturii și a domeniilor conexe din ținuturile aflate în stăpânirea efectivă a Porții otomane, adică: Dobrogea, Bugeac, Banat, Crișana și așa numitele raiale (Brăila, Giurgiu, Turnu, Hotin). Era o sarcină nu tocmai ușoară, dat fiind faptul că istoria acelor regiuni din perioada otomană era foarte puțin cunoscută. Conform prevederilor contractuale, până la sfârșitul anului trebuia să prezint acest capitol în formă finală. Era vorba de sistemul funciar otoman, în ansamblu, și aplicarea lui în ținuturile menționate, în special. Ulterior, am revizuit acest prim capitol și l-am publicat, în 2004, sub forma unei cărți.

Așadar, în acele zile din preajma Crăciunului, din anul 1989, lucrarea mea de contract era aproape gata. Era în seara zilei de 21 decembrie, când am deschis ușa unei femei de la IDEB, care venise să citească contorul electric. Ea a fost prima persoană care mi-a șoptit că în oraș se întâmplă ceva grav și că ar fi bine să nu ieșim din casă. Acum, după ce am aflat că Întreprinderea de Distribuție a Energiei – IDE și Întreprinderea de Hoteluri și Restaurante – IHR deveniseră anexe ale Securității, îmi pun întrebarea dacă acea angajată de la IDE București fusese o persoană sinceră sau pusă să avertizeze populația („răspândacă”). Auzisem, desigur de la Europa Liberă, de ceea ce se întâmplase la Timișoara, cu câteva zile înainte, dar nu aflasem

încă nimic de ce se întâmpla în București. Fiind absorbit de lucrare, nu deschideam nici televizorul și nici radioul. Abia după cele auzite de la lucrătoarea de la IDEB, am deschis televizorul, dar acolo era programul stupid de fiecare zi. Seara au început să se audă dinspre Centru împușcături și cerul să fie străfulgerat de lumini de la armele de foc. Apartamentul nostru se află pe Calea Moșilor, nu departe de Centru. Am stat pe balcon ceasuri întregi, urmărind cu teamă lupta care se dădea în mijlocul orașului. Câte un vecin, de pe alte balcoane apropiate, mai spunea câte ceva transmis de la alte balcoane. Erau oameni și pe acoperișurile blocurilor. Era o așteptare înfrigurată plină de teamă, dar și de speranțe. Către miezul nopții, am văzut un grup de tineri care venea pe Calea Moșilor, dinspre Centru, scandând ceva. În diagonală cu blocul nostru era o librărie (pe unde este acum Pizza Hut). Când au ajuns la acea librărie, tinerii i-au spart vitrina și au aruncat în stradă «operele» tovarășului și ale tovarășei, care ocupau atunci vitrinele tuturor librăriilor din țară. A fost prima vitrină spartă pe care am văzut-o eu și, în sinea mea, i-am aplaudat. Dar, imediat, s-a ivit nu știu de unde o gloată, care s-a pus pe spart toate vitrinele de pe Calea Moșilor și să jefuiască magazinele. Într-un târziu, am văzut o mașină blindată (tab) flancată de militari cu căști din trupele speciale. Tinerii și gloata de jefuitori au luat-o la goană printre blocuri. Militarii i-au văzut pe câțiva dintre ei, i-au somat, dar nu au tras. Militarii mergeau în formație de luptă, pe stradă; nu au părăsit vehiculul blindat. După ei a venit un autobuz cu milițieni. Aceștia au oprit autobuzul în mijlocul intersecției și s-au împrăștiat printre blocuri. Soția mea, care stătea lipită de mine, la fereastră, a început să tremure și să plângă de grija tinerilor. Fiind în prima ei vacanță de studentă, fata noastră Edis plecase cu o zi înaintea la Constanța, la sora mea Nermin. La un moment dat, am văzut un milițian care l-a surprins pe un tânăr, care ieșea din spatele unui bloc. Am crezut că îl bate sau îl arestează. Din fericire, nu s-a întâmplat așa ceva. Cred că l-a legitimat și a stat destul de mult de vorbă cu el, apoi i-a dat drumul. Nici ceilalți milițieni nu au adus la autobuz vreun prins, deși am auzit câteva femei, cred mai în vârstă, din blocurile apropiate, dând informații milițienilor despre cei ascunși în acea zonă. După plecarea autobuzului, adică după miezul nopții, s-a așternut liniștea, cel puțin în zona noastră. În schimb, radio Europa Liberă dădea știri pe care noi nu le cunoșteam încă, deși stăteam aproape de centrul Capitalei. Abia atunci am înțeles amploarea evenimentului. M-am culcat îngrijorat de ce va fi dimineața. Dacă lumea nu avea să iasă în stradă, urmau represalii dure, cu siguranță.

Izbăvirea

Dimineața, când m-am ridicat din pat, am auzit vacarm pe stradă. M-am bucurat. Într-adevăr, Calea Moșilor era deja plină de oameni. Nici nu îmi terminasem de băut ceaiul, când m-am trezit iarăși cu Radu Dan Vlad la ușă. *Ce faci domne', dormi? Am venit să te iau la revoluție; sunt cu Iordache Anastase, ne așteaptă jos.* Președintele COM din Institutul nostru, Anastase Iordache, cercetător cunoscut al istoriei moderne a României, locuia în zona magazinului Bucur Obor, adică nu departe de mine și aproape de Radu Dan Vlad. Toți trei am mers împreună cu câteva mii de oameni către Piața Rosetti. Acolo am văzut tancuri și pe ele soldați înarmați. Din toate străzile din jur veneau șuvoaie de oameni. Piața Rosetti devenise neîncăpătoare. La un moment, am văzut soldații coborând de pe tancuri, inclusiv servanții. Câteva tancuri au fost luate de civili, care probabil făcuseră armata la tancuri. Un tanc condus de civili a intrat pe strada Galați și a făcut zob mașinile parcate acolo. Cred că era pe la orele 10.30-11.00. Apoi, masa imensă de oameni s-a îndreptat către sediul CC al PCR. Eram prinși în șuvoi și am mers pe Magheru, dar nu am mai putut ajunge în fața CC, deoarece toate străzile erau deja arhipline. Toată lumea era veselă și își exprima cu glas tare bucuria. Era o atmosferă plină de entuziasm și fraternitate. Deodată, s-a auzit că dictatorul a fugit cu elicopterul. Într-adevăr, am văzut un elicopter alb ridicându-se deasupra clădirii CC. În acel moment, mă aflam exact la întretăierea dintre Bdul. Magheru și strada Onești (azi, Dem. I. Dobrescu). După ce a văzut elicopterul, o femeie cam de 40-45 de ani, probabil muncitoare, a căzut în genunchi într-o băltoacă, plângea și, făcându-și semnul crucii, mulțumea cu glas tare lui Dumnezeu că i-a permis să ajungă la această zi a libertății. Era o femeie simplă, împovărată de griji, ca atâtea milioane de femei din România acelor vremuri. Atunci, toți credeam că începe o nouă viață, luminoasă și îmbelșugată.

După fuga lui Ceaușescu, cineva a strigat «La Televiziune!» și toată lumea s-a pus în mișcare către Piața Romană. Aproape de Piața Victoriei, am văzut un autoturism cu însemnele Corpului Diplomatic. Era prins în șuvoiul de oameni. Cineva a atenționat cu glas tare că este o mașină de ambasadă și să avem grijă de ea. Cel aflat la volan era un bărbat relativ tânăr, avea geamurile date jos, claxona, arăta semnul victoriei și striga *Vive la Roumanie!*

Vive la Liberté! Oamenii îi strângeau mâna cu prietenie, mângâiau mașina și o fereau de lovituri și zgârieturi întâmplătoare. Am văzut chiar câțiva tineri romi care ocroteau mașina cu corpurile lor. Mult mai târziu, când eu însumi eram diplomat, îmi trimiteam oamenii să ia pulsul mitingurilor de protest care mai aveau loc în Baku, iar uneori eu însumi mergeam cu un taxi în acele zone.

Când am ajuns în fața Institutului nostru, Radu Dan Vlad ne-a zis să intrăm în Institut și să dăm jos tabloul lui Nicolae Ceaușescu din sala de ședințe. În secretariat se aflau Profesorul Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului, și câteva colege, între care îmi amintesc de Iolanda Țighilii și Ioana Constantinescu. Ascultau la un radio cu tranzistori relatarea evenimentelor. Anastase Iordache a început să țipe la Director: *Mai ești aici?! Ieși!* Am intervenit imediat între ei; l-am împins pe Anastase, iar pe Profesor l-am rugat să meargă în biroul său. Colegele l-au condus pe Director în birou, iar eu am reușit să-i scot pe Anastase Iordache și Radu Dan Vlad din Institut, spunându-le să fie bădărani în stradă, nu într-un Institut academic. Când am intrat în biroul Directorului, acesta era alb la față, iar Ioana și Iolanda încercau să-l liniștească. Eram și eu foarte revoltat de atitudinea incalificabilă a lui Anastase Iordache. Îmi aminteam cum, doar cu câteva săptămâni mai înainte, acesta era atât de lingușitor față de Director, iar la ședințele de COM, când îi dădea cuvântul, se scula în picioare și se înclina în fața lui. Nu puteam înțelege cum putea fi un om așa de fățarnic.

De la Institut m-am întors acasă, fără să mai merg la Televiziune, care fusese deja ocupată de către revoluționari. Toată lumea urmărea cu sufletul la gură, în direct, la tv, ce se întrâmplă acolo și în țară. Noaptea târziu, o basculantă claxona pe Calea Moșilor, iar tinerii aflați pe basculantă fluturau drapelul tricolor cu gaură și chemau cu megafoane oamenii să nu fie lași, să iasă din case și să vină la Televiziune pentru a o apăra de teroriști. M-am simțit impulsivat să merg, dar soția mea mi-a amintit de datoria mea de tată și soț. Dar, după ora trei, când soția mea s-a culcat, mi-am luat cojocul și căciula și m-am strecurat din apartament să merg la Televiziune. Metroul funcționa, deși nu era încă ora 04.00. Atunci nu am fost atent la aceste detalii. Ajuns la Televiziune, m-am postat chiar în fața clădirii principale, pe stradă, unde se aflau foarte mulți oameni. Am nimerit într-un grup de tineri, din care unii veniseră special de la Craiova. Era printre ei unul tare simpatic, cu păr blond ondulat. În partea cealaltă era un alt tânăr bine făcut și destul de tăcut. Fumam toți trei din pachetul meu de Carpați fără filtru și discutam

despre ce am dori să fie în România. Eram sprijiniți de zidul scund cu bare longitudinale de fier al unei vile din cărămidă roșie, din apropierea stației de autobuz, când deodată au început să răpăie armele automate. Unul dintre băieții de lângă mine m-a împins cu atâta forță de piept, încât m-am trezit în spatele zidului scund. Ne-am ghemuit, înghesuiți unul într-altul, iar băiatul cel bine făcut ne ocrotea cu trupul lui, atât pe mine, cât și pe o fată, care am crezut că este prietena lui. Rafalele se înteteau, mă rugam la Allah din tot sufletul să aibă grijă de fiica mea și de soția mea. Nu credeam că mai scap de acolo. După un timp am început să mă obișnuiesc cu ideea că nu voi ajunge viu acasă. Au revenit și câteva tancuri, care cu o jumătate de oră mai înainte plecaseră de la Televiziune să apere un alt obiectiv atacat de teroriști. Mitralierele de pe aceste tancuri făceau un zgomot infernal, iar cerul din apropierea noastră era brăzdat de dârele colorate ale trasoarelor. Era o luptă adevărată, iar noi eram prinși între cele două tabere. Au fost cel puțin două victime în grupul de oameni adăpostiți în mica curte a vilei. Am și acum în fața ochilor privirea uimită a olteanului blond, cu care fumam o țigară; fusese lovit în piept de un glonț ricoșat de peretele de cărămidă al vilei. Sângera mult și spre dimineață am aflat că a murit. Un alt bărbat robust, care venise cu băiețelul lui de 7-8 ani, a fost lovit și el tot de un glonț ricoșat, dar pe el îl nimerise în cap și murise pe loc; aud și acum întrebarea înfricoșată a băiețelului lui: *Tată, cu cine mă întorc eu acasă acum?!* Multă lume a crezut că merge la o adunare organizată de autorități și, presupun, că de aceea își luaseră copiii cu ei. Eu însumi nu am bănuțit că va fi o luptă adevărată, cu armament de război. Către dimineață, după aproape trei ore de foc continuu, canonada s-a oprit. Dar, tot atunci s-a răspîndit teama că teroriștii ar putea ataca prin tunelurile aflate în zonă și de care numai Securitatea avea cunoștință. Astfel că, după ce s-a luminat, când s-a deschis încet ușa vilei, ne-am speriat de-a binelea, crezând că vom fi măcelăriți de teroriști. Din fericire, erau două doamne, care ne-au invitat în holul vilei și ne-au dat apă, pahare, lingurițe și o pungă cu zahăr. De asemenea, au adus până în prag telefonul din casă, să ne informăm familiile că, deocamdată, am scăpat cu viață. Era deschis și radioul, de la care am aflat că Mihail Gorbaciov intenționa să trimită trupe de parașutiști, pentru a apăra Televiziunea Română și alte obiective importante din București. După un timp au venit parașutiști înarmați acolo dar, din fericire, erau parașutiști români. Abia după orele 11.00 am putut să ieșim din adăpostul nostru. În fața Televiziunii se

adunaseră mulți oameni; mi s-a părut că erau alții decât cei din noaptea trecută. Aceștia erau bine îmbrăcați și ferchezuiți, veniți special acolo, după micul dejun. Alții veneau în grupuri organizate, de la diverse instituții centrale. Am străbătut în grabă mulțimea care creștea, împreună cu băiatul care mă ocrotise în acea noapte de revoluție adevărată. Eram înfricoșat, obosit, neras și nespălat. Pe drum m-am întâlnit cu fostul meu coleg de Institut, Busoioceanu, care atunci era angajatul MAE. Acesta mergea cu alți colegi de ai lui să apere Televiziunea Română. Toți erau bine îmbrăcați și aveau banderole elegante cu tricolor pe mânecile paltoanelor proaspăt călcate. Cred că în acea dimineață a fost „confiscată” Revoluția Română.

Membbru al C.P.U.N.

După cum se știe, în urma convorbirilor dintre Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN), care se afla la putere, și reprezentanții partidelor din opoziție, la 1 februarie 1990 s-a hotărât constituirea Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (CPUN). Efectiv, CPUN a fost convocat la 9 februarie, fiind format din 106 reprezentanți ai CFSN, 105 membri ai partidelor politice, 27 reprezentanți ai organizațiilor minorităților naționale legal constituite și 3 membri ai Asociației Foștilor Deținuți Politici, aceștia din urmă fiind admiși în plus, în prima ședință a CPUN. În total 241 de membri, un adevărat Parlament Provizoriu. În cele trei luni cât a funcționat, acest Parlament sui-generis a adoptat 68 de decrete-legi, între care și Decretul-lege privind alegerea Președintelui și Parlamentului. CPUN a fost cel dintâi exercițiu democratic adevărat, desfășurat în fața întregii națiuni române, deoarece dezbaterile erau transmise în direct la tv, în întregime. Lumea stătea uneori toată noaptea să urmărească aceste dezbateri, care deseori deveneau spumoase prin intervențiile spontane ale vorbitorilor din sală. În acest sens s-au evidențiat dl. Mircea Dinescu și grupul de dizidenți din jurul lui. Cum, din întâmplare, în sală aveam locul chiar în spatele dlui. Mircea Dinescu, am savurat nu numai intervențiile sale în fața camerelor de luat vederi, ci și comentariile picante și inteligente care aveau loc în grup, după ce el se așeza pe locul său. Într-adevăr, CPUN a fost o lecție deosebit de agreabilă de democrație autentică, dar de tip balcanic, pentru întregul popor.

Împreună cu dl. Mustafa A. Mehmed și un tânăr student tătar pe nume Selciuk, dacă nu mă înșel, reprezentam în CPUN Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România. Studentul fusese ales aleatoriu, ca să fie reprezentat și tineretul. Fiecare organizație politică înregistrată legal avea dreptul să trimită trei reprezentanți în CPUN. Dar, de la 1 februarie 1990, eu eram și angajat al CPUN, prin transfer în interesul serviciului, la Comisia pentru Problemele Minorităților Naționale, a cărui președinte era Kiraly Karol, un oponent nomenclaturist față de politica naționalistă a lui Nicolae Ceaușescu. Ajunsesem acolo la recomandarea distinsului meu coleg de Institut Ludovik Demeny. Sediul Comisiei noastre se afla în fostul sediu al CC al PCR, colegul meu de birou fiind sociologul Nicolae Gheorghe, recomandat tot de către Lajos Demeny. Din câte știu eu, Demeny Ludovik și Domokos Geza au fost ideologii și fondatorii principali ai UDMR. Amândoi susțineau cu toată convingerea buna înțelegere cu majoritarii. Îi cunoșteam destul de bine pe amândoi. Demeny Lajos era din secuime și îmi mărturisise faptul că, în toamna anului 1944, viața îi fusese salvată de o familie de țărani români, care l-au ascuns într-un cuptor cald, scăpându-l astfel de furia „sumanelor negre”.

Spre cinstea lui, ilustrul sociolog Nicolae Gheorghe își asumase cu demnitate apartenența la o familie săracă de țigani din sudul țării. El a vrut din tot sufletul să-și ajute conaționali să se emancipeze, ca să intre și ei în rândul lumii. Aveam deseori discuții aprinse cu el pe această temă. Prin aprilie sau mai 1990, Nicolae Gheorghe a organizat un congres general al tuturor țiganilor din România, indiferent de clanul din care făceau parte. Adunarea a avut loc, pare-mi-se, în fosta casă a lui Vasile Kogălniceanu, care atunci era Casa de cultură a unui sector din București. M-a rugat să particip și eu, pentru a lua cuvântul și a-l susține. Ajuns acolo, am fost așezat lângă doi diplomați de la Ambasada Indiei la București. Am înțeles că era pentru prima dată când Ambasada Indiei recunoștea oficial apartenența țiganilor la această țară. Sala, nu prea mare, era aproape plină cu țigani și țigănci de toate culorile și mărimile. M-am bucurat pentru Nicolae. Pe scena sălii era amenajată o masă a prezidiului, cu vreo 7-8 scaune, față de masă curată și frumoasă, o vază cu flori. Nicolae s-a urcat pe scenă să deschidă lucrările Congresului. După ce a anunțat scopul adunării, acela de a constitui o organizație unitară a tuturor romilor din România, a rugat să se facă propuneri pentru masa prezidiului. De aici s-a declanșat vacarmul. La un

moment dat, aproape toți țiganii din sală se aflau pe scenă, fiecare pretinzând că este îndreptățit să fie la masa prezidiului. Diplomații indieni au părăsit precipitați adunarea și, de atunci, se pare că nu s-au mai apropiat de țigani. După un timp, am fost nevoit și eu să plec.

Gheorghe Nicolae pleca destul de des în străinătate și atunci mă ruga să mă ocup și de problemele țiganilor. În sarcina mea de serviciu se aflau: turcii (și tătarii), armenii, evreii și grecii. Mă ocupam și de țigani numai atunci când lipsea Gh. Nicolae, și el lipsea destul de des. Ca o caracteristică, țiganii nu veneau niciodată singuri sau câte doi la Comisie, ci întotdeauna în grup, uneori de peste zece persoane și obișnuiau să vorbească unii peste alții, că nu se înțelegea ce vor de fapt. În perioada pregătirii primelor alegeri democratice, din 20 mai 1990, m-am trezit cu un telefon din vestul țării, în care un rom îmi spunea că vrea să vină la București, pentru a se înscrie în cursa prezidențială și îmi cerea imperativ să-l ajut să-și întocmească dosarul și să-l depună. I-am explicat omului că sunt gata să-l ajut, dar problema este extrem de complicată și că, înainte de toate, trebuie bani foarte mulți pentru campania electorală și că este foarte posibil să piardă acești bani, fără a ajunge la Cotroceni. Cam câți bani? m-a întrebat candidatul prezumtiv la președinția României. Cred că în jur de un milion de dolari, poate chiar mai mult, i-am spus eu. Aflând la întoarcere de această intenție a țiganului din Banat, Nicolae s-a apucat cu mâinile de cap și, apoi, văzând că respectivul nu mai dă nici un telefon, mi-a mulțumit pentru modul în care am soluționat cazul. *Asta ne mai trebuia! Un țigan candidat la președinția României*, a spus cu ușurare Nicolae. Dar, curând, ne-am trezit cu un „rege” al țiganilor la Comisie. Într-o zi, președintele Kiraly Karol ne-a anunțat că „regele” Cioabă vrea să se întâlnească cu toată Comisia. De fapt, Ion Cioabă era atunci bulibașă (termenul vine din turcă, *bölük başı* – căpetenia unei adunături (buluc) și se autointitula „rege”, iar în 1992 s-a autoproclamat nici mai mult, nici mai puțin „Regele internațional al țiganilor”. Din câte îmi aduc aminte, Nicolae nu a fost prezent la întâlnirea cu Cioabă, fie că era plecat, ca de obicei, în străinătate, fie nu a vrut. Președintele Comisiei noastre Kiraly Karol m-a rugat să-l aștept pe „rege” și să-l conduc, adică să mă ocup de protocol. Atunci am surprins niște semne discrete ale lui Ion Cioabă către însoțitorul său, un țigan tânăr îmbrăcat elegant, căruia i-a spus și câteva cuvinte în romanes. Nu mi-am dat seama la început despre ce este vorba, dar odată ce am ajuns la Comisie și „regele” s-a așezat pe scaunul de onoare, în fața

președintelui, secretara a venit precipitată să anunțe că dl. Cioabă este căutat de la New York, chiar de la sediul ONU. „Regele” și-a cerut scuze și a mers la secretariat, lăsând însă ușa deschisă, astfel că am auzit tot ce a vorbit, desigur în limba română. A vorbit câteva minute, prezentând situația grea a țiganilor din România și că așteaptă ajutoarele promise. De fapt, scopul vizitei sale la Comisie era tocmai acest subiect. La plecare, l-am condus pe „rege” până la ieșirea din sediu, unde îl aștepta însoțitorul său. Am observat că acesta avea un telefon portativ cu antenă, dintre cele care apăruseră tocmai atunci și nu erau încă la îndemâna oricui; cred că se numeau „walkie-talkie”. La întoarcerea în birou, am văzut că președintele și unii colegi fuseseră impresionați de faptul că Cioabă fusese sunat tocmai de la ONU. Am fost nevoit să divulg stratagema lui Cioabă, care cred că îl pusese pe însoțitorul său să-l sune exact când era în fața Comisiei, ca și cum era căutat de la ONU. După câțiva ani, l-am reîntâlnit pe Ion Cioabă în casa lui Răducanu, care atunci era deputatul romilor. „Regele” s-a dovedit un tip agreabil, astfel că i-am amintit de acea întâmplare de la Comisie, spunându-i și părerea mea. Cioabă a râs în hohote, dându-și capul în spate, ceea ce pentru mine a fost o confirmare a bănuielii mele.

Reamintesc că a existat (nu știu dacă mai există?!) și un „împărat” Iulian al țiganilor din România. Din câte știu, Ion Cioabă fusese un apropiat al MAI, mai întâi în uniformă de milițian, apoi ca presupus contrabandist. Despre el circula acea poveste, adevărată sau nu, cum că ar fi fost chemat la Miliție să-și ridice pașaportul pe care îl ceruse pentru a participa la un Congres internațional al țiganilor. Cum era obiceiul atunci, aprobarea pașaportului venise după ce Congresul avusese deja loc. Cioabă le-a mulțumit celor care îl chemaseră și le-a spus că nu mai are nevoie de pașaport, întrucât fusese deja la Congres. Desigur, nu le-a divulgat cum a făcut această treabă.

Apariția acestui „rege” al țiganilor cred că a făcut parte din același scenariu în care, în anul 1990, au apărut și o serie de partide replici la cele trei partide istorice. Se urmărea subminarea și chiar discreditarea forțelor din opoziție, inclusiv instituția monarhiei. L-am cunoscut destul de bine pe Victor Surdu, care conducea Partidul Democrat Agrar din România (PDAR), care cred că era menit să contrabalanseze prestigiul istoric al PNȚCD. Apăruse și un Partid Liberal Brătianu, condus de un ins ciudat, supranumit „Cartof”. Iar Marius Cârciumaru se afla în fruntea Partidului Socialist Democratic Român, care fusese creat încă de la începutul anului 1990 pentru

a contracara influența Partidului Social Democrat Român, reînființat sub conducerea lui Sergiu Cunescu. Marius Cârciumaru avea sediul într-o vilă somptuoasă din Cotroceni (acolo m-a prins cutremurul din 1990) și avea la dispoziție resurse financiare generoase. Din câte știu eu, prima vizită oficială externă a unei delegații a CPUN a fost la Moscova, în martie 1990, sub conducerea acestui Marius Cârciumaru. Nu știu de ce, această vizită – zic eu, nu lipsită de semnificații – a fost pur și simplu ignorată, atât de presă, cât și de analiștii politici.

Amendament pentru reprezentarea minorităților naționale în Parlament

Una din sarcinile prioritare ale Guvernului provizoriu, denumit atunci Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN), era organizarea alegerilor libere pentru Președintele Republicii și pentru Parlamentul României. La 27 ianuarie 1990, reprezentanții a 28 de formațiuni politice, între care și UDTMR, au fost invitați să participe la dezbaterile pe marginea proiectului Legii electorale, care fusese elaborat de Comisia constituțională, juridică și drepturile omului a CFSN. Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România era reprezentată de mine, în calitate de președinte, și de dl. Mustafa A. Mehmed, ca vicepreședinte. Proiectul de lege era susținut de un grup de juriști eminenți, între care am reținut numele profesorului Ion Muraru, al regretatului Antonie Iorgovan, al amicului Florin B. Vasilescu, al dlui. Mihai Constantinescu ș.a.

Dezbaterile erau complet libere. Fiecare delegat putea să propună orice, dar în limitele decenței și raționalului, desigur. Toate propunerile erau înregistrate și supuse imediat dezbaterii și apoi votului. Cu timpul, numărul participanților s-a diminuat sensibil. Din păcate, mulți nu erau conștienți de importanța acestui organism, care trebuia să formuleze proiectul primei legi electorale democratice din România postcomunistă.

La 8 februarie 1990, am redactat documentul „Observații pe marginea proiectului Legii electorale”, pe care am prezentat-o a doua zi Comisiei. Acest document a fost publicat, în 2012 și 2019. În esență, respingeam ideea reprezentării proporționale a minorităților naționale în Parlament, potrivit recensământului populației din 1977, și propuneam scăderea pragului de reprezentare pentru organizațiile minorităților naționale legal constituite.

Această propunere a fost respinsă de reprezentanții PNȚCD, dar cei ai PNL, care erau conduși de venerabilul Dan Amedeo Lăzărescu, au avut o atitudine cât se poate de binevoitoare. Importantă era însă poziția celor care aveau puterea, adică a FSN, în primul rând a juriștilor care elaboraseră proiectul de lege. Aceștia se arătau reticenți, susținând ideea că art. 4 și 13 din proiect asigură reprezentarea populației de toate naționalitățile. Numai că, aceste articole făceau și precizarea că repartizarea mandatelor se face proporțional cu numărul voturilor, ceea ce nu oferea nici o înlesnire minorităților naționale care nu dispuneau de o putere electorală mare. Am început imediat discuții lămuritoare de culise, adică de lobby, mai ales cu juriștii mai sus numiți. Îmi pare rău că nu îmi aduc aminte și de numele unui alt jurist, care s-a arătat foarte deschis la demonstrația mea. În principal, argumentul meu era că, în forma actuală, legea permite doar minorității maghiare, poate și celei germane, să intre în Parlamentul României. În acest caz, toate celelalte minorități naționale vor fi nevoite să roage parlamentarii maghiari să apere și interesele lor, ceea ce va duce la subordonarea față de UDMR a tuturor organizațiilor minorităților naționale. UDMR va vorbi atunci nu în numele a 5-6% din populația țării, ci a 10-12%. În final, juriștii CFSN mi-au cerut să prezint propunerea sub forma unui amendament încheiat, pe care l-am redactat cu ajutorul profesorului Sabolcs Lany de la UDMR. Din păcate, nu am reținut o copie a amendamentului, întrucât a fost redactat în grabă, pe loc, și apoi dactilografiat în secretariatul Comisiei, după ce unul dintre juriștii pomeniți a mai făcut unele îndreptări de formă juridică. În esență, ceream drept de reprezentare în Parlament pentru toate minoritățile naționale care numărau cel puțin 20.000 de membri, potrivit recensământului din ianuarie 1977. În cadrul dezbaterilor, amendamentul a fost criticat și respins de reprezentantul PNȚCD, care în particular îmi ceruse să accept mandat consultativ pentru acești deputați. Răspunsul meu fusese categoric: „Vot deliberativ sau nimic!”. Pus la vot, amendamentul meu a fost aprobat cu 16 voturi „pentru” și 4 „contra”. În acea zi au fost prezenți la ședință 20 de reprezentanți.

Proiectul Legii electorale a ajuns în CPUN în martie 1990. Amendamentul meu fusese încorporat în art. 4. Când președintele Ion Iliescu a citit acest articol, unul dintre reprezentanții Uniunii Armenilor din România, dl. Sergiu Selian, a mers la tribună și a citit o știre, cred, din ziarul „Adevărul”. Știrea se referea la faptul că, în Parlamentul Ungariei, toate minoritățile naționale

căpătaseră câte un mandat din oficiu. Intervenția a fost de efect, deși știrea se referea la Parlamentul Provizoriu Ungar, așa cum era CPUN-ul nostru, precizare pe care vorbitorul armean nu a făcut-o. Președintele Ion Iliescu a propus ca amendamentul meu să fie simplificat sub forma: „*Organizațiile reprezentând minoritățile naționale înregistrate la data adoptării prezentului decret-lege care nu întrunesc numărul de voturi necesar pentru a avea, potrivit alin. 1, un mandat în Adunarea Deputaților, au dreptul la un mandat de deputat*”. CPUN a aprobat amendamentul în această formă. Votul final la lege a fost dat în ziua de 14 martie. Decretul-lege nr. 92/14.03.1990 pentru alegerea Președintelui și a Parlamentului României a fost publicat în Monitorul Oficial nr. 35/18.03.1990. În Adunarea Constituantă din anii 1990-1992, acest principiu al reprezentării minorităților naționale în Parlament a fost trecut și în Constituția României. De această dată nu eram singur. Erau și deputații altor minorități naționale. Cred că a fost o inspirație politică fericită și o mare realizare în planul transformărilor democratice din România acelor timpuri. Reprezentarea tuturor minorităților naționale în Parlamentul țării a preîntâmpinat conflictele etnice și a fost un argument major pentru integrarea României în Europa democratică. A fost contribuția mea personală și, prin mine, contribuția tătarilor la progresul euro-atlantic al României.

Capitolul IX.

Liderul comunității tătare

UDTTMR este „odrasla” mea politică

O altă realizare, aș îndrăzni să spun „istorică” – desigur din perspectiva istoriei tătarilor din România – a fost înființarea Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR). Vreau să precizez de la bun început faptul că UDTTMR este « copilul » meu politic. Mă doare că această « odraslă » a mea a ajuns acum în mâinile unor neisprăviți și netrebnici. M-am străduit mereu să o apăr și de aceea am ajuns în conflict cu cei care au profitat și și-au bătut joc de ea.

UDTTMR a fost înființată în ziua de 29 decembrie 1989, doar la câteva zile după UDMR și înaintea multor altor organizații de același tip. Totul a început în d.a. zilei de 28 decembrie 1989, când ne-am întâlnit 7 tătari, 2 turci și un bosniac sau albanez, la geamia din București. De fapt, era ședința lărgită a Comitetului geamiei din București. De aceea, inițiativa a aparținut președintelui acestui Comitet, dl.ing.Șucri Baubec și imamului Aziz Osman. La această primă adunare, din seara de 28 decembrie 1989, au participat: *Aziz Osman, Șucri Baubec, Sabri Memet, Mustafa Abdula, Feuzi Bectemir, Memet Ali Ecrem, Mustafa Ali Mehmed, Mamut Enver, Ali Nađi Geafer și Tasin Gemil*. Participanții au fost informați despre scopul întrunirii de către dl. ing. Șucri Baubec, pe care atunci l-am cunoscut. Pentru mine cunoștințe noi erau și: F. Bectemir, S. Memet și M. Abdulla. Dl Ș.Baubec punea problema necesității adaptării comunității musulmane din București la transformările fundamentale care începuseră în țară. Așadar, era vorba de musulmanii din București, indiferent de etnie. Cum tătarii și turcii reprezentau majoritatea covârșitoare a musulmanilor din București, problema a luat imediat caracter etno-politic.

Totuși am păstrat chiar în denumirea organizației și termenul musulman, ca o definiție a comunității noastre, aflată în mediu creștin.

Participanții la această adunare deveniseră de fapt membrii *Grupului de inițiativă*, între care personalitățile cultural-științifice ale comunității turco-tătare din București erau majoritare. Cei prezenți și-au manifestat deschis acordul pentru înființarea grabnică a unei organizații a populației turco-tătare din România. Pentru denumirea preconizatei organizații s-a făcut apel la amintirea „Frontului Democrat Turc din România”, care existase în primii ani de după cel de-al Doilea Război Mondial. Deși șapte din cele zece persoane prezente erau tătari, nimeni nu a propus includerea etnonimului *tătar* în denumire, căci și tătarii acceptau atunci fără rezerve, cum am mai spus, denumirea comună de *turci*, sub care era cunoscută întreaga populație turco-tătără din România. Influențați desigur și de prestigiul Frontului Salvării Naționale, care se instala atunci ca putere politică în țară, *Grupul de inițiativă* a adoptat denumirea *Frontul Democrat Turc din România* (FDTR), desigur cu titlu provizoriu. Punându-se problema documentelor necesare pentru declararea și apoi înregistrarea legală a noii organizații, participanții m-au desemnat în unanimitate ca responsabil pentru elaborarea acestora și inițierea demersurilor organizatorice necesare. În fapt, așa cum aveam să înțeleg curând, deveneam liderul *Grupului de inițiativă*. Vorbitorii au justificat alegerea prin faptul că au avut în vedere însuflețirea pe care am manifestat-o și dinamismul de care am dat dovadă în cadrul acelei dezbateri. Desigur, s-a ținut seama și de activitatea mea profesională, ca și de faptul că eram cel mai tânăr membru al *Grupului de inițiativă*.

S-a conturat necesitatea convocării cât mai grabnice a unei adunări generale a populației turco-tătare (adică, turci și tătari) din Dobrogea, de natură să dezbată propunerile *Grupului de inițiativă* și să aprobe înființarea noii organizații. Ca urmare, imamul A. Osman a fost împuternicit să ia imediat legătura prin telefon cu colegul său de la geamia Anadolchioi din Constanța, regretatul imam Samedin Mustegeb, pentru organizarea unei adunări populare, cât mai repede posibil. Cum a doua zi, 29 decembrie 1989, se întâmpla să fie vineri, s-a convenit deplasarea *Grupului de inițiativă* la Constanța, cu trenul de dimineață, pentru ca după slujba de prânz să fie discutată și aprobată propunerea *Grupului de inițiativă* privind înființarea *Frontului Democrat Turc din România*. În acest scop, eu am pregătit în grabă un proiect de *Apel (Declarație)* și o schiță de *Program (Obiective)* ale FDTR.

Aprobate în aceeași seară de către *Grupul de inițiativă*, documentele urmau să fie îmbunătățite în cadrul dezbaterilor din geamia Anadolchioi, de a doua zi.

Evenimentele din țară se derulau cu o repeziciune uimitoare. Trebuia să ținem pasul cu schimbările. Este o lecție elementară a istoriei, altfel rămâi în afara evoluției. Predecesorii noștri nu au înțeles cerințele vremii și au rămas în urmă. Nu se putea să mai repetăm aceste greșeli. Este adevărat, eu am imprimat acest dinamism, de la bun început, ceea ce a însemnat însă că mi-am asumat conștient sarcini mari și multe, căci a trebuit să le rezolv pe toate aproape de unul singur. Dar, eram încă relativ tânăr și plin de entuziasm, astfel că am răzbit.

Am plecat cu primul tren de dimineață. Pe străzile Capitalei se auzeau încă împușcături. La Constanța au mers numai șapte membri ai *Grupului de inițiativă*: Aziz Osman, Șucri Baubec, Mustafa Ali Mehmed, Memet Ali Ecrem, Enver Mamut, Feuzi Bectemir și Tasin Gemil. Geamia Anadolchioi era arhiplină, fiind prezente peste o sută de persoane, în majoritatea covârșitoare tătari. Vestea despre scopul venirii noastre acolo se răspândise rapid. Oamenii ne așteptau cu bucurie, curiozitate și cu oarecare temere. Au fost însă și câteva persoane care au părăsit adunarea, mai ales după ce un individ a vociferat și ne-a amenințat că ne reclamă la autorități „pentru subminarea ordinii de stat”. Acesta purta banderolă cu tricolor și avertismentele sale au fost de natură să ne facă să schimbăm denumirea în *Frontul Democrat al Cetățenilor Români de Naționalitate Turcă*, tocmai cu scopul de a-i liniști pe cei care aveau temeri în legătură cu scopurile organizației. Dar, la prima ședință a Comitetului de Coordonare, care a avut loc imediat după terminarea adunării, la propunerea mea, denumirea organizației a fost schimbată în *Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România* (UDTMR), denumire care apare de altminteri și în Procesul-Verbal al Adunării, document care a fost aprobat de către Comitetul de Coordonare. Adunarea populară mă alesese președintele acestui Comitet de Coordonare, ceea ce însemna de fapt președintele UDTMR.

În îndeplinirea procedurii pentru înregistrarea oficială, vreau să relev cu recunoștință contribuția profesionistă a regretatului Ramazan Midhat (Ramazan abi din Iași), care atunci era jurist în Constanța. Cât a trăit, Ramazan abi a fost mereu lângă mine și m-a susținut fără rezerve.

Ne-am întors în București cu trenul de noapte. Era multă zăpadă și încă se auzeau împușcături. Am ajuns cu greu acasă, pe jos, ocolind arterele principale.

A doua zi, 30 decembrie 1989, o parte din membrii Comitetului Provi-zoriu de Coordonare a mers la TVRL, pentru a face publică înființarea noii organizații a populației turco-tătare. Când am ajuns în curtea TVRL, s-a declanșat alarma că ar fi posibil un atac cu grenade sau bombă. Parașatuștii și militarii din trupele speciale au cercetat cu câini dresați toate ungherele clădirii. Bineînțeles, am fost și noi controlați amănunțit, mai cu seamă dl. Șucri Baubec, deoarece cineva din grupul nostru, care îl cunoștea mai bine, îi informase pe militari că un frate al dlui. Baubec ar fi colonel în MAI. Era vorba de colonelul de pompieri Sadi Baubec, pe care l-am cunoscut mai târziu și am rămas cu impresii din cele mai bune în privința caracterului său.

În cele din urmă, chiar în faimosul Studio 4 al TVRL, am înregistrat două declarații: una făcută de mine, în numele Comitetului de Coordonare al UDTMR, iar alta citită de imamul Aziz Osman, în numele Comunității Musulmane din București, de susținere a noii puteri din România. Cum era atunci obiceiul, ambii vorbitori au fost flancați de încă două persoane: de Mustafa A. Mehmed și Ecrem A. Memet, respectiv, de Șucri Baubec și Enver Mamut. Ambele declarații au fost transmise pe post în dimineața zilei următoare. În ambele declarații se exprima solidaritatea cu noile autorități din statul român. Era prima ieșire în public a noii organizații.

„Nașul” meu politic

Imediat, împreună cu membri din București și din teritoriu, am început pregătirea adunărilor locale de constituire și a documentelor necesare pentru înregistrarea legală și funcționarea eficientă a organizației. Pentru elaborarea Statutului, Programului, Declarației etc. mi-au fost de mare ajutor convorbirile cu dl. Andor Horvath de la UDMR, viitor secretar de stat în Ministerul Culturii și, mai ales, cu regretatul Ioan Lup, vicepreședintele PNȚCD. Îndrumările date de Ioan Lup mi-au fost de mare folos pentru elaborarea unui Statut cu adevărat democratic. Am avut întâlniri în acest sens și cu reprezentanți ai PNL, în primul rând cu regretatul Dan Amedeo Lăzărescu, pe care îl cunoșteam de multă vreme și mă bucuram de aprecierea Domniei Sale. Este locul să mărturisesc că nu am fost foarte corect cu venerabilul Ioan Lup care, până la moartea sa, m-a simpatizat ca un apropiat al său, numindu-mă «finule».

Ioan Lup apucase vremurile în care Partidul Național Țărănesc era un partid mare. Știa că elita populației turco-tătare fusese înscrisă în acest partid. Când am ajuns la domnia sa cu rugămintea de a mă ajuta, cu bogata sa experiență politică, în întocmirea documentelor necesare dosarului pentru înregistrarea UDTMR, Ioan Lup mi-a pus condiția ca organizația noastră să facă alianță cu PNȚCD sau chiar să devină o aripă a acestuia. Am încercat să-i spun că așa ceva nu ar fi posibil, fiind vorba de o organizație etnică, dar Ioan Lup mi-a evocat vremurile trecute în care atâția turci, zicea el, au fost «mari țăranșiști». Primele lecții de politică activă le-am primit de la regretatul Ioan Lup. M-am întâlnit de mai multe ori cu domnia sa, când analizam împreună articolele Statutului pe care îl redactam. Ioan Lup a nutrit mereu speranța că vom deveni „Organizația turco-tătară a PNȚCD”. Primul Statut al UDTMR, aflat în dosarul nr. 177/P.J./1990, a fost elaborat pe baza îndrumărilor lui Ioan Lup, în primul rând, apoi ale lui Dan Amedeo Lăzărescu de la PNL și ale lui Horvath Andor de la UDMR. Era un Statut profund democratic, de care și-au bătut joc însă cei care au venit după 1996 la conducerea UDTTMR.

Din motivele mai sus arătate i-am recunoscut lui Ioan Lup, chiar în public, calitatea de «naș» al UDTMR. De câte ori îl vedeam pe venerabilul Ioan Lup mă adresam cu mult respect rostind apelativul «Nașule», în sensul că era «nașul» UDTMR, iar el îmi răspundea cu simpatie «Finule».

Nu era un secret, dar cu excepția a câtorva apropiați, în care am avut încredere, nu am divulgat aceste detalii. Tătarii nu au cunoscut și nu cunosc multe din străduințele adeseori complicate și uneori chiar primejdioase ale aducerii pe linia de plutire a UDTTMR. Cei mai mulți tătari erau atunci simpatizanți ai FSN. În tulburările de atunci nu era *politically correct* să fac publice asemenea legături. Tătarii au primit UDTTMR ca un dar și au crezut că au dreptul să-i critice și chiar să-i înjure pe cei care o creaseră.

Neînțelegeri între turci și tătari

UDTTMR s-a confruntat cu convulsii interne și atacuri externe încă de la înființare. Primul an de existență a organizației a fost plin de acțiuni contestatoare, care au mers până la insulte grave și amenințări cu moartea, în primul rând la adresa mea și a familiei mele. Atunci am bănuțit, dar acum

știu că problemele foarte grave cărora a trebuit să le facem față în primii 5-6 ani erau inevitabile, dar erau și alimentate de forțe interesate în disoluția noastră. A fost nevoie de multă tenacitate, răbdare și tact pentru a merge mai departe, adaptându-ne din mers și la schimbările extrem de rapide care aveau loc atunci în țară. Erau mulți oameni de bună credință și nu puțini entuziaștii. Dar, erau și foarte mulți care nu înțelegeau însemnătatea cu adevărat istorică a acelor timpuri și preferau expectativa. Unii s-au implicat în activitatea noastră mai târziu, dar numai atunci când s-au conturat șanse de beneficii pe plan economic și politic. Mulți din acești oportuniști se declară astăzi membri fondatori ai UDTTMR, deși au ajuns acolo mult timp după înființarea ei.

Așa cum era atunci situația în toată țara, aproape la fel era, în mic, și în cadrul populației turco-tătare. Toată lumea era grăbită să ajungă la un trai cât mai bun și era nemulțumită că nu se întâmpla așa cât mai repede. Existau și multe frustrări adunate în anii comunismului, care întârziu să fie reparate. Vinovați erau socotiți conducătorii. În cazul nostru, eram eu în primul rând, fiind cel dintâi lider liber ales al populației turco-tătare din România. Nu de puține ori simțeam că ajung la capătul răbdării, că trebuie să mă reîntorc cât mai repede la preocupările mele științifice, de care mă îndepărtam tot mai mult. Soția mea și sora mea Nermin îmi cereau insistent să-mi văd de treabă și să nu mă implic în așa ceva, care nu îmi va aduce nici măcar recunoștință. Când ajungeam seara, acasă la sora mea, în Constanța, eram frânt de oboseală și stres. Mă confruntam, mai ales în Constanța, cu atacuri nedrepte, neînțelegere și obtuzitate. Starea aceasta a durat luni întregi. Am găsit totuși puterea de a continua, deoarece, datorită și profesiei mele, știam prea bine că apăruse atunci o șansă uriașă și pentru noi, șansă pe care nu trebuia să o pierdem sub nici un motiv.

În principal, disensiunile au pornit de la problema Muftiatului, adică de la lupta pentru șefia cultului musulman din România. În iureșul Revoluției din decembrie 1989, comunitatea musulmană îl demisese cu forța pe muftiul Iacub Memet, care deținea funcția încă din anul 1947, fiind practic cel mai vechi demnitar din R. S. România. Unii membri ai comunității musulmane, în mare majoritate tătari, au cerut printr-un memoriu colectiv numirea ca muftiu a dlui. Mustafa Ali Mehmed, absolvent al Seminarului Musulman din Medgidia și cunoscut istoric din București. Numai că, imamii nu au vrut să piardă puterea și s-au grăbit să aleagă un muftiu dintre ei. Întâmplarea a

făcut ca muftiul nou ales, dl. Ibrahim Ablachim, să fie tătar, iar dl. Mustafa A. Mehmed este turc din Silistra. Deși, cei care semnaseră memoriul în favoarea dlui. Mustafa A. Mehmed erau aproape toți tătari, iar printre imamii care îl susțineau pe dl. I. Ablachim era și singurul imam de origine turcă din acea vreme, dl. Talip Revan, chestiunea a luat rapid o turnură de conflict între tătari și turci. Aici cred că au intervenit ofițeri și agenți ai Securității, inclusiv și îndeosebi cei recrutați dintre turci și tătari. Incitați de cei interesați, un grup de turci, între care se aflau și romi turcofoni, au ocupat cu forța Muftiatul Cultului Musulman, aflat în centrul Constanței, i-au izgonit pe cei aflați acolo și au bătut scânduri pe ușile și ferestrele Muftiatului, blocând instituția timp de mai multe luni. Era un act de o gravitate deosebită, fără precedent în toată istoria milenară a Islamului din Dobrogea. La un moment dat, pe aceste scânduri de la ușa Muftiatului a fost pus și un sicriu de carton inscripționat cu numele meu. Am primit și telefoane anonime cu amenințări. Atunci când veneam în Constanța, vechiul și bunul meu prieten, mult regretatul ing. Menan Izet, care era director energetic în Port, a socotit necesar să-mi asigure, până către sfârșitul anului 1990, paza de corp cu doitrui dintre oamenii săi. Turcii și romii i-au atacat, folosind chiar cuțite și pumnale, pe membrii Sinodului Islamic (*Şura-i Islam*) întruniți în marea Moschee Carol, Muftiatul fiind blocat. Imamii sechestrați au fost siliți să semneze pentru desemnarea ca muftiu a dlui. Mustafa Ali Mehmed. Muftiul ales I. Ablachim a fost nevoit să fugă și să stea ascuns în geamia din București, timp de mai bine de o lună de zile

Problema alegerii muftiului a fost un motiv concret și eficient de care s-au folosit cei care urmăreau să împiedice constituirea unei organizații etnice puternice în Dobrogea. Evenimentele puteau lua un curs foarte periculos. Am aflat atunci că grupuri de tătari din unele localități dobrogene se pregăteau să riposteze în forță pentru a elibera Muftiatul. Cred că era în martie 1990. Am invitat în grabă în apartamentul meu din București câteva persoane cu influență în zonă (Ș. Baubec, Ș. Latif, G. Bolat, N. Vuap și încă o persoană sau două) pentru a-i informa despre situația creată și de a găsi împreună soluții de natură să preîntâmpine escaladarea conflictului. Am convenit să intervenim imediat și direct în acele localități, pentru calmarea spiritelor. Tot atunci, am avansat pentru prima oară ideea constituirii unei organizații a tătarilor, dar numai după ce toate mijloacele pentru salvarea unității turco-tătare vor fi fost epuizate. Am ajuns și la conducerea

Inspectoratului General al Poliției Române, pentru a împiedica izbucnirea unui conflict violent între turco-țigani și tătari. Din fericire, tătarii au fost convinși, în cele din urmă, să nu reacționeze în forță. Dar, a crescut numărul celor care doreau înscrierea și a etnonimului *Tătar* în denumirea organizației.

În același timp, am căutat să informez și opinia publică din Turcia, ca și autoritățile de la Ankara, în legătură cu aceste probleme, deoarece bănuiam că acolo ajungeau știri false despre adevăratele motive ale acestor neînțelegeri. Am trimis o scrisoare lămuritoare la un mare cotidian turcesc, iar în aprilie m-am întâlnit personal cu înalți demnitari turci la Ankara, inclusiv miniștri, cărora le-am expus situația reală din relațiile dintre turcii și tătarii din Dobrogea.

Uneltele dezbinării

Nu era un război, dar putea deveni! În cursul acestor evenimente grave s-a afirmat, ca un lider deosebit de agresiv și ca inamic neîmpăcat al tătarilor, un individ numit Talip Revan (se pare văr cu imamul de Măcin cu același nume și prenume, care era însă o persoană respectabilă). Fiind un om rudimentar, T. Revan era ușor de manevrat. Mulți s-au folosit de el, pentru ca apoi să îl abandoneze în mizerie. Timp de mai bine de un an am avut de-a face destul de des cu acest ins, care practic era incapabil de dialog. Singura lui preocupare era manifestarea dușmăniei față de tătari. El și cei care îl susțineau au făcut tot ceea ce le-a stat în putință pentru a-i defăima pe tătari. Din păcate, au fost luați în seamă în unele locuri, inclusiv în Turcia. Au fost și tătari în grupul de presiune al lui T. Revan, între care foarte activi și agresivi erau Feuzi Bectemir din București și unul numit Taner Murat din Constanța. Acesta din urmă se manifestă astăzi ca un naționalist tătar extremist. Chiar și acum, după atâția ani, am un spasm în stomac, când îmi reamintesc nenumăratele întâlniri de așa-zise negocieri cu Talip Revan și acoliții săi. Nu cred că vor uita ușor acele întâmplări nici tătarii nevinovați agresați și insultați pe străzile Constanței de grupurile de turci și romi, trimise anume de T. Revan, în prima jumătate a anului 1990. În orice caz, Talip Revan și cei din jurul și, mai ales, din spatele său, au făcut un rău imens populației turco-tătare din România, care a ratat astfel șansa de a se închea într-o minoritate națională unită și puternică.

„Criza Muftiatului” a durat mult, adică aproape cinci luni, ceea ce a alertat și organizațiile islamice din alte țări, în primul rând din Turcia și Arabia Saudită. Străduințele unei delegații din Arabia Saudită, venită special în România la sfârșitul lunii aprilie, de a găsi o rezolvare amiabilă acestei crize, nu au avut nici un rezultat. În schimb, o delegație islamică internațională, formată din 12 persoane, venită prin și din Turcia în același scop, în iulie 1990, a reușit să găsească o soluție de compromis. Un rol esențial în depășirea acestei crize l-a avut viitorul meu prieten dr. Halit Eren, care atunci era adjunctul directorului general al Centrului de Cercetare a Istoriei, Artei și Culturii Islamice din Istanbul (IRCICA). Dr. Halit Eren era originar din Tracia, adică era un turc musulman crescut în Grecia, ceea ce îi permitea să înțeleagă mai bine situația de la noi. Consiliul Sinodal Islamic (*Şura-i Islâm*), convocat în ziua de 24 iulie 1990, în prezența delegației islamice internaționale, l-a ales ca muftiu pe imamul tătar Negeat Osman, iar în funcția de consilier principal al Muftiatului a fost numit unul dintre liderii contestatarilor turci, dl. Şerif Ziadin, un apropiat al lui Talip Revan.

„Criza Muftiatului” a fost și cadrul în care a apărut și s-a dezvoltat fenomenul de disoluție a Uniunii Democrate Turce Musulmane din România. Militanții acțiunilor de contestare a acestei organizații și a liderilor ei tătari au fost tot cei din jurul și spatele lui Talip Revan. La 16 martie 1990, aceștia au înregistrat la Judecătoria Constanța (Dos. 114-F/1990; încheiere nr. 147) o nouă organizație numită *Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România (UMETR)*, având ca președinte pe dl. Şerif Ziadin, vicepreședinte – Talip Revan și secretar – Balgi Ruhan. Organizația fusese constituită de un mic grup, în care erau implicați și romi turcofoni din Constanța. Cert este faptul că marea majoritate a comunității turce (inclusiv din Craiova și Tr. Severin) și-a trimis delegați la *Conferința pe țară a UDTMR*, din 24 martie 1990, de la Constanța, la care au participat circa 400 de delegați. De la tribuna acestei Conferințe a anunțat Talip Revan existența legală a UMETR, lansând și acuzații dușmănoase la adresa tătarilor. Atunci au aflat și delegații turci veniți la Conferința UDTMR despre existența acestei organizații. Se lucraseră profesionist! Organizația fusese constituită în secret, înainte de această Conferință, care era pregătită de mai multă vreme. Într-adevăr, declarația făcută de T. Revan în acea circumstanță a fost surprinzătoare și a avut efect de șoc subversiv. La 01 aprilie 1990, în ziarul local „Cuget liber” a apărut un atac dur la adresa tătarilor și a UDTMR, sub semnătura aceluiași T. Revan.

Este de presupus că articolul a fost scris la comandă, căci Talip Revan nu era în stare să scrie corect nici măcar o propoziție. Iar la 11 mai 1990, UMETR a acționat UDTMR în judecată, cerându-i să elimine etnonimul *Turc* din denumirea sa. Era o operațiune sistematică de demolare! Uniunea turco-tătară nu mai putea fi salvată. Cei care au gândit și instigat aceste acțiuni, între care și FSN-iștii din Constanța, puteau fi mulțumiți. Scopul lor fusese atins! Constituirea unei formațiuni turco-tătare de tipul UDMR (UDMR -ul dobrogean), de care le-a fost teamă multora, nu mai era posibil!

Nu era timp până la alegeri să schimbăm denumirea și să o reînregistrăm. Pentru prima oară în întreaga ei istorie, populația turco-tătară din România a participat pe cont propriu la alegerile parlamentare din 20 mai 1990. Potrivit rezultatelor alegerilor preliminare de la Conferința pe țară a UDTMR, din 24 martie 1990, obținusem primul loc cu majoritatea absolută a voturilor. Organizația noastră a avut o listă de candidați și pentru Senat, unde cap de listă a fost dl. Mustafa A. Mehmed. La alegerile generale, UDTMR a obținut 8489 de voturi la Senat și 8600 de voturi la Camera Deputaților, câștigând astfel doar un mandat de deputat. La alegeri a participat și grupul lui T. Revan, depunând candidatura unui anume Amet Hoge, din Valu Traian (se întâmplase ca doar acesta să aibă buletinul la el, atunci când liderii UMET au mers să depună candidatura lor la ... București). Dar, candidatura lui A. Hoge a fost acceptată doar ca independent, deoarece nu se făcuse înscrierea potrivit reglementărilor legale. El a reușit să obțină ... 24 de voturi, ceea ce însemna, în mod legal, ca el să nu fie luat în considerație de către Comisia de validare. Dar, liderii UMET, în frunte cu Talip Revan, au început presiunile asupra Parlamentului, cerând retragerea mea și promovarea lui A. Hoge, pe motiv că m-aș fi folosit în mod abuziv de denumirea de *Turc*. Au găsit și susținători printre parlamentarii FSN-iști din Constanța, cei mai vizibili fiind Gheorghe Dumitrașcu în Senat și un anume Ion Dumitrescu în Camera Deputaților. Și, în calitatea sa de membru al Comisiei de validare, I. Dumitrescu (mi se pare un fost ofițer M.A.I. și, așa cum s-a manifestat ulterior, un tip în stare de orice pentru satisfacerea propriilor interese) a depus multă râvnă în Parlament pentru invalidarea mandatului meu în favoarea mandatului lui A. Hoge. Invitat fiind în fața Comisiei de validare din Camera Deputaților, am demonstrat condițiile statutare și legale în care a fost promovată candidatura mea, spre deosebire de cea a lui A. Hoge. În Comisia de validare erau atunci mulți oameni onești

și serioși, între care se cuvine să-l menționez în primul rând pe deputatul liberal Radu Roșculeț, care nu s-au lăsat induși în eroare de mașinațiunile lui I. Dumitrescu. Pentru a evita însă o nouă tensiune interetnică, Comisia a acceptat cererea (tardivă) a UMET pentru ca A. Hogeia să o reprezinte în Parlament, și a admis, la 26 iunie 1990, și candidatura acestuia. Iar a doua zi, 27 iunie 1990, prin manevrele insistente ale aceluiași I. Dumitrescu, plenul Camerei Deputaților a validat și candidatura lui A. Hogeia, care a devenit astfel deputat în Parlamentul României doar cu 24 de voturi obținute la alegerile generale! Comisia de validare pusese însă în mod explicit problema schimbării denumirii etnice a uneia dintre cele două organizații, căci reglementările în vigoare nu permiteau reprezentarea unei minorități naționale decât de către un singur deputat.

Pentru a evita escaladarea conflictului cu turco-romii din jurul lui Talip Revan, ne-am conformat. În ședința Consiliului de Conducere al UDTMR, organizată la Constanța, în ziua de 30 iunie 1990, a fost hotărâtă adăugarea etnonimului *Tătar* la denumirea organizației și înaintarea cererii către Judecătoria sectorului 1 București, unde era înregistrată UDTMR, pentru schimbarea denumirii ei în *Uniunea Democrată Tătară Turcă Musulmană din România (UDTTMR)*. Între timp, am lucrat la proiectul noului Statut, găsind totodată și denumirea actuală, cred mai potrivită, de *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR)*. Sigla UDTTMR, folosită și acuma, este tot creația mea, mai bine zis este ideea pe care am împărtășit-o unui tânăr inginer proiectant de ispravă, Gelal Ablachim, care a transpus-o inginerește pe hârtie, exact cum o gândisem (mai puțin semiluna). Îmi aduc aminte că, exact în acea vreme, venise în România regretatul Profesor Kemal Karpas, de obârșie dobrogeană, bănuiesc cu scopul de a se informa în legătură cu situația tensionată dintre cele două organizații ale populației turco-tătare. Știu că, într-o zi, am fost invitați la o cafea în casa dui. Selim Sabadin, din Constanța, când am discutat și chestiunea noii denumiri a organizației noastre. Profesorul K. Karpas a agreeat denumirea propusă, Domnia Sa fiind cel care a definitivat forma turcă a denumirii. La această discuție cred că a fost de față și dl. Genan Bolat.

În ziua de 14 iulie 1990, la Casa de Cultură din Medgidia a avut loc Conferința Extraordinară a UDTMR, la care a participat ca invitat și dl. Dumitru Moinescu, pe atunci deputat FSN. Conferința a aprobat schimbarea denumirii în *Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România*,

modificările la Statut reclamate de noua denumire, precum și demisia mea din funcția de președinte al organizației, ca urmare a alegerii mele ca deputat. La propunerea mea, a fost ales ca președinte al UDTTMR dl. Șucru Baubec. La 17 iulie 1990, a fost depus la Judecătoria sec. 1 București dosarul privind schimbarea denumirii, a Statutului și a conducerii organizației. Hotărârea Instanței în acest sens a fost dată în ziua de 23 iulie 1990, Dos. nr. 177/PJ/1990, adică exact cu numărul dosarului sub care fusese înregistrată, la 09 februarie 1990, *Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România*.

Au continuat atacurile grupului de turco-romi din jurul lui T. Revan, susținut de către anumiți membri ai FSN Constanța și nu numai. Nu am înțeles atunci de ce FSN-iștii din Constanța, în frunte cu Gheorghe Dumitrașcu, i-au susținut cu atâta obstinație pe turco-romii din jurul lui Talip Revan. La 19 iulie 1990, Comisia de validare a Camerei Deputaților a reluat dezbaterile privind admiterea în Parlamentul României a celor doi deputați reprezentând minoritatea națională turcă. De bună seamă, Comisia avea o copie a dosarului înaintat de noi Judecătoria sec. 1, la 17 iulie. Așa cum este notat în *Caietul* meu de însemnări din acele zile, deputatul FSN Ion Dumitrescu a contestat etnonimul *Turc* din noua denumire a organizației. În replică, mi-am exprimat nedumerirea în legătură cu motivele pentru care parlamentarii FSN de Constanța acționează împotriva *comunității tătare, care este de origine turcă*, insistând pe ideea eliminării mele din Parlamentul României. Am declarat categoric că nu vom renunța la etnonimul *Turc* din denumirea organizației noastre, fiind gata în schimb să renunț la mandatul meu de deputat dacă se va impune acest lucru. Având în vedere susținerea mea de către deputații liberali și țărăniști din Comisia de validare, I. Dumitrescu a fost nevoit să bată în retragere și să voteze și el în final validarea ambilor deputați: T. Gemil, ca reprezentant al *Tătarilor Turco-Musulmani*, și A. Hogeia, ca reprezentant al *Minorității Etnice Turce*. Totuși, T. Revan și cei din jurul său nu au încetat nicidecum atacurile împotriva tătarilor, în general, și împotriva mea, în mod special. Iată un fragment din însemnările mele de atunci, în redactare grăbită: „19.09.1990. Am fost să iau hotărârea Trib. Mun. Buc. Sec. 1, pt. noua denumire a Uniunii. M-am întâlnit <acolo> cu Talib Revan, Șaban Bayram, Kîrjali Haiati, Bilal, Nail, Fevzi Bektimir și Sabri, ac<eștia> din urmă au venit mai târziu. Talib a amenințat că va da Uniunea din nou în judecată, pt. a elimina cuvântul Turc, pe care el nu ne dă dreptul (sic) să-l folosim. Ba, mai mult, că nu se va lăsa până nu mă va scoate din Parlament. Este nebun!!!”

De ce fesenıştii din Constanța au fost împotriva tătarilor?

Este o întrebare care s-a pus adeseori în acea vreme. Eu însumi mi-am pus-o atunci și mai târziu, dar am evitat să răspund la ea în public. Diferențe între turcii și tătarii din Dobrogea existau de multă vreme, după cum existau și deosebiri față de nogai. Mai mult, în lunga perioadă otomană cele trei elemente componente ale populației turco-musulmane din Dobrogea trăiau în sate sau cartiere separate. Numai în orașele Constanța și Medgidia turcii și tătarii locuiau în case alăturate, în aceleași cartiere. De bună seamă, existau multe căsătorii între turci și tătari, inclusiv nogai. Statul otoman nu a făcut nici o deosebire între ei, căci criteriul diferențierii oficiale era cel religios. Au fost mulți tătari, inclusiv nogai, care au ocupat funcții oficiale înalte în statul otoman. De pildă, Sait pașa, guvernatorul otoman al Dobrogei, mult laudat de către Ion Ionescu de la Brad, era tătar nogai. Cel mai vechi pod de piatră din Medgidia, peste balta Karasu, purta numele lui Sait pașa, căci fusese construit din inițiativa lui. Au fost mulți alți tătari care au avut funcții importante în statul otoman, așa cum demonstrează cercetările profesorului Nuri Kavak de la Universitatea Osmangazi din Eskişehir, Turcia.

Pierderea protecției statului islamic otoman, în 1878 și, implicit, a poziției de populație dominantă în Dobrogea, au fost resimțite deopotrivă de turci și de tătari ca un șoc devastator, cu atât mai mult cu cât Guvernul otoman nu a făcut mai nimic pentru a-i apăra în fața abuzurilor noilor autorități. Pericolul comun i-a apropiat pe turci și pe tătari, mult mai mult decât în perioada otomană. Dată fiind experiența lor din Crimeea în materie de relații cu o autoritate de stat nemusulmană, ponderea demografică și numărul relativ mare al elitei proprii, tătarii au reprezentat factorul etnic principal care a asigurat dăinuirea identității etnice turco-tătare și a credinței islamice în Dobrogea, după 1878 și până în 1990. Așa cum atestă documentele oficiale ale Ministerului de Interne, în urma alegerilor locale din 1886, covârșitoarea majoritate a primarilor și consilierilor comunali era constituită din tătari; în multe sate întreaga structură administrativă aleasă era formată din tătari, căci acele localități erau exclusiv tătărăști. Potrivit relatărilor unui fost elev al Seminarului Musulman din Medgidia, profesorul Kemal Karpaz,

el însuși un mixaj tătaro-turc (tatăl – tătar nogai, din faimoasele neamuri Qabayil, și mama – cercheză turcizată), în anii 1935-1942, din cei aproape 100 de elevi ai Seminarului, circa 70-75 erau tătari. „*Limba de predare a materiilor religioase era turca. În afara orelor de școală, cel mai mult se vorbea tătara*”, își amintește profesorul K. Karpat. De altfel, aproape toți profesorii musulmani ai Seminarului erau tătari (doar dr. Ibrahim Ethem (Themo) era albanez). Iar către sfârșitul epocii comuniste era vehiculată o cifră, poate exagerată, de aproape 3000 de tătari cu diplomă de învățământ superior, plus 500-600 studenți de aceeași etnie, ceea ce în raport cu numărul lor din ultimul recensământ oficial îi situa pe tătari pe primul loc în România la pregătire superioară, cu mult peste media pe țară.

Odată cu înlăturarea primejdiei asimilării, în 1990, vechile diferențe și neînțelegeri au ieșit din nou la iveală, cu atât mai mult cu cât au fost și factori interesați să alimenteze aceste animozități. Așa cum probează documentele de la CNSAS, publicate de dna. Melek Fetisleam în recenta sa carte „*Mișcarea națională tătară din România*”, București, 2023, Securitatea era la curent, de multă vreme, încă de la înființarea ei, cu diferențele dintre turci și tătari. Se poate admite faptul că serviciul secret sovietic (NKVD) a informat Securitatea română, abia înființată atunci, despre tătari, căci tătarii au constituit o problemă principală și permanentă în preocupările organelor de poliție politică din Rusia țaristă și sovietică. Confuzia dintre tătari și turci exista doar la nivelul opiniei publice românești, confuzie – cum am mai spus – întreținută chiar de către tătari.

Turcii și romii musulmani adunați în jurul lui Talip Revan au fost asmuțiți împotriva tătarilor, prin alimentarea temerilor acestora că ajutoarele așteptate din Turcia aveau să fie acaparate de către tătari sau, în cel mai bun caz, împărțite cu aceștia. Se vorbea de milioane de dolari, de tractoare și alte mașini agricole, camioane și autoturisme etc. În realitate, singurele ajutoare materiale pe care le-au primit din Turcia, atât turcii, cât și tătarii, au fost câteva mașini de dactilografiat, 2-3 aparate xerox, iar în septembrie 1991, președintele Turgut Özal a înmânat personal fiecărui președinte de organizație, turcă și tătară, ca și muftiului, câte un plic cu câte 5000 USD. Atât și nimic mai mult. Tătarii au cheltuit acești bani cu măsură și în timp, cu acte în regulă. De banii primiți de oamenii lui Talip Revan nu s-a mai auzit nimic și nici de aparatele de copiat. Dar, aceasta nu este treaba noastră.

În primitivismul lor, Talip Revan și acoliții săi ajunseseră până acolo încât îi acuzau pe tătari că ei ar fi adus din URSS comunismul în România (!?). O asemenea invinuire era curentă în acea vreme în România, mai ales la adresa celor care ajunseseră la putere. În realitate, au fost incomparabil mai mulți tătari care au fost chinuți și chiar uciși în închisorile politice comuniste, decât turci. Mai mult, aceiași îi considerau vinovați tot pe tătari pentru faptul că turcii din Dobrogea aveau atât de puțini absolvenți de învățământ superior la acea dată. Comentariile sunt de prisos! Așadar, Talip Revan și oamenii săi, mulți din ei cunoscuți ca bișnițari și informatori ai Miliției și Securității, se erijau în „opозиția democrată”. Revin la nedumerirea mea: de ce FSN-iștii din Constanța, în frunte cu Gh. Dumitrașcu, i-au luat totuși în brațe pe Talip Revan și pe așa-zii turci din jurul lui și i-au instigat împotriva tătarilor?! La această întrebare nu am găsit încă un răspuns clar și cu dovezi concludente. Dar, bănuiesc că fsn-iștii constănțeni au acționat în consonanță cu vechii securiști, care s-au temut de închegarea unei organizații unice puternice a turcilor și tătarilor, organizație care putea deveni chiar o UDMR dobrogeană.

Ziua cea mare

Supusă permanent unor presiuni externe și amenințată mereu de frământări interne, UDTTMR avea nevoie de un sprijin solid sau de o acțiune extraordinară de natură să o propulseze, atât pe plan comunitar, cât și la nivelul țării. Foarte puțini știau atunci de existența tătarilor în România, iar percepția nu era una favorabilă nouă.

La 01 Decembrie 1990, la Alba Iulia a fost organizată Sesiunea Solemnă a Parlamentului, în cadrul manifestărilor prilejuite de prima sărbătoare a noii Zile Naționale a României postcomuniste. Întregul Parlament și Guvernul s-au deplasat în Capitala de suflet a țării, care a rămas Alba Iulia. Pe câmpul cetății se adunaseră mai mult de 150.000 de oameni, veniți din toate județele României. Erau acolo și toți liderii partidelor politice, Corpul Diplomatic, presa românească și străină etc. Întreaga manifestație a fost transmisă în direct pe toate canalele de televiziune și radio din țară. Exista în toată opinia publică românească un interes fără precedent față de acest eveniment. Sărbătoarea de la 1 Decembrie 1990, de la Alba Iulia, a rămas un unicat în

întreaga istorie a României, prin amploarea și semnificațiile ei. Am avut onoarea de a vorbi de la tribuna acestei mari adunări de la Alba Iulia, în numele întregului Grup al minorităților naționale (altele decât cea maghiară) din Parlamentul României. Era pentru prima oară când un tătar din România lua cuvântul la o adunare atât de mare și de la o tribună atât de înaltă. Cuvântul meu a fost adecvat atmosferei și așteptărilor de atunci, de acolo. Știu că mulți tătari, care m-au văzut atunci la televizor și m-au ascultat, au fost realmente emoționați și s-au simțit mândri. La nivelul comunității noastre, această apariție, în contextul dat, a fost percepută atunci ca un șoc binefăcător. Sunt în măsură să afirm că, mulți români au aflat atunci de tătarii din România și imaginea percepută a fost una pozitivă. Chiar și acum, după mai bine de 30 de ani, întâlnesc tătari și români care își mai amintesc cu satisfacție de această cuvântare a mea. Textul acestei cuvântări a fost publicat și nu are rost să-l redau și aici.

Au fost multe gesturi de apreciere imediat după discurs, dar și în timp, până în zilele noastre. Vreau să mă refer doar la două întâmplări semnificative. Era în aprilie 1991, la miezul nopții, pe aeroportul din Cairo; împreună cu muftiul de atunci, regretatul Negeat Osman, mergeam la Khartoum, în Sudan, pentru a participa la o Conferință Islamică Internațională. Fiind la coadă, la ghișeu, pentru avionul de Khartoum, la un moment dat am văzut un bărbat distins care se uita insistent la mine. Am crezut că este cineva de la serviciile secrete egiptene și de aceea am ținut la vedere pașaportul românesc, pentru a înlătura o eventuală confuzie. Tocmai atunci am văzut că domnul respectiv se apropie de mine, mă salută și mă întreabă în limba română: *Nu sunteți cumva dl. Gemil?* Am fost foarte surprins. La răspunsul meu afirmativ, domnul s-a prezentat simplu: *Covaci, ambasadorul României la Cairo.* Dându-și seama de uimirea mea nerostită, ambasadorul a continuat: *Dle. Gemil, vă știu numele pentru că m-a impresionat discursul dv. de la 1 Decembrie, de la Alba Iulia. Vă felicit pentru acea cuvântare care mi-a mers la suflet.* După ce a aflat scopul călătoriei noastre, ambasadorul Covaci ne-a propus să rămânem câteva zile în Cairo, ca invitat al Domniei Sale, la întoarcerea de la Khartoum. Într-adevăr, la întoarcere, împreună cu muftiul Negeat Osman, am rămas în Cairo 3-4 zile, când am ajuns și la Marea Roșie.

Un alt episod este din cadrul comunității tătare. Mă reîntorsesem de la post, adică de la Așgabat, când am reluat legăturile cu UDTTMR. Deci, era prin 2008-2010. După o întrunire, mi se pare festivă, m-am pomenit cu o

doamnă tânără și cu un domn, care mi se adresează cu apelativul „Domnule deputat”. La observația mea că nu mai sunt deputat de peste 10 ani, doamna în cauză îmi declară că ea și întreaga ei familie nu-l recunosc ca deputat al tătarilor pe nimeni altcineva decât pe dl. Tasin Gemil. Văzând nedumerirea de pe chipul meu, doamna a continuat: *Nu voi uita niciodată acea zi de 1 Decembrie 1990 când, împreună cu părinții mei, urmăream transmisiunea directă de la Marea Adunare festivă de la Alba Iulia. Tatăl meu, care era un om cu școală și își iubea neamul, tocmai își exprima regretul că „ce bine ar fi fost, ca la o asemenea adunare atât de mare și prestigioasă să fi ieșit și un tătar să vorbească în fața întregii țări, ca să ne facă și pe noi cunoscuți în țară”. Ca un făcut, exact în acel moment ați apărut dv. pe ecranul televizorului și ați rostit o cuvântare pe care am ascultat-o cu o mândrie extraordinară. Când ați terminat de vorbit, tatăl meu nu și-a putut stăpâni lacrimile și a plâns în hohote de bucurie. Împreună cu el am plâns și noi, toată familia, și am mulțumit lui Allah că am apucat o asemenea zi. Nimeni altcineva dintre tătari nu a făcut ce ați făcut dv. pentru neamul nostru. De aceea, dv. ați rămas pentru noi singurul reprezentant legitim al tătarilor din România. Apoi, doamna s-a prezentat: Melia Abdula (Iusuf), care astăzi este o apreciată cântăreață și activistă a comunității tătare din România.*

Programul de renaștere națională a tătarilor

La puțină vreme după intrarea armatei roșii în România, Securitatea românească, abia înființată, a declanșat o amplă campanie de represalii împotriva tătarilor. Îndrumată îndeaproape de NKVD (poliția politică sovietică), Securitatea a exterminat, fizic și psihic, toată elita tătară din România, ceea ce a înspăimântat întreaga comunitate tătară. Scopul era distrugerea conștiinței naționale tătare, care se manifestase atât de puternic în acțiunea de adăpostire a tătarilor care luptaseră cu arma în mână împotriva stăpânirii ruso-bolșevice în Crimeea. În perioada comunistă, conștiința națională a tătarilor dobrogeni a scăzut dramatic, ceea ce era de natură să afecteze și identitatea tătară.

În 1990, problema renașterii conștiinței naționale a tătarilor dobrogeni era una fundamentală și de urgență maximă. În sinea mea, am fixat atunci un program de renaștere națională a tătarilor din România, mai întâi prin cunoașterea propriei istorii și culturi. Tătarii dobrogeni, inclusiv cei cu

diplome universitare, nu aveau nici măcar cunoștințe elementare de istorie și cultură națională. Desigur, revigorarea limbii tătare era un alt pilon de bază a conștiinței naționale, căci și limba tătară era în cădere liberă în acea vreme. Neavând însă încredere în cei care se aflau în jurul meu, nu am vorbit deschis multă vreme despre aceste plan de acțiune. Practic, am ținut doar pentru mine țelul final major al acestor acțiuni cultural-științifice și de învățământ, concepute ca obiectivele precise ale unui program bine articulat, vizând, într-adevăr, renașterea națională a tătarilor din România. Doar câțiva intelectuali din vechea generație îmi erau alături și aveau încredere în ei: Ismail Ziyaeddin, Șucru Baubec și Echrem Menlibay. Îmi era teamă de vechii securiști, care aveau încă putere, și de agenții lor din cadrul comunității, dintre care nu puțini se infiltraseră în structurile de conducere ale UDTTMR. Marea majoritate a tătarilor de aici nu cred că a fost conștientă de importanța politică, mai bine zis națională, a acestor acțiuni, dar ceilalți, care erau profesioniști și mă/ne monitorizau atent, de atâta vreme, cred că au înțeles ce urmăream. Aici se află cauzele problemelor cu care m-am confruntat de la început și care, în final, au dus la înlăturarea mea din Parlament și UDTTMR, în 1996. Aceleași motive se află și în spatele atacurilor împotriva mea, care nu au încetat nici până astăzi.

Tătarii din Dobrogea constituie o comunitate mărginașă și izolată a lumii turcice, în general, și a poporului tătar în special. Cu toate acestea, elita tătară dobrogeană, fie ea și minoră, nu a rămas străină de ideile reformiste ivorâte din Kazan și Crimeea. Publicațiile în care erau propagate aceste idei ajungeau și în Dobrogea. Ele erau vehiculate și prin contactele personale ale tătarilor cultivați cu cercurile intelectuale din Istanbul și Crimeea. Când spun „tătari cultivați” am în vedere în primul rând profesorii, elevii și absolvenții Seminarului Musulman (Medrese) din Medgidia. Atunci erau foarte puțini tătari cu studii superioare. Seminarul Musulman a jucat multă vreme rolul unei adevărate Universități pentru comunitatea turcă și mai ales pentru cea tătară din Dobrogea. Prin acest Seminar s-au răspândit ideile reformiste și naționale în masa populației tătare, îndeosebi în perioada interbelică. Există două lucrări, publicate recent în limba română, consacrate Seminarului Musulman din Medgidia și, respectiv, Mișcării Naționale Tătare din România în perioada interbelică.

În 1990, singurele elemente de identitate tătară, rămase până atunci în România, erau doar numele de tătar, limba tătară vorbită însă de mai puțin de jumătate din ei, folclorul în mare măsură viciat și religia islamică care era însă

comună și altora. Practic, identitatea tătară se manifesta, adesea în mod deformat, doar la nunți și la alte ocazii festive. „*Dacă vrei să distrugi un popor, lasă-i cântecele și dansurile, dar i-ai istoria*” zicea Iosif Visarionovici Stalin. La acest nivel fuseseră aduși tătarii, nu numai cei din Dobrogea, ci și cei care trăiau în alte părți ale României.

Istoria tătară era total necunoscută generațiilor născute după instalarea regimului comunist în România. Iar cei născuți în perioada interbelică vorbeau din auzite și de multe ori confuz doar despre Genghiz han, Timurlenk și despre câțiva eroi populari. Erau de fapt ecourile alterate ale acțiunilor culturale din perioada interbelică. Iar imaginea denaturată a tătarilor din cărțile românești, inclusiv din manualele școlare, provoca copiilor de tătari nu numai frustrare, ci și traume de natură să ducă la complexe de inferioritate și temeri... De aici și identitatea dublă, tătară și turcă.

Conștiința națională a tuturor popoarelor care trăiesc în state naționale independente se formează și se dezvoltă cu migală, în cadrul unor programe naționale prioritare, elaborate și puse în practică permanent și sistematic de către Academia Națională de Științe, Universități și rețelele de școli și instituții culturale. Or, tătarii crimeeni, de care aparțin și cei din Dobrogea, sunt lipsiți, de aproape 250 de ani, de un stat propriu și sunt nevoiți să pribegească în lume. Pe de altă parte, este recunoscut faptul că tătarii sunt deosebit de rezistenți la asimilare, având însă și o capacitate remarcabilă de adaptare, atât ca indivizi, cât și ca popor.

Pentru programul de renaștere națională tătară, la care m-am gândit încă din 1990, obiectivul prioritar era redescoperirea și cunoașterea istoriei naționale adevărate. În acest sens inclusesem în primul Program al UDTMR, aprobat la Conferința din 24 martie 1990, și înființarea unui Muzeu de istorie și cultură turco-tătară. Dar, conducătorii tătari nu au înțeles rostul și rolul unui asemenea muzeu, care nu a fost realizat nici până astăzi.

În zilele de 17-20 noiembrie 1994, s-a desfășurat la Constanța Simpozionul Internațional „Originea Tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă”, cu participarea unor istorici consacrați și tineri din România, Turcia, Republica Moldova, Ungaria, Canada, SUA, Rusia. Era prima reuniune științifică de acest fel nu numai din România, ci și pe plan internațional. Scopul ei era declarat clar chiar din titlu: stabilirea rădăcinilor și coordonatelor identității tătare.

Simpozionul fusese gândit ca unul periodic, care trebuia să fie organizat la patru ani. Dar, succesul incontestabil al primei ediții, din 1994, i-a alertat pe cei care nu doreau propășirea tătarilor, astfel că această inițiativă benefică

a fost blocată imediat, chiar cu mâna liderilor tătari de atunci. Totuși am reușit să public o parte din lucrările prezentate la acel Simpozion, în volumul cu același titlu, apărut la Editura Kriterion, în 1997.

După ce am revenit în țară, la sfârșitul misiunilor diplomatice din străinătate, am reluat ideea acestor întruniri științifice internaționale, în 2008, sub titlul „Moștenirea istorică a tătarilor”. Dar și acestea au fost oprite, tot de liderii tătari, după a doua ediție. Ele fuseseră concepute acum să se desfășoare la doi ani, căci problema cunoașterii istoriei tătare devenise între timp mai presantă, după aprecierea mea. A treia ediție am reușit să o organizez, totuși, cu ajutorul profesorului Cezmi Karasu, la Universitatea Osmangazi din Eskişehir, Turcia. Am reușit să public alte trei volume colective cu lucrări din aceste întruniri științifice, dintre care vol. II a apărut chiar la Editura Academiei Române, în 2012. Exista acum un material documentar temeinic consacrat istoriei și culturii tătare. Nu era suficient, dar era un început promițător. Convins fiind că nu mă pot baza pe cei care puseseră mâna pe conducerea organizației tătarilor, m-am consacrat personal elaborării cărților științifice necesare cunoașterii istoriei tătarilor. Până în prezent, am reușit să public 8 volume cu caracter științific, dedicate unor aspecte fundamentale ale istoriei reale a tătarilor. Mă confrunt cu unele probleme, mai cu seamă materiale și de sănătate, care îmi îngreunează activitatea științifică. Dar, sunt decis să o continui atâta vreme cât bunul Allah îmi va îngădui. Am și câțiva prieteni de nădejde care mă susțin, chiar dacă nu sunt toți tătari.

Cu același scop al susținerii identității și conștiinței naționale tătare, am urmărit de la început, în calitate de deputat, înființarea claselor sau măcar a lecțiilor de limba tătară în cât mai multe școli cu elevi tătari. În același sens am reușit să includ în Legea Învățământului introducerea în programa școlară a lecțiilor de istoria și cultura minorităților naționale, inclusiv ale tătarilor. O reușită majoră a activității mele de membru al Parlamentului României (1990-1996) a fost reînființarea, prin Ordin al Ministrului, la 18 august 1993, a Seminarului Musulman din Medgidia, în forma Liceului Teologic Musulman și Pedagogic „Kemal Atatürk” din Medgidia. Apoi, acest Liceu a devenit Colegiu Național.

Pentru consolidarea conștiinței naționale, inclusiv și a identității naționale, sunt necesare și coloanele de susținere ale unor personalități monumentale specifice. Tătarii din Dobrogea, în mod special, dar și alți tătari

au fost lipsiți în mod deliberat de asemenea monumente, pe care le-au ridicat cu mândrie toate popoarele care se bucură de ocrotirea propriului stat național. În condițiile apărute după prăbușirea regimului comunist a devenit posibilă și promovarea unor personalități tătare dobrogene. În decembrie 1990, am propus Comitetului din Medgidia al UDTTMR comemorarea a 60 de ani de la dispariția celei mai importante personalități culturale a tătarilor dobrogeni din perioada interbelică – poetul, ziaristul și profesorul Mehmed Niyazi(1878-1931). În 1990, erau foarte puțini tătari care auziseră de Mehmed Niyazi. Eu știam de numele lui de la tatăl meu, care îl cunoscuse destul de bine, deoarece fusese unul dintre clienții lui fideli. Apoi, am citit opera lui și ceea ce s-a scris despre el. De câte ori mergeam la cimitirul musulman din Medgidia, obișnuiam să vizitez și mormântul lui Mehmed Niyazi, pentru a rosti o rugăciune și a mă reculege. O dusesem, în 1987-1988, și pe fiica mea Edis la mormântul lui, unde îi vorbisem despre personalitatea sa și ce a însemnat el pentru tătarii din Dobrogea. În 1990, fiica mea Edis cred că știa mai multe despre Mehmed Niyazi decât mulți tătari, chiar cu școală, din Dobrogea.

Era important ca tătarii din Dobrogea să știe cine a fost Mehmed Niyazi și ce a făcut el pentru tătari și pentru patria noastră istorică Crimeea. Potrivit însemnărilor mele, la propunerea mea, făcută în ședința Comitetului din Medgidia al UDTTMR, care a avut loc în data de 26 ianuarie 1991, s-a hotărât organizarea, în zilele de 17-19 mai 1991, a unei manifestări culturale dedicată lui Mehmed Niyazi. Cu același prilej a fost schițat și programul acțiunii. Fotografia poetului, astăzi binecunoscută, a fost mărită și multiplicată de mine, îmi amintesc bine, chiar în laboratorul foto al DGAS. Fotografia aceasta mi-o dăduse regretatul învățat Ismail Ziyaeddin, care fusese elevul lui Mehmed Niyazi, la Seminarul Musulman din Medgidia. La manifestarea, care a avut loc la data planificată, a participat și o importantă delegație din Turcia, între care se afla și un înalt reprezentant al Ministerului Culturii de acolo. Era prima manifestare culturală publică de anvergură a tătarilor dobrogeni. S-a mers în coloană, cu coroane de flori, de la geamia Medjidiye, unde se oficiase o slujbă în memoria lui Mehmed Niyazi, până la mormântul poetului din cimitirul musulman. În coloană erau foarte mulți elevi tătari, aproape de la toate școlile din oraș. În coloană se aflau și notabilitățile orașului, în frunte cu primarul Mircea Pintilie. La mormânt au fost rostite discursuri, când tătarii și românii prezenți au aflat cine era personalitatea omagiată, după aproape o jumătate de veac de tăcere. Copii au recitat poezii

din creația lui Mehmed Niyazi. Învățătorii și profesorii tătari din Medgidia au fost la înălțime. Potrivit programului manifestării, convenit și cu primarul orașului, numele lui Mehmed Niyazi a fost atribuit unei străzi din oraș, a fost pusă o placă comemorativă la ce mai rămăsese din fostul Seminar Musulman din Medgidia, iar seara, pe scena Casei Sindicatelor, a fost un spectacol artistic, susținut de elevii tătari din oraș. A doua zi, în aceeași Casă a Sindicatelor, a fost o Sesiune de comunicări privind viața și opera lui Mehmed Niyazi. În ultima zi a manifestării, a fost organizată o serbare câmpenească tătarească tradițională, numită *Tepreş*, în pădurea de la Valu Traian (*Asanşı*). A fost o reușită mult mai mare decât mă așteptam. Este locul să menționez aici contribuția la acest succes a tuturor celor implicați din Medgidia, în mod deosebit a tânărului (atunci) Geladet Mologani și a prof. Echrem Gafar.

S-a constituit apoi și „Asociația Culturală Mehmed Niyazi”, animată cu devotament și pricepere de dnii. Erol Murad și Echrem Gafar, care au reușit să ridice și cea dintâi statuie unui tătar din România. Bustul lui Mehmed Niyazi (cel de bronz a fost furat între timp și înlocuit cu unul din fibre de sticlă) se află acum într-un parc din centrul municipiului Medgidia, alături de cel al lui Atatürk. Tătarii din Dobrogea aveau nevoie de un asemenea monument. Astăzi, în comunitatea tătară din România, numele lui Mehmed Niyazi se bucură de o popularitate egală cu cea a lui Mihai Eminescu în România. De altminteri, scriitorul I. Valerian a publicat, în 1969, un roman intitulat „Cara-Su”, în care descrie viața din Medgidia în perioada interbelică. Dacă îmi amintesc bine, în această carte autorul îl prezintă pe Mehmed Niyazi drept „Mihai Eminescu al tătarilor”.

Tot din dorința de a oferi tătarilor personalități pe care să le cunoască și de care să fie mândri, în primăvara anului 1994, l-am dus în Dobrogea, mai precis la Constanța și Medgidia, pe mult regretatul Ismail Ziadin (corect Ziyaeddin). Cum am mai menționat, Ismail Ziadin era un învățat în adevăratul înțeles al cuvântului. Deși a fost nevoit să devină inginer proiectant de construcții, domeniu în care a excelat, publicând și lucrări de specialitate, Ismail Ziadin era în fondul său un poet cu har și un lingvist înzestrat. Din păcate, din cauza condițiilor istorico-politice vitrege pentru tătari, Ismail Ziadin a fost silit să nu profeseze în domeniile pentru care avea chemare și competențe. A lăsat totuși un volum original de poezii în limba tătară și multe traduceri în turcă, inegalabile până acum, din creațiile marilor poeți români, inclusiv Mihai Eminescu și Lucian Blaga. M-am bucurat de apăsarea și prietenia lui Ismail Ziadin și ale distinsei sale soții Hülffet Abula. Pe acest om

am vrut să-l fac cunoscut tătarilor din Dobrogea, în primul rând celor aflați la conducerea UDTTMR. I-am anunțat din timp despre această vizită și i-am rugat să meargă să-l viziteze pe Ismail Efendi, care a stat câteva zile în casa unei rude, aflată pe o stradă apropiată de Sala Sporturilor, deci în centrul Constanței. Era ultima vizită a lui Ismail Ziadin în Dobrogea. Cu excepția lui Echrem Menlibai și a altor seniori, foști colegi de Seminar, nici unul dintre așa-zii lideri noi ai tătarilor nu a catadicsit să meargă să-l salute pe acest om, care a fost preocupat mereu, până în ultimele sale clipe, de binele tătarilor. Poate alții, mai tineri, își vor da seama totuși de valoarea lui Ismail Ziadin pentru tătari și se vor gândi să-l omagieze.

Nu întâmplător, în programul celui dintâi Simpozion științific internațional consacrat tătarilor și organizat la Constanța, era inclusă, la 18 noiembrie 1994, la orele 12.30-14.00, și decernarea titlului academic de *Doctor Honoris Causa* al Universității Ovidius din Constanța eminentului Profesor american, de origine tătar dobrogean, Kemal H.Karpat. În ziua de 5 mai 2015, Profesorul Kemal Karpat a fost investit și cu înaltul titlu academic de *Doctor Honoris Causa* al prestigioasei Universități Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Era vorba de descoperirea și recunoașterea unei alte personalități monumentale a tătarilor dobrogeni.

Tătarii au personalități istorice și culturale veritabile, numai că ele nu sunt cunoscute și promovate. Pentru exemplificare enumăr aici hanii și oamenii de cultură cei mai importanți – după părerea mea – din trecutul tătarilor. Fondatori de stat: hanii Batu, Berke, Özbek, Toqtamîș, Ulug Muhammed, Hadji și Mengli Gheray; consolidatori de stat și luptători pentru independență: hanii Mehmed Gheray I, Sahib, Devlet I, Mehmed II, Gazi-Bora, Inayet, Islam III, Mehmed IV Gheray; reformatori: hanii Murad, Hadji Selim, Qîrîm, Şahin Gheray. Atât în Hoarda de Aur, cât și în Hanatul Crimeei și de Kazan au existat pleiade de poeți, filozofi, istorici, artiști, savanți etc., în măsură să stea alături de alți mari gânditori și creatori din cultura universală, începând cu fondatorul literaturii tătare scrise Qulali (1183-1240?), aniversat de UNESCO în 1983, Mahmud Bulgari (n.1297), Seyfi Sarayi (1321-1396), Khisam, Qalandar (sec. XIV), Maqsudi, Ütemiş Hadji, Qulşerif, Muhammedyar (sec.XVI), Gazi Gheray (1554-1607), Aşîk Omer, Hasan Vedjihi, Mehmed Senai (sec.XVII), Muhammed Riza, Abdulgaffar Qîrîmi (sec. XVIII), Ibrahim Qursavi (1776-1812), Şehabeddin Merdjani (1818-1889), Qayyum Nasiri (1825-1902), Ismail Bey Gasprinski (1851-1914), Gabdulla Tukay (1886-1913), Yusuf Akçora (1876-1935), Musa Bigiyev (1875-1949),

Ayaz Ishaqi (1878-1954), Bekir Ciobanzade (1893 -1937) ș.a. Pentru a se forma și dăinui, identitatea națională și conștiința națională au nevoie și de asemenea repere monumentale.

Reînființarea Seminarului Musulman din Medgidia

Cum am mai spus, în cadrul Programului meu de renaștere națională a tătarilor din România, reînființarea Seminarului Musulman din Medgidia era o chestiune fundamentală. De fapt, reînființarea acestui Seminar o gândisem sub forma unui liceu teologic și pedagogic, așa cum fusese și înainte de perioada comunistă. Prin realizarea acestui obiectiv, se putea asigura întărirea identității și conștiinței naționale, nu numai sub aspect religios, ci și instructiv-educativ. Adică, trebuia să fie un liceu care urma să pregătească atât deservenți ai cultului islamic, cât și învățători de limbă turcă (și tătară). Imediat după preluarea mandatului de deputat, în iunie 1990, am început demersuri insistente la autoritățile de stat de resort, pentru a obține aprobările și susținerea materială, necesare punerii în aplicare a acestui proiect. Vreau să spun că, de la început, m-am confruntat cu ostilitatea încăpățanată a Inspectoratului școlar al Județului Constanța, în speță a inspectorului general Gh. Andrei, care era un membru de vază al PNȚCD local. Acesta nu reușea să înțeleagă că minoritățile naționale nu mai pot fi mulțumite doar cu statutul de tolerați, așa cum era în regimul comunist.

Vechiul Seminar Musulman din Medgidia, adică cel dinainte de al Doilea Război Mondial, a fost condus numai de directori români, de credință creștin ortodoxă. Aceștia, îndeosebi directorii Andrei Avram și Mircea Dragomirescu, pe care i-am cunoscut personal, au fost atașați de acest Seminar și de elevii lui. Dar, acest Seminar era unul islamic și nu cred că era normal ca el să fie condus de directori creștini, cu atât mai mult cu cât bunurile lui private de peste 8000 ha fuseseră luate abuziv de către guvernul român. În perioada comunistă, directorii acestui Seminar au fost exclusiv profesori de credință musulmană!

Spre deosebire de inspectorul general Gh. Andrei, ministrul Liviu Maior a arătat, de la bun început, multă înțelegere față de doleanțele mele repetate, în legătură cu acest Seminar musulman. Ca urmare, la **18 august 1993**, prin ordin al Ministrului, a fost înființat Liceul Teologic Musulman și Pedagogic. Noul liceu a fost inaugurat în clădirea Liceului „Nicolae Bălcescu” din

Medgidia, într-o sală de clasă. Dacă îmi aduc bine aminte, la ceremonia de inaugurare au rostit alocuțiuni directorul școlii gazdă prof. Vasile Breslașu, muftiul Negeat Osman, inspectorul de la Minister, Leman Ali, și eu, panglica fiind tăiată tot de noi.

În primăvara lui 1994, probabil în aprilie sau mai, am reușit să-l conving pe ministrul Liviu Maior să facă o vizită la șantierul campusului Universității Ovidius din Constanța și la clădirea internatului părăsit al Liceului „Nicolae Bălcescu” din Medgidia. Această clădire era considerată potrivită ca sediu pentru noul liceu. Ne-am deplasat amândoi cu automobilul ministerial. Vizita ministrului Liviu Maior a fost extrem de utilă pentru realizarea ambelor obiective. După această vizită, ministrul a aprobat o subvenție de 40 milioane lei (scris. M. I. nr. 33494/iulie 1994, în cadrul bugetului Insp. școlar jud. Cța în sumă de 325.830.000 lei pt. reparații capitale) pentru repararea clădirii internatului și 500 milioane lei pentru Campusul Universității Ovidius. Dar, din câte am auzit de la membrii Comitetului UDTTMR de la Medgidia, în primul rând de la prof. Echrem Gafar, care era omul de bază acolo, reparațiile la clădirea internatului nu au fost făcute cum trebuie, astfel că și în anul școlar 1994-1995, cele două clase de teologie-pedagogie turcomusulmană și-au început activitatea tot în clădirea Liceului „N. Bălcescu” din Medgidia. Noua instituție de învățământ avea nevoie presantă de un sediu propriu. Era greu să mai obțin bani de la Minister, cu atât mai mult cu cât, în aceeași perioadă, mă străduiam să obțin banii necesari pentru Campusul și căminul de la Pescărie ale Universității Ovidius din Constanța. Am avut norocul că, la începutul anului 1992, venise la postul din București un nou ambasador turc, de această dată un om mai energic decât cel precedent și determinat să construiască.

Președintele Süleyman Demirel la Medgidia

Colaborarea mea cu regretatul ambasador Yaman Başkut a fost deosebit de fructuoasă, mai cu seamă pentru UDTTMR. Domnia Sa a vizitat de mai multe ori și sediul Filialei din București a UDTTMR. Un rezultat de seamă al acestei colaborări a fost și mutarea Liceului Teologic Musulman și Pedagogic de la Medgidia în sediul său propriu, renovat și amenajat de Guvernul Republicii Turcia. De asemenea, cu susținerea ambasadorului Yaman Başkut

am putut să-l aduc la Medgidia, chiar de două ori, pe președintele Turciei, Süleyman Demirel. În martie 1994, ambasadorul Yaman Başkut și departamentul de protocol al Președinției României mi-au solicitat colaborarea la întocmirea programului vizitei Președintelui Turciei în România (23-25 martie 1994). Nu era pentru prima oară când eram angrenat într-o asemenea lucrare. Colaborasem și la întocmirea programului vizitei Președintelui Turgut Özal în România, în septembrie 1991.

Am insistat ca președintele Turciei să viziteze și centrul populației turco-tătare din Dobrogea, care este Medgidia. În acest sens, am propus ca rugăciunea de vineri a Președintelui Turciei să aibă loc în geamia ctitorită de către un sultan otoman, Abdul Medjid, dat fiind faptul că președinții actuali ai Republicii Turcia sunt, ca șefi de stat, urmașii oficiali ai sultanilor otomani. Ambasadorul nu mi-a ascuns faptul că și-a dat seama că, în realitate, eu vreau să-l duc pe Președintele Turciei în mijlocul tătarilor. Ambasadorul mi-a pus o singură condiție: să nu existe vreo plângere la Președinte, dintr-o parte sau alta, în legătură cu animozitățile dintre turci și tătari. De la Cotroceni mi s-a transmis o singură rezervă, legată de problemele de securitate ale vizitei Președintelui turc la Medgidia, având în vedere faptul că era prima vizită la acest nivel, cu mașina, la Medgidia. Ca urmare, am făcut o vizită urgentă la Medgidia, unde m-am întâlnit la ceas de seară cu primarul, șefii instituțiilor locale de resort și cu câțiva dintre conducătorii tătari locali, între care îmi amintesc de prof. Echrem Gafar și de Nermin Omer. Am primit asigurări ferme că în privința siguranței vizitei nu vor fi probleme, iar cei recalitranți din cadrul comunității turco-tătare, ca unul supranumit „Stalin”, de pildă, vor fi convinși să stea liniștiți și departe de Președintele Turciei. Cu această ocazie, a fost reparată grabnic și șoseaua de acces către Primărie. Filiala Medgidia a UDTTMR a mobilizat numeroși tătari, inclusiv din satele apropiate, astfel că Președintele Süleyman Demirel a fost extrem de încântat de primirea făcută în spațiul dintre Primărie și geamie. Era prima vizită a unui șef de stat străin la Medgidia. Mulți ani mai târziu, în decembrie 2003, când m-am reîntâlnit la Baku cu ministrul de externe turc de atunci, Hikmet Çetin, care îl însoțise pe Süleyman Demirel la Medgidia, acesta a ținut să-mi spună că Președintele Süleyman Demirel și-a adus aminte multă vreme cu plăcere de primirea făcută de „turcii tătari” din Medgidia. Cred că așa se explică și faptul că, doi ani mai târziu, în ziua de 18 aprilie 1996, Președintele Süleyman Demirel a revenit cu plăcere la Medgidia, pentru a inaugura, împreună cu

Președintele Ion Iliescu, sediul renovat al Liceului teologic musulman și pedagogic „Mustafa Kemal Atatürk” din Medgidia. Cu acest prilej, Președintele Süleyman Demirel a donat liceului 10.000 USD cash, pentru laboratorul de informatică. Acțiunea însemna împlinirea obiectivului meu legat de reînființarea Seminarului Musulman de la Medgidia, sub forma nouă de Liceu Teologic și Pedagogic.

Au fost factori favorabili care s-au conjugat. În primul rând a fost colaborarea mea, prietenească așa putea zice, cu ambasadorul Yaman Başkut, care a făcut demersurile necesare la autoritățile de la Ankara. Apoi, cu prilejul vizitelor mele destul de dese în acea vreme în Turcia am vorbit, în mod repetat, cu președintele Departamentului de Afaceri Religioase de la Ankara, iar cu ocazia vizitelor oficiale reciproce la cel mai înalt nivel, nu am ratat șansa de a aduce la cunoștința Președintelui Süleyman Demirel și această problemă a reparației clădirii internatului. Totodată, nu pot să trec cu vederea atitudinea binevoitoare a noului inspector general școlar Gheorghe Vernic față de această chestiune și nici activitatea unor membri ai Filialei Medgidia a UDTTMR, între care îl evidențiez și aici pe dl. prof. Echrem Gafar. Potrivit înțelegerii dintre cele două părți, din 13 iulie 1995, toate cheltuielile de reparații și dotare au fost suportate de către Departamentul de Afaceri Religioase din cadrul Guvernului Turciei. Lucrările de reparații s-au desfășurat destul de repede, astfel că, la 18 aprilie 1996, a avut loc ceremonia de inaugurare a sediului noului liceu, în prezența celor doi președinți, Ion Iliescu și Süleyman Demirel. La inaugurarea liceului a participat și ministrul Liviu Maior și, de bună seamă, autoritățile locale.

Cum am mai arătat, activitatea acestui liceu începuse în anul școlar 1993-1994, dar în clădirea Liceului „N. Bălcescu”, ca secție provizorie a acestuia. În aprilie 1996 a fost inaugurat de fapt sediul propriu al liceului. La acea dată, această unitate de învățământ avea deja trei clase, dintre care una era de clasa a IX-a, iar celelalte erau de X-a și de a XI-a. Din păcate, se mai face această confuzie. Data oficială de înființare a acestui liceu este 18 august 1993. Potrivit Protocolului româno-turc, semnat la 13 iulie 1995, de către ministrul Liviu Maior și ambasadorul Yaman Başkut (publicat în „Karadeniz”, nr. 4/38, 1996, p. 6), începând cu anul școlar 1996-1997, Liceul a intrat și sub grija Departamentului de Afaceri Religioase de pe lângă Guvernul Republicii Turcia. Poate, acesta este motivul confuziei – zic eu, deliberate – privind data fondării acestei unități de învățământ. Dar, înainte de a fi semnat, proiectul

protocolului, pregătit de partea turcă, a fost analizat și îmbunătățit la Ministerul Educației și Cercetării din București, în cadrul unor negocieri intense, de regretatul Nikolaus Kleininger, director în MEC, de inspectorul de specialitate Leman Ali și de mine. Erau prezenți în sală și președinții celor două organizații, muftiul, consulul general turc de la Constanța și adjunctul ambasadorului turc de la București, ca și alți membri din cele două organizații. De fapt, discuțiile, devenite uneori chiar dispute, au avut loc între partea română, reprezentată de Kleininger, Ali și Gemil, pe de o parte, și diplomații turci, pe de altă parte. Documentul avea menirea să reglementeze reconstruirea și dotarea sediului de către partea turcă și administrarea acestui liceu în comun, de către autoritățile române și cele turce. Cred că am reușit să echilibrăm ponderea celor două părți în organizarea și conducerea liceului. Deoarece în textul proiectului initial al acestui Protocol nu era menționat niciăieri etnonimul tătar, una dintre grijile mele principale a fost ca textul Protocolului să fie explicit în privința faptului că liceul aparține și tătarilor din România, ceea ce a fost inclus chiar în primul articol, care prevede: *„Liceul teologic musulman și pedagogic „Kemal Atatürk” din Medgidia este o unitate de învățământ de stat, destinată minorității turce și turco-tătare din România”*. Trebuia să țin seama neaparat de experiența dureroasă recentă din raporturile cu unii lideri ai turcilor din România. Atunci când apăreau blocaje în negocieri, diplomații turci apelau telefonic la părerea ambasadorului Yaman Başkut. De fiecare dată, ambasadorul a dat câștig de cauză părții române. Nici unul dintre cei care se aflau în sală ca asistenți nu a intervenit în discuții nici măcar cu un singur cuvânt. Numai că, astăzi, unii dintre acești asistenți pasivi își arogă fără jenă meritul de a fi fondatori ai Colegiului Național „Kemal Atatürk” din Medgidia.

Mă mândresc că am reușit, desigur, cu sprijinul multor factori, să înființez acest așezământ de învățământ, pe care l-am văzut și ca o întărire a coloanei de cultură turco-islamică a identității tătarilor din România. Într-adevăr, colaborarea pe care am avut-o cu ambasadorul Yaman Başkut, îndeosebi la acest obiectiv, cred că a fost de mare însemnătate. La masa de bun rămas (*Farewell*), oferită de ambasadorul Olandei la București (era o doamnă), în 1996, în onoarea ambasadorului Yaman Başkut, cu ocazia încheierii misiunii sale în România, acesta a declarat public că succesul misiunii sale se datorează și faptului că *a avut șansa de a colabora constructiv cu un om ca deputatul și profesorul Tasin Gemil, în folosul comunității turco-tătare din România*

și pentru dezvoltarea relațiilor prietenești dintre cele două state. Țin minte că printre invitații la acea cină se afla și cunoscutul ziarist și analist politic Bogdan Chirieac. Eu fusesem așezat la acea masă pe un loc onorant, la stânga gazdei, iar la dreapta ei se afla ambasadorul Franței.

Reluarea legăturilor cu patria străbună Crimeea

Imediat după căderea regimului comunist din România a fost posibilă și reluarea legăturilor dintre tătarii dobrogeni și cei din patria noastră istorică Cimeea. Printre foarte puținii care s-au încumetat să meargă atunci, la început, în Crimeea s-a aflat și prietenul Genan Bolat. De la el am aflat condițiile extrem de grele în care erau siliți să trăiască acolo tătarii reînțorși la vetrele strămoșești. După aceea, când condițiile de călătorie au devenit mai permissive, am organizat o vizită colectivă în Crimeea

Împreună cu regretatul cărturar Echrem Menlibai (din nefericire, ultimul președinte devotat și adevărat al UDTTMR) am inițiat și realizat prima vizită în grup a tătariilor din România în patria istorică Crimeea. Vizita a avut loc între 26 iulie și 3 august 1993, cu un autobuz închiriat de la o firmă de turism. Cei 35 participanți la această vizită și-au plătit în întregime toate costurile călătoriei. Între ei se aflau și soția mea, fiica noastră, Edis, sora mea, Nermin, și fiul ei, Erhan. După o noapte de odihnă în Odessa, am continuat drumul către Crimeea. Pe drum, am încercat să le spun participanților câte ceva despre geografia și istoria Crimeei. Din păcate, doi indivizi prost crescuți, Negeat și Cairi, amândoi din Valu Traian, mi-au făcut mereu șicane și au încercat să mă obstrucționeze ori de câte ori am dorit să fac ceva util tătariilor. Intenția lor era de a-mi știrbi meritele, în ideea de a-și pregăti astfel propria ascensiune în cadrul organizației. De altminteri, cei doi au fost permanent un factor de disoluție în UDTTMR, prin provocarea intenționată a certurilor, astfel încât oamenii valoroși care veneau în organizație să plece cât mai repede și terenul să rămână liber pentru ei. Din păcate, au reușit să îndepărteze masa tătariilor de organizație.

Cum am intrat pe pământul Crimeii, am oprit autobuzul, am coborât și am sărutat pământul străbunilor, după care Echrem Menlibai a făcut o scurtă slujbă religioasă. Ucraineanul de la firma parteneră de turism, care mergea în fața noastră, a fost atât de impresionat de gestul nostru, încât nu s-a putut

abține să nu-mi spună că *nu știa că tătarii sunt atât de mult legați de Crimeea și că acest popor este unul deosebit de tare, de vreme ce a putut păstra aceste sentimente în ciuda atâtor dușmăanii și a izolării*. Legătura sufletească cu Crimeea – pe care eu o denumesc *idealul crimeean* – a fost și la tătarii dobrogeni un factor național puternic de susținere a identității etnice. În această călătorie, tătarii aflați în acel autobuz reveneau pentru prima oară pe pământurile de pe care strămoșii lor fuseseră izgoniți cu aproape 150 de ani în urmă. După această primă vizită, călătoriile grupurilor de tătari dobrogeni în Crimeea au devenit tot mai frecvente și mai numeroase, ceea ce a fost desigur un factor favorizant pentru realizarea programului de renaștere națională. Numai că, din nefericire, iarăși forța brută rusească a pus capăt acestei legături firești, organice, prin reinvadarea Crimeei, în februarie-martie 2014.

Reîntâlnirea tătarilor noștri cu tătarii din Crimeea a fost deosebit de emoționantă. Deși despărțiți de atât de mulți ani, tătarii dobrogeni și cei din Crimeea, care reveniseră de curând din Asia Centrală, unde fuseseră deportați de Stalin, în 1944, au constatat repede că se înțeleg foarte bine, că împărtășesc aceleași valori culturale și aceleași sentimente naționale.

De fapt, noi ajunsesem în Crimeea fiind invitați la Congresul (*Qurultay*) tătarilor crimeeni, care s-a desfășurat în acele zile. Regretatul Echrem Menlibai și cu mine am luat cuvântul de la tribuna Congresului, în numele tătarilor din România. Erau delegații de tătari din multe țări, inclusiv descendenți ai dinastiei gheraide (veniți din SUA, Anglia și Noua Zeelanda), care a domnit în Crimeea timp de aproape 350 de ani. Întregul grup al tătarilor dobrogeni s-a întâlnit separat și cu celebrul dizident din perioada sovietică Mustafa Gemil Kırımoglu, președintele Parlamentului (*Medjlis*) Tătarilor din Crimeea. Tătarii dobrogeni l-au recunoscut pe dl. Mustafa Gemil Kırımoglu și ca lider al lor. Personal, am avut întâlniri și cu membri ai Comisiei de învățământ și cultură din Parlamentul tătar, cu care am discutat punctual problema învățământului în limba tătară și pe cea a răspândirii printre tătarii dobrogeni a cunoștințelor de istorie și cultură tătară. Răspunsul pe care l-am primit nu m-a mulțumit, dar aceasta era situația. Tătarii din Crimeea nu puteau să adopte alfabetul latin și nici să demareze învățământul de limbă, istorie și cultură tătară din pricina poziției obstructioniste a autorităților ucrainene. În final, am convenit că și tătarii din Dobrogea trebuie să învețe aceeași limbă maternă, adică tătara literară din Crimeea, să-și însușească aceleași cunoștințe de bază privind istoria și

cultura tătară. Urmău să fie folosite aceleași manuale elaborate în Crimeea, dar cele pentru Dobrogea trebuiau să fie revizuite și adaptate în România, potrivit legislației în vigoare. Am așteptat manualele din Crimeea, care, cel puțin până în 1996, când am fost îndepărtat din UDTTMR, nu au venit. Mai târziu, când a fost posibilă predarea aceleași limbi materne crimeene și în Dobrogea, au apărut veleitari locali, ca Enver Mamut și adepții săi, care pur și simplu au blocat acest proces firesc de învățare. Ei au susținut cu încăpățănare stupidă un alfabet separat pentru graiul tătar dobrogean, deosebit de cel din Crimeea, adică, au încercat să impună învățarea graiului tătar dobrogean neevoluat, în locul limbii tătare literare din Crimeea. Altfel spus, acești indivizi militau pentru izolarea comunității tătare din Dobrogea.

Îmi pun și acum întrebarea dacă acești oameni, care se credeau specialiști în limba tătară, au acționat într-un asemenea sens în mod inconștient sau conștient?!

Muzeul de istorie și civilizație tătară

Idea înființării unui *Muzeu de istorie și civilizație turco-tătară* a dobândit forma unui obiectiv punctual în Programul adoptat de prima Conferință pe țară a Uniunii Democrate Turce Musulmane din România, din 24 martie 1990. Cât am stat în UDTTMR, adică până în vara lui 1996, transpunerea în practică a acestei inițiative a fost practic imposibilă, pentru că atunci nu existau subvenții de stat pentru asemenea proiecte. Nu am reușit nici în demersurile mele insistente pe lângă instituții turcești și islamice, pe care am vrut să le cointeresez în repararea vechii clădiri a Seminarului Musulman din Medgidia și transformarea ei în *Muzeu/Centru de Cultură Turco-Islamică*. Iar după primirea subvenției anuale generoase de la Guvernul României, cei aflați atunci la conducerea UDTTMR nu erau câtuși de puțin interesați să facă asemenea cheltuieli. De fapt, cred că aceștia nici nu înțelegeau rostul unui muzeu.

Reamintesc și aici faptul că tinerii intelectuali tătari care au luptat și au făurit în Crimeea, în 1917, prima Republică din întreaga lume islamică și au elaborat prima Constituție cu adevărat democratică din toată lumea musulmană și nu numai, în care era proclamată și egalitatea femeilor cu bărbații, au dat dovadă și de un vizionarism admirabil, când au acordat întâietate *Muzeului Național Tătar* de istorie și civilizație, care a fost înființat în ziua de 21 oct. /3 nov. 1917, în Bağcesaray, cu mai bine de o lună înaintea

deschiderii primului Parlament tătar (*Qurultay*) (26 nov. /9 dec. 1917) și a proclamării Republicii Populare Tătare din Crimeea (13/26 dec. 1917). Eroul național tătar Noman Çelebi Cihan (ucis de bolșevici, la 23 febr. 1918), președinte al Guvernului democrat tătar din Crimeea, a explicat această întâietate dată muzeului prin ideea că „*cei vii trăiesc datorită celor morți*”, în sensul că cei în viață trebuie să asigure dăinuirea moștenirii istorice și să aducă la îndeplinire misiunea lăsată de înaintași. Cei care s-au insinuat ca lideri ai tătarilor din România, după 1995-1996, au fost incapabili să înțeleagă asemenea comandamente ale evoluției istorice. Ei nu puteau să depășească nivelul dansului și cântecului, care este util, dar nu îndeajuns, mai cu seamă în cazul tătarilor dobrogeni. Iată, de 25 de ani, acești lideri tătari cheltuiesc an de an sute de mii de euro din subvenția de stat pentru așa-zisul *Festival internațional al cântecului și dansului turco-tătar*. Or, cu acești bani putea fi clădit, dotat și pus în funcțiune, de mult timp, un *Muzeu de istorie și civilizație tătară*, care era de natură nu numai să susțină durabil identitatea tătară, ci să fie în același timp și o sursă permanentă de imagine pozitivă pentru tătari, dat fiind numărul turiștilor care vin în Constanța. Cineva spunea cu cinism: *pentru a nimici un popor sau o comunitate este de ajuns să le impui conducători incapabili, inculți și obtuzi*.

Cu toate acestea, nu am renunțat la această idee, pe care o găsesc fundamentală pentru apărarea și dezvoltarea identității și conștiinței naționale a tătarilor din România. Am vorbit pe îndelete despre acest subiect cu vechiul și bunul meu prieten dr. Ernest Oberländer-Târnoveanu, directorul general al Muzeului Național de Istorie al României. Domnia Sa a demonstrat multă înțelegere și, cu ocazia lansării ed. a II-a a cărții mele „*Tătarii. Relații cu otomani și români*”, organizată de *Asociația Saladin Agiacai*, la Mamaia, în ziua de 8 octombrie 2022, a anunțat public că are în vedere înființarea la Constanța a unui Muzeu al Tătarilor, ca secție a MNIR. Împreună, am încercat să găsim omul potrivit, în măsură să conducă acest proiect. Din păcate, tătarul pe care am vrut să-l promovez în această funcție onorabilă nu a corespuns așteptărilor și s-a eschivat. Încercăm acum să încredințăm această misiune științifică și organizatorică, într-adevăr dificilă, unui cercetător consacrat, care are deja unele reușite în domeniu. Nădăjduiesc ca în final, adică până la sfârșitul vieții mele, voi fi reușit să realizez acest obiectiv major al Programului de Renaștere Națională a Tătarilor. Sper ca străduințele în acest sens să nu fie blocate chiar de către cei care s-au (auto)impus la conducerea „*tătărimii*”, așa cum, din păcate, s-a întâmplat până acuma de atâtea ori.

Capitolul X.

Cel dintâi deputat al tătarilor în Parlamentul României

Așa cum am arătat mai înainte, inițiasem un amendament la proiectul Legii Electorale, potrivit căruia organizațiile minorităților naționale legal constituite aveau să fie reprezentate de câte un deputat în Parlamentul României. Am reușit să includ acest amendament în corpul Legii Electorale aprobat de CPUN. La Conferința Națională a UDTMR, din martie 1990, fusesem desemnat primul pe lista candidaților la alegerile parlamentare din mai 1990. Obținând 8600 de voturi, am fost validat ca deputat. Eram primul reprezentant oficial al tătarilor în Parlamentul României. Dar, nu eram primul tătar sau turco-tătar în Parlamentul României. Au fost tătari și turci deputați și chiar senatori, imediat după primul Război Mondial și până la perioada dictaturilor, adică timp de aproape două decenii. Nu știu însă dacă au fost deputați turci sau tătari și în Marea Adunare Națională a României comuniste? Nu cred că au fost, pentru că turco-tătarii intrau atunci în categoria nenominalizată de „și alte naționalități conlocuitoare”. Deputații și senatorii turco-tătari sau, mai bine zis, de credință musulmană (și dr. Ibrahim Themo a fost senator – averescan, mi se pare – și era albanez) reprezentau însă diferite partide politice românești, în primul rând PNT. Ei nu s-au ocupat decât subsidiar de problemele specifice comunității turco-tătare. Doar marele muftiu (*başmüftü*), adică șeful cultului musulman din România, care a fost o vreme senator de drept, a avut această datorie, dar nu cred că a făcut mare lucru nici el în acest sens, dat fiind faptul că, înainte de toate, nu stăpânea bine limba română, apoi nu era încă familiarizat cu viața

politică românească. În schimb, avocatul Selim Abdulachim (1886-1943), de origine tătară, s-a evidențiat, în cele trei mandate de deputat țărănist, cu o activitate prodigioasă, mai cu seamă în susținerea materială a elevilor și studenților nevoiași turco-tătari. Dar, turco-tătarii nu și-au creat propria organizație politică, așa cum au făcut ungurii, germanii sau evreii din România în perioada interbelică. Vina aparține desigur liderilor de atunci, care nu au reușit să înțeleagă sensul evoluției istorice. Un studiu privind activitatea parlamentarilor musulmani din România ar fi desigur interesant și nu ar cere o specializare deosebită, ci doar răbdarea de a parcurge cu atenție filele volumelor de Dezbateri Parlamentare și ale tomurilor Monitorului Oficial, desigur și ziarele timpului.

În cartea mea deja menționată de mai multe ori, „Pe drumurile istoriei”, am făcut referiri ample la activitatea mea parlamentară, astfel că nu cred că este necesar și aici să revin la această chestiune. Voi puncta doar prioritățile mele parlamentare și măsura în care am reușit să le realizez. Nu voi face apel la probe documentare în acest sens, deoarece ele au fost expuse din belșug în cartea citată.

Obiectivul meu primordial și permanent a fost îmbunătățirea imaginii tătarilor, care era deteriorată printr-o campanie acerbă și sistematică promovată secole la rând de biserică, îndeosebi de cea catolică. Am arătat mai înainte cauzele istorice și ideologice ale acestei acțiuni de lungă durată.

Prioritățile primului deputat al tătarilor

Ca cel dintâi reprezentant oficial al tătarilor în cel mai înalt forum al țării, eram pe deplin conștient de faptul că și prin exemplul meu personal puteam să cotribui la formarea acestei imagini de ansamblu. Mai întâi, trebuia să câștig prestigiu personal, prin comportament și activitate. Ieșirile mele în public trebuiau să mă facă cunoscut mai întâi ca om de știință și cultură, apoi ca un cetățean român loial, preocupat deopotrivă de binele țării și de cea a comunității etnice pe care o reprezentam. Calitatea umană și profesională ridicată a parlamentarilor din prima legislatură, numită pe drept Adunarea Constituantă (1990-1992), mi-a fost de un real folos în acest sens. În scurt timp, am reușit să câștig respect în grupul nostru parlamentar, în comisia de specialitate și în cercurile politice apropiate. Spre deosebire de

poziția UDMR și a reprezentărilor altor minorități naționale (armean, german, de pildă), eu am susținut de la bun început ideea că deputații minorităților naționale nu se pot situa în opoziție, ci trebuie să fie de partea Guvernului, dar cu condiția ca acesta să respecte principiile democrației, inclusiv și îndeosebi drepturile minorităților naționale. În acest sens a fost și cuvântarea mea de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1990, care mi-a sporit și prestața parlamentară. Întreaga mea activitate de parlamentar (și de neparlamentar) a fost subsumată mai întâi intereselor generale ale țării, apoi problemelor specifice ale turco-tătarilor. În cei șase ani cât am fost în Parlamentul României, numele și cuvântul meu au fost respectate și ascultate.

Revigorarea conștiinței naționale a tătarilor din România a fost un alt obiectiv pe care l-am urmărit cu obstinație ca reprezentant al comunității. În acest sens, am considerat religia, învățământul și cultura de însemnătate fundamentală. Așa se explică și acțiunile mele insistente în aceste domenii, încă de la început.

Desigur, problemele curente ale organizației (UDTTMR) și ale membrilor ei erau permanent în atenția mea și căutam să le rezolv, în măsura posibilului, prin mijloacele parlamentare pe care le aveam în mod legal la dispoziție.

Vreau să precizez însă și faptul că nu m-am considerat niciodată numai un reprezentant al tătarilor în Parlamentul României, ci și al turcilor, care deși au avut un reprezentant propriu, acesta nu era recunoscut de mulți turci, care preferau să-i reprezint eu. O vreme i-am reprezentat, dar neoficial, și pe albanezi, chiar la rugămintea scrisă a președintelui organizației acestora, istoricul Gelcu Maksutovici.

În același timp, considerându-mă parte a corpului academic, am acționat efectiv ca reprezentant al Academiei Române și al învățământului superior românesc, în primul rând al nou înființatei Universității Ovidius din Constanța. În cei șase ani cât am fost deputat, am avut grijă ca bugetul Academiei Române să fie la nivel corespunzător, iar legile adoptate să fie favorabile cercetării științifice și învățământului universitar.

Nu pot să omit nici dimensiunea externă a activității mele parlamentare, dat fiind faptul că am fost unul dintre membrii activi ai primelor delegații permanente române la două organisme parlamentare internaționale importante: Adunarea Parlamentară a NATO și Adunarea Parlamentară a Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră (APOCEMN).

Reprezentarea minorităților naționale în Parlamentul României era un act istoric fără precedent. Mă bucur și mă mândresc – cum am arătat mai înainte – că am contribuit personal la realizarea acestui act istoric. Sunt sigur că reprezentarea largă a minorităților naționale în Parlamentul României a avut efecte pozitive importante în planul stabilității politice interne și în procesul integrării euro-atlantice a țării noastre. Tensiunile interetnice erau la ordinea zilei în prima jumătate a anului 1990. Cea mai însemnată minoritate națională din România, cea maghiară, se organizase rapid (25 decembrie 1989) în Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) și începuse să-și promoveze răspicat obiectivele naționale. Românii din Transilvania, în primul rând, au fost și ei repede organizați, mai întâi într-o asociație antimaghiară „Uniunea Vatra Românească”, apoi și în partide naționaliste, chiar extremiste, ca: Partidul Unității Naționale Române (PUNR), Partidul România Mare (PRM) ș.a. S-a ajuns și la regretabila confruntare violentă româno-maghiară de la Tg. Mureș, din martie 1990. Situația putea să degenereze cât se poate de grav. Intrarea reprezentanților UDMR și ai altor minorități naționale în Parlamentul României a detensionat mult relațiile interetnice pe plan intern și a proiectat o imagine luminoasă României în lumea democratică apuseană. Confruntarea dintre partidele (ultra)naționaliste românești și UDMR nu a încetat, dar s-a mutat din stradă în Parlament.

La primele alegeri democratice, din 20 mai 1990, Frontul Salvării Naționale a obținut 66,31% și pe locul doi s-a situat... Uniunea Democrată Maghiară din România, cu 7,23% (991 601 voturi), pe când Partidul de Uniune Națională a Românilor din Transilvania (viitorul PUNR) a obținut doar 2,12% (290 875 voturi), situându-se pe locul șase. În același timp, au intrat în Parlamentul României și reprezentanții a 11 minorități naționale, între care și eu, din partea Uniunii Democrate Turce Musulmane din România (8600 voturi). Ceilalți deputați din Grupul parlamentar al minorităților naționale (altele decât cea maghiară) reprezentau: Forumul Democratic al Germanilor – 38 768 voturi, Uniunea Democrată a Romilor – 29162 voturi, Comunitatea Lipovenilor – 17974, Uniunea Ucrainenilor – 16179, Uniunea Democratică a Sârbilor – 9095, Uniunea Ellenă – 4932, Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor – 4584, Uniunea Bulgară din Banat Asociația Culturală Bulgară – 3451, Uniunea Polonezilor din România „Dom Polski” – 2372 și Uniunea Armenilor – 399 voturi. Ulterior, a intrat în

Parlament, aproape prin forță, și reprezentantul Uniunii Minoritare Etnice Turce, care obținuse doar 24 voturi. Erau, în final, 12 deputați reprezentând tot atâtea organizații legale ale minorităților naționale, care au constituit un grup parlamentar separat. UDMR avea două grupuri parlamentare: în Camera Deputaților – 29 mandate și în Senat – 12 mandate. În total, minoritățile naționale din România erau reprezentate în Parlamentul României de 53 de parlamentari, ceea ce însemna mai mult de 10% din întregul Parlament al României (387+119 mandate). Sigur, nu ținem cont aici de parlamentarii aparținând minorităților naționale care fuseseră aleși pe listele partidelor politice. Între aceștia se afla și un tatar, ales pe listele FSN, ing. Cantimir Gafar, directorul general al unei mari întreprinderi din Tulcea, S.C. Ferom S.A.

În grupul nostru parlamentar atmosfera a fost de la început de bună înțelegere, deși pe parcurs au apărut și unele tensiuni, relațiile amiabile au continuat să fie caracteristice. Primul nostru lider de grup a fost deputatul lipovean Andrei Echim; în legislatura a doua, funcția a fost preluată de Varujan Vosganian, care a lăsat-o apoi moștenire altui deputat armean, Varujan Pambuccian. Acesta se află în Parlament de aproape 30 de ani și tot de atâția ani este liderul grupului minorităților naționale. Armenii l-au reales și îl sprijină pentru că i-a reprezentat cu mult folos, mai ales în planul imaginii publice. Ca și evreei, armenii își respectă și își promovează valorile. Bravo lor! În schimb, tătarii se grăbesc să dea în cap acelora dintre ei care reușesc să se ridice cât de cât deasupra celorlalți. Aici se vede diferența de cultură și civilizație.

În raporturile grupului nostru cu cele ale UDMR a existat, cum era și firesc, o bună cooperare, ceea ce nu a însemnat însă niciodată o subordonare, deși colegii maghiari au încercat să facă așa ceva, cel puțin la început. În 1990, liderii UDMR, în primul rând, Domokos Geza și Kiraly Karoly, au promovat cu obstinație proiectul Ligii/Federației Minorităților Naționale din România, paralel cu proiectele Statutului și Legii Minorităților Naționale, ca și cu cel privind înființarea unui Minister al Minorităților Naționale. Mărturisesc că m-am opus categoric proiectului Ligii (Federației), deși regretatul Domokos Geza, pe care îl cunoșteam de mult și îl stimam, a încercat în mod repetat să mă convingă să accept propunerea, oferindu-mi chiar funcția de președinte al Ligii. I-am spus sincer că nu dorim să ne subordonăm UDMR, deoarece multe din obiectivele acesteia nu se regăsesc în obiectivele noastre. Liga menționată nu s-a constituit efectiv și curând a fost dată uitării.

În schimb, UDMR a insistat mereu pentru cooperare parlamentară strânsă, propunere față de care eu am fost mereu rezervat. Eram de părere că minoritățile naționale trebuie să-și limiteze obiectivele numai la apărarea și dezvoltarea identității și conștiinței naționale, ceea ce însemna, învățământ, cultură și religie. Ori, realizarea unor asemenea obiective nu se putea face decât cu ajutorul guvernului, adică cu sprijinul partidului aflat la putere. Organizațiile minorităților naționale nu se puteau situa nicidecum în opoziția politică, deoarece ele nu aveau în obiectiv câștigarea puterii, așa cum era cazul partidelor politice. Aveam deseori asemenea discuții atât în grup, cât și în întâlnirile la care ne invitau atunci cei de la UDMR. Din această cauză, relațiile mele cu unii lideri ai UDMR nu au fost dintre cele mai bune, deși între ei erau și oameni cu care aveam raporturi din cele mai cordiale, ca: Ludovic Demeny, György Frunda, regretatul Verestoy Attila, Eckstein-Kovacs Peter, Kerekes Karoly, Nagy Benedek ș.a. Păstrez și acum bune legături cu unii dintre ei. Îmi aduc aminte de reîntâlnirea mea de la Baku, în octombrie 2003, cu regretatul Tokay György și Ervin-Zoltan Székely, care veniseră acolo ca trimiși ai Parlamentului României, în calitate de observatori la alegerile prezidențiale din Republica Azerbaidjan. Aceștia au ocupat și înalte funcții guvernamentale, iar Tokay György a fost numit apoi ambasadorul României într-o țară baltică. I-am invitat la masă, prilej cu care i-am reamintit lui G. Tokay, într-un mod cât se poate de prietenesc, și de o întâlnire la sediul UDMR din București, care avusese loc într-o seară de iarnă, de pe la începutul anilor 1990. Fusese invitat tot grupul nostru parlamentar de liderul grupului UDMR din Camera Deputaților, care era, cred, chiar G. Tokay. Se încerca din nou atragerea membrilor grupului nostru de partea opoziției politice din Parlament, unde se situase UDMR de la bun început. În cuvântul meu din cadrul acelei întâlniri, susținusem ideea că minoritățile naționale nu au nici un interes să fie în opoziție; dimpotrivă, ele trebuie să fie mereu de partea puterii, dar cu condiția ca aceasta să fie una democratică. Am fost criticat, chiar sever, atât de către unii colegi (armean, german, ucrainean), cât mai ales de G. Tokay și alți câțiva deputați maghiari. Dar, în 1996, UDMR a intrat la guvernare și nu s-a mai dezlipit după aceea de putere, fiind la guvernare inclusiv cu foștii FSN-iști. *Ați făcut exact ce spusesem eu mai înainte*, i-am atras atenția lui G. Tokay, la Baku. El a fost nevoit să recunoască că, într-adevăr, ar fi trebuit să facă acest pas încă din 1990, ceea ce ar fi înlesnit realizarea mai devreme a unor obiective ale organizației.

În aceeași ordine de idei, opoziții mei tătari se prevalau și ei de această poziție a mea, apropiată de puteri de atunci, pentru a mă ataca în toate felurile, ca: „vândut FSN-ului”, „cripto-comunist”, „emănățel” (apropos de calificativul „emanatul” atribuit dlui. Ion Iliescu) etc.

Din păcate, nu am o evidență exactă a activității mele parlamentare, nici măcar a luărilor mele de cuvânt în plenul Camerei Deputaților și în cel al celor două Camere reunite. Nu m-am gândit să fac așa ceva, căci nu cantitatea era atunci preocuparea mea. Dar, unii dintre succesorii mei pe linie politică, chiar apropiați sufletește, au încercat să-mi subestimeze activitatea parlamentară, apelând la cantitate. Nu știu de ce, pe site-ul Camerei Deputaților figurez doar cu câteva luări de cuvânt în plen. În realitate, cred că stau destul de bine și la cantitate, având peste 70 de cuvântări în plen, peste 1000 în comisii și peste 100 la reuniuni internaționale, inclusiv și îndeosebi parlamentare, fără a pune la socoteală și inițiativele legislative, despre care am scris în mod concret în aceeași carte mai sus pomenită. Am publicat acolo multe din cuvântările și intervențiile mele de la tribuna Parlamentului României, adică acele luări de cuvânt pe care le-am găsit scrise în arhiva mea personală. Sunt și altele pe care le-am prezentat oral, dar sunt înregistrate în stenograme, dar pe care nu le-am căutat.

Voi puncta doar unele momente, care mi s-au părut importante sau interesante din activitatea mea parlamentară.

„Noaptea care a zguduit Constituția”

La 21 noiembrie 1991, Adunarea Constituantă a adoptat, cu 414 voturi pentru, noua Constituție a României. Iar la 8 decembrie 1991, Constituția a fost aprobată prin referendum, de către 2/3 din cetățenii cu drept de vot ai țării.

Tezele Constituției au fost date publicității la 13 decembrie 1990, iar dezbaterile propriu-zisă a proiectului de Constituție în Adunarea Constituantă, adică în ședințele reunite ale celor două camere, a început la 13 februarie 1991.

Vreau să precizez faptul că, în toată perioada cât am deținut mandatul de reprezentant al tătarilor în Parlamentul României (1990-1996), am informat săptămânal conducerea centrală a UDTTMR și comitetele filialelor

din București și Constanța, iar frecvent și comitetul filialei din Medgidia, despre problemele aflate la ordinea zilei în Parlament și la Guvern. Am menținut permanent legătura cu președintele UDTTMR, informându-l la timp despre acțiunile mele din Parlament. Constituise și un grup de tineri tătari, numiți pompos „consilieri ai deputatului”, cu care aveam, de două ori pe lună, dezbateri pe teme de politică internă și externă. Scopul era să-i obișnuiesc cu înțelegerea și evaluarea situației politice din țară și din lume, precum și cu regulile de protocol. Doar unul singur dintre aceștia a ajuns deputat, dar și acesta din pură întâmplare. Așadar, toate inițiativele și reacțiile mele oficiale au avut întotdeauna girul conducerii organizației pe care o reprezentam. Așa am considerat eu că este corect să procedez, ceea ce nu înseamnă însă că și partenerii mei tătari s-au comportat întotdeauna la fel.

La 9 ianuarie 1991, la sediul central al UDMR din București a avut loc o întâlnire între grupul nostru parlamentar și cel al maghiarilor, în legătură cu Tezele Constituției. Colegii maghiari au încercat să ne convingă să susținem poziția lor de contestare a principiului statului național unitar și indivizibil, care era un principiu fundamental al noii Constituții. Deși unii colegi din grupul nostru au înclinat înspre susținerea UDMR, eu am reargumentat interesul minorităților mici de a nu se implica în dispute politice majore. În final, grupul nostru nu a fost de partea UDMR în această chestiune. I-am informat și pe tătari despre principalele idei din Tezele Constituției și despre amendamentele UDMR. Poziția mea a fost susținută de toți cu cei cu care am vorbit, în sate și orașe.

În ședința din 13 martie 1991 a Adunării Constituante am avut o luare de poziție, considerată importantă, la alin. 4 din teza 9, care interzicea și pedepsea incitățile la exclusivism și separatism național, etnic și lingvistic. Declarând această formulare echivocă și de natură să ducă la confuzii și interpretări nedorite, am propus reformularea alineatului în felul următor: Sunt interzise de lege defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război, ura națională, rasială și religioasă, incitarea la discriminare etnică, la violență publică, precum și manifestările indecente, obscene, contrare bunelor moravuri. De asemenea, la teza 15 susțin varianta eliminării motivului de neconstituționalitate privind partidele care s-au constituit în exclusivitate pe criterii etnice și religioase sau lingvistice, deoarece, în caz contrar, această interdicție ar însemna practic eliminarea minorităților naționale din viața politică a țării... Constituția actuală este dovada că s-a ținut seama de această intervenție a mea.

În ședința din ziua de 8 octombrie 1991, Adunarea Constituantă s-a confruntat din nou cu o problemă spinoasă, de această dată era vorba de introducerea învățământului religios în școală. Erau unii, ca dl. Petre Țurlea, care erau împotriva educației religioase, ceea ce a provocat discuții aprinse. Am ajuns și eu la tribună, chiar repetat. În cele din urmă, art. 32, alin. 7, teza a II-a a fost aprobat aproape cu unanimitate de voturi (doar 11 împotriva și 1 abținere), în forma: „Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor fiecărui cult”.

Dar, în ziua de 18 noiembrie 1991, seara târziu, exact în ajunul votului final la Constituție, un grup mare, de 112 parlamentari, majoritari din FSN, printre care și unii, chiar proeminenți, din Constanța, au pus la cale o lovitură de forță, încercând să modifice în ultima clipă nu numai în mod nedemocratic, ci și ilegal, hoșește, un articol foarte important din proiectul deja aprobat pe articole al Constituției.

Presa a vuit în acele zile. „Adevărul” din 20 noiembrie 1991 a titrat inspirat: „Noaptea care a zguduit Constituția”. În același ton au fost și alte ziare mari. Este adevărat, uneltorii mizaseră pe efectele surprizei și, mai ales, ale neatenției. Vârf de lance al acestei lovituri perfide a fost, din păcate, un istoric – același Petre Țurlea. Începuseră discuțiile formale legate de propunerile de îndreptări strict gramaticale făcute de o comisie specială condusă de renumitul lingvist acad. Ion Coteanu, senator FSN. La punctul 17 al listei de propuneri, referitor la art. 30, alin. 7 al proiectului de Constituție, P. Țurlea a propus, sub aparența unei corijări convenționale, eliminarea celui de-al doilea cuvânt din sintagma „*separatism teritorial*”. Nu era vorba însă aici de o modificare pur redacțională, cum erau cele propuse de Comisia Coteanu, ci una de fond, de natură să afecteze însăși substanța democratică a Constituției României. Aceasta a fost poziția mea, pe care am argumentat-o în cuvântul meu, de a doua zi, de la tribuna Adunării Constituante.

Au fost mulți parlamentari care, imediat și mai ales la banchetul care a urmat aprobării Constituției, mi-au mulțumit, unii chiar m-au îmbrățișat, pentru faptul că le-am deschis ochii înainte de a face o mare greșală. Vicepreședintele Camerei Deputaților, Ionel Roman (FSN) a apreciat chiar de la tribuna Parlamentului că „argumentele dlui. Gemil Tahsin sunt foarte bine formulate”. Iar amicul meu Ioan Mihut, deputat FSN, care m-a susținut și de la tribuna Parlamentului, mi-a spus cu multă satisfacție că însuși dl. Petre Roman și-ar fi schimbat părerea după intervenția mea și ar fi declarat: „Dacă

Gemil este împotriva amendamentului, înseamnă că acesta este o absurditate". În cele din urmă, grupul majoritar FSN a decis că trebuie respectat regulamentul și că o chestiune de fond, cum era aceasta, nu poate fi repusă la vot. Dar, au fost și destui parlamentari care m-au dușmănit din această cauză. Unul dintre ei a fost și senatorul Gheorghe Dumitrașcu, care mi-a spus printre dinți: „*Kardeşim (Fratele meu – în turcă), nu am să te iert niciodată!*”. Cum am mai spus, în ziua de 21 noiembrie 1991, Constituția României a fost aprobată de 414 parlamentari, 95 au fost contra și unul a absentat (Karoly Kiraly).

Atacuri și contraatacuri

Au fost și atacuri directe, din fericire prin mijloace democratice, la adresa comunității pe care o reprezentam în Parlament.

La 24 aprilie 1991, deputatul armean Varujan Vosgianian a folosit înalta tribună a Parlamentului României pentru a face declarații antiturce și de a cere, nici mai mult nici mai puțin, ca România să condamne în mod oficial Turcia, pentru așa-zisul „genocid armean” din 1915. Această problemă conflictuală dintre Armenia și Turcia este veche, dar ea era adusă acum pentru prima oară în Parlamentul de la București, pentru a implica România într-o chestiune ce nu avea legătură cu ea.

Dar, când Varujan Vosgianian a rostit acest discurs, eu mă aflam tocmai în Sudan, la Khartum, la o Conferință islamică internațională. Am aflat de acest atac abia la începutul lunii mai, când m-am reîntors în țară. Întreaga conducere a UDTTMR și mulți tătari și turci din Dobrogea și București erau revoltați împotriva acelei cuvântări a lui V. Vosgianian și mă așteptau cu nerăbdare ca să-i dau acestuia replica cuvenită. Nimeni nu a făcut nici cel mai mic gest de protest. Toți m-au așteptat pe mine. Aceeși pasivitate care ne macină și acum. Am primit multe telefoane în acest sens; unii chiar m-au certat că trebuia să stau în Parlament și să reacționez imediat, în loc să umblu prin țări îndepărtate. După ce m-am documentat temeinic, m-am înscris pe lista vorbitorilor, așteptând să fiu programat. Rândul la tribuna Parlamentului mi-a venit în ședința din ziua de 13 mai 1991, când am rostit o replică categorică, în care respingeam acuzația de genocid și atacul nedrept care viza și comunitatea turco-tătară din România.

Această poveste este veche și continuă să fie adusă în actualitate, ca un mijloc de presiune. Era prima luare importantă de poziție în România față de acest așa zis „genocid”, de care armenii au făcut mereu caz, fără să primească nici cea mai mică replică, cel puțin în România. Discursul meu pur și simplu i-a bulversat pe liderii armeni, ceea ce se poate observa și din declarațiile făcute la conferința de presă pe care au organizat-o special după cuvântarea mea. Nu vreau să reiau și aici explicațiile ample pe care le-am dat în aceeași carte, pe care am publicat-o în 2019, despre această chestiune. Dar, indiferent de adevăr, armenii sunt susținuți, pe față și pe ascuns, de aproape toată lumea creștină. Mentalitatea cruciată nu a dispărut și nu cred că va dispărea!

În aceeași vreme, s-a iscat, parcă din senin, un atac perfid și împotriva tătarilor din orașul Năvodari. În fapt, ziarul dobrogean „Cuget liber” a inflammat o problemă locală curentă, prezentând-o drept „Războiul geamiei” din Năvodari. Ziarista Rada Stoian de la acest cotidian a publicat un serial de articole incendiare pe această temă, care erau cât pe ce să provoace un conflict interetnic, cu implicații internaționale grave. Ba, mai mult, în ediția din 2 iulie 1991 a aceluiasi cotidian, această ziaristă amenința încă din titlu că „Revenim (și vom reveni până ce lucrurile se vor limpezi)”. Chestiunea a căpătat proporții neașteptate, prin publicarea într-o influentă revistă a acelor vremuri, „Expres”, din 16-22 iulie 1991, a articolului „O nouă secție a Combinatului Petrochimic Năvodari? O MOSCHEE DE 43 MILIOANE LEI”, sub semnătura lui Dan Mihăescu, un fiu de ziarist de la „Scînteia”. Articolul avea ca subtitlu un anunț de-a dreptul alarmant: „La Năvodari se profilează un adevărat război între creștini și mahomedani care amenință să-i confere acestui oraș, fără istorie, celebritatea funestă a Beirutului sau Belfastului”. Sub condeiful nestăpânit al lui Dan Mihăescu, mica problemă de la Năvodari dobândise proporții apocaliptice, în care erau implicate state și guverne, în primul rând Guvernul României și prim-ministrul Petre Roman, dar și ayatollahul Khomeyni (!). Ajunsă la acest nivel în presa românească, era de așteptat ca problema să atragă și atenția jurnaliștilor din străinătate. Primii ziariști străini care au ajuns la Năvodari au fost cei din Budapesta...

De bună seamă, eram la curent cu evoluția problemei. Regretatul N. Tuleu, președintele filialei locale a UDTTMR, mă informase din timp în legătura cu turnura pe care o luase o chestiune obișnuită de amenajere a unui cimitir și de clădire a unei geamii locale. Am fost de câteva ori la Năvodari, am vizitat locurile cu pricina, am stat de vorbă cu oamenii. Locatarii români

erau nemulțumiți nu atât de vecinătatea cu o moschee, cât mai mult de faptul că pierdeau astfel garajele și micile grădini de zarzavat pe care le improvisaseră pe acele locuri. Ei au fost cei care au protestat și au informat presa. În ziua de 12 iulie 1991, am mers la Năvodari împreună cu președintele de atunci al UDTTMR, regretatul Echrem Menlibai, pentru a discuta cu locuitorii recalcitranți și cu primarul local. Acesta din urmă și-a arătat toată bunăvoința pentru o doleanță, pe care o considera cât se poate de firească, a comunității musulmane. Cum locuitorii creștini se radicalizau după articolele iresponsabile din „Cuget liber”, am pus problema și în Comisia de specialitate a Camerei Deputaților, care a hotărât constituirea unei comisii speciale, formată din mine și din deputatul constănțean Ioan Turlacu, care să analizeze situația la fața locului și să informeze Parlamentul României. Am publicat și o replică categorică în nr. 30 (79), din 30 iulie-5 august 1991, al publicației „Expres” din București, intitulată *Cine vrea „război” în Năvodari?*

Ziarista Rada Stoian de la „Cuget liber” nu s-a lăsat. În ediția din 20 august 1991 al acestui cotidian, ea a publicat, chipurile, o replică la replica mea, cu un titlu voit provocator „Când minciuna e libertatea voastră, și nu libertatea o minciună!”. Într-un limbaj și gândire de țată naționalist-șovină, această cucoană și-a permis să conteste afirmațiile mele, fără să aducă însă vreo probă.

Dar, erau și ziariști cu bun simț și profesioniști adevărați, ca dl. Silviu Achim, care a fost receptiv la argumente și a publicat în „Adevărul”, din 07 august 1991, un articol temeinic pe aceeași temă, intitulat „Happy-end la un război imaginar”, care pune punct acestei probleme artificial inflamată.

În slujba Academiei Române

A doua mea cuvântare în calitate de membru al Parlamentului României, cea din 7 noiembrie 1990, a avut ca temă cercetarea științifică și însemnătatea întăririi autonomiei Academiei Române. Așadar, de la bun început am fost preocupat de problematica mediului academic în care mă formasem și în care mă simțeam în largul meu. O altă ocazie pentru a promova interesele cercetării științifice a fost la dezbaterile proiectului de Lege privind organizarea ministerelor.

Așa cum probează Monitorul Oficial, la 18 aprilie 1991, am intervenit de două ori de la tribună pentru apărarea poz. 39, 40 și 41 din proiectul de lege,

pe care le propusesem în Comisie, cu susținerea Academiei Române și a Departamentului Științei din Ministerul Învățământului, privind organizarea doctoratului în institutele de cercetare științifică, precum și pentru suplimentarea anuală a bugetului Academiei Române cu suma de patru miliarde de lei pentru granturi de cercetare. Amendamentele mele fuseseră atacate de către prof. univ. dr. Ion Hopulele, deputat FSN de Iași. Acesta a obținut însă un singur vot, cel propriu. În aceeași seară, la dineul de la Palatul Cotroceni, organizat în onoarea Președintelui Franței, François Mitterand, m-am întâlnit cu acad. Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române, și acad. Nicolae Cajal, vicepreședinte al Academiei Române și senator FSN, care s-au interesat de soarta amendamentelor pomenite. De bună seamă, s-au bucurat de rezultatul votului și m-au felicitat în numele Academiei Române.

Vreau să relev și o altă reușită parlamentară cu care, de asemenea, mă mândresc. Este vorba de intervenția mea din plenul Camerei Deputaților, din 20 decembrie 1991, în legătură cu proiectul de lege pentru acordarea de îndemnizații viagere membrilor Academiei Române. Proiectul de lege era inițiativa academicienilor Nicolae Cajal și Ion Coteanu, amândoi senatori FSN la acea dată. Din păcate, nu am la îndemână textul intervenției mele publicat în Monitorul Oficial, ci doar însemnarea din caietul meu. În cuvântul meu am reamintit condițiile materiale mizerabile în care fusese lăsată să trăiască și elita intelectuală a țării în perioada comunistă. Cred că, în acest sens, m-am referit și la cazul concret al astrofizicianului Nicolae Patraulea, membru corespondent al Academiei Române, care a fost nevoit să dea meditații elevilor de liceu, pentru a procura banii necesari traiului zilnic. Cum am menționat (cred, în cap. I) acad. Nicolae Patraulea și soția sa Monica erau prietenii de familie ai unchiului meu Omer și ai soției sale Aurica. Am propus ca această îndemnizație viageră să fie de 60% pentru membrii corespondenți și de 80% pentru membrii titulari ai Academiei Române, din salariul brut al unui cercetător științific gradul I (inițiatorii propuseseră 40% și, respectiv, 60%). Amendamentul meu a fost aprobat (doar cu 1 vot contra și 2 abțineri) de plenul Camerei Deputaților. Legea este valabilă și astăzi, dar cred că nimeni nu mai știe că am avut o contribuție însemnată la îmbunătățirea și aprobarea ei. În orice caz, academicianul Nicolae Cajal m-a onorat cu prietenia Domniei Sale, până la sfârșit, ceea ce a fost de ajuns pentru mine.

În aceeași ordine de idei, se cuvine să mă refer și la intervențiile mele, de asemenea cu rezultate bune, din 23 iunie 1992 (M. O. nr. 126, part. II),

legate tot de problemele Academiei Române. Acum era vorba de institutele de cercetare științifică ale Academiei Române, între care și Institutul de istorie Nicolae Iorga, pe care l-am numit mai înainte „Nava amiral” a istoriografiei române”. Am propus la proiectul Legii bugetului introducerea unui amendament, care să permită acestor institute să facă venituri suplimentare din prestări de servicii, măcar pentru a putea cumpăra rechizitele necesare. În a doua mea intervenție din acea ședință am precizat faptul că *„această propunere nu am făcut-o numai în nume personal, ci în numele câtorva institute ale Academiei. Aceste institute ale Academiei sunt într-o situație financiară jenantă la ora actuală. Nu își pot procura – vă spun – nici măcar hârtia de scris de care au nevoie”*. Bugetul repartizat era încă insuficient.

Mărirea bugetului Academiei Române a fost un obiectiv constant al activității mele de parlamentar. Am reușit să măresc an de an acest buget, astfel că la sfârșitul mandatului meu, bugetul repartizat Academiei Române era satisfăcător. Îmi aduc aminte că la discutarea bugetului pe anul 1996, spre surprinderea mea și a întregii Comisii permanente de specialitate, reprezentanta (era o doamnă) Academiei Române a declarat că nu este nevoie de suplimentarea bugetului acesteia, suplimentare pe care o cerusem eu, la rugămintea Secretarului General al Academiei Române, iar colegii din Comisie erau gata să o aprobe. Nu am înțeles nici până acum această atitudine de servilism din partea unei persoane care reprezenta acolo cel mai înalt forum științific și cultural al țării. Trebuia măcar să fiu anunțat din timp.

Ar fi cred interesant un studiu privind activitatea parlamentarilor români proveniți din mediul academic și universitar. În ce măsură au contribuit ei la apărarea și promovarea intereselor cercetării științifice și ale învățământului superior românesc? Nu ar fi exclus să iasă unele surprize. Iată o temă de cercetare pentru un tânăr istoric.

Membru al Adunării Parlamentare a NATO

O chestiune de mare însemnătate, zic eu, a fost activitatea mea din cadrul primei delegații permanente a Parlamentului României la Adunarea Parlamentară NATO.

În 1991-1992, când am făcut parte din Delegația Permanentă a Parlamentului României la această organizație, ea se numea *Adunarea Atlanticului de Nord*, ulterior, mai precis la 1 iunie 1999, această denumire s-a schimbat în

Adunarea Parlamentară a NATO, care cred că este mai potrivită. Într-adevăr, în 1991 s-a constituit cea dintâi delegație permanentă românească la AP-NATO. Am avut onoarea să fac parte din această delegație și, în scurtul răstimp, cât am activat acolo, am avut 6 (șase) luări de cuvânt consistente.

Este un forum de dialog interparlamentar al statelor membre, în care se dezbate probleme de securitate, politică, sociale, economice și tehnicoștiințifice. AP-NATO este organizat ca un parlament internațional, având structură asemănătoare cu un parlament național. Rolul ei este să ajute la înțelegerea problemelor actuale de însemnătate majoră și să contribuie la promovarea unei poziții comune a parlamentarilor și parlamentelor din statele NATO. Totodată, AP-NATO este și un fel de vitrină a NATO, a cărei activitate este, de regulă, mai puțin vizibilă. AP-NATO sprijină acțiunile NATO și sensibilizează opinia publică în acest sens. Secretariatul NATO trebuie să comenteze detaliat recomandările AP-NATO, iar Secretarul general NATO prezintă informații despre politicile alianței și răspunde întrebărilor parlamentarilor la Sesiunile plenare semestriale. Așadar, AP-NATO se întrunește de două ori pe an, în sesiunea de primăvară și în cea de toamnă, atât în comisii, cât și în plenară. Limbile de lucru ale AP-NATO sunt engleza și franceza. Delegația permanentă a Parlamentului României la AP-NATO avea statutul de *delegație asociată*, așa cum era cazul și cu delegațiile din Polonia, Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia și URSS, apoi și din alte țări foste comuniste.

Am participat la patru sesiuni (Rotterdam, Madrid, Bannf, Bruges) și la un seminar (Atena) ale AP-NATO. Am făcut parte din *Comisia de Afaceri Civile*, care apoi s-a denumit *Comisia pentru Dimensiunea Civilă a Securității*.

Era cu totul altceva la AP-NATO față de tot ce văzusem eu până atunci. Acolo am simțit pe viu, pentru prima oară, ceea ce înțelegeam eu prin Occident, adică: comportament civilizată, ordine, bogăție, putere și aroganță disimulată sub bunăvoință formală.

Prima Sesiune a AP-NATO la care a participat cea dintâi delegație permanentă a Parlamentului României a fost cea de la Rotterdam (Olanda), din perioada 23-27 mai 1991. Această delegație era compusă din: senatorii Oliviu Gherman (FSN) și Petre Jurcan (PNL), deputații Ion Rațiu (PNȚCD), Tasin Gemil (Minorități) și Vasile Cîrjoi (FSN). Șeful delegației era prof. univ. dr. Oliviu Gherman. Noul Parlament al României fiind la început de drum, erau valabile încă vechile norme financiare austere, inclusiv la deplasări

oficiale în străinătate. Nu am reținut exact, dar am primit o sumă mică ca diurnă și am avut limită joasă la cazare, astfel că Ambasada României de la Haga a avut dificultăți serioase în găsirea unui hotel cât de cât respectabil. Era un mic hotel chinezesc, cu camere strâmte, inclusiv pentru șeful delegației, distinsul Profesor Oliviu Gherman, în a cărei cameră au intrat și hoții (poate nu erau chiar hoți!?). Regretatul Ion Rațiu spunea că nu își aduce aminte de când nu mai văzuse un asemenea hotel mizerabil, dar din solidaritate cu noi, a rămas acolo. Toate celelalte delegații, inclusiv cea bulgărească, erau cazate în hoteluri de 4-5 stele, iar sovieticii stăteau într-un hotel de lux. Imaginea se formează și prin restaurantele și hotelurile pe care le frecventezi.

Cum am menționat, mă înscrisesem în *Comisia de Afaceri Civile*, care era condusă de un venerabil senator francez, Jacques Genton. Nu îmi dau seama de ce, dar, după ce am luat cuvântul în Comisie, am simțit o anumită simpatie din partea acestui senator aflat la sfârșitul carierei politice. Această atitudine a lui a continuat și cu prilejul sesiunilor următoare. De fiecare dată când ne reîntâlneam, senatorul Jacques Genton își manifesta zgomotos bucuria. O relație de simpatie față de mine cultiva și un om relativ tânăr, distins și sclipitor de inteligent, cel puțin aceasta a fost impresia mea. Acest tânăr era Bruno Tertrais, directorul Comisiei de Afaceri Civile, care, ulterior, a făcut o carieră strălucită pe plan internațional. De fiecare dată când am luat cuvântul, dl. Bruno Tertrais a ținut să mă felicite și să sublinieze ideea pe care a reținut-o el din intervenția mea. Poate că reușita mea la AP-NATO se datorează și susținerii lui Jacques Genton și a lui Bruno Tertrais.

Am reușit să schimb titlul și conținutul unui raport despre România

Prima mea luare de cuvânt în cadrul AP-NATO a fost în ziua de 24 mai 1991, în legătură cu Proiectul Raportului intitulat *Emigrația către Vestul Europei*, întocmit de deputatul englez John Browne. În legătură cu această intervenție a mea, jurnalistul Nicolae Plopeanu a publicat pe prima pagină a ziarului «Adevărul», din 4 iunie 1991, articolul intitulat sugestiv: « *O realitate depășită. Un „minoritar” din România se explică în fața Adunării nord-atlantice* ». Ziaristul a redat extins textul cuvântării mele legat de acest raport, în care

aduceam dovezi că Proiectul de raport nu reflectă realitatea curentă din România în privința minorităților naționale și ceream revizuirea substanțială a documentului la partea referitoare la România.

În cuvântul său de răspuns, raportorul John Browne m-a nominalizat de două ori, o dată pentru a-mi mulțumi pentru contribuția la îmbunătățirea raportului său, iar a doua oară pentru a-și exprima speranța că se va face corectura cerută de mine, înainte de publicarea Raportului. La finalul Sesiunii, președintele Jacques Genton a anunțat că, având în vedere observațiile exprimate de reprezentantul României, s-a hotărât trimiterea unei misiuni de informare în această țară, pentru a evalua procesul de democratizare și de a prezenta un raport la Sesiunea de toamna a AP-NATO de la Madrid. Cred că a fost singura măsură concretă adoptată atunci la Comisia de afaceri civile în legătură cu raportul privind emigrația către vestul Europei, fenomen care începuse deja să sperie țările bogate.

Din cauza mineriadei din septembrie 1991, delegația AP-NATO nu a venit în România la data anunțată inițial, adică în septembrie, ci mai târziu, în decembrie 1991, ceea ce a făcut ca obiecțiile mele să fie luate în considerație abia în Sesiunea de primăvară 1992, de la Bannf, Canada. Precizez aici că membrii delegațiilor asociate, cum eram și noi, nu aveau dreptul de a face amendamente și de a vota. În *Raportul privind vizita în România a delegației Comisiei pentru afaceri civile a Adunării Atlanticului de Nord*, semnat de Prof. Oliviu Gherman și înregistrat cu nr. 88, la 8 decembrie 1991, la punctul 10 au fost scrise, oficial, următoarele: „În Comisia pentru probleme civile, dl. Gemil Tahsin a intervenit să se elimine din Rezoluția finală numele României ca un exemplu de țară în care nu sunt respectate drepturile minorităților naționale. Mențiunea a fost eliminată din Rezoluție”. Este vorba de Rezoluția nr. 226, la un alt raport al aceluiași John Browne, intitulat „*Chestiunea națională și stabilitatea în Europa*”. Era un succes important!

Amânarea nu este vina AP-NATO, ci a noastră, mai precis a celor care au provocat a IV-a mineriada, din septembrie 1991. Bine că nu a fost anulată vizita delegației Comisiei de afaceri civile, ci doar amânată. În orice caz, problema mineriadelor a fost subiect de dezbatere atât la Madrid, cât și la Bannf. La această sesiune, de la Bannf, care s-a desfășurat între 14 și 18 mai 1992, am luat cuvântul de două ori: prima oară pe marginea proiectului de

Raport special intitulat „România: o tranziție neisprăvită”, făcut de belgianca Huberte Hanquet și de spaniolul Javier Ruperez, în urma vizitei de informare a delegației Comisiei de afaceri civile în țara noastră, iar a doua oară în privința proiectului de Raport întocmit de lordul Lucas of Chilworth, referitor la „Minoritățile naționale din Europa Centrală și Răsăriteană”. Raportorii au ținut seama de observațiile și sugestiile mele, inclusiv și îndeosebi în schimbarea titlului raportului, din „România: o tranziție neisprăvită” (Roumanie: une transition inachevée) în „Procesul de democratizare din România” (Le Processus de démocratisation en Roumanie). Reamintesc că însăși vizita de informare a delegației AP-NATO, din decembrie 1991, în România, în urma căreia a fost scris acest Raport, a avut loc ca urmare a intervenției mele la sesiunea de primăvară 1991, de la Rotterdam. Chiar pe prima pagină a noului Raport, autorii Huberte Hanquet și Javier Ruperez au ținut să pună următoarea notă: „La cererea Comisiei permanente a Adunării Atlanticului de Nord, o delegație a Comisiei de Afaceri Civile s-a aflat în România, între 2 și 8 decembrie 1991, pentru a studia evoluția procesului de democratizare din această țară... Coraportorii țin să sublinieze aici că s-a manifestat dorința de cooperare din partea autorităților țării și doresc să mulțumească delegației române la Adunarea Atlanticului de Nord pentru contribuția sa la organizarea acestei vizite. În același timp, ei doresc să mulțumească dlui. Gherman, vicepreședintele Senatului, dlui. Gemil, deputat și dlui. Roman, președintele FSN, pentru comentariile lor.”.

Rezoluția pentru aprobarea acestui Raport special despre România, în forma sa îmbunătățită, inclusiv sub titlul nou, a întrunit unanimitatea Comisiei de Afaceri Civile a AP-NATO. Conform procedurii, Rezoluția și Raportul Hanquet-Ruperez au fost supuse și aprobării plenului AP-NATO, ceea ce a fost o simplă formalitate

Privite din perspectiva intereselor majore ale României din acea vreme, intervențiile mele din AP-NATO au avut și ele importanța lor.

La aceeași Comisie a AP-NATO am adus de două ori în discuție și problema tătarilor din Crimeea. Acele cuvântări au fost publicate în cartea mea deja amintită din 2019. Era pentru prima oară când chestiunea tătarilor crimeeni era adusă în fața unui forum atât de înalt. Din păcate, aici nu am avut succesul pe care l-am obținut în urma intervențiilor referitoare la situația României.

Preparative diplomatice pentru intrarea României în Consiliul Europei

Când eram în plină sesiune de examene la Universitate, am primit o adresă, datată 23 iunie 1992 (nr. XXIX/793) și semnată de George Petricu, șeful Departamentului pentru relații parlamentare externe al Senatului României. Era o scrisoare oficială care mi-a fost adresată în legătură cu vizita în țara noastră a delegației Turciei la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei. Șeful delegației era dl. Engin Güner, vicepreședinte al acestui organism parlamentar european, cu sediul la Strasbourg. Eram rugat să însoțesc delegația turcă în timpul vizitei în țara noastră, care urma să aibă loc în perioada 2-6 iulie 1992. Vizita era extrem de importantă, în contextul străduințelor țării noastre din acea vreme de a fi admisă în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei. În discuțiile pe care le-am avut apoi cu George Petricu și cu alți oficiali de rang înalt din Parlament și MAE, s-a conturat limpede ideea că admiterea noastră în Consiliul Europei depindea foarte mult de atitudinea delegației turce. Deci, aveam de îndeplinit misiunea diplomatică de *captatio benevolentiae*, adică de câștigarea susținerii delegației turce, care era formată din 13 parlamentari și 2 membri ai staffului. Demn de remarcat este faptul că din această delegație făcea parte și dl. Abdullah Gül, viitorul ministru de Externe și apoi Președintele Republicii Turcia. Din aceeași delegație făcea parte și dl. Istemihan Talay, viitorul șef al delegației turce la Adunarea Parlamentară a Organizației Economice de Colaborare la Marea Neagră (APOECMN) și, apoi, ministru al Culturii. Cu acesta din urmă am păstrat mulți ani relații apropiate, mai cu seamă când eram în APOECMN. Potrivit programului vizitei, delegația a sosit la București joi, 02 iulie 1992, orele 11.40, venind direct de la Strasbourg, și a plecat la Istanbul luni, 06 iulie 1992, orele 09.05. Deci, vizita a durat patru zile, din care două zile în Dobrogea. Am însoțit delegația de la venire și până la plecare, făcând tot ce mi-a stat în putință pentru a-mi îndeplini sarcina încredințată. Cred că am și eu un rol în admiterea României, la 4 octombrie 1993, ca membru cu drepturi depline în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei.

În îndeplinirea acestei misiuni s-a ivit, la un moment dat, în mod surprinzător, un impediment, mai bine zis un incident rușinos. În seara zilei

de 4 iulie, după ce delegația s-a cazat în vila de protocol de la Neptun, și se pregătea pentru dineul oferit de prefectul județului Constanța, ne-am trezit în holul vilei cu vechiul meu „prieten” Talip Revan, însoțit de soția sa. Despre acest individ am vorbit mai înainte mult mai mult decât s-ar fi cuvenit. Cum aflase de sosirea acestei delegații și, mai ales, cum reușise să treacă de bariera de securitate?! Nu știu! El ținea morțiș și făcea gălăgie că vrea să vorbească cu șeful delegației turce, care se retrăsese pentru odihnă. În cele din urmă, distinsul parlamentar a fost nevoit să coboare. Cum l-a văzut, Talip Revan a început să-l apostrofeze că a acceptat un tătar, ca Tasin Gemil, să-l însoțească, în loc să ceară un turc?! La răspunsul dlui. Engin Güner că tătarii sunt turci, că nu există nici o deosebire între turci și tătari etc., Talip Revan a început să ridice vocea și să recurgă la acuzații și invective împotriva tătarilor. Toată delegația turcă a fost deranjată vizibil de incident și, prin semne discrete, au cerut staffului lor să intervină. Eu fiind partea acuzată de Talip Revan nu puteam să mă implic. În cele din urmă, și cu ajutorul soției lui Talip Revan, acesta a fost calmat și convins să plece. Talip Revan venise special pentru a protesta împotriva faptului că eu însoțeam delegația turcă! Cum am mai spus, acest individ nu a fost în stare de nimic altceva decât să-i dușmănească pe tătari. Este un exemplu, cât se poate de semnificativ, pentru a sublinia nocivitatea inculturii și a urii oarbe. Membrii delegației turce erau oameni subțiri, bine educați. Reamintesc faptul că printre membrii delegației se afla și dl. Abdullah Gül, viitorul ministru de Externe și viitorul președinte al Turciei. Ei s-au simțit obligați să-și ceară scuze pentru incidentul nedorit, de care nu se făceau câtuși de puțin vinovați. Totuși, stăruie în mintea mea și acum câteva întrebări: cum a aflat acest ins faptul că eu însoțeam delegația și cine i-a dezvăluit locul unde erau cazați parlamentarii turci și, mai ales, cum a reușit el să treacă de bariera de securitate și să ajungă atât de ușor până la vila (fostă a lui Nicolae Ceaușescu) în care se afla delegația turcă?! Am uitat să menționez faptul că și senatorul Gheorghe Dumitrașcu era însoțitor oficial (în Dobrogea) al delegației parlamentare turce, deși a apărut doar la mese oficiale și la întâlnirea de la Prefectură, și nu putea vorbi decât prin intermediul meu sau al traducătoarei.

După prestațiile mele publice de până atunci, desigur în coroborare și cu activitatea UDTTMR, cel puțin o parte a opiniei publice românești începuse să-i accepte și pe tătari ca un element component al peisajului multicultural al țării. Am folosit și timpii de antenă electorală pentru a

prezenta trăsăturile esențiale ale istoriei și culturii tătare. Totodată, am publicat în acel an și câteva materiale consistente cu același subiect. În martie-aprilie 1992, am realizat cu regretatul mare ziarist și omul cu suflet ales Dionisie Șincan un serial de interviuri la Radio I cu tema „Tătarii renasc din propria cenușă”; un material asemănător am publicat apoi și în ziarul „România Liberă”. Iar în „Cotidianul”, din 7 mai 1992, am publicat un amplu interviu cu cunoscutul ziarist Gabriel Klimowicz, cu titlul „Tatarstanul este un Kuweit al Federației Ruse”, material care a avut un rol nu lipsit de însemnătate în organizarea vizitei ministrului de externe Adrian Năstase în Asia Centrală, în vara aceluiași an 1992 și, mai târziu, chiar în numirea mea ca ambasador în spațiul fost sovietic. După apariția acestui interviu incitant am primit scrisori de felicitare de la mulți specialiști români, care lucraseră în spațiul sovietic și nu înțelegeau de ce o piață așa de mare și importantă era părăsită cu atâta ușurință de România. În nr. 58, din 21 septembrie 1992, al popularei publicații „Curierul Național Magazin” a apărut sub semnătura mea primul articol de sinteză realistă despre istoria și situația actuală a tătarilor, în general, și a celor din Crimeea, în special, intitulat simplu „Tătarii”.

Poate ca o încununare a activității mele din prima legislatură a noului Parlament al României, în ședința plenară a Camerei Deputaților, din 9 septembrie 1992, distinsul om politic și de cultură Dan Amedeo Lăzărescu a ținut un discurs consistent despre simbolistica regală a României, în cadrul căruia a spus și următoarele cuvinte: *„Dacă avem curajul să privim istoria noastră prin relațiile noastre fundamentale cu Imperiul Otoman, așa cum le-a scos în relief, mai mult decât Iorga, care nu știa turcește, colegul nostru, domnul Tahsin Gemil, într-o carte care rămâne fundamentală pentru toți istoricii noștri, căci este prima oară, după ce a schițat vechiul meu coleg Aurel Decei, că se pun într-o adevărată lumină relațiile noastre cu Imperiul Otoman, emblemele pe care le primea domnitorul român de la Poartă...”* (M. O. nr. 11, part. II, p. 30). Venerabilul Dan Amedeo Lăzărescu se referea la cartea mea „Românii și otomanii în secolele XIV-XVI”, care apăruse în 1991, la Editura Academiei Române, și a fost laureată cu Premiul „Nicolae Iorga” al Academiei Române. Regretatul academician Florin Constantiniu s-a referit și el la această carte, într-un articol publicat în „Curierul Național Magazin”, din 26 aprilie -2 mai 1993, tot în termeni elogiși: *„Românii și otomanii în secolele XIV-XVI (București, Editura Academiei, 1991, 231 p.) este o lucrare fundamentală într-un sector esențial al istoriei naționale: raporturile dintre țările române și Imperiul*

otoman în evul mediu. Autorul ei, Gemil Tahsin a devenit un nume de rezonanță al osmanisticii românești, lucrările sale anterioare conferindu-i statutul unui istoric de mare competență. Intrat – ca reprezentant al minorității tătare – în Parlament, Gemil Tahsin nu va abandona – o dorim din inimă – activitatea științifică în care s-a ilustrat”. Aceeași idee a fost formulată și de unul dintre cei mai mari istorici contemporani din lume, care este profesorul Halil Inalcik, tătar crimeean la origine. Luând cuvântul în cadrul unei ceremonii organizată special la Ambasada României de la Ankara, chiar în ziua de 01 decembrie 1995, cu ocazia decernării unui titlu onorific al Academiei Române, marele otomanist Halil Inalçik a spus, printre altele, și următoarele cuvinte: Nu cunosc realizările pe plan politic ale dlui. Tahsin Gemil; sunt sigur că ele sunt însemnate. În schimb, știu bine că plecarea dlui. Tahsin Gemil în politică este o pierdere pentru istoriografia de specialitate; de aceea doresc ca dl. Tahsin să se întoarcă cât mai repede la cercetarea științifică pe care a dovedit că știe să o facă temeinic...

Din această perspectivă, cred că devine și mai sugestiv incidentul care a avut loc în Sesiunea Extraordinară a Camerei Deputaților, din ziua de 10 iulie 1992, când un anume profesor Constantin Topliceanu, deputat FSN, m-a obligat să-mi dau demisia din „Comisia pentru redactarea proiectului Legii privind stema și sigiliul statului”. Acest Topliceanu a întrebat, de la tribuna Parlamentului, ce caută niște străini, neromâni, în comisia care trebuie să stabilească simbolurile de stat „ale țării mele”?! Drept urmare, mi-am depus imediat demisia din această Comisie, unde fusesem ales și ca urmare a recomandării specialiștilor în heraldică și sigilografie, ca acad. Dan Berindei și dr. Maria Dogaru, cu aceasta din urmă fiind și coleg când eram la Arhivele Naționale. Spre cinstea lor, reacția unor deputați, inclusiv de la FSN, a fost drastică împotriva aceluși Topliceanu (M. O., nr. 10, part. II, 11 iulie 1992, pp. 3-4). Dar, nu mi-am schimbat decizia, care a fost imitată (la cererea expresă a lui Domokos Geza) și de reprezentantul UDMR în aceeași Comisie, Nagy Benedek. Printre altele, aveam de gând să pledez în comisie și pentru aplicarea stemei pe drapelul național al României, aducând ca argument în acest sens și o pățanie personală din timpul vizitei în Sudan. Pe parcursul unei deplasări programate în Khartoum, am tresărit când am văzut pe o clădire drapelul nostru tricolor. Am crezut că este Ambasada României, astfel că m-am interesat de denumirea bulevardului pe care se afla acea clădire. A doua zi, am cerut organizatorilor o mașină, care m-a dus direct la acea adresă. Dezamăgire! Acolo se afla ambasada Republicii Ciad, care are exact același drapel ca cel al României.

Un nou mandat de deputat

În 1992 erau alegeri pentru Parlament. Era pentru a doua oară, în doi ani, când cetățenii României erau chemați să-și exercite în mod liber dreptul pentru a-și alege reprezentanții în Parlament. Deși se vorbește și se scrie mereu de vicierea acestor alegeri, eu cred că primele alegeri au fost corecte. Poporul nu avea însă experiență democratică și nu-și putea exercita dreptul în cunoștință de cauză. Dar, asta-i altceva!

Ca și alții, am acordat și eu atenția cuvenită campaniei electorale care, la noi, adică în cadrul UDTTMR, se desfășura mai întâi pe plan intern. Câștigarea primului loc la alegerile preliminare din cadrul organizației, însemna de fapt câștigarea fotoliului de parlamentar. Această modalitate de alegere fusese introdusă în Statut chiar de mine. Ar fi trebuit ulterior ca ea să fie modificată, în sensul extinderii alegerilor preliminare la nivelul întregii comunități, căci s-a văzut curând că se puteau face manevre incorecte, în cadrul unei conferințe sau congres, pentru a obține candidatul dorit. Dar, cei care s-au perindat la conducerea UDTTMR nu au vrut să facă o asemenea modificare, pentru a nu scăpa de sub controlul lor alegerea deputatului, deși Statutul a fost schimbat între timp de mai multe ori, după bunul plac al unui președinte sau al altuia.

Câștigasem deja primul loc la alegerile preliminare, din mai 1992, ceea ce însemna că locul de deputat îmi era deja asigurat. Dar, am făcut campanie electorală pe teren și prin mass media, în ideea de a obține cât mai multe voturi și, în același timp, de a-i face pe tătari mai bine cunoscuți în toată țara. Nu rețin exact câte voturi am obținut de această dată, cred că undeva în jur de 9000 de voturi, ceea ce înseamnă însă cu mult sub puterea electorală efectivă a comunității tătare. Am mai spus, după părerea mea, această forță electorală a tătarilor de aici este undeva între 20.000 și 25.000 de voturi. Explicația cea mai simplă și reală este legată de nivelul scăzut al conștiinței naționale a tătarilor din România. Alte justificări intră în sfera speculațiilor. În cei aproape 35 de ani de existență a UDTTMR, numărul membrilor ei cotizanți nu a depășit niciodată procentul de 10% din numărul (real) total al tătarilor din România (35.000-40.000). Tătarii de aici preferă expectativa, căci este comodă și ferită de riscuri. De starea de turmă pasivă profită impostorii și ticăloșii!

Noul mandat era de patru ani, adică era unul complet. De această dată, în ordinea cronologică a activității mele se află rolul pe care l-am îndeplinit, ca reprezentant oficial al Parlamentului României, în fondarea și organizarea Adunării Parlamentare a Organizației pentru Colaborare Economică la Marea Neagră (APCEMN), după modelul Adunării Atlanticului de Nord, despre care am vorbit. Dar, vom lăsa la urmă acest subiect, deoarece se întinde până la sfârșitul mandatului meu. APCEMN este în funcțiune și astăzi.

În anii aceia, bugetul țării se dezbătea prin primăvară. Nu mă pricepeam la finanțe, așa că redau ce am auzit pe holurile Parlamentului: se spunea că era un soi de „șmecherie balcanică” pentru a ajusta astfel bugetul „după posibilități”. În ziua de 5 aprilie 1993, am luat cuvântul în plenul reunit al celor două camere, în legătură cu proiectul Legii Bugetului pe anul 1993, în care am cerut, argumentat, mărirea bugetului alocat Ministerului Învățământului.

Problema principală aflată pe ordinea de zi a Comisiei de învățământ, cercetare științifică, tineret și sport, din care făceam parte și în care aveam calitatea de secretar, era proiectul Legii Învățământului. Proiectul Legii Învățământului a fost supus dezbaterii publice încă din 1990. Ca unul care a fost implicat direct în această lege, de la început și până la finalizarea ei în 1995, pot să declar că a fost una dintre legile la a cărei elaborare cei interesați au fost angrenați într-un număr extraordinar de mare. Proiectul legii a fost dezbătut în școli și universități, în adunări publice organizate de Inspectoratele Școlare Județene, la care au participat și membri ai Comisiei de specialitate și reprezentanți ai Ministerului de resort. Eu însumi am participat la astfel de dezbateri în București, Constanța și Medgidia. În același timp, la Comisia de specialitate au fost primite mii de observații și propuneri scrise sau telefonice. Presa scrisă și radio-televiziunea au acordat spații largi prezentării atât a prevederilor proiectelor de lege, cât și a criticilor și propunerilor venite din partea celor interesați. Comisia a luat în considerare toate aceste contribuții, le-a supus evaluării experților și a reținut pe cele mai judicioase, din care unele au intrat în corpul proiectului și chiar în Legea votată în vara anului 1995. Legea Învățământului s-a realizat în modul cel mai democratic posibil. Dar, din păcate, cred că a fost și legea care a suferit, până astăzi, cele mai multe modificări.

Într-un interviu care a fost publicat în organul de presă al Parlamentului, numit chiar „Parlamentul”, nr. 20 (53), din 18 mai 1993, spuneam, printre

altele: „Dezbaterea proiectului de lege a învățământului se apropie de sfârșit și am satisfacția de a fi contribuit la definitivarea lui prin propuneri care au fost acceptate de plenul comisiei. Astăzi (12 mai – n. red.), la propunerea mea, s-a adus o modificare importantă proiectului. Este vorba de introducerea prevederii ca înființarea instituțiilor de învățământ superior, fie ele de stat sau particulare, să se facă prin lege. Universitățile de stat erau înființate până acum prin hotărâre guvernamentală, la propunerea ministerului. Așa au apărut un număr foarte mare de noi instituții de învățământ superior în ultimii ani – ceea ce e bine -, dar a și scăzut calitatea acestora – ceea ce este rău”.

Acest amendament a trezit opoziția vehementă a universităților particulare, dintre care unele au încercat chiar să mă corupă, oferindu-mi posturi și funcții didactice bine plătite, numai să-mi retrag acest amendament și să avansez în lege propuneri conforme cu interesele acestor universități. După cum cred că se știe, nu am predat nici măcar un singur curs la o universitate privată.

Reacție la atacul SRI

În ședința comună a celor două camere ale Parlamentului, din 14 septembrie 1993, am luat cuvântul pe marginea „Raportului referitor la îndeplinirea atribuțiilor ce revin, potrivit legii, Serviciului Român de Informații, pentru realizarea siguranței naționale”. Păstrez încă exemplarul nr. 120 al acestui raport, în care comunitatea musulmană din România a fost atacată de pe poziții și concepții securiste de către directorul SRI, Virgil Măgureanu. Redau ultimul paragraf din intervenția mea de respingere a acuzațiilor nefondate ale directorului de atunci al SRI, dl. Virgil Măgureanu.

„În ceea ce privește comunitatea islamică din România, vreau să subliniez încă o dată faptul că ea este animată, în întregimea ei, de cele mai sincere și temeinice sentimente de loialitate față de statul și poporul român. Musulmanii din România sunt convingși că nu vor mai trăi acele vremuri, în care au fost socotiți cetățeni de categorie inferioară și potențiali trădători, numai pentru că erau de altă etnie și credință.

În acest sens, cred că SRI are de îndeplinit un rol pe cât de important și pe atât de delicat. Ca să obțină încredere, SRI trebuie să ofere el, mai întâi, încredere. Apoi, SRI trebuie să dea dovadă de discernământ profesional, încât nimeni să nu mai fie acuzat vreodată pe nedrept sau măcar suspectat, numai pentru faptul că manifestă atașament onest față de valorile sale religioase și naționale.

Vreau să închei, exprimându-mi încrederea în valoarea SRI, ca o instituție indispensabilă a statului și îmi mărturisesc convingerea că el trebuie să fie un protector al cetățeanului cinstit. Vă mulțumesc.

(Aplauze).

Această replică a mea din Parlament a devenit între timp o sursă documentară de referință pentru cei care abordează problematica identitară a turco-tătarilor musulmani din România. Ea este socotită și un act de curaj în condamnarea gândirii și a practicilor securisto-comuniste promovate de SRI, în acea vreme și încă mulți ani după aceea, din păcate.

„Antanta Pontică”

După noua cotropire a Crimeei, în februarie 2014 și declanșarea războiului din Ucraina de către Rusia, în 2022, Marea Neagră a capătat o însemnătate extraordinară în ochii statelor occidentale. Crimeea a devenit o bază militară tot mai puternică, un soi de portavion uriaș, cum s-a exprimat plastic cineva de curând. Toate țările riverane și prin extensie întreaga Peninsula Balcanică, regiunea caucaziană, strâmtoarele Bosfor și Dardanele nu mai au garanții de securitate.

În ideea prevenirii unei asemenea evoluții a situației din zona Mării Negre, cu peste 30 de ani în urmă, din inițiativa Turciei și cu susținerea apropiată a României, 11 state din zona Mării Negre semnaseră, la Istanbul, la 25 iunie 1992, „Declarația la nivel înalt privind cooperarea economică a Mării Negre”. Așa se înființase *Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră* (OCEMN), compusă din: Albania, Armenia, Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Grecia, Moldova, România, Rusia, Turcia și Ucraina. Tot Turcia, susținută intens de România, a fost cea care a avansat și propunerea de fondare și a dimensiunii parlamentare a acestei organizații (APCEMN). Principalele obiective ale APCEMN erau promovarea democrației și a colaborării pe multiple planuri în regiunea extinsă a Mării Negre.

În urma unui schimb dinamic de scrisori între Parlamentul României și cel al Turciei, la 20 ianuarie 1993, Președinții celor două Camere ale Parlamentului României au comunicat Președintelui Parlamentului Republicii Turcia desemnarea deputatului Tasin Gemil ca șef al delegației române, care

avea împuternicirea să participe la Reuniunea pregătitoare pentru crearea APCEMN și să susțină amendamentele României la proiectul de Regulament al viitoarei organizații.

Cu o seară înainte de a pleca la Istanbul, am avut o întâlnire de lucru cu regretatul Dan Marțian, vicepreședinte al Camerei Deputaților. Se știe că profesorul Dan Marțian era un om de corectitudine și rigoare exemplare. Am lucrat cu Domnia Sa, seara târziu, timp de câteva ore, la definitivarea amendamentelor cu care aveam să merg la ședința de la Istanbul. Această reuniune pregătitoare a avut loc în zilele de 4-5 februarie 1993, la Hotelul Hilton din Istanbul. Au fost două zile de discuții, mai bine zis de negocieri intense și lungi. În final, am reușit să introduc în corpul Regulamentului APCEMN toate amendamentele care îmi fuseseră încredințate de conducerea Parlamentului României, mai puțin două. Mărturisesc că, prin lobby flexibil și insistent, am izbutit să atrag de partea noastră majoritatea delegațiilor participante, mai puțin pe cele ale Rusiei, Ucrainei și Armeniei.

Printre succesele mele notabile era și mărirea numărului membrilor delegației permanente a României de la cinci la șapte, precum și obținerea unei funcții de vicepreședinte și a funcției de secretar general adjunct.

Delegația Parlamentului României la Reuniunea președinților parlamentelor țărilor participante la CEMN, din 25-26 februarie 1993, a fost formată din: dl. Adrian Năstase, președintele Camerei Deputaților, și dl. Tasin Gemil, deputat. Atunci au fost semnate documentele de constituire a APCEMN. Deci, cred că sunt îndreptățit să afirm că mă număr printre fondatorii acestei organizații internaționale, care funcționează și acum, având contribuții însemnate la stabilitatea și dezvoltarea regiunii extinse a Mării Negre. Colegul și amicul meu azer, profesorul Musa Qasımlı, cred că a găsit o denumire potrivită pentru această organizație, când a folosit sintagma „Antanta Pontică”.

Printr-o adresă, din 17 mai 1993, se anunța că, la propunerea Birourilor Permanente și cu votul plenului celor două camere ale Parlamentului Românie, eram ales membru al delegației permanente a Parlamentului României la AP-CEMN. Cu aceeași procedură fusesem ales și membru al primei delegații permanente a României la AP-NATO.

Istoria Mării Negre

Trebuie să mărturisesc că și în această organizație am fost deosebit de activ, poate cel mai activ membru al delegației române, dar și unul dintre cei mai activi din cei 70 membri ai APCEMN, atât la inițiative de proiecte, cât și la propuneri, amendamente, observații și sugestii pe marginea textelor dezbătute în comisii și în sesiuni plenare. Cred că au fost 8 întruniri ale Comisiei din care făceam parte și 8 adunări plenare ale APCEMN. Am luat cuvântul în toate la care am participat, adeseori de mai multe ori (în Comisie). Întrunirile comisiei și sesiunile plenare aveau loc, succesiv, în țările membre, astfel că am vizitat toate aceste țări, mai puțin Azerbaidjanul, unde nu am putut merge din cauza unei probleme personale. Limbile de lucru ale APCEMN erau: turca, rusa, engleza și franceza. Totodată, prezența mea activă în delegația permanentă română a fost de natură să apropie foarte mult de noi delegația permanentă turcă, într-o oarecare măsură și pe cea azerbaidjană. Nu cred că a fost o cooperare atât de strânsă între două delegații la APCEMN, așa cum a fost cea dintre noi și turci, cel puțin până la sfârșitul mandatului meu.

La ședința din mai 1994, de la Moscova, mi-a revenit un rol principal, dat fiind faptul că eram autorul primului Proiect din cadrul Comisiei, care urma să aprobe atât *Raportul* meu, cât și *Recomandările privind Programul comun de cercetare a Istoriei Regiunii Mării Negre*. Comisia pentru Probleme Culturale, Educaționale și Sociale a aprobat în unanimitate *Raportul* meu și *Recomandările* pentru Sesiunea Plenară a APCEMN, care urma să aibă loc în iunie 1994, la București. Era primul proiect al Comisiei noastre și unul dintre primele la nivelul APCEMN. Era un succes însemnat, nu atât al meu personal, cât al întregii delegații parlamentare române la APCEMN și, de ce nu, al istoriografiei române.

În ediția din 25 mai 1994 a ziarului „Cuget liber”, cunoscutul jurnalist constănțean Traian Brătianu a publicat un interviu consistent cu mine, în legătură cu această problemă. Apelez la un fragment edificator din acest interviu:

„Acest program prevede elaborarea, în prima fază, de bibliografii, editarea unei publicații speciale, organizarea de simpozioane internaționale, toate acestea urmând să evidențieze rolul Mării Negre în istoria universală. Programul a fost adoptat în

unanimitate, participanții apreciind la superlativ atât forma, cât și conținutul lui. Urmează ca la sesiunea din iunie, de la București, să se adopte o hotărâre de punere în aplicare a acestui program. Până atunci, el va fi definitivat la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, unde, sub conducerea academicianului Șerban Papacostea, există deja un colectiv care lucrează la Istoria Mării Negre și la care participă cercetători din întreaga lume, în primul rând din țările membre ale APCEMN. Să mai adaug și faptul că, de curând, în acest scop, a luat ființă și „Fundatia Europeană pentru Studiarea Istoriei Mării Negre”, unde dețin funcția de vicepreședinte, și care va contribui și ea la elucidarea tuturor problemelor aflate în dezbatere”.

În acest interviu am vorbit și de un alt proiect al meu, cel privind înființarea Universității Internaționale a Mării Negre, pentru care Prefectura Constanța era dispusă să aloce un teren în zona Costinești. Eram încă foarte entuzias și încrezător.

Nu au fost probleme. Adunarea Generală (General Assembly), mai bine zis a III-a Sesiune Plenară a APCEMN, s-a desfășurat la București, între 20 și 22 iunie 1994, cu participarea președinților de Parlamente naționale și chiar a unor șefi de stat (Heydar Aliyev). La ceremonia de deschidere a lucrărilor Sesiunii Plenare a luat cuvântul și Președintele României, dl. Ion Iliescu.

Raportul și Recomandările pentru Programul Comun de Cercetare a Istoriei Regiunii Mării Negre au fost dezbătute și aprobate în ziua de 21 iunie 1994. Potrivit procedurii, am susținut documentele printr-o cuvântare în cadrul Adunării Generale.

Se înțelege că, în același timp, am făcut mari eforturi pentru pregătirea concretă a acestui Program și pentru găsirea unor fonduri de finanțare. Mărturisesc că, pentru primul obiectiv, ajutorul, mai bine zis implicarea directă a Institutului de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, în frunte cu directorul lui, reputatul specialist în istoria medievală a Mării Negre, acad. Șerban Papacostea, mi-au fost de mare folos în promovarea acestui Program. Pentru problema finanțării, am găsit multă înțelegere la factorii noștri guvernamentali centrali și locali. Pot declara deschis că autoritățile de stat și instituțiile științifice românești au susținut, cât se putea atunci, acest Program. Din nefericire, nici una din celelalte țări membre APCEMN, inclusiv Turcia, nu a fost dispusă să arate același sprijin. Cauza cred că se află în neîncrederea factorilor decizionali, îndeosebi din Turcia, la care se adaugă ignoranța politicianilor în materie de istorie și interesele

meschine ale unor funcționari din stafful APCEMN. Era vorba de un Program comun al celor 11 țări care compuneau atunci APCEMN și, în mod special, de Turcia, care conducea organizația și o subvenționa, aproape în întregime, în acea vreme. Pe scurt, parlamentarii turci, mai întâi, apoi și factorii guvernamentali de la Ankara, cred că pur și simplu s-au temut de Istoria Mării Negre, în sensul că această lucrare putea fi un nou atac la adresa Imperiului otoman și a Turciei. Îmi aduc aminte, că la una din întrunirile Comisiei pentru Probleme Culturale, Educaționale și Sociale, în care se discuta acest Program, câțiva parlamentari turci m-au întrebat, în particular, dacă nu cumva nu am de gând să readuc în discuție problema „statului Pontus”, căci eu vorbeam alternativ de „Marea Neagră” și de „bazinul pontic”. I-am asigurat că nu este vorba câtuși de puțin de așa ceva, dar suspiciunea cred că a rămas, suspiciune susținută însă doar de ignoranța în materie de istorie.

Mă gândesc, acum, că temerile turcilor nu erau chiar neîntemeiate. Cercurile neprietene turcilor (și sunt destule!) ar fi încercat să se folosească de această lucrare, care urma să fie subvenționată de turci, pentru a relua problema monopolului otoman asupra Mării Negre, care a durat timp de câteva sute de ani. Chiar un cercetător turc al istoriei economiei Turciei, profesorul Mustafa Akdağ, a arătat că înlocuirea de către otomani a pricepuților negustori italieni de la Marea Neagră cu negustori levantini și balcanici, de anvergură locală, a dus la o economie închisată, regională, care a avut ca efect, pe termen scurt, o prosperitate zonală, dar, pe termen lung, a cauzat rămânerea în urmă a țărilor riverane. Cert este faptul că Turcia și turcii trăiesc de multă vreme cu teama de Cruciade și cruciați, prin care acum se înțelege coalizarea lumii creștine, îndeosebi a statelor occidentale, împotriva Turciei și turcilor.

Drept să spun, atunci când am inițiat acest proiect vast de Istoria Mării Negre, în cinci volume, nu m-am gândit câtuși de puțin la aceste aspecte politice. Abia după experiența politică din Parlament și, mai ales, după cea diplomatică, am început să concep teme de cercetare științifică și sub aspectul lor politic și diplomatic. Am mărturisit și în alte locuri convingerea mea că, orice cercetare științifică în materie de istorie trebuie să fie legată de actualitate și viitor, adică trebuie să aducă un folos astăzi sau mâine, altminteri studierea istoriei nu are nici un rost.

Desigur, strict științific, Istoria Mării Negre era o lucrare fundamentală pentru cunoașterea și înțelegerea întregii regiuni pontice. Ea ar fi fost de folos politicianilor, mai ales astăzi, dacă, bineînțeles, aceștia ar fi citit-o și ar fi înțeles-o. Mă tem însă că politicianii nu ar fi citit-o și, mă mai tem, că nici nu ar fi înțeles-o; dar, poate, o citeau analiștii și comentatorii din presă și de la diverse televiziuni de la noi și de aiurea. Oricum, rămân la convingerea că era o lucrare de folos pentru atunci și, mai ales, pentru astăzi și pentru mâine.

De asemenea, proiectul acesta și altele cred că au fost blocate și de interesele meschine ale staffului APCEMN, care și-a alocat sume enorme pentru propriile salarii, chirii, mașini, șoferi, călătorii etc.

România a fost singura care s-a implicat activ în acest proiect, atât ca inițiatoare, prin mine, cât și ca executantă, mai ales prin Institutul de istorie „Nicolae Iorga” din București. Sub egida acestui Institut a apărut o „Bibliografie istorică a Mării Negre”, întocmită de dr. Ovidiu Cristea, astăzi directorul acestui prestigios Institut, precum și patru numere din publicația periodică în limbi străine „Il Mar Nero”. Dar, trebuie să precizez că banii pentru aceste publicații nu au venit de la APCEMN, ci au fost obținuți, tot de mine, de la fosta Bancă Turco-Română din București. Am realizat și o manifestare științifică de succes, la Constanța, în iunie 1996, cu tema „Marea Neagră – zonă de confluență a civilizațiilor”, care a fost sponsorizată de Ministerul Culturii din România. APCEMN nu a dat nici un cent pentru aceste acțiuni, care erau prevăzute punctual în Programul aprobat la sesiunea plenară din iunie 1994, de la București.

Am revenit cu insistență și cu soluții de compromis și la următoarele întruniri, pentru implementarea acestui Program, ca și a celuiilalt, referitor la cooperarea în domeniul educației. Dar nu am reușit să obțin banii necesari pentru concretizarea proiectelor!

Universitatea Mării Negre

Comisia întrunită la București, în aprilie 1995, aprobase Raportul meu privind *Programul de cooperare între țările membre APCEMN pentru îmbunătățirea sistemului educațional* și Recomandările (nr. 10/1995) cu unanimitate de voturi. Cu unanimitate au fost aprobate aceste documente și la Moscova, unde a avut loc, în iunie 1995, Sesiunea plenară a APCEMN. Desigur, conform procedurii, pe 7 iunie 1995, am luat cuvântul și în Adunarea Generală

de la Moscova. Dar, nici acest proiect nu a fost transpus în realitate. Aici, treburile au fost și mai complicate. Interesele divergente, mai mult interne – de această dată – decât externe, au dus și la eșecul acestei inițiative. Spus direct, nici *Fundația pentru Marea Neagră* a acad. Mircea Malița, nici Universitățile din Constanța și din apropiere nu au agreat crearea unei asemenea Universități în Dobrogea. Singurul care s-a implicat cu trageră de inimă în acest proiect a fost prefectul de atunci al Constanței, dl. Constantinescu, care a fost gata să aprobe concesionarea pe termen lung a unei suprafețe de circa 40 ha. în zona Costinești, pentru Campusul acestei Universități. Stafful APCEMN a lăsat și de această dată pe seama guvernelor naționale rezolvarea problemei finanțării proiectului. Ori, multe țări membre, în primul rând cele din fostul spațiu sovietic, așteptau să li se ofere gratis o asemenea Universitate, inclusiv bursele pentru studenții din acele țări.

Altfel spus, am depus, cel puțin timp de trei ani, o activitate plină de entuziasm pentru a realiza obiectivele științifice și politice în care am crezut. Ele au fost aprobate fără probleme de forurile competente ale APCEMN, dar au eșuat în practică, fiind lipsite de suportul material necesar. Același rezultat l-au avut și alte proiecte și programe din acei ani de început. Nu știu care a fost situația după aceea, căci această organizație există și acum. În orice caz, după părerea mea, APCEMN nu și-a îndeplinit decât parțial menirea sa politică. La ora actuală, între țările membre există divergențe și conflicte cum nu au fost niciodată.

Deportarea tătarilor evocată pentru prima oară în Parlamentul României

În planul activității interne, anul 1994 a însemnat evocarea pentru prima oară în Parlamentul României a tragediei tătarilor crimeeni, care au fost deportați, din ordinul lui Stalin, în noaptea de 18 mai 1944. Se împlineau 50 de ani de la acea tragedie națională a poporului tătar. Discursul pe care l-am rostit cu acel prilej, la 17 mai 1994, în plenul reunit al Parlamentului României, a fost publicat în cartea mea mai sus citată, apărută în 2019.

Cuvântarea a avut ecou în mass-media românească. Agenția Națională de Presă „ROMPRES” a difuzat știrea în Buletinul ei nr. 21(95), din 23 mai 1944, rezumând, în peste 200 de cuvinte, această cuvântare a mea din

Parlament. Știrea consistentă a fost preluată de alte agenții, ziare, radio și tv. Era pentru prima oară când se vorbea atât de mult și în mod pozitiv de tătari în media din România. De asemenea, demn de relevat este și faptul că, această cuvântare a mea din Parlamentul României s-a produs înaintea declarațiilor pe aceeași temă din Parlamentul Turciei.

Legile învățământului

Din păcate, Legea Învățământului a fost modificată apoi de foarte multe ori. Am auzit de curând că ea ar fi legea care a suferit cele mai multe schimbări, dintre toate legile votate în Parlamentul României. Schimbarea frecventă a unei legi nu este un semn bun pentru stabilitatea și seriozitatea unei țări. Occidentalii nu se grăbesc deloc să-și schimbe legile, chiar dacă unele articole sunt depășite sau devin absurde. Predictibilitatea este un factor extrem de important în concepția politică occidentală.

În fiecare ședință în care a fost dezbătut proiectul Legii învățământului (7-16 iunie 1994) am luat cuvântul de mai multe ori, pentru a susține mai ales amendamentele propuse de mine. Numai în acele câteva zile am vorbit de 19 ori de la tribuna Parlamentului României. Aveam și calitatea de secretar al Comisiei de specialitate, astfel că am vorbit și despre alte aspecte ale proiectului de lege, susținând desigur punctul de vedere al Comisiei ca, de pildă, la articolele privind: autonomia universitară, mutarea greutății examenelor de la admitere la absolvire în toate ciclurile de învățământ, obținerea burselor de stat, reglementarea problemelor învățământului superior artistic și militar etc.

Pe lângă multe, aș zice foarte multe contribuții punctuale la îmbunătățirea proiectului Legii învățământului, am făcut și unele amendamente, care au fost socotite ca deosebit de importante pentru învățământul românesc. Sunt autorul prevederii care a introdus în manualele școlare cunoștințe privind istoria și cultura minorităților naționale din România. Nu cred că este nevoie să argumentez de ce era necesar un asemenea amendament.

Într-adevăr, se poate spune că acest amendament era în spiritul acelei inițiative acceptată, cu unele modificări, în corpul Legii electorale din 1990. Tot de la mine a pornit și ideea ca organizarea formei de admitere în învățământul superior să fie de competența Senatului acelei universități,

principiu care este valabil și astăzi. Dar, nu este valabil, din păcate, și principiul din aceeași lege, ca selecția riguroasă să se facă la absolvire.

O altă temă în care am avut contribuții esențiale, în cea mai mare parte acceptate în forma votată în 1994 și, respectiv, în 1995, a Legii învățământului, a fost cea a doctoratului. Ideea era flexibilitate și exigență sporită. În esență, am propus ca doctoratul să fie acceptat și ca o formă de reconversie profesională și, ca urmare, înscrierea la doctorat să nu mai fie condiționată de specializarea înscrisă pe diploma de licență. M-am opus categoric propunerii ca titlul științific de doctor să fie atestat doar de universitatea respectivă. Am luptat și, în final, am obținut ca atestarea titlului de doctor și a celorlalte titluri academice să se facă numai la nivelul unei largi comisii științifice naționale. Astăzi, aceste titluri sunt acordate de către universități, iar rezultatele sunt la vedere. Dacă înainte de 1990 în toată România erau acordate doar câteva zeci de titluri de doctor în științe, în ultima perioadă universitățile românești acordă în fiecare an câteva mii de asemenea titluri. Avem o sumedenie de doctorate obținute prin plagiat ordinar, profesori care au lucrări din copy-paste, „publicate” în câteva exemplare, doar pentru dosarul de promovare etc. În același timp, am fost un luptător consecvent pentru obținerea dreptului de a organiza doctorate și de institutele de cercetare științifică ale Academiei Române. Principalul meu oponent în Comisia de specialitate la această problemă a fost dl. Petre Țurlea. Acesta s-a opus din răspuțeri propunerii mele, formulată încă din prima legislatură, privind acordarea dreptului de a conduce doctorate și cercetătorilor de prestigiu ai Academiei Române. Parlamentul a votat articolul în forma avansată de mine. Altfel spus, era vorba de recunoașterea dreptului institutelor de cercetare științifică ale Academiei Române de a conduce doctorate, ceea ce este valabil și astăzi. Nu a fost deloc ușor să ajung la acest rezultat, fiind practic singur în această luptă, cel puțin la început.

Cum am mai spus, am fost unul dintre cei care au propus și susținut creșterea exigenței în privința doctoratului. Mie îmi aparține amendamentul, introdus în corpul legii promulgate, prin care a fost mărit numărul membrilor unei comisii de doctorat de la 5 la 7, cu obligația ca cel puțin patru dintre ei să nu fie din instituția unde se susține doctoratul. Această formă a funcționat câțiva ani, dar a nemulțumit pe unii, astfel că după un timp s-a revenit la comisia de 5 membri, ceea ce cred că a fost o altă greșeală în această materie.

O altă greșeală și mai gravă, care a viciat sistemul doctoraturii de la noi, cred că a fost răsplătirea cu 15% din salariu a titlului de doctor în științe. Acest amendament a fost propus, în Comisie, de către același domn Petre Țurlea, care se temea că la sfârșitul mandatului său de deputat se va întoarce în învățământul preuniversitar și astfel a vrut să-și asigure un salariu mai mare. Am fost printre cei care s-au opus categoric unei asemenea prevederi, deoarece titlul de doctor presupune performanțe științifice, iar cel care reușește să obțină acest titlu are drumul deschis în ascensiunea academică, ceea ce îi aduce desigur și salarii mai mari. În învățământul preuniversitar acest titlu are caracter excepțional, nu obligatoriu, cum este în învățământul superior și în institutele de cercetare științifică ale Academiei Române. Prin urmare, un profesor de liceu sau de gimnaziu dacă vrea să obțină acest titlu științific nu o face decât din pasiune. Nu este nevoie de doctori în științe în învățământul preuniversitar, așa cum este cazul în cel superior și în cercetarea științifică instituțională. Nu am avut succes, interesele meschine au prevalat și astfel doctoratul a devenit curând o „mișcare de masă”, chiar o modă, îndeosebi printre noii parveniți, ceea ce a afectat desigur fondul calitativ al acestei prestigioase (în trecut) instituții academice. Unii „cavaleri” ai naționalismului, cum era și dl. Petre Țurlea, s-au dovedit mari luptători, dar până la interesele lor personale!

Am promovat și ideea extinderii școlilor românești de peste hotare, care apoi au căpătat forma institutelor culturale. Din câte îmi aduc aminte, la această chestiune am avut și susținerea dlui. Petre Țurlea. A fost acceptat și acest amendament, din care apoi a fost dezvoltată legea Institutelor Culturale din străinătate.

Foști colegi din Arhive și cunoscutul prof. univ. dr. Ioan Scurtu, atunci directorul general al Arhivelor Naționale, au afirmat că am avut contribuții importante și la adoptarea Legii Arhivelor Naționale nr. 16/1996, așa cum o gândiseră inițiatorii ei, adică specialiștii din Arhivele Naționale, foștii mei colegi de muncă din anii 1977-1984. Îmi aduc aminte că, în cadrul dezbaterilor în plen la acest proiect de lege, am avut de luptat în principal cu un coleg apropiat de breaslă, Șerban Rădulescu-Zoner, care atunci era în opoziție, fiind deputat PAC, mi se pare. Din păcate, istoricul Ș. Rădulescu-Zoner confunda, cel puțin în acest caz, interesele științei cu cele ale politicii. Legea Arhivelor adoptată cu acel prilej corespundea concepției și nevoilor

din acele vremuri. Probabil, această lege este deja depășită și este necesară amendarea ei, în conformitate cu noul statut al României de membră a UE.

O problemă spinoasă, care preocupa major nou înființatul Institut de Marină Civilă (Universitatea Maritimă Constanța) era cea a recunoașterii diplomelor sale de absolvire. Se știe că această universitate se formase prin desprindere din corpul Academiei Navale (Militare), ca o instituție de învățământ superior de marină civilă. Academia Navală continua să obstrucționeze noua universitate, mai ales în chestiunea recunoașterii diplomelor ei de absolvire. În acest sens un rol deosebit de important l-a avut dl. Traian Băsescu, care, ca absolvent al Academiei Navale, susținea poziția acesteia. Situația devenise chiar explozivă la Constanța. Potrivit stenogramei de ședință a Camerei Deputaților, problema a fost soluționată în ziua de 14 iunie 1994, în felul următor: *„Absolvenții facultăților de marină civilă primesc brevete de ofițer maritim de același nivel cu cele primite de absolvenții facultăților de marină militară”*. Era amendamentul meu, care fusese acceptat de Comisie, și astfel a fost soluționată o problemă conflictuală care dura de aproape patru ani în Constanța.

O altă inițiativă a mea, introdusă în legea învățământului, fiind valabilă și astăzi, este articolul care stipulează faptul că *Universitățile se înființează prin lege*. Aceste puține cuvinte au fost în măsură să facă ordine în învățământul superior, unde se instalase haosul, după 1990. Mă mândresc că am avut această idee și am reușit să conving mai întâi Comisia și apoi întregul Parlament al României să accepte acest amendament.

Din păcate, nu același succes am avut și cu o altă inițiativă a mea, care dacă ar fi fost adoptată, ar fi împiedicat proliferarea imposturii în învățământul superior românesc. În intervenția mea din ziua de 16 iunie 1994, am propus ca: *„titlul de profesor universitar să se acorde prin decret prezidențial”*.

Camera Deputaților a votat acest amendament. Dar, el a căzut în Senat, și asta din cauza lui Nicolae Manolescu și a lui Gheorghe Dumitrașcu. De fapt, opoziția de atunci s-a manifestat și în Camera Deputaților împotriva amendamentului meu; ea credea că acest amendament avea să ducă la creșterea puterii și prestigiului președintelui Ion Iliescu. Nicolae Manolescu era atunci senator PAC și a declarat deschis că nu vrea să ajungă ca Ion Iliescu să-i semneze decretul de numire, iar conferențiarul Gh. Dumitrașcu s-a temut că va fi mai greu să ajungă profesor, prin decret prezidențial. Dar, în mod surprinzător – au crezut unii – Gheorghe Dumitrașcu a devenit

profesor exact în perioada guvernării CDR, adică a facțiunii politice care era în opoziție în 1994. Această combinație bizară de interese personale și politice a reușit, până la urmă, să blocheze amendamentul meu, care, cu siguranță, ar fi fost benefic pentru întregul învățământ românesc.

Știu că am participat și la un seminar de vreo 10-12 zile, la Băile Felix, de lângă Oradea, unde fuseseră invitați miniștri și adj. de miniștri ai învățământului din multe țări foste comuniste, inclusiv din spațiul sovietic, rectori și profesori universitari din marile centre universitare românești și străine. Au fost dezbateri extrem de interesante, coordonate, în principal, de o doamnă din SUA, specialistă în problematica evaluării învățământului superior. Eu participam în calitate de reprezentant al Comisiei de Învățământ, Știință, Tineret și Sport din Camera Deputaților. Din partea comisiei similare din Senat participa, dacă nu mă înșel, profesorul Emil Tocaci. Știu că aveam în acel dosar nu numai materialul documentar pus la dispoziția participanților, ci și un carnet plin cu notițe. Din fericire, acest material documentar și, mai ales, carnetul cu notițe, au contribuit substanțial la îmbunătățirea, în cadrul dezbaterilor din Comisia noastră, a proiectului de lege privind evaluarea și acreditarea universităților. Vreau să spun că, în urma acestui seminar de la Băile Felix, noi, cei din Comisia de specialitate a Camerei Deputaților, am elaborat un proiect de lege de tip american, extrem de exigent, care ar fi ridicat învățământul superior românesc la standarde occidentale. Dar, din păcate, acest proiect de lege a fost mai întâi alterat în cadrul dezbaterilor din plenurile celor două camere, apoi prin modificări repetate, astfel că, până la urmă, s-a ajuns tot la o lege de tip „balcanic”, adică făcută în funcție de unele interese de grup. Cu toate acestea, legea românească a evaluării și acreditării universităților a fost cotată, cel puțin la început, ca o lege model, nu numai în fostul spațiu comunist, ci și în unele state occidentale.

Finalul mandatului de deputat

Anul 1996 a fost ultimul an al mandatului meu de deputat. Activitatea mea parlamentară a fost la fel de bogată și în acest an, ca și în cei precedenți, atât pe plan intern, cât și pe cel extern. Ea a fost prezentată la obiect și argumentată în cartea la care am făcut mereu referiri – „Pe drumurile istoriei”, vol. I, pp. 672-683.

În raportul de activitate pe care l-am prezentat la Congresul UDTTMR, din august 1996 (publicat integral în „Karadeniz”, nr. 10-11/1996, pp. 1-8), am mărturisit deschis că eram la curent cu uneltirile grupului subversiv, care avea ca sarcină anihilarea mea ca lider *de facto* al tătarilor din România. În acest sens, acei indivizi erau hotărâți să nu se dea înlături de la nici o ticăloșie. Au încercat să mă calomnieze, să mă șanteze cu vinovății inventate, au făcut presiuni, inclusiv prin amenințări telefonice la miez de noapte, asupra familiei mele și chiar au schimbat prin forță statutul UDTTMR, limitând la două mandatele deputatului tătar. Ordinul primit era ca Tasin Gemil să nu mai fie „o personalitate în cadrul acestei comunități”, pentru ca „să nu cunoască cât mai multe date și informații pe care să le transmită turcilor”, cum este notat într-un document „strict secret” al Securității, din 04 aprilie 1990 (RD.00350012). Ce date, ce informații?! O aberație! Dar, oamenii Securității din UDTTMR s-au străduit și au reușit să mă dea afară din Parlament și din UDTTMR.

Cu toată pregătirea profesionistă a debarcării mele, la congresul UDTTMR, din august 1996, am pierdut doar cu patru voturi în favoarea lui Nusfet Șaganai, în al doilea tur de scrutin. În primul tur ieșisem pe primul loc. Al treilea plasat, Sali Negiat, deși a cerut ca votanții lui să treacă de partea dlui. N. Șaganai, aceștia m-au votat și pe mine. Nu cred că s-a fraudat la numărătoare, căci acolo se aflau și susținătorii mei, între care cel mai activ și de prestigiu era regretatul meu prieten ing. Menan Izet. Dar, s-a fraudat în mod cert la numărul votanților, între care s-au aflat mulți fără a fi delegați aleși de filiale, cum prevede Statul UDTTMR.

Ultima mea inițiativă legislativă a fost amendamentul la Legea nr. 75/12 iulie 1996, art. 1, ultimul alineat, prin se care declară ca sărbători legale nelucrătoare și „două zile pentru fiecare dintre două sărbători religioase anuale, declarate astfel de cultele religioase, legale, altele decât cele creștine, pentru persoanele aparținând acestora”. Legea este în vigoare și astăzi, dar am impresia că musulmanii din România nu prea știu că au drept la câte două zile libere cu ocazia celor două Bayram-uri.

27. Medgidia, 10.04.1960. Tasin (primul din dreapta, primul rând, cu mandolină), împreună cu colegi de liceu, în parcul orașului

28. Iași, mai 1964. Tasin împreună cu colegii săi din grupa 719, Facultatea de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza”

29. Iași, 06.08.1985. Reîntâlnirea după 20 de ani a colegilor de la Facultatea de istorie și filozofie a Universității „Al. I.Cuza”

30. Iași, 1965. Diploma de absolvire a Universității „Al. I. Cuza” din Iași

31. București, 26.11.1979. Tasin Gemil împreună cu colegii și prietenii săi din DGAS: Cornel Lungu (primul dr.), Valeriu Veliman (al doilea stg.) și Vasile Matei (primul stg.)

32. Rotterdam, mai 1991. Delegația permanentă a Parlamentului României la Adunarea Atlanticului de Nord, la un dejun oferit de primarul din Rotterdam, pe vaporul „Queen Mississippi”

33. București, octombrie 1992. *Prima Sesiune a Celei de-a II-a Legislaturi a Parlamentului României*

34. București, 05.10.1993. *Președintele Parlamentului Turciei, Hüsamettin Cindoruk, semnează în Cartea de onoare a Camerei Deputaților, asistat de Adrian Năstase și Tasin Gemil*

35. Ankara, 01.12.1995. După ceremonia de înmânare a unei diplome de onoare, de către Tasin Gemil, în numele Academiei Române, Profesorului Halil Inalcik, în prezența ambasadorului României în Turcia și a altor diplomați români

36. Bagcesaray, 01.05.2011. Deschiderea Conferinței Științifice „Relațiile dintre Țările Române și Hanatul din Crimeea (sec.XV-XVIII)”, care a avut loc în Casa-Muzeu a lui Ismail Bey Gasprinski, cu participarea a 17 istorici din România (prima din dreapta este dna Ayşe Seyitmuratova)

37. București, 2012-2015. Cursanți ai prelegerilor de istorie și cultură tătară susținute de prof. Tasin Gemil, la sediul Filialei din București a Uniunii Democratice a Tătarilor Turco-Musulmani din România

38. Cluj-Napoca, 28.06.2013. Înmânarea certificatelor de participare la cursuri ținute în cadrul Institutului de Turcologie al Universității Babeș-Bolyai

Capitolul XI.

Universitate în Constanța

Din câte știu eu, inițiativa înființării acestei Universități a pornit de la mult regretatul profesor Adrian Rădulescu, care cred că era o personalitate emblematică a Constanței; iar la începutul anului 1990, el deținea și funcția de prefect de Constanța. Desigur, nu a fost singurul ctitor al Universității. Lângă el s-au aflat și alții, care l-au susținut și l-au ajutat. Am fost și eu printre aceștia.

Din păcate, nu am reținut data exactă, dar cred că era pe la sfârșitul lunii februarie sau în primele zile ale lunii martie 1990, când am primit un telefon, seara târziu, de la profesorul Adrian Rădulescu, care mă anunța că a doua zi dimineața va veni la mine președintele CPUN Constanța (era echivalentul Consiliului local, de astăzi), Barbu Dănescu, pentru a discuta problema Universității și că ar fi bine să mă sfătuiască cu el cum să facă pentru a reuși la Guvern, unde mergea să depună dosarul noii Universități. Într-adevăr, regretatul Barbu Dănescu a venit la sediul CPUN de pe Dealul Mitropoliei, am stat la o cafea în bufet și am vorbit pe îndelete. Am văzut un om tânăr, energic, sincer atașat de această idee, deși am înțeles că era timonier de profesie. A murit, acum vreo zece ani, ca un erou, salvând un copil de la înec. Barbu Dănescu ar fi deșus mărturie pentru faptul că, atunci, la acea convorbire, i-am sugerat să declare prim-ministrului Petre Roman, la care mergea în audiență, că numele Universității va fi *Ovidius*, și că această Universitate este gândită și în perspectiva unirii cu Moldova de peste Prut, pentru a aduna studenți nu numai din Dobrogea, ci și din sudul Moldovei istorice, adică din Bugeac, așa cum Universitatea de la Suceava, care avea să se cheme *Ștefan cel Mare*, va aduna studenți și din toată Bucovina istorică. Vorbisem cu colegul și amicul Mihai Iacobescu, care a fost părintele

Universității din Suceava, ca problema celor două universități noi să fie pusă împreună și în această perspectivă politică. Adică, ele să fie gândite ca instituții complementare pe plan politic. Profesorul Mihai Iacobescu era și el membru al CPUN. Atunci nu mă îndoiam că reunirea Moldovei istorice avea să se realizeze în scurt timp. Îmi place să cred că această perspectivă politică a avut importanță în gândirea premierului Petre Roman. Cred că nu întâmplător, cele două universități, Universitatea Ovidius din Constanța și Universitatea Ștefan cel Mare din Suceava, au fost înființate prin aceeași HG nr. 225/07.03.1990.

Concursuri academice

Am intrat în Universitatea Ovidius din Constanța în anul următor, căci atunci primii studenți de la Istorie au ajuns în anul II, când se predă Istoria medie universală, specialitatea mea. Gradul meu didactic inițial a fost cel de conferențiar. Dl. Adrian Rădulescu îmi propusese cursul de *Istorie medie universală*, precum și pe cel de *Istoria și cultura Bizanțului și a Peninsulei Balcanice*. Domnia Sa a fost primul rector al noii Universități. În ziua de 20 septembrie 1991, a avut loc concursul pentru ocuparea postului de conferențiar la cursurile sus-menționate și la cursul de *Istoria medie a României* la care candida regretatul Panait Panait, tot din București. Comisia de concurs, pentru amândoi, era formată din: acad. Ștefan Ștefănescu de la Universitatea București, prof. univ. dr. Radu Manolescu, titularul cursului de Istorie medie universală de la Universitatea București, conf. univ. dr. Gheorghe Dumitrașcu și prof. univ. dr. Adrian Rădulescu, amândoi de la Universitatea Ovidius Constanța, desigur și decanul, prof. univ. dr. Marin Mincu, ca președinte al Comisiei de concurs. Potrivit procedurii legale, postul fusese publicat în „Monitorul Oficial”, din 9 august 1991. Dacă îmi amintesc bine, pe lângă referatele membrilor comisiei la dosarul de activitate profesional-științifică, a trebuit să dăm și examene, scris și oral, la materiile de specialitate și să susținem câte o prelegere cu public, adică în fața studenților și altor doritori, desigur și în prezența membrilor comisiei.

Referatele membrilor Comisiei au fost pline de aprecieri pozitive. Vreau să redau doar un fragment din referatul academicianului Ștefan Ștefănescu, care este mai ponderat comparativ cu exuberanța laudativă a lui Gh. Dumitrașcu, de pildă.

„[...] Membru al Institutului de istorie „N. Iorga” din 1984 – scria acad. Șt. Ștefănescu – dl. Gemil T. Tasin a îndreptățit convingerea direcției Institutului în valoarea lui, remarcându-se prin seriozitatea cu care a înțeles și înțelege să-și îndeplinească obligațiile. Lucrarea sa „Românii și otomanii în sec. XIV-XVI” (cca. 450 p.), realizată în cadrul planului Institutului, în curs de apariție la Editura Academiei Române, este o contribuție științifică de seamă a istoriografiei românești actuale. Dl. Gemil T. Tasin este deja un nume, care onorează școala istorică românească.

Ca semn al recunoașterii valorii sale științifice a fost ales, în 1988, membru corespondent al Societății academice de istorie din Turcia (Turk Tarih Kurumu). Începând cu anul 1990, dl. Gemil T. Tasin a fost cooptat ca profesor-asociat la Facultatea de istorie a Universității din București, unde a predat cursuri speciale, apreciate de studenți, de Istorie otomană, raporturi româno-otomane, paleografie și limbă turco-osmană.

Prin activitatea științifică bogată și deschisă noului, ca și prin experiența didactică câștigată, dl. Gemil T. Tasin se încadrează în profilul postului aflat în concurs [...]”.

Amândoi, adică P. Panait și eu, am fost declarați admiși și, începând cu noul an universitar, adică de la 1 octombrie 1991, am început să țin cele două cursuri de bază, la care apoi s-au adăugat și cursuri/seminarii speciale. Cum a precizat acad. Șt. Ștefănescu, nu eram un novice la catedră, având deja un an de experiență ca profesor-asociat al Universității București.

După termenul legal prevăzut de lege, adică începând cu anul universitar 1994-1995, mi-am depus dosarul pentru a participa la concursul pentru ocuparea postului și primirea titlului de *profesor universitar*. De această dată a fost doar un concurs de dosar, fără examene și probă practică, cum a fost cel pentru gradul de conf. univ., în 1991. Din comisia concursului meu au făcut parte: prof. univ. dr. Marin Mincu, decan, ca președinte; acad. Ștefan Ștefănescu, Univ. București, prof. univ. dr. Ioan Caproșu, decan, Univ. Iași, prof. univ. dr. Mihai Maxim, Univ. București și prof. univ. dr. Adrian Rădulescu, Univ. Ovidius. Toate referatele au fost elogioase, dar vreau să redau aici câteva fragmente din referatul viitorului academician Ioan Caproșu, fost coleg la Institutul din Iași, deci un referend care m-a cunoscut bine și despre care am mai vorbit la cap. V. De reținut că, spre cinstea lui, academicianul Ion Caproșu confirma ce am spus eu mai înainte în legătură cu faptul că PCR și Securitatea mi-au blocat cariera universitară, pe care mi-o pregătiseră profesorii mei, atunci când m-au chemat la Iași, în 1966:

„Numele Domnului Conf. univ. dr. Gemil T. Tahsin este bine cunoscut în istoriografia românească actuală prin lucrările temeinice pe care le-a publicat și prodigioasa-i activitate științifică și didactică. Din 1966, când a fost încadrat prin concurs cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» din Iași, până în prezent, Domnul Gemil T. Tahsin este mereu prezent în periodicile românești sau străine de specialitate sau la sesiuni științifice și congrese de profil din țară sau din străinătate cu lucrări de aleasă ținută științifică. Gemil T. Tahsin este un nume consacrat în medievalistica românească și, în aceeași măsură, prețuit de orientaliștii străini.

Absolvind Facultatea de Istorie din Iași în 1965, după studii universitare strălucite, el a fost chemat în anul următor la Iași în perspectiva unei cariere didactice la cea mai veche universitate a țării. Împrejurări potrivnice, caracteristice regimului totalitar, au împiedicat însă reluarea prin tânărul și talentatul cercetător Tahsin a studiilor de osmanistică ilustrate strălucit la Universitatea ieșeană în perioada interbelică de Franz Babinger (subl. T. G.). Beneficiind de o excelentă pregătire de medievalist, cercetătorul de la Institutul de Istorie din Iași s-a perfecționat continuu în domeniul turcologiei [...], devenind unul dintre cei mai buni specialiști în domeniu din România. Vasta sa cultură istorică și temeinica cunoaștere a paleografiei osmane l-au condus în mod firesc la o lărgire istorică a domeniului pe baza investigării izvoarelor otomane aflate în țară și în special a celor descoperite de el în marile depozite arhivistice din Turcia.

Teza sa de doctorat Poarta otomană, tătarii, Polonia și Moldova între 1621 și 1672, susținută în 1976, încheia strălucit o etapă de cercetare și consacră totodată un specialist de elită. Publicată sub o formă dezvoltată în 1979, ea a devenit o lucrare de referință în istoriografia românească. În același mod avea să se impună și cea de a doua carte, Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712), publicată de autor în 1984, pentru ca sinteza României și otomanii în secolele XIV-XVI, publicată la Editura Academiei în 1991, să-i aducă prestigiosul premiu «Nicolae Iorga» al Academiei Române [...]. Este o lucrare fundamentală, demult necesară istoriografiei românești [...].

Fie că a lucrat la Institutul de Istorie din Iași, fie la cel din București, fie la Direcția Generală a Arhivelor Stratului, fie, în sfârșit, la Universitatea din Constanța, Domnul Gemil T. Tahsin a rămas în permanență credincios domeniului său de cercetare publicând numai lucrări de înalt nivel științific, pe care critica istoriografică le-a apreciat ca atare, iar la congresele și sesiunile științifice comunicările lui au fost întotdeauna apreciate atât de istoricii români, cât și de cei străini. Nu atât prin numărul lucrărilor sale (ce se cifrează, totuși, la o sută!), cât

prin calitatea lor, Domnul Tahsin s-a impus drept unul dintre cei mai prestigioși medievaliști din România, așa încât Universitatea „Ovidius” are toate motivele de a se socoti fericită de a-l avea pe Domnul Gemil T. Tahsin printre membrii corpului său profesoral [...]” .

Potrivit procedurii, președintele Comisiei, prof. univ. dr. Marin Mincu, decanul Facultății de Litere, Istorie, Drept și Teologie, a elaborat un Referat de sinteză asupra concursului, care a avut loc la 21 octombrie 1994, din care rețin ideea personală a profesorului M. Mincu: „În calitate de conferențiar la Facultatea de Litere, Istorie, Drept și Teologie, specializarea Istorie, domnul Gemil Tahsin s-a dovedit un dascăl talentat, probând un har didactic particular. Se remarcă prin nivelul înalt al discursului, prin încărcătura bogată a informației, adesea inedită, prin interpretarea riguroasă a fenomenelor istoriei medievale universale și românești. Auditoriul său îl apreciază în mod deosebit pentru demersul științific, vasta cultură istorică, fluența expunerii ideilor și darul vorbirii”.

Conform documentelor oficiale, „Consiliul profesoral al Facultății de Litere, Istorie, Drept și Teologie, ținut în ziua de 11 ianuarie 1995, a validat în unanimitate rezultatul concursului din 21 octombrie 1994 pentru ocuparea postului de profesor, poziția 3 din Statul de funcțiuni al Catedrei de istorie și științe socio-umane”. Iar prin Ordinul Ministrului Învățământului nr. 3542/1995 am fost confirmat ca profesor universitar, începând cu Sem. I al anului universitar 1994-1995. În 1996, am obținut și dreptul de a îndruma științific doctoranzi în specialitatea *istoria relațiilor internaționale*.

Istoria și politica

Deși unii istorici nu vor să recunoască, vreau să spun de la bun început că istoria este strâns legată de politic. Istoriile naționale sunt, în cele mai multe cazuri, mitizate. Statele naționale, care s-au format în secolul al XIX-lea, numit și veacul națiunilor, aveau nevoie de susținerea unei istorii naționale glorioase și a unei culturi naționale demnă de respect. Nu de puține ori, istoriile mitizate, în aceeași măsură și în același timp, ale unor țări vecine se bat cap în cap. Unde este adevărul? Proba timpului nu s-a făcut încă! Ea este însă inevitabilă!

Istoria nu este o știință, în sensul de știință exactă, cum sunt matematica, fizica, chimia etc. Dar, istoria este totuși o știință, pentru că are metode

științifice de cercetare, analiză, sinteză și verificare. Numai că, spre deosebire de științele exacte, „proba de laborator” a istoriei este timpul, ceea ce înseamnă durată. Mai devreme sau mai târziu, adevărul istoric se impune și, nu de puține ori, „proba practică” este bulversantă. Să nu se creadă însă că celelalte științe, cele numite ale naturii, nu sunt supuse și ele politicului. Ce a fost inchișiția? Nu a impus ea deformarea cercetărilor din fizică, astronomie, anatomie etc.? Bigotismul, fascismul, comunismul, naționalismul etc. nu au stopat și alterat cercetările de genetică, antropologie, biologie, lingvistică, informatică, sociologie etc.?

Cursul meu de Istorie medie universală îl gândeam dinamic și legat de realitatea politică. În accepțiunea mea, scopul fundamental al cursului era de a înțelege de ce Orientul a rămas în urma Occidentului, deoarece cauzele primare care au guvernat evoluția diferită a celor două părți principale ale lumii se află în evul mediu. Toate prelegerile mele de la cursul de Istorie medie universală erau concepute în așa fel încât să contureze acest adevăr, fiecare cu o parte, pentru a forma apoi imaginea de ansamblu, la sfârșitul anului universitar.

Cheia problemei se află în Reforma religioasă din sec. XVI din Occident. Nici lumea ortodoxă și nici cea islamică nu au fost în stare să facă până acuma o asemenea transformare ca cea a Reformelor lui Luther și Calvin. Fără această reformă de mentalitate, mai precis de atitudine față de muncă, familie și colectivitate, nu cred că ar fi fost posibilă dezvoltarea Occidentului. Renașterea și Umanismul, marile descoperiri geografice, progresul științei și tehnologiei etc. au fost factori dinamizatori, nu fundamentali. Potrivit unor studii recente mult aprofundate, în realitate, *Renașterea* (chipurile a antichității grecești și romane) nu a fost nimic altceva decât o formă impusă, o mască pentru a ascunde influența fundamentală a culturii islamice asupra Occidentului, ca urmare a Cruciadelor. Istoriografia comunistă a făcut abstracție de rolul Reformei religioase în progresul omenirii, absolutizând rolul realizărilor materiale în acest sens și al exploatării coloniale. Biserica ortodoxă și credința islamică au rămas cantonate în dogme învechite și rigide, care repudiază noul și progresul. Mentalitatea oamenilor nu a fost schimbată în esența sa. Există încă mult misticism și bigotism, atât în lumea ortodoxă, cât și în cea islamică; la aceasta din urmă a apărut, în ultima vreme, și o puternică mișcare extremistă, chiar teroristă, ca o formă de protest violent împotriva dominației occidentale. Și cauzele acestui fenomen se află

tot în istorie, mai precis în epoca colonială. În așa-zisa „epocă a luminii”, cum este caracterizat veacul al XVIII-lea din istoria Europei apusene, au apărut tot felul de teorii privind înapoierea și lipsa de civilizație a popoarelor Asiei și Africii, s-a ajuns chiar și la ideea că aceste rase de popoare ar fi retardate, în special cea mongoloidă și cea negroidă. Europa occidentală și Rusia imperială începuseră atunci programul lor de cuceriri coloniale în Asia și Africa. Se simțea nevoia unei justificări morale față de propriile popoare. S-a recurs astfel la falsificarea grosolană a istoriei, ceea ce a fost valabil până de curând. Lumea răsăriteană a început să se trezească și caută adevărul din istorie. Dar, această trezire este încă buimacă. Iată o dovadă concretă de intervenție dură a politicului în scrierea istoriei.

Nici celălalt curs, cel de Istoria Bizanțului și a Peninsulei Balcanice, pe care l-am predat la Universitatea Ovidius din Constanța, nu era scutit de asemenea probleme. Moștenirea bizantină este o chestiune importantă nu numai pentru Balcani, ci și pentru întreaga lume, în primul rând ortodoxă. Problema este însă foarte complexă și dificilă, tocmai din cauza politicului, care este un factor deosebit de puternic aici.

În 1916, un gazetar-istoric englez, Herbert Adams Gibbons, a publicat o carte, în care a lansat ideea că statul otoman s-ar fi fondat pe temelia și structura statului bizantin. Această idee a fost îmbrățișată de mulți alți istorici europeni, inclusiv astăzi, când cartea pomenită este reeditată și reeditată. După proclamarea Republicii Turcia de către Mustafa Kemal Atatürk, în 1923, și inaugurarea unei politici de promovare a propriilor valori naționale, istoriografia turcă a avut ca sarcină principală cercetarea rădăcinilor central-asiatice ale poporului turc. Era o deschidere cu totul nouă în istoriografie, ceea ce contrasta cu ideea susținută de Gibbons. Poporul turc condus de Atatürk câștigase războiul de eliberare națională împotriva puterilor europene aliate în jurul Greciei. Încurajată de unele state occidentale, Grecia a urmărit efectiv micșorarea (până aproape de lichidare) a statului turc și refacerea într-o altă formă a vechiului Imperiu bizantin (Grecia Mare). În acest context politic, istoriografia turcă a respins vehement ideea lui Gibbons, negând categoric orice influență bizantină (greacă!) în formarea și evoluția statului otoman. Politic era justificată această atitudine, care a fost valabilă până de curând. Abia în urmă cu 20-25 de ani, istoricii turci au început să recunoască locul Bizanțului în istoria și cultura turco-otomană.

Istoria și cultura tuturor țărilor ortodoxe, în primul rând ale întregii Peninsule Balcanice, nu pot fi înțelese fără a ține seama de Bizanț și de tot ceea ce a însemnat el. Dar, Bizanțul a avut un rol însemnat și în istoria turco-otomană, inclusiv în cultură. Unii istorici au avansat chiar ideea că ar fi existat un plan de a folosi „sabia turcului” pentru refacerea puterii imperiale bizantine, aflată în vădită decădere. Așa s-ar explica, poate, trecerea ușoară și rapidă a marilor demnitari bizantini, inclusiv din familia imperială, în slujba turcilor care cucereau Anatolia, în primele secole ale mileniului al doilea. Posibil să fi existat, în gândirea unei părți a elitei bizantine din sec. XIV-XV, speranța de a se folosi de „turcii barbari” pentru a revigora puterea imperială bizantină și de a o conduce în continuare îmbrăcând haine turcești. O asemenea speranță justificase și trecerea lesne a persanilor la noua religie musulmană adusă de arabii cuceritori. Numai că, ambele proiecte nu s-au putut concretiza decât parțial. Străvechea experiență statală persană și marea cultură iraniană au influențat puternic califatele arabe și strălucita cultură clasică musulmană, ceea ce nu a însemnat însă renașterea statului și civilizației persane. Este adevărat, persanii au jucat o vreme rolul principal în noua structură statală, care a rămas însă de esență arabo-musulmană. La fel s-au petrecut lucrurile și în statul otoman. Mulți demnitari, inclusiv mari-viziri, au fost la origine greci convertiți, dar ei nu au putut schimba caracterul noului stat imperial care a fost și a rămas turco-musulman.

Trebuie să ținem seama și de condițiile geopolitice ale vremii. La jumătatea sec. XV, când au fost puse bazele Imperiului otoman, Bizanțul era sleit ca putere și descompus din interior. El nu a putut oferi noilor cuceritori turci decât un model și o experiență, prin o parte a elitei sale politice și culturale care a trecut în slujba noilor conducători. Cuceritorul Constantinopolului și fondatorul noului Imperiu Otoman, Mehmed al II-lea Fatih (1451-1481), s-a declarat de la început și moștenitor al împăraților romani de răsărit, ceea ce însemna și preluarea atribuțiilor și datoriilor cezarilor bizantini. În această calitate, adică și de împărați bizantini, sultanii otomani s-au erijat în protectori ai bisericii și lumii ortodoxe. Așa se explică și daniile pe care le-au făcut ei bisericilor și mănăstirilor creștine ortodoxe din Imperiul Otoman. Istoricii balcanici, inclusiv cei din România, tributari propagandei antiturce și antimusulmane, acceptă greu ideea că sultanii otomani musulmani au protejat biserica și populația creștină ortodoxă din Balcani. O fostă doctorandă a mea, care a studiat problema daniilor domnilor români la sud de Dunăre, a fost

foarte surprinsă când a văzut afirmația unui istoric grec, potrivit căruia mănăstirile de la Muntele Athos s-ar fi bucurat de mai multe privilegii în timpul stăpânirii otomane, decât acum, în vremea stăpânirii grecești.

Dușmanii externi principali ai turcilor erau atunci statele catolice din Europa centrală și de vest, în frunte cu Sf. Scaun de la Roma, de unde erau inițiate și organizate cruciadele armate. Sultanii otomani au opus coalițiilor creștine apusene coaliția lumii musulmane și ortodoxe. Aceasta din urmă era deopotrivă amenințată de asalturile marilor state catolice, unele denumite chiar „apostolice”, asmuțite de Vatican împotriva „schismaticilor” ortodocși. S-a ajuns astfel la un soi de simbioză culturală otomano-bizantină, care a garantat dăinuirea cel puțin a spiritului bizantin.

Domnii români din sec. XV-XVIII și-au exercitat puterea în virtutea atribuțiilor pe care le conferea diploma imperială (*berat-ı hümayun*) de a ocupa tronul Moldovei sau pe cel al Țării Românești. În timpul domniei, un voievod român sau fanariot s-a purtat ca un mic sultan absolutist, ceea ce însemna că el își putea atribui și prerogativele unui mic împărat bizantin, așa cum la alte dimensiuni era și sultanul otoman. Așa se explică și ceea ce Nicolae Iorga a definit în titlul uneia din cărțile sale „Bizanț după Bizanț”. Da, spiritul Bizanțului a dăinuit și dăinuie și acum, cu bune și cu rele, nu numai prin greci, ci și prin turci și români.

Ca profesor, schimbam în fiecare an temele pe care le predam studenților, în funcție de problematica curentă. Iată ce scriam, printre altele, în documentul denumit „Fișa disciplinei Istoria medie universală”, înaintată conducerii facultății:

„Obiective: cunoștințe de bază privind evoluția omenirii în evul de mijloc (sec. V-XVII) pe modele viabile (occidental, bizantino-slav, islamic și chinez) cu obiective practice de formare a specialistului în materie socio-umană.

Conținut: cursul pornește de la realitățile prezentului către istorie, adică în funcție de aparițiile în prim-planul situației internaționale actuale, se caută deslușirea izvoarelor și resorturile istorice ale fenomenului sau ale factorului respectiv. Cursul este dinamic și permanent revizuit și restructurat, astfel încât studentul să fie în măsură să utilizeze instrumentele istoriei pentru a înțelege evoluția actuală atât a societății românești, cât și a omenirii în ansamblul ei. Cursul dezoăluie, cu putere de exemplu, rădăcinile medievale ale multor organisme, organizații, fenomene și inițiative actuale la nivel european și mondial. O întrebare esențială la care se caută răspuns în acest curs este De ce Occidentul s-a dezvoltat mult mai mult și mai bine decât restul omenirii?”.

În aceeași abordare erau concepute și „fișele de disciplină” la cursul de *Istoria Bizanțului și a sud-estului Europei* și la cel (nou) de *Istoria instituțiilor otomane*, pe care le-am predat ca titular la Universitatea Ovidius din Constanța, alături de alte cursuri și seminarii speciale.

Ca o demonstrație a însemnătății practice a istoriei, în ziua de 28 ianuarie 1993, am prezentat în Aula Academiei Române comunicarea „*Sistemul politic mondial actual din perspectiva istoriei*”, unde am expus în mod concret modele și repere istorice pentru inițiative și acțiuni actuale. Ziarul „*Libertatea*”, de a doua zi, a publicat pe prima pagină fotografia mea la tribuna Academiei Române, cu titlul: *Profesorul Tahsin Gemil afirmă că lumea se îndreaptă către „Pax Americana”*. Repet, era în ianuarie 1993!

În aceeași ordine de idei cred că trebuie să menționez și faptul că, în martie 1993, am inițiat și organizat o dezbatere cu tema: *Limitele cronologice dintre istoria medie universală și istoria modernă universală*. Au fost invitați și au participat reprezentanți ai catedrelor de specialitate din mai multe universități românești, între care îmi amintesc că au fost și actualii eminenți profesori: Florin Platon, Universitatea Iași, și Bogdan Murgescu, Universitatea București.

De notat că era prima acțiune la nivel național organizată de secția de istorie a Facultății noastre multidisciplinare. Am socotit necesară regândirea cronologiei istoriei universale, potrivit limitelor acceptate de marile istoriografii occidentale. După cum se știe, în unele țări apusene limita cronologică superioară a evului mediu european este Renașterea, în altele Marile descoperiri geografice, iar alți istorici socotesc că evul mediu s-a terminat odată cu căderea Constantinopolului, în 1453. Noi doborâsem, cu jertfe de sânge tânăr, regimul comunist de sorginte bolșevică, dar continuam să glorificăm „*Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917*”. Cronologia istorică din regimul comunist se baza pe „*schimbarea revoluționară*”, pe înlocuirea brutală a vechiului regim, adică istoria antică se termina odată cu năvălirea poapoarelor barbare și distrugerea imperiului Roman de apus, cea medievală se termina la *Revoluția burgheză din Anglia*, de la jumătatea sec. XVII, iar cea modernă mergea până la *revoluția bolșevică din 1917*. De fapt, cheia era aici, lovitura de palat din 26 octombrie/7 noiembrie 1917 și violențele care au urmat erau proclamate o „*mare revoluție*”, pentru a justifica astfel puterea comunistă, care era văzută ca „*veșnică*” și „*visul de aur al omenirii*”. În cuvântul de deschidere, eu am propus ca evul mediu

europăean să fie considerat încheiat cu Reformele religioase din secolul al XVI-lea, ultimul curs de Istoria evului mediu fiind – în accepțiunea mea – Reforma din biserica catolică și războaiele religioase din Franța, iar cursul de Istoria universală modernă să înceapă cu Războiul de 30 de ani, care a pornit ca un război religios, dar s-a soldat cu restructurarea conceptuală și politică a întregii Europe occidentale pe baze moderne. Participanții au agreat această idee, dar în practică nu s-a schimbat nimic, cel puțin cât am predat eu acest curs de istorie medie universală. Bănuiesc că motivele s-au aflat mai mult în sfera comodității și a interesului meschin, decât în concepții și calcule politice. Profesorii care predau cele două cursuri aveau lecțiile scrise de multă vreme, iar o schimbare structurală, fie și de natură cronologică, le-ar fi pus problema regândirii și rescrierii acestor cursuri. Schimbarea trebuia să fie operată în programa celor două cursuri, ceea ce însemna aprobarea de către Ministerul Învățământului. Nu am auzit că s-a dat un asemenea aviz.

Singurul turco-tătar conducător de doctorat

Au mai fost tătari care au avut această calitate: fizicianul de faimă mondială Musa Geavid, membru corespondent al Academiei Române, și renumitul stomatolog prof. univ. dr. Memet Gafar, amândoi din București. Acești profesori au predat, la început, și la Universitatea Ovidius din Constanța. Numai că, din păcate, ei nu mai sunt în viață de mai multă vreme. De atunci, cred că sunt singurul tătar sau turc din România care are această înaltă calitate științifică de „conducător de doctorat”. Nu știu dacă între timp a mai primit cineva acest titlu. M-aș bucura să aflu că mai este un coleg tătar sau turc cu o asemenea calitate.

Titlul de conducător de doctorat mi-a fost acordat prin Ordinul Ministrului Învățământului nr. 3204/1996, desigur în urma verificării activității mele științifice și didactice. Atunci când eu l-am obținut, acest titlu se acorda foarte greu. Trebuiau îndeplinite criterii severe de competență științifică, care erau evaluate de o comisie de specialiști la nivel național, din cadrul Ministerului Învățământului și Cercetării Științifice. Pe baza avizului acestei comisii de specialiști, Consiliul Național de evaluare făcea propunerea, iar ministrul emitea ordinul de atribuire a titlului de conducător de doctorat, așa cum s-a întâmplat și în cazul meu. Din păcate, acum, acest

titlu se obține mult mai ușor, ca și titlul de profesor universitar. Atunci, de ce se mai miră unii că țara a fost împânzită de „doctori în științe”, din care mulți nu știu nici măcar ce este cercetarea științifică adevărată.

Relativ recent, deputatul Cristian Seidler a spus că, **în 1990, în România existau doar 1500 de doctori în științe**, dar în următorii zece ani au fost acordate ...30 000 (treizecidemii) de titluri de doctori în științe, iar între 2000 și 2006 alți 30 000 (treizecidemii) au obținut acest titlu (ziare.com/20.01.2022/14:57). În acest ritm cred că s-a depășit deja cifra de **150 000 de doctori în științe în România**. Deci, numărul doctorilor în științe a crescut de 100 de ori în 30 de ani. Este un număr imens, pe care nu știu dacă alte țări mult mai dezvoltate decât noi și cu mulți laureați Nobel îl pot egala?!

În ceea ce mă privește, eu am rămas credincios vechilor criterii de exigență științifică, în care m-am format ca om de știință. Poate cu o singură excepție, absolut toți doctoranzii mei au fost nevoiți să se conformeze acestor exigențe, inclusiv cei din afara României; cei care nu au putut să facă față unor asemenea cerințe științifice, au fost nevoiți să se transfere la un alt conducător de doctorat ori să abandoneze studiile doctorale. Am avut destule cazuri în ambele situații.

În afară de doi doctoranzi, care și-au ales singuri temele, toate titlurile tezelor de doctorat ale doctoranzilor mei au fost formulate de mine, în funcție de competențele fiecăruia. Mărturisesc că am avut în vedere și însemnătatea practică, adică politică și diplomatică a temelor alese. În cazul doctoranzilor de origine tătară, le-am cerut ca o condiție suplimentară să accepte teme din istoria sau cultura tătară. Altminteri, îi îndrumam să meargă la un alt conducător de doctorat. Istoria tătară nu este încă frecventată în măsură suficientă și, ca atare, este puțin cunoscută. Măcar cei de aceeași origine să se străduie să cerceteze aceste probleme.

Doctoratul este o formă înaltă, ar trebui să fie cea mai înaltă formă de specializare științifică. Doctoratul poate fi și o modalitate corectă și legală de conversie profesională. Doctoratul ar trebui să deschidă tinerilor aspiranți toate porțile carierei științifice, ceea ce nu înseamnă însă promovare automată, ci fără piedici legale, dar pe baza performanțelor profesionale. Ca și pentru profesorii mei, pentru mine doctoratul rămâne un titlu de înaltă mândrie, dar și unul de mare responsabilitate.

M-am ocupat, de la început și până la sfârșit, de fiecare doctorand, îndrumându-l în toate fazele importante ale procesului; mai întâi, la întocmirea

bibliografiei, apoi în fișarea materialului, în elaborarea planului lucrării și, în sfârșit, la elaborarea tezei. Am citit fiecare vcapitol al tezei cu creionul roșu și cu cel albastru în mână. Însemnările cu roșu însemnau nevoie de îndreptare sau chiar rescrierea unor paragrafe, subcapitole și chiar capitole întregi, iar cele cu albastru semnificau încurajarea autorului. De obicei, doctorandul era obligat să refacă teza cel puțin o dată, adeseori de două ori, fiind cazuri în care treaba aceasta s-a făcut chiar și de trei ori. De aceea, doctoratele la mine durau, în mod obișnuit, între 6 și 10 ani. Foarte rar doctoratele conduse de mine s-au finalizat în 3-4 ani (cred că au fost doar două cazuri, acelea fiind cu burse guvernamentale). Cei mai mulți din foștii mei doctoranzi ocupă astăzi poziții importante în învățământul superior, diplomație, structuri guvernamentale, inclusiv în Azerbaidjan, SUA, Belgia. Mulți și-au publicat deja tezele, iar ceilalți le au sub tipar sau le pregătesc pentru publicare. Mă mândresc cu toți foștii mei doctoranzi, poate cu o singură excepție. Tot la fel am procedat și cu doctoranzii altor colegi, atunci când am fost în comisii de evaluare. Din cele circa 40 teze de doctorat pe marginea cărora am făcut referate de evaluare științifică, nu a fost una pe care să nu o fi citit în întregime, cu cea mai mare atenție, cu cele două creioane în mână (albastru-pozitiv, roșu-negativ). Referatele mele de evaluare au fost întotdeauna, cred, exigente și corecte. La rândul meu, am aflat informații interesante și chiar inedite din aproape toate tezele de doctorat pe care le-am analizat pentru evaluare științifică. Aprecierile mele țineau seama și de amănunte, așa cum au făcut și profesorii mei, cum a fost – de pildă – acad. Mihai Berza, care a observat chiar și greșelile de accent la citatele în limbile franceză și italiană, în cazul tezei mele de doctorat, în 1976. Eu dedic cel puțin 2-3 luni pe an din timpul meu îndrumării fiecărui doctorand. Poate și de aceea, eu am putut să fac doar 16 doctori în două decenii. De câțiva ani, am renunțat să mai primesc doctoranzi.

Nu am înțeles cum unii colegi, conducători de doctorat, pot să scoată doctori pe bandă rulantă. Aud că unii au scos chiar și peste o sută de doctori în douăzeci de ani. Este imposibil așa ceva, dacă îți iei rolul în serios. Ar fi cinci pe an, ceea ce ar însemna 10 luni din 12 dedicate numai doctoranzilor. Am aflat că asemenea profesori nu numai că nu îndrumă cu atenție doctorandul, dar nu citesc nici măcar teza pe care o evaluează, mulțumindu-se probabil numai cu „Introducerea” și „Încheierea”, și asta în cel mai bun caz. Am fost de față la un caz, în calitate de co-îndrumător științific, când celălalt

co-îndrumător științific (profesor la o Universitate occidentală!) s-a prezentat la ședința de susținere a doctoratului fără referat de evaluare a tezei, ci doar cu niște notițe pe o hârtiuță. Cred că doar răsoise teza chiar în acea dimineață. Este revoltător!

Vreau să închei acest capitol referitor la calitatea mea de profesor, apelând la un fragment dintr-o scrisoare pe care am primit-o de la un fost student, chiar de ziua mea, adică la 21 septembrie 2019. Dl. prof. Vincențiu Armand Dascălu m-a emoționat cu gândurile pe care mi le-a împărtășit cu acel prilej: „Astăzi este ziua domnului Tasin Gemil. Fotografia ce îmi însoțește rândurile este doar madlenă rememorării cursurilor de Istorie a Bizanțului și Istorie Medie Universală. A examenelor. A timbrului vocii. Și a atmosferei unui amfiteatru. Toamna trecută am avut bucuria de a-l revedea. Trecuseră aproape două decenii de la absolvire. Și, în ciuda tuturor rezervelor și a elementarei politeți, am cutezat a-l aborda. Amabilitatea Domniei Sale a compensat impetuozitatea-mi. Îmi amintesc sfaturile pe care ni le oferea privind vizita ambasadorului Canadei la Universitatea „Ovidius”. Sau deruta colegilor care – datorită și din cauza devin sinonime în acest caz – optaseră pentru specializarea Istorie Medievală, în vreme ce Domnia Sa devenea ambasadorul României la Baku. Optaseră pentru a continua să îl aibă profesor pe Tasin Gemil.

Multe ar fi de scris...Două s-ar putea strecura, totuși, în firidele unei vorbe. Gândul că fiecare dintre cei înșurubați la catedră s-ar cuveni să îi fim asemenea. Și amintirea faptului că îi datorez aflarea chipului firesc al rugăciunii”.

Profesor la Universitatea din Ankara

Salariul meu de profesor universitar era de circa 140-150 USD net. Cam la acest nivel s-a menținut, chiar dacă au fost indexări de inflație. În noiembrie 1996, pierdusem salariul de deputat, care era cam de 250 USD. Venitul meu lunar scăzuse atunci la 140-150 USD, la care se adăuga desigur și salariul soției, care era cam de 100-120 USD. Trebuia să-mi plătesc naveta săptămânală cu trenul la Constanța și cazarea acolo; nu puteam abuza de bunăvoința rudelor. Ca deputat, avusesem gratuități în această privință. Cel mai mult mă deranja că trebuia să merg cu clasa a II-a, cu trenul de ora 06.05, adeseori cu oameni nespălați, care miroseau îngrozitor, astfel că preferam să stau în picioare pe coridor. M-am apucat imediat de traduceri autorizate, iar soția

mea de meditații intense la limba franceză, cu elevi de gimnaziu și liceu. Ca o măsură de prevedere, dădusem examenul de traducător autorizat din și în turcă în septembrie 1979 și obținusem Certificatul de traducător nr. 6368/06.03.1980. Până în 1996-97 nu m-am folosit de acest certificat. Atunci erau doar 2-3 asemenea traducători în București, iar oamenii de afaceri turci veneau să-și deschidă firme. Au fost multe nopți când am stat cu picioarele în apă rece și cu căni de cafea pe masă, până dimineața, ca să termin traduceri urgente, uneori cu caracter tehnic, amănunțite. Și cu ajutorul soției mele și înțelegerea fiicei noastre, am răzbit. În noiembrie 1998, am plecat la postul de ambasador în Republica Azerbaidjan.

Potrivit modului meu de viață, la care m-am mai referit, îmi fixasem din timp planuri B, C și D. Astfel că, imediat după eșecul la alegerile preliminare din UDTTMR, din august 1996, am pus în funcțiune cele trei planuri de rezervă fixate deja: B – înscrierea în PDSR, C – începerea muncii de traducător autorizat și D- căutarea unei universități în Turcia care să mă accepte ca *visiting professor*. Desigur, mă consultasem din timp și cu ambasadorul Yaman Başkut în legătură cu planul D. Acesta îmi spusese că va scrie în acest sens și Președintelui Süleyman Demirel, care – mi-a confirmat el – mă aprecia și mă simpatiza. Am trimis câte o cerere personală, însoțită de CV, listă de lucrări și fotocopiile copertelor cărților mele rectorilor unor universități din Turcia. În primăvara anului următor, 1997, am început să primesc răspunsuri pozitive și negative. Cele care mă acceptau erau: Universitatea Erciyes din Kayseri, Universitatea Osmangazi din Eskişehir, Universitatea Ankara și încă o universitate (mi se pare tocmai din Erzurum) de care nu-mi amintesc cu precizie, pentru că nu m-a interesat. De bună seamă, am acceptat Universitatea Ankara. Precizez că în Universitatea Ankara eram cunoscut încă destul de bine, fiind și membru corespondent al Societății academice de istorie (*Türk Tarih Kurumu*). Iar conducerea importantei instituții de stat a Vakâfurilor din Turcia, cu sediul în Ankara, îmi solicitase cooperarea la un mare proiect vizând depistarea și publicarea acestor tipuri de documente din țările balcanice, inclusiv din România. Publicasem deja câteva lucrări referitoare la vakâfuri. Pentru o primă colaborare, în care făcusem o listă de prezentare a vakâfurilor de pe teritoriul istoric al României, fusesem plătit foarte bine, dacă îmi amintesc bine, cu 1200 USD. În cazul acceptării postului de la Universitatea Ankara, Instituția Vakâfurilor mi-a promis un job bine plătit de o jumătate de normă (800

USD/lună) și un apartament de serviciu fără plata chiriei, ceea ce era un mare ajutor. Intervenția personală a Președintelui Süleyman Demirel mi-a înlesnit aprobarea YÖK (*Yüksek Öğretim Kurulu/Consiliul Învățământului Superior*), fără de care nu era posibilă încheierea contractului. Cu prilejul participării la un panel organizat de Universitatea Erciyes din Kayseri, în vara anului 1997, unde fusesem invitat cu plata tuturor cheltuielilor de către organizatori, am stat și câteva zile în Ankara, când am avut întrevederi cu decanul prof. dr. Melek Delilbaşı și profesori cunoscuți de la Facultatea de litere și istorie-geografie a Universității Ankara, care mi-au declarat că într-adevăr au nevoie de un profesor cu pregătirea mea. De asemenea, am fost primit și de rectorul de atunci al universității, prof. dr. Günal Akbay, care m-a asigurat de întreaga lui disponibilitate. Regretatul prieten Selahattin Tanyeli (Saladin Tainarić), tătar dobrogean, absolvent al Facultății de istorie din București (promoția 1964), care lucra la Radio Turcia, m-a ajutat nu numai să întocmesc corect dosarul pe care l-am depus la Rectoratul Universității Ankara, ci a urmărit îndeaproape și parcursul dosarului, prin mai multe instituții și ministere, până la Ministerul Finanțelor, care era etapa ultimă și decisivă. Dosarul meu a fost aprobat de acest minister, în martie 1998, când eram în Ankara, fiind invitat la Kurultay-ul lumii turcice. Atunci am semnat contractul de colaborare cu Universitatea Ankara. Potrivit copieii contractului pe care îl am, erau prevăzute înlesniri la transport și, ceea ce era cel mai important, urma să primesc un salariu mare, de 400.000 lire turcești pe lună care, la cursul de atunci, echivala cu circa 2000 USD. Era suma brută, din care aș fi primit net în jur de 1300-1400 USD. Adăugând la această sumă și jumătatea de salariu de la Instituția Vakâfurilor (800 USD brut, 650 USD net) și locuința fără chirie, ajungeam la peste 2000 USD net/lună, care – cum voi arăta – era mai mare decât salariul de 1600 USD, pe care l-am avut ca ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Republica Azerbaidjan (noiembrie 1998 – decembrie 2003). Așadar, aș fi câștigat în Turcia, ca profesor oaspete, de 15 ori mai mult decât ca profesor titular în România.

În ședința din 06 iulie 1998, Senatul Universității Ovidius a aprobat cererea mea, din 29 iunie 1998, de a mă transfera temporar la Universitatea Ankara, cu rezervarea catedrei. În baza acestei aprobări, Rectorul Universității Ovidius Constanța, prof. univ. dr. Adrian Bavaru, a emis Dispoziția nr. 173/08.07.1998, prin care mi se aproba deplasarea ca "visiting professor" în Turcia și rezervarea catedrei în țară.

În intrevederile pe care le-am avut la Facultatea de litere și istorie-geografie a Universității Ankara, cu dna. decan Melek Delilbaşı, pe care o cunoșteam de multă vreme, precum și cu alți profesori, unii din ei amici încă din perioada stagiului meu din 1971, s-a stabilit că urma să predau unele din cursurile la care era titulară dna. decan, precum: *Istoria Europei (Occidentale) în perioada medievală, Istoria Peninsulei Balcanice în perioada bizantină și în cea otomană*, altele erau vacante, ca: *Instituții otomane (curs special)*; am propus și un seminar special: *Cadrul juridic internațional al ținuturilor cu statut de autonomie (Hاناتul Crimeei, Țările Române, Raguză ș.a.)*. Aveam multe ore, catedra din Turcia fiind atunci mai mare decât cea din România. De asemenea, la rugămintea expresă a dnei. decan trebuia să pregătesc unul sau doi studenți sau asistenți ca specialiști în balcanistică, inclusiv și îndeosebi în istoria României. Dna. decan mi-a prezentat și asistenții mei, în număr de patru, dintre care un tânăr bizantinist, cu studii în Grecia, o tânără originară din Bulgaria, pe cale de a se specializa în istoria Bulgariei și Serbiei, iar alte două tinere din Turcia, doritoare să se specializeze în istoria României și Europei Centrale, astfel încât să poată folosi și documentele scrise în limba latină. Specializarea acestor tinere în latinistică era dorința dnei. decan, care este o cunoscută specialistă în istoria raporturilor turco-bizantine. De fapt, aceste două tinere urmau să-și pregătească tezele de doctorat sub îndrumarea mea directă, cu teme pe care urma să le stabilesc eu. Se subînțelege că ele urmau să-și facă stagiile de specializare și în România. Conform contractului semnat cu Rectorul Universității Ankara, trebuia să fiu prezent la catedră începând cu ziua de 14 septembrie 1998.

Dar, nu am mai ajuns la Universitatea din Ankara, pentru că am fost trimis ca Ambasador în Republica Azerbaidjan. În primăvara anului 1999, când mă aflam deja la post, la Baku, cu prilejul unei deplasări la Ankara, am făcut vizite de curtoazie Rectorului Günal Akbay și dnei. Decan Melek Delilbaşı, pentru a mă scuza și personal pentru faptul că nu am putut să îndeplinesc prevederile din contractul semnat. Îmi aduc aminte că în aceste vizite am fost însoțit de amicul Victor Oprea, care atunci era, mi se pare, secretar II la Ambasada României de la Ankara. Dna. decan Melek Delilbaşı ne-a oferit și o masă, la care fuseseră invitați și câțiva profesori dintre vechile mele cunoștințe. Atât Rectorul, cât și Decanul și-au exprimat părerea de rău că nu am mai venit să lucrez la Universitatea Ankara, dar, în același timp, au subliniat că ei se mândresc cu faptul că un „profesor al Universității Ankara” a fost numit Ambasador al României.

Capitolul XII.

Primul și unicul ambasador român de origine turco-tătară

Mărturisesc că, până în anul 1991, nu mi-a trecut prin cap nici măcar ideea că aș putea ajunge vreodată ambasador. Iar în perioada comunistă eram mulțumit dacă eram lăsat în pace, să-mi văd de familie și de lucrările mele. A fost un concurs de împrejurări, în care a contat însă decisiv activitatea mea științifică și conduita mea ca cetățean român.

Mai întâi, pentru corectitudine, trebuie să spun că nu sunt cel dintâi diplomat de origine tătară în slujba României. Din câte știu eu, în anii comunismului, un ofițer de origine tătară din Armata Română, lt. colonelul Muzechir Menlivuap, a lucrat câțiva ani în biroul atașatului militar de la Ambasada României la Cairo. Nu știu însă ce rang diplomatic avea acolo. L-am cunoscut personal pe lt.col. Muzechir Menlivuap – prin intermediul regretatului Altai Cherim – dar nu am discutat cu el decât probleme de istorie tătară, de care el era interesat. Poate, au mai fost și alții, de care eu nu am știre. Se cuvine să menționez aici și faptul că, în prezent, sunt activi câțiva diplomați români de origine tătară, cum este dna. Sena Latif, prim-loctiitor al ambasadorului de la Paris, dna. Niyara Ibram, ministru-consilier, tot la Paris, și dl. Erdal Bolat, consul general la Delhi. Sper ca cel puțin unul dintre ei să fie numit în curând ambasador extraordinar și plenipotențiar.

39. București, 09.10.1998. *Decret prezidențial privind acreditarea lui Tasin Gemil ca ambasador extraordinar și plenipotențiar în R. Azerbaidjan*

Ideea de a fi ambasador

În capitolul privind activitatea mea parlamentară am relatat despre modul în care l-am cunoscut, în aprilie 1991, pe aeroportul din Cairo, pe distinsul ambasador român din Egipt, regretatul diplomat Aurel Covaci. Împreună cu muftiul de atunci, regretatul Negeat Osman, mergeam la Khartoum, la un congres islamic. Ambasadorul Aurel Covaci fusese impresionat de discursul meu de la 1 Decembrie 1990, de la Alba Iulia. Excelența

Sa a insistat ca la întoarcere să fim oaspeții lui, pentru câteva zile, în Cairo. Regretatul Aurel Covaci a fost, din câte știu, singurul diplomat român care a reușit să ajungă ambasador într-o țară arabă, după ce fusese ambasador în Israel.

Într-adevăr, la întoarcerea din Sudan, pe la începutul lunii mai 1991, ambasadorul ne-a cazat în vila lui Carol al II-lea de pe insula Nilului. Era o vilă în stil neoclasic, înconjurată de un parc bogat în copaci mari și înalți, astfel că soarele arzător al Africii nu reușea să ajungă până la vilă. Acolo te simțeai undeva în nordul Europei, nu în mijlocul Nilului. Ambasadorul Aurel Covaci și colaboratorii săi ne-au acordat o atenție specială. Am vizitat Cairo, piramidele, am ajuns și până la Marea Roșie. Am dat interviuri unor ziare și radioului din Egipt, îndeosebi despre trecutul și situația actuală a musulmanilor din România. În ultima noastră seară în Cairo, Ambasadorul a oferit un dineu în onoarea noastră, la care au participat toți colaboratorii săi. Cu acest prilej, am avut un dialog consistent cu Ambasadorul și cu unii dintre colaboratorii săi apropiați. La urmă, ca o concluzie, ambasadorul Aurel Covaci mi-a spus aproape textual (nu am uitat!): *Dle Gemil, atunci când v-am văzut și v-am auzit prima oară, la marea adunare de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1990, m-am gândit că noua putere trebuie să aibă în vedere și oameni ca dv. pentru a promova interesele țării noastre în lumea islamică. Cunoașteți istoria și cultura acestor regiuni și puteți ajunge ușor la sufletul oamenilor de aici. M-au informat colaboratorii mei de felul în care ați vorbit presei egiptene. Așa ar trebui prezentată situația din țară, care se află în schimbări profunde. M-am consultat și cu unii dintre colaboratorii mei; credem că puteți fi un foarte bun ambasador român într-una din țările islamice. V-ați gândit vreodată la o asemenea perspectivă? Ar fi spre folosul României!*

Era de față și muftiul Negeat Osman. Era pentru prima oară când auzeam așa ceva și încă de la un diplomat de înaltă clasă, cum era Aurel Covaci. Am fost surprins, desigur în modul cel mai plăcut posibil. Nu am știut practic ce să răspund pe moment. Cred că am băguit ceva de genul că treaba aceasta nu depinde de mine. Atunci, Ambasadorul a plusat, declarându-mi că, dacă sunt de acord, el va face un raport în acest sens la MAE de la București, urmând să vorbească și personal cu prietenii și colegii săi din Centrala Ministerului. Nu știu ce s-a întâmplat după aceea, deoarece nu m-am mai întâlnit cu ambasadorul Aurel Covaci. Dar, ideea mi-a intrat în cap și a început să lucreze, devenind în curând planul D pe termen lung.

Ulterior, mai precis în timpul vizitei oficiale a ministrului român de externe din acea vreme, dl. Adrian Năstase, în Asia Centrală, din iulie 1992, când am fost și eu în delegația oficială, ideea a revenit în actualitate, fiind avansată chiar de către dl. ministru Adrian Năstase. Domnia Sa se gândea să devin cel dintâi ambasador al României în Kazahstan, misiune care se conturase în mod concret în timpul convorbirilor oficiale din acea țară. Pentru că fusesem deja desemnat de UDTTMR cap de listă pentru alegerile parlamentare, am considerat corect să refuz propunerea ministrului de externe. Apoi au trebuit să treacă 6 ani și să se facă schimbarea de putere din 1996, pentru ca această idee să devină realitate. Deși, bunul meu coleg și prieten Ghiorgghi Prisăcaru, care a fost unul dintre fruntașii marcanți ai PDSR, și chiar dl. Adrian Năstase personal au promovat ideea numirii mele ca ambasador, eventual în Turcia, problema nu a fost concretizată. Aflasem că ministrul de externe din acea vreme, dl. Teodor Meleșcanu, amâna mereu nominalizarea mea ca ambasador în Turcia. Din informațiile pe care le-am avut, abia în 1997, adică după preluarea puterii de către CDR, problema numirii mele ca ambasador a fost luată în atenție. Dar, ministrul de externe de atunci, dl. Adrian Severin, știu că mi-a tăiat numele, cu mâna lui, de pe lista propunerilor de ambasadori nominalizați în MAE. Cred că se opuneau serviciile speciale, care scoteau dosarul din 1971, cel cu tentativa serviciului de spionaj turc de a mă recruta ca agent, problemă la care m-am referit pe larg într-un capitol special al cărții mele din 2019. SRI era populat și dominat încă de vechii securiști, acum cu grade mai înalte și pe funcții mult mai mari decât cele dinainte de 1989. Deși dosarul meu de urmărire fusese închis oficial în noiembrie 1990, am dovezi concrete că urmărirea mea continua și în 1993, când eram la al doilea mandat de parlamentar. Această supra-veghere a continuat și după aceea. Dl. Președintele Emil Constantinescu a dat dovadă de curaj și de încredere deplină în valorile democratice atunci când a sfidat Securitatea și m-a numit ca cel dintâi ambasador turco-tătar musulman din întreaga istorie a diplomației române. Și din acest motiv, ca ambasador, am avut o conduită de loialitate desăvârșită față de statul și poporul român. Era o chestiune de onoare și demnitate să răspund cu credință deplină încrederii care mi s-a acordat. Prietenii știu că am fost și sunt credincios celor care cred în mine!

Partea I

Republica Azerbaidjan

O întâmplare fericită, cum se mai întâmplă atunci când vrea Cel de Sus să se întâmple, m-a făcut să ajung, în martie sau aprilie 1998, la Palatul Cotroceni. Fusesem chemat pentru o consultație de ordin profesional. Cu acest prilej, am reîntâlnit-o pe distinsa prof. univ. dr. Zoe Petre, fost decan al Facultății de istorie a Universității din București, Consilier Prezidențial. Doamna Zoe Petre era fiica academicianului Emil Condurachi, care – așa cum am spus în mod repetat – mă apreciasse și mă protejase, încă de când eram la Iași. Doamna Zoe Petre a recunoscut, cu diverse ocazii, că aflase de numele meu de la tatăl său, care avusese mereu cuvinte de laudă la adresa mea. Doamna Zoe Petre m-a introdus la Președintele Emil Constantinescu. Cred că Președintele Emil Constantinescu și Doamna Consilier Prezidențial Zoe Petre au fost mulțumiți de serviciul pentru care fusesem chemat la Palatul Cotroceni. Doamna Zoe Petre a binevoit apoi să mă invite la o cafea, chiar în anticamera biroului prezidențial. Cu acest prilej, Domnia Sa a reamintit de părerile bune pe care tatăl său le avea în privința mea și apoi mi-a vorbit cu entuziasm de un interviu pe care îl publicasem în ziarul „Cotidianul”, din 7 mai 1992. Deși apăruse cu șase ani în urmă, Doamna Zoe Petre își aducea aminte foarte bine de acel interviu și împărtășea în întregime punctul meu de vedere exprimat acolo, privind însemnătatea mare a spațiului ex-sovietic pentru economia românească și pentru relațiile internaționale ale României. În trecut fiind zis, bănuiesc că dna. Consilier Prezidențial ceruse deja informații mai amănunțite despre mine. Scopul invitării la cafea a fost cred tatonarea și pregătirea terenului. Dna. Consilier mi-a spus atunci că Președintele Emil Constantinescu acordă o însemnătate aparte legăturilor cu lumea turcică din fostul spațiu sovietic, unde plănuiește să facă în curând vizite oficiale. De asemenea – dacă îmi aduc bine aminte – Doamna Zoe Petre mi-a vorbit și de programul Președintelui Emil Constantinescu de a înlocui vechiul corp diplomatic român cu tineri crescuți și educați în spiritul libertății și democrației. Până atunci însă – a adăugat

Doamna Consilier Prezidențial – Președintele s-ar gândi să apeleze la oameni de cultură și specialiști din mediul academic, pentru a-i trimite ca ambasadori în țările pe care le cunosc bine în virtutea pregătirii lor profesionale. Domnia Sa nu mi-a spus nimic concret și nici măcar aluziv la persoana mea. Dar, faptul că Doamna Consilier Prezidențial pentru relații internaționale a ținut să discute cu mine aceste probleme însemna deja foarte mult. Astfel că, atunci când am fost sunat la telefon, în iunie 1998, de o secretară a Domniei Sale, nu am fost foarte surprins. M-a mirat însă repeziciunea acțiunii. Nu mă așteptam să se întâmple așa de repede.

Ideea devine o realitate extraordinară

Îmi aduc aminte că era pe la sfârșitul lunii iunie, când mă reîntorsesem la București, după terminarea examenelor din sesiunea de vară de la Universitatea Ovidius Constanța. Secretara de la Cotroceni mi-a spus că mă căuta de mult și că nu răspundeam la telefon; pe atunci, telefoanele mobile nu erau atât de răspândite. Eu am avut telefon mobil abia când am ajuns ambasador, la post. Secretara mi-a făcut legătura cu Doamna Zoe Petre, care mi-a spus direct că Domnul Președinte Constantinescu începe în curând un turneu în trei țări caucaziene (Azerbaidjan, Armenia și Georgia) și că sunt inclus în suita prezidențială pentru Azerbaidjan, datorită pregătirii mele de specialitate. Cum nu ajunsesem încă în Azerbaidjan, am acceptat cu bucurie propunerea Dnei. Consilier Prezidențial. *Dar – mi-a atras atenția Domnia Sa – există o condiție, domnule profesor: trebuie să acceptați numirea dv. ca primul ambasador al României în această țară.* Cum am mai spus, nu am fost foarte surprins, dar am fost plăcut impresionat. Cu toate acestea, am cerut un răgaz de câteva zile pentru a mă consulta cu familia. *Așteptăm răspunsul dv. ferm până luni, la orele 11.00, pentru a fi inclus în delegația prezidențială,* mi-a spus Dna. Consilier Prezidențial. În plus, Domnia Sa m-a întrebat dacă am pașaport diplomatic și m-a rugat să caut câteva versuri ale unui poet azer referitoare la prietenie, care să fie incluse în discursul Președintelui Emil Constantinescu. Aveam la îndemână antologia de poezie turcă tradusă în limba română de profesorul Nevzat Yusuf și am ales două versuri din marele poet azer Fuzuli, pe care le-am transmis telefonic după câteva ore. Convorbirea avea loc vineri dimineața. Aveam deci trei zile ca să iau o

hotărâre. Atârna greu contractul pe care îl semnase cu Universitatea Ankara și pentru îndeplinirea căruia mă pregăteam deja. Dar, soția mea și, îndeosebi, fiica mea și ginerele meu, care se aflau atunci la Belgrad și aveau un copil de doi ani, m-au susținut să accept oferta atât de onorantă a Președintelui României. Între timp, cred că vineri d.a., am primit și un telefon care m-a onorat în mod deosebit. Era Președintele Emil Constantinescu în persoană, care a vrut să știe dacă am acceptat propunerea Doamnei Consilier Prezidențial. I-am răspuns cu respectul convenit că voi da răspunsul luni dimineața, după ce mă voi fi consultat cu familia. Domnul Președinte a vrut să mă convingă să accept neîntârziat propunerea, făcând apel și la sentimentele mele patriotice de care nu are nici cea mai mică îndoială. *Este nevoie de un specialist ca dv. pentru a pune bazele unor relații trainice cu o țară în care avem interese mari, domnule profesor*, a ținut să sublinieze Președintele Emil Constantinescu. Cu prilejul diverselor întâlniri, Domnul Președinte reamintește și acum, în public, de acest episod, ca și de mulțumirile care i-au fost adresate ulterior nu numai de Președintele Republicii Azerbaidjan, Heydar Aliyev, ci și de Președintele Turciei, Süleyman Demirel, pentru numirea ca ambasador la Baku a unei personalități cunoscătoare a limbii, culturii și istoriei poporului azerbaidjan.

Luni, 28 iunie 1998, fix la orele 11.00, Doamna Consilier Prezidențial Zoe Petre m-a sunat să aflu răspunsul meu categoric. Când i-am spus că am hotărât să accept onoarea de a fi ambasadorul României în Republica Azerbaidjan, Dna. Consilier Prezidențial Zoe Petre mi-a spus textual (nu am uitat!): *„Vă felicit, domnule Ambasador! Ați făcut o alegere înțeleaptă și sunt sigură că veți avea realizări din cele mai bune”*. A fost prima persoană care a folosit titlul de ambasador în privința mea. Dna. Zoe Petre a continuat să mi se adreseze în acest mod, până la dispariția ei neașteptată, la 1 septembrie 2017. Apoi, mi-a dat detalii în legătură cu plecarea la Baku, care urma să aibă loc chiar a doua zi dimineața.

Nu era pentru prima oară când mă aflam în delegație prezidențială, dar era prima oară când ajungeam în Azerbaidjan, deși Georgia și Armenia le vizitasem deja, în calitate de membru al delegației permanente la APECMN.

În salonul oficial al Aeroportului Otopeni am avut bucuria de a-l reîntâlni pe academicianul Virgil Cândea, vicepreședinte al Academiei Române, cu care întrețineam relații vechi și cât se poate de cordiale. De altfel, acad. Virgil Cândea era una dintre foarte puținele persoane pe care le

cunoșteam din delegația prezidențială. Mi s-a părut că și eu eram în aceeași situație pentru acad. Virgil Cândea. În avion, am stat desigur alături și în cele aproape trei ore cât a durat zborul până la Baku am avut timp să discutăm pe îndelete, mai cu seamă despre istoria lumii musulmane, în general, și despre cea caucaziană, în special, dar și cu referiri la personalitatea și opera lui Dimitrie Cantemir, marea pasiune a acad. Virgil Cândea. Atunci am aflat eu, de la mult regretatul acad. Virgil Cândea (1927-2007), că proclamația lui Petru cel Mare, redactată și tipărită în limba turcă (tătară) de către Dimitrie Cantemir, în timpul „campaniei caucaziene” a țarului Petru I, din 1722, poate fi luată în seamă *ca prima tipăritură în caractere arabe și în limba turco-tătară*. Despre această chestiune, fosta mea doctorandă din Azerbaidjan, Zhala Ismayilova a publicat un material consistent în revista noastră „Studia et Documenta Turcologica”, nr. 2/2014, în care demonstrează că această realizare a lui Dimitrie Cantemir a fost, într-adevăr, prima tipăritură în caractere arabe și în limba turco-tătară din întreaga lume.

La un moment dat, acad. Virgil Cândea mi-a destăinuit faptul că intenționează să inițieze procedura de alegere a mea ca membru corespondent al Academiei Române. *În realitate – mi-a mărturisit Domnia Sa – ideea este a colegului și prietenului acad. Pompiliu Teodor de la Cluj și este susținută de acad. Cornelia Bodea. Amândoi vă apreciază foarte mult lucrările, în care ați demonstrat un orizont larg de gândire și o mare putere de sinteză, fiind totodată și un novator în cercetarea de specialitate și fondator de organizații științifice și culturale, iar volumul dv. masiv de documente turcești poate fi socotit un adevărat deschizător de drum în materie, atât prin metodologie, cât și prin consistență, a afirmat cu convingere acad. Virgil Cândea. Mai sunt și alții care vă vor susține fără rețineri în Secția de istorie și arheologie, ca academicienii: Ștefan Ștefănescu, Dan Berindei, Florin Constantiniu, Șerban Papacostea, Alexandru Zub, Gheorghe Platon, poate și alții. Sunt sigur că vom reuși, deoarece nu mai sunteți deputat și, ca urmare, nu mai există impedimentul statutar peste care nu puteam trece. Într-adevăr, imediat după Revoluția din Decembrie 1989, Academia Română și-a schimbat Statutul, în care a prevăzut în mod expres interzicerea alegerii în Academia Română a demnitarilor de stat și a oamenilor politici. Vestea nu putea decât să mă bucure, dar în sinea mea știam că inițiativa acad. Virgil Cândea nu va avea sorți de izbândă, de vreme ce mergeam la Baku pentru a fi numit ca ambasador, deci ca înalt demnitar de stat. Dar, nu i-am spus nimic acad. Virgil Cândea, care căuta să mă asigure că inițiativa alegerii mele ca membru*

corespondent al Academiei Române avea să izbutească de la început, inclusiv în Adunarea Generală a Academiei Române, care este forul decizional. Acesta este singurul meu regret legat de drumul pe care mă angajasem deja. Dar, în viață nu poți să le ai pe toate, nu-i așa?!

Acum, referitor la primele mele impresii despre Baku, ca să fiu sincer, ele nu au fost deloc bune. Aeroportul nu se deosebea de cele din alte republici foste sovietice și nici de cel vechi de la Domodedovo din Moscova, care fusese destinat legăturilor din interiorul URSS. În afara aeroportului, mă așteptasem la multă verdeață, copaci și flori. Dar, am fost izbit de un aer saharian și peisaj african, cu un drum plin de gropi și pe margini cu case dărăpănate, conducte și fiare contorsionate, multe bălți de petrol urât mirositoare. Spațiul dintre aeroport și orașul Baku se asemena atunci cu peisajele care sunt ilustrative pentru exploatarea nemiloasă a unor țări bogate în petrol, dar lăsate în sărăcie lucie.

Ceremonia de primire se desfășura atunci pe aeroport, unde președintele Emil Constantinescu a fost întâmpinat personal de către Președintele Heydar Aliyev. Acest protocol avea să fie schimbat abia în octombrie 2002 și întâmplarea a făcut ca primul președinte străin care a fost primit oficial pe platforma Palatului Prezidențial să fie Președintele Ion Iliescu, aflat atunci la a doua sa vizită oficială în Republica Azerbaidjan.

Președintele nostru a fost cazat în reședința oficială „Ulduz” (Steaua) destinată înalților oaspeți, aflată în parcul din fața Palatului Președinției, iar membrii delegației în Hotelul Prezident aflat în imediata apropiere a Palatului Președinției. De altfel, era cel mai nou și cel mai bun hotel, la acea dată, din Baku. De fapt, așa cum aveam să aflu ulterior, Palatul Președinției era fostul sediu al C.C. al P.C.U.S din Republica Azerbaidjan. Vechile secții ale C.C. deveniseră direcții ale administrației prezidențiale, iar aparatul funcționa ca înainte, chiar cu mulți oameni din acele vremuri. Reședința Președintelui Heydar Aliyev era în altă parte a orașului, într-o vilă (nu palat!) aflată într-un parc nu prea întins.

Orașul Baku s-a schimbat mult între timp. Acum este ca un mare oraș european, cu clădiri moderne și bulevarde largi. În vremea când ma aflam acolo, un ambasador britanic dintr-o țară asiatică, aflat într-un turneu de documentare, a caracterizat orașul Baku, ca: „*Primul oraș european, când vii dinspre Orient, și primul oraș oriental, când vii dinspre Occident*”. Aceeași definiție fusese dată și Istanbului. Exact așa era Baku în 1998. Un oraș vechi,

de tip persan, de peste o mie de ani, conservat parțial până astăzi în renumitul centru turistic „Icheri Şaher” (Oraşul din Interior), și cu clădiri în diferite stiluri occidentale ridicate de arhitecți europeni, îndeosebi italieni, francezi, polonezi și ruși. Descoperirea petrolului la jumătatea secolului al XIX-lea a îmbogățit deodată o serie de oameni cu noroc, care și-au cheltuit banii câștigați pe neașteptate în Italia, Franța, Rusia, de unde au adus și arhitecți pentru a le construi case și palate asemănătoare cu cele pe care le văzuseră acolo. Unii dintre ei au fost și adevărați mecena, cum a fost Zeynalabdin Tagiyev, în palatul căruia funcționează astăzi Muzeul Național de Istorie al Azerbaidjanului. Dar, Tagiyev a construit și prima școală profesională pentru fete din întreaga lume islamică și multe școli de *usul-u djadid* (noua metodă), inițiate și promovate de către reformatorul tătar crimeean Ismail Bey Gaspirinski, despre care am mai vorbit. Datorită lui Tagiyev și intelectualilor azeri luminați din acea vreme, reformele lui Gaspirinski au avut cea mai mare răspândire în Azerbaidjan, după Crimeea, de bună seamă.

În același timp, Baku era și un oraș provincial ruso-sovietic, pe care își pusese amprenta stilul grandoman de inspirație politică de la Moscova. Există în cea mai mare piață publică din Baku, în Piața Azadlıq (Libertății), o clădire monstroasă, după gustul meu, destinată inițial Guvernului R.S.S. Azerbaidjană. Acest edificiu însumează ceea ce înseamnă prostul gust, stilul infatuaț și nefuncțional, cum este și Casa Scânteii din București, cu porți și holuri imense. În fața acestei clădiri se afla statuia uriașă a lui Lenin, care a fost doborâtă în timpul primului președinte democrat al Republicii Azerbaidjan, Ebülfez Elchibey. Ca și în alte orașe sovietice, blocurile de locuințe construite în centrul orașului erau mai confortabile, ele fiind destinate nomenclurii de partid și oamenilor de artă și știință renumiți. În schimb, blocurile din cartiere, pentru clasa muncitoare, erau mizerabile, cu camere mici și intrări ca de hrube. Am avut ocazia să cunosc toate acestea, pentru că – așa cum voi arăta – am vizitat, împreună cu soția mea, peste o sută de clădiri și locuințe, în căutarea unui sediu pentru ambasadă și a unei reședințe pentru ambasador. Atunci existau extrem de puține construcții noi în Baku. Când am ajuns eu acolo prima oară, Baku era un oraș provincial ruso-sovietic, de factură orientală și occidentală. Războiul cu Armenia lăsase urme adânci în situația țării și în viața oamenilor. Existau circa un milion de refugiați azeri din regiunile cotropite de armeni, ceea ce îngreuna și mai mult situația.

Procedură diplomatică neobișnuită

Teama reală față de securiștii din SRI și din alte instituții de stat, inclusiv MAE, care mă împiedicaseră până atunci să ajung ambasador, l-a obligat pe Președintele României să recurgă la o procedură de numire cu totul neobișnuită în practica diplomatică. Domnul Președinte Emil Constantinescu m-a desemnat ca ambasador extraordinar și plenipotențiar al României la Baku, chiar în timpul vizitei oficiale în Republica Azerbaidjan, mai precis în cadrul întâlnirilor oficiale cu partea azerbaidjană. Repet, sunt convins de faptul că Președintele Emil Constantinescu și Doamna Consilier Prezidențial Zoe Petre au dat dovadă de mare curaj și hotărâre, când i-au pus pe securiști, încă atotputernici, în fața faptului împlinit. Ca să mergem cu destăinuirile până la capăt, nu era vorba numai de securiști, ci și de naționaliști, care nu vedeau cu ochi buni minoritarii etnici ajunși pe funcții publice înalte. Aceștia se aflau în toate partidele, nu numai în PUNR și PRM, inclusiv în cele din CDR, și nu erau puțini atunci. Nu o dată, chiar în Parlamentul României mi s-a spus direct în față, mai în glumă, mai în serios: „*Ce cauți tu, măi turcule (tătarule), în Parlamentul țării mele?! De ce nu te duci la ai tăi și mai stai aici?!*” Pot să dau și câteva nume de deputați și senatori care m-au insultat în acest mod, este adevărat, în particular. Unii erau chiar din Dobrogea! Nu am făcut caz atunci și nu vreau să fac nici acum. Oamenii fuseseră formați de un regim care, în loc de libertate, democrație și un trai mai bun, a vrut să ofere românilor doar mândrie națională, dar în detrimentul cetățeanului de altă origine etnică. Nu trecuseră încă prea mulți ani de la schimbarea regimului naționalist-comunist.

Președintele Emil Constantinescu m-a prezentat mai întâi Președintelui Heydar Aliyev ca viitorul său ambasador la Baku, mi se pare chiar atunci când au ieșit de la întrevederea tête-à-tête și înainte de convorbirile oficiale dintre cele două delegații, care s-au desfășurat în ziua de 30 iunie 1998. Președintele Heydar Aliyev și-a exprimat satisfacția și mi-a promis tot sprijinul său. „*Să vii repede! Ai multă treabă!*”, mi-a spus el în stilul său caracteristic. Am înțeles că această problemă a numirii mele ca ambasador fusese deja discutată de către cei doi Președinți. În cadrul convorbirilor oficiale, la care am participat și eu, problema nu a mai fost abordată. Chestiunea deschiderii Ambasadei României la Baku a devenit publică și oficială la

întâlnirea Președintelui României și a delegației române cu Președintele Parlamentului și cu un grup de deputați azerbaidjeni, în clădirea Parlamentului din Baku, în după amiaza aceleiași zile de 30 iunie 1998.

La convorbirile oficiale de la Parlament, organizate la o masă lungă, unde cred că au stat mai mult de 40-50 de persoane, de o parte și de alta a mesei, eu m-am așezat alături de acad. Virgil Cândea, în extremitatea dreaptă a mesei, fiind chiar ultimul. Aflându-ne destul de departe de cei doi președinți, nu auzeam ce se discuta, astfel că acad. Virgil Cândea reluase ideea cu alegerea mea ca membru corespondent al Academiei Române, sfătuindu-mă să-mi pregătesc cât mai repede dosarul de candidat pentru acest titlu academic. Exact în acel moment s-a produs o frământare la masa convorbirilor; Președintele Emil Constantinescu se ridicase în picioare și întreba de mine. În afară de dl. Mihai Răzvan Ungureanu, secretar de stat în MAE, și de dl. Dan Petre, consilier de stat, nu eram cunoscut de ceilalți membri ai delegației noastre, astfel că cei doi m-au descoperit cu greu la capătul mesei lungi și m-au informat că Președintele vrea să mă prezinte Președintelui Parlamentului Azerbaidjan, venerabilul profesor Murtuz Aleskerov, și deputaților care îl însoțeau pe acesta, ca viitorul ambasador al României la Baku. De altminteri, cred că doar cei doi însoțitori ai Președintelui României cunoșteau adevăratul scop al prezenței mele în acea delegație. M-am ridicat în picioare și toată lumea a aplaudat, iar vreo 4-5 deputați azerbaidjeni au venit și m-au îmbrățișat, ceea ce a produs o bună impresie, cel puțin Președintelui Emil Constantinescu. Acei deputați îmi erau cunoștințe apropiate din timpul participării mele la lucrările APCEMN. Nu am uitat cuvintele spuse cu sinceritate de către acad. Virgil Cândea, atunci când am revenit lângă Domnia Sa: „*Vă felicit pentru această înaltă funcție pe care o meritați pe deplin, dar îmi pare foarte rău că v-am pierdut iarăși*”. Într-un fel, ele reflectau și trăirile mele din acel moment. Același regret, că mă îndepărtez de cercetarea științifică, exprimase la Ankara și marele istoric Halil Inalcik, episod la care m-am referit mai înainte. Au fost și alți colegi, români și străini, care și-au arătat regretul că prin implicarea mea în politică și, apoi, în diplomatie, pentru o lungă perioadă de timp, istoriografia, mai ales cea de specialitate, ar fi pierdut mult.

Academicianul Virgil Cândea mi-a repetat acest regret al său și la ultima noastră întâlnire, din septembrie 2006, când am stat mult de vorbă, în jurul unei sticle de whisky, în biblioteca sa impunătoare. Casa Domniei Sale se afla

pe o străduță liniștită, cu case frumoase, din zona bisericii Silvestru, aproape de Cal. Moșilor, unde locuiesc eu. Acad. Virgil Cândea știa că mai avea puțin de trăit, dar a avut tăria să vorbească numai despre viitor, despre proiectele sale științifice. La despărțire, a ținut să mă conducă până la capătul străzii. Peste câteva zile mă reîntorceam la postul de la Așgabat. Acad. Virgil Cândea a rămas în memoria mea afectivă ca un om luminat de har divin, dedicat pe deplin științei.

Președintele Emil Constantinescu a reiterat decizia sa de a mă trimite ca primul ambasador român la Baku și la întâlnirile cu ziaristii azerbaidjeni, când a adăugat și o evaluare elogioasă a pregătirii mele profesionale ca istoric-turcolog. A doua zi, adică pe 1 iulie 1998, Președintele Emil Constantinescu și delegația care îl însoțea au plecat la Tbilisi. Președintele mi-a ordonat (deja eram în subordinea directă a Domniei Sale, nu?) să rămân câteva zile în Baku, pentru a mă familiariza cu mediul. Am primit cam 700-800 USD pentru cheltuieli, pe care trebuia să le decontez la întoarcerea în țară. Foștii mei colegi parlamentari din Azerbaidjan mi-au fost în acele zile de un real folos. Unul dintre ei m-a plimbat cu mașina sa în tot orașul, alții m-au invitat la mese și toți au căutat să mă facă să cunosc Azerbaidjanul cel real, nu cel din ziarele guvernamentale și prospectele turistice. Am umblat și singur, am stat de vorbă cu oameni pe stradă și în prăvălii, localuri. Toți m-au luat drept turist sau om de afaceri turc din Turcia. Seara, la hotel, citeam până târziu toate ziarele pe care le cumpărasem în ziua aceea; am citit tot ceea ce era scris în ziare, inclusiv reclamele. Existau și ziare ale opoziției politice și multe altele declarate independente. Luasem și un mic dicționar azer-turc, astfel că mă descurcam destul de bine și cu azerbaidjana literară. Turca-osmană m-a ajutat foarte mult aici, după cum limba tătară avea să mă ajute în Turkmenistan. Am mai stat trei sau patru nopți, în același hotel „Prezident”, după care m-am întors acasă. Mă edificasem deja cât de cât cu noul meu loc de muncă.

Tentative de blocare

Mai întâi, am decontat la Cotroceni cheltuielile, returnând o bună parte a sumei primite. De acolo, am fost trimis cu o hârtie la MAE, pentru a-mi face formele de angajare, mai precis de detașare de la Universitatea Ovidius la Ministerul de Externe, pe perioada mandatului de ambasador. Mergând la

Direcția Personal, am fost introdus în biroul adjunctului șefului direcției; am uitat cum îl chema, dar mi-a spus că fusese consul în Tunisia sau Maroc, pe vremea când ambasador acolo era Gelu Voican-Voiculescu, care, din câte mi-am dat seama, cam ștersese cu el pe jos. Tipul mirosea de la o poștă a securist sadea. Mai târziu, după ce am fost acceptat ca „de-al casei” în MAE, un secretar de stat mi-a confirmat faptul că individul în cauză era chiar maior sau lt. colonel de securitate.

Când i-am dat hârtia de la Cotroceni, adjunctul șefului direcției de personal a început să se lamenteze că nu știe ce să mai facă, că cei de sus habar nu au ce este jos și iau hotărâri irealiste. *Nu am unde să vă încadrez, pentru că toate posturile sunt ocupate.* Desigur, tipul aflase de ce se întâmplase la Baku și se pregătise pentru întâlnirea cu mine. A pus imediat mâna pe telefon și a chemat pe cineva să vină cu nu știu ce dosar. Cred că această persoană, o doamnă, aștepta telefonul, căci a sosit imediat, cărând un dosar mare, care era deja desfăcut la un document cât un cearceaf. L-au întins pe birou și au început amândoi să-mi explice că ei înțeleg situația, că ar fi foarte bine să fiu trimis ca ambasador acolo, dar, spre marele lor regret, nu au cum să mă „ajute”, pentru că deocamdată nu au „loc”... Cucoana pomenită a mai adus încă două-trei dosare voluminoase, cu care încercau să mă impresioneze și să mă amețească. În același timp, fostul consul insista spunând cât de grea este misiunea diplomatică pentru cineva care nu are experiență în MAE. *Nu știți dv., dle. Gemil, ce înseamnă să nu ai cunoștințe apropiate în Centrala MAE? Or să vă mânănce toți și nu veți obține decât foarte, foarte greu ce aveți nevoie, mai ales că este o ambasadă nouă...Ehe! E altceva să fii profesor universitar!* Încerca pur și simplu să mă intimideze și să mă convingă să mă retrag, pentru a-mi urma cariera universitară. Cred că știa și de faptul că aveam contract cu Universitatea din Ankara. I-am lăsat să vorbească, apoi m-am ridicat tacticos, am luat de pe birou adresa cu care venisem de la Cotroceni și i-am spus adjunctului de șef de la Personal, calm și hotărât: *„Am înțeles. Nu puteți să dați curs unei dispoziții a Președintelui României. Vă precizez că Domnul Președinte Emil Constantinescu m-a prezentat Președintelui Azerbaidjanului și Parlamentului din acea țară ca Ambasadorul României în Republica Azerbaidjan. Trebuie să explicați Președintelui României, nu mie, că nu aveți loc pentru mine în ștatul de funcții. Eu am contract cu Universitatea Ankara, unde sunt așteptat la 14 septembrie a. c.”* și am dat să plec. Pe loc s-au înmuia amândoi. *Vă rog să aveți răbdare, Domnule Ambasador.* Acum, îmi recunoșteau titlul, pe

care până atunci îl ignoraseră. *Cred că putem să găsim o soluție.* Adică, acel adjunct de șef de la Personal din MAE făcea o favoare Președintelui României! Vă dați seama cât tupeu avea acel individ?! Cred că se poate înțelege mai bine acum de ce nu am ajuns până atunci ambasador, în ciuda unor insistențe sistematice depuse și a unor garanții oferite de oameni ca dl. Adrian Năstase și ministrul, senatorul Gheorghe Prisăcaru, poate și alții pe care eu nu-i știu?! Din aceleași motive, Domnul Președinte Emil Constantinescu, sfătuit probabil de Doamna Consilier Prezidențial Zoe Petre, a recurs la această metodă inedită de a-i pune pe acei securiști în fața faptului împlinit. La fel a procedat puțin mai târziu și Președintele Bulgariei, Gheorghe Pârvanov, când l-a numit *chargé d'affaires* la Baku pe un turc din Bulgaria, Yüksel Ahmet. Sunt încredințat că Președintele bulgar a fost sfătuit în acest sens de Președintele Emil Constantinescu.

Nereușind să mă convingă astfel să renunț la postul de ambasador, securiștii au recurs la o infamie. Cred că aceștia i-au instigat pe unii din conducerea Uniunii Democrate a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR) să trimită Președintelui Emil Constantinescu o scrisoare de protest față de numirea mea ca ambasador în Republica Azerbaidjan, invocând faptul că sunt membru PDSR. Din câte am aflat, ceva mai târziu, de la unii care au asistat pasiv la acea adunare mârșavă, deosebit de activi împotriva mea au fost deputatul tătar, din acea vreme, conf. univ. dr. Nusfet Șaganai și protectorul său Techin Amet, viitorul deputat și subsecretar Sali Negeat, conf. univ. dr. Nuredin Ibram, ing. Beidar Bechir, ing. Ibraim Orhan, Remzi Curtmola, Musin Bolat ș.a. Asta o făceau cei care se erijaseră atunci în liderii tătarilor din România! În sală se aflau și alți tătari, între care și apropiați ai mei, care nu au spus nici măcar un cuvânt pentru a atrage atenția asupra ticăloșiei ce se săvârșea sub ochii lor. Din câte am aflat, doar unul singur din cei aflați la masa celor care se căzneau să redacteze scrisoarea de protest ar fi încercat să spună că nu se cade să se facă totuși așa ceva împotriva unei personalități tătare. Acesta ar fi fost prof. Iașar Memedemin. Mai înainte, crezusem că altcineva dăduse dovadă de acest minim bun-simț. De curând am fost însă încredințat că, ulterior, chiar acea persoană răspândise știrea falsă că s-ar fi opus acelei ticăloșii. Mă așteptam, într-adevăr, ca un om de tipul lui Iașar Memedemin să nu susțină o asemenea mârșăvie. Nu îmi era prieten, dar îl prețuiam pentru faptul că depășise, prin lectură perseverentă și creație literară, statutul de dascăl într-un sat. Era pentru prima oară, în 120 de ani, când un tătar, turc,

musulman din România era numit în funcția de ambasador, ceea ce era onorant nu numai pentru comunitate, ci și pentru toți tătarii din lume. Iar liderii tătari de atunci cereau Președintelui României să revoce numirea mea ca ambasador al României! Mult mai târziu, abia în septembrie 2022, cu prilejul uneia din convorbirile particulare, la care am onoarea să fiu invitat din când în când de către Președintele Emil Constantinescu, mi-am permis să-l întreb dacă își aduce aminte de o asemenea reclamație trimisă la Președinție de către liderii tătari de atunci. Președintele Emil Constantinescu mi-a mărturisit că, într-adevăr, își aduce aminte că Dna Consilier Zoe Petre îl informase în trecut despre o asemenea cerere neașteptată, neobișnuită; „o mizerie”, concluzionase Doamna Consilier. *Dacă este așa, trebuie aruncat la coș*, decisese Domnul Președinte Emil Constantinescu.

Dar, securiștii nu au renunțat nici după ce am ajuns la post. De această dată au încercat în mod repetat să mă convingă că ar fi mai bine pentru mine și familia mea să mă retrag de la postul de ambasador. Un apropiat al meu, pe care l-am depistat apoi că era agentul „Alec” („A”) al Securității, a insistat să renunț la funcția de ambasador, invocând salariul meu mic și posibilitatea de a câștiga mult mai mult în țară, ca membru în consilii de administrație, unde putea el să mă bage...

Pregătiri

Decretul Prezidențial pentru acreditarea mea „în calitate de ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Republica Azerbaidjan” a fost emis la 9 octombrie 1998, cu nr. 334.

Acreditarea mea la Baku fusese cerută pe la jumătatea lunii august. Autoritățile azerbaidjane au răspuns pozitiv foarte repede, în mai puțin de două săptămâni. Mai mult, s-a primit la MAE român și înștiințarea că, într-una din primele zile ale lunii septembrie, nu-mi amintesc exact care, Președintele Republicii Azerbaidjan mă aștepta să-i prezint scrisorile de acreditare. Era ceva neobișnuit în practica diplomatică, ca un ambasador să fie invitat să-și prezinte scrisorile de acreditare înainte de a fi ajuns la post și, mai ales, înainte de a fi primit numirea oficială din partea Președintelui său. MAE azerbaidjan cred că a avut cele mai bune intenții, în sensul că în zilele de 7-8 septembrie 1998, avea loc la Baku summitul TRACECA, care era un program al UE privind funcționarea coridorului de transport Europa-Caucaz-Asia, și

la care fusese invitat și Președintele Emil Constantinescu. Prin urmare, autoritățile azerbaidjane au dorit deschiderea oficială a Ambasadei României înainte de această a doua vizită a Președintelui României în Azerbaidjan. Numai că, procedura de acreditare a unui ambasador este diferită la noi de cea din fostul spațiu sovietic. Astfel că, eu am ajuns la Baku abia în zorii zilei de 23 noiembrie 1998, ceea ce cred că l-a supărat un pic pe președintele Heydar Aliyev, care, de această dată, a tergiversat primirea scrisorilor mele de acreditare, până la 10 februarie 1999. Este adevărat, exact când am ajuns eu la Baku, au început și problemele de sănătate ale președintelui Heydar Aliyev.

Având în vedere atitudinea „organelor” față de această numire, nu am fost sigur de ea, până ce nu a apărut decretul prezidențial. Apoi, am început un program intens de pregătire, când am stat de vorbă, cu caietul și creionul în mână, cu unii dintre iluștri diplomați de carieră din acea vreme: Sergiu Celac, Traian Chebeleu, Ion Goriță, Constantin Ene ș.a. Foarte folositoare mi-au fost sfaturile primite de la acești distinși diplomați, în mod deosebit de la dl. Sergiu Celac, cu care păstrez și acum relații din cele mai cordiale. De mare ajutor mi-au fost și convorbirile cu regretatul Angelo Miculescu, fost ambasador în China, care mi-a împărtășit din experiența sa, mai cu seamă în relațiile cu personalul Ambasadei. Teoretic eu știam multe despre relații internaționale și despre diplomație, dar practic nu aveam experiență în domeniu, decât în calitate de participant la reuniuni internaționale, îndeosebi la AP-NATO și APCEMN. Mi-a folosit această experiență, dar mi-a lipsit experiența din Centrala MAE, care este foarte importantă, mai ales în desfășurarea relațiilor cu aceasta. A trebuit să treacă ceva vreme până ce am fost cunoscut și acceptat ca „de-al casei” de către Centrala MAE, pe când cei crescuți în MAE nu au nevoie de un asemenea stagiu, nu lipsit de frustrări.

A trebuit să trec și interviul din cele două comisii reunite de politică externă ale Parlamentului României. Eram încă bine cunoscut în Parlament. Seniorii Dan Amedeo Lăzărescu, Alexandru Paleologu ș.a. din CDR au dat tonul pozitiv al dezbaterii, subliniind faptul că „*este cea mai potrivită numire*”. Mai mult, un senator țărănist din Iași, istoric, a spus textual că „*se mândrește cu faptul că un moldovean a fost numit ambasador în Azerbaidjan, deoarece dl. profesor Tasin Gemil a fost format în Iași și noi, moldovenii, îl considerăm ca al nostru*”. Spre surprinderea mea, singurul țărănist care mi-a pus o întrebare tendențioasă a fost regretatul Ioan Rațiu, de la care nu mă așteptam la așa

ceva: „Care va fi poziția dv. față de conflictul dintre Armenia și Azerbaidjan?“, m-a întrebat el. I-am răspuns categoric că, în calitate mea de ambasador al României, mă voi situa neabătut pe poziția României. Iarăși ca o surpriză, de această dată plăcută, a fost atitudinea lui Corneliu Vadim Tudor, care a relevat pregătirea mea de specialitate și atitudinea mea patriotică din vremea în care eram deputat, care ar fi garanții pentru îndeplinirea cu succes a misiunii mele diplomatice. În schimb, un alt membru al PRM, unul Medrea sau Mendrea, mi se pare colonel de Securitate, a încercat să pună sub semnul întrebării oportunitatea desemnării mele ca ambasador al României. Nu știu de ce, PDSR-iștii au fost mai rezervați, deși la acea dată eram membru PDSR, chiar membru supleant al Biroului Executiv Central. Probabil, pentru faptul că fusesem numit de către Președintele Emil Constantinescu. În final, cele două comisii mi-au dat avizul cu o majoritate confortabilă a voturilor.

Înainte de a pleca la post, am fost primit și de către dl. Andrei Pleșu, ministrul de Externe în acea vreme. Întâlnirea a fost relativ scurtă, dar politețea de înaltă clasă a dlui. Ministru mi-a lăsat amintiri de neșters. Din păcate, nu am regăsit aceeași atitudine și la alți miniștri de externe care au venit după Domnia Sa. Dl. Ministru Andrei Pleșu a ținut să mă conducă până la ușa cabinetului său și urându-mi succes, a făcut o remarcă pe care nu am uitat-o: „*Domnule profesor Gemil, ați studiat mii de documente istorice lăsate de alții, acum trebuie să creați dv. documente istorice, ceea ce nu este însă o treabă ușoară*”.

Deschiderea Ambasadei

La Baku am ajuns, pe la sfârșitul lunii noiembrie 1998, împreună cu soția mea și cu două geamantane, în care se aflau și unele lucruri necesare Ambasadei. Trimisesem și câteva cutii prin poștă, tot cu inventar pentru ambasadă. Acolo mă așteptau consilierul politic Ionel Șerban și soții Trifu, secretar-contabilă și, respectiv, șofer-administrator. Ei ajunseseră la Baku pe la începutul lunii noiembrie. Închiriaseră într-un hotel două camere pentru ei și un mic apartament pentru Ambasadă și reședința Ambasadorului. Nu făcuseră nimic altceva. De altminteri, soții Trifu nu știau nici azera și nici rusa; dna. Trifu învățase ceva engleză în misiunile anterioare. În schimb, dl. consilier Șerban vorbea bine limba rusă, dar domnia sa fusese trimis doar

pentru trei luni. Astfel că a trebuit să mă ocup personal de toate problemele legate de deschiderea Ambasadei. Ajutorul meu cel mai de preț a fost soția mea și nu personalul Ambasadei. De altminteri, nu după multă vreme, soții Trifu au început să mă și saboteze.

Potrivit uzanțelor protocolare, fusesem așteptat pe aeroport de un director din MAE, care m-a condus cu mașina oficială până la Ambasadă, adică până la Hotelul Azerbaidjan. De fapt, Ambasada nu avea mașină și această situație s-a prelungit mai mult de două luni. Într-adevăr, convenisem cu acel director data și ora vizitei la MAE local. Chiar el a venit să mă ia de la hotel. Întrevederea cu ministrul de externe Tofiq Zulficarov a fost cât se poate de prietenească, așa putea zice chiar căldurosă. Aceeași atmosferă fusese și în biroul de protocol, deși acolo nu aveau decât un singur scaun întreg pe care mi l-au oferit mie, ei fiind nevoiți să stea pe niște birouri vechi, scorjite. MAE se mutase de curând în acea clădire, unde funcționase până atunci Ministerul Agriculturii.

Mi-am dat seama repede că atât autoritățile, cât și populația m-au întâmpinat cu multă prietenie, chiar cu satisfacție și mândrie așa putea spune. Republica Azerbaidjan, ca și celelalte republici foste sovietice, își redescoperea atunci identitatea și demnitatea națională. Azerbaidjenii au receptat trimiterea unui ambasador de origine turcă în țara lor ca pe un gest de prietenie și respect față de ei din partea României. De altminteri, această idee a fost exprimată deschis în fața Președintelui Ion Iliescu, în octombrie 2002, de către cel mai îndreptățit reprezentant al societății civile din Azerbaidjan, marele poet și dramaturg Bahtiyar Vahabzade. Așa cum voi explica la locul cuvenit, nu aceeași percepție au avut însă față de mine și autoritățile turkmene, în primul rând președintele Saparmyrat Niyazow.

Prezentarea scrisorilor de acreditare a întârziat mult, până la 10 februarie 1999. Nu a fost o chestiune personală, deoarece și alți ambasadori sosiți în toamna anului 1998 la Baku și-au prezentat scrisorile de acreditare cu multă întârziere. Nu știam atunci, dar am aflat mai târziu că tocmai atunci se manifestaseră simptomele bolii grave de care suferea Președintele Heydar Aliyev.

Heydar Aliyev a fost un om remarcabil ca om politic și diplomat. Așa cum a reieșit și din discursul său de recepție, el m-a primit cu multă simpatie. Am urmărit ulterior și discursurile sale de la primirea scrisorilor de acreditare ale altor ambasadori. Foarte rar a folosit expresiile de prietenie pe

care mi le-a adresat mie. El era un om calculat și nu făcea risipă de cuvinte. Trebuie să remarc de la început faptul că Heydar Aliyev își ținea cuvântările liber, foarte rar citea un text. El era un bun orator și în limba azerbaidjană, nu numai în rusă. În ciuda detractorilor săi, Heydar Aliyev cunoștea bine limba azeră, pe care o îmbogățea uneori cu nuanțe și expresii locale din Nahcivan, de unde era originar, ca și predecesorul său, Ebülfez Elchibey. Președintele a reiterat urările de bun venit și a reconfirmat că voi avea tot sprijinul posibil pentru îndeplinirea cu succes a misiunii mele. Într-adevăr, atunci când apăreau unele blocaje în relațiile mele cu instituțiile din țara de reședință apelam, într-un fel sau în altul, la ajutorul Președintelui, care soluționa rapid problema. Heydar Aliyev s-a ținut de cuvânt, în mare măsură, în legătură cu ceea ce mi-a promis în ziua de 10 februarie 1999.

La rândul meu, i-am transmis, de la început, invitația Președintelui Emil Constantinescu de a face o vizită oficială în România. Pentru a-l convinge, am vorbit și de vizita pe care „dragul” său „prieten și frate” (*aziz dostum ve kardeşim*), cum se adresa el lui Süleyman Demirel, a făcut-o în Dobrogea, în orașul Medgidia, unde a fost primit de o masă entuziastă de turco-tătari. Heydar Aliyev a subliniat însemnătatea pe care el o acordă relațiilor cu România și a confirmat faptul că Președintele Süleyman Demirel îi vorbise de turco-tătarii din Medgidia, care îl primiseră cu mare căldură. Mi-a promis că va face vizita în 1999 în România și că va merge neaparat și la Medgidia. Din păcate, în această privință nu s-a ținut de cuvânt.

La sfârșit, i-am oferit Președintelui Heydar Aliyev cartea mea „*Românii și otomanii în sec. XIV-XVI*”, apărută în 1991, la Editura Academiei Române, pe care am scris următoarea dedicație: „*E. S. Președintelui Heydar Aliyev, făuritor de istorie, din partea unui scriitor de istorie*”.

Înainte de a pleca la post, fusesem primit de Președintele Emil Constantinescu. Întrevederea a fost între patru ochi, în Biblioteca Palatului Cotroceni, seara târziu, și a durat aproape o oră. Președintele mi-a trasat liniile directoare și obiectivele fundamentale ale misiunii mele de cel dintâi ambasador în Republica Azerbaidjan. Pot să spun că, din obiectivele de bază formulate în mod concret de către Președintele României, doar unul singur nu am putut să-l ating. Pe toate celelalte misiuni, care mi-au fost încredințate personal de Președintele României, le-am îndeplinit cu succes. Domnul Președinte Emil Constantinescu mă gratulează chiar și astăzi cu titlul de „ambasador excepțional” și afirmă deschis că se mândrește cu alegerea pe care a făcut-o atunci, numindu-mă ambasador în Azerbaidjan.

Ca cel dintâi ambasador român în Azerbaidjan trebuia mai întâi să deschid cât mai larg calea relațiilor bilaterale, atât pe plan diplomatic și politic, cât mai ales economic. Cum aceste raporturi erau în faza incipientă, se impunea intensificarea cunoașterii reciproce, care se putea înfăptui prin acțiuni culturale și de diplomație publică. Deoarece Ambasada Azerbaidjanului la București s-a deschis abia în mai 2001, a trebuit să suplinesc, atât cât era posibil, și unele din îndatoririle acestei misiuni diplomatice. La sfârșitul mandatului meu, în decembrie 2003, între România și Azerbaidjan fusese construit un pod suficient de solid al prieteniei și colaborării pe multiple planuri.

Ca o primă acțiune concretă s-a impus stabilirea cu exactitate a datei la care România a recunoscut oficial independența Republicii Azerbaidjan. Datele din memoria afectivă au importanță foarte mare în evoluția relațiilor diplomatice. În Azerbaidjan se știa, desigur la nivel oficial, că România ar fi fost a treia țară, după Turcia și Pakistan, care ar fi recunoscut independența Republicii Azerbaidjan. Or, din dosarul relațiilor cu R. Azerbaidjan, aflat la MAE București, știam că această dată este 11 decembrie 1991, și nu 12 decembrie 1991, cum se știa la Baku. Am cerut neoficial și oficial stabilirea corectă a acestei date. Direcția de Relații Externe a Președinției Republicii Azerbaidjan a anunțat printr-un comunicat oficial că România a recunoscut independența Republicii Azerbaidjan la 11 decembrie 1991, fiind astfel a doua țară, după Turcia. Tot eu am fost și cel care a introdus, în evocările curente privind vechimea relațiilor româno-azerbaidjane, perioada lui Ștefan cel Mare și a hanului Uzun Hasan ca început al legăturilor diplomatice dintre cele două țări.

Ambasada s-a mutat în noul sediu în ziua de 03 martie 1999. Era o vilă nouă, cu două nivele și subsol, aflată în cartierul Gençlik, în raionul Nerimanov, str. Tariverdieva nr. 9A. Sediul Ambasadei a fost vizitat, în octombrie 2002, de Președintele Ion Iliescu, care a fost plăcut impresionat de eleganța și facilitățile clădirii; a ținut să mă și felicite personal.

Ridicarea drapelului României pe clădirea Ambasadei (09.03.1999) am făcut-o în cadrul unui ceremonial solemn, în care a fost intonat imnul național al României, în prezența întregului personal al Ambasadei, inclusiv a membrilor de familie.

Obținusem clădirea și la un preț rezonabil, după multe negocieri, de 4500 USD/lună, dacă țin bine minte. Dotarea cu mobilier nou (conform

dorinței noastre), întreținerea, reparațiile și toate cheltuielile erau suportate de către proprietar. Cum în Baku aveau loc atunci întreruperi dese de curent electric, i-am cerut proprietarului să doteze clădirea cu un generator propriu, care intra automat în funcțiune atunci când se întrerupea livrarea curentului electric. La sugestia mea, proprietarul a construit în curte și o căsuță cu două camere, baie și bucătărie, care ne-a fost de folos pentru adăpostirea temporară a unor cetățeni români ajunși la anaghie sau a unor tineri veniți la studii de scurtă durată. Cel care a venit după mine a mutat însă ambasada într-o altă clădire, ceva mai înaltă, aflată în același cartier, dar cu o chirie de 15 000 USD/lună, adică de trei ori mai mult. Nu am înțeles de ce a făcut această schimbare păguboasă; probabil, numai din dorința de a o lua de la capăt (!?).

De regulă, după orele de program, împreună cu soția mea, mergeam cu agenții imobiliari să vedem oferte pentru sediul Ambasadei. Cum nu aveam încă automobilul nostru, mergeam cu mașina agenților imobiliari. Relevant pentru situația socio-economică a Azerbaidjanului din acel timp era faptul că toți acești agenți imobiliari făceau parte din elita intelectuală azeră. Unii dintre ei fuseseră cercetători în institute ale Academiei de Științe sau ingineri proiectanți, alte două doamne erau/fuseseră asistenți sau lectori la Conservatorul de Muzică; mai erau doi, fost profesor univ. și asistentul său, acesta din urmă fiind fiul unui fost ministru sovietic. Comisionul celor care reușeau să încheie contractul de închiriere era destul de consistent – valoarea chiriei pe o lună. În trei luni am văzut circa 100 de oferte pentru sediu și cam tot atâtea pentru reședință. În cele din urmă, sediul Ambasadei l-am ales într-o vilă nouă, dar departe de centru, în schimb reședința era în centrul orașului, dar într-o clădire veche, reamenajată, într-o zonă zgomotoasă, dar și nesigură, fiind la parter. De aceea, în toamnă am părăsit această reședință, pentru una și mai centrală, aflată într-un colț al unui vechi palat cu decorațiuni baroc. Aici am stat până la cutremurul din octombrie 2000, când această clădire veche s-a zdruncinat zdravăn și ne-am speriat foarte tare. Atunci ne-am mutat mai aproape de Ambasadă, într-un bloc nou, unde am închiriat un apartament spațios, dotat cu mobilier elegant și funcțional, inclusiv aparatură electronică conectată la satelit. Aici am locuit până la încheierea misiunii, în decembrie 2003. Chiria pentru reședință a fost între 1800 și 2000 USD, toate cheltuielile de întreținere și reparații fiind suportate de către proprietari. Cam aceleași chirii au fost plătite și pentru sediul Ambasadei și

pentru reședința ambasadorului, atunci când eram la post în Turkmenistan. Comparativ cu alte misiuni, erau chiriile cât se poate de mici.

Cum am mai spus, primirea de care m-am bucurat în Azerbaidjan a fost deosebit de cordială. Un prieten azer îmi spunea că „nici ambasadorii Turciei nu au fost primiți cu atâta căldură cum ați fost primit dv.”. În scurt timp am înțeles ce înseamnă și așa-zisa „vizită armenească”, expresie folosită de vechii bucureșteni; de fapt, este vorba de tradiția caucaziană, potrivit căreia simpatia, respectul față de cineva se exprimă și prin durata vizitei. Încă din perioada când sediul Ambasadei era în Hotelul Azerbaidjan, nu era zi în care să nu primesc vizitele unor delegații, personalități, ziariști etc. Erau vizite de bun sosire, de simpatie și prietenie, dar unele din ele se lungeau exasperant de mult, până la 2-3 ore, ceea ce desigur mă și bloca. După un timp, am recurs la o stratagemă. Înaintea fiecărei vizite, conveneam cu secretara să vină, după o jumătate sau maximum o oră, să mă anunțe că sunt chemat la telefon de la București. În felul acesta am pus ordine și în această chestiune. Mai târziu, am instituit și o altă regulă, fără de care aveam probleme. În zonă, nerespectarea orelor de întâlnire era ceva curent. Mi se întâmpla destul de des ca cei care aveau fixate orele de primire să întârzie o jumătate de oră sau chiar o oră. Pentru a pune capăt acestui obicei prost, am dispus ca cei care întârziu mai mult de un sfert de oră, să nu mai fie primiți în Ambasadă. O altă meteahnă era folosirea telefoanelor mobile. Chiar în timpul audienței, dacă suna telefonul, persoana respectivă se scuza față de mine și vorbea la telefon, până când pe cei care se comportau în acest fel am început să-i dau afară din birou, indiferent cine erau ei. Nu s-a supărat nimeni din cauza acestor măsuri. Dimpotrivă, prietenii mei din elita locală chiar m-au felicitat, zicând că este necesară depășirea acestor obiceiuri vechi, dăunătoare în zilele noastre.

În această ordine de idei, cred că este locul potrivit aici să relatez și o întâmplare semnificativă. L-am invitat pe noul ambasador japonez la o cină restrânsă, într-un restaurant select, aflat pe bulevardul care poartă numele marelui poet și lingvist tătar crimeean Bekir Sitki Çobanzade. Fostul ambasador japonez din Azerbaidjan mă invitase și el la o asemenea cină, atunci când eu ajunsesem la Baku ca ambasador al României. În timpul cinei oferită noului ambasador japonez, printre altele, am căutat să-l avertizez pe acesta în legătură cu obiceiurile locale, între care și întârzierea la întâlniri programate. Atunci, ambasadorul japonez mi-a relatat o întâmplare petrecută în

timpul primei vizite a președintelui Heydar Aliyev în Japonia. În acea vreme, ambasadorul era șeful protocolului din MAE al Japoniei, deci a participat direct la evenimentul relatat. În programul vizitei lui Heydar Aliyev era prevăzută și o primire la împăratul Japoniei. Potrivit spuselor ambasadorului, protocolul imperial japonez este extrem de riguros. Absolut totul era prevăzut și calculat, de la durata strângerii mâinilor, până la pașii pe care împăratul trebuia să-i facă, câte și ce cuvinte să rostească etc. Atunci când împăratul a ajuns pe locul său, dinainte fixat, din salonul de primire, ușile de la intrare trebuiau să se deschidă în aceeași secundă și înaltul oaspete să pășească în salon. Ușile s-au deschis la timp, dar Heydar Aliyev nu a intrat în salon, căci nu venise încă. Era pentru prima oară când se întâmpla așa ceva în istoria palatului imperial japonez. Credeam că se prăbușește tavanul sălii, îmi spunea ambasadorul japonez. Toată lumea a rămas consternată, cu excepția împăratului Akihito, care, fără a-și pierde surâsul binevoitor, l-a așteptat răbdător pe Heydar Aliyev. Ambasadorul se temea că șeful protocolului imperial avea să-și facă harakiri. Președintele Republicii Azerbaidjan a apărut în salonul oficial al Palatului Imperial al Japoniei după mai bine de zece minute de întârziere. A fost un act inimaginabil în protocolul imperial japonez, a concluzionat ambasadorul cu un surâs specific.

Potrivit protocolului diplomatic, am făcut vizite tuturor celor 32 de ambasadori străini care erau atunci în Baku. Cum este regula, prima vizită am făcut-o ambasadorului Rusiei, în calitate sa de decan al Corpului Diplomatic. Am mers însoțit de noul meu colaborator, Adrian Dragomir, care declarase că știe limba rusă. Numai că, ajuns la Ambasada Rusiei, a ieșit la iveală faptul că dl. A. Dragomir vorbea limba bulgară și nu rusa, ceea ce l-a enervat pe ambasadorul rus, care nu știa nici o altă limbă. Atunci l-a chemat pe un colaborator al său, originar din Moldova, și care lucrase la Ambasada Rusiei de la București. Mă cunoșteam destul de bine cu acesta. Mai mult, în timpul conversației cu ambasadorul rus, am constatat amândoi că suntem cunoștințe vechi, de la conferința pregătitoare a APCEMN, de la Istanbul, din februarie 1993. Numai că, acolo, eu fusesem șef de delegație, iar ambasadorul rus avusese doar calitatea de reprezentant al MAE în delegația rusă.

Mai târziu, dl. A. Dragomir a reușit să învețe rusește, dar cel puțin în primul an mi-a fost foarte greu, pentru că trebuia să fac totul de unul singur sau împreună cu soția mea, cum a fost, de pildă, găsirea sediului ambasadei și a reședinței ambasadorului. Au fost frecvente cazurile în care șoferul unui

ambasador suna la noi, cerând să vorbească cu șoferul meu. Numai că, șoferul meu, dl. Trifu, nu știa o boabă rusește; ce să mai vorbim de azeră?! Secretara, dna. Trifu, îmi dădea mie legătura cu acel șofer sau cine era el. De obicei, acesta mă întreba cum să ajungă la noi, căci trebuia să-l aducă la mine, în vizită, pe ambasadorul său, iar sediul nostru era nou deschis. Îi dădeam explicațiile convenite, prezentându-mă ca portar sau șofer.

Ca o inovație în practica Corpului Diplomatic din Baku, eu am făcut vizite protocolare de prezentare și la președintele Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan, la directorii institutelor de științe umaniste din subordinea Academiei de Științe, la rectorii universităților de stat și private, la redactorii-șefi ai marilor publicații, ca și la directorii posturilor de radio și tv.

Păstrez agendele de birou din acei ani. Toate zilele săptămânii sunt pline de întâlniri, vizite, primiri, conferințe, emisiuni radio și tv., interviuri, lunchuri, dineuri și recepții. Acuma, mă mir și eu cum am putut să fac față?! Zilnic, citeam singur și vreo 15 ziare, iar acasă urmăream, până târziu în noapte, toate canalele tv azere, în primul rând emisiunile de știri și comentarii. Desigur, trebuia să scriu și rapoarte acasă. Cu prilejul ordonării imensului material documentar pentru acest capitol, am reevaluat activitatea mea de creator de documente diplomatice, pe baza elementelor și datelor pe care le am. În medie, trimiteam 1,77 rapoarte diplomatice pe zi lucrătoare. Nu pun la socoteală rapoartele cu caracter administrativ, care au fost și ele multe, fiind la început de drum.

Curând, am reușit să înființez două fundații, care mi-au fost de mare folos în promovarea culturii și imaginii României în Azerbaidjan.

Diplomație publică și culturală

„Societatea Azerbaidjan-România” (SAR) a fost legalizată la 02 iunie 1999, iar „Asociația de Legături Culturale Azerbaidjan-România” (ALCAR), la 10 mai 2000. Eram destul de experimentat în crearea de organizații neguvernamentale, astfel că nu au fost probleme să fac două și în Azerbaidjan. Erau primele de acest gen din Republica Azerbaidjan și au fost mijloacele legale prin care mi-am desfășurat cu brio activitatea de promovare a culturii românești și a imaginii României în țara de reședință. Desigur, am

avut și susținerea tacită a autorităților azerbaidjane, altfel ar fi fost mult mai dificilă organizarea și desfășurarea unor asemenea activități. De fapt, prima organizație, SAR, era formată din mari personalități culturale azerbaidjane, între care este suficient să menționez numele marelui poet și dramaturg Bahtiyar Vahabzade, al celebrului scriitor de romane polițiste Cenghiz Abdullayev, al cunoscutului scriitor și deputat Sabir Rustemhanli ș.a. Iar ALCAR era o organizație de tineri, mai ales studenți, între care s-a remarcat de la bun început Fakhri Karimli, care va deveni apoi doctorandul meu, iar în prezent el are o funcție importantă în MAE Azerbaidjan, după ce mulți ani a fost diplomat la București, la Skoplje și la Praga. În prezent, el este primul locțiitor al ambasadorului R. Azerbaidjan la București. Spre cinstea lui, dl. Dr. Fakhri Karimli recunoaște și astăzi că întâlnirea cu mine a avut o însemnătate decisivă în cariera sa.

Vreau să precizez că acest program concret, de formare a imaginii României, a fost inițiativa mea exclusivă. Centrala MAE a fost doar informată în privința derulării lui și, desigur, m-a susținut, uneori și logistic (cu cărți, burse). Am primit, în mod repetat, și felicitări din partea Centralei MAE, pentru realizările obținute pe acest tărâm.

Deoarece România nu avusese relații directe cu această țară, problema cunoașterii reciproce se impunea ca prioritate absolută, fără de care nu ar fi fost posibile legături trainice și durabile. Programul meu avea ca țintă mediul universitar-academic și literar-artistic, care în Azerbaidjan se bucură de mare prestigiu, în mod tradițional. Un om de știință, un poet, un plastician sau un muzician este prețuit mult mai mult în Azerbaidjan decât în multe alte țări. Așa, de pildă, marele poet Bahtiyar Vahabzade, mai sus pomenit, putea să aducă, el singur, aproape un milion de voturi, adică aproape un sfert din totalul alegătorilor.

Programul cultural era menit să facă cunoscute publicului avizat din Azerbaidjan conexiunile universale ale istoriei României și cinci personalități de vârf (*genii naționale*) ale culturii și diplomației române: *Mihai Eminescu, Constantin Brâncuși, George Enescu, Nicolae Titulescu și Dimitrie Cantemir*. În acest context, s-a impus ca urgență convingerea elitei azerbaidjane de faptul că istoria, limba și cultura românească sunt unitare, că nu există un așa numit „popor moldovenesc”. Atitudinea binevoitoare și încrederea necondiționată în acest demers al meu din partea cercurilor intelectuale și a presei din Baku au făcut ca în mai puțin de doi ani să nu se mai vorbească acolo nici de poporul moldovenesc și nici de limba moldovenească. Grație susținerii

marilor învățați azerbaidjeni și a unor publiciști inteligenți și entuziaști, ca dna. Dr. Güllü Yoloğlu și dl. Dr. Fakhri Karimli, deja menționat, de exemplu, am reușit să depășim, în mai puțin de doi ani, o propagandă rusească desfășurată în mod sistematic, timp de două sute de ani. Comparația dintre Azerbaidjanul istoric divizat de râul Araz, în 1813, și România istorică divizată de râul Prut, în 1812, a avut un efect formidabil în opinia publică azerbaidjană, nu numai intelectuală. Azerbaidjenii nu știau că tot rușii îi despărțiseră cu forța și pe români, în aceeași vreme cu divizarea țării lor. Tragedia istorică comună a înlesnit înțelegerea și apropierea actuală dintre cele două popoare.

Transpunerea efectivă a programului meu de promovare a imaginii României a început în primăvara anului 1999. Cu prilejul vizitei protocolare pe care am făcut-o rectorului Universității de Stat din Baku, acad. Abel Maharramov, în ziua de 23 martie 1999, i-am sugerat acestuia că aș putea ține cursuri de istorie a României în contextul relațiilor internaționale. Rectorul a aprobat imediat propunerea și m-a declarat, desigur neoficial, membru al corpului profesoral al Universității de Stat din Baku. Era cea mai veche și cea mai prestigioasă universitate din Republica Azerbaidjan. La 5 aprilie 1999, am ținut primul curs, într-o aulă arhiplină nu numai cu studenți, ci și cu profesori, între care și academicieni. Tema prelegerii mele inaugurale a fost mai mult una politico-diplomatică decât una istorică: *„Temeiurile istorice, economice și geostrategice ale politicii României în Transcaucazia”*. Era, de fapt, o punere în temă cu obiectivele misiunii mele diplomatice în Azerbaidjan. A fost un succes neașteptat de mare. Credeam că mulți veniseră din obligație, dar au urmat întrebări și discuții aprinse, ceea ce înseamnă că participanții fuseseră realmente interesați. La 26 aprilie am vorbit despre *„Etnogeneza poporului român”*. Cu acest subiect a început, de fapt, programul de prezentare a istoriei românești în context universal. Au urmat apoi și alte teme, la intervale de circa două-trei săptămâni: *Constituirea și consolidarea statelor feudale românești. Factorul turc în acest proces; Cadrul juridic al raporturilor dintre Țările Române și Poarta Otomană. Legături și similitudini cu spațiul azerbaidjan; Cultura medievală românească. Interferențe cu lumea turcă și caucaziană; Românii și „Problema Orientală”; Procesul de făurire a statului național-unitar român; România Mare – stat modern și democratic; Instalarea regimului comunist în România; Național-comunismul lui Nicolae Ceaușescu; Revoluția din Decembrie 1989; România în perioada de tranziție și perspectivele ei*

în sec. XXI; Istoria minorității naționale de origine turcă din România; Evoluția istoriografiei românești. Curente, etape, personalități, realizări; Legislația românească în materie de învoățământ. Perspectivele cooperării interuniversitare și interacademice româno-azerbaidjane; Trăsăturile definitorii ale istoriei și politicii externe românești; Asemănări și diferențieri între evoluția istorică a popoarelor din spațiul ponto-balcanic și din cel caspico-caucazian; Drumuri comerciale și sisteme economice în istoria Europei răsăritene; Modele și repere istorice în acțiuni și inițiative actuale din relațiile internaționale.

Acest program a fost afișat la avizierul Facultății de istorie, care patrona aceste cursuri, iar data și ora cursului curent erau anunțate cu 2-3 zile înainte, în funcție de agenda mea de lucru, care s-a tot îngreunat pe măsura trecerii timpului.

Nu am avut niciodată mai puțin de 70-80 de persoane în sala de curs. Eram singurul ambasador care făcea și o asemenea treabă. După prelegere urmau întrebări și comentarii pe marginea subiectului expus. De regulă, comentariile erau laudative. Dar, au fost și cazuri în care am fost contrazis tare de către unii doctoranzi, mai ales în legătură cu poziția mea net antirusă. Influența rusească era încă puternică în Azerbaidjan, inclusiv în rândurile tineretului. Cursurile s-au desfășurat relativ ritmic, până către sfârșitul anului 2000. În același timp, am fost invitat și la alte universități din Baku să țin conferințe pe o anumită temă sau pachete de prelegeri, cum au fost: Universitatea Internațională, Universitatea Khazar, Universitatea West, Universitatea Slavă, Colegiul Superior de Diplomatie.

Cursurile mele au avut ecouri largi și în mass-media azerbaidjană. Ca o probă în acest sens redau un fragment dintr-un articol apărut în ziarul guvernamental „Yeni Azerbaycan”, din 28.04.1999:

„În sala de conferințe a Facultății de istorie a Universității de Stat din Baku, ambasadorul României în țara noastră, doctorul în științe istorice, profesorul Tahsin Gemil a ținut o conferință cu tema „Etnogeneza poporului român”. Dl. ambasador a relevat elementele constitutive ale procesului de formare a poporului român. El este, în același timp, un specialist în istoria Imperiului otoman din sec. XV-XVI. Declarând că pe istoricii azerbaidjani îi consideră colegii săi, iar pe studenții azerbaidjani propriii săi studenți, T. Gemil a expus auditoriului său, format din profesori și studenți, fapte și date bogate, lămuritoare, extrase din diverse surse istorice. S-a manifestat un mare interes față de discursul profesorului. S-a demonstrat astfel și practic faptul că, atunci când Președintele l-a numit pe un om ca dl. Tahsin Gemil ambasador în Azerbaidjan, a arătat multă prețuire poporului nostru.

Muncind și ca un simplu cetățean pentru dezvoltarea legăturilor patriei sale cu Azerbaidjanul, profesorul T. Gemil vine în fiecare luni la Universitate, pentru a continua conferințele sale..."

În aceeași ordine de idei, menționez și faptul că, în ziua de 29.04.1999, am făcut vizite redactorilor-șefi de la mai multe publicații importante din Baku (ele se aflau în aceeași clădire, cum era la noi Casa Scânteii). Convorbirile au fost extrem de cordiale și fructuoase. Redacțiile respective erau dispuse să publice (gratis!) materiale de prezentare a României, sub multiple aspecte: istorie, cultură, geografie, economie, agricultură, turism, urbanism, social, juridic etc. etc. Trebuia ca noi să le furnizăm aceste materiale. Am solicitat Centralei MAE albume și casete video în limba rusă sau engleză, privind istoria și cultura României, dar și despre oportunitățile de afaceri și turism. Aveam posibilitatea să le includem în diverse emisiuni ale televiziunilor de aici. Am precizat, în mod repetat, faptul că ne bucurăm de multă, foarte multă simpatie în Azerbaidjan și că ar fi oportun să ne folosim din plin de o asemenea înlesnire. Din păcate, nu am avut o susținere logistică pe măsura posibilităților care ni se deschideau aici pentru prezentarea multilaterală a României. De multe ori, umblam în concedii după asemenea materiale și, la nevoie, apelam la prieteni, colegi și cunoștințe. În final, pot să spun că am reușit să mă descurc.

Interviurile dese și cuprinzătoare, pe diverse teme, pe care le-am acordat principalelor publicații, posturi de radio și tv au reprezentat o altă cale eficientă de formare a imaginii României în Azerbaidjan.

Interviurile tipărite sunt multe (peste 80) și nu numai în azeră, ci și în turcă, franceză, rusă și engleză, deoarece în Azerbaidjan apăreau încă de atunci și publicații în aceste limbi. Spre exemplificare, redau titlurile unor interviuri mai ample publicate în presa azerbaidjană, chiar în primul an al misiunii, în 1999: *Drumul Mătăsii este și drumul ideilor* (Azerbaycan, 20.04.1999); *Prietenia noastră are rădăcini istorice* (Naxcivan, 23.04.1999), *Am venit în Azerbaidjan să durez podul prieteniei* (Zaman, 15 iunie 1999), *La Roumanie restera toujours liée à la culture française* (Az-Media nr. 2, juillet-auguste 1999), *Suntem convinși că dificultățile sunt trecătoare* (Zaman, 11-12 noiembrie 1999); *Rumynsko-Azerbajdzanskaja druszba imeet istoricheskie korni* (Contact, 3/1999); *România propune o nouă rută de transport a petrolului* (Yeni Musavat, 26.11.1999); *Sunt convinși că Azerbaidjanul va atinge nivelul*

standardelor internaționale (Respublika, 27.11.1999); *Construiesc podul prieteniei între țările noastre* (Ana Vatan, 25.12.1999); *Doresc ca noul an să devină anul păcii în istoria Azerbaidjanului* (Xalq Qazeti, 31.12.1999). În fiecare an, am publicat câte 10-15 interviuri ample, nu numai politico-diplomatice și economice, ci și culturale. Plus alte interviuri la aproape toate posturile tv și radio, de stat și private, care existau atunci în Republica Azerbaidjan.

Jurnaliștii azerbaidjeni îmi spuneau că nici un alt ambasador străin, inclusiv cel al Turciei, nu se bucură de atenția și simpatia de care mă bucur eu acolo. Adevărul este că, de la început, am cultivat în mod deliberat relații cât se poate de apropiate cu presa, deoarece fără susținerea acesteia era imposibilă transpunerea în practică a programului meu de formare a imaginii României în Azerbaidjan. Ca un exemplu concludent: chiar în primăvara anului 1999, am fost invitatul singular al unei emisiuni foarte populare, care se transmitea în direct și dura exact patru ore, de la orele 09.00 la 13.00, și era adresată femeilor casnice. Mi s-a spus că emisiunea a avut un mare succes și a fost retransmisă de mai multe ori, la alte ore, desigur. Din păcate, nu am putut să le ofer ilustrație video și nici muzicală, pentru că nu aveam. Redactia a reușit totuși să facă rost de câteva fragmente de jocuri populare românești și câte ceva din filme documentare. Am avut însă vervă și umor în cadrul discuțiilor în direct cu realizatoarea, care era și o femeie deosebit de frumoasă. M-am reîntâlnit cu ea, după mai bine de zece ani, la un Forum internațional la Baku, când mi-a luat un nou interviu. Mi-a reamintit de acea emisiune în direct, din 1999, emisiune care ar fi rămas în cariera ei ca una de succes.

Apăream atât de frecvent pe ecranele tv, încât lumea începuse să mă recunoască pe stradă și să mă salute, să mă oprească pentru scurte conversații și cereri. Chiar și după ce am plecat de la postul din Azerbaidjan, lumea a continuat să mă salute pe stradă, atunci când reveneam la Baku, fiind invitat la diverse reuniuni internaționale.

Mi se pare suficient de edificator un mic fragment dintr-un lung interviu, publicat în săptămânalul social-politic „Faktor”, din 16-17 noiembrie 2000, sub semnătura unui cunoscut analist de politică externă Aziz [Mustafayev]. Deci, exact la doi ani de la deschiderea Ambasadei României la Baku, ziaristul azerbaidjan mă prezenta cu următoarele cuvinte: *„El este cunoscut și iubit în toate locurile din Azerbaidjan. În scurt timp, el a reușit să facă România cunoscută și îndrăgită în țara noastră, cu oamenii săi bravi și iubitori de*

pace. El a sădit în sufletul poporului nostru iubirea și prietenia față de poporul român. Acesta este interlocutorul nostru, dl. Tahsin Gemil, ambasadorul României în Azerbaidjan”. Însuși titlul interviului, scris cu litere mari în revistă era edificator: „Ambasadorul care face ca România să fie îndrăgită”. Un titlu asemănător avea să fie utilizat, câțiva ani mai târziu, și de către profesorul, analistul și deputatul Musa Qasimli, pentru un articol consistent consacrat întregii mele activități de ambasador în Azerbaidjan. Mai mult, prestigiosul ziar „525ci Qazet” a publicat, în ediția sa din 24 iunie 2003, o lungă și emoționantă poezie intitulată „Scrisoare către Ambasadorul României”, cu dedicația „Omagiu prietenului meu T. Gemil”. Poezia, semnată de poetul Matlab Misir, este compusă din 10 strofe, fiecare cu câte 7 versuri, din care în ultimul vers este invocat invariabil numele meu.

Aceste aprecieri pozitive se pare că nu s-au stins odată cu încheierea misiunii mele în Azerbaidjan, în decembrie 2003. Relativ recent, mai precis la 13 ianuarie 2018, am primit un mesaj electronic de la un ziarist azerbaidjan, pe nume Vusal Tagibeyli, care îmi propunea realizarea unui nou interviu, după circa cinci ani de la ultimul interviu pe care îl acordasem tot lui, de la distanță, interviu care rămăsese în topul gazetei „Hafta Içi” („În cursul săptămânii”) aproape o lună de zile. „Domnule Tahsin – îmi scria jurnalistul azer – media azerbaidjană nu vă uită nicidecum și nu vă va uita vreodată! Dv. v-ați purtat întotdeauna cu respect față de noi ziariștii, ne-ați iubit și, desigur, v-am iubit, la rândul nostru”. Aceste cuvinte îmi erau adresate de un jurnalist azerbaidjan, după 15 ani de la plecarea mea din Azerbaidjan. Ziariștii azerbaidjani, cei mai mulți tineri, mă simțeau atât de apropiat, încât unii dintre ei îmi cereau chiar și sfaturi în probleme personale. În aceeași ordine de idei vreau să evoc și un mesaj electronic, pe care mi l-a trimis fosta mea cursantă de la Universitatea Babeș-Bolyai, Dr. Andreea Ibănescu, care a participat la un stagiu de specializare în strategie și securitate la Baku, în anul 2017. Referindu-se la acest stagiu de la Centrul de Studii Strategice din Baku, printre altele, dr. Andreea Ibănescu îmi scria: „Persoana dumneavoastră a fost des invocată, în ton deosebit de elogios. Ați lăsat numeroase amintiri persistente celor de acolo. În fapt, doi dintre colegii mei cercetători v-au avut și profesor – am înțeles – la universitate. Citez una dintre remarcile apreciative, rostite cu tâlc: “Romania made a such wise strategic decision by appointing Mr. Gemil as ambassador” (România a luat o hotărâre strategică înțeleaptă atunci când l-a numit pe dl. Gemil ca ambasador). Aceste vorbe erau rostite în 2017, deci după 14 ani de la încheierea misiunii mele diplomatice în Republica Azerbaidjan.

La Primul Forum al Elitei Intelectuale Tătare din Lume, desfășurat la Kazan, în perioada 19-22 septembrie 2007, și la care am avut onoarea să fiu invitat, unul dintre diplomații de lungă carieră ai URSS și ai Federației Ruse, dl. Yulduz Khaliulin, a ținut să se refere în public și la semnificația prezenței mele la acea reuniune științifică de înaltă ținută: *„Se cuvine să apaludăm transformările democratice din România și să omagiem conducerea acestei țări, care a reușit să depășească vechile reticențe și să apeleze la o personalitate științifică de talia conaționalului nostru prof. dr. Tasin Gemil, pentru a-l trimite ca ambasador în Azerbaidjan și, apoi, în Turkmenistan. Sunt sigur că realizările dlui. Tasin Gemil ca diplomat au fost pe măsura încrederii ce i s-a acordat”*. Îmi aduc aminte cu mândrie de faptul că au urmat aplauze vii, care erau adresate în primul rând României și conducerii ei. În iunie 2011, cu prilejul unei Conferințe științifice organizată de Academia Națională de Științe a R. Azerbaidjan, dl. prof. univ. dr. Andrei Marga, pe atunci Rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, a fost invitat de onoare. Fiind și eu prezent acolo, Domnia Sa a fost impresionat de popularitatea de care mă bucuram încă în Azerbaidjan. *„Am umblat în multe țări, am cunoscut mulți ambasadori, dar nu am văzut până acum ca un fost ambasador să se bucure de atâta simpatie, cum vă bucurați dv. în această țară, chiar și după atâția ani de la încheierea misiunii”*, a ținut să-mi spună distinsul învățat. Era rezultatul diplomației publice și culturale pe care am practicat-o în Republica Azerbaidjan, pentru formarea imaginii României și în folosul relațiilor româno-azerbaidjane. Continuă încă mesajele care amintesc de activitatea mea diplomatică din Azerbaidjan. După aproape 20 de ani de la plecarea de la postul de ambasador la Baku, cunoscutul cântăreț azer Senan Nagi, fiul poetei și traducătoarei Farida Hacıyeva, mi-a trimis un mesaj (sinannagi@mail.ru/24.09.2020/01:08:55PM), în care a ținut să sublinieze faptul că *„activitatea dv. de aicea este prețuită mereu la cel mai înalt nivel. Cea mai importantă este însă amintirea de neuitat a omeniei și a personalității Dumneavoastră”*. Chiar unul dintre succesorii mei la postul de ambasador al României la Baku îmi scria, în aceeași vreme, cu o sinceritate de apreciat: *„Mă bucur și eu de fiecare dată când numele dv. este amintit de interlocutori azeri (și nu sunt puțini, să știți). Dacă doar un sfert din câți vă pomenesc acum, după 20 de ani, or să-și aducă aminte de mine peste numai 2 ani, o să fiu tare, tare mulțumit!”* (dan.iancu@mae.ro/25.09.2020/2:29PM). Iar recent, cu ocazia sărbătoririi mele la împlinirea vârstei de 80 de ani, care s-a desfășurat cu participarea personală a Președintelui Emil Constantinescu, la Institutul de Studii

Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului din București, actualul ambasador român la Baku, Vasile Soare, a ținut și el să vorbească prin skipe, pentru a spune, printre altele, că „*ambasadorul Tasin Gemil nu a fost uitat în Azerbaidjan, chiar și după 20 de ani*”.

Mai mult, și soția mea s-a angrenat cu entuziasm în acest program, de la bun început. Ea este profesoară de franceză și a avut inițiativa salutară de a preda, desigur tot gratis, limba română unui grup de tineri azerbaidjени. Cursurile au început tot în primavara anului 1999 și au durat, ritmic, până în vara anului 2003. Cursurile aveau loc săptămânal, cu un grup de 15-20 de tineri, majoritar studenți și absolvenți de universitate, dar și elevi de liceu. Dintre acești cursanți au fost selectați, cu predilecție, tinerii pe care i-am trimis apoi la studii universitare sau în călătorii de documentare în România, pe baza burselor date de statul român. Unii dintre ei ocupă astăzi poziții însemnate în structurile de stat azerbaidjene. În același timp, soția mea a participat activ și la manifestările organizate de Centrul Cultural Francez. În Circulara Direcției Comunicare și Relații cu Presa a MAE din București, din 5 aprilie 2000, este cuprinsă și informația: „*Conferința «România – țară francofonă»*. În cadrul săptămânii francofoniei, la 29 martie a.c., la sediul Centrului Cultural Francez din Baku, Ambasada României a organizat o seară românească. Doamna Nafie Gemil a prezentat conferința intitulată « *La Roumanie – pays francophone* », urmată de prezentarea filmelor « *La peinture roumaine à l'époque de l'impressionnisme* », « *Chimères (Dimitrie Paciurea)* » și « *Brancusi –Targu Jiu-Roumanie* »”. Menționez că la acea conferință au participat membri ai coloniei franceze din Baku, în frunte cu ambasadorul Jean-Pierre Guinhut, precum și azerbaidjени francofoni, inclusiv studenți. Soția mea a avut participare activă în fiecare an în cadrul Săptămânii francofoniei organizată de Ambasada Franței la Baku.

În același timp, soția mea a fost prezentă și în paginile presei azerbaidjene, chiar și a unei cărți. În ediția din 29 aprilie 2000 a gazetei „Bizim Asr” a fost publicat un amplu interviu cu ea, intitulat „*Nu mă simt aici ca o străină*”, iar publicația în limba franceză „Az-Media”, din aprilie 2000, a dedicat un spațiu larg unei convorbiri: „*Nafie Djemil: les femmes sont sensibles et patientes*” (*Nafie Gemil: femeile sunt sensibile și răbdătoare*). Iar în nr. 17/decembrie 2000 al aceleiași publicații apărea articolul „*On enseigne le roumain à Bakou*” (*Se învață româna la Baku*), însoțit de fotografia soției mele în mijlocul elevilor săi azerbaidjени. De menționat că nici o altă soție de ambasador nu avea preocupări de acest gen.

În ziua de 7 martie 2001, cu ocazia unei manifestări consacrată zilei de 8 Martie, a fost lansată cartea „*Qadın tebessümü – bariş tecessümü*” (*Zâmbetul femeii – întruchiparea păcii*), semnată de tânăra ziaristă Aganisa Sultanova. Volumul cuprinde interviurile luate unor ambasadori femei (Pakistan, Egipt), unor soții de ambasadori acreditați la Baku (România, Israel, Turcia, Iran, Japonia, SUA, China, Anglia), precum și unor personalități politice și culturale feminine din Azerbaidjan. Între paginile 26-29 ale cărții este publicată și convorbirea cu soția mea, intitulată „*Ajutorul cel mai mare al ambasadorului României...*”. Într-adevăr, soția mea a fost ajutorul meu cel mai mare și în misiunile mele diplomatice!

Mai târziu, soția mea a luat sub protecția ei fiica handicapată (locomotor) a femeii care făcea curățenie în reședința noastră. A avut grijă de această fată, a ținut-o aproape de ea, i-a procurat medicamentele de care avea nevoie, a internat-o într-un spital și a vizitat-o foarte des acolo, sărbătorindu-și chiar ziua de naștere și alte evenimente împreună cu ea și cu ceilalți tineri aflați în acel spital. Apoi, cu ajutorul meu, acea fată a fost trimisă și la un sanatoriu din Crimeea. Ulterior, am aflat că acea tânără a reușit să se întrezeze cât de cât și să se căsătorească, având acum și un copil.

Genii românești omagiate în Azerbaidjan

Într-un document oficial public al MAE din România, Circulara A (08) 426/26.01.2000, se scria: „*Ziarul Halq Gazeti, editat la Baku, informează, în numărul său din 16 ianuarie, despre manifestarea omagială organizată de Ambasada României, împreună cu Uniunea Scriitorilor din Azerbaidjan, cu prilejul Anului mondial Eminescu. Ziarul azer «Yeni Azərbaycan» din 8 ianuarie publică articolul «Pe ambele maluri ale Prutului și ale Arazului ochii sunt înlăcrimați», cu subtitlul «Anul 2000 a fost declarat de UNESCO anul M. Eminescu», în care este prezentată personalitatea și opera poetului român. Este descrisă manifestarea organizată de ambasada română împreună cu Uniunea Scriitorilor din Azerbaidjan, care este prezentată și de alte publicații, de radio și televiziune. Revista literară «Edebiyat Gazeti» din 7 ianuarie publică articolul «Clasicul unic al unui popor împărțit în două – Mihai Eminescu», de dr. G. Yologlu.*

Postul de radio «Azadliq» din Baku a transmis, la 15 ianuarie, o emisiune omagială consacrată poetului Mihai Eminescu”.

Aceeași dr. Güllü Yoloğlu, membră fondatoare a celor două asociații culturale azero-române, mai sus menționate, publicase în revista de prestigiu cultural „Dövrän”, din 14-20 decembrie 1999, un adevărat studiu, de trei pagini mari, intitulat „*Rana care sânzerează de secole sau ce știm noi despre Moldova?*”, în care a argumentat clar netemeinicia așa-zisei culturi moldovenești; că nu există limbă moldovenească, ci doar o limbă unică, cea românească. Dna. Güllü Yoloğlu este și autoarea articolului de impact „*Clasicul unic al poporului împărțit în două – Mihail Eminescu*”, publicat tot în revista „Dövrän”, din 21-27 decembrie 1999. Acest articol a fost republicat, la 07.01.2000, într-o varianta mai scurtă, și în „Adabiyat Gazeti” (Revista literară), editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Azerbaidjan. În același an jubiliar, a publicat un articol consistent despre Mihai Eminescu și marele poet Bahtiyar Vahabzade, împreună cu traducerea în azerbaidjană a patru poezii eminesciene. Acest articol, apărut în nr. 45 (3222), din 10 noiembrie 2000, al prestigioasei publicații a Uniunii Scriitorilor din Azerbaidjan, a însemnat de fapt certificatul de garanție pentru receptarea marelui poet român și în Azerbaidjan. Bahtiyar Vahabzade este acceptat ca cel mai mare poet nu numai al Azerbaidjanului contemporan, ci și al întregii lumi turce actuale, inclusiv Turcia.

În ziua de 7 ianuarie 2000, orele 14.00, la Sediul Uniunii Scriitorilor din Republica Azerbaidjan a avut loc o adunare solemnă dedicată omagierii lui Mihai Eminescu. A participat elita literar-artistică din Baku. Întrunirea a fost deschisă de marele scriitor Anar Rzayev, președintele Uniunii Scriitorilor și președintele Comisiei de cultură din Parlamentul Republicii Azerbaidjan. Acesta a spus textual că regretă că nu l-a cunoscut mai înainte pe acest poet genial al poporului român. Este o pierdere – a continuat Anar – că azerbaidjenii iubitori de poezie nu au încă posibilitatea să citească opera lui Mihai Eminescu în limba lor maternă. În cuvântul meu m-am referit la valoarea lui Mihai Eminescu pentru cultura și națiunea română. În încheiere, am promis că voi iniția în curând publicarea unui volum de poezii eminesciene tălmăcite în limba azerbaidjană. Din fericire, am reușit să mă țin de cuvânt și, în primăvara anului 2001, a apărut la Baku primul volum de poezii eminesciene în limba azerbaidjană: *Mixay Eminesku, Ulduzlardan pay istaram* (*Îmi vreau partea din stele*), trad. Farida Hacıyeva, Baki, 2001, 124 pag. Volumul este ilustrat cu desene originale de pictorul Yusif Mirza. Curând, poezia lui Mihai Eminescu a pătruns și în școli din Azerbaidjan, iar studenți

de la Conservatorul de muzică au compus și interpretat cântece compuse pe versuri eminesciene.

Ca o satisfacție personală, vreau să menționez și faptul că, la această sărbătoare a lui Mihai Eminescu la Baku, prima din întreg sistemul MAE din străinătate, au participat și copiii mei: Denis, Edis, Dejan, aflați atunci în vizită la noi.

Trebuie să recunosc că am avut marea șansă să-l întâlnesc pe marele scriitor Bahtiyar Vahabzade și să mă bucur de prietenia lui. Fără susținerea lui apropiată nu cred că aș fi reușit să-l impun așa de repede pe Mihai Eminescu în peisajul literar azerbaidjan și nici să reușesc atât de ușor în străduințele mele de a elimina terminologia separatistă moldovenească, cultivată timp de 200 de ani de ruși în tot spațiul fost țaristo-sovietic.

În această ordine de idei, vreau să menționez că, înainte de a ajunge la Baku, mizasem foarte mult și pe ajutorul unei alte personalități monumentale a științei și culturii azerbaidjane, pe care o cunoscusem la începutul anilor 1990, la diverse reuniuni internaționale din Turcia. Era acad. Ziya Bunyadov, istoric și arabist de talie internațională. Institutul de Orientalistică al Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan poartă numele Academicianului Ziya Bunyadov. Cu prilejul unui Congres de la Ankara, l-am însoțit într-o zi pe acad. Ziya Bunyadov într-o vizită de curtoazie la Societatea academică de istorie (*Türk Tarih Kurumu*), ai cărei membri eram amândoi, el *de onoare*, eu *correspondent*. Am mers pe jos, de la Bakanlıklar la Sıhhiyye, adică aproximativ distanța dintre Piața Universității și Piața Romană din București. Drumul l-am parcurs în aproape două ore, deoarece academicianul avea obiceiul să se oprească din mers când se entuziasma și gesticula larg, stârnind mirarea trecătorilor. Ziya Bunyadov era un bărbat deosebit de înalt și purta mereu pe piept, cu mare mândrie, steaua de aur de „Erou al URSS”, pe care o primise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Când am ajuns în biroul profesorului Yaşar Yücel, președintele Societății Turce de Istorie (*Türk Tarih Kurumu*), acesta, fixând cu privirea steaua de aur de pe pieptul academicianului Ziya Bunyadov, și-a permis observația că nu ar trebui să mai poarte la piept o medalie bolșevică. Deodată, academicianul azerbaidjan s-a făcut roșu de furie, s-a ridicat în picioare, cât era el de înalt, și s-a năpustit la reverele profesorului turc, a început să-l zgâlție zdravăn și să-i strige: *Cum îți permiți să-mi spui așa ceva?! Această medalie eu am câștigat-o cu sângele meu, pe care l-am vărsat de atâtea ori*

pe câmpurile de luptă. Este dreptul meu să o port și o voi purta cu mândrie până la moarte! Profesorul Yaşar Yücel a fost surprins și chiar înfricoșat de reacția uriașului Ziya Bunyadov. La rândul-mi, mă repeziseam să-i despart, fără a putea face însă mare lucru.

Revenind acum la drumul pe care îl făceam pe jos în centrul Ankarei, alături de acad. Ziya Bunyadov, înainte de a ajunge la *Türk Tarih Kurumu*, acesta continua să-și depene amintirile din timpul ultimului război mondial, pe vremea cât s-a aflat în România, în cadrul Armatei Roșii. Printre altele, el mi-a povestit că îi întâlnește pe M. S. Regele Mihai și pe dr. Petru Groza, pe când era tânăr locotenent-maj. sau căpitan în armata sovietică și comanda corpul de gardă de la Palatul Regal din București. Îmi zicea că stătuse de vorbă atât cu M. S. Regele, cât și cu prim-ministrul Petru Groza, desigur prin translator, și avea cuvinte de laudă la adresa amândurora. Deodată, acad. Ziya Bunyadov s-a oprit din mers și m-a întrebat cât se poate de serios: *De ce nu reinstaurați Monarhia? Ar fi cât se poate de benefic pentru țara voastră. Veți avea sprijin și prestigiu pe plan internațional.* I-am răspuns că și eu sunt de aceeași părere, dar că, personal, nu pot să fac nimic în această privință. *Ba, poți! Ești în Parlamentul României. Du-te la tribună și vorbește despre această idee. Poți să și spui că ți-am sugerat-o eu, istoric-academician azerbaidjan și Erou al URSS,* mi-a replicat tăios acad. Ziya Bunyadov. Eram pe trotuar, pe la orele prânzului, în centrul Capitalei Turciei, în septembrie 1990, iar lumea din jur se uita la noi cu oarecare uimire. L-am mai reîntâlnit, tot în Turcia. De fiecare dată, acad. Ziya Bunyadov mă întreba dacă am început restaurația monarhiei. Așa era acest mare om de știință. Spunea clar și tare tot ceea ce gândea. De aici i s-a tras și moartea. Când am ajuns la Baku, în noiembrie 1998, am aflat cu mare regret că acad. Ziya Bunyadov fusese asasinat, în februarie 1997, de teroriști islamiști, cu gloanțe trase în gură. Moartea lui este asemănătoare cu moartea lui Nicolae Iorga.

Programul meu de formare a imaginii României a continuat cu personalitatea marelui sculptor Constantin Brâncuși. Prezentarea lui și înțelegerea operei sale au fost relativ mai ușoare. Dacă pentru receptarea lui Eminescu am apelat la imaginea dureroasă a divizării celor două țări și popoare de către același dușman, în cazul lui Brâncuși am recurs la străvechea și marea sărbătoare a *Novruz*-ului, care are loc și în Azerbaidjan cu ocazia echinoxului de primăvară (21 martie). Simbolul acestei sărbători este oul, ca element fundamental al genezei și renașterii, așa cum este și în opera lui Brâncuși. În

ziua de 25 octombrie 2000, cu ajutorul ALCAR și al unui cunoscut pictor-sculptor Yusif Mirza, am organizat o expoziție de fotografii ale operei lui Constantin Brâncuși. De fapt, am decupat reproducerile dintr-un album Brâncuși și le-am pus pe panourile expoziției, cu explicațiile cuvenite în limba azeră. Vernisajul a avut loc în cel mai elegant salon de artă din centrul orașului Baku. A participat lumea artistică, dar și mulți studenți. Artiști plastici și critici de artă de seamă au ținut să vorbească despre originalitatea creației lui Brâncuși, care nu era chiar necunoscută în Azerbaidjan. Simbolul oului a fost cheia care a deschis drumul azerbaidjenilor la înțelegerea operei brâncușene. Iar sculptura „Rugăciunea”, asupra universalității căreia am atras atenția în mod special, în cuvântul meu, s-a aflat în centrul interesului. Manifestarea a avut ecouri largi în presa și radio-tv azerbaidjană. *„Creația lui este o revoluție în arta sculpturii. Această idee a fost rostită ieri la vernisajul expoziției consacrată operei cunoscutului sculptor român Constantin Brâncuși”*, a titrat mass-media azerbaidjană. Ca urmare a succesului expoziției, am hotărât să organizez o nouă expoziție dedicată lui Constantin Brâncuși, dar de această dată una cu lucrări originale.

În 2001, se împlineau 125 de ani de la nașterea lui Constantin Brâncuși, eveniment înscris în agenda UNESCO. M-am gândit să-l trimit în Gorj pe pictorul și sculptorul Yusif Mirza, care a avut un rol important în organizarea și reușita expoziției dedicată lui Brâncuși, prima în Azerbaidjan. Eram convins că o vizită la locurile de obârșie ale marelui sculptor român era de natură să-l inspire pe artistul azerbaidjan, care la întoarcere urma să facă o expoziție cu lucrări realizate lângă operele monumentale de la Tg. Jiu și în satul natal Hobița al lui C. Brâncuși. Am vorbit cu vechiul meu coleg de Parlament, Nicolae Mischie, președintele Consiliului Județean Gorj, care și-a manifestat chiar entuziasmul față de această inițiativă. Într-adevăr, la 27 iunie 2001, Nicolae Mischie l-a preluat de la Otopeni pe artistul azerbaidjan, l-a ținut pe cheltuiala lui zece zile în Gorj, l-a plimbat pe urmele lui Brâncuși, l-a dus și la o nuntă oltenească, i-a organizat o expoziție personală cu vânzare și i-a dat un premiu din partea Consiliului Județean. Yusif Mirza s-a întors încântat din România și a relatat călătoria în câteva emisiuni tv, radio și în presă.

În ziua de 5 noiembrie 2001, în salonul de artă „Qala” al Primăriei Baku, din *Icheri Şeher* (Orașul din Interior/Vechi), a fost vernisată expoziția *„Pictorul azerbaidjan Yusif Mirza în patria lui Brâncuși”*. Au fost expuse 17 lucrări originale realizate de Yusif Mirza în Gorj sau inspirate din viața și opera lui

Constantin Brâncuși. A fost un succes cel puțin tot atât de mare ca și prima expoziție consacrată lui Constantin Brâncuși în Baku. Marele sculptor român a intrat în conștiința artistică a azerbaidjenilor cultivați.

Țin să mulțumesc și aici vechiului meu coleg și amic prof. dr. Nicolae Mischie, care a înțeles mai repede și mai bine decât mulți alți oficiali români importanța susținerii demersurilor menite promovării culturii românești peste hotare. Din păcate, Nicolae Mischie nu a apucat să vadă aceste rânduri de recunoștință din partea mea, deoarece a decedat pe neașteptate.

În aceeași lună noiembrie, mai precis la 27 noiembrie 2001, deci cu câteva zile înainte de Ziua Națională, am organizat „*Ziua Muzicii Românești*”. Suflul acțiunii a fost dna. Amaliya Rzaeva (Rzaqızı), muzeografă. Manifestarea a avut loc chiar în Muzeul de Stat al Culturii Muzicale Azerbaidjane, cu participarea unui public ales, între care și amicul meu, apreciatul compozitor și dirijor Musa Mrzayev. George Enescu era bine cunoscut în Azerbaidjan, unde muzica are o popularitate tot atât de mare ca și poezia. Ca unul care a trăit peste cinci ani în mijlocul lor, pot să spun că azerbaidjenii au un simț muzical și poetic deosebit. Ei apreciază ca nimeni alții muzica bună și poezia adevărată.

A fost un adevărat regal de muzică românească, în care George Enescu a fost, desigur, Regele. Pereții salonului erau plini cu afișe originale care anunțau reprezentări muzicale românești pe scenele lirice azerbaidjane; cele mai multe fiind din anii 1950-1970. Despre „*Muzica românească în Azerbaidjan*” a vorbit dna. Afaq Rustemova, cercetător științific la Institutul de Relații Internaționale al Academiei de Științe a R. Azerbaidjan, iar compozitorul și dirijorul Musa Mrzayev a relevat valoarea universală a muzicii lui George Enescu. Elevi de la diferite școli muzicale din Baku și studenți de la Conservator, împreună cu profesorii lor, au interpretat din compozițiile lui George Enescu, dar și ale altor muzicieni români (Grigoraș Dinicu, Iosif Ivanovici, Marțian Negrea, Paul Constantinescu), dar și compoziții originale, inclusiv pe versuri de Mihai Eminescu.

„Ambasadorul României în Azerbaidjan, dl. Tahsin Gemil, avea fața luminată de bucurie; el era foarte mulțumit și nu fără motiv. Cele două popoare se simțeau deja foarte aproape unul de celălalt. Muzica și poezia românească erau cunoscute și iubite de către azerbaidjeni, care interpretau muzica românească și compuneau muzică pe versuri românești. Dl. Tahsin a mulțumit din inimă tuturor celor care au contribuit la reușita acestei zile”, scria jurnalista E. Aliyarova în publicația Ministerului Educației, „Madani-Maarif” (Cultură-Învățământ), nr. 7/8, 2001.

Este interesant cred să menționez și faptul că, pentru organizarea și succesul acelei zile minunate de cultură românească nu am cheltuit nici măcar un leu din banii statului român; am oferit doar câteva flori și o cutie cu bomboane, dar și acelea cumpărate din banii mei (ICR alocă acum sume imense pentru asemenea acțiuni). Nici celelalte manifestări culturale, multe, chiar foarte multe, organizate de Ambasada României la Baku în cei cinci ani ai misiunii mele nu au reclamat cheltuieli. Doar în unele cazuri (rare!) am plătit chiria salonului expozițional, dar și acele chirii nu depășeau 50-100 USD. Uneori, am oferit și o mică tratație. Se poate face mult pe tărâmul cultivării imaginii țării, cu bani puțini și chiar foarte puțini. Dar, trebuie dăruire și pricepere!

Vreau să precizez că acesta era un program special, pe lângă planul meu curent de activități multiple, vizând formarea imaginii României, care continua paralel și complementar.

Ca o coincidență fericită, îmi aduc aminte că printr-o circulară din acea vreme, MAE recomanda misiunilor diplomatice românești din străinătate marcarea împlinirii a 120 de ani de la nașterea marelui diplomat Nicolae Titulescu. Potrivit unor însemnări din arhiva mea, la 16 ianuarie 2002, scriam către Centrala MAE următoarele:

„[...] Din păcate, ilustra personalitate a lui Nicolae Titulescu este practic necunoscută aici. Am purces cu evaluarea materialului documentar din bibliotecile bakuwane; ele se reduc la câteva broșuri și articole din reviste, toate în limba rusă, apărute îndeosebi la Moscova. Desigur, nu avem în vedere aici volumele despre N. Titulescu pe care le-am donat noi Bibliotecii Naționale „M. F. Ahundov” din Baku [...]

Salutând această inițiativă a MAE, reiterăm rugămintea de a fi susținuți grabnic cu material documentar adecvat din țară. Altminteri, riscăm să reducem întregul program de acțiuni, la care ne-am gândit, la simple conferințe ținute de șeful misiunii. Întinsele relații cultivate în mediul academic azerbaidjan înlesnesc străduințele Ambasadei noastre de a forma imaginea cât mai reală a lui Nicolae Titulescu și, implicit, a României în această țară. Acțiunile la care ne-am gândit sunt menite acestui scop și nicidecum bifării unei sarcini de serviciu! [...]

De bună seamă, lista de manifestări pe care o supunem atenției este incompletă, ea urmând să fie îmbunătățită și îmbogățită pe parcurs, pe măsură ce cunoștințele despre N. Titulescu vor pătrunde și se vor răspândi în mediul academic și politic din Republica Azerbaidjan”.

În contiunare era prezentat programul manifestărilor la care mă gândisem, pentru a releva personalitatea lui Nicolae Titulescu. Din păcate, susținerea concretă a Centralei MAE a fost insuficientă, dar m-am descurcat cu ajutorul unor colegi din țară.

Acțiunile dedicate lui N. Titulescu au început la Baku, în ziua de 06 martie 2002, cu o Sesiune științifică organizată de ALCAR împreună cu Societatea de Studii privind Probleme de Relații Internaționale ale Azerbaidjanului și cu Asociația Tinerilor Diplomați Azerbaidjensi. Ca de obicei, acțiunea a avut ecouri largi în presă. Unul dintre ziarele azerbaidjene cele mai mari, „Yeni Azərbaycan”, din 07.03.2017, a titrat: „*Azerbaidjanul cunoaște un nou geniu român. Ideile lui N. Titulescu sunt valabile și în zilele noastre*”.

Acțiunile consacrate personalității lui N. Titulescu au continuat, potrivit programului pe care îl anunțasem. Punctul forte al programului nostru de omagiere a lui Nicolae Titulescu a fost Sesiunea Științifică „Nicolae Titulescu – 120 ani”, care a avut loc în Sala Prezidiului Academiei Naționale de Științe a R. Azerbaidjan, în ziua de 07 iunie 2002. Lucrările sesiunii au fost conduse personal de acad. Mahmud Kerimov, președintele Academiei Naționale de Științe a R. Azerbaidjan (ANSRA). Au vorbit despre personalitatea și activitatea diplomatică a lui N. Titulescu membri titulari și corespondenți ai ANSRA, profesori universitari și directori ai unor institute de cercetare din cadrul ANSRA, între care și prof. dr. Vaqif Arzumanlı, directorul Institutului de Relații Internaționale al ANSRA. Acesta, după ce a evidențiat faptul că Ambasada României la Baku a inițiat și organizat multe manifestări culturale și științifice, a ținut să-și pună deschis întrebarea: „*de ce alte ambasade străine de la Baku nu desfășoară o activitate atât de intensă, ca cea a României, pentru a face cunoscute țările lor în Azerbaidjan? Dl. ambasador Tahsin Gemil este, prin formație, profesor universitar, specialist bine cunoscut în istoria relațiilor internaționale. Totodată, el își iubește țara și știe cum să o prezinte. De asemenea, el ne cunoaște foarte bine și pe noi, azerbaidjenii, și ne arată multă stimă*”, a conchis dl. V. Arzumanli. „*Aș fi foarte fericit – a ținut să continue profesorul Vaqif Arzumanli – dacă ambasadorii azerbaidjensi aflați în străinătate ar desfășura măcar jumătate din activitatea pe care o depune aici ambasadorul român, pentru a ne face cunoscută țara sa*”. Iar, o altă participantă apropiată de Ambasada României, dna. Amaliya Rzayeva, a plusat declarând că „*azerbaidjenii iubesc România după ce l-au cunoscut pe ambasadorul ei la Baku*”.

Nici această manifestare științifică și nici cele menționate mai înainte nu au reclamat cheltuieli materiale din partea Ambasadei. Dar, nici de această dată nu am beneficiat de vreun sprijin logistic din partea Centralei MAE. În schimb, cu adresa nr. 454/11.07.2002, MAE m-a felicitat „*pentru numeroasele activități culturale organizate de misiunea pe care o conduceți*”. Nu era prima și nici ultima felicitare pe care o primeam de la Centrala MAE, dar aș fi preferat și un sprijin material mai consistent pentru desfășurarea acestor multiple acțiuni culturale.

Se apropia sfârșitul misiunii mele în Azerbaidjan și mai aveam un geniu românesc pe care trebuia să-l fac cunoscut acolo - principele-cărturar Dimitrie Cantemir. Pentru că, în anul 2003 se împlineau 330 de ani de la nașterea sa și 280 de ani de la moartea sa, îl lăsasem la urmă. Abia cu o lună înainte de plecarea mea din Azerbaidjan am reușit să-l fac cunoscut și pe Dimitrie Cantemir acolo, deși începusem demersurile în acest sens încă din aprilie 2003. A fost o surpriză neplăcută pentru mine tergiversarea manifestării academice consacrată lui Dimitrie Cantemir. M-am confruntat în acest caz cu refuz, chiar dacă el s-a manifestat politicos. Nu mă așteptam la o asemenea atitudine. Cert este că, la început, când am făcut propunerea de organizare a unei acțiuni consacrată lui Dimitrie Cantemir, instituțiile academice și oamenii de știință la care am apelat au fost, ca de obicei, foarte deschiși. Dar, după un timp, conducerile acelor instituții și cercetătorii pe care îi rugasem au invocat diverse motive pentru a refuza această propunere. Am aflat, desigur, cauza. Personalitatea lui Dimitrie Cantemir era necunoscută în Azerbaidjan, dar există acolo bibliografie rusească în privința lui. În momentul în care erau consultate acele lucrări, cercetătorii azeri aflau că principele român „trădase” Turcia și trecuse de partea Rusiei. Mai mult, ieșea la iveală și faptul că Dimitrie Cantemir îl însoțise, în 1722, pe țarul Petru I în campania militară a acestuia de cucerire a regiunilor din Caucaz, inclusiv și îndeosebi a Azerbaidjanul. Nu a avut însemnătate nici argumentul că „Manifestul” redactat și publicat de Dimitrie Cantemir cu acel prilej a fost prima tipăritură în limba turco-tătară (azerbaidjană) din lume. Am fost refuzat diplomatic de câteva universități și nici institutele de profil ale Academiei nu au fost mai binevoitoare. În cele din urmă, am reușit să-l lămuresc pe directorul Institutului de Manuscrise al Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan. În tot spațiul fost sovietic, un asemenea institut grupează cei mai buni specialiști în paleografii și limbi vechi. Altfel

spus, Institutul de Manuscrise este un institut de elită al Academiei de Științe. Așa este și în Turkmenistan, ca și în alte noi republici independente.

Așadar, în cele din urmă, manifestarea științifico-culturală a fost programată pentru ziua de 21 noiembrie 2003, la Institutul de Manuscrise al Academiei. Având în vedere reticența manifestată, inclusiv din partea cercetătorilor Institutului de Manuscrise, față de personalitatea lui Dimitrie Cantemir, m-am gândit la o mică regie a acțiunii. L-am invitat și pe bunul meu prieten, compozitorul și dirijorul Musa Rzayev, despre care am mai vorbit. Am avut o convorbire prealabilă cu domnia sa despre rolul lui Dimitrie Cantemir în muzica turco-otomană. În ziua anunțată, sala era plină cu cercetătorii aduși cu forța, prin ordinul directorului. Erau înscriși doar câțiva vorbitori, dar nici unul despre Dimitrie Cantemir, ci doar despre activitatea cultural-științifică desfășurată de ambasadorul român în Azerbaidjan. Ca niciodată, atmosfera era tensionată, chiar ostilă. Când a venit timpul să vorbesc, imediat după director, am rugat asistența să păstreze câteva minute de liniște, pentru a asculta o veche piesă muzicală. Adusesem un casetofon, iar tânărul meu colaborator Lucian Crângașu, secretar III, aflat undeva în sală, aștepta semnalul meu. În sala rece, la propriu și figurat, a început să se răspândească o melodie suavă, caldă, învăluitoare, asemănătoare cu cântecele vechi de dragoste azerbaidjane. Observam cum oamenii din sală începeau să se învioneze, să se uite cu mirare și plăcere unii la alții. La sfârșit, întreaga sală fusese deja cucerită. Toți așteptau cu nerăbdare să le spun numele compozitorului. I-am informat atunci că au ascultat o piesă în armonia orientală *Püselik Peşrev*, compusă cu peste 300 de ani în urmă, la Istanbul, de către principele-cărturar român Dimitrie Cantemir. Atmosfera devenise destinsă, astfel că am putut să prezint în voie personalitatea complexă a lui Dimitrie Cantemir, insistând pe universalismul operei sale. Apoi, l-am rugat pe muzicianul Musa Rzayev să vorbească despre muzica lui Dimitrie Cantemir. Prietenul meu a găsit multe asemănări între muzica cantemireană și muzica azerbaidjană, pe care le-a probat chiar cu piesa audiată acolo.

Pe lângă contribuția sa muzicală, principală, și istoriografică în privința culturii turce, Dimitrie Cantemir poate fi luat în evidență și ca cel dintâi care a tipărit cu caractere arabe un text în limba turco-tătară, așa cum fusese redactat Manifestul lui Petru I, adresat populațiilor din Caucaz. Un tânăr și dotat istoric tătar din Kazan, Dr. Ilyas Mustakimov (acum predă la o

Universitate kazahă), a descoperit la St.Petersburg un exemplar al acestui Manifest cantemirean și l-a publicat în 2010, la Kazan. Pe baza acestei lucrări, fosta mea doctorandă Dr.Jale Ismail, din Azerbaidjan, a publicat în revista Institutului din Cluj, în 2014, un studiu pertinent în care a demonstrat rolul primordial al principelui-cărturar român în istoria tipografiei în caractere arabe, înaintea clujeanului Ibrahim Muteferrika, care era recunoscut unanim până acum ca cel care a introdus tiparul în cultura turcă. În realitate, tiparul în limba tătară a fost utilizat și mai devreme. În 1618 a fost publicată la Lvov o carte religioasă în limba tătară (kîpceacă), dar cu litere armene. Armenii din Crimeea au folosit multă vreme limba kîpceacă (tătară) ca limba lor maternă, inclusiv în biserică.

Legăturile culturale sunt cele mai durabile

Obişnuiam să spun prietenilor mei ziariști din Azerbaidjan că *„cele mai durabile și puternice relații între două popoare și țări sunt cele care sunt clădite pe temelii solide a legăturilor culturale. Raporturile politice dintre două țări pot fi stricate într-o clipă, cele economice în câteva zile, dar cele culturale nu pot fi distruse nici în secole”*. Le dădeam ca exemple concrete relațiile nu tocmai prietenești pe care Azerbaidjanul le avea atunci cu Iranul și Rusia, dar legăturile culturale cu aceste țări continuau să fie tot atât de puternice, cum fuseseră și mai înainte. Pe un asemenea fundament durabil am vrut să așez relațiile româno-azerbaidjane, care se construiau tocmai atunci.

În această ordine de idei vreau să notez pe scurt și alte câteva realizări pe același plan cultural, de natură să amplifice vizibilitatea României în Azerbaidjan și în Corpul Diplomatic străin de la Baku.

Prin Decretul nr. 1088, din 21 decembrie 2001, Președintele României Ion Iliescu l-a decorat pe marele poet și dramaturg azerbaidjan acad. Bahtiyar Vahabzade cu Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Comandor. Era prima și, din câte știu eu, singura decorație acordată de Președintele României unui om de cultură din spațiul turcofon fost sovietic. Propunerea pentru această decorație o făcusem încă din vara anului 2001, prin intermediul Cancelarului Ordinilor, consilierul de stat Gheorghe Angelescu, pe care îl cunoșteam încă din vremea în care eram în PSD, eu – președintele Organizației Minorităților Naționale, iar el – Președintele Organizației de

Tineret. Desigur, au urmat demersurile oficiale prin MAE. Între timp, a apărut în limba română un volum de poezii din creația lui Bahtiyar Vahabzade, volum pe care l-am prezentat la Baku, cu ocazia Zilei Unirii de la 24 ianuarie 2002, când am anunțat oficial și faptul că marele poet a fost decorat de către Președintele României. Ziarele și tv-radio azerbaidjane au acordat o mare însemnătate celor două știri legate de personalitatea și opera lui Bahtiyar Vahabzade. Țin să precizez faptul că decorația „Pentru Merit” a fost obținută exclusiv prin străduințele mele, iar traducerea și publicarea în România a volumului menționat de poezii este exclusiv meritul ambasadorului azerbaidjan de la București dl. Eldar Hasanov. În ziua de 11 martie 2002, în salonul Ambasadei României la Baku a avut loc ceremonia înmânării înaltului ordin, în prezența reprezentanților Parlamentului, Președinției și Guvernului Azerbaidjanului, a membrilor Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan, a membrilor Uniunii Scriitorilor și presei. Iată cum titra o publicație azeră știrea despre această solemnitate: *„Ieri, la Ambasada României din Azerbaidjan am fost martori la un eveniment istoric care ne-a crescut mândria națională”* („Tezadlar”, nr. 10/47, 12-19 martie 2002). După ceremonie, la un pahar de șampanie, când laureatul a fost felicitat de cei prezenți, prietenul său de o viață și, totodată, cuscrul său, celebrul chirurg prof. dr. Nuraddin Rza, uitându-se la cruciulița de aur pe care o pusesem la pieptul lui B. Vahabzade, i-a spus acestuia: *„Bahtiyar, nu era de ajuns că ești sunnit, acum ți-ai atârnat și o cruce de gât?!”* și l-a îmbrățișat cu multă bucurie. Reamintesc faptul că 72% din azerbaidjeni sunt șiiți, sunniții fiind priviți ca o minoritate religioasă. Dar, cel mai semnificativ gest l-a făcut un tânăr refugiat din Qarabaghul de Munte. La câteva zile după această ceremonie, ajunsese în centrul orașului, pentru o întâlnire. Șoferul meu a parcat mașina pe un loc liber, fiind îndrumat de un tânăr amărât, care își câștiga astfel existența. Nu era un loc de parcare cu taxă, căci așa ceva nu exista atunci în Baku. De obicei, i se dădeau 500 de manați pentru acest serviciu inutil, prețul unei pâinișoare negre. Șoferul meu, Mihai, avea indicația să le dea câte 1000 de manați. Mihai i-a întins tânărului bancnota de 1000 de manați. În acel moment, acesta a realizat că este o mașină de ambasadă și l-a întrebat pe Mihai de la ce ambasadă este el. Când Mihai i-a răspuns că este mașina Ambasadorului României, tânărul a refuzat politicos și categoric banii, declarând că mulțumește Ambasadorului pentru faptul că l-a decorat pe cel mai mare poet azerbaidjan, Bahtiyar Vahabzade, ceea ce înseamnă că

Președintele României a arătat un respect extraordinar față de poporul azerbaidjan. Roagă să i se permită să facă și el un mic gest de recunoștință și să nu ia acei bani pentru mărunțul serviciu pe care l-a făcut șoferului Ambasadorului Român. Suma de 1000 de manați era valoroasă pentru el; era, poate, câștigul lui pe o zi. Nu toți cei pe care îi îndruma el să-și parcheze mașina îi dădeau bani. După un timp, când i-am povestit lui Bahtiyar Vahabzade despre această întâmplare, marele poet nu și-a putut stăpâni lacrimile: *„Acesta este poporul meu adevărat, de aceea îl iubesc așa de mult!”*, mi-a declarat cu emoție și mândrie eminentul scriitor.

La 17 iunie 2002, am organizat în salonul Ambasadei o nouă conferință de presă, cu ocazia împlinirii a 10 ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Republica Azerbaidjan. Conferința de presă a fost un mijloc eficient de difuzare rapidă a unei informații sau a unei idei, mijloc la care am apelat destul de des în Azerbaidjan, cu atât mai mult cu cât salonul nostru a fost de fiecare dată plin cu ziaristi și camere de luat vederi. Data la care au fost semnate documentele privind stabilirea relațiilor diplomatice dintre țările noastre este 19 iunie 1992. În 2002, se aniversau zece ani și de la stabilirea relațiilor diplomatice cu Republica Azerbaidjan a majorității țărilor care aveau reprezentanțe diplomatice la Baku. Cele mai multe din ele au marcat acest eveniment prin recepții, altele doar prin conferințe de presă. Eu m-am gândit să aniversez această dată printr-un spectacol festiv, prilej de a scoate din nou în relief zestrea artistică românească. Mi-am dat însă seama repede că nu pot aduce din țară o orchestră, o trupă de balet sau o echipă de dansuri, astfel că am fost nevoit să apelez din nou la forțe și prietenii locale. Aflasem că, pe vremuri, la Teatrul Tineretului din Baku se jucase cu mare succes „Steaua fără nume” a lui Mihail Sebastian. Directoarea aceluia teatru îmi era o bună cunoștință. Dar, aceasta mi-a declarat cu regret că nu poate relua spectacolul, deoarece nu mai dispune nici măcar de textul tradus al piesei, dar că ar fi posibil să am noroc la un teatru din provincie, care pusese de asemenea în scenă această piesă a lui Mihail Sebastian. Am luat imediat legătura cu dl. Hikmat Nabiyeu, directorul Teatrului de Stat din Șaki. Păstrând proporțiile, acest oraș ar putea fi asemuit cu Brașovul, fiind o localitate istorică aflată în zonă muntoasă. Șaki este și localitatea de origine a marelui poet Bahtiyar Vahabzade. Desigur, l-am implicat și pe el în acest proiect artistic. Directorul teatrului din Șaki m-a asigurat că vor putea să repună în scenă piesa, în timp util, dar cu condiția ca ea să fie trecută în

repertoriul pe anul în curs, operațiune ce presupunea însă alocare de buget din partea Ministerului Culturii. Eram deja către sfârșitul stagiunii și la mijlocul anului financiar. M-am întâlnit cu ministrul Culturii, care atunci era cântărețul Polad Bülbüloğlu, fiul unui celebru artist din perioada sovietică. Desigur, prietenul meu Bahtiyar Vahabzade nu stătuse nici el cu mâinile în sân. După un timp, ministrul m-a anunțat că a obținut de la Guvern și Președinție o rectificare specială a bugetului pentru acest spectacol dedicat aniversării a zece ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre Republica Azerbaidjan și România. Afișul spectacolului a purtat chiar această mențiune specială. Premiera piesei românești la Teatrul de Stat din Şaki a avut loc chiar în ziua de 19 iunie 2002. Sala era arhiplină, mai ales cu tineri. Au participat și oficiali locali, în frunte cu prefectul și primarul, ca și un director general de la Ministerul Culturii și altul de la MAE azerbaidjan. Desigur, eram și eu prezent, împreună cu soția mea. Spectacolul a fost o reușită artistică, dar și diplomatică. La sfârșitul spectacolului am rostit o cuvântare emoționantă, în care am mulțumit actorilor și Ministerului Culturii. A vorbit și prefectul. Am oferit și un dineu restrâns, la care au participat realizatorii și actorii, precum și prefectul, primarul și alți câțiva oficiali. Mass-media azerbaidjană a acordat spațiu și timp generos acestei acțiuni culturale, care a fost un prilej și pentru a rememora prezența românească pe scenele artistice din Azerbaidjan, în perioada sovietică. Am un singur regret legat de acest eveniment: nu m-am putut ține de promisiune și nu am reușit să organizez un turneu în România al Teatrului de Stat din Şaki; nu l-am putut înscrie nici măcar la un festival de teatru din România, deoarece, din păcate, nu am avut în România aceeași trecere pe care am avut-o în Azerbaidjan!

La 23 octombrie 2002, în salonul central al Bibliotecii Naționale „Mirza F. Akhundov” din Baku a avut loc lansarea cărții „Ilk Mektub” (Prima scrisoare), cuprinzând povestiri de 15 scriitori români traduse în limba azerbaidjană. Cartea a fost tradusă de cunoscuta specialistă în literatură, dr. Güllü Yoloğlu, care a avut o contribuție majoră și la înființarea celor două asociații culturale azerbaidjano-române, mai sus-menționate. Dna. Güllü Yoloğlu a avut posibilitatea să cunoască România îndeaproape, prin stagiile de documentare pe care i le-am înlesnit, și a publicat la întoarcere mai multe reportaje ample despre țara noastră. Volumul începe cu un *Cuvânt înainte*, intitulat „O poveste de dragoste”, prin care dna. Güllü Yoloğlu sugerează

sentimentele sale față de România, cu care a purces la alcătuirea și traducerea acestei cărți. Ca și volumul eminescian, și acesta a fost sponsorizat de Compania Rompetrol, astfel că toate cele o mie de exemplare ale ediției au fost distribuite gratuit, în primul rând bibliotecilor școlare din toată Republica Azerbaidjan.

Și de această dată, ecourile în presă ale cărții au fost extinse și pozitive. A fost relevată din nou însemnătatea traducerii în limba azerbaidjană a poeziei genialului Mihai Eminescu, în 2001, iar noua carte de proză vine să lărgească înțelegerea literaturii române, ceea ce înseamnă cunoașterea unui popor prieten. „*Prima scrisoare – Prima punte*” a titrat gazeta „Ayna”, din 27.09.2002. Desigur, nu a fost pierdut din vedere faptul că apariția cărții coincidea, nu întâmplător, cu apropiata vizită oficială a Președintelui Ion Iliescu în Republica Azerbaidjan.

Relațiile politico-diplomatice româno-azerbaidjane

Am înțeles destul de repede faptul că România nu reprezenta un obiectiv deosebit de important în politica externă a lui Heydar Aliyev. Noi, România, aveam mai mare nevoie de Republica Azerbaidjan, decât avea aceasta nevoie de noi. Vorbele că „România este poarta Azerbaidjanului în Europa, iar Azerbaidjanul este poarta României către Asia Centrală”, pe care le utilizam eu însumi destul de des în public, aveau mai mult rost diplomatic, decât practic. În schimb, am urmărit cu perseverență și, cred, cu o oarecare dibăcie, să conving conducerea politică și elita culturală azerbaidjană de valoarea experienței istorice și statale îndelungate a românilor, de natură să fie un model de urmat și pentru azerbaidjeni, iar cultura românească bogată și de factură europeană să reprezinte o cale de apropiere a azerbaidjenilor de spiritul occidental. Experiența istorică îndelungată a românilor de legături strânse cu Turcia putea fi un factor de înlesnire a relațiilor strânse și cu azerbaidjenii. Am găsit multă deschidere în acest sens în Azerbaidjan, dar, din păcate, nu am fost susținut în suficientă măsură din țară... Nu am reușit să conving decidenții din MAE și chiar oamenii de afaceri români să înțeleagă faptul că Republica Azerbaidjan era căutată și curtată de cele mai mari cancelarii și companii ale lumii. România ar fi obținut mult mai mult din relațiile cu Azerbaidjanul, în primul rând în plan economic, dacă ar fi

știut să țină seama, de la început, de coordonatele și principiile de bază ale relațiilor externe ale acestui stat. Din păcate, conducerea MAE de atunci nu a înțeles sau nu a vrut să înțeleagă aceste condiții și, mă tem, că nu le înțelege nici acuma. De fapt, regiunile răsăritene erau tratate cu un anumit aer de superioritate de conducerea din acea vreme a MAE de la București, chiar și de către oamenii de afaceri români de atunci, ceea ce era total neproductiv. Alte țări, în primul rând occidentale, se folosesc de orice element istoric sau cultural de natură să favorizeze relațiile și, în final, atingerea obiectivelor urmărite. Asta am învățat în CD de la Baku.

În privința relațiilor Azerbaidjanului cu România au fost elaborate, sub conducerea mea științifică, două teze de doctorat: prima, *„Relațiile dintre Republica Azerbaidjan și România (1993-2003)”*, elaborată de Faxri Karimli, a fost susținută cu succes ca teză de doctorat, la 5 septembrie 2006, publicată apoi, în 2010, la București. Deci, această carte cuprinde și perioada ambasadei mele la Baku. Cealaltă teză de doctorat, intitulată *„Relațiile culturale dintre Republica Azerbaidjan și România”*, a fost elaborată de Zhala Ismaylova (Jale Ismail) și susținută cu succes la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, în septembrie 2016. Ambii autori sunt cetățeni ai Republicii Azerbaidjan și au beneficiat de burse ale statului român. Un alt cetățean azerbaidjan, Iqbal Hacıyev, a beneficiat și el de o bursă guvernamentală românească pentru a elabora, tot sub conducerea mea științifică, teza de doctorat cu titlul: *„Relațiile Republicii Azerbaidjan cu statele din Asia Centrală. Geopolitica spațiului caspic și central-asiatic (1991-2003)”*, publicată tot în 2010, la aceeași Editura TopForm, București. În aceste trei teze de doctorat se găsesc și multe probe ale activității mele diplomatice în slujba României și pentru dezvoltarea relațiilor româno-azerbaidjane. Tocmai de aceea, ne vom limita aici să relevăm doar aspectele esențiale ale misiunii mele ca ambasador la Baku.

Prima vizită la nivel de ministru, inițiată și organizată de mine, a fost cea a ministrului apărării din Azerbaidjan, generalul Safar Abiyev, care a fost în România în iulie 1999, fiind însoțit și de mine, căci mă aflam atunci în concediu, în țară. În program era prevăzută și primirea la prim-ministrul Radu Vasile. Dar, când am ajuns la Palatul Victoria, ministrul azer și delegația care îl însoțea au fost primiți de către ministrul de stat Valeriu Stoica (!). Vizita de răspuns a ministrului apărării român, Victor Babiuc, a avut loc în februarie 2000. Acesta a fost primit de către Heydar Aliyev și de

Președintele Parlamentului Murtuz Aleskerov. Programul vizitei ministrului român a fost întocmit pe baza sugestiilor mele. Au fost semnate și acorduri de cooperare în profilul celor două ministere. Din păcate, următoarea vizită a ministrului apărării azerbaidjan în România a fost amânată, de partea română (ministru era Mircea Pașcu), chiar cu câteva ore înainte de decolarea avionului special (chiar Președintele Heydar Aliyev îi oferise ministrului avionul său personal pentru această vizită). Țin minte și acum: eram la o cină plăcută, organizată într-un cort din curtea reședinței ambadorului saudit la Baku, când șoferul meu m-a anunțat de anularea vizitei, căci ministrul nostru fusese chemat intempestiv la Bruxelles. Era seara, pe la orele 22.30-23.00, când am primit știrea, iar a doua zi dimineața, la ora 07.00, era programată decolarea avionului special către București. Am crezut că se prăbușește cerul pe mine. Am plecat val vârtej la Ambasadă și am început să dau telefoane la Ministerul Apărării azerbaidjan. Făceam personal și treburile de secretară... Trecuse de miezul nopții, când am reușit să-l înștiințez pe ministru de amânarea vizitei. A doua zi, i-am făcut o vizită ministrului Safar Abiyev, pentru a-i explica motivele amânării. În cele din urmă, vizita a avut loc, ceva mai târziu, cu rezultate dintre cele mai bune.

Au urmat multe alte vizite oficiale reciproce, toate inițiate și organizate de mine, cu excepția celor făcute în numele OSCE, cum a fost cea a dlui. Mircea Geoană, în calitate de președinte în exercițiu al OSCE, și cea a dlui Adrian Severin, în calitate de raportor al OSCE. Dar și la aceste vizite am contribuit la întocmirea și realizarea programului, de bună seamă împreună cu reprezentanța OSCE de la Baku.

În ordine cronologică, vreau să menționez mai întâi vizita delegației parlamentare române, din iunie 2000, condusă de regretatul senator Gheorghiu Prisăcaru, fost ministru și președinte al Comisiei de politică externă a Senatului României, șeful delegației României la CE. Oficialii și presa din Republica Azerbaidjan au acordat o atenție deosebită acestei vizite. Delegația a fost primită de Președintele Parlamentului și, separat, de către Heydar Aliyev, care a avut o convorbire prietenească destul de lungă cu senatorul Gheorghiu Prisăcaru. Două au fost problemele care preocupau atunci partea azerbaidjană în raport cu noi: susținerea pentru primirea Republicii Azerbaidjan în CE și președinția românească a OSCE din 2001. Trebuie să mărturisesc că această vizită a fost inițiată și organizată în baza relațiilor prietenești pe care le cultivam de mult cu colegul meu de facultate

Ghiorghi (Duțu) Prisăcaru. El a înțeles să susțină demersurile mele insistente de a dezvolta relațiile dintre cele două țări, când a renunțat la alte vizite programate, pentru a veni la Baku. La rândul meu, sugerând partenerilor azerbaidjeni ideea că, la apropiatele alegeri parlamentare din 2000, învingător ar fi PDSR și, în această situație, Gh. Prisăcaru ar avea mari șanse să devină ministrul de externe al României și, deci, CiO (Președintele în exercițiu al OSCE) în 2001, am reușit să-i pregătesc vizita la un nivel foarte înalt. Această vizită parlamentară a rămas ca un eveniment important în analele legăturilor prietenești dintre cele două țări, o reușită a diplomației parlamentare, deoarece a avut o însemnătate de necontestat în procesul dificil de primire a Republicii Azerbaidjan în Consiliul Europei. Ca unul care s-a implicat activ în acest proces, vreau să declar foarte clar că România a avut un rol deosebit de însemnat, așa zice chiar decisiv, în această reușită diplomatică.

În dimineața zilei de 10 ianuarie 2001, am fost invitat de urgență la MAE Azerbaidjan, ceea ce însemna că era o problemă foarte importantă. Am fost primit imediat de către dl. Araz Azimov, prim-adjunctul ministrului de externe. Dl. Araz Azimov era apreciat de CD străin de atunci, de la Baku, ca unul dintre cei mai capabili diplomați azerbaidjeni. Dl. Araz Azimov a trecut direct la subiect, spunându-mi că îmi vorbește ca unui prieten adevărat al Azerbaidjanului. Pe scurt, era vorba de raportul pe care senatorul român György Frunda îl făcuse referitor la candidatura Republicii Azerbaidjan la CE. Copia raportului se afla în dosarul din fața ministrului adjunct; l-am citit și eu, în grabă. Într-adevăr, raportul nu era unul pozitiv. Erau acuzate multe încălcări ale drepturilor omului în Azerbaidjan. Dl. Araz Azimov mi-a mărturisit că *Guvernul și personal Președintele Heydar Aliyev acordă o mare însemnătate primirii Republicii Azerbaidjan în CE, în același timp cu Armenia. Nu este nevoie să argumentez – mi-a spus dl. A. Azimov – de ce ținem atât de mult să fim acceptați în CE împreună cu Armenia. Or, pe baza acestui raport există riscul să fim amânați, iar Armenia să intre în CE înaintea noastră, ceea ce ar fi și o mare înfrângere diplomatică pentru noi*, mi-a mărturisit primul adjunct al ministrului de externe azerbaidjan. *Știm că ați fost membru al Parlamentului României, ați fost coleg și cu dl. György Frunda, iar cu dl. Ghiorghi Prisăcaru, care a fost în vizită, de curând, la noi, ați fost coleg de facultate și îi sunteți prieten. Rugămintea noastră este să vorbiți cu dl. senator György Frunda și poate reușiți să-l convingeți să-și revizuiască raportul, iar cu dl. senator Ghiorghi Prisăcaru, pentru a ne susține în*

cadrul UE, a încheiat prim-adjunctul ministrului de externe al Republicii Azerbaidjan. I-am promis că voi consulta Centrala MAE în legătură cu această problemă și apoi voi lua legătura cu cei doi senatori.

Deși dl. Araz Azimov nu mi-a spus, am înțeles că respingerea cererii de primire a Republicii Azerbaidjan în CE, în sesiunea de la începutul anului 2001, era la acea dată aproape hotărâtă. Singura salvare era schimbarea raportului senatorului György Frunda și susținerea din partea delegației române. Centrala MAE de la București mi-a dat mână liberă să acționez cum cred de cuviință, fiind vorba de membri ai Parlamentului României. L-am sunat imediat pe György Frunda, cu care întrețineam relații amicale încă din 1990, când ne-am cunoscut în Parlament. Îmi aduc aminte că Gyuri mi-a spus că se află pe o plajă din Cipru, unde erau peste 20 de grade; în Baku era destul de frig atunci. După o conversație destul de lungă, am reușit să-l conving, mai corect spus, am reușit să-l fac pe Gyuri să se lase convins de faptul că interesele României reclamau ca el să-și schimbe pe alocuri raportul despre Republica Azerbaidjan. *„Eu cunosc mai bine decât tine, Gyuri, situația din Republica Azerbaidjan, unde mă aflu de trei ani. Informațiile tale cred că sunt indirecte. Nu tot ceea ce ai scris în Raport corespunde realității”*, i-am spus dlui. Frunda György, oferindu-i și câteva exemple concrete în acest sens. La rândul său, regretatul Duțu Prisăcaru mi-a garantat că întreaga delegație a României va vota pentru admiterea Azerbaidjanului. Mai mult, Duțu mi-a promis că membrii delegației Parlamentului României la CE vor face lobby pentru Republica Azerbaidjan. În orice caz, eram convins că Armenia nu stătea mai bine decât Republica Azerbaidjan la capitolul democrație și respectarea drepturilor omului. Dar, Armenia avea/are lobby puternic în lume, mai ales în Franța.

La 25 ianuarie 2001, Republica Azerbaidjan a fost admisă în Consiliul Europei, împreună cu vecina și rivala sa Armenia. Președintele Heydar Aliyev a asistat, alături de omologul său armean, la ridicarea drapelului celor două țări pe platforma CE de la Strasbourg. Iată un exemplu de reușită diplomatică românească, fapt despre care nu se vorbește însă deschis, ca și despre multe alte succese diplomatice. Dar, spre regretul meu, Frunda György nu a fost și cred că nu este nici acum cu inima împăcată că atunci a procedat corect. Probabil, de aceea nu a acceptat niciodată invitațiile protocolare ale Ambasadei Azerbaidjanului de la București.

Recent, mai precis la 24 ianuarie 2024, delegația azerbaidjană a părăsit Consiliul Europei de la Strasbourg, ca urmare a susținerii oarbe a Armeniei de către Franța, în primul rând, și de majoritatea UE, care nu au văzut cu ochi buni recuperarea de către Azerbaidjan a teritoriului său ocupat cu forța de Armenia. Mentalitatea cruciată și dublul standard nu au dispărut și nu vor dispărea, din păcate, din atitudinea Occidentului față de Răsăritul musulman. Mai mult, asistăm în prezent la intensificarea campaniei islamofobe în Europa apuseană.

După părerea mea, Islamofobia este una dintre cele mai mari greșeli ale Occidentului din zilele noastre. Este, de fapt, o provocare stupidă și periculoasă împotriva întregii lumi islamice, care pune mare preț pe onoare și dreptate. Este adevărat, în întreg evul mediu și în epoca modernă timpurie, toată Europa creștină a nutrit dușmănie acerbă împotriva musulmanilor. Dar, statele, popoarele și oamenii trăiau izolați atunci, nu ca acum, când lumea întregă a devenit un „sat” imens. Am impresia că, acum, Islamofobia este chiar încurajată de autorități sau cel puțin este tolerată cu bunăvoință în Occident. Partidele naționaliste și de extrema dreaptă apelează din plin la o retorică furibundă anti-imigraționistă și anti-islamică și, se vede, câștigă tot mai mult din electoratul dezorientat și nesigur de viitor.

Sociologul american Rogers Brubaker (*The New Language of European Populism. Why „Civilization” is Replacing the Nation*) vorbește de un nou discurs politic în Europa islamofobă, numit *civilizationism*, care este o combinație paradoxală între identitarismul creștin, secularismul filosemit, islamofobie, liberalism și curentul tot mai puternic pentru egalitatea și drepturile persoanelor non-heterosexuale (HBTQ). Nu întâmplător, populismul civilizaționist a fost lansat, pe la începutul anilor 2000, de un olandez „open gay”, Pim Fortuyn, în cadrul retoricii anti-imigraționiste. Civilizaționismul operează selectiv când promovează secularismul, cu scopul de a exclude din statele și organizațiile europene tot ce aparține de Islam. Altfel spus, civilizaționiștii militează doar pentru interzicerea ideologiei și simbolurilor musulmane, nu și a celor creștine și iudaice. Cred că ura civilizaționiștilor împotriva Islamului are rădăcini motivaționale și în faptul că legislația islamică este extrem de dură față de cei care nu sunt heterosexuali. Noul discurs politic se situează pe poziții pan-europeniste iudeo-creștine și afirmă pericolul major al conflictului cu o altă civilizație, anume cu cea islamică. Rogers Brubaker

crede că acest discurs este mai subtil decât mișcările extremiste, dar mai periculos pentru democrația liberală și, adăugăm noi, pentru pacea lumii.

Având în vedere și numărul imens al musulmanilor din țările occidentale, islamofobia ar putea avea, într-adevăr, consecințe extrem de grave pentru întreaga omenire. Este realitate că nici o țară islamică nu are capacitatea economică și militară de a se măsura cu statele occidentale. Nici lumea musulmană în ansamblu nu poate lupta direct cu toată lumea iudeo-creștină. Religia islamică nu este reformată și lumea musulmană este divizată. Nu mai există un centru puternic în jurul căruia această lume să se poată coagula. Dar, frustrările lumii musulmane pot fi exploatate de marile puteri cu aspirații deja vădite la dominația mondială, în detrimentul Occidentului, în primul rând al SUA. Iar în condițiile actuale, războiul atipic, inclusiv atacul nuclear, poate fi provocat de oricare descreierat. Această mișcare de ură și dispreț împotriva credincioșilor musulmani devine tot mai periculoasă pe zi ce trece. Acțiunile și declarațiile antislamice, insultătoare și amenințătoare, care se intensifică tot mai mult, ajungând, acum, chiar și la uciderea deliberată a zeci de mii de civili în Gaza, sunt de natură să lezeze sentimentele și demnitatea *unui miliard și jumătate de musulmani*, câți sunt acum în lume, inclusiv ale celor nepracticanți, care cred că sunt încă majoritari. În Europa trăiesc acum peste 60 de milioane musulmani și se așteaptă ca până la jumătatea secolului acest număr să se dubleze.

Fenomenul de creștere relativ rapidă a numărului musulmanilor, în general, și al celor din Europa, în special, nu poate fi oprit de islamofobie, pentru simplul motiv că rata medie de creștere a lumii creștine din Europa este de 1,38, iar a lumii musulmane este de 8,1. Existența unei culturi este imposibilă dacă rata de fertilitate a purtătorilor ei este sub 2,11. Nici SUA și Canada nu stau mult mai bine decât Europa din acest punct de vedere. Europa fără imigranți riscă să intre rapid în colaps, căci nu vor fi de ajuns nici muncitori, nici specialiști și nici funcționari, ceea ce va duce la blocarea întregii structuri economico-sociale din Occident, la paralizarea mecanismului de stat, inclusiv a sistemului pensiilor și ajutoarelor.

Islamofobia poate să ducă la radicalizarea lumii islamice, chiar și parțial, ceea ce ar fi extrem de grav. După convingerea mea, promovarea islamofobiei trebuie interzisă grabnic, prin măsuri legislative, așa cum negarea holocaustului este condamnată de lege în toate statele UE și nu numai.

Mircea Geoană la Baku

Conform instrucțiunilor primite de la Centrala MAE, începusem încă din ianuarie pregătirea acestei vizite. Potrivit Comunicatului de presă al MAE azerbaidjan, din 13 ianuarie 2001, în ziua de 12 ianuarie 2001, i-am făcut o vizită ministrului de externe Vilayet Guliyev, pentru a-l informa oficial despre preluarea președinției în exercițiu al OSCE de către ministrul de externe român Mircea Geoană, la 11 ianuarie 2001. În cadrul convorbirii, l-am asigurat pe ministrul azer de faptul că CiO român va fi mai activ decât predecesorii săi în problematica caucaziană, dat fiind și faptul că România are experiența Pactului Balcanic, care ar putea fi aplicat și în Caucazul de Sud. La rândul său, ministrul Vilayet Guliyev a insistat pe nevoia ca CiO să viziteze regiunea la începutul mandatului și nu la sfârșit, cum au făcut predecesorii săi. În același timp, am dat interviuri ample în presa locală despre obiectivele președinției române a OSCE.

Ca o coincidență sau nu, în zilele de 23 și 24 februarie 2001, s-a desfășurat o ședință specială, cu ușile închise, a plenului Parlamentului azerbaidjan, în prezența Președintelui Heydar Aliyev. Tema dezbaterii secrete era conflictul cu Armenia. Am aflat de această ședință specială în ajunul ei, de la ambasadorul Franței, Jean-Pierre Guinhut, care fusese invitat să asiste la ea, deoarece Franța era copreședintă a Grupului de la Minsk, însărcinat cu reglementarea conflictului armeano-azer. M-am interesat la prietenii mei din Parlamentul azerbaidjan, care mi-au confirmat informația. Am intervenit imediat la conducerea Parlamentului, cerând să fiu și eu invitat la acea ședință, dat fiind faptul că *„România deține președinția în exercițiu al OSCE, ceea ce înseamnă că ministrul român de externe este deasupra copreședinților Grupului de la Minsk; ambasadorii acestor țări au fost invitați la această ședință specială, iar cel al României nu. De ce?!”*. Problema a ajuns rapid la Președintele Heydar Aliyev, care a avizat și invitarea mea la ședință. Pe lângă ambasadorii statelor care dețineau copreședinția Grupului de la Minsk (SUA, Rusia și Franța), în sală era și ambasadorul Turciei, în total doar cinci ambasadori. Fuseseră luate măsuri foarte severe de securitate, dat fiind faptul că nu trecuse multă vreme de la atacul criminal din Parlamentul Armeniei (octombrie 1999). Dar, în afară de mine și ambasadorul turc, ceilalți ambasadori nu înțelegeau ce se spune de la tribuna Parlamentului, fiind

nevoiți să apeleze la translatorii lor azeri, care nu știu dacă le traduceau totul. A fost o dezbatere extrem de interesantă, la care au participat mulți deputați. S-a încercat să se „taie în carne vie”. Vorbitorii au fost mai sinceri decât de obicei, dar se simțea de la distanță teama pe care o aveau față de marele șef Heydar Aliyev, care stătea într-un fotoliu lângă tribună și intervenea ori de câte ori simțea nevoia, întrerupându-l pe vorbitor. Nu știu exact nici acum ce s-a urmărit prin această dezbatere neobișnuită. Nu știu nici dacă s-a mai repetat așa ceva. În orice caz, în rapoartele mele din a doua jumătate a anului 2000, informam Centrala de la București că este posibil ca în 2001, chiar sub CiO român, să se ajungă la pace în Caucazul de Sud. Aveam informații și elemente multiple în acest sens. Nu este exclus ca, prin această dezbatere secretă, Heydar Aliyev să fi tatonat terenul, mai ales pe cel intern, pentru începerea negocierilor efective în vederea soluționării conflictului. Probabil, rezultatul testului nu a fost cel sperat de Heydar Aliyev, care cât de Heydar Aliyev era el, trebuia să țină totuși seama de condițiile concrete din țara sa, mai ales de starea de spirit a poporului. Având legături mult mai strânse cu poporul azerbaidjan, decât oricare alt ambasador străin de atunci, simțeam că azerii de rând nu acceptau nicidecum pierderea teritorială în favoarea Armeniei. De altfel, și concluzia acelei dezbateri cred că a fost în același sens.

De bună seamă, mi-am luat notițe cu sârg, pe baza cărora am întocmit două rapoarte consistente despre aceste dezbateri. Ele au ajuns la vreme în mapa de birou a dlui. ministru Mircea Geoană, astfel că atunci când, după o săptămână, a venit la Baku, el cunoștea mult mai bine decât predecesorii săi CiO situația din Caucazul de Sud, în general, și pe cea din Azerbaidjan, în special. Vizita dlui. Mircea Geoană în Caucazul de Sud (27 februarie – 2 martie 2001), inclusiv în Azerbaidjan (1-2 martie 2001), a fost o reușită, mai cu seamă pentru faptul că a fost înfăptuită la începutul mandatului. Dar, eu și colaboratorii mei de la Ambasadă am rămas cu un regret, mai bine zis, cu o amărăciune în urma acestei vizite a ministrului de externe român la Baku. În ciuda insistențelor noastre, transmise din timp, ministrul nostru de externe a refuzat să viziteze sediul primei Ambasade a României în Republica Azerbaidjan, deși a ajuns la sediul reprezentanței OSCE, care se afla doar la câteva sute de metri de noi. Nu am înțeles acest refuz! Probabil, a fost un exces de zel în obediența sa față de Occident. Predecesorii săi CiO și cei care au venit după el pe aceeași funcție au vizitat ambasadele proprii cu prioritate.

Deschiderea Ambasadei Azerbaidjanului la București

Date fiind și preocupările noastre academice, mă apropiasem destul de mult de ministrul de externe, dl. Vilayet Guliyev, și de directorul departamentului de relații internaționale al Președinției, dl. Novruz Mammadov. Acesta din urmă a ajuns, după aceea, pentru un timp, și prim-ministrul Republicii Azerbaidjan. Din când în când, luam masa împreună, numai noi trei, în separeul unor restaurante bune din Baku. Discuțiile noastre erau axate pe cultură, mai ales literatură turcă, îndeosebi azerbaidjană, română și franceză, date fiind profesiile de bază ale celor doi amici ai mei, și, desigur, istorie turcă, românească și universală. Dar, inevitabil, ajungeam și la politică, internă și internațională. Într-una din aceste ocazii, am vorbit despre intervenția mea din Parlamentul României, din 13 mai 1991, privind așa zisul „genocid” armean. Intenția mea era să-l conving pe Președintele Heydar Aliyev să facă vizita oficială în România, unde – insistam eu – îl aștepta și populația turco-tătară din Medgidia. În acest sens invocasem și acea intervenție din Parlament, care fusese cerută de această populație. Cei doi, mai ales consilierul prezidențial Novruz Mammadov, și-au exprimat interesul față de conținutul aceluia discurs al meu. Dl. Novruz Mammadov era specializat în limba și literatura franceză. I-am promis că o voi ruga pe soția mea să traducă acea cuvântare în franceză, după care o voi trimite Domniei Sale. Așa am și făcut; i-am trimis nu numai traducerea în franceză a acelei intervenții, ci și exemplarul din Monitorul Oficial al României în care aceasta fusese publicată. Dl. Novruz Mammadov mi-a telefonat apoi pentru a-mi mulțumi.

Cu prilejul vizitei dlui. Mircea Geoană la Baku a fost organizat și un dineu, la care a participat și Președintele Heydar Aliyev. Masa la care am fost așezat era chiar lângă cea la care se aflau cei doi președinți. Eram la aceeași masă cu dl. Novruz Mammadov și dl. Ramiz Mehdiyev, consilierul prezidențial pentru securitate și șeful Administrației prezidențiale. Dl. Ramiz Mehdiyev este istoric și, atunci, era al doilea om în stat. În prezent, dl. Ramiz Mehdiyev este președintele Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan. La acea masă, am redeschis discuția despre vizita Președintelui Heydar Aliyev în România și despre problema înființării ambasadei azerbaidjane la București, subliniind oportunitatea realizării

acestor acțiuni în anul în care țara noastră deține președinția OSCE. Dl. Novruz Mammadov m-a susținut, invocând ca argument și faptul că, pentru prima oară în Parlamentul României, „dl. *Tasin Gemil a vorbit despre netemeinicia așa-zisului „genocid armean”*. Dl. Ramiz Mehdiyev și-a exprimat în mod vădit interesul, rugându-mă să-i relatez despre acea intervenție. Dl. N. Mammadov i-a spus atunci că a primit de la mine traducerea în franceză a acelei cuvântări și că îi poate pune la dispoziție traducerea ei în limba azerbaidjană. Dl. Ramiz Mehdiyev l-a rugat pe dl. N. Mammadov ca această traducere să-i parvină cât mai repede, pentru că ar vrea să o arate și Președintelui Heydar Aliyev.

Pe la jumătatea lunii martie 2001, deci numai la două săptămâni după acea convorbire cu dl. Ramiz Mehdiyev, ministrul de externe Vilayet Guliyev mi-a telefonat, pentru a mă anunța că Președintele Heydar Aliyev ar fi dispus deschiderea cu prioritate a ambasadei Azerbaidjanului la București, înaintea chiar a celor din Italia, Polonia, Japonia, care fuseseră deja aprobate și anunțate. Îmi aduc aminte că, pentru ambasada din Italia fusese publicat deja decretul de numire ca ambasador a dlui. Elmar Mammadyarov, care a fost o vreme ministrul de externe al Republicii Azerbaidjan. Nu după multă vreme, ministrul de externe m-a informat că a fost nominalizată persoana care avea să fie primul ambasador al Republicii Azerbaidjan în România. Nu a divulgat însă numele lui, dar m-a asigurat că este o mare personalitate și un bun prieten al Domniei Sale. Abia în aprilie am aflat numele lui Eldar Hasanov, procurorul general al Republicii Azerbaidjan. Ne-am cunoscut și au urmat mese protocolare, cu invitații reciproce, obișnuite în asemenea ocazii.

Vizita prezidențială

Potrivit însemnărilor mele, vizita oficială în Republica Azerbaidjan a Președintelui Ion Iliescu a început la Baku, în ziua de 29 octombrie 2002, la orele 13.00, când aeronava prezidențială a aterizat pe Aeroportul Bina, și s-a încheiat pe 30 octombrie 2002, orele 20.00, când aceeași aeronavă a decolat de pe aeroportul din orașul Ghendje, deci a durat efectiv o zi și jumătate.

Desigur, știam cu mult timp înainte de această vizită prezidențială. Pregătirea vizitei am început-o practic în iunie 2002, în timpul deplasării

mele la Şaki, unde –cum am relatat – am marcat împlinirea a zece ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Republica Azerbaidjan, prin premiera spectacolului „Steaua fără nume” de Mihail Sebastian. Cu acest prilej, am vizitat și mica localitate Kiş, nume care este menționat în Biblie, și aflată nu departe de Şaki. În Kiş se află o biserică datată la începutul sec. IV, când creștinismul a devenit religia de stat a vechilor locuitori *albani* ai regiunii. Potrivit părerii unor experți, biserica din Kiş ar fi a doua ca vechime, din cele care există și astăzi. Biserica a fost renovată prin grija Ambasadei Norvegiei la Baku. De altminteri, de la ambasadorul norvegian aflatam de această biserică, pe care am vizitat-o, împreună cu soția mea, în iunie 2002. Având în vedere faptul că era una dintre primele biserici din lumea creștină, m-am gândit că ar fi folositor pentru imaginea României în lume, ca președintele României să viziteze această biserică. Ar fi fost prima vizită oficială la acest nivel în acea zonă, una dintre cele mai vechi din istoria creștinismului. De altminteri, și vizita Președintelui Ion Iliescu la biserica Sf. Maria de lângă Efes, din timpul vizitei oficiale în Turcia, din septembrie 1993, fusese inițiată tot de mine, extraprogram, în calitate de deputat, membru al delegației prezidențiale. Dar, lipsa căilor adecvate de acces, m-a făcut să renunț la intenția mea de a trece biserica din Kiş în programul vizitei Președintelui României în Republica Azerbaidjan. În schimb, planul meu de a-l duce pe Președintele României la Minghecevir, aflat nu departe de Şaki, a reușit pe deplin. În drum spre Baku, în iunie 2002, m-am oprit la Minghecevir, unde am fost așteptat de reprezentanții autorității locale, la intrarea în limitele raionului respectiv. Prefectul de Şaki îi anunțase de această vizită. Am împărtășit prefectului și primarului din Minghecevir dorința mea de a-l aduce acolo pe Președintele României, care urmează să facă o vizită oficială în Azerbaidjan. Au fost încântați. De la ei am aflat că și Președintele Chinei fusese în practică pe șantierul de la Minghecevir, în vremea când fusese student în URSS. *Dar, nu s-a gândit să ne facă o vizită, atunci când a venit oficial în Azerbaidjan*, mi-au spus cu regret reprezentanții puterii locale. La masa de prânz, pe care au organizat-o în onoarea mea și a soției mele, a fost prezent și șeful securității locale, care ne-a asigurat că vizita ar putea fi efectuată fără nici o problemă.

La Minghecevir se află un mare baraj hidroelectric, construit pe cursul râului Kür, în perioada sovietică. Știam că dl. Ion Iliescu fusese în practică, timp de șase luni, pe acest șantier, în perioada când era student la Moscova,

la Facultatea de hidrotehnică. Am pus la punct cu autoritățile locale din Minghecevir chiar și detalii ale vizitei acolo a Președintelui României. Așa, de pildă, i-am rugat să caute fotografii, obiecte și ziare de epocă în care erau relatări despre acest șantier și să facă o expoziție; ar fi emoționant, le-am zis, dacă ar putea găsi și oameni care lucraseră pe acel șantier în acea vreme, pentru a organiza o reîntâlnire cu dl. Ion Iliescu. Toate aceste lucruri au fost făcute, ceea ce l-a impresionat într-adevăr pe Președintele Ion Iliescu. De bună seamă, am păstrat o legătură strânsă cu autoritățile locale din Minghecevir, în toată perioada de pregătire a vizitei.

Problemele au apărut însă în stafful prezidențial de la București și la serviciile de securitate azerbaidjane. Nici ai noștri și nici ceilalți nu erau încântați de vizita în provincie a Președintelui României. Era prima vizită a unui președinte străin în afara Capitalei azerbaidjane. În cele din urmă, problema a fost tranșată chiar de către Președintele Ion Iliescu, în octombrie 2002, în timpul când participa la o reuniune internațională la Viena. De acolo m-a sunat dna. Simona Miculescu, consilier prezidențial, pentru a mă anunța că nu reușiseră să-l convingă pe Președinte să renunțe la vizita în Minghecevir. „*Se va face așa cum a propus ambasadorul nostru, dl. Gemil*”, ar fi decis Președintele Ion Iliescu, mi-a destăinuit doamna consilier prezidențial.

În ziua de 18 octombrie 2002, când a fost organizată o primire oficială la Președintele Heydar Aliyev, cu ocazia Zilei Independenței, acesta mi-a spus că îl *așteaptă cu nerăbdare pe prietenul său Ion Iliescu*. Apoi m-a întrebat dacă sunt mulțumit de cooperarea cu partea azeră la întocmirea programului vizitei. „*Să știi că am aprobat tot ceea ce ai cerut*”, mi-a spus Președintele Heydar Aliyev. Într-adevăr, nu aveam motive de nemulțumire. Fusese aprobată chiar și propunerea mea de a da numele de *București* unei străzi centrale din Baku, urmând ca o stradă asemănătoare din București să poarte numele de *Baku*. Primăria din Baku pusese chiar și placa de marmură cu numele de București pe o clădire de la începutul unei străzi centrale, urmând ca pânza albă de pe inscripție să fie dată jos de către Președintele Ion Iliescu, în cadrul unei ceremonii. Dar, chiar în ajunul vizitei, primarul general de atunci Traian Băsescu mi-a comunicat că nu a găsit o stradă potrivită căreia să-i schimbe numele în Baku și nu crede că va găsi așa ceva nici în viitor. L-am informat pe Președintele nostru, care a hotărât să renunțăm la acest punct din programul vizitei. Păcat, *str. București* ar fi fost cea dintâi stradă din Baku care ar fi purtat numele unei Capitale străine.

Prin Legea diplomației, care fusese adoptată de curând în Republica Azerbaidjan, primirea oficială a șefilor de stat străini urma să se facă pe platforma Palatului Președinției. Drept urmare, la plecarea de la aeroport, Președintele Ion Iliescu m-a invitat în mașina prezidențială care îi fusese pusă la dispoziție de către gazde. Eram pregătit pentru o asemenea eventualitate, astfel că l-am informat rapid și exact pe Președintele nostru de problemele, îndeosebi economice, care ar trebui puse cu prioritate în discuțiile cu Președintele Heydar Aliyev. Desigur, transmisesem din timp și la Centrala MAE acest punctaj. Într-adevăr, multe din aceste probleme și-au găsit locul convenit în documentele oficiale ale vizitei.

Președintele Ion Iliescu era însoțit de nu mai puțin de 82 de persoane, din care delegația oficială era compusă din 14 demnitari, între care și dl. Sali Negeat, deputat din partea tătarilor din România. Vizita a decurs în condiții din cele mai bune. Pe stâlpii de pe laturile drumului de la aeroport în oraș și pe cele ale bulevardelor centrale au fost arborate drapelele naționale ale celor două țări. Deși cerusem din timp, din țară, drapele în număr mare, nu mi-au fost trimise destule, astfel că a trebuit să comand pe plan local confecționarea de urgență a drapelilor românești; ceea ce nu a fost însă o treabă simplă. Presa, radioul și televiziunea au relatat cu prioritate desfășurarea vizitei. De altminteri, toate vizitele la nivelul lui Heydar Aliyev aveau prioritate absolută în Azerbaidjan; nu era o atenție neobișnuită.

O problemă care m-a enervat mult și pe care nu am uitat-o până la sfârșitul misiunii mele la Baku a fost intervenția brutală a unui „aparatchik” de la Președinție într-un punct al programului vizitei. În a doua zi a vizitei, la orele 13.00, imediat după dejun și timpul de odihnă, în Program a fost prevăzută, la insistența mea, *Întâlnirea Președintelui Ion Iliescu cu oameni de știință și cultură azeri apropiați Ambasadei României și cu reprezentanți ai celor două asociații culturale azero-române*. Era o inovație în asemenea programe. Pentru această întâlnire pregătisem o listă cu 44 de persoane, din care mai mult de jumătate erau cunoscuți oameni de știință și cultură; erau și doi copii cu totul aparte: unul violonist, care urma să interpreteze „Balada” lui Ciprian Porumbescu, și celălalt recitator în azeră din poezia lui Mihai Eminescu. Considerând că era o inițiativă a Ambasadei, invitasem, din timp, toate persoanele de pe listă. Era de fapt o formă de recompensare a acestor oameni, fără de care nu aș fi reușit în demersurile mele stăruitoare de formare a imaginii României în această țară. Desigur, lista fusese trimisă și autorităților

locale, pentru permis de intrare în Vila Ulduz. Dar, cu câteva ore înainte, am fost înștiințat că de la Palatul Președinției fusese trimisă la serviciul de securitate ale Vilei Ulduz o altă listă, din care fuseseră eliminate 28 persoane din lista Ambasadei, inclusiv cei doi copii (se pregătiseră intens pentru acea întâlnire), și puse în locul lor alte persoane care nu aveau nici o legătură cu noi. Am reacționat imediat, pentru a muta locul întâlnirii într-un salon al Hotelului Hyatt Regency, unde ne și aflam când am primit știrea, la *Forumul oamenilor de afaceri români și azeri*. Dar, Președintele Ion Iliescu nu a fost de acord cu schimbarea programului, sfătuindu-mă să nu fac caz. De bună seamă, m-am conformat. Dar, am protestat telefonic la amicii mei Vilayet Guliyev, ministrul de externe, și la Novruz Mammadov, consilier prezidențial. Amândoi au zis că îmi înțeleg supărarea și m-au rugat să fiu și eu înțelegător... Cât timp am mai stat în Baku am evitat-o pe acea cucoană, căci despre o femeie era vorba, șefa departamentului cultură-știință din aparatul Președinției. De pildă, după ceva timp, s-a întâmplat ca la nunta fiicei unui înalt demnitar locul meu să fie alături de această femeie. Când am ajuns la masă, fără să dau mâna cu ea, l-am rugat pe ministrul de externe, aflat la aceeași masă, să facă schimb de locuri cu mine. Desigur eram împreună cu soția mea, masa fiind de opt sau zece persoane.

Întâlnirea Președintelui României cu intelectualii azeri a decurs într-o atmosferă cât se poate de prietenească. În numele elitei intelectuale locale a vorbit renumitul scriitor, academicianul Bakhtiyar Vahabzade. La rugămintea marelui meu prieten, tradusesem din timp cuvântarea sa, pe care a ținut să o rostească în limba azerbaidjană. Redau aici acest text:

„Domnule Ion Iliescu, Președintele României,

Vă rog să-mi îngăduiți ca, în numele poporului nostru, să vă urez Bun Venit pe străvechiul pământ al Azerbaidjanului. Vizita Dv. în această țară este dovada faptului că s-a realizat deja legătura de prietenie și frăție între popoarele noastre, ceea ce ne bucură și ne onorează.

Dacă astăzi, un azer poate citi în limba sa maternă poeziile marelui clasic al literaturii române Eminescu, iar un român poate să cunoască nestemata literaturii orale azerbaidjane care este epopeea Dede Qorqut, înseamnă că cele două vechi culturi și popoare s-au întâlnit deja.

La începutul acestui an a fost publicată în limba română cartea mea „Timp și spațiu”. Domnule Președinte, eu cred că această apariție editorială reprezintă, înainte de toate, dovada marelui respect pe care Dv. personal îl nutriți față de poporul azerbaidjan și literatura lui. Vreau să exprim întreaga mea grațitudine.

Mult stimată Doamnă Președinte, Dv. ați binevoit să apreciați modesta mea contribuție și, prin Decretul Dv., să mă onorați conferindu-mi înalta distincție a României în domeniul culturii – Ordinul național „Pentru Merit, în grad de Comandor”. Deși sunt un maestru al cuvântului, vă rog să mă credeți că, acum, nu găsesec cuvântul cel mai potrivit care să exprime profunzimea recunoștinței mele. Pot să spun doar atât: această decorație, pe care ați considerat că o merit, va străluci pe pieptul meu, făcând mărturia dragostei ce o port poporului român.

Nu pot să închei fără a menționa contribuțiile deosebite ale ambasadorului Dv. în țara noastră, dl. Tahsin Gemil, și pe cele ale ambasadorului nostru în țara Dv., dl. Eldar Hasanov, în apropierea popoarelor și culturilor noastre.

Să dea bunul Dumnezeu ca prietenia și frăția dintre cele două popoare să dureze de-a pururi. Amin!”

Președintele Ion Iliescu a răspuns, liber, în limba română, iar eu am tradus în azeră. Dar, laudele prezidențiale la adresa mea devenind prea mari, m-am simțit jenat la traducere. Ca urmare, l-am rugat pe interpretul oficial de limba rusă, dl. Cornel Ionescu, să preia traducerea cuvântării prezidențiale. Asistența a aplaudat gestul meu.

Alte două puncte mai puțin obișnuite până atunci în Azerbaidjan, introduse la inițiativa mea în programul vizitei, erau: discursul Președintelui Ion Iliescu în Parlamentul Azerbaidjanului și conferirea titlului academic de *Doctor Honoris Causa* Președintelui Ion Iliescu la Universitatea Tehnică din Baku. În legătură cu a doua chestiune vorbisem atât cu profesorul Abel Maharramov, rectorul Universității de Stat din Baku, cât și cu profesorul Havar Mammadov, rectorul Universității Tehnice din Baku. Amândoi s-au simțit onorați de propunerea mea. Numai că, Președintele Ion Iliescu a considerat că este mai potrivit să primească titlul academic din partea Universității Tehnice, ceea ce a produs însă supărarea rectorului Universității de Stat Baku, desigur pe mine. În timpul ceremoniei, la care a asistat și toată delegația oficială română, de câte ori se pronunța numele celor doi Președinți sau al unuia dintre ei, întregă asistență se ridica în picioare și aplauda. Era un obicei rămas din vremea stalinismului, dacă nu cumva chiar din vremea țarismului. La un moment dat, exasperat la propriu de aceste ridicări în picioare și aplauze atât de dese, dl. ministru Miron Mitrea îmi spune cu glas destul de tare: *Doamnă Ambasador, spuneți-le, vă rog, că noi îl iubim și îl respectăm pe Președintele nostru, dar nu suntem obișnuiți să ne ridicăm în picioare ori de câte ori este rostit numele lui*. Ridicările în picioare au continuat până la

sfârșit, când prospătul laureat a rostit un discurs în limba rusă, de asemenea aplaudat frenetic, desigur, tot în picioare.

Potrivit regulii, am părăsit Vila Ulduz, unde era cazat Președintele Ion Iliescu, abia după ce Președintele mi-a transmis prin aghitonatul său că pot să plec acasă. A doua zi dimineața eram prezent acolo înainte de ora 08.00, când începea programul. Asta-i regula diplomatică când se află în țara de reședință înalți demnitari din țara de origine. Dl. Președinte Ion Iliescu a binevoit să mă invite să iau micul dejun cu Domnia Sa. Nu toți oaspeții de seamă fac acest gest de bunăvoință protocolară față de propriii ambasadori. Desigur, din respect și emoție, m-am mulțumit să beau doar o cană de ceai. În schimb, am avut ocazia să vorbesc în liniște cu Președintele. Abia atunci am avut prilejul să-i cer scuze pentru necuviința neintenționată pe care am săvârșit-o la mitingul grandios de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1990, când am zbughit-o de la tribună, fără să observ mâna întinsă pentru felicitare a Președintelui Ion Iliescu. Cu zâmbetul său caracteristic, Președintele Ion Iliescu m-a liniștit că a înțeles marea tensiune și emoție din acel moment și nu s-a supărat nicidecum. I-am vorbit și de prima mea întâlnire cu Domnia Sa, prin 1975 sau 1976, în comuna Bivolari, pe malul Prutului, jud. Iași. Era într-o duminică de vară toridă. Fusesem trimis acolo de Cabinetul de partid Iași să țin o conferință despre ideea de unitate în istoria românilor sau cam așa ceva. Erau două trenuri pe zi de la și spre Iași. Unul dimineața, devreme, și celălalt, de întoarcere la Iași, spre seară. Autobuze nu circulau atunci. Cred că am ajuns în sat pe la orele 08.00. M-am dus direct la Căminul Cultural, unde trebuia să aibă loc conferința, pe la orele 10.00 sau 11.00. Căminul Cultural era închis cu lacăt, iar înăuntru era dezordine ca după petrecere. Am înțeles că fusese organizată acolo o masă de nuntă. Am mers la Primăria comunei. Nimeni, în afară de paznic. De fapt, în tot satul nu am văzut nici un om, nici măcar un copil. Toată lumea dormea. Era trecut de ora 09.00, în miez de vară. Cum stăteam acolo pe băncuța din fața Primăriei și fumam o țigară, deodată văd că se oprește o limuzină neagră lângă mine și din ea coboară jovial tov. Ion Iliescu, prim-secretarul PCR al județului Iași.

Cu același zâmbet deja cunoscut de toată lumea, tov. Ion Iliescu a dat mâna cu mine, m-am prezentat, inclusiv cu apartenența mea instituțională. Când a aflat că sunt de la Institutul de istorie, m-a întrebat: *Ai venit pentru conferință?* La răspunsul meu afirmativ, și-a exprimat îndoiala că voi avea cui să vorbesc. Apoi, l-a chestionat pe paznic, care i-a spus de nunta din sat și că

nașul fusese chiar primarul. A apărut și acesta ceva mai târziu; un om gras, nădușit, roșu la față, cu ochii injectați și cu hainele în dezordine. Prim-secretarul a făcut doar observația că este miezul verii și, chiar dacă este duminică și a fost nuntă în sat, nu se poate ca tot satul să doarmă până la ora aceea, când sunt atâtea treburi de făcut pe câmp, iar animalele țipă de sete și foame. Apoi, a intrat în Primărie, iar când a ieșit de acolo, tov. Ion Iliescu mi-a spus să-l însoțesc în sat. Între timp se mai treziseră câțiva responsabili și satul începuse să se anime.

Am mers la Căminul cultural și apoi la școală, unde veniseră două profesoare și câțiva copii. Am înțeles că una era directoarea și alta profesoara de șt. naturale, ambele navetiste de la Iași. Directoarea se plângea de lipsuri, inclusiv de combustibil pentru școală, iar profesoara de șt. naturale insista pentru transferul ei la Iași sau undeva mai aproape. Între timp, tov. prim-secretar ajunsese împreună cu noi în spatele wc-ului într-o rână din curte, unde se afla un morman mare de cărbune fărâmițat de atâta stat afară. Curtea era mare, dar era în paragină, fără un pic de verdeață, nici măcar câteva smocuri de iarbă. Tov. prim-secretar, cu același zâmbet și voce calmă s-a adresat celor două cadre didactice: *sunteți una directoare și alta profesoară de șt. naturale. Uitati-vă cum arată curtea școlii?! Se vede că este delăsare totală. Ziceți că nu aveți combustibil pentru iarnă, dar de ce nu ați avut grijă de acele tone de cărbune care s-au distrus? De ce, dv. ca profesoară de specialitate nu ați ieșit cu elevii să aranjați curtea, măcar grădina din fața școlii, unde puteați face răsaduri de legume și flori? Sunteți pe malul Prutului, dincolo se află frații noștri. Ei trebuie să vadă mai frumos la noi decât la ei, dar aici se vede că este tocmai invers...* Dar, ambele profesoare continuau să se plângă! În cele din urmă, tov. prim-secretar m-a lăsat în școală și a plecat mai departe în sat. Profesoarele au încropit cu câțiva copii, care mai veniseră între timp, un mic spectacol de poezii și cântece de „dragoste nețârmurită” față de patrie și „marele ei conducător”. Am ajuns acasă seara târziu, obosit și înfometat. Cam așa se desfășurau atunci așa-zisele acțiuni de popularizare a științei și culturii. Periodic trebuia să mergem într-o întreprindere din oraș sau într-un sat din județ pentru a ține conferințe pe teme de istorie, de obicei în fața unor copii și a unor vârstnici care nu aveau ce face. Era socotită activitate obștească și conta la promovare și la aprobarea pașaportului.

Dl. Președinte Ion Iliescu și-a reamintit întâmplarea, dar nu-mi reținuse, desigur, numele. S-a interesat cu acel prilej de Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, pe care îl știa foarte bine. Prim-secretarul

județenei de partid Iași, tov. Ion Iliescu, a salvat acest Institut de la desființare prin comasare, cum plănuiseră în acea vreme cei de la Institutul de istorie a PCR, din București. A fost desigur mulțumit când am confirmat faptul că nu a fost uitată contribuția sa la dezvoltarea culturală și științifică a Iașilor.

Mai este ceva important, cel puțin din punctul meu de vedere. Spre deosebire de ministrul de externe Mircea Geoană, care venise la Baku, în martie 2001, dar refuzase să viziteze ambasada noastră, Președintele Ion Iliescu și-a făcut loc în program și pentru o vizită la sediul Ambasadei României la Baku, sacrificând timpul său de odihnă. A apreciat atât sediul, cât și mica expoziție cu realizările noastre, în primul rând în formarea imaginii luminoase a României. Totodată, aflând de la soția mea că ea predă de trei ani limba și elemente de cultură română la un grup de 15-20 de tineri azerbaidjeni, Președintele a remarcat că este o inițiativă lăudabilă care ar trebui extinsă și la alte ambasade ale României.

Am primit și în scris aprecierile Centralei MAE și ale Președinției României pentru organizarea ireproșabilă a vizitei prezidențiale. A daug și precizarea că însuși Președintele Ion Iliescu a fost încântat de modul în care s-a desfășurat vizita sa în Azerbaidjan, astfel că la plecare, la scara avionului, Domnia Sa m-a îmbrățișat și mi-a mulțumit, ceea ce nu este puțin pentru un ambasador.

Rezultatele vizitei prezidențiale

Organizarea vizitei prezidențiale este o mare onoare și o mare responsabilitate pentru un ambasador. Îmi aduc aminte de noul ambasador al Poloniei la Baku, care îmi făcuse vizita protocolară de prezentare, imediat după vizita Președintelui Ion Iliescu. Felicitându-mă pentru reușita vizitei la nivelul cel mai înalt, acesta nu și-a ascuns bucuria pentru faptul că vizita Președintelui Poloniei în Azerbaidjan avusese loc înainte de sosirea lui la post și își exprima speranța că până la încheierea misiunii sale nu va mai avea loc o altă vizită prezidențială. Tocmai, de aceea, în aceste cazuri se manifestă și o anume solidaritate între ambasadori. Astfel, ambasadorii Turciei, Franței, Germaniei, Angliei, Kazahstanului, Uzbekistanului, Georgiei ș.a. mi-au telefonat înainte de vizită, anunțându-mă de disponibilitatea lor de a mă ajuta cu mașini, materiale și oameni. Făceam și eu asemenea oferte, în cazuri similare, desigur unor ambasadori cu care aveam relații mai apropiate. Din fericire, nu am avut nevoie de ajutor; ne-am descurcat foarte bine singuri.

Această vizită nu a avut însă aceeași însemnătate pentru cele două părți. Dacă partea română a urmărit în primul rând progrese în relațiile economice dintre cele două țări, pentru partea azerbaidjană vizita a avut o valoare preponderent politică, de natură să sporească vizibilitatea internațională a Republicii Azerbaidjan. Tocmai de aceea, am remarcat în presa azerbaidjană diferențe evidente de abordare a vizitei. Dacă ziarele puterii au pus accentul pe dimensiunea politică a vizitei, presa opoziției și cea independentă au subliniat interesele economice ale României, mai ales față de petrolul și gazul azerbaidjan. De altminteri, Președintele Ion Iliescu a fost însoțit în Azerbaidjan de nu mai puțin de 28 de oameni de afaceri, care, în afara Forumului economic comun, au avut și multiple întâlniri de afaceri cu parteneri locali, întâlniri organizate desigur de Ambasada noastră, în primul rând de consilierul economic, regretatul Emil Nicolescu. La forumul economic, partea azerbaidjană a pus pe masă 40 de proiecte de investiții, cu o cifră de afaceri de două miliarde dolari. Firmele noastre nu erau însă pregătite pentru investiții atât de mari. În acea vreme, singurul proiect compatibil cu nivelul acelor investiții era un proiect de oleoduct numit Constanța-Omisalj, în care partea română era interesată să atragă și Azerbaidjanul. Se preconiza transportul petrolului din conducta Baku-Supsa, cu tankerele, la Oil Terminalul de la Constanța și, de acolo, prin alte conducte la Omisalj, în Croația, pe coasta Mării Adriatice. Se avea în vedere și folosirea vechilor conducte de la noi. Dar, după cum bine se știe, proiectele de oleoduct nu sunt ușor de realizat, deoarece nu se pune numai problema banilor, ci înainte de toate contează interesele geostrategice ale unor mari puteri. Fără încuviințarea „marilor jucători” energetici nu este posibilă concretizarea unui asemenea proiect. Conducta Constanța-Omisalj se pare că nu a fost pe placul unui mare „jucător”, astfel că nu a fost construită nici până astăzi. În aceeași situație s-a aflat și proiectul energetic Nabucco, despre care s-a vorbit mult la noi. Când eram la Așgabat, spuneam într-un grup de diplomați că acest proiect se va realiza numai atunci când își va schimba numele din *Nabucco* în *Boris Godunov* (capodopera compozitorului rus Modest Petrovici Musorgski). Din câte știu eu, această schimbare de nume nu s-a făcut și, ca urmare, nu s-a făcut nici oleoductul.

Cert este însă faptul că întâlnirea la vârf româno-azeră de la Baku, din octombrie 2002, a marcat evoluția pozitivă a relațiilor bilaterale, a reprezentat un semnal în direcția dezvoltării cooperării pe multiple planuri dintre

cele două țări, astfel încât ele să se așeze pe poziții favorabile în noua configurație geostrategică regională și mondială. Cu prilejul acestei vizite prezidențiale au fost semnate patru documente importante pentru dezvoltarea relațiilor româno-azerbaidjane: declarația de parteneriat între România și Republica Azerbaidjan, acordul pentru promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor, convenția privind evitarea dublei impuneri și prevenirea evaziunii fiscale și memorandumul de înțelegere între Agenția Spațială Română și Agenția Națională Aerospațială Azerbaidjană. Menționez în legătură cu acest ultim document faptul că un specialist român a lucrat cu succes la un proiect de cadastrare și evaluare, din spațiul cosmic, ale întregului teren agricol al Republicii Azerbaidjan, mi se pare pe baza unui stipendiu dat de Fondul Internațional pentru Dezvoltare Agricolă de la Roma. Nu știu dacă așa ceva s-a făcut și la noi?!

Potrivit datelor statistice azerbaidjane, în primele 10 luni ale anului 2003, deci după vizita prezidențială, volumul exporturilor românești a crescut cu 49,8% față de perioada similară a anului precedent. Era vorba în primul rând de utilaje, componente și servicii petroliere.

La puțină vreme după această vizită prezidențială în Azerbaidjan, la 21 noiembrie 2002, a avut loc summit-ul NATO de la Praga, când în fața României s-au deschis porțile NATO. Personal, am fost și sunt un susținător fervent al integrării euroatlantice a țării noastre. Mai întâi pentru noi, cei de la Ambasadă, apoi pentru toți prietenii noștri azerbaidjeni această știre a produs o mare bucurie. La 25 noiembrie, am organizat o conferință de presă, când salonul Ambasadei a devenit neîncăpător pentru ziariștii și cameramanii care veniseră. A doua zi și în următoarele zile foarte multe ziare au titrat cu litere mari informația despre invitarea României în NATO. Au fost publicate în ziare de prestigiu și transmise pe posturile principale tv și radio interviuri ale ambasadorului român la Baku despre importanța și semnificația acestui eveniment.

În seara zilei de 25 noiembrie 2002, am oferit o recepție în elegantul salon al *Grand Hotel Europe* din Baku. Participarea oficialilor azerbaidjeni a fost peste așteptările mele. Mă gândisem că, din dorința de a menaja susceptibilitatea Rusiei, participarea guvernamentală va fi la un nivel scăzut. Nu a fost așa. Au participat: ministrul de externe Vilayet Guliyev și adjunctul său, Mahmud Mammad-Guliyev, care era ginerele Președintelui Heydar Aliyev, adjunctul ministrului apărării, generalul Mammad Beydullayev, însoțit de

un mare număr de generali și alți ofițeri superiori. Au fost prezenți liderii principalelor partide din opoziție, deputați și mulți reprezentanți ai societății civile, inclusiv directori de ziare și televiziuni. CD a fost reprezentat aproape în *corpore*, inclusiv atașații militari. Ambasadorul Iranului îmi telefonase din timp, pentru a se scuza că nu va putea să dea curs invitației, ceea ce m-a surprins; mă așteptam să nu vină, fără a-și cere scuze, cum proceda de obicei. Dar, a lipsit nemotivat (adică, nu m-a anunțat din timp) ambasadorul Rusiei; nu a fost prezent nici măcar un diplomat cât de mic al Ambasadei Ruse la Baku. Mulți ambasadori și-au exprimat deschis satisfacția pentru acest succes al României, iar ambasadorii NATO, în frunte cu cei ai: SUA, Turciei, Franței, Germaniei, Angliei au dorit să se întâlnească cordial cu ambasadorul român.

Legături comerciale

La fel ca și toate celelalte ambasade străine acreditate la Baku și obiectivul nostru fundamental erau resursele energetice ale țării de reședință. Cum noi nu puteam face mari investiții pentru explorarea și exploatarea rezervelor de petrol și gaze din această țară, am căutat să ne facem parte din transportul lor către piețele europene. În acest sens, imediat după semnarea la Istanbul, inclusiv de către Președintele Bill Clinton, în ziua de 18 noiembrie 1999, a acordului pentru realizarea proiectului de oleoduct Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC), Ambasada noastră a pornit o adevărată ofensivă mediatică pentru promovarea ofertei de transport românesc pe Marea Neagră și apoi pe teritoriul nostru al petrolului caspic. Deși am subliniat mereu că oferta românească este complementară la BTC, principala companie de petrol din Azerbaidjan (SOCAR) nu și-a putut ascunde iritarea, astfel că la 26 noiembrie 1999, purtătorul de cuvânt al SOCAR, Mammad Mirzayev, a făcut o declarație de presă în care a recunoscut avantajele ofertei românești de transport petrol, dar a subliniat faptul că aceasta nu ar fi actuală, ci de viitor. A doua zi, la 27 noiembrie 1999, însuși președintele SOCAR, regretatul Natiq Aliyev, a organizat o conferință de presă, chiar la Clubul Presei, pentru a releva avantajele recent semnatului acord BTC și pentru a liniști vâlva stârnită chiar atunci de Ambasada României la Baku. Referindu-se în mod expres la „variante românească de conductă petrolieră”, Natiq Aliyev a declarat că problema scoaterii petrolului azerbaidjan pe piața europeană ar fi fost rezolvată de conducta Baku-Supsa, aflată deja în exploatare, iar cine

dorește să prelungească această conductă, într-un fel sau în altul, nu are decât să o facă pe cont propriu (vezi „Yeni Musavat”, 28-29 noiembrie 1999). Pe de altă parte, ceream insistent acasă ca marile companii petroliere românești să fie prezente pe piața azerbaidjană, inclusiv și îndeosebi prin deschiderea de reprezentanțe sau sucursale. Începusem chiar demersuri stăruitoare, cu perspective de reușită, pentru primirea conducerii Companiei S. C. PETROM S. A. la însuși Președintele Heydar Aliyev. Dar, această delegație nu numai că nu a mai venit în Azerbaidjan, dar în decembrie 1999 a închis intempestiv biroul comercial pe care îl avea în Baku. Decizia l-a surprins chiar și pe șeful acestui birou, care îmi spunea că lichidarea s-ar fi făcut fără prospectarea pieții și în condițiile în care țări comparabile nouă, ca Polonia și Bulgaria, se străduiau să intre pe piața energetică caspică.

Totuși, Ambasada a reușit să aducă în Azerbaidjan, în perioada 26 mai – 03 iunie 1999, o importantă delegație economică românească compusă din reprezentanți ai Ministerului Industriei și Comerțului, Camerei de Comerț și Industrie a României și ai 21 de firme românești. Acești oameni de afaceri au venit cu un evantai larg și bogat de oferte: utilaje industriale, mașini, aparatură electrocasnică, confecții, mobilă, servicii de construcții industriale și civile etc. Au fost și alte acțiuni asemănătoare, dar de anvergură mai mică, inițiate și susținute de Ambasada noastră. În fiecare vară, în concediu, am vizitat personal agenți economici nu numai din București și Ploiești, ci și din alte localități, inclusiv din Transilvania și Moldova, pentru a-i convinge să vină cu oferte în Azerbaidjan. Puțini oameni de afaceri români au dat însă curs îndemnelor mele. Cu toate acestea, la sfârșitul anului 1999, volumul schimburilor comerciale dintre cele două țări crescuse de 2,4 ori față de anul precedent. Și aceasta, în condițiile în care nu aveam consilier economic în cadrul Ambasadei. Creșterea a continuat și în 2001, cu 42,86% față de sfârșitul anului precedent, iar în 2002 a crescut cu 30%, pentru ca la 1 noiembrie 2003 creșterea să fie de 49,5% față de aceeași perioadă a anului precedent. Deci, o creștere constantă, substanțială, în fiecare an, în toată perioada mandatului meu de ambasador, chiar dacă cifra de afaceri nu a atins cote prea înalte. Este de reținut faptul că biroul consilierului economic al Ambasadei noastre s-a inaugurat abia la 01 septembrie 2001.

Totuși, nu am înregistrat o mare creștere a cifrei la capitolul export în Azerbaidjan. Cauza principală se afla în percepția greșită a firmelor românești față de piața azerbaidjană, pe care oamenii de afaceri români o vedeau

doar ca una rămasă în urmă, unde vroiau să vândă la un preț mai mare mărfurile respinse de occidentali. Această percepție s-a schimbat ulterior, destul de greu, dar s-a schimbat, ceea ce a impulsionat exportul românesc în această țară. Pe de altă parte, corupția din Azerbaidjan era un alt impediment cât se poate de serios în desfășurarea relațiilor comerciale internaționale ale acestei republici foste sovietice.

Încheierea misiunii la Baku

Agenda din 2003, ultimul an al misiunii mele la Baku, a fost tot atât de aglomerată ca și cele din ceilalți ani. În plus, activitatea mea curentă din ultimele luni a fost complicată de lupta decisivă pentru succesiunea pe „tronul” prezidențial și de moartea lui Heydar Aliyev.

Potrivit însemnărilor mele și dosarelor cu copii ale materialelor de presă și casete video-audio, pe care le mai păstrez, numai în anul în 2003, activitatea Ambasadei României la Baku poate fi sintetizată prin următoarele cifre seci: circa 80 de materiale de presă scrisă, din care aproape jumătate sunt interviuri ale șefului misiunii, peste 30 emisiuni de radio (în total 8-10 ore de emisie) despre România, din care cele mai multe au fost realizate de către membrii ALCAR, peste 40 de apariții la televiziune, aproape toate fiind ale șefului misiunii, însumând 8-10 ore de emisie. Aceste date, valabile exclusiv pentru anul 2003 în planul formării imaginii României, pot fi acceptate și ca o măsură pentru ceilalți ani de activitate a Ambasadei sub conducerea mea. România era deja bine cunoscută în Azerbaidjan, ca o țară europeană prietenă, pe cale de a fi integrată în cele mai importante structuri occidentale, NATO și UE.

În ordine cronologică, vreau să notez ca un fapt deosebit vizita la Baku a PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I, în intervalul 16-18 aprilie 2003. Nu era prima vizită la Baku a unui înalt ierarh al bisericii creștine. În zilele de 22-23 mai 2002, a venit la Baku însuși Papa Ioan Paul al II-lea. Am avut marea onoare de a da mâna cu Sfinția Sa, când l-am întâmpinat pe Aeroportul Bina din Baku, împreună cu întregul CD. Papa fusese invitat personal de către Heydar Aliyev, în calitate de șef de stat, pe când Patriarhul a fost invitatul profesorului Rafiq Aliyev, președintele Comitetului de Stat pentru Religii. Din punctul de vedere al statului azer, ambele vizite erau menite aceluiași

scop de a spori vizibilitatea țării și de a promova imaginea lui Heydar Aliyev ca promotor al bunelor relații cu Occidentul și cu întreaga lume creștină. Cred că acest scop a fost atins în bună măsură.

În același scop al promovării unei imagini a României care demonstrează o largă deschidere către întreaga lume, dar și atașament față de valorile spirituale perene ale poporului român, am cerut din timp o audiență la PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I. Cu excepția ambasadurilor Greciei și Turciei, care erau obligați prin statutul lor să aibă legături cu PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I, doar ambasadorul României s-a întâlnit la Baku cu PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I. Alături de ambasadorul Greciei, am fost singurul ambasador care a participat la toate acțiunile publice din programul vizitei la Baku a PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I, ceea ce a fost subliniat și de presa azerbaidjană. Audiența a fost acordată în ziua de 18.04.2003 și a durat exact 30 de minute; la ea au participat și IPSL mitropoliții Greciei și Franței. Audiența a depășit cadrul strict protocolar, fiind o discuție agreabilă și așa putea zice doctă despre evoluția din trecut a relațiilor dintre România și Patriarhia Ecumenică și despre rolul bisericii în istorie. PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I și înalții săi însoțitori erau oameni bine informați, inclusiv în privința istoriei și culturii române. Printre altele, am discutat și despre necesitatea edificării unei biserici românești în Istanbul, ca și despre patrimoniul românesc din acest oraș. Într-o asemenea ordine de idei, PFP Patriarhului Ecumenic Bartolomeu I a apreciat intenția Ambasadei României de a-l face cunoscut pe Dimitrie Cantemir și în Republica Azerbaidjan. Către finalul audienței, am cerut îngăduința pentru a începe demersurile necesare ca PFP Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I să primească titlul academic de *Doctor Honoris Causa* al Universității Ovidius din Constanța. Înțelegând acceptul tacit din lipsa oricărui comentariu pe marginea acestei propuneri, am scris imediat Rectorului Universității Ovidius, prof. univ. dr. Adrian Bavaru, și am vorbit la telefon cu arhiepiscopul Tomisului IPS Teodosie, care era și decan al Facultății de teologie din aceeași universitate. IPS Teodosie l-a propus pentru acest titlu și pe PFP Teoctist, ceea ce a fost o inițiativă diplomatică inspirată. Nu după multă vreme, cei doi Patriarhi au fost laureați cu titlul de DHC al Universității Ovidius din Constanța.

Consider de interes și alte două inițiative în care s-au îmbinat, așa zice, tot în mod fericit, cele două aspecte ale personalității mele, cea științifică și cea politico-diplomatică.

Este vorba de două întruniri științifico-politice organizate la prestigioasa West University din Baku. Una a avut loc în ziua de 20 mai 2003, fiind o *Masă rotundă*, la care a fost o largă și înaltă participare: consilieri prezidențiali, ambasadori străini, academicieni și profesori, inclusiv trei profesori din SUA, care predau la Universitatea gazdă. Tema întrunirii era incitantă: „*Azerbaidjanul, Lumea Turcă și Epoca Modernă*”. Era de fapt o reflectare a preocupărilor prioritare ale elitei intelectuale și politice din Azerbaidjanul acelor vremuri, anume problema integrării în transformările fundamentale din întreaga lume, fără a pierde însă identitatea națională și apartenența la lumea turcică. Cred că este interesant, cel puțin pentru unii din cititorii acestei cărți, să rezum intervenția mea la acea întrunire. Am vorbit despre „Conceptul de Europa”, mai puțin știut încă în zonă. Trasând evoluția conceptului, de la apariția lui în sec. XVII și până în zilele noastre, am insistat pe rivalitatea și chiar lupta îndelungată dintre noțiunea de *Europa* și cea, mult mai veche, de *Creștinătate*. După ce a pierdut mult teren, aceasta din urmă pare să se revigoreze în ultima perioadă.

Pornind de la inițiativa împăratului romano-german Otton al III-lea (994-1002), mai bine zis a tutorelui acestuia, papa Silvestru al II-lea (999-1003), de realizare a unității pașnice a întregii lumi creștine în formula *Res Publica Christiana*, s-a ajuns la paradoxuri cumplite ale istoriei: aproape un mileniu de „cruciade” împotriva întregii lumi necreștine, războaie interminabile și devastatoare în întreaga Europă creștină, de la cel de o sută de ani la cel de treizeci de ani, apoi la multe alte războaie și, în final, la cele două Războaie Mondiale. Abia după multe experiențe teribile, Europa a înțeles că trebuie să caute căile de a asigura mai întâi pacea pe propriul continent, apoi și în întreaga lume. UE și NATO au fost generate tocmai de această idee pașnică, vitală nu numai pentru Europa, ci și pentru întreaga lume. Cele două organizații sunt cele mai importante realizări politice constructive ale Europei unite, de la romani încoace.

Europa clasică, adică conceptul format în sec. XVII-XVIII, cuprindea doar statele occidentale care se raportau la o comunitate filozofică și estetică, la același sistem politic și la nivele economice comparabile. Comunitatea religioasă nu mai era în prim plan. În această Europă trăiau atunci 90-100 milioane din locuitorii lumii și extrem de puțini din ei beneficiau însă de realizările obținute. În același timp, pentru a se diferenția categoric de restul lumii, această Europă „unită” s-a autonumit „civilizată”, în antinomie cu

„barbaria” celorlalți, îndeosebi a lumii răsăritene. În locul antitezei „Creștinism – Islam” a apărut acum opoziția dintre „Civilizație și Barbarie”, ceea ce era, de fapt, justificarea unei noi politici de expansiune de același tip „cruciat”, care a și fost pusă în practică în sec. XIX-XX. Expansiunea europeană (occidentală și rusească) justificată de misiunea apostolică de răspândire a creștinismului a fost înlocuită acum de necesitatea „civilizării barbarilor” neuropeni.

Concepția europeană, mai precis occidentală, se bazează pe o îndelungată și complexă experiență istorică. Occidentul înțelege Europa ca un soi de „club select”, în care membrii sunt acceptați pe baza unor criterii riguroase. În schimb, partea răsăriteană a Europei geografice concepe Europa, mai bine zis UE, ca o familie, în care cei avuți trebuie să-i ajute pe cei săraci, familia fiind dată de Dumnezeu!

Nu poate fi negată nicidecum diferența netă dintre Occident și Orient, nu numai din punctul de vedere al evoluției istorice. În fond, dezvoltarea Occidentului și rămânerea în urmă a Orientului au fost cauzate de diferențele conceptuale dintre cele două lumi. Occidentul a reușit să se elibereze de temeri ancestrale, după multe suferințe, prin fundamentarea libertăților individuale și colective, a democrației și a statului de drept, a responsabilității și solidarității. Orientul este bântuit încă de insecuritate, nedreptate și foamete. Occidentul promovează libertatea, munca, inovația, concurența, disciplina, pe când Orientul apreciază doar răbdarea și sacrificiul. Atâta vreme cât vor exista aceste diferențe conceptuale, de atitudine, decalajul de dezvoltare dintre cele două lumi va continua să se adâncească. Dar, Occidentul este obligat să ajute mai întâi membrii marginali ai clubului european, apoi și pe cei din afara lui, altminteri va trebui să facă față unor valuri uriașe de imigranți, care la începutul anilor 1990 erau estimate la circa 50 de milioane de persoane pregătite să invadeze Europa occidentală, ceea ce ar putea duce chiar la schimbarea esenței Europei, prin alterarea culturii și civilizației sale identitare.

Referirile mele de mai sus erau mai puțin obișnuite în mediul academic azerbaidjan din acea vreme. Locul cred că l-am ales bine, adică incinta *Qarb Universiteti*, care înseamnă Universitatea Occident. Erau mulți oameni învățați, cercetători consacrați în Azerbaidjan, dar cultivarea îndelungată a doctrinei sovietice și, mai nou, promovarea cu obstinație a ideilor naționaliste își pusese amprenta asupra gândirii lor. Din luările de cuvânt a reieșit

că totuși mesajul meu privind nevoia de schimbare conceptuală a fost receptată de către participanți.

Încurajat de reușita acestei acțiuni, am propus conducerii Universității Qarb organizarea unei noi conferințe, cu tema „Balcani și Caucaz – Asemănări și deosebiri”. Conferința a avut loc în aceeași Universitate, în ziua de 30 iunie 2003, tot cu o participare selectă. Consilierul prezidențial Novruz Mammadov a vorbit despre „Aspecte comune și particulare ale conflictelor din Balcani și Caucaz”, enumerând la comune: pretenții teritoriale, susținere externă, existența minorităților naționale, purificări etnice, genociduri. La aspectele particulare, consilierul prezidențial N. Mammadov a inclus: în Balcani, cu excepția Kosovei, nu au existat autonomii teritoriale, pe când în Caucaz au fost și sunt; cele mai multe din minoritățile etnice din Caucaz nu au țări de referință; implicarea directă a unor state vecine în conflictele interetnice din Caucaz, pe când în Balcani a intervenit în forță NATO; implicarea deosebit de timidă a OSCE, UE și CE în Caucaz.

Ambasadorul Turciei la Baku, Ünal Çeviköz, a abordat chestiunea „Asemănări și diferențieri în soluționarea problemelor din Balcani și Caucazul de Sud”. Ambasadorul turc a dezamăgit și chiar a iritat pe cei prezenți când a spus clar că regiunea caucaziană nu are încă perspective de integrare euroatlantică și că rezolvarea problemelor regiunii nu trebuie așteptată de la organizații internaționale, pentru că ele sunt ale celor implicați direct în conflict și, ca atare, trebuie rezolvate de către ei înșiși. Aceasta era atunci poziția Turciei.

Au fost prezentate 12 comunicări, între care și de doctoranzii mei azeri Fakhri Karimli și Iqbal Hacıyev. Mărturisesc că unul din motivele alegerii datei conferinței a fost legată de vacanța acestor tineri, care studiau atunci în România. Doream să fac o demonstrație practică a nivelului înalt al învățământului superior românesc. Cred că am atins cu prisosință acest obiectiv. Dl. Fakhri Karimli, doctorandul meu la Universitatea Ovidius din Constanța, a prezentat comunicarea „Istoria și perspectivele minorităților naționale din Balcani și Caucaz”, iar dl. Iqbal Hacıyev, atunci student al Universității București, apoi doctorandul meu, a vorbit despre „Stadiul și perspectivele integrării NATO în Balcani și Caucaz”. Desigur, temele fuseseră alese și lucrute sub directa mea îndrumare științifică. În prezent, dl. dr. Faxri Karimli este prim-locțiitorul ambasadorului Republicii Azerbaidjan la București, iar dl. dr. Iqbal Hacıyev are o poziție însemnată în sistemul mass-media din Azerbaidjan.

Participanții au subliniat utilitatea practică a unei asemenea dezbateri științifice, care avea loc, cu o asemenea temă, pentru prima oară în Republica Azerbaidjan. Într-adevăr, asistența a manifestat un interes deosebit față de întreaga problematică abordată.

Am avut onoarea de a rosti cuvântul de încheiere a Conferinței. Pe lângă gândurile bune adresate organizatorilor, autorilor și participanților, am încercat să atenuez din impresia indusă de intervenția ambasadorului turc, căutând să încurajez auditoriul prin zugrăvirea unor perspective mai luminoase regiunii caucaziene. În acest sens, am relevat rolul României care, mai ales după vizita președintelui George Bush la București, în noiembrie 2002, se implică activ în procesul de integrare euro-atlantică a țărilor sud-caucaziene. Experiența balcanică și apartenența României la NATO și UE sunt de natură să ofere țărilor caucaziene perspective ce trebuie luate în considerație. Aplauzele vii de la sfârșit au fost, cred, mărturia faptului că am fost înțeles așa cum se cuvine. Am promis celor prezenți că următoarea întâlnire științifică cu această temă va avea loc în România. Fie și după opt ani, la 17-18 noiembrie 2011, Institutul de Turcologie, din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, a organizat o conferință internațională intitulată „Factorul islamic în noua geopolitică și strategia de securitate din Balcani și Caucazul de Sud”, la care, alături de specialiști români, au participat și profesori, diplomați din Balcani, dar din Caucaz doar ambasadorul azerbaidjan la București, Eldar Hasanov. Exclusiv probleme de ordin material au împiedicat participarea colegilor din Azerbaidjan.

Plecarea din Azerbaidjan

Prin Decretul nr. 612/10 octombrie 2003 fusesem deja rechemat oficial de la postul de ambasador în Republica Azerbaidjan, urmând să-mi închei efectiv misiunea în cel mult 90 de zile, adică până la 10 ianuarie 2004. Dar, având în vedere faptul că urma să mă reîntorc la catedră, am cerut Centralei MAE să-mi aprobe retragerea de la post începând cu 23 decembrie 2003, ceea ce a fost acceptat. Deci, urma să plec din Baku în zorii zilei de 23 decembrie 2003, ceea ce am și făcut.

Întrucât, în discursul de Ziua Națională anunșasem că urmează să părăsesc în curând Azerbaidjanul, toată luna decembrie a fost plină de vizite

de rămas bun și ospete date în onoarea mea de către oficiali și neoficiali azerbaidjeni. Am făcut vizite protocolare la prim-ministru și la vice prim-miniștri, la unii miniștri. Președintele Parlamentului, regretatul prof. univ. dr. Murtuz Aleskerov, nu și-a putut stăpâni lacrimile la despărțire, spunându-mi că m-a îndrăgît ca pe un frate, chiar ca pe un fiu, și că trebuia să mai stau, căci „te iubește și te respectă întregul popor azerbaidjan”, a ținut să adauge venerabilul profesor Murtuz Aleskerov. Ambasadorii Turciei, Franței, Uzbekistanului, conducătorii unor instituții guvernamentale și neguvernamentale, șefi de partide politice și asociații profesionale au oferit mese în onoarea mea. Imediat după încheierea perioadei de doliu, întregul CD m-a salutat, oferindu-mi și un cadou simbolic de despărțire. Am organizat două dineuri de *farewell*: unul pentru CD și prieteni, la 20 decembrie, și altul a doua seară, în salonul aceluiași Grand Hotel Europe, pentru elita intelectuală din Azerbaidjan. Au fost rostite cuvinte frumoase, obișnuite în asemenea ocazii, inclusiv din partea mea. În ziua de 22 decembrie, la orele 11.00, am fost primit de ministrul de externe Vilayet Guliyev, iar la orele 14.30 de către Președintele Ilham Aliyev. Întrevederea cu Președintele a durat exact 40 de minute, în loc de 15 minute, cât fusese prevăzut în program. Demn de notat că, la ambele întrevederi, am fost primit într-o atmosferă deosebit de prietenească, fără participarea vreunui asistent.

Dar, trebuie să mărturisesc că mă așteptam și la un semn concret al recunoștinței pe care toți interlocutorii mei din acele zile, inclusiv și îndeosebi ministrul de externe și Președintele le-au exprimat la adresa activității mele de fundamentare și dezvoltare a relațiilor dintre cele două țări. Această dezamăgire s-a transformat apoi în mâhnire, când am aflat, după 4-5 ani, că urmașul meu la post a primit la plecare o medalie din partea Președinției Azerbaidjanului, deși persoana respectivă nu a binevoit să participe nici măcar la recepțiile prilejuite de Ziua Națională a Azerbaidjanului. Iar cu prilejul unei vizite pe care am făcut-o la Baku, după vreo 2-3 ani de la părăsirea postului de acolo, un ziarist azer hâtru m-a întrebat dacă ambasada României mai funcționează la Baku. Au fost nu puțini prieteni din Azerbaidjan care m-au anunțat de această nedreptate, exprimându-și indignarea că eu nu am fost onorat la plecare nici măcar cu o diplomă. *Ați fi meritat* – erau de părere acei amici – *să primiți o medalie fie și numai pentru faptul că ați fost cel dintâi ambasador al României în Azerbaidjan*. Într-adevăr, cred că aș fi meritat un ordin de onoare al Republicii Azerbaidjan numai pentru contribuția mea – cum am arătat mai înainte – la admiterea acestei țări în CE, în același timp cu Armenia.

Mai este ceva, pe care trebuie să o dezvălui aici. În perioada cât am avut legături strânse cu Universitatea de Stat din Baku (1999-2002), unde am și predat, decanul Facultății de istorie și Rectorul Universității începuseră procedura de a-mi acorda titlul academic de *Doctor Honoris Causa*. Procedura a evoluat fără nici un impediment până la avizul Președinției Republicii Azerbaidjan, care nu a fost dat. În acea vreme, Heydar Aliyev era viu și activ. Mult mai târziu, în timpul unei călătorii la Baku, în calitate de profesor, unul dintre foștii înalți demnitari azerbaidjeni, care îmi era apropiat, mi-a dezvăluit o zicere a lui Heydar Aliyev la adresa mea: „*Tahsin este un ambasador bun, dar nu îmi place că întreține legături prea strânse cu opoziția*”, ar fi afirmat Președintele Heydar Aliyev. Pentru el și pentru toți cei formați în regimul sovietic, opoziția politică din țară nu era o parteneră, ci o inamică. Cunoșteam prea bine această viziune a Președintelui Heydar Aliyev și a celor din apropierea sa, dar am cultivat deliberat legături strânse cu opoziția, nu numai pentru faptul că promisem asemenea indicații de la Președintele Emil Constantinescu, ci și pentru a arăta ambasadelor occidentale de la Baku că România este o țară pe deplin democrată. Ne aflam atunci în plin proces de integrare euro-atlantică. Mai mult, obișnuiam, este adevărat nu foarte des, să invit liderii opoziției la cine restrânse, de regulă într-o sală fără ferestre (fusesse depozit) dintr-un vechi kervansaray, transformat în restaurant; concediam chelnerii și stăteam de vorbă prietenește despre relațiile româno-azere și abordam subiecte banale, adeseori de istorie și cultură. Convenția de la Viena îmi interzicea categoric să intervin în problemele interne ale țării de reședință și m-am conformat cu strictete prevederilor ei pe toată durata misiunilor mele de ambasador. Eu urmăream, de fapt, să transmit un mesaj către putere, mai ales atunci când aceasta tergiversa soluționarea unei cereri sau propuneri importante a Ambasadei noastre.

Ultimul document oficial pe care l-am transmis în țară, în calitate de ambasador la Baku, a fost invitația prim-ministrului azerbaidjan Artur Rasizade, din 22 decembrie 2003, adresată prim-ministrului Adrian Năstase, de a face o vizită în Republica Azerbaidjan.

Lăsam în urmă 46 de tratate, convenții și acorduri româno-azerbaidjane, din care 15 erau în curs de negociere. Cred că nu era puțin, mai ales pentru un început de drum.

40. Baku, 10.02.1999. *Convorbire între Președintele Republicii Azerbaidjan, Heydar Aliyev, și ambasadorul României, Tasin Gemil, după prezentarea scrisorilor de acreditare*

41. Baku, 1998-2003. *Tasin Gemil la biroul său de primul ambasador al României în Republica Azerbaidjan*

42. Baku, 07.05.2002. Ambasadorul României, Tasin Gemil, la reședința ambasadorului Italiei, în conversație cu liderii principalelor partide din opoziție, Ali Karimli și Etibar Mammadov

43. Baku, 04.10.2002. Ambasadorul Tasin Gemil într-o conversație amicală cu secretarul general al TRACECA, la o degustare de vinuri oferită de ambasadorul Georgiei în Azerbaidjan

44. Baku, 03.03.2003. *Ambasadorul României, Tasin Gemil, și soția sa (primii din dreapta) participă, împreună cu ambasadorii Franței și Poloniei (în centru), la deschiderea Lunii Francofoniei în Republica Azerbaidjan*

45. Baku, 21.11.2003. *Ambasadorul României, Tasin Gemil, studiind un manuscris la Institutul de Manuscrise al Academiei Naționale de Științe a Republicii Azerbaidjan*

46. Baku, 01.12.2003. *Un grup de ambasadori la ultima recepție de Ziua Națională a României, organizată de ambasadorul Tasin Gemil în Republica Azerbaidjan*

Partea a II-a

Turkmenistan

Trebuie să spun că între cele două misiuni, adică de la Baku și, respectiv, de la Așgabat, au existat de la început mari deosebiri, inclusiv în procedura de numire. Dacă în prima numire ca ambasador, în Republica Azerbaidjan, m-am confruntat cu opoziția clară a vechilor structuri ale Securității, în cea de-a doua numire, cea în Turkmenistan, a fost îndeosebi opoziția înverșunată a vechiului ambasador român de la Așgabat. Îl cunoșteam și îl respectam; nu m-am așteptat la o asemenea atitudine din partea lui, cu atât mai mult cu cât se afla la Așgabat, dacă nu mă înșel, de vreo 7-8 ani. Dar, el mai vroia să stea acolo!

Numirea a fost tranșată în avionul prezidențial

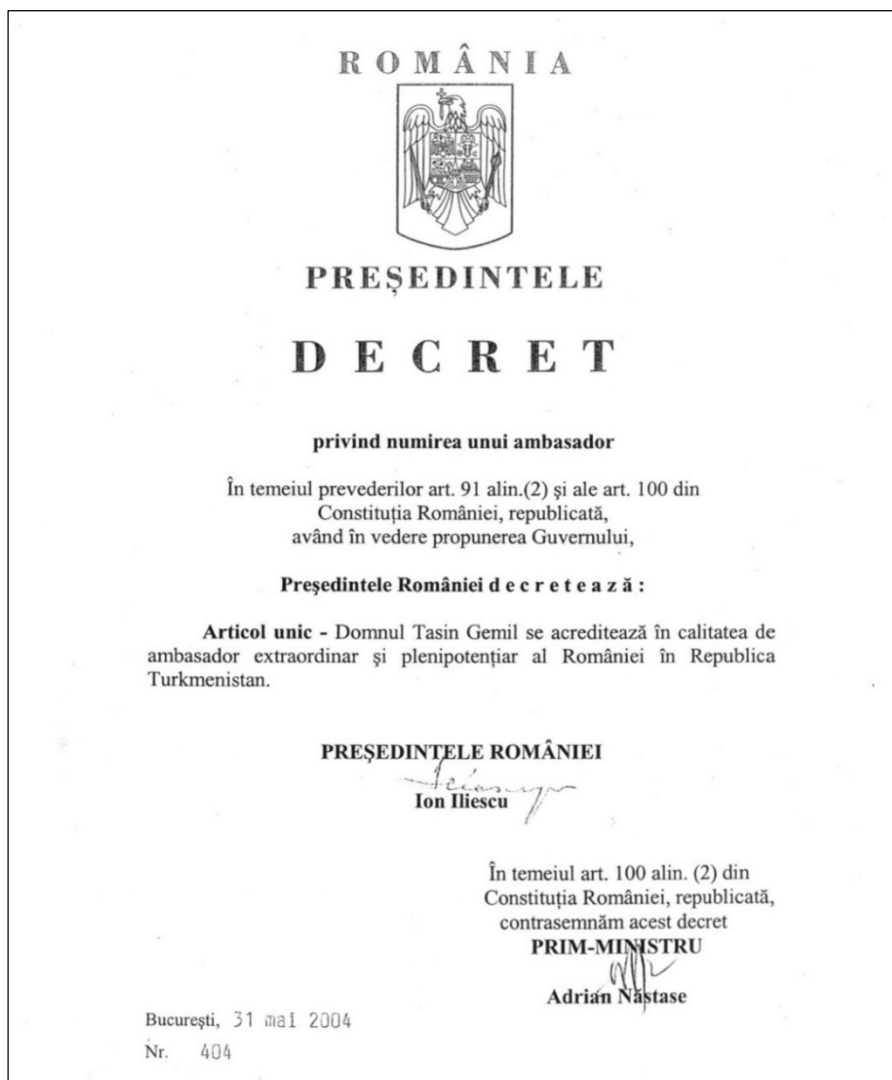
Domnul Adrian Năstase și regretatul meu coleg și prieten senatorul Ghiorghe Prisăcaru, președintele Comisiei de politică externă, fostul meu coleg de la Institutul din Iași și amic, senatorul Ion Solcanu, șeful grupului PSD, dar și înalți funcționari din MAE știu că au insistat pentru numirea mea ca ambasador la Ankara. Din câte am aflat, Președintele Ion Iliescu nu era împotriva unei asemenea propuneri. Reușita și experiența dobândită în misiunea din Azerbaidjan erau atuuri pe care susținătorii mei, în primul rând Dușu Prisăcaru, le invocau în fața ministrului de externe Mircea Geoană. Problema a fost tranșată, în aprilie 2003, în avionul cu care Președintele Ion Iliescu se întorcea din vizita oficială în Asia Centrală, mai precis din Uzbekistan. Dușu Prisăcaru a redeschis această discuție cu ministrul Mircea Geoană, în prezența Președintelui Ion Iliescu. Ministrul, inspirat poate și de atmosfera Asiei Centrale pe care o străbătea atunci avionul prezidențial, ar fi zis: „*pe Gemil il trimitem mai bine în Turkmenistan, că tot cu Turk începe*”. Președintele Ion Iliescu nu ar fi contestat decizia ministrului de externe. Regretatul Dușu Prisăcaru m-a informat despre această hotărâre, la telefon, imediat după ce a ajuns acasă, exprimându-și în același timp

convingerea că ar fi fost în beneficiul țării dacă aş fi fost numit la Ankara. Nu am nici cel mai mic motiv să pun la îndoială veridicitatea relatării regretatului meu coleg și prieten Duțu Prisăcaru.

Pe la jumătatea lunii mai 2003, am fost sunat personal de ministrul Mircea Geoană, pentru a-mi propune să accept postul de ambasador în Turkmenistan. Nu mi-am exprimat satisfacția, dar i-am mulțumit pentru încredere și l-am rugat să-mi îngăduie să mă gândesc mai mult asupra propunerii, mai precis până la reuniunea ambasadorilor de la sfârșitul lunii august. Dacă la propunerea pe care mi-o făcuse mult regretata Doamnă Consilier Prezidențial Profesorul emeritus Zoe Petre, cu cinci ani în urmă, cerusem trei zile ca timp de gândire, acum, ministrului de Externe Mircea Geoană i-am cerut trei luni ca timp de gândire. Iată prima diferență semnificativă dintre cele două misiuni diplomatice. Nu era numai o tactică diplomatică, ci și reflectarea unei dezamăgiri, care va marca de altminteri toată misiunea mea din Turkmenistan.

Vreau să invoc aici o afirmație a unui fost ministru de Externe român, ilustrul Profesor Andrei Marga, făcută public, în cadrul unei reuniuni academice din toamna anului 2017, de la Cluj-Napoca, la care fusesem și eu invitat, dar nu am putut să particip din motive obiective. Regretând absența mea de la acea distinsă adunare, Profesorul Andrei Marga ar fi declarat că, atunci când a fost la Baku, în 2011 (împreună cu prof. C. Felezeu și cu mine), Domnia Sa ar fi înțeles personal succesul deosebit al misiunii mele de ambasador în Azerbaidjan și că a fost o greșeală faptul că nu am fost apoi valorificat cum trebuie. În calitatea sa de ministru de Externe – ar fi continuat Profesorul – și-ar fi propus să îndrepte această eroare. *Dl. profesor Gemil ar fi fost un excelent ambasador român în Turcia*, ar fi spus fostul ministru de Externe. Dl. Profesor Andrei Marga nu a putut să mă trimită în Turcia nici măcar ca director al Institutului Cultural Român din Istanbul, atunci când Domnia Sa a fost președintele ICR. Unul dintre motivele pentru care un ins numit Georgică Severin și alții ca el au reușit să-l demită intempestiv pe marele Profesor și om de cultură Andrei Marga din funcția de președinte al ICR cred că a fost și decizia Domniei Sale de a mă fi numit director la ICR Istanbul. Vechii securiști nu mă uitaseră și continuau să se razbune! Pentru a-mi bloca cariera profesională, în perioada comunistă se invocase mai întâi un motiv religios, apoi unul național, iar de această dată a fost invocată ca pretext vârsta mea. Toate au fost motive false. În septembrie 2013 împlineam

vârsta de 70 de ani, într-adevăr. Dar, dl.Radu Boroianu a fost numit ca președinte al ICR, în 2015, când avea 73 de ani, iar dl. Teodor Meleșcanu a redevenit ministru de externe la 76 de ani, în 2017. Anul 2012 fusese declarat „Anul European al Îmbătrânirii Active și Solidarității Între Generatii”, cu scopul mobilizării și folosirii potențialului vârstnicilor. Dar, în 2013, confirmarea numirii mele ca director al ICR Istanbul era respinsă de acel Georgică Severin, președintele Comisiei de Cultură din Senat, pe motiv că sunt vârstnic!

47. București, 31.05.2004. *Decret prezidențial privind acreditarea lui Tasin Gemil ca ambasador extraordinar și plenipotențiar în Turkmenistan*

Iarăși probleme la plecarea în misiune

Nu îmi face plăcere să evoc nici amintirile legate de începuturile noii misiuni diplomatice de la Așgabat. Dar, trebuie să mă refer la ele, fie și pe scurt, altfel relatarea întregii mele misiuni din Turkmenistan nu ar putea fi coerentă și explicită, și nici plecarea mea de la acest post prin demisie. După ceva timp de la preluarea postului de ambasador în Turkmenistan, am aflat în CD de acolo, mai cu seamă de la ambasadorii occidentali, că predecesorul meu ar fi fost în grațiile dictatorului turkmen Saparmyrat Niyazow, deoarece se credea că ar fi fost chiar omul acestuia în CD, la fel ca și ambasadorii din acea vreme ai Ucrainei și Armeniei. Niyazow a vrut să-l păstreze și pe acesta, așa cum a făcut cu ceilalți doi, care au rămas vreme îndelungată la Așgabat, după intervențiile în acest sens ale dictatorului turkmen. Numai că România nu era nici Ucraina și nici Armenia. Astfel că, în cele din urmă, predecesorul meu a trebuit să plece de la post, în ciuda străduințelor sale disperate de a mai rămâne acolo. Nu am înțeles prea bine nici până acuma de ce dorea el atât de mult să stea în acea țară!? Eu am plecat de acolo mai devreme cu câțiva ani, la dorința mea, și de atunci nu am mai călcat pe acolo.

Manevrele ambasadorului român de dinaintea mea au fost de natură să-mi creeze greutate serioase în îndeplinirea misiunii. În primul rând, am simțit o răceală din partea autorităților turkmene. În Azerbaidjan fusesem primit cu o evidentă cordialitate. Nu am fost primit de către președintele Turkmenistanului la prezentarea scrisorilor de acreditare, ci de președintele Parlamentului. Toate acestea și multe altele au fost efectele uneltirilor ambasadorului român de dinaintea mea, care nu s-a sfiit să recurgă și la insinuări de tip naționalist, insistând în fața dictatorului turkmen asupra originii mele tătare. El știa prea bine că acesta nu agreea tătarii, pe care îi acuza de trădarea patriei sovietice, pe când tatăl său fusese executat de naziști, după ce căzuse prizonier în Caucaz (era comisar politic). Acest aspect al problemei mi-a fost dezvăluit, mai târziu, de unii diplomați străini, care aveau acolo posibilități mai largi de informare decât mine.

Știind că apăruseră probleme în obținerea agreementului părții turkmene, care insista pentru menținerea pe post a vechiului ambasador al României, am vrut să știu exact ce se întâmplase, pentru a acționa în cunoștință de cauză. Când, în sfârșit, am ajuns la postul de la Așgabat, am

consultat documentele legate de această chestiune, aflate în arhiva misiunii, și mi-am făcut notițe. Astfel că pot să vorbesc pe bază documentară.

Mai întâi, trebuia să dau răspunsul la propunerea din luna mai a ministrului Geoană. Într-adevăr, la reuniunea ambasadorilor, mai precis la recepția ocazionată de Ziua Diplomației Române, care este la 1 septembrie, atât ministrul de externe Mircea Geoană, cât și Președintele Ion Iliescu m-au întrebat direct despre decizia pe care o luasem. Am răspuns că, din respect pentru încrederea pe care mi-o acordă Președintele României, accept postul de ambasador în Turkmenistan. Apoi, așa cum este procedura la noi, în ziua de 26 noiembrie 2003, când eram încă la Baku, am fost audiat în comisiile reunite de politică externă ale Parlamentului României. Președinții celor două comisii erau senatorul Ghiorgghi Prisăcaru și deputatul Radu Podgorean, ulterior secretar de stat în MAE. Aveam încă multe cunoștințe în cele două comisii, astfel că atmosfera a fost cât se poate de prietenească. Cei mai mulți dintre vorbitori au evidențiat activitatea mea parlamentară pe plan extern și ecurile pozitive ale activității mele diplomatice din Azerbaidjan. Iar regretatul meu coleg și amic de la Institutul de istorie din Iași, profesorul Gheorghe Buzatu, atunci vicepreședinte al Senatului României, a insistat și pe realizările mele științifice în domeniul istoriei relațiilor româno-turce, pentru a-și pune la sfârșit întrebarea: „*De ce dl. profesor Tasin Gemil nu a fost numit acolo unde ar fi putut aduce foloase mult mai mari României, decât în postul acesta mărginaș?*” Această idee a fost susținută și de alți parlamentari prezenți, în primul rând de regretatul Ghiorgghi Prisăcaru. Dar, decizia fusese deja luată! Cred că a fost unanimitate de voturi pentru aviz.

La 12 decembrie 2003, Președintele României a semnat Decretul nr. 850, publicat în Monitorul Oficial nr. 898/16 decembrie 2003, prin care vechiul ambasador de la Așgabat era chemat de la post, urmând să se reîntoarcă în țară cel târziu în 90 de zile de la data publicării Decretului Prezidențial. În aceeași zi, 12 decembrie, Direcția Protocol a MAE de la București a cerut ambasadorului aflat încă la post în Turkmenistan să facă demersurile oficiale necesare pentru obținerea agreementului pentru numirea mea ca ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Turkmenistan. Dar, în locul agreementului solicitat, ministrul de externe al Turkmenistanului, dl. Rașid Meredow, aflat și acum pe aceeași funcție, a trimis la București o scrisoare prin care solicita prelungirea mandatului ambasadorului român aflat la post.

Cum MAE de la București nu s-a grăbit să răspundă acestei cereri, neobișnuită în relațiile internaționale, însuși președintele Saparmyrat Niyazow s-a implicat în susținerea vechiului ambasador, trimitând o scrisoare Președintelui Ion Iliescu, prin care își permitea să ceară ca vechiul ambasador să nu fie schimbat câțiva ani de la postul său din Așgabat. Mai mult, dictatorul turkmen se pare că a și telefonat Președintelui Ion Iliescu, pentru a-i cere rămânerea la post a protejatului său. Problema luase deja o turnură inadmisibilă! Era clar pentru toată lumea că aceste demersuri nefirești erau urmarea insistențelor vechiului ambasador român pe lângă înalții oficiali turkmeni. Mai mult, acesta ceruse și semnături din partea unor membri ai comunității românești de acolo, de fapt originară din Moldova sovietică, pe care le anexase unei cereri adresată autorităților de la București, pentru prelungirea mandatului său de ambasador în Turkmenistan. La 10 februarie 2004, MAE al României a răspuns MAE al Turkmenistanului, arătând categoric că vechiul ambasador trebuie să părăsească postul de la Așgabat până la data de 16 martie 2004. Dictatorul turkmen a recurs la o viclenie: la 23 februarie 2004, el a trimis o scrisoare oficială și deosebit de călduroasă Președintelui Ion Iliescu, prin care îl invita să facă o vizită în Turkmenistan, dar, în aceeași scrisoare, Niyazov îi cerea Președintelui României să abroge decretul prezidențial de rechemare de la post a vechiului ambasador român la Așgabat. Pe la jumătatea lunii martie 2004, Președintele Ion Iliescu a răspuns diplomatic lui Saparmyrat Niyazow, declarând ferm că vechiul ambasador trebuie să revină în țară și că noul ambasador român se bucură de încrederea sa deplină. Rămânea însă problema agreementului, pe care partea turkmenă nu se grăbea să o acorde. În MAE român exista temerea că cererea de agreement ar putea fi respinsă. În această tevatură, iscată de vechiul ambasador român de la Așgabat și care s-a lungit inutil aproape o jumătate de an, fusese implicat prin funcția sa de la Centrala MAE și un diplomat cu multă experiență. Referindu-se la manevrele incorecte ale fostului ambasador român din Turkmenistan, acesta mi-a spus ulterior că îi pare nespuse de rău că un diplomat din vechea generație, coleg de-al lui, „iese astfel din diplomație în vidange, în loc să-și încheie cariera în onoare și demnitate”.

Eram la curent, în țară, cu insistențele vechiului ambasador și cu tergiversarea agreementului, astfel că, la un moment dat, am fost tentat de ideea de a renunța la noul post de la Așgabat. În acest context am acceptat oferta profesorului Victor Ciupină de a face parte din viitoarea sa echipă la

conducerea Universității Ovidius din Constanța. Într-adevăr, către sfârșitul lunii martie 2004, am fost ales cu o majoritate confortabilă de voturi ca prorector pe probleme de învățământ al Universității Ovidius din Constanța. La 1 aprilie 2004, mi-am început activitatea legală de prorector pe probleme de învățământ al Universității Ovidius din Constanța, ceea ce însemna primul adjunct al Rectorului. Eram tot mai înclinat să nu mai accept postul de ambasador la Așgabat și să mă dedic noii mele funcții de prorector.

Vechiul ambasador a stat în Așgabat până în ultima zi permisă, adică a plecat în dimineața de 16 martie, lăsând ca însărcinat cu afaceri a. i. pe consilierul economic Dan Sicoe, secretar II. Abia după plecarea vechiului ambasador au început demersurile adevărate pentru obținerea agreementului. Răspunsul ferm al Președintelui Ion Iliescu adresat dicatatorului turkmen fusese trimis la Așgabat la 15 martie 2004, dar el a fost transmis oficial la MAE de la Așgabat abia la 22 martie 2004, deși era un document de însemnătate primordială. Abia la 16 aprilie 2004, partea turkmenă a transmis agreementul pentru numirea mea ca ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Turkmenistan. Deci acordarea agreementului a fost întârziată timp de cinci luni. Autoritățile de la Baku îmi dăduseră agreementul în mai puțin de două săptămâni!

Începerea misiunii la Așgabat

Așadar, misiunea mea în Așgabat a fost marcată de la început de o notă negativă, ceea ce și-a pus amprenta asupra întregii mele misiuni, determinându-mă să accept postul acesta numai din profundul respect ce îl purtam și îl port Președintelui României. Dar, nemulțumirea mea față de modul în care am fost tratat de înaltele autorități turkmene m-a făcut să accept acest post de la Așgabat, de la început, sub semnul provizoratului. De altminteri, la masa de rămas bun care a fost organizată de conducerea Universității Ovidius din Constanța, în septembrie 2004, cu ocazia plecării mele la post, am declarat că nu am de gând să stau departe de Universitate decât un an sau cel mult un an și jumătate. Din acest motiv, Rectorul și, mi se pare, Biroul Senatului, au hotărât să nu mai organizeze alegerea unui nou prorector în locul meu.

Decretul pentru acreditarea mea ca *ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Turkmenistan* fost semnat târziu, la 31 mai 2004, probabil, tocmai în ideea de a întârzia prezentarea mea la post. La rândul meu, am întârziat și eu deliberat plecarea la postul de la Așgabat, până la 13 septembrie 2004, ceea ce însemna tot o tergiversare de cinci luni de la data acordării agreementului. Era un răspuns diplomatic la amânarea de cinci luni a părții turkmene. Dar, nici turkmenii nu au trecut cu vederea faptul că o cerere a „marelui” (*beyik*) *Türkmenbaşy* (Căpetenia turkmenilor) nu a fost acceptată de Președintele României. Cum am mai menționat, scrisorile de acreditare le-am depus nu în mâinile președintelui Saparmyrat Niyazow, ci în mâinile președintelui Parlamentului Turkmenistanului, Owezgeldi Atayew. Această procedură este legală, în oricare țară, dar se recurge la ea numai în cazuri deosebite, mai ales când reședința ambasadorului respectiv se află în altă țară sau când statul de reședință vrea să-și exprime o nemulțumire. Din câte am aflat mai târziu și ambasadorii Azerbaidjanului și Georgiei avuseseră parte de un tratament asemănător, probabil din motive politice. În cazul meu a fost limpede faptul că Turkmenbaşy își exprima astfel nemulțumirea că protejatul său nu a mai fost lăsat pe post. Spre deosebire de comportamentul vădit de apropiere și bunăvoință pe care l-am simțit de la început din partea lui Heydar Aliyev, atitudinea lui Saparmyrat Niyazow față de mine a fost, de la început, una neamicală, chiar de ostilitate, așa putea spune. Ulterior, el și-a mai schimbat comportamentul față de mine, dar nu într-atât încât să devină unul de prietenie.

Curând după sosirea mea la post, am făcut vizita protocolară obligatorie la MAE turkmen, pentru a depune copiile scrisorilor de acreditare. Am fost primit nu de un adjunct al ministrului, cum se obișnuiește în asemenea situații, ci de însuși ministrul de externe, dl. Rașid Meredow, care m-a întâmpinat cu o cordialitate la care nu mă așteptam. De altminteri, și la Baku fusesem primit tot de titularul de la Externe. Dl. Rașid Meredow avea și funcția de vicepremier, fiind practic al doilea om în stat. Am rămas în foarte bune relații cu Domnia Sa, până la sfârșitul mandatului meu. După un timp, dl. Rașid Meredow a început să mi se adreseze, în particular, cu apelativul turco-tătar de apropiere și respect *abi* (nene, bădie).

Direcția Protocol a MAE Turkmenistan m-a anunțat, în dimineața zilei de 27 septembrie 2004 că, în după amiaza acelei zile, urma să-mi depun scrisorile de acreditare. În mod normal, această dată este programată cel

puțin cu câteva zile înainte, fiind una deosebit de însemnată în activitatea unui ambasador. La orele 15.30, când autoturismul de protocol al MAE turkmen a venit să mă ia pentru ceremonia depunerii scrisorilor de acreditare, i-am invitat lângă mine și pe cei doi colaboratori pe care îi aveam atunci la Ambasadă, dnii. Dan Sicoe și Silviu Damian. Dar, în autoturism, șeful de protocol mi-a spus că ceremonia urma să aibă loc la Parlament și că voi prezenta scrisorile președintelui acestei instituții. Imediat, am cerut să fie oprită mașina. Șeful de protocol s-a speriat că voi coborî din mașină. Le-am cerut colaboratorilor mei să coboare din mașină, ca o primă reacție față de o asemenea măsură. Când am ajuns la Parlament, pe scara principală era întins un covor roșu, iar de o parte și de alta a covorului erau militari din gardă, care mi-au prezentat onorul. Dar, supărarea tot nu mi-a trecut. Am fost primit în salonul de onoare al Parlamentului. Pregătisem un discurs prietenesc, într-o limbă amestecată tătară și turcă, mai bine zis kîpceacoguză, care era destul de bine înțeleasă în Turkmenistan. Dar, văzând că se afla acolo și dl. Șohrat Jumayev, singurul diplomat din MAE local care știa limba română, am vorbit exclusiv în limba română. Dl. Șohrat Jumayev a fost apoi, ani buni, ambasadorul Turkmenistanului la București, fiind cel dintâi absolvent turkmen al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (promoția 1995). Am vorbit liber, scurt și strict protocolar. Președintele Parlamentului mi-a înmănat într-o mapă îmbrăcată în catifea o scrisoare din partea președintelui Turkmenistanului, însoțită de cele două volume ale așa-zisei opere fundamentale a acestuia „Ruhnama” (Cartea Sufletului/Spiritului), despre care voi vorbi mai încolo. Am scurtat voit întrevederea. Îmi aduc aminte că, în raportul pe care l-am făcut către Centrală, în legătură cu această ceremonie, am anunțat de atunci că mă gândesc să cer retragerea mea de la acest post înainte de vreme. Aveam desigur în vedere și ceea ce promisesem colegilor de la Universitatea Ovidius din Constanța, ca și atitudinea dezamăgitoare a autorităților turkmene. Documentul respectiv se află, firește, în Arhiva MAE. Potrivit indicațiilor primite de la Centrala MAE, nu am mai vorbit despre acest episod, dar nici nu l-am uitat! În orice caz, CD din Așgabat a fost surprins de acest tratament al președintelui Saparmyrat Niyazow față de mine, iar unii dintre ei nu mi-au ascuns părerea lor că aici îl găsesc vinovat pe fostul ambasador român...

Nu era prima oară când mă aflam la Așgabat. Ajunsesem acolo, mai întâi, în vara anului 1992, ca membru al delegației oficiale condusă de dl.

Adrian Năstase, ministrul de Externe al României. De bună seamă, mă pregătisem serios încă din țară pentru noua misiune din Turkmenistan. Mă pusesem la punct cu istoria turkmenilor, citisem în traducere turcă primul volum din „Ruhnama”, aproape sacralizată în Turkmenistan. Știam cine este Saparmyrat Niyazow și ce este regimul său dictatorial. Dar, realitatea depășea teoria. Turkmenistanul din acea vreme era văzut ca un „Absurdistan”, cum a scris un ziarist german, care l-a însoțit, în noiembrie 2006, pe ministrul de externe Frank Walter Steinmeier în această țară. Iată un exemplu edificator în acest sens: există lângă Așgabat, pe înălțimile munților Köpetdağ, două scări largi de beton, de circa 60 km lungime împreună, scări care nu duc însă nicăieri. Ei bine! Primul lucru pe care l-am făcut după ce am ajuns la Așgabat a fost o excursie la aceste scări, împreună cu tot personalul Ambasadei (era duminică). Am lăsat femeile la poalele muntelui și am urcat cu bărbații cam o mie de metri pe aceste scări bine amenajate, care se întind în zig-zag pe versanții muntelui, până ce posibili următorii au pierdut contactul vizual cu noi. Pe una din treptele scării era cât pe ce să calc pe o cobră, care se încălzea la soare. Noroc că unul dintre însoțitorii mei mi-a atras atenția în ultimul moment. Cobra își ridicase deja capul inconfundabil, dar nu părea agresivă. A fost prima și, din fericire, ultima cobră pe care am văzut-o în Turkmenistan. După ce am ajuns destul de sus, ne-am oprit pe una din terasele de popas, prevăzute cu umbrar, și am stat de vorbă în voie despre problematica țării de reședință și a Ambasadei noastre. Saparmyrat Niyazow se mândrea cu aceste scări că ar fi de folos pentru menținerea condiției fizice și a sănătății poporului, inclusiv și îndeosebi ale miniștrilor săi. Dar, el personal nu obișnuia să meargă acolo, trimitea doar miniștrii și poporul, cu drapele și lozinci. Am vrut să fie un gest de bunăvoință din partea mea. Nu sunt sigur că a fost apreciat ca atare.

Prima mea întâlnire, în calitate de ambasador, cu Saparmyrat Niyazow a fost în ziua de 6 octombrie 2004, cu ocazia comemorării devastatorului cutremur din 1948, când Saparmyrat Niyazow a rămas, numai la opt ani, singur pe lume, pierzându-și mama și frații; tatăl său fusese executat de naziști, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Copilăria sa nefericită l-a marcat pentru toată viața. Potrivit obiceiului liderilor ex-sovietici, Niyazow a dat mâna cu fiecare ambasador străin prezent la ceremonie, având și foarte scurte conversații cu fiecare dintre ei. M-a surprins modul neprotocolar în care aborda conversațiile cu unii ambasadori străini. Era ceva

straniu în această atitudine! Când a venit rândul meu, m-am prezentat ca noul ambasador al României și am ținut să precizez că l-am întâlnit prima oară în iulie 1992, cu ocazia vizitei ministrului de externe român dl. Adrian Năstase în Turkmenistan. Niyazow nu mi-a spus ceva de reținut. Am avut impresia că nu-și ascundea supărarea că nu i-a fost satisfăcută dorința de a-l menține pe vechiul ambasador român la Așgabat. De altfel, nici cu ocazia altor asemenea întâlniri, Saparmyrat Niyazow nu a depășit limitele stricte ale protocolului când a dat mâna cu mine; rareori a binevoit să-mi adreseze câteva cuvinte banale. În schimb, la asemenea prilejuri, președintele Azerbaidjanului Heydar Aliyev îmi reținea cu blândețe mâna și îmi vorbea prietenește, neuitând să spună și câteva cuvinte de apreciere la adresa mea și a României. Era o mare diferență între cei doi, chiar dacă amândoi proveneau din nomenclatura sovietică. Heydar Aliyev ajunsese pe funcții mari chiar la Kremlin, era rasat, era acceptat și stătea deseori la masă cu mai marii Occidentului, pe când Saparmyrat Niyazow rămăsese un secretar de partid provincial complexat, devenind apoi un soi de han-bolșevic, fără anvergură, dar șiret; Niyazow a fost practic izolat de occidentali. De aici și invidia lui morbidă față de Heydar Aliyev, care îl trata însă cu indiferență. Îmi aduc aminte de o zicere a fostului președinte democrat (și rival al lui Heydar Aliyev) regretatul Ebülfez Elçibey: „*Niyazow kimi birisini Heydar cibinde gezd-rir*” (Heydar ține în buzunar pe unul ca Niyazow). Și în aceste relații personale trebuie căutate motivele eșecurilor unor proiecte caspice și transcaspice.

Așadar, primele mele impresii în Turkmenistan nu au fost dintre cele mai bune. Din păcate, ele nu s-au schimbat prea mult nici după trei ani de activitate diplomatică în această țară și nici după aceea, până astăzi. Deși, după încheierea misiunii, am avut destule invitații și prilejuri, nu am mai revenit niciodată în Turkmenistan, pe când în Azerbaidjan am fost de mai multe ori, de fiecare dată cu plăcere.

Niyazowland

Deși am fost deranjat de comportamentul neamical al lui Saparmyrat Niyazow față de mine, nu am fost condus în activitatea mea diplomatică nicidecum de alte dorințe decât de a dezvolta relațiile de cooperare, mai ales pe plan economic, dintre România și Turkmenistan. Bunăvoința și, aș putea

spune, prietenia manifestate față de mine de dl. Rașid Meredow au fost în măsură să compenseze în bună măsură atitudinea necooperantă a lui Niyazow.

Ceea ce mi-a displicut cel mai mult în Turkmenistan a fost faptul că am regăsit acolo regimul ceaușist, de care credeam că scăpasem. Dictatura personală a lui Saparmyrat Niyazow întrecea în multe privințe chiar și pe cea a lui Nicolae Ceaușescu. Cultul personalității „Marelui Conducător” (*Beyik Serdar*) atinsese cote aberante. De pildă: exista în centrul Capitalei o statuie aurită a Marelui Conducător care se rotea după soare sau soarele se rotea după statuie, nu știu exact ce au vrut realizatorii ei francezi (!); ecranele televizoarelor aveau permanent pe colțul dreapta sus efigia de profil napoleonian al lui Saparmyrat Niyazow; această efigie de aur era purtată pe reverul hainei de toți înalții demnitari ai statului turkmen; ședințele de guvern conduse de dictator, care era și prim-ministru, erau chiar hilare; în momentul în care „Marele Conducător” se adresa unui ministru, acesta zvâcnea în picioare cu caietul și creionul în mână și nu spunea nimic altceva decât „*hawa*” (da). Ședințele de guvern erau înregistrate, aranjate și transmise-retransmise seara pe posturile naționale tv., la orele 19.00 și 22.00, dacă îmi amintesc bine. Cred că eram singurul ambasador străin din Așgabat care le urmărea cu regularitate și cu creionul în mână. Deși avea rădăcini turkmene, ambasadorul Turciei recunoștea că nu înțelege decât 20-30% din limba turkmenă, iar predecesorul acestuia, pe care l-am „prins” pentru câteva luni în Așgabat, nu înțelegea nici măcar atâta, deși stătuse acolo trei ani. Singurul vorbitor fluent de turkmenă din CD era ambasadorul Afganistanului, care era turkmen de origine. Dar, acesta nu era interesat de acele emisiuni, fapt recunoscut chiar de el însuși (uneori, simțeam nevoia să verific unele informații din acele emisiuni și apelam la el). La început, nu înțelegeam decât 40-50% din ce se vorbea în limba turkmenă, în scurt timp, prin perseverență, am reușit să progrez și să ajung la o înțelegere de 70-80%, iar apoi cred că înțelegeam aproape 100%. M-a ajutat foarte mult limba tătară, mai bine zis zestrea comună kîpceacă. Deși limba turkmenă este clasificată în ramura oguză a limbilor turcice, fondul ei lexical abundă de cuvinte de origine kîpceacă. Numai că, spre deosebire de limba azerbaidjană, pe care am vorbit-o fluent, limba turkmenă nu am reușit să o vorbesc prea bine. Turkmena este o limbă sincopată. Turkmenii nu pronunță unele sunete, astfel că dacă nu ți-ai format aparatul fonator încă din copilărie, este extrem

de dificil să vorbești limba turkmenă ca un nativ. Am întâlnit acolo câțiva tineri americani care se străduiau să învețe limba turkmenă, dar nu au reușit decât teoretic, adică și-au însușit foarte bine gramatica. Nu știu, poate au izbutit mai târziu și practica limbii!? Dar, cât am stat eu acolo, acei americani nu vorbeau decât o turkmenă aproximativă.

Urmărirea regulată, cu atenție, a emisiunilor de știri de la tv turkmen îmi oferea informații oficiale prompte și sigure. Așa, de pildă, în iunie 2006, când a fost episodul cu ziaristii occidentali reținuți de autoritățile turkmene sub acuzația de spionaj, am fost cred cel dintâi ambasador străin care a aflat de implicarea unui înalt diplomat occidental aliat în această făcătură de tip kaghebiză. Era vorba de un filmuleț făcut de serviciul secret turkmen, când acest diplomat dădea ziaristilor o pereche de ochelari prevăzuți cu aparat ascuns de filmare („*A fost un prost/stupid!*”, a comentat un alt ambasador occidental, într-o convorbire particulară cu mine pe această temă). Ministrul securității naționale a prezentat această înregistrare și obiectele confiscate de la ziaristii străini în ședința de guvern condusă de Niyazow, care a condamnat în termeni duri implicarea diplomatului în cauză. I-am dat imediat telefon diplomatului acuzat, care era șef de misiune în acel moment, relatându-i pe scurt ce am aflat de la tv turkmen, și l-am asigurat în același timp de solidaritatea mea fără rezerve. Acel diplomat a fost surprins de informație și a dezvăluit apoi și celorlalți diplomați aliați gestul meu, care – spunea el – l-ar fi impresionat foarte mult. „Criza ochelarilor” a fost parțial depășită abia după deplasarea urgentă la Așgabat a adjunctului ministrului de externe din acea țară importantă din Occident.

Așa-zisul „regim Niyazow” nu era nimic altceva decât o dictatură de tip bolșevic, dar și de tradiție feudal-asiatică. După părerea mea, acest regim era un amestec bizar de feudalism asiatic, stalinism, maoism și absolutism luminat. Saparmyrat Nizayow se credea un conducător providențial al poporului său. El întrunea în mâinile sale puterea executivă, legislativă, judecătorească și religioasă. Lui Niyazov îi plăcea să se considere un soi de „han luminat”, în măsură să-și ducă poporul „pe cele mai înalte culmi de progres și civilizație”, cum credea și „geniul carpatin” de la noi. Lingăii de profesie au vrut chiar să-l sacralizeze pe Saparmyrat Niyazow și să-l proclame „profet național”. Calendarul fusese schimbat, lunile fiind botezate după numele lui Niyazow și biografia părinților săi, ca și cu numele unor personalități istorice și culturale turkmene; iar zilele săptămânii fuseseră

numite după inspirația lui Niyazow: luni – *başgün* (ziua de început), marți – *yaşgün* (ziua tinereții), miercuri – *hoşgün* (ziua bucuriei), joi – *sogapgün* (ziua binefacerii), vineri – *anna* (zi de sărbătoare), sâmbăta – *ruhgün* (ziua spiritului) și duminica – *dynçgün* (ziua odihnei). Circula în CD și o glumă: la o întrunire de la Moscova, președintele Kazahstanului, Nursultan Nazarbayev, i s-ar fi adresat lui Saparmyrat Niyazow numindu-l „*gospodin Janvar*” (domnule Ianuarie), cu aluzie la denumirea de *Türkmenbaşy* dată lunii ianuarie în calendarul oficial turkmen. Personal, în abordările cu delegațiile UE care veneau acolo, încercam să restrâng într-un singur termen „regimul Niyazow”, definind Turkmenistanul drept un soi de „Niyazowland”.

De la început, am simțit apăsarea teroarei, chiar dacă nu eram vizat direct. Ambasadorii occidentali priveau cu detașare și curiozitate acest fenomen politic, iar unii din ei erau chiar mulțumiți că există astfel o mai mare siguranță, decât în alte părți, în case și pe străzi. Pentru mine era însă deosebit de stresant să-mi reamintesc în fiecare zi nedreptățile și temerile de care am avut parte în vremea unei dictaturi asemănătoare. De aceea, eu eram mult mai sensibil decât colegii mei de acolo. Înțelegeam mult mai bine trăirile turkmenilor, mai cu seamă ale celor din elita intelectuală cu care doream să stabilesc legături. Dar, ei se fereau să stea de vorbă cu străinii. În cel mai bun caz, trebuia neaparat să mai fie cel puțin încă un localnic, ca martor. Altminteri, imprudentul era luat imediat la întrebări de agenții Ministerului Securității Naționale, care mișunau peste tot. Cea mai mică tentativă de opoziție sau protest se solda cu dispariția celui în cauză. „Deșertul este fără margini” șopteau cu groază oamenii de bună credință. Nu puțini alegeau drogul sau sinuciderea.

Saparmyrat Niyazow controla absolut totul în acea țară. Unele articole din presă apăreau cu motto-ul: „*Cuvântul președintelui este lege!*”, ceea ce era adevărat. Ministerele nu erau decât niște servicii care îndeplineau fără crâcnire dispozițiile și dorințele, chiar și nexprimate ale „marelui conducător”. Nici un ministru nu putea să ia o decizie însemnată fără aprobarea șefului statului. Demnitarii care își permiteau cea mai mică nesocotire a puterii supreme a șefului statului erau destituiți prin surprindere, de obicei în fața camerelor de luat vederi, și acuzați de corupție și chiar de trădarea intereselor naționale. Potrivit publicației „Rusia la zi”, din 01.11.2005, de când se afla la putere, adică din 1991, Saparmyrat Niyazow ar fi demis: 80 vicepremier, 130 miniștri, 50 guvernatori de provincie. Acuzația de corupție

nu era greu de demonstrat, căci toți funcționarii de stat, de la mic la mare, erau corupți. Circula atunci o informație că o simplă audiență la „Marele conducător” costa de la 100 000 USD în sus, în funcție de însemnătatea problemei. Se zicea că banii erau depuși într-un fond special al Președintelui. Se mai spunea că doar un singur înalt demnitar ar fi curat din acest punct de vedere – dl. Rașid Meredow, care se află și astăzi în funcția de vicepremier și ministru de externe. De aceeași faimă de incoruptibil se bucura în Azerbaidjan dl. Namík Abasov, ministrul Securității Naționale, apoi, multă vreme, ambasador într-una din țările central-asiatice. Din cauza centralizării excesive și a corupției cronice, care atrage după sine răspândirea incompetenței, mecanismul de stat funcționa foarte greu.

„Marele conducător” introdusese și un obicei, inspirat parcă din povești medievale: atunci când un înalt demnitar, inclusiv și îndeosebi ministru, era numit în funcție, acesta era obligat să viziteze mai întâi noua închisoare de maximă securitate, construită lângă Așgabat, pe baza „indicațiilor prețioase” ale lui Niyazow. Nu cred că a avut vreun efect această măsură, de vreme ce corupția era ca un lanț, care mergea până la vârf și nu putea fi rupt nicidecum.

În Turkmenistanul lui Niyazow mai era o regulă revoltătoare, cel puțin pentru mine, anume controlul de securitate pe drumurile din afara localităților. La distanțe diferite, de 30-70 km, erau baraje permanente de poliție la care toți cei care umblau pe acel drum sau pe lângă el erau obligați să oprească, inclusiv cămilarii, căruțașii și autoturismele CD. Poliția controla actele de identitate ale fiecărui călător, încărcătura vehiculului și bagajele oamenilor. Oamenii erau chestionați despre destinația și scopul călătoriei, după care erau înregistrați, întocmai ca la un punct de trecere a frontierei. Personal, am fost oprit de fiecare dată când am ajuns la o asemenea barieră. Am fost legitimat, împreună cu însoțitorii mei. După ce dovedeam că eram diplomat străin, nu ne căutau și în bagaje, așa cum făceau cu ceilalți. Nu știu dacă ne-au și înregistrat, probabil că da. Nu am umblat cu automobilul sau autobuzul pe întinsul URSS, astfel că nu știu dacă această măsură de sorginte feudală și caracteristică unui stat supertotalitar a fost luată de la sovietici sau din altă parte. De fapt, rostul lui era mai mult psihologic, decât unul de securitate efectivă.

În Turkmenistan era restricționată chiar și deplasarea diplomaților străini. Vizita în provincie trebuia notificată la MAE local și abia după aprobarea obținută se putea face călătoria. Nu mi s-a aprobat, de pildă, vizita în

localitatea Nohur, din sud-vestul țării, unde trăia micul trib cu același nume, despre care se credea că se află acolo din vremea lui Alexandru cel Mare, fiind de origine elenistică. Am vrut să văd acele locuri și să stau de vorbă cu acei oameni pentru a-mi face o părere despre acea legendă. Într-adevăr, membrii tribului Nohur nu semănau cu turkmenii neaoși, având trăsături caucaziene, dar erau pe deplin turkmenizați. Deși puțini ca număr, nohuria se aflau în elita intelectuală și politică a țării. Ministrul Apărării și Procurorul general de atunci erau nohuri, de exemplu.

În schimb, prețurile erau mici, dar și salariile, iar pensiile erau foarte mici. Chiriile pentru locuințe de stat erau infime. Populația nu plătea nici un ban pentru energia consumată casnic (gaze, curent electric), nici pentru apa potabilă și sare, iar un rezervor plin cu benzină sau motorină costa în jur de un dolar SUA. În 2005, de pildă, statul turkmen a livrat gratis populației 3,2 miliarde m.c. gaze și 2,1 miliarde Kwh. energie electrică. Transportul urban era, de asemenea, aproape gratis, iar transportul interurban era foarte ieftin, ca și prețul билетelor de avion pe rute interne și internaționale. Toate avioanele din dotarea companiei aeriene de stat a Turkmenistanului (14 în 2005) erau Boeinguri noi, 717 și 757, iar tractoarele și combinele de pe câmpurile Turkmenistanului erau produse de cele mai mari firme în domeniu: John Deer, Case, Caterpillar. Dar, din păcate, ca în bancul cu Tudor Arghezi, nu aveau „nemți”, căci aproape toți meseriașii buni și specialiștii de înaltă calificare plecaseră în străinătate (cca. 500 mii), astfel că mașinile se stricau repede din cauza nepriceperii celor care le mânuiau și nu erau reparate, căci nu avea cine. La 01 ianuarie 2006, Turkmenistanul investise 65 miliarde USD în obiective industriale și social-culturale, din care 39 miliarde erau deja realizate în: noi fabrici, rafinării de petrol și instalații de comprimare gaze, drumuri (prin deșert!), lacuri artificiale și baraje de apă, instituții culturale, blocuri moderne de locuințe, centre ultradotote de diagnostic, școli și universități, complexe sportive etc. Se construia în acei ani, cât am stat acolo, o cale ferată prin deșert, în lungime de peste 500 km, care lega Capitala de orașul Dașoguz din nordul țării, iar în mijlocul cumplitului deșert Karakum (35 milioane ha) se amenaja, începând din 2001, un imens lac artificial de 49x90 km, care era menit să schimbe clima regiunii și să adauge 2,25 mil. ha la suprafața arabilă a țării. Nu știu ce s-a întâmplat până la urmă cu acest lac, care urma să fie terminat în 2009 și umplut cu apă în 10 ani. Calea ferată prin deșert a fost inaugurată când eram încă la post, în martie

2006, dar nu știu dacă este funcțională și acum, deoarece liniile erau mereu blocate de dunele de nisip (!). Niyazow a inițiat și un proiect extrem de folositor de plantare a unei păduri de 1000 ha, între Capitală și deșert. Așgabat se află chiar la marginea deșertului Karakum. Nu de puține ori am fost martor la furtuni de nisip, care m-au prins și pe stradă, unde exista și pericolul căderii copacilor sau lovirii de obiecte luate de vânt.

Aceste proiecte și realizări erau desigur benefice, dar poporul continua să o ducă greu și era lipsit de cele mai elementare drepturi. Mortalitatea era destul de ridicată în Turkmenistan, atât din cauza condițiilor de alimentație și igienă, a climei, cât și din pricina sistemului sanitar precar, în primul rând din cauza lipsei personalului calificat. Singura clinică cât de cât de încredere era una privată, turcească, unde eu, personal, apelam doar la un singur medic, un palestinian cu studii de medicină făcute în Turcia, care se dovedea bun la toate, în orice caz mai bun decât așa zișii „medici specialiști” de acolo. Existau centre de diagnostic ultramoderne, dar fără personal corespunzător. Cu excepția Ambasadei României și a unor ambasade mai amărâte, la primele semne de boală, diplomații străini din Așgabat plecau urgent în țările de reședință sau la Istanbul, Abu Dhabi, Dubai, Moscova pentru consultații și tratament. Am avut probleme cu sănătatea, atât eu, cât și soția mea, dar nu am putut merge la consultații și tratament, căci normele noastre nu îngăduiau așa ceva. În iulie 2005, doctorul meu palestinian m-a diagnosticat cu o pleurezie cât se poate de serioasă. Era ca urmare a unui alt neajuns din dotarea ambasadei. Așa-zisa mașină de reprezentare, pe care o moștenisem de la vechiul ambasador, era un Peugeot de producție iraniană și avea probleme la instalația de aer condiționat. Cu câteva zile mai înainte, fusesem invitat la un prânz oferit de ambasadorul Germaniei în onoarea unor reprezentanți ai UE. Erau în jur de 50 gr. C la umbră, mașina nu avea aer condiționat, iar reședința ambasadorului german se afla la marginea orașului. Am ajuns acolo ud leorcă de transpirație. M-am așezat lângă puternicele aparate de aer condiționat așezate pe podea, pentru a mă usca cât mai repede. M-au uscat ele rapid, dar noaptea am avut frisoane puternice și temperatură de aproape 39 gr. C. Am mers rapid la policlinica privată turcească, unde medicul palestinian mi-a spus că ar fi cazul să mă internez de urgență, dar nu-mi recomandă așa ceva în Așgabat, ci la Istanbul sau în România. Dar, eram singur la post, unicul meu colaborator fiind în concediu în țară. Deci, era imposibil să părăsesc postul până la venirea temporară a unui diplomat din țară, ceea ce dura mult... Ne-a ajutat doar bunul Dumnezeu!

Învățământul din Turkmenistan fusese afectat grav de măsuri aberante de reducere a anilor de studii și a programelor de învățământ. Învățământul preuniversitar era de 9 (nouă) ani, iar cel universitar de trei ani, dar numai după efectuarea unei activități practice în branșă de minimum doi ani. În plus, era nevoie de bani mulți pentru a fi admis într-o facultate, deși oficial învățământul de stat, la toate nivelurile, era gratuit. Iar cultura era naționalizată și ideologizată în întregime.

Autoritățile turkmene vorbeau cu mândrie nedisimulată de o „democrație națională” în țara lor, sub dictatura dură a lui Niyazow. De fapt, era vorba de o invenție vicleană a dictatorului, din anul 1995, de a încredința puterea supremă în stat unei instituții uriașe, practic nefuncțională, numită „Halk Maslahaty” (Sfatul/Consiliul Poporului), compusă fix din 2507 membri, proveniți din toate păturile, categoriile și instituțiile Turkmenistanului. Se pare că Niyazow se inspirase din Adunarea Triburilor din Afganistanul vecin. Dar, Saparmyrat Niyazow ura tribalismul, astfel că Halk Maslahaty era alcătuit pe criterii instituționale și profesionale. Parlamentul, Guvernul, Președinția, Consiliul Securității Naționale, militarii, Sfatul Bătrânilor, reprezentanții organelor locale, ai organizațiilor de tineret, profesionale etc. făceau parte din această adunare. Nu lipseau de la sesiuni decât câțiva membri și aceia foarte, foarte bine motivați. Președintele acestei adunări era însuși S. Niyazow. Aici erau aprobate, în câteva minute și în unanimitate, legile cele mai importante, inclusiv modificările la Constituție. Am participat, ca invitat, la aproape toate sesiunile din acea vreme ale acestui mare „Sfat al Poporului”. Am urmărit cu atenție atât desfășurarea adunării, cât și oamenii aflați în sală sau pe coridoare în timpul pauzelor. Oamenii erau mulțumiți că erau băgați în seamă, măcar câteva zile pe an. Când punea o lege sau hotărâre deosebit de importantă la vot deschis, Niyazow, aflat singur la masa prezidiului, nici nu catadicsea să se uite în sală, atunci când se vota, și declara fără nici o ezitare că acel act a fost aprobat în unanimitate. Așa și era, căci mă uitam eu cu atenție în sală; nu am văzut vreodată pe cineva ridicând mâna nici măcar pentru abținere. Era de fapt o formă de garantare „democratică” a puterii dictatorului, deoarece el nu putea fi demis legal decât de această adunare uriașă. Fusese construită și o sală imensă, cu 2800 locuri, destinată special sesiunilor bianuale ale acestui ansamblu zis popular.

Până la moartea sa, în decembrie 2006, Saparmyrat Niyazow a continuat să conducă cu mână de fier, zdrobind în fașă orice încercare de revoltă. Ministerul Securității și Procuratura erau instrumentele, mai bine zis armele, de care se folosea el pentru intimidarea celor din jurul său și pentru înfricoșarea întregului popor. Impertinența dictatorului turkmen a mers până acolo, încât, în iunie 2006, când a început vizita unei importante delegații a Parlamentului European, el a acuzat de spionaj câțiva diplomați și reporteri occidentali, iar o activistă locală pentru drepturile omului și-a găsit sfârșitul în închisoare. S. Niyazow credea că, bazându-se pe bogățiile sale energetice, își poate permite să sfideze UE și întreaga lume democratică. Saparmyrat Niyazow aflate că delegația parlamentară a UE era hotărâtă să-i ceară socoteală pentru încălcarea flagrantă a drepturilor elementare ale omului. Era o metodă kagebistă de a încerca să răspundă dur acuzațiilor îndreptățite formulate de parlamentarii europeni, cu care am avut prilejul să fiu împreună mai multă vreme în timpul vizitei lor în Turkmenistan.

Este necesar însă de știut și faptul că poporul turkmen are mentalitate tribală nomadă, fiind de fapt împărțit în cinci triburi mari și circa 45 de triburi subordonate. Unele dintre marile triburi se aflau în dușmăniile istorice, care răbufneau uneori în mod violent, inclusiv în rândurile militarilor, care recurgeau nu de puține ori la arme pentru a soluționa jigniri sau insulte de natură tribală. Tribalismul era vehement combătut de către Saparmyrat Niyazow, care stipulase pedepse grele în Codul Penal pentru o asemenea infracțiune. Președintele Parlamentului, Owezgeldi Atayew, a fost destituit și condamnat la închisoare, fiind acuzat de tribalism, pentru că nu ar fi permis fiicei sale vitrege să se căsătorească cu iubitul ei, invocând faptul că acesta făcea parte dintr-un trib pe care tatăl adoptiv al fetei nu îl agrea. De fapt, acest caz a fost în mod evident unul politic, cu scopul de a-l lipsi pe președintele Parlamentului de dreptul său constituțional de a prelua funcția de președinte interimar, la moartea lui Saparmyrat Niyazow (21 decembrie 2006). Cercetarea penală împotriva lui Atayew a început imediat după decesul lui Niyazow, prin hotărâri ale Procuraturii Generale și ale Consiliului Securității Naționale.

„Sfânta” Ruhnama

Trebuie să mă refer aici și la o carte sacralizată în Turkmenistan. Era numită „Ruhnama” (Cartea sufletului/spiritului), în două volume, pe care am menționat-o deja. Această carte este atribuită lui Niyazow, dar eu cred că ea a fost scrisă la comanda și sub controlul lui, nu știu însă de către cine; probabil de câțiva învățați, posibil și străini. Data de 12 septembrie 2001, când *Ruhnama* a fost acceptată oficial, este socotită zi de sărbătoare. Unii mergeau până acolo încât afirmau că atunci ar fi fost „coborâtă” Ruhnama, precum Coranul „pogorât din cer”. Este vorba de istoria glorificată, tradițiile îmbogățite și înfrumusețate ale turkmenilor, biografia și cugetările lui Saparmyrat Niyazow, prezentate sub forma unui amestec de Coran, Hadith (pildele Profetului), Biblie, marxism-leninism, misticism și naționalism turkmen. Această carte era menită a fi baza ideologică a națiunii turkmene, pe care – spre lauda lui – Niyazow dorea să o formeze. Gândind pozitiv, cred că el urmărea să scoată poporul turkmen din starea de nomadism sau seminomadism tribal, oferindu-i mândria unei istorii glorificate și demnitatea unui popor cu realizări mărețe pe plan economic și edilitar. De aici, marile construcții megalomane, inclusiv stadioane imense, bazine de înot și patinoare olimpice, care practic sunt inutile acolo. Blocurile noi de locuințe, construite de firme străine, în primul rând franțuzești și turcești, dar și de ARCOM-ul nostru, erau moderne și deosebit de confortabile, largi, luminoase, dar și extrem de ieftine. Un apartament nou de circa 200 mp, care ar valora oriunde cel puțin 150-200 mii de euro, era vândut acolo, de către stat, la prețul de 10-15 mii USD, plătit în rate lunare timp de... 30 de ani.

Ruhnama era/este studiată în fiecare școală, facultate și loc de muncă, așa cum pe vremuri era studiată la noi opera „Marelui conducător” Nicolae Ceaușescu. Existau (există?) catedre de Ruhnama în universități și camere sau măcar colțuri pentru Ruhnama în instituții și întreprinderi de stat. Ruhnama era (este) predată și însoțită în cadrul lecțiilor de tipul învățământului politic din vremea comunismului. Teatrele, aflate în clădiri noi, splendide, nu făceau nimic altceva decât să pună în scenă mici piese inspirate din „Ruhnama”; la fel tv., radio și presa scrisă. Îmi aduc aminte de un „academician” turkmen în vârstă, profesionist al propagandei și linguşelii, care avea permanent la el un exemplar din Ruhnama, și când ajungea la

tribună să vorbească, indiferent de subiect, săruta mai întâi Ruhnama de trei ori, așa cum musulmanii evlavioși fac când iau în mână Coranul. Ruhnama era numită oficial *Mukaddes Ruhnama* (Sfânta Ruhnama).

Când eram în Turkmenistan începuse construirea unei noi universități consacrată în principal studierii și răspândirii ideilor din Ruhnama. Nu știu ce s-a întâmplat apoi și cu acest proiect absurd.

La 22 octombrie 2004, a avut loc inaugurarea noii moschei de la Kîpceak, satul natal al lui Saparmyrat Niyazow, aflat la o distanță de 11 km de Așgabat. Era și, mi se pare, a rămas cea mai mare moschee din Asia Centrală. Această moschee a fost construită de firma franceză a fraților Bouygues, care avea atunci în Turkmenistan o cifră de afaceri de peste un miliard de USD pe an. Se spunea că această moschee ar fi costat peste 100 milioane de USD, fiind construită cu materiale de cea mai bună calitate și aur. În interiorul ei pot fi adăpostiți, în același timp, zece mii de credincioși, numai că nu prea am văzut credincioși pe acolo, fiind mai mult goală, decât plină, inclusiv de sărbători religioase. În schimb, alte moschei, de asemenea noi, dar construite după modelul clasic turco-otoman, erau arhipline, îndeosebi cu tineri, cel puțin la cele două sărbători religioase, numite Bayram, la care am participat personal într-un an. Moscheea mare de la Kîpceak era menită să eternizeze numele „Marelui Conducător”, numit și *Türkmenbaşy* (Căpetenia turkmenilor), supranume inspirat desigur după cel al lui Atatürk, ca și titlul postmortem al lui Heydar Aliyev de „Lider Național”. Această moschee se numește chiar *Türkmenbaşynyn Ruhý Metjidi* (Moscheea Spiritul lui Türkmenbaşy), inscripție cu litere de aur aflată chiar deasupra porții principale a moscheei.

Am participat, împreună cu întregul CD, la ceremonia de inaugurare a acestei mari construcții. Așteptându-l destul de mult pe Niyazow în fața porții principale a moscheei, am avut timp suficient să observ unele detalii. Pe aceeași poartă mai erau încă două inscripții, care mi s-au părut stranii pentru o moschee. Una scrisă chiar sub numele moscheei, dar cu litere mai mici: *Allanyň öýy her bir Türkmen bendesýne açyktyr* (Casa lui Allah este deschisă fiecăruia rob turkmen). Era pentru prima oară când vedeam că o moschee este declarată „Casa Domnului”, deoarece în Islam nu există un anume loc al lui Allah, deoarece El este omniprezent. Moscheea, altfel spus geamia (*djami'*) este de fapt un loc de adunare și nicidecum „Casa lui Allah”, căci El nu are nevoie de așa ceva. În Coran apare termenul *masjid*, care înseamnă loc de închinare, rugăciune. În Islam, moscheea nu este un loc

sacru, cum este biserica creștină. Expresia *bayt'ullah* (Casa lui Allah) era valabilă inițial doar pentru Ka'aba. În dogma musulmană originară, Allah (Dumnezeu) nu sălășluiește mai mult într-o moschee decât într-un alt loc. Nici personalul unei moschei, inclusiv imamul, nu are nimic sfânt, cum sunt cei care slujesc într-o biserică creștină. Imamul nu este un intermediar între credincios și Dumnezeu. Preotul musulman este un slujbaş ca oricare altul; el este plătit de o fundație sau de către credincioșii unei comunități. Cred că formula „Casa lui Allah/Casa Domnului”, pusă deasupra intrării principale a moscheii lui Niyazow, a fost preluată, voit sau nu, din creștinism. Mai mult, acea moschee este declarată ca fiind a turkmenilor, ceea ce este iarăși contrară religiei islamice, în care toți credincioșii sunt liberi și egali. Altfel spus, moscheea fusese naționalizată de Niyazow. Dar, inscripția următoare, pusă și ea cu litere de aur pe arcada porții de intrare, întrece toate așteptările: *Ruhnama Mukaddes Kitapdyr – Qurhan Allany Kitabydyr* (Ruhnama este carte sfântă – Coranul este cartea lui Allah). Așadar, Ruhnama este pusă la egalitate, ba chiar înaintea Coranului. Așteptând momentul începerii ceremoniei de inaugurare a moscheii, stăteam alături de dna. Tracey Ann Jacobson, ambasadorul SUA, care îmi vorbea despre situația din Turkmenistan, ea fiind de vreo doi ani acolo. Într-un târziu, a venit președintele Niyazow, la volanul unui imens Mercedes blindat, pe care l-a adus până la intrarea în moschee, foarte aproape de noi. Tracey m-a tras brusc de braț într-o parte, șoptindu-mi că Niyazow este beat. Până în acel moment, împărtășisem ambasadorului american considerațiunile mele legate de inscripțiile de pe poarta principală a moscheii. Doamna ambasador a fost pur și simplu uluită. Ea și toți ceilalți ambasadori nu înțelegeau ce era scris acolo și nu acordaseră nici o însemnătate acestor inscripții. Uimirea a fost și mai mare când am intrat în interiorul moscheii, care era ca o catedrală imensă, dar nu sub formă de navă, ci pătrată, aproape treflată, cu o cupolă care atingea 56 m înălțime. Minaretele erau înalte de 91 m (Turkmenistanul și-a proclamat independența în 1991). În moscheele clasice, de o parte și de alta a altarului (*Mihrab*), sunt inscripționate numele lui Allah și al Profetului Muhammad. Apoi, la sunniți, sunt puse, tot sus (din respect), numele celor patru califi *Rașiduddin* (Bine călăuziți): Abubakr, Omar, Osman și Ali, câte doi pe o latură. În moscheea lui Niyazow, deasupra altarului era pus un citat din Ruhnama și numele lui *Saparmyrat Türkmenbaşy*, chiar de două ori, iar sub această inscripție se afla numele lui *Allah cel Măreț*. Numele Profetului Muhammad era evocat doar

în formula crezului islamic, pusă pe bolta altarului în limba arabă: *În afara lui Allah nu există idoli, iar Muhammad este Profetul Său!* Numele celor patru califi nu erau inscripționate. În schimb, cupola și pereții moscheii erau pline cu citate din Ruhnama. I-am împărtășit lui Tracey și aceste observații. Ea a găsit de cuviință să-l cheme și pe ambasadorul german, Hans Mondorf, aflat în preajmă. Acesta fiind creștin catolic practicant, când a auzit observațiile mele, nu s-a putut abține și a exclamat destul de tare: „Este o blasfemie!”. În afară de mine nu observase nimeni aceste neconcordanțe, ca să nu zic altfel, nici măcar ambasadorii musulmani. I-am atras atenția și ambasadorului turc, de atunci, care a făcut pe naivul și mi-a răspuns că nu îl interesează chestiunile religioase, iar ambasadorii arabi au evitat să facă vreun comentariu. De fapt, nimeni din CD nu înțelegea ce era scris acolo, în limba turkmenă. Ambasadorul afgan era vorbitor de turkmenă, dar din motive lesne de înțeles se purta extrem de prudent. Am exprimat atunci și părerea mea că, prin *Ruhnama*, Niyazow ar urmări naționalizarea credinței islamice, adică reformarea ei în funcție de viziunea și interesele sale. De altminteri, în unele adunări și ziare apăreau și sintagme de genul „Părintele Nostru Spiritual” (*Ruhatamyz*), „Profetul Nostru Național” (*Milli Peygamberimiz*) referitoare la Saparmyrat Niyazow. Iar un „academician”, probabil de doctrină bolșevică, Onjuk Musayew, prim-secretarul unicului Partid Democrat din Turkmenistan, a afirmat la Sesiunea a XV-a a Sfatului Poporului (*Halk Maslahaty*), din 23-25 octombrie 2004, că „*Turkmenbaşy a fost trimis de Allah pe pământ*” și „*Ruhnama a pogrât din cer precum Coranul*”. Ziarele turkmene publicau frecvent cu litere mari formule (noi de crez) de tipul: „*Cu credința fermă din inima mea, recunosc un singur Dumnezeu (Alla), o singură Patrie (Watan), un singur Conducător (Serdar)*”.

Ca un punct de vedere strict personal, îmi mențin părerea că această mare construcție de la Kîpceak nu este o moschee, ci mai degrabă un templu al unei noi credințe, bazată pe Coran și Ruhnama, și având ca profeți pe Muhammad și Turkmenbaşy. Nu știu care este situația acum, după aproape 20 de ani. În orice caz, cred că Nicolae Ceaușescu ar fi avut multe de învățat de la Saparmyrat Niyazow!

Îmi place să cred că, prin aceste observații deosebit de importante, pe care le-am împărtășit ambasadorilor, am câștigat prestigiu în CD, de bună seamă și cu susținerea lui Tracey și Hans. Venisem abia de cinci săptămâni la post. Ideea mea privind proiectul lui Saparmyrat Niyazow de a reforma

religia islamică din țara sa, în conformitate cu tradiția și, îndeosebi, interesele „Marelui său conducător”, am auzit-o după vreo doi ani, exprimată mai elaborat de un asistent al asistentului Secretarului de Stat, în cadrul unui dîneu restrîns de la reședința ambasadorului SUA din Așgabat. Moartea subită a lui Niyazow, în decembrie 2006, cred că a blocat acest proiect de reformă religioasă, chiar dacă urmașii săi nu au abandonat încă *Ruhnama*.

Capitala Așgabat era (este?) un oraș atipic. O doamnă, europarlamentar francez, care a făcut parte din delegația UE care a vizitat Turkmenistanul, între 19 și 23 iunie 2006, la briefingul vizitei a spus că Așgabat i s-a părut a fi un soi de *Disneyland pustiu*. Am fost înclinat să-i dau dreptate. Așgabat are, într-adevăr, clădiri monumentale și blocuri de locuințe moderne, bulevarde largi și curate, grădini și parcuri întinse, dar nu are centre și străzi comerciale, cu magazine și vitrine luminoase, așa cum sunt în toate orașele moderne din lumea actuală. Așgabat pare un oraș dezolant, nelocuit. Centrul comercial cel mai frecventat era o piața de legume și fructe, de tipul Halei Obor din București, numit „Ruskij Bazar”. Mai exista și un supermarket turcesc de tip mall, numit „Yimpaș”. Nu știu dacă s-au mai făcut și alte magazine, căci nu am mai vizitat Turkmenistanul de peste 16 ani, adică din septembrie 2007, când mi-am încheiat misiunea de ambasador acolo. Au fost construite cu denumire de teatru câteva clădiri frumoase și încăpătoare, dar acolo nu exista stagiune teatrală, nici de operă, balet și operetă, nici de concerte simfonice sau de muzică ușoară și nici măcar circ. Câteva ambasade, între care și cea a României, au organizat, după multe insistențe la autorități pentru aprobări, concerte de muzică cultă. Întreaga activitate cultural-artistică turkmenă era redusă la scenete inspirate din *Ruhnama* și la spectacolele ansamblurilor de cântece și dansuri populare turkmene. Fiecare minister și întreprindere mare de stat avea un asemenea ansamblu. Era o campanie deliberată de spălare a creierelor și de izolare națională, care avea ca scop – bănuiesc – formarea unui nou popor turkmen, cu ideologie naționalistă bazată pe *Ruhnama* și cu o religie islamică reformată, potrivit învățăturii din *Ruhnama*. După părerea mea, era o utopie, ca să nu zic aberație, a „marelui conducător”.

În Turkmenistan nu exista opoziție politică și nici presă independentă. Toată opoziția politică și întreaga elită profesională a Turkmenistanului se afla în închisoare și în străinătate. Era tolerată doar apariția zilnică a unui buletin electronic de informații, în limba engleză, al cărui autor și patron era

un pakistanez, căsătorit cu o tătăroaică. Deși lucra singur (ajutat doar de fiica soției sale), ziaristul era destul de bine informat (poate, chiar de către autorități?), dar nu își permitea câtuși de puțin să critice regimul din Turkmenistan. Deci, sursele de informare pentru noi erau drastic limitate, astfel că și cooperarea pe acest plan dintre ambasade era mai strânsă, decât la Baku, de pildă.

Corpul Diplomatic

Intregul Corp Diplomatic din Turkmenistan, numărând atunci 29 de ambasade și reprezentanțe străine, era practic izolat. Legătura fiecărei agenții diplomatice străine cu instituțiile de stat se făcea exclusiv prin MAE local. Acesta pretindea Notă Verbală pentru orice solicitare a unei Ambasade. Dar, răspunsurile se lăsau așteptate multă vreme și, nu de puține ori, nici nu se dădeau răspunsuri, în ciuda reînnoirii notelor verbale și a insistențelor telefonice. Pentru a răspunde cererii unei Ambasade, MAE trebuia să obțină aprobarea șefului „Divanului Președintelui Turkmenistanului”, care adeseori însemna avizul personal al lui Saparmyrat Niyazow. Îmi aduc aminte cât de uimit am fost, la puțină vreme după preluarea postului, când la Biblioteca Academiei de Științe a Turkmenistanului mi s-a spus că pot să consult o carte de acolo numai cu aprobarea MAE. Eram invitat la o conferință științifică internațională, care urma să aibă loc la Așgabat, și la care mă înscrisesem cu o comunicare despre raporturile dintre Cruciați și Imperiul Selciukid. Aprobarea MAE pentru a intra în Biblioteca Academiei am primit-o abia după o lună de zile, după ce conferința avusese loc. Noroc că directorul Bibliotecii Academiei m-a avertizat asupra acestei întârzieri, astfel că prieteni și colegi din țară mi-au trimis la vreme, prin scanare, lucrările de care aveam nevoie.

Izolarea a dus la strângerea legăturilor din cadrul CD. Într-adevăr, la Așgabat exista o mai mare cooperare și chiar solidaritate între diplomații străini, decât era la Baku. Un exemplu: cred că era în vara anului 2005, unul dintre ambasadorii străini de la Așgabat a fost expulzat de către Saparmyrat Niyazov, care fusese nemulțumit de activitatea acestuia în susținerea intereselor diasporei țării sale din Turkmenistan. La recepția de adio oferită de către acest ambasador au participat șefii tuturor misiunilor diplomatice

acreditate la Așgabat, inclusiv cei ai țărilor care nu aveau relații foarte strânse cu acea țară. De asemenea, la dineul de despărțire pe care l-am oferit eu în onoarea aceluiași ambasador, cu care avusesem relații prietenești, au participat toți ambasadorii pe care îi invitasem, inclusiv și îndeosebi cei din țările NATO.

Ca și în alte părți, și în Așgabat erau grupuri constituite pe afinități politice și culturale. Grupul NATO (șase, apoi șapte ambasadori) și grupul UE (patru cu România, apoi cinci, cu Polonia) erau socotite împreună, deși grupul UE avea întruniri săptămânale separate, iar cel al NATO era convocat lunar și, desigur, de câte ori era nevoie. De fapt, numai SUA și Turcia nu făceau parte din UE. Fostele republici sovietice, împreună cu Rusia reprezentau grupul cel mai numeros, pe când ambasadele arabe aveau cooperare particulară între ele. Mai izolate erau, cred, ambasadele Iranului, Chinei, Japoniei, Indiei, Pakistanului și Coreei de Sud, care din motive evidente nu puteau să constituie un grup de conlucrare și nici să adere individual la vreunul din grupurile existente. Reprezentanții diplomatici ai Japoniei și Coreei de Sud erau desigur priviți cu multă simpatie de grupurile UE și NATO, iar ambasadorii Indiei și Pakistanului se numărau, ca persoane, printre apropiații mei, ca și ai altor ambasadori occidentali. Ambasadorul chinez organiza multe acțiuni, la care erau invitați toți ambasadorii, desigur, împreună cu soțiile. Erau și reprezentanțele organizațiilor internaționale, ca ONU și OSCE, precum și ale unor mari bănci internaționale, care colaborau foarte strâns cu noi, adică cu grupurile NATO și UE. Ca un fapt divers interesant, ambasadorul ONU la Așgabat era Khaled Philby, nepotul celebrului spion sovietic din Marea Britanie – Harold Philby „Kim”, care a constituit subiect de romane și filme. Ambasadorul Khaled Philby nu făcea un secret din asta. Uneori, îmi asumam rolul de translator din turkmenă și chiar din rusă pentru unii colegi, inclusiv pentru Harold. Apoi, de la Așgabat el a fost transferat, pe același post, la Tașkent. Erau multe acțiuni protocolare, care, de cele mai multe ori, erau obositoare și stresante, fiind de fapt continuarea activității oficiale. Îmi aduc aminte că la o asemenea recepție am anunțat, într-un grup de diplomați mai apropiați, că a doua zi voi pleca în concediul meu legal de o lună. Atunci, dna. Anika Linden (suedeză), reprezentanta ONU pentru refugiați, mi-a spus textual: *Te invidiez, Tasin, vei scăpa de 4 recepții și nu știu câte (nu am reținut cifrele, deși Anika le-a spus cu precizie) cocktailuri, breakfasturi de lucru, mese rotunde etc.* Anika nu știa însă că

eram invitat deja și la câteva dejunuri și dineuri cu caracter restrâns. Dar, în cadrul acestor întruniri se făceau schimburi utile de informații și puteau fi abordați ușor înalții demnitari locali, inclusiv președintele (în cazul Azerbaidjanului). De bună seamă, onorarea invitațiilor era o obligație protocolară elementară.

Nefiind diplomat de cariere, am avut și unele avantaje, pe lângă multe dezavantaje. Nu țineam așa de mult la rang. De altminteri, fusesem format în mediul academic, în care relațiile sunt pe orizontală, nu pe verticală, cum sunt în diplomație, ca și în armată. Așadar, la fel ca în Baku, și în Așgabat am făcut vizite de curtoazie nu numai celor cu titlul de ambasador extraordinar și plenipotențiar, ci și însărcinaților cu afaceri, ca și reprezentanților diplomați ai unor organizații și bănci internaționale, ceea ce a fost foarte bine apreciat și mi-a extins aria simpatiiilor personale. Așa, de pildă, Rusia nu avea atunci ambasador în Turkmenistan, căci cel vechi plecase, iar cel nou nu venise încă. Chargé d'affairs era dl. Andrei A. Krutko, care mi-a făcut impresia, apoi convingerea unui om cultivat. După mărturisirea sa, rădăcinile lui erau un amestec interetnic, în principal de rus și evreu, iar soția lui, tătăroaică creștină, era profesor la faimosul Institut de Relații Internaționale din Moscova. Îmi aduc aminte, că nu după multă vreme de la sosirea mea în Așgabat, în cadrul unei reuniuni private a unor membri ai CD, în care am purtat o lungă conversație cu Andrei pe chestiuni istorico-culturale eurasiatice, acesta a ținut să-mi atragă atenția, ca o concluzie – în glumă, desigur – în stil kaghebigist: „*Tasin Bey, știi prea multe, deci, ești un om periculos!*”. Am mai reținut răspunsul sec al lui Andrei Krutko la întrebarea mea despre prioritățile politicii ruse în Asia Centrală, îndeosebi în Turkmenistan. *Atâta vreme cât este Gazprom, noi nu avem nevoie de politică externă aici*, mi-a spus diplomatul rus. Am păstrat, până la sfârșitul misiunii mele, cele mai bune relații personale cu Andrei, deși uneori apăreau tensiuni în planul îndeplinirii sarcinilor noastre oficiale. De exemplu, am reacționat imediat și ferm în cazul unui tratament nedrept – am considerat eu – făcut României la o masă festivă consacrată aniversării a 60 de ani de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Ambasada Rusiei era principala organizatoare. Când am ajuns în salonul unde avea loc dejunul festiv, am văzut că ambasadorii aliați se aflau la o masă lungă, avându-l la centru pe Andrei Krutko, iar de o parte și de alta ședeau ambasadorii SUA, Angliei, Franței și ai republicilor foste sovietice. Locul meu se afla la o masă lăturalnică,

împreună cu ambasadori ai țărilor neparticipante la cel de-al Doilea Război Mondial. Ajungând la acea masă, am ridicat cartonul cu numele meu, l-am fluturat să vadă gestul cei de la masa principală, apoi l-am trântit cu zgomot pe masă și, fără să mă așez câtuși de puțin, am pornit agale către masa principală, unde toți se uitau la mine cu nedumerire. Am mers cu pași măsurăți prin fața tuturor, ca și cum îi treceam în revistă, salutându-i ușor cu mâna la nivelul soldului și cu un zâmbet controlat am părăsit salonul cu capul sus. Nu am mai participat personal la mesele festive de 9 mai. În 2006 l-am trimis pe dl. Silviu Damian, secretar II, care mi-a spus că fusese așezat la aceeași masă separată. Astfel că, în 2007 l-am trimis în locul meu chiar pe administratorul ambasadei, dl. V. Dafinescu, care venise de curând la post. Acesta s-a simțit doșbit de onorat că a stat la masă cu ambasadori, inclusiv cu cel al Germaniei. Era aceeași masă lăturalnică, la care fusese rezervat locul meu și mai înainte. Dar, ambasadorul german Hans Mondorf a stat până la capăt, suportând umilința învinsului. Era pentru prima oară când participa la această aniversare, având buna intenție a reconcilierii. Abia după aceea a trimis o scrisoare de protest, dar era deja prea târziu. Trebuia să plece imediat și în mod ostentativ, așa cum am făcut eu în 2005. Asemenea atitudini sunt uzitate în CD, dincolo de relațiile personale, care pot să rămână chiar foarte bune, așa cum au fost raporturile mele cu Andrei Krutko și ambasadorul Igor Blatov, care a venit ceva mai târziu la post, în 2006. Întâmplarea a făcut ca Igor să-mi fie o cunoștință mai veche, de la Adunarea Parlamentară a Organizației pentru Cooperare la Marea Neagră, ceea ce a fost relevat chiar de către el, cu prilejul vizitei protocolare de prezentare pe care mi-o făcuse. Revenind la Andrei Krutko, trebuie să recunosc că acesta mi-a prezentat, de la început, una dintre cele mai realiste analize a situației interne din Turkmenistan, ceea ce m-a ajutat mult să înțeleg această țară stranie. O altă întrevedere interesantă și foarte folositoare pentru mine a fost cea cu ambasadorul Kazahstanului, dl. Viaceslav Ghizatov, care – potrivit însemnărilor mele – a fost în ziua de 21 octombrie 2004. În timpul conversației amiabile, am vorbit și despre cele două vizite pe care le făcusem până atunci în Kazahstan, în 1992 și 1994. Menționând faptul că, în cursul vizitei din 1994 avusesem o întâlnire și cu adjunctul ministrului de externe kazah, ambasadorul m-a întrebat dacă am reținut numele aceluia adjunct de ministru. La răspunsul meu negativ, m-a întrebat luna în care am fost în Almaty. Era martie 1994, în timpul alegerilor parlamentare. Atunci, ambasadorul s-a

ridicat în picioare și s-a prezentat: *eu eram acel ministru-adjunct; mi-am adus aminte acum că ați venit cu ambasadorul României și mi-ați spus că sunteți deputat din partea tătarilor, iar eu v-am spus că și eu sunt tătar, după mama mea, care m-a crescut singură, deoarece tatăl meu kazah a murit pe front*. Trecuseră zece ani de atunci. Ne-am îmbrățișat și am rămas în foarte bune relații. În timpul misiunii mele diplomatice, când aveam nevoie de unele informații, apelam și la Viaceslav, iar el îmi oferea cu dărnicie multe informații utile, confidențiale, pe care nu știu cum le procura; el era de fapt un profesionist, așa cum a și recunoscut. De ziua națională a Turkmenistanului, de la 27 octombrie 2004, când a avut loc și o paradă militară, fuseseră invitați, ca de obicei, la tribuna oficială, și ambasadorii străini. Viaceslav Ghizzatov îmi reținuse un loc lângă el. Au început să treacă avioane și elicoptere. De fiecare dată, Viaceslav îmi spunea caracteristicile tehnice ale fiecărui tip de aparat. Mirat, l-am întrebat dacă a fost militar. *Da – îmi spune el – polkovnik (colonel). Leotchik? (Pilot) îl întreb eu. Niet! (Nu), Căgăbă (KGB)!* îmi răspunde el, fără să-și ascundă mândria. Soția lui Viaceslav, pe care am cunoscut-o, fusese solista operei din Almaty; în casa lor muzica bună era mereu prezentă. Dar, el rămăsese un admirator întârziat al lui Stalin. În mai 2005, în cadrul acțiunilor legate de aniversarea a 60 de ani a Victoriei din al Doilea Război Mondial, Viaceslav a invitat la reședința sa pe unii ambasadori apropiați lui, între care și pe mine, inclusiv dintre foștii aliați din război. S-a băut destul de mult. Potrivit obiceiului rusesc, preluat și în fostele colonii rusești, la fiecare pahar se făcea un toast. Toată lumea se ridica în picioare și bea paharul până la fund. La un moment dat, Viaceslav a evocat rolul lui Stalin în război și a toastat pentru el; toți cei prezenți, inclusiv cei din țări foste aliante, s-au ridicat în picioare cu paharele în mână. Eu am fost singurul care am rămas pe scaun și nu am pus mâna pe pahar. La întrebarea lui Viaceslav, am răspuns că nu închin paharul în memoria unui criminal sângeros al istoriei universale. Atunci, rușinați, s-au așezat pe scaune și ambasadorii din afara spațiului ex-sovietic prezenți acolo, iar ceilalți au renunțat să mai bea paharul, cu excepția lui Viaceslav.

Vreau să mai relatez un alt episod interesant și folositor mie, în care s-a implicat Viaceslav Ghizzatov. El își încheiase misiunea diplomatică la Așgabat, dar fusese numit, pare-mi-se, șeful comisiei de delimitare a graniței dintre Kazahstan și Turkmenistan. În această calitate revenise la Așgabat, în luna iunie a anului 2007, iar decanul CD, ambasadorul Armeniei, Aram

Grigorian, a oferit un dejun restrâns în onoarea lui, la care m-a invitat și pe mine. Cu câteva seri înainte, la un dineu organizat de ambasadorul Indiei, dna. Jennifer Brush, chargé d'affaires al SUA, apelase la ajutorul meu în încercarea ei de a-l convinge pe ambasadorul chinez, Lu Guicheng, să-i spună dacă noul președinte al Turkmenistanului avea să facă vizita în China în acel an și dacă răspunsul este da, când? Am primit ordin de la Departamentul de Stat să aflu răspunsul la această întrebare, mi s-a destăinuit ea. Cu rusa pe care o știam, am căutat să-i explic lui Lu că ar trebui să dea dovadă de colegialitate și să-i dea lui Jennifer informația de care are nevoie. Lu îmi spune atunci râzând că vizita președintelui turkmen în China va avea loc după vizitele sale în SUA și România. Era clar că nu dorea să dea informația. La dejunul prietenesc organizat în onoarea lui Viaceslav Ghizzatov, menționat mai sus, era invitat și ambasadorul chinez, pentru că Viaceslav simpatiza China, unde lucrase o vreme ca diplomat la ambasada sovietică de la Beijing. În timpul discuțiilor, l-am rugat discret, în limba tătară, pe Viaceslav, să-l întrebe pe Lu despre vizita președintelui turkmen în China; „*mă întreabă ai mei*”, am motivat eu. La momentul potrivit, Viaceslav a pus diplomatic problema vizitei președintelui turkmen în China. Fără nici o rețineră, Lu Guicheng a spus că vizita în China a noului președinte turkmen urma să aibă loc în 17-18 iulie 2007. Viaceslav a plusat cu întrebarea privind agenda discuțiilor. *Se speră soluționarea divergențelor dintre cele două părți, îndeosebi legate de prețul gazelor care vor fi livrate (30-50 mld. m.c. pe an) prin conducta care va fi construită în următorii doi ani (7000 Km), având în vedere și descoperirea recentă în China a unui zăcământ de gaze naturale de cca. șase trilioane m.c.*, a răspuns ambasadorul chinez. Nu după mult timp, am recurs la jocul cu telefonul (simulare de apel) și m-am scuzat că trebuie să plec. Imediat, i-am transmis telefonic lui Jennifer informația obținută. A fost încântată și mi-a mulțumit din toată inima. Într-adevăr, noul președinte al Turkmenistanului Gurbanguly Berdimuhammedow a fost în China în zilele de 17 și 18 iulie 2007, când s-a convenit și prețul de vânzare al gazului turkmen (100USD/1000m.c.). Aceasta a fost, din păcate, ultima mea întâlnire cu Viaceslav Ghizzatov, căruia îi păstrez o amintire frumoasă.

Ambasadorii Franței, Angliei, Germaniei, Turciei, Indiei, Azerbaidjanului, Kazahstanului, OSCE au oferit dejunuri sau dineuri de bun venit în onoarea mea și a soției mele. Conform notelor mele, ambasadorii pe care i-am vizitat, în cursul lunilor octombrie și noiembrie 2004, mi-au împărtășit cu sinceritate sau cu rețineră (mai ales arabii!) punctele lor de vedere referitoare la situația țării de reședință. Nu puțini mi-au spus că au fost

surprinși de faptul că nu am prezentat scrisorile mele de acreditare lui Saparmurat Niyazov, iar aproape toți mi-au atras atenția că la Așgabat este o misiune dintre cele mai grele, în principal din cauza nefuncționării normale a aparatului de stat local.

Venisem acolo ferm convins că mă voi ocupa aproape exclusiv de latura economică a relațiilor româno-turkmene, mai precis de dezvoltarea cooperării bilaterale în domeniul energetic, Turkmenistanul având bogate resurse naturale de gaze și petrol, iar România fiind cotate încă între statele cu industrie performantă în domeniul exploatarea resurselor energetice primare. Din păcate, socotelile de acasă nu s-au potrivit cu cele de la fața locului. Deși Ambasada României funcționa acolo de peste zece ani, imaginea României nu era una pe măsura ei. Dimpotrivă, se cultivase aici, în mod inconștient și iresponsabil, o imagine deformată de țară săracă... Sediul ambasadei se afla într-o clădire urâtă și nefuncțională, cu mobilier vechi și ieftin. În aceeași clădire era și reședința ambasadorului, ca și locuința consilierului economic. Biroul ambasadorului era într-o cămăruță cu mobilier sărăcăcios, iar așa-zisul salon al ambasadei era o cameră ceva mai mare, întunecată și aflată într-un fel de demisol. Trecând peste regulile protocolului, unii ambasadori străini și-au permis chiar să-mi atragă atenția că trebuie să schimb neaparat sediul ambasadei, care nu ar corespunde prestigiului României. Vechiul ambasador se complăcuse în asemenea situații din dorința de a plăti o chirie cât mai scăzută, pentru a fi apreciat de Centrală că se descurcă cu un buget cât mai mic și astfel să fie lăsat acolo cât mai mult timp, fără a face însă mare lucru. Meschinăria acestui om ajunsese până acolo, încât – potrivit spuselor șoferului ambasadei – acesta obișnuia să se tundă în frizeria unui ... spital din apropiere, numai să nu plătească mult. Eu fiind fiu de frizer, obișnuiesc să aleg un frizer cât mai bun și devin clientul acestuia. Așa am făcut încă din perioada studenției. Așa am făcut și în ultimii 15 ani, când m-am tuns numai la frizerul meu din Cluj, dl. Liviu, iar de curând, de când nu mai merg la Cluj, am o frizeriță, dna. Aura, pe Moșilor. În Baku aveam un frizer care folosea seturi de scule dezinfectate, ca la stomatologie. Pentru așa ceva îl întrebam pe Bayram, șoferul localnic al Ambasadei, crezând că pot prelua eventual frizerul fostului ambasador. Răspunsul lui m-a uluit și m-a revoltat. Până acolo să ajungă micimea unui om?! Incredibil, dar adevărat! Pentru a repara această imagine urâtă a ambasadorului României, i-am cerut lui Bayram să mă programeze la cel mai luxos salon de cosmetică din Așgabat, motivând că mi s-a uscat tenul în aerul saharian al Capitalei turkmene. În realitate, era pentru prima oară în viața

mea când apelam la serviciile unei cosmeticiene/unui cosmetician. După câteva zile, Bayram m-a condus la un salon, unde m-au luat în primire două rusoaice tinere și m-au schingiuit timp de aproape două ore, cu tot felul de creme, masaje, ciupeli cu pensete, aburiri și spălări de mi-au ieșit ochii din cap. Țin minte că tratamentul m-a costat exact 340 de manați, dar am lăsat 500 de manați (100 USD, la cursul oficial), desigur, din banii mei. Vechiul ambasador plătea 5 (cinci) manați la frizeria de spital. Salonul de cosmetică avea și o frizerie, unde am ales un tânăr frizer turkmen, respectuos și bun meseriaș, pe care l-am păstrat până la sfârșitul misiunii mele în Turkmenistan. De fiecare dată îi lăsam 200 de manați, inclusiv bacșișul, care era aproape jumătate din sumă. Un kilogram de carne de vită costa cam 50-60 de manați. Am mai mers la salonul de cosmetică de câteva ori, după care am declarat că tenul meu s-a obișnuit cu aerul din Așgabat. Sper că am dres cât de cât imaginea ambasadorului român. Cei mai mulți șoferi de ambasadori erau localnici, astfel că, în scurtă vreme, „micile” secrete ale ambasadorilor străini ajungeau la cunoștința multor curioși. Promovarea imaginii unei Româнии democratice, prospere și demne s-a impus și aici, de la începutul misiunii mele. Am schimbat sediul Ambasadei și reședința ambasadorului.

În ziua de 19 ianuarie 2007, a fost inaugurat noul sediu al Ambasadei României la Așgabat, într-o clădire relativ nouă, luminoasă și spațioasă, unde cred că funcționează și acum. Am aplicat și aici procedura pe care am folosit-o în Azerbaidjan, ca dotarea cu mobilier, întreținerea (inclusiv reparațiile), impozitele să fie în sarcina proprietarului, ceea ce ne scutea de griji suplimentare.

Inaugurarea noului sediu al Ambasadei am vrut să fie și un moment de marcă fastuoasă a intrării noastre în UE. Voi vorbi la locul potrivit despre această manifestare.

Români din Turkmenistan

În Turkmenistan problema imaginii a fost mai grea, căci aici se impunea refacerea imaginii României, ceea ce este mai greu decât formarea de la zero, cum a fost cazul în Azerbaidjan. Mai mult, condițiile politice și culturale erau nefavorabile, comparativ cu misiunea mea precedentă. Cu toate acestea, cred că am reușit și aici să (re)creez imaginea pozitivă a României, atât cât era posibil în condițiile concrete de acolo.

Spre deosebire de Azerbaidjan, în Turkmenistan exista o comunitate românească restrânsă, de câteva sute de persoane originare din fosta R. S. S. Moldovenească. Din păcate, nivelul lor de educație era scăzut; erau mai multe femei decât bărbați, deoarece multe din ele veniseră în perioada sovietică pentru a se mărita cu turkmeni, de obicei ca a doua sau a treia nevestă. Vechiul ambasador reușise să-i adune în jurul Ambasadei, ademenindu-i cu mese întinse, astfel că am continuat tradiția petrecerilor de sărbători, adăugând însă și un nou fel, pe care îl serveam ca aperitiv: introducere în istoria și cultura românească. Acești oameni nu știau mai nimic despre istoria și cultura națională; nici măcar 24 ianuarie nu avea vreo semnificație pentru ei. Generația tânără nu știa românește, astfel că soția mea a început, chiar de la 1 octombrie 2004, lecțiile săptămânale de limba română, pe care le-a denumit „Școala Românească de Duminică”. Interesul manifestat a fost peste așteptări. Cursurile „Școlii Românești de Duminică” au fost urmate de peste 20 de cursanți (26 înscriși inițial), între care se aflau nu numai români (pe jumătate), ci și turkmeni, slavi, armeni, azerbaidjeni. Motivația lor de a urma aceste cursuri era diferită, dar important era faptul că cea mai mare parte a lor a urmat cu regularitate aceste cursuri, reușind în final să-și însușească elementele de bază ale limbii și culturii române.

Desigur, am căutat să obțin unele date despre această comunitate românească, mai cu seamă prin anchete orale. Prin anii 1970', numărul lor ajunsese la aproape 100 de mii de persoane. Mulți veniseră la lucru, pe marile șantiere sovietice deschise și în R.S.S. Turkmenă, în primul rând la Canalul de irigații care merge în deșert. Dar, multe femei și fete din R.S.S. Moldovenească ajunseseră acolo cu scopul de a se mărita cu localnici, fie turkmeni, fie ruși sau de alte naționalități. Tradiția turkmenă impune așa-zisa „cumpărare” a fetei sau a femeii, ceea ce în dreptul islamic este prevăzut sub forma *mehr-i muedjdjel* și *mehr-i muadjdjel*, adică acordarea unei garanții materiale substanțiale din partea bărbatului pentru întreținerea femeii și a copiilor, în cazul decesului, bolii soțului sau a divorțului (repudierii). Dar, în societățile musulmane înapoiate, această instituție juridică de asigurare socială a fost transformată într-o sursă de venit pentru familiile fetelor de măritat. În perioada sovietică, o fată turkmenă putea fi luată în căsătorie doar în schimbul a cel puțin câteva mii de ruble, ceea ce echivala cu prețul unui autoturism. În funcție de calitățile miresei, prețul putea ajunge însă și la peste zece mii de ruble. Dar, mulți turkmeni nu puteau achita aceste sume și atunci

preferau să se căsătorească cu fete de alte naționalități, în primul rând creștine, care nu cereau acești bani sau pretindeau sume mai mici. Așa au ajuns multe moldovence în Turkmenistan, uneori ca a doua, a treia sau a patra soție a unui turkmen înstărit. Unele dintre ele au fost aduse acolo chiar de către părinți sau rude, pentru obținerea unor bani din „vânzarea” lor, desigur sub prețul „pieții” locale. Chiar și în perioada sovietică, în Turkmenistan se practica poligamia ilegală, adică fără acte de căsătorie la autorități, doar cu nuntă și oficiere religioasă. Cei doi frați, proprietarii sediului nou al Ambasadei noastre, nu mi-au ascuns faptul că, în afara mamei lor, mai aveau în grijă alte două soții, mai tinere, ale tatălui lor defunct. Aceste femei aveau unul și, respectiv, doi copii, care erau tot în grija acestor frați. De bună seamă, fiecare femeie avea locuința sa, cumpărată și întreținută de către bărbatul cu care acestea erau cununate doar religios. Altfel spus, aceste femei erau amante semilegale. Dar, interesant este faptul că, acolo, întreținerea acestor amante se transmitea ca obligație urmașilor amantului decedat, care, culmea, își asumau aceste obligații, până ce femeile respective își găseau soți legiuți sau amanți mai bogați.

Către sfârșitul anilor 1980 și, mai ales, după destrămarea URSS, marea majoritate a comunității românești a părăsit Turkmenistanul, laolaltă cu alte populații alogene, în primul rând slave. Au rămas doar în jur de 500, majoritatea femei căsătorite sau semicăsătorite cu turkmeni, și copiii lor. Din aceștia, circa 100 erau în Așgabat, iar restul în provincie, îndeosebi în vilayetul Dașoguz (Dașaul), din nord. Din câte am aflat, mai puțin de jumătate din ei vorbesc sau înțeleg limba română. Dar, extrem de puțini din ei au învățat limba turkmenă, ceea ce le crea deja probleme serioase în găsirea unui loc de muncă. Din păcate, nivelul de pregătire al acestei comunități era destul de scăzut. Știu că, doar unul singur, care obținuse și cetățenia română, avea o funcție importantă, de revizor în centrala unui minister, ceilalți fiind zugravi, muncitori în construcții, florărese, plăcintărese, vânzători, agricultori, păstori etc. Mulți tineri erau șomeri, inclusiv cei câțiva care se reîntorseseră cu diplome universitare (de juriști!) din România. În fiecare an, am trimis la studii în România 7-8 tineri din cadrul acestei comunități, sfātuindu-i să aleagă facultăți tehnice, îndeosebi de petrol-gaze, construcții sau agronomie, specializări care sunt deosebit de necesare în Turkmenistan. Dar, din câte știu, foarte puțini din ei s-au încumetat să-mi urmeze sfatul.

Din cauza regimului de dictatură naționalistă a lui Saparmyrat Niyazow nu se putea vorbi de vreo organizare a acestei comunități. Nu exista nici biserică românească, mă rog, moldovenească. Membrii comunității frecventau bisericile ortodoxe ruse și ucrainene. Am observat că nu puțini dintre soții turkmeni ai moldovencilor frecventau și ei bisericile ortodoxe, desigur împreună și cu copiii lor. În ciuda intensei propagande a „Ruhnama” (poate, chiar și din cauza ei?!), a marilor moschei edificate după 1991 și a atitudinii proislamice a autorităților, nu puțini turkmeni îmbrățișau creștinismul. Islamul nu era încă prea puternic înrădăcinat în societatea nomadă turkmenă. Mulți turkmeni obișnuiau să mănânce și chiar să gătească carne de porc, dar respectau cu strictețe islamul atunci când se punea problema să-și ia 3–4 neveste (doar pe baza cununiei religioase).

În mandatul meu, prima reuniune sărbătorească a diasporei a fost în ziua de 30 noiembrie 2004, când am organizat în curtea Ambasadei o masă festivă, cu prilejul Zilei Naționale, la care au participat circa 70 de persoane de origine română, împreună cu familiile lor. Am vorbit celor prezenți despre semnificația Zilei Naționale a României, insistând pe reunirea Basarabiei cu România, și am relevat reușitele țării noastre pe drumul integrării euro-atlantice. Participanții s-au simțit foarte bine, vorbind românește (cei care știau), dansând pe muzică românească și servind mâncăruri românești (pregătite din timp de câteva femei, împreună cu soția mea, care este neîntrecută în prepararea sarmalelor) și bând vin din Republica Moldova.

Conferința Științifică Internațională „Sultan Sanjar și epoca sa”, desfășurată la Așgabat în zilele de 17 și 18 noiembrie 2004, a fost un bun prilej pentru afirmarea mea și pe plan științific, atât în cadrul CD, cât mai ales al elitei politice și intelectuale din Turkmenistan. Au participat oameni de știință din 23 țări (Anglia, SUA, Franța, Turcia, Italia, Rusia, Germania, China, Polonia, India ș.a.). Era pentru prima oară când un istoric român participa la o reuniune științifică în Turkmenistan. S-a afirmat că această conferință ar fi fost o inițiativă personală a președintelui Saparmyrat Niyazow și s-a desfășurat sub înaltul său patronaj. Din câte am aflat, Niyazow ar fi urmărit în transmisie directă lucrările conferinței, ale cărei lucrări plene s-au desfășurat chiar în sala de ședințe a Cabinetului de miniștri. Un vicepremier, ministrul culturii și alți înalți demnitari au luat parte la lucrările conferinței.

Deși am trimis în țară, din timp, la Academia Română și la Universități, invitația pentru această manifestare științifică, nu s-a înscris nimeni, în afară de mine. În comunicarea mea privind percepția Selciukizilor Mari în Occident, am prezentat informații și elemente mai puțin cunoscute în Turkmenistan, ca: ideea de „Res Publica Christiana”, „Pacea Divină”, motivațiile Cruciadelor, originea legendei „Preotului (Regelui) Ioan”, comparație între rolul slavilor răsăriteni în creștinismul ortodox și cel al turkmenilor în islamul sunnit, ceea ce nu era studiat. Îmi place să cred că am avut succes. Ziarul guvernamental „Turkmenistan”, din 20 noiembrie 2004, a publicat o amplă prezentare a comunicării mele, împreună cu o fotografie, ceea ce nu s-ar fi putut face decât cu aprobare de sus.

Sărbătoarea Națională de la 1 Decembrie 2004 a fost ocazia așteptată de afirmare a imaginii României. Având și sprijinul necesar al Centralei MAE, am ales ca loc pentru recepție salonul luxosului Hotel Sheraton Ak Altyn din Așgabat, care era condus atunci de un manager suedez. Acesta mi-a recomandat și doi chitariști cunoscuți, pentru întreținerea atmosferei. Din câte mi s-a spus, Ziua Națională a României era sărbătorită, mai înainte, într-un local modest numit „Ayna”, iar mâncarea era pregătită la ambasadă, fiind adeseori insuficientă... În acest local organizau recepții doar 2-3 ambasade mai mici.

Recepția de la 1 Decembrie 2004 s-a desfășurat la standarde înalte, ceea ce a fost recunoscut de mai mulți ambasadori. A participat chiar președintele Parlamentului din Turkmenistan, dl. Owezgeldi Atayew, vicepremierul și ministrul de externe Rașid Meredow, însoțiți de mai mulți miniștri. În alocuțiunea sa, președintele Parlamentului a transmis și felicitările președintelui Saparmyrat Niyazow. Vreau să cred că președintele S. Niyazow a vrut să dea un semnal de prietenie. De altminteri, mass-media turkmenă, aflată în întregime sub controlul puterii de stat, a acordat o atenție specială marcării Zilei Naționale a României.

Cel mai însemnat ziar „Turkmenistan” a publicat, în numărul său din 01.12.2004, un amplu interviu cu ambasadorul României la Așgabat, intitulat „Turkmenistan-România: se consolidează prietenia și cooperarea”. Același interviu a fost publicat și în variantă rusă, în „Nejtralnyj Turkmenistan”, din aceeași zi. Un amplu material despre relațiile româno-turkmene, în engleză și rusă, a apărut și în publicația electronică a Agenției (oficiale) de Știri a Turkmenistanului, însoțit de fotografia ambasadorului român. În aceeași

seară, de 01 decembrie 2004, canalul tv „Altyn Asyr” (Epoca de Aur!) a transmis alocuțiunea ambasadorului României la recepția oferită cu ocazia Zilei Naționale. Iar publicația privată „News Bulletin”, din 02.12.2004, a difuzat un material consistent despre manifestările prilejuite de Ziua Națională a României. În aceeași seară, de 1 decembrie 2004, canalul 1 al TRT (Turcia) a transmis un interviu cu mine, în care am insistat pe semnificația datei de 1 decembrie 1918, pe transformările care au urmat în România și am comparat acest proces cu schimbările care au avut loc în aceeași vreme în Turcia sub conducerea lui Atatürk.

Ca să nu mai revin asupra acestui aspect, vreau să menționez faptul că și celelalte două sărbători de Ziua Națională, cele din 2005 și 2006, pe care le-am organizat eu la Aşgabat, au avut același ecou în mass-media locală și turcă, numai că recepțiile au avut loc în cel mai luxos restaurant din Capitala Turkmenistanului, în cel al Hotelului President, aflat în administrația unei firme italiene, iar atmosfera recepției a fost întreținută de o orchestră simfonică.

Relațiile economice dintre România și Turkmenistan

Deși potențialul comercial bilateral româno-turkmen era foarte mare, desfășurarea acestor legături era anevoioasă, din cauza unor piedici conceptuale din partea românească, pe de o parte, iar pe de alta, de regimul politic din Turkmenistan. Agenții economici români continuau să vadă acea zonă ca una înapoiată și cu riscuri majore pe plan economic, iar regimul dictatorial al lui Niyazov era interesat în primul rând de obiective de natură să-i garanteze puterea în continuare, ceea ce favoriza agenții economici din statele mari sau influente în regiune. România nu s-a aflat între partenerile preferate ale lui Saparmyrat Niyazow, deoarece nu era un factor de care să depindă cât de cât situația politică din Turkmenistan. Însemnătatea țării noastre pentru Turkmenistan, în special, dar și pentru întregul spațiu fost sovietic, în general, a crescut în mod semnificativ odată cu integrarea euratlantică a României. Numai că, din nefericire, factorii decizionali de la București, și mă refer aici în primul rând la Ministerul Economiei și Comerțului (cum se numea atunci), nu au știut să valorifice pe măsură această poziție favorizantă, prin adoptarea rapidă a unei linii politice

flexibile și pragmatice față de statele din Asia Centrală, bogate în resurse energetice și cu piețe atractive. Potrivit unei însemnări personale, la 28 decembrie 2004, deci numai după trei luni și ceva de la preluarea postului de la Așgabat, scriam către București și următoarele: *„Putem câștiga un binemeritat loc de frunte pe piața construcțiilor, serviciilor și, de ce nu, a explorării și exploatării resurselor naturale ale Turkmenistanului, dacă instituțiile centrale ale statului român, în primul rând MAE și MEC, dar și oamenii de afaceri români, își vor schimba optica față de această zonă. Este necesară adoptarea unei poziții flexibile, promovarea unor acțiuni dinamice și afirmarea unei atitudini perseverente, atât din partea responsabililor politico-economici, cât și din partea agenților economici români”*. Am trimis frecvent la București asemenea atenționări, împreună cu analize și estimări – zic eu – pertinente și propuneri punctuale, inclusiv la nivelul Prim-ministrului și al Președintelui României. În cei trei ani cât am stat în Turkmenistan, nu a venit la Așgabat nici un ministru și nici măcar un singur ministru adjunct român și nici nu s-a făcut vreo vizită exploratorie, deși am insistat mult. Ce să mai vorbim de vizite la nivel înalt?! Iar consilierul economic al Ambasadei, dl. Dan Sicoe, a fost transferat, în noiembrie 2004, la Skopje, pentru ca nu după multă vreme postul acesta să fie desființat, mai bine zis, să fie alocat Consulatului României de la Izmir. Au prevalat și aici interese personale, căci Așgabatul nu oferea condițiile de viață din Izmir sau Skopje (!). Până la sfârșitul misiunii mele de ambasador în Turkmenistan am avut un singur colaborator diplomat, foarte tânăr și aflat la prima lui misiune în străinătate, dl. Silviu Damian, iar timp de doi ani de zile nu am avut nici secretară-contabilă (!). Deci, toată Ambasada României din Turkmenistan era compusă doar din doi cetățeni români, care trebuiau să îndeplinească și serviciile de secretariat și administrativ-financiare. Poate, nu este întâmplător faptul că, în timpul misiunii mele în Turkmenistan, Ambasada României de la Așgabat era singura ambasadă românească din zonă care nu avea consilier economic. De fapt, acest post a dispărut imediat după ce am preluat eu funcția de ambasador la Așgabat.

Cu toate acestea, la sfârșitul anului 2005, schimburile comerciale bilaterale dintre România și Turkmenistan ajunseseră la peste 150 milioane USD/an, din care importul de gaze naturale și uleiuri minerale deținea ponderea cea mai mare. Mai corect zis, creșterea cifrei importului de gaz turkmen, prin Gazprom și Ucraina, se datora creșterii prețului și nu volumului de afaceri. Totuși este de notat faptul că, exportul românesc în

Turkmenistan a crescut în același an la aproape 4 milioane USD. La sfârșitul anului următor, în 2006, exportul românesc în Turkmenistan s-a dublat, ajungând la 8,232 milioane USD, ca urmare a vânzării îndeosebi a unor mașini, aparatură și echipamente petroliere. Iar către sfârșitul misiunii mele din Turkmenistan, mai precis la 30 iunie 2007, exportul românesc în Turkmenistan atinsese valoarea de 9.303.800 USD, cu tendință de creștere. Covârșitoarea parte a cifrei schimburilor comerciale româno-turkmene o reprezenta însă importul de gaze, dar prin intermediul Gazprom și al Ucrainei, ceea ce obliga România să plătească un preț foarte mare, poate cel mai mare din Europa. Am propus cu insistență, încă din 2005, analizarea variantei de import gaze lichefiate (LNG), direct de la instalațiile de răcire (de proveniență germană și japoneză) instalate pe litoralul caspic al Turkmenistanului și aflate în dezvoltare, de la o producție de un milion tone/an la 2 milioane tone/an și mai mult. Existau acolo și facilități pentru depozitare și transport către Azerbaidjan sau Iran. Era desigur necesară construirea unui gaz terminal la Constanța și înzestrarea flotei noastre cu vase de transport LNG pe Marea Neagră. Iar într-o perspectivă nu foarte îndepărtată se putea construi și un gazoduct transpontic, racordat desigur la cel transcaspic, ceea ce ar fi dus la scăderea drastică a costului gazelor turkmene la consumatorul român, inclusiv la cel casnic, dar și la un excedent de gaze pentru export. Nu a venit nimeni în Turkmenistan, cel puțin de curiozitate, să vadă despre ce este vorba, nici de la MEC și nici de la Administrația Portului Constanța, pe care i-am invitat și personal, în timpul concediului, când am fost în țară. Doar câteva firme românești, ca ARCOM, cu tradiție pe această piață, PETROM/OMV, PETROCONSTRUCT, ROMPETROL și RED POINT au activat în acei ani în Turkmenistan, dar fără reușite prea mari în cifra de afaceri, date fiind condițiile locale specifice și concurența extrem de dură a marilor companii străine. Ambasada a continuat să susțină firmele românești, dar de una singură, inclusiv prin organizarea întâlnirilor de afaceri, obținerea aprobărilor de vize și chiar făcând rezervări la hotel pentru reprezentanții firmelor românești care veneau din când în când și pe aceste meleaguri. Lipsa de personal, îndeosebi a consilierului economic, a afectat însă dinamica legăturilor noastre pe plan comercial.

Dar, reușitele pe plan economic trebuie să fie susținute înainte de toate prin acțiuni politice adecvate. Vizitele și întâlnirile la nivel de miniștri,

premeri și șefi de stat au menirea, înainte de toate, să impulsioneze relațiile economice bilaterale. În rapoartele trimise la București am insistat pe nevoia nuanțării poziției noastre față de Turkmenistan, care este deținătoarea unor însemnate resurse energetice. Mi-am exprimat apăsător convingerea că România poate să joace un rol important în contextul în care UE își reevaluează poziția față de Asia Centrală. Am propus în mod repetat inițierea unor acțiuni menite revigorării dialogului bilateral româno-turkmen, în același timp cu oferte și măsuri concrete la nivel european privind depozitarea, procesarea și transportul combustibililor fosili proveniți din zona Mării Caspice, inclusiv și îndeosebi din Turkmenistan. Nu este lipsit de interes și faptul că previziunile Ambasadei noastre privind evoluția confruntărilor în jurul gazului turkmen au fost confirmate de realitate, aproape în totalitate. Dar, din păcate, reacția Bucureștiului nu a fost pe măsură.

Infogramele trimise de la Așgabat la București, inclusiv la Palatele Victoria și Cotroceni, au fost multe și interesante. Pot spune, cu deplină responsabilitate, că decidenții din România au fost informați prompt și cum trebuie în legătură cu situația din Turkmenistan și zonele conexe. Temele principale urmărite de misiunea de la Așgabat au fost: situația internă a Turkmenistanului și climatul geostrategic din jurul resurselor naturale turkmene; evoluția dialogului UE-Turkmenistan, cu identificarea posibilelor pârgii de relaționare cu România, îndeosebi pe plan energetic; evaluarea permanentă și cu atenție a demersurilor politico-diplomatice ale Rusiei, Chinei, Iranului și statelor arabe, dar și ale SUA, Turciei, Germaniei, Franței, Angliei, Japoniei, Coreei de Sud, Indiei etc. în relațiile cu Turkmenistanul; promovarea activă în CD local a imaginii unei Românie europene și democratice. Pregătirea mea profesională de istoric al relațiilor internaționale și de cunoscător profund al lumii turco-musulmane, precum și experiența personală din regimul ceaușist m-au ajutat să fac evaluări corecte și predicții care s-au dovedit adevărate. Nu o dată am oferit explicații și aprecieri realiste nu numai unor ambasadori aliați, ci și unor trimiși speciali ai cancelariilor apusene și organizațiilor internaționale. Dar, din păcate, trebuie să spun și aici, că lipsa mijloacelor protejate de comunicații și la Ambasada României de la Așgabat au redus din valoarea informațiilor și evaluărilor, pentru că multe din ele am fost nevoit să le transmit trunchiat sau cu întârziere sau să nu le mai trimit din cauza deprecierei în timp.

În cei trei ani cât am stat în Așgabat, relațiile politice româno-turkmene au fost reduse numai și numai la acțiunile Ambasadei noastre, care a trebuit să suplinească lipsa inițiativelor guvernamentale, de o parte și de alta. Este adevărat, am primit în fiecare an și chiar în mod special felicitări scrise și verbale din partea MAE de la București, pentru întreaga activitate desfășurată acolo în calitate de șef de misiune. Dar ele nu au compensat nici volumul de muncă suplimentar pe care a trebuit să-l depun și nici stresul la care am fost supus mereu, mult mai mult decât s-ar fi convenit.

Școala românească de duminică

Trebuie să reamintesc faptul că în Turkmenistan nu aveam libertatea de mișcare de care m-am bucurat, chiar fără nici o restricție, în Azerbaidjan. Regimul (supra)autoritar al lui Niyazow nu permitea inițiative și acțiuni publice fără știrea și aprobarea autorităților, inclusiv în cazul ambasadelor și celorlalte reprezentanțe diplomatice străine acreditate în Turkmenistan. De aceea, întâlnirile cu moldovenii de acolo le organizam exclusiv în sediul Ambasadei, tocmai pentru a nu fi nevoiți să cerem, în scris și în mod explicit, avizul organelor de stat. Pe acești moldoveni eu i-am văzut numai ca români, poate și pentru faptul că sunt legat de Moldova, fiind format ca om de știință în Iași, așa cum am explicat la locul convenit. Am căutat și aici să acreditez ideea unității românești, prin promovarea valorilor naționale fundamentale: limba, istoria și cultura. Numai că, din păcate, aici nu am mai avut succesul din Azerbaidjan.

Poate pare ciudat, dar principala cauză era scopul acestei acțiuni, care nu era convingerea unei societăți străine, cum a fost cazul în Azerbaidjan, ci convingerea comunității moldovene/românești însăși din Turkmenistan. Aici intervenea problema nivelului de cultură. În Azerbaidjan m-am adresat elitei intelectuale, în Turkmenistan mă adresam unei comunități cu un nivel cultural foarte scăzut. Trebuia să recurg la mijloace adecvate unui asemenea nivel de percepție, cu atât mai mult, cu cât – așa cum am înțeles – această comunitate nu m-a agreat, cel puțin la început, ca o prelungire a atmosferei potrivnice mie creată de fostul ambasador. Am auzit chiar vorbe de genul: „De ce au trimis aici un tătar?! Nu au putut să găsească un creștin?!” Mâncarea, băutura, muzica și dansul urmau să fie elementele de natură să-i atragă pe

acești oameni și la un alt fel de petrecere cu care nu erau obișnuiți – acțiunile culturale. Așa se face că, la prima reuniune de acest gen a moldovenilor din Așgabat, prilejuită de Ziua Națională din 2004, am întins mese cu mâncare și băutură, am pus muzică românească la casetofon, dar nu am scăpat prilejul de a le vorbi, pe înțelesul lor, despre Unirea cea Mare din 1918. Acțiunea s-a repetat, dar cu o masă mai puțin bogată, și la 24 ianuarie 2005, de care – spre surprinderea mea – oamenii aceștia nici nu auziseră. Apoi, a urmat Mărțișorul, Paștele, Ziua Independenței, Concerte de muzică românească, Ziua Națională, Crăciunul, iarăși Unirea de la 24 ianuarie (2006), când așezarea la masa cu bucate și băuturi a fost precedată de o scurtă lecție de istorie și un mic spectacol susținut de elevii soției mele de la Școala Românească de Duminică. Au fost interpretate la două viori, pentru prima oară în Turkmenistan, „Balada” lui Ciprian Porumbescu, Hora Unirii ș.a. și au fost recitate, în limba română, poezii de Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Tudor Arghezi, Nichita Stănescu. În 2006, am înregistrat deja un progres vizibil în promovarea conștiinței unității românești, cel puțin la tinerii care urmau cursurile săptămânale ținute de soția mea. Ziua Unirii din 2007 a avut loc în noul sediu al Ambasadei, inaugurat cu câteva zile în urmă ca ambasadă a unei țări membră UE. Am văzut că moldovenilor le-a plăcut noul sediu al Ambasadei și se simțeau bine. Am folosit prilejul pentru a releva faptul că România a început acest proces de integrare europeană odată cu Unirea Moldovei și Țării Românești, la 24 ianuarie 1859. Reușita acestui proces istoric îndelungat trebuie să fie o mare bucurie pentru toți cei care simt românește și, în acest context, am propus ca ziua comunității românești/moldovenești din Turkmenistan și din tot spațiul fost sovietic să fie în ziua de 24 ianuarie, ca un moment de regăsire și unire sufletească. Propunerea a fost aplaudată de cei peste 40 de participanți, dar nu știu dacă a devenit și realitate, căci nu cred că a fost cineva care să persevereze pentru realizarea ei. Crăciunul avea o semnificație aparte, pentru că moldovenii de acolo erau obișnuiți să-l sărbătorească împreună cu rușii. Nu susțin ideea că ei nu îl mai sărbătoreau și la 7 ianuarie, dar era important ca ei să știe că românii au Crăciunul la 25 decembrie. De fiecare Crăciun și Paște îl invitam și pe preotul paroh de la biserica Alexandr Nevski din apropiere. Era un tânăr simpatic, amestec de ucrainean și belarus, zicea el. Îl rugam să țină o predică, în care să insiste pe valorile morale ale creștinismului. În 2005, de Crăciun, am făcut și sfințirea sediului Ambasadei

României, ceea ce vechiul ambasador nu o făcuse, preotul fiind însoțit în clădire de colaboratorul meu dl. Silviu Damian. De fiecare dată, îl răsplăteam pe preot cu o sumă substanțială de bani și cu bunătăți de pe masă puse în sacoșe, astfel că pleca foarte mulțumit. Aceste gesturi au fost de natură să mă apropie de moldovenii turkmeni și să-mi faciliteze atingerea, măcar în parte, a obiectivelor pe care le urmăream. În 2005 și 2006, nu am mai organizat separat pentru moldoveni sărbătorirea Zilei Naționale, ci i-am invitat la recepția din superluxosul Hotel President, împreună cu CD și marii demnitari turkmeni. Am vrut să fie un motiv de mândrie națională pentru ei, ceea ce cred că am reușit. Cred că toți moldovenii invitați au intrat atunci pentru prima oară într-un asemenea local. În același sens au fost gândite și concertele de muzică cultă românească, organizate în cele mai mari săli de spectacole din Așgabat.

Oferta de burse de studii universitare în România și acordarea cetățeniei române au fost mijloace atractive pentru moldovenii din Turkmenistan, îndeosebi după ce a devenit sigură admiterea României în UE. Brusuc, mulți moldoveni, dar și ruși, ucraineni, și-au descoperit strămoși cetățeni români, depunând cereri pentru dobândirea cetățeniei române. În cei trei ani ai misiunii mele cred că am trimis la studii universitare în România 25-26 de tineri, din care 5-6 au fost turkmeni, iar restul moldoveni, de obicei pe jumătate sau pe un sfert.

Admiterea în UE și acțiuni culturale europene

Dacă la admiterea României în NATO eram în misiune la Baku, la admiterea țării noastre în UE mă afluam la Așgabat. Totuși, intrarea noastră în UE, la 1 ianuarie 2007, nu era încă absolut sigură. Se vehiculase la un moment dat ideea sau zvonul că România și Bulgaria urmau să fie amânate, iar în locul lor avea să fie preferată Croația. În orice caz, existau niște mașinațiuni, care nu ne erau favorabile. De aceea, acolo, departe, tocmai în Asia Centrală, căutam să susțin, atât cât puteam, aderarea noastră la data promisă. Cum am spus, veneau acolo nu puțini trimiși ai UE, cu funcții mari sau mai mici, care puteau – gândeam eu – să influențeze deciziile de la Bruxelles sau măcar să formeze o atmosferă favorabilă nouă pe coridoarele sediului UE sau ale Parlamentului de la Strasbourg. Nu am scăpat, practic,

nici un prilej de acest gen, de care să nu încerc să mă folosesc în sensul susținerii dorinței și dreptului României de a fi membră a UE. O asemenea ocazie mai importantă a fost vizita celor nouă parlamentari UE, însoțiți de un staff numeros, din iunie 2006, la Așgabat, despre care am mai vorbit. Am avut discuții particulare aproape cu toți acești parlamentari, în legătură cu problema relațiilor noastre directe cu UE. Am reținut în notele mele ideile cele mai importante. L-am abordat insistent, dar cu multă deferență, pe șeful delegației parlamentare, deputatul olandez Albert Jan Maat, care la întrebarea mea privind aderarea României la data de 1 ianuarie 2007, mi-a răspuns diplomatic, dar tăios „*It's up to you!* (Depinde de voi!)”. Dar, într-o altă discuție, de această dată când a venit el la mine să-și ia rămas bun (pleca mai devreme decât restul delegației), am încercat din nou să-l conving de faptul că aderarea la UE „*este visul tuturor românilor*”. Atunci, europarlamentarul olandez a fost mai amabil și mi-a recomandat să particip la alegerile europarlamentare din 2007, pentru că „*aș fi bucuros să vă reîntâlnesc în Parlamentul UE*”, mi-a spus el râzând. Iar, europarlamentarul maltez John Attard-Montalo, cu care am avut o lungă convorbire pe teme de istoria Mediteranei, mi-a spus fără echivoc că aderarea României la 1 ianuarie 2007 este certă, deși la Bruxelles ar mai fi „*niște rețineri în privința Bulgariei, nu a României*”, a ținut el să precizeze. Convingeri asemănătoare am auzit – tot atunci, în iunie 2006 – și din partea altor europarlamentari, dintre care cel maghiar și cel lituanian mă chestionaseră în privința minorităților naționale din România. Printre altele, le-am spus clar acestora că dovada politicii corecte a României în materie de minorități naționale sunt și eu însumi, un tătar, minoritar etnic, care se află în fața dv. în calitatea de ambasador extraordinar și plenipotențiar al României, și încă la al doilea mandat de acest fel.

Înainte de toate aș vrea să relev faptul că cei trei ambasadori ai țărilor mai vechi, două chiar fondatoare ale UE, Germania, Franța și Marea Britanie, m-au primit – aș putea zice fără nici o reținere – cu brațele deschise. Cum am mai spus, eram încă din 2005 membru al „cvadrigăi” UE sau al echipei de „mușchetari ai M. S. UE”, dar acum devenisem membru cu drepturi depline. Altfel, adică mai îndrituit, mă simțeam și eu. Ceilalți membri ai grupului UE din Așgabat mi-au mărturisit nu o dată convingerea lor că aderarea României la UE a conferit mai multă forță și vizibilitate organizației, cel puțin în Turkmenistan.

Este cred locul aici să evoc personalitatea ambasadorului Pierre Morel, reprezentantul special al UE în Asia Centrală. În ziua de 18 decembrie 2006, am luat parte la un lung (peste patru ore!) și fructuos dineu, organizat de î. a. al Germaniei la Așgabat, dna. Astrid Wolf, la reședința sa, cu prilejul admiterii României în UE, la care era invitat și Pierre Morel. După o săptămână, pe 25 decembrie, aceeași Astrid Wolf ne-a invitat la masa de Crăciun, în primul rând pe dl. Pierre Morel, care fusese nevoit să se reîntoarcă după câteva zile la Așgabat, pentru a asista la funeraliile lui Saparmyrat Niyazow. Cred că voi amesteca acum amintirile de la cele două întâlniri plăcute din reședința lui Astrid. Pierre Morel ne-a informat mai întâi despre convorbirea sa, de peste două ore (fără translator, pentru că diplomatul francez vorbea rusește), cu Saparmyrat Niyazow, după care a răspuns întrebărilor și comentariilor noastre. Între altele, l-am întrebat deschis pe dl. Pierre Morel despre așteptările UE de la România și Bulgaria (deoarece Bulgaria nu avea reprezentanță diplomatică la Așgabat, mi-am asumat și rolul de a vorbi, cel puțin în acele zile festive pentru cele două țări, și în numele vecinei noastre de la sud, ceea ce, am observat, a fost foarte bine apreciat de către oficialii UE), în privința relațiilor dintre UE și Asia Centrală, îndeosebi Turkmenistan. Încerc să rezum din memorie convorbirea mea cu dl. Pierre Morel: ca fost ambasador francez în URSS și apoi, câțiva ani, în tot spațiul central asiatic fost sovietic, dl. Pierre Morel era la curent cu istoria și cultura acestor meleaguri. Referindu-se la experiența istorică a celor două țări nou aderate la UE, România și Bulgaria, ambasadorul Pierre Morel a fost de părere că cele două țări vor putea ajuta mult UE în înțelegerea Asiei Centrale și în promovarea acolo a unei politici realiste. Ambele țări – a continuat Pierre Morel – au o lungă experiență de relații strânse cu lumea turco-musulmană și, de asemenea, cunosc bine ce este comunismul, prin care au trecut și fostele republici sovietice din Asia Centrală. În acest context, m-am referit ca exemplu la activitatea Centrului de Studii Eurasiatice, care a fost deschis în 2005, în cadrul Universității Ovidius din Constanța, și la publicația „Revista Română de Studii Eurasiatice”, ambele inițiate, organizate și conduse de mine, tocmai în întâmpinarea unei asemenea idei. I-am oferit dlui. P. Morel primul număr al revistei, în care publicau articole și cinci ambasadori din zonă. Dl. ambasador Pierre Morel a apreciat în mod deschis utilitatea unei asemenea inițiative deja concretizată, care este de natură să contribuie la cunoașterea acestei lumi încă prea puțin înțeleasă în

Occident, a precizat Domnia Sa. Acesta a fost motivul real pentru care, imediat după reîntoarcerea la Universitatea Ovidius din Constanța, în toamna anului 2007, am început demersurile pentru transformarea Centrului menționat în *Institutul de Turcologie și Studii Central-Asiatice*. Dar, obtuzitatea unor indivizi, care aveau atunci puterea în acea Universitate, a făcut ca această inițiativă să fie blocată, iar eu să fiu chiar dat afară din Universitatea Ovidius. „Tot răul spre bine!”, zice românul. Am găsit înțelegere și susținere tocmai în mijlocul Ardealului, la marea Universitate Babeș-Bolyai. Cu siguranță, Universitatea Ovidius din Constanța a pierdut atunci o mare șansă de afirmare și pe acest plan.

Prima acțiune în spirit european a Ambasadei noastre, ca membru deplin al Grupului UE, a fost inițiată de soția mea, prof. Nafie Gemil, la Centrul Cultural Francez din Capitala Turkmenistanului. Cum cred că am mai menționat, dna. prof. N. Gemil a fost deosebit de activă în acest plan și în timpul misiunii din Azerbaidjan, când a susținut conferințe și dezbateri la Centrul Cultural Francez din Baku. Fiind și prietenă cu dna. Jeanne-Claude Tomasini, soția î. a. al Franței în Turkmenistan, dl. Henri Tomasini, soția mea era la curent cu activitatea Centrului Cultural Francez, îndrumat de Jeanne-Claude. În data de 31 ianuarie 2007, dna. Jeanne-Claude Tomasini a organizat la Centrul Cultural Francez o seară românească, în cadrul căreia dna. prof. Nafie Gemil a vorbit despre „*Spiritul european al culturii române*”. Asistența era formată din membri ai CD, ai comunității franceze din Așgabat și din cursanți autohtoni de limbă franceză. Conferința a fost deosebit de interesantă, de vreme ce participanții au pus o sumedenie de întrebări și au invitat-o pe dna. prof. Nafie Gemil să revină la CCF și săptămâna următoare, pentru a continua discuțiile privind dimensiunile universale ale culturii române, îndeosebi conexiunile ei franceze. Mulți dintre participanții autohtoni la conferință au aflat abia atunci despre originea latină a poporului român, despre faptul că așa-zisa „limbă moldovenească” nu este altceva decât un grai al limbii române, iar poporul român s-a format și a evoluat unitar, inclusiv în spațiul dintre Prut și Nistru. Conferința a fost ilustrată cu materiale promoționale, dar, din păcate, numai în limba engleză.

Întrunirile „mușchetarilor UE” sub președinția Germaniei s-au intensificat; ambasadorul Hans Mondorf ne convoca chiar și de două-trei ori pe săptămână. Anul 2007 a debutat în Turkmenistan și cu marea problemă a succesiunii la putere, după moartea lui Saparmyrat Niyazow la sfârșitul

anului precedent. Chestiunea era dezbătută cu toată seriozitatea și în grupul NATO, al cărui punct de contact era ambasadorul Turciei, Hakkı Akil, un diplomat versat, cu studii temeinice în Franța, cu siguranță unul dintre cei mai prestigioși membri ai CD din Așgabat. Și dl. H. Akil ne convoca destul de des, căci evoluția situației din țara de reședință impunea o atenție mărită din partea noastră.

Pe lângă problemele politice și economice curente, care ocupau cea mai mare parte a agendei dezbaterilor grupului UE și NATO, încă de la începutul anului 2007 a apărut și inițiativa – probabil a lui Hans Mondorf, nu-mi amintesc exact – organizării unui „concert al Europei unite”, cu ocazia aniversării UE. Potrivit însemnărilor mele, prima discuție în legătură cu acest concert european unit a fost în ziua de 05.02.2007, desigur în cadrul ședinței „cvadrigăi UE” de la Ambasada Germaniei. După moartea dictatorului Niyazow, când a fost inițiată organizarea acestui concert, existau speranțe mari în evoluția spre democrație și apropierea Turkmenistanului de spiritul european. Ambasadorii UE de la Așgabat împărtășeau credința că acest concert va fi de natură să contribuie la desfășurarea cu succes a procesului de transformări pozitive din Turkmenistan. Concertul era menit să fie și un mesaj UE de deschidere și solidaritate.

Concertul intitulat „Ziua Europei” a avut loc, în ziua de 11 mai 2007, începând cu orele 18.00. Sala Teatrului Magtymguly din Așgabat, de 750 de locuri, era arhiplină. A asistat și cea mai mare parte a CD acreditat la Așgabat, precum și conducerea unor mari companii care operează în Turkmenistan, inclusiv de la ARCOM. Dar, nu a dat curs invitației nici un reprezentant de marcă al autorităților, deși concertul a fost organizat în colaborare cu Ministerul Culturii și Radioteleviziunii din Turkmenistan. Concertul a coincis cu vizita președintelui V. Putin în Turkmenistan și cu întâlnirea de la Turkmenbașy a președinților Rusiei, Kazahstanului și Turkmenistanului. Singura explicație plauzibilă a acestei atitudini neprotocolare, chiar neamicale a autorităților turkmene față de o manifestare culturală europeană comună cred că a fost excesul de zel, mai bine zis, servilismul, de a-i face pe plac lui V. Putin, care venise în zonă cu scopul precis de a stopa progresele UE și SUA în Asia Centrală.

Concertul a început cu intonarea imnului UE și al Turkmenistanului, după care cei patru ambasadori organizatori au urcat pe scenă. Au fost invitați pe scenă și ambasadorul Poloniei, venit de curând, și reprezentantul

TACIS. Ambasadorul german Hans Mondorf a rostit o alocuțiune, în care s-a referit la importanța și semnificația Zilei Europei. Sala era ornată cu drapelele naționale ale celor patru state UE și cu cel al țării de reședință. Așteptările publicului spectator au fost satisfăcute pe deplin. Orchestra a interpretat cu virtuozitate piesele muzicale din program, fiind răsplătită cu aplauze prelungite și aclamații. Îmi place să cred că publicul a înțeles semnificația acestui concert.

Concertul a fost o reușită, fiind prima acțiune culturală comună a ambasadelor UE din această țară. Cele patru ambasade au urmărit de fapt să transmită un mesaj de solidaritate și, în egală măsură, să comunice publicului local înaltele valori ale spiritului european. Recepția care a urmat concertului a fost organizată în salonul Hotelului „Grand Turkmen”, situat aproape de Teatrul Magtymguly. Au participat invitații de pe listele celor patru ambasade. Noi am invitat exclusiv cetățeni români care lucrau în Turkmenistan și membri ai comunității românești din Așgabat.

Deși oficialii turkmeni au ignorat acest concert, ziarele locale de a doua zi și din cele următoare au publicat articole elogioase despre eveniment, inclusiv despre compozițiile românești din program.

Noul sediu al Ambasadei

Deschiderea sau mutarea sediului Ambasadei României nu este o operațiune simplă. Sunt multe condiții și etape care trebuie respectate și îndeplinite. Aveam însă experiența deschiderii unei ambasade, ceea ce nu este o treabă ușoară. Problema părea însă mai dificilă în Turkmenistan, unde oferta de clădiri era mult mai redusă decât la Baku, cu atât mai mult, cu cât, în acei ani, regimul Niyazow începuse demolarea caselor construite fără autorizații legale; iar aceste autorizații se obțineau extrem de greu.

Conform însemnărilor mele, am început încă din 2005 să prospectez piața imobiliară locală, desigur prin intermediul agenților imobiliari, care, de regulă, erau atunci intelectuali, chiar de elită, rămași fără loc de muncă la stat, la fel ca și în Azerbaidjan. De aceea, ne înțelegeam destul de bine, căci aceștia știau ce aștept de la ei și îmi propuneau clădiri cât de cât potrivite pentru o ambasadă prestigioasă. Și aici, ajutorul meu cel mai eficient a fost tot soția mea, care mergea să viziteze clădirile propuse. Selectarea a durat

totuși mult, căci nu prea aveam de unde alege. Tocmai din această pricină, ambasadele Germaniei, Marii Britanii și Franței se aflau în apartamente de hotel, de lux, firește, iar unele țări, ca Arabia Saudită, Turcia, EAU etc., începuseră construcția noilor sedii de ambasadă. Abia în noiembrie 2005 am putut trimite la București primele propuneri, cu schițe de plan și condiții, pentru fiecare clădire în parte. Deși am fost susținut de departamentul de resort al MAE, inclusiv de către dna. Doinița Florea, secretar general adj., constănțeană de origine, procedura s-a lungit până către sfârșitul anului următor. În cele din urmă, au fost îndeplinite toate condițiile legale și, astfel, înainte de 1 ianuarie 2007, am putut să ne mutăm în noul sediu, aflat lângă Grădina Botanică din Așgabat, pe str. Myati Kosayev nr. 122, unde se află și acum. Inaugurarea oficială a noului sediu al Ambasadei României la Așgabat a avut loc în d. a. zilei de 19 ianuarie 2007. Cu același prilej am marcat și intrarea României în UE.

Au participat aproape toți șefii de misiuni diplomatice acreditate la Așgabat, adjuncții acestora, consuli și alți diplomați, unii împreună cu soțiile, circa 100 de persoane, ceea ce era un record pentru o acțiune protocolară rezervată numai CD; în plus, invitasem doar câțiva înalți demnitari din MAE local. Orchestra simfonică „Saz”, condusă de cunoscutul muzician M. Mommedow, a intonat imnurile României, UE și Turkmenistanului, după care a asigurat fondul muzical distins al recepției.

Drapelul României a fost înălțat pe catarg de ambasadorul român, în acordurile imnului național, iar cel al UE a fost înălțat împreună de cei patru ambasadori UE acreditați la Așgabat (Germania, Franța, Marea Britanie și România), în acordurile „Odei Bucuriei”. Ambasadorul României și î.a. al Germaniei au rostit alocuțiuni.

Revenind la recepția de la inaugurare, vreau să spun că membrii „Familiei UE” s-au purtat ca adevărate rude apropiate. Au stat până târziu în noapte, pentru că s-au simțit foarte bine. Nu întâmplător pusesem ceremonia inaugurării în ziua de vineri, la orele 17.00. Știam că occidentalii obișnuiesc să stea mai mult când este vorba de sărbătoare „în familie”, la sfârșit de săptămână. Făcusem rost acasă de câteva sticle de țuică veche, ardelenască, reușisem apoi să cumpăr, de pe piața locală, și un vin bun franțuzesc (*Chablis*); aveam și doi portari, care erau și grataragii renumiți în cartier.

Moartea dictatorului

Vestea morții lui Saparmyrat Niyazow, în zorii zilei de 21 decembrie 2006, nu a surprins multă lume, între care mă aflam și eu. Se știa că dictatorul turkmen bea mult, mai ales coniac, pe care îl disimula – se spunea – în pahare de ceai, inclusiv la mesele de protocol organizate în moscheea de la Kîpceak. În noaptea în care a murit în urma unui stop cardiac, în opulentul palat Firuze (Peruzea), de la poalele muntelui Köpetdag, Niyazow nu avea lângă el decât un medic turkmen, pe când Heydar Aliyev din Azerbaidjan era permanent supravegheat de o echipă de medici din Turcia, dotată cu aparatura cea mai bună. Este adevărat, cu puțin timp în urmă, Niyazow fusese consultat de o echipă completă de medici renumiți din Germania, care venea periodic la Așgabat cu un avion special trimis de dictatorul turkmen. Conform comunicatului de presă dat de echipa de medici germani, președintele turkmen era „sănătos tun”. Nu cred că a fost un atentat, ci mai degrabă o neglijență, aș zice chiar criminală, în primul rând din partea lui însuși.

Funeraliile președintelui Saparmyrat Niyazow au avut loc în ziua de 24 decembrie 2006. Au participat președinți și prim-miniștri, miniștri și demnitari de rang înalt din multe țări, care au interese în Turkmenistan. România a fost reprezentată la nivel de ambasador, ca șef și membru de delegație oficială. Înmormântarea s-a făcut în mausoleul de la complexul religios de la Kîpceak, unde erau înmormântați părinții și frații săi. Cortegiul funerar a străbătut drumul de 18 km până la Kîpceak, fiind flancat de zeci de mii de oameni, inclusiv copii, scoși să-l salute pe „Marele conducător”. Cum era obiceiul acolo, oamenii fuseseră aduși cu multe ore înainte, deși vremea era neobișnuit de friguroasă și ploioasă în acea zi. Ceremonia înmormântării s-a făcut după tipicul islamic din Asia Centrală. Cum era și de așteptat, delegația turcă, formată majoritar din miniștri și parlamentari, era de departe cea mai numeroasă și a dominat slujba religioasă făcută afară, pe un cearceaf alb imens, pus pe covoare turkmene. A participat și familia, compusă din soție (evreică), fiică și ginere, fiu și noră, nepoți, care traiau însă la Viena, de mai multă vreme. Mausoleul de la Kîpceak a devenit un loc oficial pentru depuneri de coroane și omagiere. Mausoleul a fost construit după modelul mausoleelor medievale islamice din zonă, fiind foarte

asemănător cu cel al marelui poet azerbaidjan Nizami din Gence. Vizitatorii trebuie să urce sus și să privească de pe balcon mormântul/mormintele, pentru ca astfel să fie obligați să se încline. Faimoasa „Zincirli Medrese” (Colegiul cu lanț) de la Bağcesaray (Crimeea), din sec. XV, avea la poartă un lanț pus de-a curmezișul, pentru ca cei care intrau acolo să se încline în fața științei și învățaturii.

Imediat după decesul lui Niyazow, autoritățile turkmene au preluat rapid conducerea țării și au asigurat liniștea și ordinea necesare pe plan intern. Într-adevăr, exista primejdia unor conflicte intertribale incitate și alimentate din afară. La dispariția bruscă a unui dictator există întotdeauna temeri de conflicte interne, căci există grupări interne care se simt în pericol și factori externi care se alarmează. Consiliul Securității Naționale și Guvernul l-au desemnat urgent ca președinte interimar pe Gurbanguly Berdimuhammedow, care îndeplinea funcțiile de vicepremier și ministru al sănătății și industriei farmaceutice. Cred că nu este lipsit de interes înțelesul acestui nume de origine turkmenă, care în traducere înseamnă „Robul de sacrificiu oferit de Muhammad” (!); multe din antroponimele turkmene sunt compuse și pot fi traduse. Am aflat atunci că locuiam în același bloc, el la etajul 5, iar eu la etajul 8, probabil că ne-am intersectat, fără însă să ne cunoaștem. Dar, cert este faptul că el știa că ambasadorul României locuia în același imobil cu el, pentru că și eu aflasem, de la proprietarul blocului, că în acel bloc locuia și un ministru. În același timp, Procuratura Generală a făcut contestație, pentru a bloca ascensiunea președintelui Parlamentului, Owezgeldi Atayew, care era îndreptățit de Constituție să preia funcția de președinte interimar. În scurtă vreme, dl. O. Atayew a fost și condamnat la închisoare pentru incitare la tribalism. Se pare că această mișcare rapidă, parcă bine planificată, a surprins unele medii politice externe, care au fost nevoite să se adapteze din mers noii situații din Turkmenistan. Îndată după înmormântarea lui Niyazow a fost convocat Consiliul Poporului (*Halk Maslahaty*), care a aprobat câteva schimbări în Constituție, astfel încât președintele interimar să participe la alegerile prezidențiale. Era clar că dl. Gurbanguly Berdimuhammedow avea să fie președintele ales al Turkmenistanului. Într-adevăr, la alegerile prezidențiale din 11 februarie 2007, președintele provizoriu a devenit președinte ales. Apoi, cum era de așteptat, a câștigat și celelalte alegeri formale.

În umbra monumentelor nu cresc lideri

Împărtășesc părerea multora că regimul nu s-a schimbat în esența sa. La dispariția lui Saparmyrat Niyazow au existat unele speranțe, este adevărat destul de reținute, privind democratizarea societății turkmene. Personal, am fost mai rezervat decât alți ambasadori în legătură cu posibilitatea transformărilor progresiste în această țară, care nu și-a găsit încă calea proprie de evoluție. Saparmyrat Niyazow fusese atras de modelul chinez, pe care a încercat să-l adapteze în țara sa, pe când noul președinte G. Berdimuhammedow bănuiam că va înclina spre un alt model, posibil la cel rusesc, de trecere de la autocratismul absolut la un democratism limitat. În orice caz, CD de la Așgabat, îndeosebi grupul NATO, implicit și UE, se aștepta la transformări democratice mai profunde decât s-a realizat în fapt, cel puțin în cele nouă luni din 2007, cât am mai stat la post în acea țară. Noul președinte și echipa sa nu au făcut nimic altceva decât să pună numele și fotografiile noului lider alături de cele ale vechiului lider și să slăbească într-o măsură strict controlată strânsoarea dictaturii și puterea poliției politice. Au fost luate măsuri benefice în învățământ și sănătate, ca și în relațiile externe. Iar schimbările destul de rapide și importante din aparatul de stat nu au urmărit decât îndepărtarea de la putere a unora dintre oamenii vechiului lider. Transformările în planul democrației, îndeosebi legate de respectarea drepturilor omului, așa cum le înțelege Occidentul, mai au încă mult de așteptat în Turkmenistan și în celelalte țări asemănătoare. În primul rând, oamenii din acea regiune, inclusiv și îndeosebi din Turkmenistan, nu înțeleg noțiunea de democrație și nu știu ce înseamnă respectarea drepturilor omului. Trebuie să crească noi generații, eventual educate și în Occident, pentru ca această țară să ajungă la o democrație adevărată, de tip occidental.

Noii conducători au declarat imediat că urmează pe plan intern linia trasată de „Marele Conducător”, iar în relațiile externe vor respecta întocmai acordurile încheiate și vor continua să-și îndeplinească obligațiile ce le revin în organizațiile internaționale din care fac parte. Nu exista nici o îndoială asupra faptului că noii conducători turkmeni își vor achita obligațiile pe plan extern, dar conduita lor internă era de mare interes. Linia de conducere a lui Saparmyrat Niyazow era simplă, ca la oricare dictator: naționalism îngust pe plan intern și cvasiizolaționism pe plan extern. Dar, primele măsuri luate de

noua conducere au fost o deschidere controlată către exterior și o lărgire timidă a libertăților pe plan intern, ceea ce însemna o abatere evidentă de la linia de conducere a predecesorului, dar nu democratizare. Noua echipă de conducere a Turkmenistanului nu a stat prea mult în umbra monumentelor lui Saparmyrat Niyazow, dar nici nu le-a dărâmat, doar le-a mai împuținat și micșorat, astfel încât să se bage de seamă că noul lider are propria sa strălucire. Altfel nu se poate aici!

La 14 februarie 2007 a avut loc Sesiunea a XX-a a Consiliului Poporului (*Halk Maslahaty*), convocată special pentru a valida rezultatele alegerilor prezidențiale din 11 februarie 2007 și de a-l învesti pe noul președinte ales, Gurbanguly Berdimuhammedow. Au fost mai mulți candidați la aceste alegeri, dar doar de formă. Am observat personal, din mersul mașinii, mai multe secții de votare, la diferite ore. Oamenii stăteau liniștiți la cozi foarte, foarte lungi, pentru a-și exprima votul. Nu cred că acești oameni se gândeau că votul lor ar putea schimba ceva în țară, dar știau că trebuie să voteze cu cel indicat de propaganda oficială, căci altminteri se temeau de necazuri. Obişnuințele și temerile din perioada sovietică erau aproape intacte în Turkmenistanul acelor ani. Așadar, personal, sunt convins că la aceste alegeri au participat 98,65% din alegători, iar Gurbanguly Berdimuhammedow a fost ales cu 89,23% din sufragii, așa cum au anunțat autoritățile.

Ceremonia învestirii noului președinte s-a desfășurat pe scena imensei săli „Ruhyyet”, în fața a 2487 membri prezenți (din 2507) ai Consiliului Poporului, a delegațiilor oficiale străine, a CD, ziariștilor locali și străini. Delegația oficială a României era compusă din ambasador, în calitate de șef și, totodată, de membru. În schimb, statele interesate au trimis delegații numeroase, conduse la nivel înalt. Au fost prezenți președinții Ucrainei, Kazahstanului, Georgiei, Tadjikistanului și Afganistanului, prim-miniștrii Rusiei, Turciei, Azerbaidjanului ș.a., mulți miniștri și alți demnitari de rang înalt, parlamentari. Delegația SUA era compusă din 15 persoane, condusă de Richard Boutcher, asistentul Secretarului de Stat pentru Asia Centrală. Dl. Pierre Morel remarca pe bună dreptate faptul că statele interesate de resursele energetice ale Turkmenistanului au ținut să fie bine reprezentate la această ceremonie. Pesemne, Guvernul de la București nu avea nevoie de așa ceva, de vreme ce nu s-a gândit să trimită nici măcar un director din MAE sau MEC.

Trebuie să spun că atmosfera din Palatul „Ruhyyet” mi s-a părut alta decât cea cu care fusesem obișnuit până atunci. Până la începerea sesiunii, orchestra aflată undeva sus a interpretat cu precădere muzică clasică europeană, iar către sfârșit și câteva piese de jazz american, ceea ce era pentru prima oară acolo. Era desigur un semnal de înnoire.

Învestirea președintelui s-a desfășurat potrivit tradiției Asiei Centrale. Președintele ales a îngenuncheat și a sărutat drapelul național, apoi pâinea, tolba cu săgeți (în tradiție, sabia), Coranul și... „Ruhnama”-ul lui Saparmyrat Niyazow! Toată ceremonia s-a desfășurat pe o pâslă albă, întinsă pe scenă, potrivit cutumei ancestrale din Asia Centrală la întronarea unui han (noul han al Crimeei, de pildă, era purtat de patru căpetenii de clan pe o asemenea pâslă albă și așezat pe tron). La recepția oferită șefilor de delegații, am avut ocazia să-l felicit personal pe noul președinte și, apoi, să am convorbiri cu unele personalități, între care și cu prim-ministrul Republicii Azerbaidjan, dl. Artur Rasizade, și cu prim-ministrul Turciei, dl. Recep Tayyib Erdoğan, la inițiativele acestora. Cel dintâi mă cunoștea bine, astfel că nu m-am mirat când m-a abordat; am fost însă surprins când dl. Tayyib Erdogan m-a strigat pe numele mic de la celălalt capăt al salonului, invitându-mă lângă el. Trecuseră mulți ani de când nu ne revăzuserăm. Bănuiesc că ambasadorul turc la Așgabat, Hakkı Akil, a avut un rol în această reîntâlnire. Dl. Recep Tayyib Erdoğan m-a îmbrățișat, spunându-mi cu glas tare „vechiul meu prieten” (*eski dostum*), și am depănat amintiri comune, până când Domnia Sa a fost invitat la întâlnirea programată cu noul președinte al Turkmenistanului. Asemenea gesturi demonstrative de prietenie au fost manifestate față de mine și de alți înalți demnitari turci, ca și de mari profesori, care mă cunoșteau de mult, și pe care i-am întâlnit mai ales în timpul misiunii mele în Azerbaidjan. Unul dintre ei, de pildă, o veche cunoștință, regretatul Ismet Sezgin, fost ministru (de două ori) și președinte al Parlamentului Turciei, bine cunoscut și în Azerbaidjan, când m-a văzut intrând în marea sală „Respublika” din Baku, la adunarea prilejuită de vizita oficială a președintelui Süleyman Demirel, s-a ridicat în picioare, fiind și înalt, în mijlocul sălii pline și cu glas tare m-a strigat în mod repetat pe nume și mi-a făcut semne cu mâna, până am ajuns lângă el, când m-a îmbrățișat strâns, șoptindu-mi la ureche „*las' să vadă toți că vă prețuim mult și noi!*”. La fel au procedat, în împrejurări asemănătoare, și alți înalți demnitari turci, mai ales foști, și profesori de renume, de bună seamă cunoștințe vechi. Erau gesturi

prietenești, conștiente, menite sporirii prestigiului meu în fața autorităților locale, dat fiind faptul că Turcia era modelul și protectorul principal al Republicii Azerbaidjan. Așa cum am mai spus, cu aceleași sentimente prietenești și de solidaritate etnică, mulți azerbaidjeni, inclusiv dintre cei cu funcții oficiale înalte, mi-au oferit informații, chiar importante și foarte importante, numai cu scopul de a mă ajuta să-mi îndeplinesc cât mai bine misiunea.

Noua conducere

Din păcate, nu aș putea afirma că au fost înnoiri fundamentale, nici măcar substanțiale, dar au fost unele schimbări spre bine, cel puțin până în septembrie 2007, când am plecat de la postul de la Așgabat. În domeniul învățământului s-a revenit cât de cât la normal, adică la ce fusese înainte de „regimul Niyazow”. A fost reînființată Academia de Științe. Au fost deschise porțile către exterior, au fost permise chiar și „Internet Café”-uri, ceea ce era un progres important. Au fost eliberați așa-zii deținuți politici, inclusiv participanții la atentatul din noiembrie 2002 împotriva lui Saparmyrat Niyazow. „Căpetenia turkmenilor”, „Marele conducător”, „Darul lui Allah”, „Profetul” etc., cum era adulat Saparmyrat Niyazow de lingăi, lovise puternic învățământul și intelectualitatea proprie, tocmai din dorința de a forma o națiune de „mankurți”, care să nu creadă în altceva decât în „Ruhnama” și să fie izolată de restul lumii, ca în „Albania lui Enver Hodja” sau, cel puțin, ca în „România lui Nicolae Ceaușescu”.

Pe plan social, a fost îmbunătățit sistemul de pensii afectat de „regimul Niyazow”, care urmărise prin aceste măsuri abuzive și scăderea numărului alogenilor din Turkmenistan. S-au făcut pași importanți în refacerea sistemului de asistență sanitară, care fusese deteriorat în vechiul regim. Construcțiile civile, industriale și de infrastructură începute de Saparmyrat Niyazow au continuat, căci erau contracte în derulare cu firme străine. Proiectele edilitare, costisitoare, au rămas însă cele concepute pe baza „indicațiilor prețioase” ale fostului dictator, adică – după aprecierea mea – grandomanie fără stil, ceva de gen chinezoturkmeno-nordcoreean.

S-au făcut eforturi vădite, cel puțin la început, pentru mai multă transparență, ceea ce avea însă scopul de a lovi în vechiul regim, care se

complăcuse în datele contrafăcute ale Institutului Național de Statistică (*Türkmenmillihasabat*). La Sesiunea a XX-a a Consiliului Poporului, din 29.03.2007, au fost făcute dezvăluiri grave despre producțiile agricole ale țării, care fuseseră mărite artificial de trei ori atât la cereale, cât și la bumbac (3 milioane tone cereale raportate, în loc de mai puțin de un milion tone realizate, și la bumbac, numit și „aurul alb” al țării, 100 000 de plante la ha, în loc de 30-40 000 în realitate). Era locul constituțional în care putea fi lansată reforma funciară de mult așteptată în Turkmenistan, unde continua un sistem anacronic de feudalism de stat. Adică, statul era proprietarul întregului teren agricol, pe care îl împărțea în loturi și le dădea în arendă fermierilor sau asociațiilor de fermieri, care trebuiau să dea stăpânului 30-50% din recoltă, iar restul să-l vândă tot lui la preț de monopol, dar fără a primi la timp banii. Era chiar mai rău decât în feudalism, căci tot stăpânul fixa natura și soiul culturii, chiar și perioada de însămânțare și recoltare. Este adevărat, statul trebuia să asigure semințele, irigația și mașinile agricole, ceea ce nu se făcea însă niciodată în mod corespunzător și nici fără cheltuieli suplimentare (mită). La final, țăranul rămânea sărac lipit pământului, care nu era însă al lui. Situația țăranului în Turkmenistan era aproape insuportabilă. Am văzut cu ochii mei femei cu copii mici legați de spate, lucrând pe câmp la temperaturi de 50 grade C în acel loc deschis. Era în anul 2006, nu în 1606 sau 1706 și nici măcar 1966!!! Nu știu care este situația acuma, după aproape două decenii de președinte „nou”!?

Delegațiile occidentale, care au fost în mod frecvent în Turkmenistan, în primele nouă luni ale anului 2007, au făcut afirmații din cele mai favorabile la adresa noilor guvernanți, deși măsurile așteptate în sfera respectării drepturilor omului și a instaurării statului de drept nu erau încă nici măcar gândite de noii conducători. Și în acest caz, occidentalii s-au prefăcut că sunt interesați de implementarea democrației, dar în realitate scopul lor în Turkmenistan era primordial economic și strategic. Așa cum reiese din însemnările mele făcute în acea vreme, *stabilitatea politică internă, dorită de toate statele interesate de resursele energetice și de poziția strategică a Turkmenistanului, urma să fie asigurată cu aceleași metode cel puțin autoritare, iar „gazodolarii” continuau să dețină puterea supremă.*

Dar, din păcate, nu după multă vreme, noul președinte s-a lăsat atras destul de ușor de mrejele puterii, fastului și cultului propriei personalități. I s-a conferit rapid gradul de general de armată, așa cum avusese și răposatul,

în plus, cel nou a primit și titlul de *doctor în științe medicale*, dar fără a parcurge nici măcar o singură etapă a doctoratului. Portretele sale au apărut peste tot, inclusiv pe combinele și tractoarele de pe câmp. Lingăii de profesie s-au grăbit să-l proclame „*Beyik Prezident*” (Marele Președinte). Aniversarea zilei sale de naștere, de la 29.06.2007, când acesta a împlinit 50 de ani, a fost sărbătorită cu atâta fast, încât răposatul cred că s-a răsucit în mormânt de invidie. Pentru această aniversare s-a instituit prin lege și Ordinul „*Watan*”/Patrie (un colan de 925 grame aur pur), destinat numai președinților Turkmenistanului, Gurbanguly Berdimuhammedow fiind cel dintâi care l-a primit. Spre dezamăgirea multora, inclusiv și îndeosebi a mea, Gurbanguly Berdimuhammedow nu numai că a devenit repede un al doilea Niyazow (mai luminat, este adevărat), dar cred că l-a și depășit pe acesta, în sensul că Gurbanguly Berdimuhammedow l-a pus pe fiul său Serdar (Niyazow era supranumit „*Beyik Serdar*”/Marele Conducător (Comandant) președintele republicii, iar el s-a pus în funcția de președinte al Sfatului Poporului, ceea ce înseamnă în fapt dictatura familiei Berdimuhammedow. Soția și copiii lui Saparmyrat Niyazow trăiau la Viena și nu au avut legături cu politica din Turkmenistan. Soția lui Saparmyrat era evreică, iar soția lui Gurbanguly, adică mama actualului președinte, este rusoaică. Notez aici doar observațiile mele personale, directe, cât am mai stat în Turkmenistan; ele se referă doar la începutul domniei lui Gurbanguly Berdimuhammedow. Situația și poziția actuală a Turkmenistanului nu o cunosc, căci nu m-a interesat și nu mă interesează... În orice caz, cred că poporul turkmen merita mai mult, măcar cât este în țările turcice vecine. Turkmenii sunt oameni blajini, poate prea blajini. Păcat!!!

Liniiile directe în politica externă au rămas cele stabilite de președintele răposat, adică respectarea neutralității și a politicii de echilibru între marii jucători din zonă. Dar, noul președinte Gurbanguly a părăsit rapid poziția izolaționistă a lui Niyazow și a adoptat o linie activă în relațiile internaționale. De reținut că au fost date și unele semnale care anunțau o apropiere mai pronunțată a noului președinte de valorile musulmane și turcice. Prima vizită oficială în străinătate a președintelui Gurbanguly Berdimuhammedow a avut loc în perioada 13-16 aprilie 2007, în Arabia Saudită, unde a fost săvârșită mai întâi, la Mecca, procesiunea religioasă de *umrah*, ceea ce înseamnă „micul pelerinaj” în accepțiunea Islamului. La Medina, președintele turkmen s-a recules la mormântul Profetului

Muhammad și în prima moschee din lume (*Masjid-i Nabawi*/ Moscheea Profetului). G. Berdimuhammedow a ținut să marcheze începutul mandatului său prezidențial cu vizitarea prioritară a locurilor sfinte ale Islamului. Abia după aceea a început vizita sa oficială în Regatul Saudit. Era un mesaj puternic către lumea musulmană, având în vedere temerile iscate de tendințele reformatoare în materie ale vechiului președinte.

La începutul lunii aprilie 2007, a fost organizat la Așgabat un festival internațional de folclor și teatru popular, primul de acest gen la care am asistat acolo. Au participat multe echipe și formațiuni artistice, inclusiv din SUA și alte țări occidentale. Mi-au atras însă atenția în mod deosebit reportajele tv transmise de la acest festival, în care am observat că reporterii turkmeni solicitau participanților din țări turcofone (Turcia, Kazahstan, Uzbekistan, Kîrgîzstan) să vorbească în limba proprie, fără a se face însă traducerea în turkmenă, deși cele spuse de acei interlocutori nu erau înțelese prea bine de un turkmen de rând. În schimb, interviurile în limba rusă erau traduse în limba turkmenă. Era pentru prima oară când vedeam la tv turkmenă că se face traducerea din rusă în turkmenă și nu se face traducerea din limbi turcice. Era un semnal deosebit, pe care alte țări turcofone nu reușiseră să-l dea până atunci. Nu am urmărit ce s-a întâmplat după aceea pe acest tărâm!

Dar, a doua vizită a președintelui G. Berdimuhammedow nu a fost în Turcia, cum credea multă lume, ci la Moscova, în zilele de 23 și 24 aprilie 2007. Steaua de la Kremlin a rămas reperul pe care și noua echipă de la Așgabat nu trebuia să o piardă din vedere vreodată.

SUA acționau atunci în zonă direct, dar și prin intermediul Turciei, care era un fel de avanpost al politicii americane în Asia Centrală. Dar, din cauza unei atitudini greșite, de superioritate, afișată față de „frații turcofoni”, Ankara a pierdut teren în Asia Centrală, inclusiv în Turkmenistan. Turcia nu a putut recupera terenul nici la dispariția lui Niyazow, care nu era un fan al Turciei, cum era Aliyev. SUA nu au făcut nici ele progrese prea însemnate aici. Un semnal clar în acest sens, destinat mai ales Kremlinului, a fost faptul că, exact în preajma vizitei la Moscova a președintelui G. Berdimuhammedow, autoritățile turkmene au refuzat viza de intrare a prim-adjunctului asistentului Secretarului de stat, Steven Mann, fost ambasador SUA la Așgabat și susținător fervent al proiectului de gazoduct transcaspic. Din păcate și pentru noi, acest proiect nu a fost realizat nici până astăzi!

Prin regimul său dictatorial îngust, de familie, Turkmenistanul este o adevărată Coree de Nord a Asiei Centrale. Dar, în afara propriului său popor, regimul din Turkmenistan nu amenință pe nimeni, căci nici nu are cu ce, armata sa fiind doar una de paradă. Și mai important este faptul că, Turkmenistanul este o țară cu rezerve bogate de petrol-gaze și are o poziție geostrategică importantă pentru marile puteri, ceea ce îi conferă anumite avantaje în relațiile internaționale.

Încheierea misiunii diplomatice

Am plecat prin demisie de la postul de ambasador la Așgabat. În MAE nu sunt obișnuite – este adevărat, în cazul diplomaților de profesie – asemenea acte de retragere benevolă de la un post de ambasador. Depinde cum privești însă problema. Sunt ambasade și ambasade. Fără îndoială, nu m-aș fi retras de la un post bine înzestrat și cu personal diplomatic suficient, cum am avut, de pildă, la Baku. Dar, misiunea de la Așgabat a fost oropsită de la început. Nu numai că m-am confruntat cu probleme serioase, inclusiv politico-diplomatice, pe care mi le-a lăsat vechiul ambasador, dar în noiembrie 2004, deci după mai puțin de două luni de la venirea mea la post, consilierul economic Dan Sicoe m-a anunțat că a fost transferat la Skoplje. Apoi, nu după multă vreme, postul de consilier economic aflat pe schema Ambasadei de la Așgabat a fost mutat la Consulatul de la Izmir, nou înființat atunci. Au fost lucrături nu în MAE, ci în Ministerul Economiei și Comerțului (MEC); era desigur incomparabil mai plăcut să lucrezi pe malul Mării Egee, decât la marginea deșertului Karakum. Nu a contat câtuși de puțin faptul că acest deșert era plin de gaz și petrol. Au prevalat iarăși interesele personale, meschine față de cele naționale! Toate eforturile mele depuse timp în trei ani de zile pentru reînființarea postului de consilier economic au fost în zadar. În primăvara anului 2005, am rămas și fără secretar-contabilă, care a fost pensionată. Și funcția aceasta a rămas liberă mai bine de doi ani de zile, fiind nevoie să mă ocup personal de gestionarea banilor și de administrarea ambasadei. Nu mă pricep la finanțe și afaceri, de aceea m-am ferit mereu să am grija banilor statului sau ai altora. De aceea, la fiecare sfârșit de săptămână calculam și recalculam bugetul și cheltuielile, până mă durea capul și mă apucau nervii. Diferențele reale sau greșit calculate le acopeream

din buzunar, astfel că, în cele din urmă, comisia de audit intern pe care am cerut-o eu de la Centrală, înainte de a pleca de la post, a constatat o diferență în plus de 939,55 USD, care a fost făcută venit la bugetul de stat, și o altă diferență în minus de 1.083,943 manați turkmeni, sumă care a fost recuperată tot de la mine, pe bază de chitanță (cf. Proces-verbal de audit intern, din 27.09.2017, din care un exemplar se află desigur în arhiva mea). Altfel spus, plusul și minusul erau din buzunarul meu, fiind costul nepriceperii mele în probleme financiar-contabile. Nu era corect ca un ambasador să-și irosească timpul, inclusiv din weekend, cu probleme contabile care nu erau de resortul lui. Dar, eu am fost pus într-o asemenea situație și încă timp de doi ani de zile, din cei trei pe care i-am trăit în Turkmenistan. Iar cel care a fost trimis, în sfârșit, în primăvara lui 2007, pe acest post de secretar-contabil, nu lucrase câtuși de puțin în contabilitate și nu știa nici o limbă străină. Era pericolul și mai mare cu această persoană, care fusese trimisă să îndeplinească o funcție pentru care nu era competentă. Acesta a fost cel dintâi motiv care m-a împins la demisie. Trei ani cât am fost ambasador în Turkmenistan, am avut ca ajutor doar un singur diplomat român, foarte tânărul Silviu Damian, care și-a îndeplinit sarcinile de serviciu cu devotament și profesionalism. Dar, era singurul meu ajutor.

Nu aș vrea să se înțeleagă greșit. La Așgabat nu am avut motive să mă plâng de atitudinea Centralei MAE, care m-a susținut cât a fost practic posibil. Îmi place să cred că eram prețuit cum se cuvine în MAE. Am schimbat cele două autoturisme vechi și stricate, incompatibile cu statura Ambasadei României, cumpărând mașini noi de pe piața locală: un Mercedes 180 și un BMW X3. Cum am mai arătat, am mutat sediul Ambasadei într-o clădire adecvată, unde funcționează și astăzi. Am schimbat de două ori reședința personală. Dar, probleme au fost cu personalul. MEC nu a trimis un consilier economic, deși țara de reședință era deosebit de importantă pentru relațiile noastre economice (la sfârșitul anului 2005, de pildă, cifra noastră de afaceri cu Turkmenistan se apropiase de 150 milioane USD).

Ambasada României la Așgabat a fost deschisă în 1993, dar în privința dotării și personalului rămăsese la nivelul de început și chiar cu mai puțin (desființarea postului de consilier economic, în noiembrie 2004!). Spre comparație, Ambasada Poloniei a fost deschisă la Așgabat în primăvara anului 2007. Eram în bune relații cu primul ambasador polonez în Turkmenistan, Maciej Lang, care a venit acolo, cum era și firesc, după ce alți diplomați

polonezi au pregătit sediul ambasadei și reședința ambasadorului în clădiri confortabile și impunătoare, desigur la prețuri mai mult decât duble față de chirii plătite de noi. În afara ambasadorului, mai erau 3 diplomați și 4 personal administrativ, inclusiv bucătar, plus 4 militari polonezi din trupele de pază. Ambasadorului polonez i-au fost alocați bani suficienți pentru a achiziționa autoturisme elegante, ca și mobilier de calitate. Computerele erau aduse din țară și întreținute de un specialist polonez. Computerele mele erau reparate de un meseriaș localnic, rus. Ambasadorul polonez nu era nevoit să facă o sumedenie de cereri, rapoarte și memorii către Centrală, pentru orice achiziție de o valoare mai mare de câteva sute de dolari. Sistemul birocratic de la noi ar trebui schimbat radical, inclusiv și îndeosebi în MAE. Dar, mai înainte, cred că este necesar să se renunțe la ideea moștenită din perioada dictaturii comuniste că trimiterea în misiune diplomatică în străinătate ar fi o mare favoare. Misiunea diplomatică în străinătate nu mai este o favoare, ci o mare responsabilitate și trebuie tratată ca atare!!!

Un alt motiv tot atât de serios era asistența sanitară, cu totul precară în această țară, care are și o climă nepotrivită pentru sănătate, cu mari variații de temperatură. M-am referit mai înainte la acest aspect, care începuse să ne îngrijoreze în cel mai mare grad, îndeosebi pe copiii noștri care sunt medici.

O altă cauză a fost promisiunea făcută colegilor mei de la Universitatea Ovidius, unde, în martie 2004, fusesem ales prorector cu probleme de învățământ, de a mă reîntoarce după un an sau cel mult un an și jumătate la funcția mea de prorector. De aceea, mi-a fost păstrată funcția de prorector, deși cerusem organizarea de alegeri pentru desemnarea unui alt coleg în această funcție. Mai mult, colegii din Biroul Senatului, în primul rând rectorul prof. univ. dr. Victor Ciupină și regretatul prorector prof. univ. dr. Florea Voinea, îmi făceau chiar presiuni ca să mă țin de cuvânt și să mă reîntorc cât mai repede la Universitate. Profesorul Florea Voinea începuse chiar să-mi dea destul de des telefoane, prin care îmi cerea să revin cât mai repede la universitate. „Aici este locul d-tale, nu acolo, atât de departe!”, obișnuia să-mi atragă atenția ilustrul medic, ca încheiere a convorbirii noastre telefonice. Într-adevăr, la începutul anului 2006, am avut o tentativă în acest sens, când i-am anunțat pe colegii din „cvadriga” UE de intenția de a mă retrage. Toți trei (ambasadorii Germaniei, Franței și Marii Britanii) m-au rugat să mai reflectez, căci aceasta ar însemna slăbirea influenței UE în Turkmenistan și în zonă, în condițiile în care UE pregătea o nouă strategie

pentru Asia Centrală. În plus, la 1 ianuarie 2007, România avea să fie admisă în UE cu drepturi depline, ceea ce însemna pregătiri speciale, inclusiv la Așgabat. M-au rugat insistent să rămân măcar până la sfârșitul anului. Numai că, la 21 decembrie a decedat subit președintele Saparmyrat Niyazow, ceea ce a făcut ca decizia mea de demisie să fie din nou amânată, de această dată și la cererea ambasadourilor locali din țări NATO. Apăruseră multe probleme noi, care trebuiau soluționate în comun. Dar, i-am anunțat pe colegii din UE și NATO că sunt decis ca în vara acelui an să-mi înaintez demisia. De această dată eram ferm hotărât să mă reîntorc la catedră, la 1 octombrie 2007. La 05.03.2007, am trimis în acest sens o scrisoare Rectorului și membrilor Biroului Senatului Universității Ovidius din Constanța, iar în ziua de 25.04.2007, am adresat o cerere scrisă decanului Facultății de Istorie și Științe Politice de la aceeași universitate, pentru rezervarea cursurilor mele de bază și speciale, începând cu anul universitar 2007-2008. Cât de corect mi-au fost rezervate aceste cursuri, asta-i altă chestiune! Dacă mi-aș fi dat seama cât de cât de ceea ce îmi pregătiseră acești colegi, în toamna lui 2007, cu siguranță nu m-aș fi grăbit cu demisia din postul de ambasador. Doream în sinea mea să fiu și corect față de colegi și să revin la facultate cu un an înainte de împlinirea vârstei de pensionare, pentru a avea astfel dreptul moral de a cere prelungirea catedrei mele, așa cum prevedea legea. M-am înșelat și aici, căci corectitudinea, moralitatea și respectul nu mai aveau ce căuta în acea facultate.

În sfârșit, mai era un motiv, este drept secundar, care a contat însă în luarea deciziei mele de a pleca mai devreme din Așgabat. Atitudinea mai puțin prietenească a înaltelor autorități turkmene față de mine, personal, în special a președintelui Saparmyrat Niyazow. Mă agasau mult și regimul de dictatură, cultul deșănțat al lui Niyazow, atmosfera de suspiciune permanentă, care îmi aminteau de trăirile mele nefericite din vremea lui Ceaușescu. Situația nu se schimbase prea mult nici sub conducerea noului președinte. Intenționasem să plec fără a solicita primire la președintele Saparmyrat Niyazow. Ar fi fost micul meu protest!

La 12 iulie 2007, am scris cererea de demisie, pe care am prezentat-o personal dlui. Ministru Adrian Cioroianu, la 20 iulie, în cadrul unei audiențe speciale. Era pentru prima oară când mă întâlneam cu profesorul Adrian Cioroianu, deși ne cunoșteam destul de bine din lucrări, Domnia Sa fiind tot istoric, dar de istorie mai apropiată zilelor noastre. Dl. Ministru nu a fost

încântat de cererea mea și a încercat să mă convingă să mai reflectez. I-am mulțumit pentru gândul său bun, dar invocând pe scurt motivele menționate mai sus, mi-am exprimat decizia de a mă reîntoarce la catedră. Totuși, dl. Ministru Adrian Cioroianu nu a dat curs cererii mele, adică nu a trimis-o la registratură. Am aflat aceasta după reîntoarcerea la post, pe la jumătatea lunii august. Lăsasem un exemplar semnat al cererii unui bun prieten din București, dlui. Aurel Pisoschi, pe care l-am rugat să meargă la registratura MAE și să o depună, luând și recipisa convenită. Într-adevăr, cererea mea de demisie, valabilă începând cu data de 29 septembrie 2007, a fost înregistrată cu nr. 119591, din 22 august 2007. Urma acum procedura legală.

În Monitorul Oficial nr. 654, din 25 septembrie 2007, a fost publicat Decretul prezidențial nr. 862, din 20 septembrie 2007, prin care era anunțată încheierea misiunii mele în calitate de ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Turkmenistan. Potrivit prevederilor legale, aveam dreptul să mai rămân la post încă 90 de zile, dar eu am plecat din Așgabat în zorii zilei de 29 septembrie 2007. Așa cum promisesem, doream să fiu în Constanța, la deschiderea noului an universitar.

Timpul devenise presant și aici, ca la încheierea misiunii precedente, de la Baku. Între 19 și 22 septembrie 2007, am participat ca vorbitor principal în plen și moderator de secție la Primul Forum al Oamenilor de Știință Tătari din Lume, care a avut loc la Kazan. Era prima oară când ajungeam în Republica Tatarstan, despre care știam multe. Am fost primit cu cel mai mare respect și cu multă cordialitate. Mi s-a făcut și surpriza de a fi sărbătorit de ziua mea, 21 septembrie, în sala Teatrului Național, când am fost invitat pe scenă și aplaudat de întreaga asistență, constituită din elita intelectuală tătară din întreaga lume. Gazdele, inclusiv oficialii de rang înalt, și-au mărturisit mândria că un tătar din diasporă a ajuns pe o funcție atât de onorantă și și-au exprimat deschis recunoștința față de România. La rândul meu, vreau să mulțumesc și aici Centralei MAE, personal directorului general Gheorghe Magheru, pentru că mi-a aprobat această deplasare la Kazan, chiar în ultimele zile ale mandatului meu de ambasador.

Revenind acum la succesiunea evenimentelor protocolare de la Așgabat, imediat după înregistrarea oficială a cererii mele de demisie, am informat CD, mai întâi colegii din țările UE și NATO, despre faptul că, la 29 septembrie 2007, urmează să se încheie misiunea mea în Turkmenistan. Totodată, cu o notă verbală am înștiințat și MAE turkmen despre încheierea

misiunii mele și am cerut primiri de rămas bun la președintele țării, la președintele Parlamentului, la vicepremierul și ministrul de externe și la câțiva miniștri de care am fost mai apropiat. Toate vizitele au avut loc, cu excepția primirii la președintele Gurbanguly Berdimuhammedow, care plecase la Sesiunea ONU de la New-York.

În schimb, colegii ambasadori au fost extremi de amabili; au oferit multe lunchuri și dineuri în onoarea mea și a soției mele. Iar în ziua de 26 septembrie 2007, am oferit eu însumi, împreună cu soția mea, un dineu pentru membrii Corpului Diplomatic, care au participat aproape în totalitate, împreună cu soțiile; invitasem – din prețuire față de adjunctul meu, dl. Silviu Damian, care rămânea șef de misiune interimar – și adjunctii șefilor de misiune, împreună cu soțiile. Au mai fost invitați doar câțiva înalți demnitari din MAE local. Au participat unicul ministru adjunct de externe și șeful protocolului MAE. Potrivit obiceiului, CD ne-a oferit ca dar de despărțire un tablou pictat de un artist turkmen și costume populare turkmene, inclusiv o mare căciulă mițoasă, pe care le-am donat Institutului de Turcologie de la Cluj-Napoca. Cred că a fost o petrecere frumoasă și îmbelșugată. Centrala MAE nu a fost zgârcită nici cu acea ocazie.

48. Așgabat, 27.09.2004. *Convorbire între Președintele Parlamentului din Turkmenistan, Ovezgeldi Atayev, și ambasadorul României, Tasin Gemil, după prezentarea scrisorilor de acreditare*

49. Așgabat, 01.12.2006. *Dna Nafie Gemil (în centru), soția ambasadorului României, împreună cu soții de alți ambasadori străini în Turkmenistan*

50. Așgabat, 14.08.2007. Ambasadorul României, Tasin Gemil, dând mâna cu Președintele Republicii Islamice Iran, Mahmut Ahmadinejad, cu prilejul vizitei oficiale a acestuia în Turkmenistan

51. Așgabat, 26.09.2007. Corpul Diplomatic străin din Așgabat ascultând cuvântul de „Rămas bun” (farewell) al ambasadorului României în Turkmenistan, Tasin Gemil

Capitolul XIII.

Răzbunarea Securității

În varianta inițială acest capitol cuprinde peste 100 de pagini de tipar, din care peste 60 de pagini sunt cu documente originale *strict secrete* din arhivele Securității, referitoare la persoana mea (vezi Tasin Gemil, *Pe drumurile istoriei*, vol. II, Presa Universitară Clujeană, 2019, pp. 321-423).

Dosarele mele de la Securitate

Până în prezent, sunt singurul istoric român și unicul tătar care și-a dezvăluit dosarele de la Securitate. M-aș bucura dacă aș afla că a mai făcut și altcineva așa ceva. Dar, n-am auzit!

Din dosarele mele de la CNSAS nu am reușit să aflu de când a început Securitatea să mă urmărească în mod special, deoarece cele mai vechi înscrieri din ele datează din 1970. Dar, sunt sigur că agenții Securității s-au interesat mai devreme de mine, probabil în 1962-1963, atunci când mi-au blocat plecarea la studii în URSS și, apoi, au respins încadrarea mea la Universitatea din Iași, așa cum am arătat mai înainte. Bănuiesc că de atunci am fost înregistrat în categoria persoanelor, dacă nu suspecte, cel puțin de mai puțină încredere, probabil din cauza interesului meu vădit față de istoria și cultura turco-tătară. În acele vremuri și mai ales în perioada naționalist-comunistă a lui N.Ceașescu era combătută, de facto, afirmarea identității naționale a celorlalți. Mi-au fost inventate încă de atunci motive false în dosar (că tatăl meu ar fi preot musulman și că nu cunosc limba română), de natură să blocheze ascensiunea mea pe plan profesional și influența pe plan comunitar. În privința mea, Securitatea Română urma de fapt o directivă

veche a Poliției politice din URSS (NKVD). La 02 iunie 1947, Lavrenti Beria, sinistrul șef al NKVD/KGB, emisese un ordin pentru aplicare în țările recent ocupate de sovietici. La punctul 8 era scris cât se poate de clar: „*Se va acorda atenție deosebită persoanelor cu capacități organizatorice și cu șanse sigure de popularitate. Acești oameni trebuie cooptați, iar în cazul în care se opun, se va bloca accesul lor la posturi ierarhic superioare*” (subl. T.G.). Exact asta a făcut Securitatea cu mine!

Din dosarele mele de la Securitate se poate constata că împotriva mea fusese mobilizată o forță însemnată, compusă din 13 ofițeri de securitate și 19 turnători, aceștia din urmă fiind în cercul meu de „prieteni”, colegi de serviciu și cunoștințe. „Șeful de obiectiv” fusese numit un vechi ofițer de Securitate (din 1952, de la vârsta de 19 ani), col. Hagop Hairabedian. De fapt, așa cum atestă un document de la CNSAS, col. Hagop Hairabedian era șeful serviciului de contraspionaj care se ocupa de Turcia. Nu întâmplător fusese pus acolo un armean! (Vorba lui Varujan Vosganian, spusă mie direct, relativ recent, la telefon, sper, în glumă: „*ca să vă belească pe voi, turci și tătari*”). Dl. colonel de Securitate Hagop Vahram Hairabedian provine dintr-o familie de armeni din Turcia, care fugise în România în 1920, în timpul războiului de eliberare națională condus de Mustafa Kemal-Atatürk. Tatăl său fusese un membru activ al mișcării naționaliste armene. Altfel spus, dl. Hagop Vahram Hairabedian face parte dintr-o familie care susținuse, probabil chiar cu arma în mână, forțele străine care cotropiseră atunci Turcia. În asemenea familii erau cultivate resentimente deosebit de puternice împotriva Turciei și a turcilor. Este de presupus că dl. colonel de securitate Hagop Hairabedian crescuse într-o atmosferă de ură vindicativă împotriva Turciei și turcilor. Așa cum se arată în același document al Securității, H. Hairabedian știe bine limba turcă. Acest colonel de securitate Hagop Vahram Hairabedian este în prezent un membru de vază al Uniunii Armenilor din România (UAR). Sper că mai trăiește. Îi doresc multă sănătate!

În urmă cu ceva ani, mai precis la 28 octombrie 2018, l-am sunat la telefon pe vechiul meu coleg de Parlament, dl. Varujan Vosganian, președintele UAR, pentru a-l ruga să-mi înlesnească o întâlnire cu dl. col. Hagop Vahram Hairabedian. I-am transmis acestuia, prin Varujan, că vreau să-i pun doar două întrebări: 1. dacă, într-adevăr, el credea că eram un spion al Turciei? și 2. dacă credea așa ceva, doream să-mi spună ce puteam eu să spionez și să transmit serviciului secret turc? Atunci – mai în glumă, mai în

serios – Varujan îmi spune: „pot să depun eu mărturie că erai spion, pentru că m-ai atacat în Parlament, în 1991, apărând Turcia”. „Nu te-am atacat, am răspuns doar atacului tău împotriva turcilor, inclusiv și îndeosebi împotriva turco-tătarilor din România. Ce, tu erai spionul Armeniei?”, i-am replicat eu lui V. Vosganian. Trecuseră de atunci mai mult de 27 de ani, dar se vede că parlamentarul și fostul ministru român Varujan Vosganian nu a uitat faptul că ripostasem în Parlamentul României față de atacul său naționalist violent. Înseamnă că replica mea a fost temeinică și la obiect. L-am invitat și pe Varujan Vosganian să participe la întâlnirea mea cu dl. col. Hagop Vahram Hairabedian. Nu știu ce s-a întâmplat, dar col. Hagop Hairabedian nu a binevoit să-mi dea un răspuns, ceea ce înseamnă că nu vrea să comenteze cele două întrebări. Aceeași poziție a adoptat și subalternul său, col. (SRI) Vasile Ruse, căruia vroiam să-i pun aceleași întrebări. Pe acesta îl cunoscusem, prin 2011-2012, în casa unei cunoștințe comune, dar nu-i dezvăluisem faptul că știu numele lui din dosarele mele de la CNSAS, dar și el se făcuse că nu mă cunoaște. Numele lt.maj., apoi căpitanului de Securitate Vasile Ruse figurează pe multe documente strict secrete referitoare la urmărirea mea. Prin aceeași cunoștință comună i-am propus să avem, eventual în trei, o discuție lămuritoare despre acele dosare. Nici de la el nu am primit un răspuns. Nu aș fi publicat nimic din spusele lor, fără să le obțin avizul, așa cum am făcut și în cazul altor persoane și personalități la care m-am referit în această carte.

Acum înțeleg mai bine de ce supravegherea mea de către serviciile secrete a continuat și după ce oficial fusesem scos de sub urmărire, în noiembrie 1990. Cred că, prin relațiile strânse pe care le cultivă cu foștii săi subalterni de la Contraspionaj, acest col. Hagop V. Hairabedian îmi plătește astfel o poliță, mai bine zis se răzbună și pentru răspunsul ferm pe care îl dădusem, la 13 mai 1991, de la tribuna Parlamentului României, deputatului armean Varujan Vosganian, care ținuse de acolo un discurs virulent împotriva turcilor și Turciei, ceea ce îi afectase puternic și pe turco-tătarii din România. Replica mea a fost documentată și categorică, ceea ce a fost o mare surpriză pentru fruntașii armeni, care nu erau obișnuiți să fie contracarați în așa-zisa problemă a „genocidului”. Cred că aici se află și cauza a tot ceea ce mi s-a întâmplat, după acea dată, și mi se întâmplă încă, din partea foștilor securiști și a agenților lor, care, probabil, mai ascultă de fostul lor șef de obiectiv („Traian”) de la contraspionaj, col. Hagop Vahram Hairabedian!

✓ STRICT SECRET
Exemplar nr. 2

REPUBLICA SOCIALISTA ROMANIA

MINISTERUL DE INTERNE
DEPARTAMENTUL SECURITATII STATULUI
U.M. 0625 BUCURESTI

Nr. 341/R.V./D-00 174/36
DOSAR Nr. din 6.X.1989

CĂTRE

UNITATEA MILITARA 0544

In atenția noastră se află numitul
GEMIL TASIN, fiul lui TAIR și ERIAN,
născut la data de 21.IX.1943 în Medgidia, cer-
cetător științific la Institutul de Istorie
"N.Iorga", semnalat cu legături suspecte în
rîndul unor cadre și agenți ce acționează sub
acoperire diplomatică în cadrul Ambasadei
Turciei la București.

Intrucît în perioada imediat următoare
vor fi întreprinse asupra sa măsuri operative,
vă rugăm să ne comunicați dacă sus-numitul
face obiectul preocupărilor dumneavoastră ori
dețineți date de interes operativ cu privire
la persoana sa.

SEFUL UNITATII,

Dactilo :
Conceptat :
Nr. exemplare :

DEPARTAMENTUL SECURITĂȚII STATULUI
- U.M.0544 -
Nr. 0026.039 din 10.10.1989

STRICT SECRET
Ex.nr. 1

INIKARE
Nr. 0015443P
Zona 1, Iuz. 2 - 1989

C ă t r e,
U.M.0625

La adresa dumneavoastră nr.341/R.V/D.00154136 din 06.10.1989
vă facem cunoscut că din date provenite din 1971 rezultă că GEMIL TASIN
a sprijinit organele de stat în obținerea unor documente de arhivă și
că cel în cauză a semnalat faptul că asupra sa s-a întreprins o acțiune
de recrutare de către organul de informații turce, pe care el, ar
fi respins-o.

52-53. București, octombrie 1989.

Documente privind pregătirea arestării lui Tasin Gemil

Deci, în octombrie 1989, cu puțină vreme înainte de Revoluția din Decembrie 1989, Securitatea pregătea arestarea mea, sub acuzația de spionaj, care nu fusese însă dovedită. U. M. 0544, care se ocupa de informații externe, releva însă faptul că am „sprijinit organele de stat în obținerea unor documente de arhivă”. Un alt serviciu pe care l-aș fi făcut Securității, din 1971 până în octombrie 1989, nu este menționat în acest document oficial intern. Cred că este dova­da concludivă a ceea ce a însemnat așa-zisa mea „colaborare” cu Securitatea.

Abia în noiembrie 1990, securiștii, îmbrăcați acum în alte uniforme, au fost obligați să recunoască formal că nu eram vinovat de „trădare”, așa cum Securitatea mă bănuise și mă persecutase timp de mai bine de 20 de ani.

Având în vedere că din datele obținute în caz, nu rezultă indicii că "TRAIAN" a fost racolat de serviciul de spionaj turc, iar relațiile pe care le întreține cu cetățeni turci sînt de natură amicală și oficială.

PROPUNEM :

- închiderea dosarului de urmărire informativă și clasarea

54. București, 06.11.1990. Hotărârea S.R.I. privind închiderea formală a urmăririi informative a lui Tasin Gemil

„Traian” eram eu. Acest document a fost publicat integral, în 2012, în același vol. II din „Moștenirea istorică a tătarilor”, pp. 411-412. Am spus și acolo, am declarat și în alte locuri: nu cred că Securitatea sau cei care încă o

servesc m-au scos total de sub supraveghere și presiuni. Mă tem că Hagop Vahram Hairabedian și subalternii săi fideli, probabil și alții ca ei, au rămas cu regretul că le-am scăpat din gheare chiar în ultima clipă, gând care cred că nu le-a dat pace, cu atât mai mult cu cât am avut apoi o ascensiune rapidă în fruntea comunității turco-tătare și în activitatea politico-diplomatică. De aceea, au făcut tot ce le-a stat în putință să mă blocheze sau cel puțin să-mi pună piedici. În acest sens, acele elemente, care dețin încă forță, s-au folosit în primul rând de agenții pe care îi aveau/au printre tătari, iar aceștia nu sunt puțini, din păcate! De peste cincisprezece ani, dețin copiile electronice și ale altor dosare de la CNSAS, care colcăie de turnători, inclusiv tătari din Dobrogea, recrutați din toate categoriile sociale, tineri și vârstnici, bărbați și femei, chiar soț-soție, amândoi informatori. Indivizii mergeau ca invitați în casele unor rude sau prieteni din Turcia, iar la întoarcere îi turnau la Securitate, unii chiar cu mult zel și din proprie inițiativă. Mulți din ei se numără printre vechii mei dușmani înverșunați. Copiile acestor dosare se află și în posesia unor colaboratori ai mei, pe care îi încurajez acum să le studieze cu atenție și să le publice în cadrul unor lucrări științifice.

Cu ajutorul acestor unelte, infiltrate și în conducerea UDTTMR, a fost oprit *Programul de renaștere națională a tătarilor din România*, pe care începusem să-l urmăresc gradual și efectiv încă din 1990, program pe care îl reluasem și după întoarcerea din străinătate, în 2007. Cred că aceleași forțe oculte au pus la cale și recentele atacuri ticăloase împotriva mea, cu scopul de a mă izola de comunitatea turco-tătară.

Atac odios

Un individ pe care nu îl cunosc nici la ora asta, numitul Omer Sunay, în septembrie 2017, m-a acuzat în public că turnasem la Securitate „conașionali tătari, pentru un kg. de carne”. Acuzația era o infamie și nerozie, pentru că de la vârsta de 17 ani, adică din 1960 și până la 1990, eu am trăit departe de comunitatea tătară, iar legăturile mele cu tătarii s-a limitat numai la cei din familia mea. L-am dat în judecată pe acest ticălos și adevărul a fost confirmat oficial de Judecătoria Constanța și de Tribunalul Constanța. Sentința de condamnare pentru calomnie a lui Omer Sunay a rămas definitivă.

**COMUNICARE
HOTARÂRE CIVILĂ**
NR. 597/2019 DIN DATA DE 26 Martie 2019

Stimată doamnă/Stimate domn,

vă comunicăm, alăturat, copia hotărârii civile nr. 597/2019, pronunțată la data de 26 Martie 2019, de către TRIBUNALUL CONSTANȚA SECȚIA I CIVILĂ.

GREȘIER,

L.V. 05.05.2019 09:42:48

**PENTRU ACESTE MOTIVE
ÎN NUMELE LEGII
D E C I D E**

Admite apelul formulat de apelantul reclamant **TASIN GEMIL**, domiciliat în București, Calea Moșilor nr.228, bl.32, sc.3, et.VI, ap.93, sector 2 și cu domiciliul procesual ales în București, Calea Floreasca nr.9-11, sc.B, et.1, ap.13, sector 1 (la cab. av. Adrian Ibraim), împotriva încheierii din data de 15.05.2018 și a sentinței civile nr.6563/14.06.2018, ambele pronunțate de Judecătoria Constanța în dosarul civil nr.31904/212/2017, în contradictoriu cu intimatul pârât **OMER SUNAI**, cu domiciliul procesual ales în Constanța, Aleea Zefirului nr.8, bl.FB1, sc.C, ap.26, județul Constanța.

Schimbă în parte sentința civilă apelată, în sensul că admite în parte acțiunea principală.

Obligă pârâtul către reclamant la plata sumei de 1.000 lei, cu titlu de despăgubiri morale.

Obligă pârâtul, pe cheltuiala sa, la publicarea hotărârii de condamnare.

Menține celelalte dispoziții.

Obligă intimatul pârât către apelantul reclamant la plata sumei de 1.436 lei, reprezentând cheltuieli de judecată fond (din care 100 lei taxă judiciară de timbru, 1.190 lei onorariu avocat, 146 lei cheltuieli de deplasare) și 3.305 lei apel (din care 50 lei taxă judiciară de timbru, 2.000 lei onorariu de avocat redus de la 6.000 lei, 1.255 lei cheltuieli de cazare și transport).

Cu recurs în 30 de zile de la comunicare.

Pronunțată în ședință publică azi, 26.03.2019.

PREȘEDINTE
Mihaela Cristina Grădinariu

JUDECĂTOR dr.
Cristina Ghernaja

GREȘIER
Lenuța Vlăduceanu

Notă: Mențiunea din această hotărâre că se „ admite în parte acțiunea principală ” se referă la faptul că instanța a arătat clemență față de calomniatorul Omer Sunai și nu a admis decât plata unei părți din suma cerută de avocații mei ca despăgubire morală și recuperarea doar a unei părți din valoarea cheltuielilor de judecată. Dar, acest individ atât de rău intenționat nu cred că merita o asemenea milă!

55. Constanța, 26.03.2019. Sentința definitivă de condamnare a numitului Omer Sunai pentru calomnie la adresa lui Tasin Gemil

După apariția cărții „Pe drumurile istoriei” (vol.I-II, Presa Universitară Clujeană, 2019) unde, printre altele, am pus la dispoziția tuturor celor interesați și dosarele mele de la Securitate, unii conaționali și nu numai s-au gândit că trebuie să mă informeze despre ceea ce știau în legătură cu dedesubturile unor acțiuni dușmănoase împotriva mea, orchestrate mai ales în ultimii ani. Între ele un loc aparte a avut atacul mârșav al unui grup, din care a fost împins mai în față unul pe nume Omer Sunai. Câteva persoane bine intenționate mi-au destăinuit numele celui care a inițiat și a susținut, de fapt, această ticăloșie. Nu a fost o surpriză pentru mine, căci individul este capabil de orice mârșăvie... Persoanele care mi-au oferit informația au ținut însă neaparat să rămână în anonim, căci le este frică de acel ticălos. Îi înțeleg, pentru că acel personaj este un mincinos fără scrupule și răzbunător periculos. Acesta este motivul pentru care numele lui este înlocuit cu două litere în materialul de mai jos, care a fost publicat mai înainte pe pagina mea de facebook.

Documentele secrete ale Securității, publicate în cartea menționată, demonstrează cât se poate de clar faptul că eram victima unei calomnii abjecte; în realitate, eu am fost urmărit de Securitate și persecutat de regimul comunist. Vreau să mulțumesc acestor oameni care mi-au dat elemente concrete despre uneltirile infame puse la cale împotriva mea de către unii așa-zisi lideri ai comunității tătare din România. Dar, de teama represaliilor din partea acestor nemernici, acei oameni corecți, care au ținut să fie alături de mine, au insistat totuși să-și păstreze anonimul. Ticăloșii au mizat pe pasivitatea comunității și aici nu au greșit! Dar, s-au înșelat în privința atitudinii mele. Nu s-au așteptat, probabil, că voi riposta imediat, temeinic și vehement. Au crezut că pot să mă calomnieze fără nici o teamă, așa cum făcuseră până atunci cu atâția nevinovați. Amenințarea și calomnia sunt armele predilecte ale acestor nemernici. Așa se explică minciunile cele mai sfruntate pe care insul numit Omer Sunai și-a permis să le arunce asupra mea. Așa cum am mai spus, era evident însă faptul că acel Omer Sunai nu era decât o unealtă.

Într-adevăr, am aflat că cel care inițiasse, organizase și subvenționase financiar atacul perfid împotriva mea, din 25 septembrie 2017, fusese numitul S. N. Reamintesc faptul că același a încercat să mă calomnieze și la Congresul UDTTMR din august 1996, plănuiind să mă acuze, total nefondat, că aș fi primit bani din partea Guvernului Turciei, pentru a reînființa Seminarul Musulman din Medgidia. Aflând tot de la binevoitori despre această uneltire josnică, am atras din timp atenția în public că îi voi da în judecată pe cei care vor încerca să mă calomnieze. Ca urmare a

acestei avertizări ferme, pomenitul nu a mai îndrăznit să recurgă atunci la o asemenea infamie. A făcut-o totuși după 21 de ani, dar ca un laș, folosindu-se de un personaj lipsit de discernământ.

Acest S. N. nu se împacă cu gândul că evit, de 30 de ani, să mă aflu la aceeași adunare sau în aceeași încăpere cu el. Îl ocolesc pe acest individ, pentru că sunt convins că este un specimen nociv, care, conștient sau nu, a subminat și continuă să submineze comunitatea tătară din România. Acest ins este de o incultură crasă, nefiind în stare să vorbească articulat nici în tătară, nici în turcă și nici în română, așa cum se poate lesne constata. Cei care au avut de a face cu acest S. N. știu prea bine că tipul este un bătăran și mincinos agresiv, plin de el, iar tupeul lui sfidează limitele celui mai elementar bun simț. Totuși, acest individ a reușit să se strecoare (a fost strecurat?) în conducerea comunității tătare, unde a provocat mereu tensiune și scandaluri, cu scopul de a îndepărta persoanele de calitate și devotate cauzei comunității, pentru ca astfel să-și facă el loc cât mai în față. Din nefericire, a reușit. Prin presiuni permanente și înșelăciuni de toate felurile acest ins a devenit președintele UDTTMR, a ajuns și pe fotoliul de parlamentar, apoi a ocupat un loc însemnat chiar și în structura guvernamentală a României. Este singurul tătar care s-a căpătuit în Parlament, se zice, cu mai multe case și cu multe hectare de pământ. Cum a făcut? Probabil ca mulți alții de teapa lui. Vrea să fie mereu pe funcții importante, deși calitatea sa individuală nu îl recomandă nicidecum. Dimpotrivă, acest S.N. este chiar întruchiparea barbariei, adică exact a ceea ce este blamat în istorie la adresa tătarilor. Până acum, am căutat să nu am relații cu acest ins conflictual și josnic. Dar, văd că el nu mă lasă în pace!

Am aflat că acest S. N. este cel care l-a asmuțit împotriva mea pe mai sus pomenitul Omer Sunai. Se spune că acest ins falimentar este un slujitor umil al pomenitului personaj, executând ordinele acestuia, probabil pentru bani. Așa se și explică faptul că am fost lovit surprinzător de acest individ, de care nici nu auzisem până atunci.

Pomenitul a reușit să atragă de partea sa și doi profesori ai Universității Ovidius din Constanța, tocmai cu scopul de a conferi mai mare credibilitate mașinațiilor sale infame. Profesorul (de marxism-leninism) Ibram Nuredin a acceptat să fie pe scenă și să susțină astfel agresiunea publică împotriva mea. Acest N.Ibram mă invidează și mă dușmănește de moarte, pentru că nu vrea să accepte limitele capacității sale profesionale. El este bănuț de peste o jumătate de secol că ar fi turnătorul Securității, fiind numit de foștii săi colegi de la Institutul Pedagogic de trei ani din Constanța cu porecla „Monsieur le Traître/ Domnul Turnătorul” (acest

personaj obișnuiește să se recomande, el însuși, „Domnul profesor Nuredin Ibram”, inclusiv la telefon). I-am cerut mai de mult acestui profesor să-și dea în vileag dosarele de la Securitate, pentru a combate, eventual, acuzația de colaboraționism care planează asupra sa de atâta vreme. Văd că nu a făcut-o până acuma, deși a trecut atâta vreme de la cererea mea publică în acest sens!

O altă unealtă în mâna lui S. N. a fost un alt profesor, fost decan și chiar prorector al aceleiași Universități din Constanța, Marian Cojoc. Și acesta s-a aflat în prezidiul acelei adunări menită „distrugerii” mele. Profesorul M.Cojoc trecuse de la linguşeală dezgustătoare (când eram deputat și ambasador) la ură morbidă împotriva mea, după ce m-am reîntors la catedră (când s-a așteptat, probabil, să-l linguşesc, la rându-mi). Consider că nu are rost să comentez cum au ajuns doi prof.univ. de la Universitatea Ovidius din Constanța să fie simple unelte în mâna unui îns de teapa lui S. N. Există o vorbă românească: „Cine se aseamănă se adună”, iar turcii zic: „Bize gelen bize benzer (Cei care vin la noi sunt la fel ca noi)”.

La indicația și cu susținerea materială ale lui S. N. și, probabil, cu sfatul celor interesați, dar nevăzuți, cei mai sus menționați au convocat, în salonul unui hotel select din centrul orașului Constanța, o adunare de lansare a așa-numitului „Grup civic tătar”. Cu acest prilej au fost proferate atacuri abjecte împotriva mea. Probabil stimulat financiar de S. N., o publicație on-line din Constanța a difuzat, în ziua de 25 septembrie 2017, un amplu reportaj de la acea adunare, inclusiv cu înregistrări video-audio. Data nu era aleatorie, pentru că, exact în acea zi, la prestigioasa Universitate Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca s-a desfășurat susținerea publică, cu succes, a unei teze de doctorat, intitulată „Mișcarea națională tătară din România în perioada interbelică”, elaborată, sub conducerea mea științifică, de către dna.Melek Fetisleam. Cartea a fost publicată recent chiar la Editura CNSAS și se bucură de aprecieri elogioase, inclusiv în străinătate.

Scopul celor mai sus pomeniți era și denigrarea prin contagiune a acestei lucrări științifice, care pune în lumină sacrificiile liderilor tătari cu adevărat devotați neamului. În titlul sentențios, voit de breaking news, scris cu litere mari, al acestui material de presă era inserată acuzația ticăloasă lansată cu acel prilej de pomenitul Omer Sunai: „Turnător ordinar: Tasin Gemil”.

Am demonstrat cu documente indubitabile, în instanță și în recenta mea carte, netemeinicia acestei acuzații odioase. De așa-numitul „Grup civic tătar” nu s-a mai auzit nimic. Era clar că acea adunare fusese convocată special pentru denigrarea mea în public. S. N. credea că își îndeplinește astfel amenințarea proferată, mai înainte, într-un grup de tătari: „Am să-l distrug pe Tasin Gemil!”. Era un act josnic de

răzbunare! „Vina” mea era că refuzasem să îl accept pe acest individ grobian, alături de mine, la o întrunire științifico-culturală din București, inițiată de mine, și la care individul pomenit nu fusese invitat. El a vrut să intre acolo cu forța, ceea ce m-a făcut să anunț gazdele că părăsesc adunarea. Ca urmare, insul a fost rugat să nu mai insiste.

Acest S. N. nu m-a distrus și nimeni din lumea asta nu va putea să mă distrugă, atâta vreme cât adevărul și dreptatea sunt încă respectate! Nu am în vedere aici distrugerea mea fizică; fiind deja bătrân, oricine poate să mă ologească sau să măucidă destul de ușor. Sper ca acest S. N. și alții ca el să nu ajungă totuși până acolo, oricât de grosolani și agresivi ar fi în comportament.

Sentiințele instanțelor de judecată din Constanța, invocate mai sus, demonstrează fără putință de tăgadă faptul că atacul perfid instrumentat în mod special împotriva mea de către cei mai sus menționați a fost o calomnie odioasă. Drept urmare, calomniatorul mizerabil Omer Sunai se află acum în atenția organelor de stat abilitate cu punerea în aplicare a unei sentințe judecătorești definitive. Dar, vicleanul S. N., adevăratul instigator și organizator al acestei mârșăvii, s-a pitit în spatele perdelei!

Pe pagina mea de facebook am publicat și textul de mai jos, care este întărit de fotocopia Sentinței finale a instanțelor din Constanța.

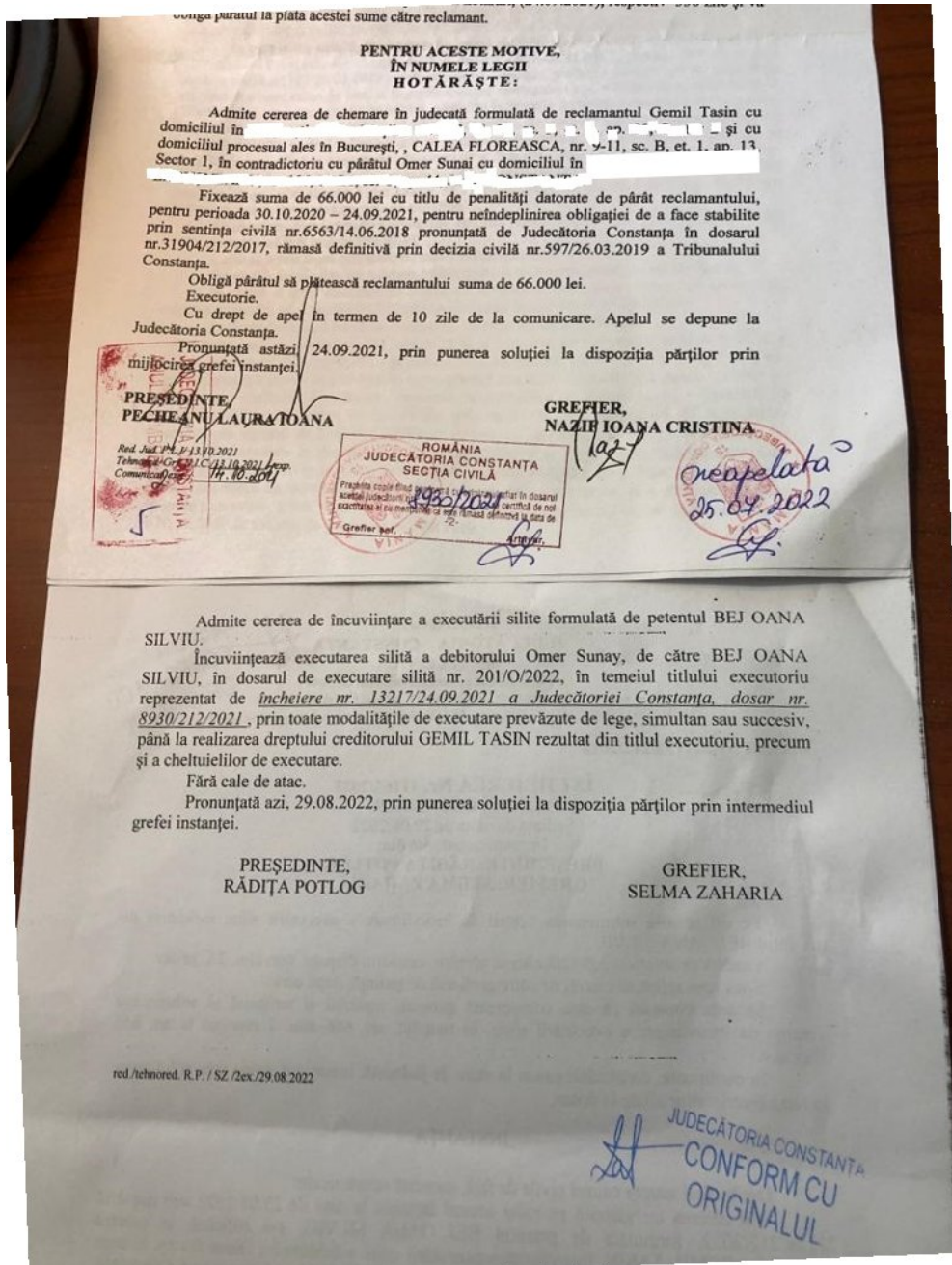
Sentiința finală

Prin Încheierea nr.11165/2022, din data de 29 august 2022, Judecătoria Constanța a emis ultima hotărâre în dosarul nr.31904/212/2017, prin care îl acționasem în judecată pe numitul Omer Sunay. În septembrie 2017, acesta m-a acuzat în public că turnasem la Securitate „conașionali tătari, pentru un kg. de carne”. Acuzația era o minciună nu numai mârșavă, ci și nătângă, pentru că eu plecasem din comunitatea tătară departe, la Iași, în 1960, când nu împlinisem încă 17 ani, și trăisem izolat de această comunitate până în anul 1990. Practic, nu aveam cum să torn conașionali tătari, chiar dacă aș fi vrut.

În cartea mea, apărută în 2019, cu titlul „Pe drumurile istoriei”, vol.II, cap.XIV („Sub urmărirea Securității”, pp.321-424), am publicat peste 60 de pagini cu documente strict secrete din dosarele mele de la Securitate. Acestea atestă fără dubii faptul că nu am fost nicidecum „turnător”, dimpotrivă, am fost urmărit și persecutat

de Securitate timp de peste 20 (douăzeci) de ani. Mai mult, așa cum probează clar documentul intern „Strict Secret” nr.341/R.V./D-00154/36, din 06.10.1989, privind situația lui Tasin Gemil, Securitatea din București anunța o altă unitate despre faptul că „în perioada imediat următoare vor fi întreprinse măsuri operative asupra sa”, adică se pregătea arestarea mea.

Salvoarea mea a fost Revoluția din Decembrie 1989. Acest Omer Sunay, pe care nu îl cunosc nici la ora actuală, a fost de fapt o unealtă iresponsabilă în mâinile unor nemernici, care mă dușmănesc de multă vreme. Calomnia abjectă aruncată de acest individ O.S. m-a afectat mult, pentru că prin firea mea nu suport minciuna și nedreptatea. Așa cum era și de așteptat, Justiția a scos adevărul la iveală și mi-a dat dreptate. Prin sentința nr.6563/14.06.2018 a Judecătorei Constanța, rămasă definitivă prin decizia civilă nr.597/26.03.2019 a Tribunalului Constanța, Omer Sunay a fost condamnat pentru calomnie, fiind obligat și la plata unor despăgubiri morale. Prin Încheierea nr.13217, din 24.09.2021, a Judecătorei Constanța, calomniatorul Omer Sunay a fost obligat „să plătească reclamantului suma de 66000 lei” (șaizecișisasedemii). Iar prin Încheierea nr.11165/2022, din 29.08.2022, Instanța „încuviințează executarea silită a debitorului Omer Sunay..., prin toate modalitățile de executare prevăzute de lege, simultan sau succesiv, până la realizarea dreptului creditorului GEMIL TASIN rezultat din titlul executoriu, precum și a cheltuielilor de executare. Fără cale de atac.” Altfel spus, dacă acest Omer Sunay nu va fi în stare să execute total această sentință finală a Completului de judecată, datoria va fi trecută pe seama urmașilor săi, până la stingerea ei. Nu am de gând să-l iert, pentru că acțiunea sa de calomnie a fost infamă și mi-a produs prejudicii psihice. Dar, suma de bani pe care o voi obține de la acest individ, până la ultima centimă, o voi dona unor instituții și organizații cultural-științifice legate de tătari, desigur după ce voi fi recuperat cheltuielile mele de judecată.

56. Constanța, 29.08.2022. Sentința finală de condamnare a numitului Omer Sunay la plata a 66 000 lei daune morale către Tasin Gemil

Capitolul XIV.

Institutul de Turcologie

De ce la Cluj-Napoca?

Deși Institutul de Turcologie din cadrul Universității Babeș-Bolyai are deja o istorie proprie de peste 15 ani, mai sunt unii care se întrebă încă de ce acest Institut s-a înființat în inima Ardealului și nu în Dobrogea, unde îi era locul mai potrivit. Am explicat de multe ori, verbal și în scris, că, în intenția mea, Institutul de Turcologie urma să fie înființat, într-adevăr, în Universitatea Ovidius din Constanța, prin dezvoltarea Centrului de Studii Eurasiatice, care fusese inițiat și fondat tot de mine, în anul 2005. Era o acțiune nu numai științifico-culturală, ci și una politico-diplomatică, în contextul aderării României la UE, în ianuarie 2007. Centrul de Studii Eurasiatice îl înființasem imediat după aderarea noastră la NATO! Am mai relevat ideea că, potrivit informațiilor diplomatice pe care le obținusem ca ambasador, în UE erau așteptări ca România și Bulgaria să înlesnească, prin experiența lor istorică îndelungată, înțelegerea realităților din lumea turco-islamică, îndeosebi din Asia Centrală. Institutul de Turcologie și de Studii Central Asiatice, cum s-a numit la început, urma să fie un pas concret în acest sens. Dar, obtuzitatea și răutatea unor colegi, care aveau atunci influență la conducerea acelei universități constănțene, a făcut ca acest demers să fie blocat, iar inițiatorul (adică eu) să fie îndepărtat. În aceste condiții, am acceptat propunerea mai veche a mult regretatului profesor Călin Felezeu, de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, de a organiza un Institut de Turcologie în cadrul acestei Universități. De bună seamă, problema nu era așa de simplă, dar cert este faptul că m-am bucurat de la început de susținerea conducerii Universității Babeș-Bolyai, în primul rând a Rectorului

de atunci, eminentul Profesor Andrei Marga. Conducerea Universității Babeș-Bolyai și-a manifestat dorința de a vedea înființat un asemenea Institut la Cluj, unde orientalistica a avut o tradiție încă din sec. XIX. Mi s-a promis tot sprijinul și posibilitatea de a mă transfera, împreună cu doctoranzii mei, la Școala doctorală din cadrul Facultății de istorie-filosofie.

În „Buletinul Informativ” nr. 26, din mai 2008, al Rectoratului și Consiliului Academic din Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, a fost publicată Decizia nr. 23 272/16 mai 2008, în care se aproba înființarea Institutului de Turcologie, căreia i se aloca un sediu cu trei camere, chiar în clădirea principală a UBB. Deci, formal, Institutul ființează din mai 2008, dar oficial el a fost inaugurat la 30 octombrie 2009.

Problema transferului meu la Universitatea Babeș-Bolyai a fost rezolvată relativ ușor în Cluj-Napoca. La 15.06.2009, Rectoratul Universității Babeș-Bolyai (UBB) a emis *Decizia* nr. 10273, sub semnătura Rectorului Prof. univ. dr. Andrei Marga, prin care eram numit directorul Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice și, ca urmare, era aprobat și transferul meu la UBB, împreună cu doctoranzii mei. Prin decizia nr.21 827/28.12.2009 eram angajat pe post de prof.univ.dr. la UBB, începând cu data de 01.10.2009, cu un salariu brut de 10 438 lei. Cu timpul, salariul acesta a crescut destul de mult. Leafa mea de la Univ. Ovidius nu era nici pe jumătate. Ce să mai vorbesc de modul mizerabil în care s-au comportat anumiți colegi de acolo față de mine, după ce m-am reîntors la catedră?! Vreau să-mi exprim și aici recunoștința față de domnul Prof. univ.dr. Andrei Marga și față de domnul Acad.Profesor Ioan-Aurel Pop, Rectori ai UBB, care mi-au apreciat capacitatea profesională și m-au respectat ca om. Mulțumesc și colegilor clujeni pentru deschiderea și aprierea manifestate față de mine.

Mediul academic clujean mi-a amintit mediul academic ieșean, unde m-am format. Așadar, acomodarea mea cu acest mediu elevat nu mi-a pus nici o problemă. Rectorul Andrei Marga, prorectorii, profesorii, în primul rând cei pe care îi cunoșteam personal și îi stimam, care, la rândul lor, îmi prețuiau activitatea științifică, m-au primit cât se poate de bine. Rectorul UBB s-a ținut de promisiune și a oferit noului Institut de Turcologie și Studii Central-Asiatice, cum s-a numit el până în decembrie 2017, trei încăperi mobilate în clădirea principală, chiar deasupra Rectoratului, ceea ce trebuie subliniat cum se cuvine, în condițiile în care și UBB se confrunta cu lipsă de spațiu.

57. Cluj-Napoca, 13.04.2010. Rectorul Andrei Marga și decanii Călin Felezeu și Ovidiu Ghitta la lansarea cărții lui Tasin Gemil, „Romanians and Ottomans in the XIVth–XVIth Centuries”, Bucharest, 2009, care a avut loc în Universitatea Babeș-Bolyai

58. București, 28.05.2010. Președinții Emil Constantinescu și Ion Iliescu împreună cu ambasadorii Eldar Hasanov și Tasin Gemil, de Ziua Națională a Republicii Azerbaidjan

59. Kazan, 07.12.2012. Tasin Gemil la tribuna Academiei de Științe a Republicii Tatarstan, în cadrul celui de-al V-lea Congres Mondial al Tătarilor

60. București. 23.05.2013. Tasin Gemil invitat la un dineu oferit de Princesesa Margareta și Principele Radu, la Palatul Elisabeta

61. Kervansaray, 29.05.2014. Mic dejun (*kahvaltı*) într-un vechi kervansaray din Anatolia Centrală: acad. Ioan-Aurel Pop, prof. dr. Călin Felezeu, prof. dr. Tasin Gemil și prof. dr. Fehmi Karasioğlu, cu ocazia vizitei delegației Universității Babeș-Bolyai la Universitatea Selçük din Konya

62. Turda, 27.02.2015. Conferința-spectacol „O călătorie în timp la curtea sultanului Süleyman Magnificul”, susținut de profesorii Călin Felezeu și Tasin Gemil, cu participarea actriței Raluca Felezeu, pe scena Teatrului „Aurel Manea” din Turda

63. Cluj-Napoca, 05.05.2015. De la stânga la dreapta: prof. dr. Ovidiu Ghitta, decan, prof. dr. Tasin Gemil, director, prof. dr. Kemal Karpap, acad. Ioan-Aurel Pop, rector, prof. dr. Călin Felezeu, decan, în biroul Rectorului Universității Babeș-Bolyai, în ziua ceremoniei de decernare a titlului academic de Doctor Honoris Causa profesorului Kemal Karpap, University of Wisconsin-Madison, S.U.A.

64. Cluj-Napoca, 06.05.2015. Vizita la Institutul de Turcologie a Profesorului Kemal Karpap, proaspătul laureat cu titlul de Doctor Honoris Causa al Universității Babeș-Bolyai

65. Kazan, 01.10.2016. *De la stânga la dreapta: prof. dr. Tasin Gemil, acad. Rafael Khakimov, acad. Victor Spinei și dr. Ilnur Mirgaleev, în biroul directorului Institutului de istorie „Şehabeddin Mardjani” al Academiei de Ştiinţe a Republicii Tatarstan*

66. Kazan, 02.10.2016. *Tasin Gemil cu acad. Daniya Zagidullina în fața „Cazanului mitologic”, monumentul-simbol al orașului Kazan*

67. Cluj-Napoca, 10.10.2017. Rectorul acad. Ioan-Aurel Pop și prof. dr. Tasin Gemil în conversație cu prof. dr. Mahmud Ak, rectorul Universității Istanbul, aflat în vizită la Universitatea Babeș-Bolyai

68. Cluj-Napoca, 13.09.2019. Lansarea la UBB a cărții lui Tasin Gemil, „Pe drumurile istoriei”, vol.I-II, Presa Universitară Clujeană, 2019. Au vorbit: Péter Eckstein-Kovács, Călin Felezeu, acad. Ioan-Aurel Pop, Tasin Gemil, Liviu-Leon Țărău (de la stânga la dreapta)

69. Cluj-Napoca, 23.10.2019. Profesorii Ilber Ortaylı și Enis Tulça în vizită la Institutul de Turcologie, după ce au participat la Conferința Internațională dedicată aniversării a 10 ani de la înființarea Institutului de Turcologie din cadrul Universității Babeș-Bolyai

**ISTORIE, DIPLOMAȚIE, RELAȚII
INTERNAȚIONALE**

Omagiu profesorului Tasin Gemil la 80 de ani

în prezența prof. emerit
Emil Constantinescu, președintele ISACCL

Vineri, 20 octombrie, ora 10.30
la **Institutul de Studii Avansate
pentru Cultura și Civilizația Levantului**

(Bd. Mareșal Constantin Prezan nr. 2A,
Sector 1, București)

70. București, 20.10.2023. Afișul privind aniversarea lui Tasin Gemil

71. Medgidia, 07.10.2023. *Omagierea lui Tasin Gemil la 80 de ani și lansarea cărții sale „Tătarii în istoriografia universală”*

72. București, 20.10.2023. *Președintele Emil Constantinescu vorbind la sărbătoarea dedicată profesorului Tasin Gemil, la împlinirea vârstei de 80 de ani, la Institutul Levantului*

73. București, 20.10.2023. Președintele Emil Constantinescu împreună cu Denis, Edis și Dejan, cu prilejul aniversării lui T. Gemil la 80 de ani

74. București, 20 octombrie 2023. Foști doctoranzi ai profesorului Tasin Gemil, care au inițiat și organizat aniversarea magistrului cu ocazia împlinirii a 80 de ani

Obiective și realizări

Institutul de Turcologie și-a făcut deja un nume și un loc nu numai în structura științifică, didactică și culturală a UBB, dar și în viața cotidiană a orașului Cluj-Napoca. Institutul nostru este o prezență activă și la evenimentele culturale ale Clujului. Nu există vreun festival la nivel municipal în care Institutul de Turcologie să nu fie remarcat cu activități specifice reușite. Studenții și clujenii apropiați de UBB au aflat de existența Institutului de Turcologie, după cum numele acestui Institut și, implicit, cel al UBB au devenit destul de bine cunoscute în cadrul comunității turco-tătare din Dobrogea și București. Institutul de Turcologie este partener în legături științifice cu institute similare din alte centre universitare și este apreciat de personalități științifice în domeniu din multe țări, inclusiv din SUA și China.

Doresc să afirm deschis că scopul acestui Institut nu a fost numai unul științific și cultural, ci și unul politico-diplomatic. Mai exact spus, am căutat să îmbinăm cele două meniri, pentru a găsi și folosi mijloacele cunoașterii științifice și culturale, pentru a cultiva legături multilaterale între România și lumea turcică extinsă și tot mai interesantă, care numără acum aproape 200 milioane de oameni. Știam din propria experiență diplomatică cât de importantă este cunoașterea reciprocă, pentru a realiza și dezvolta relații pe multiple planuri. Am relevat mai înainte faptul că, având în vedere legăturile istorice îndelungate ale României și Bulgariei cu lumea turcică musulmană, partenerii noștri occidentali așteptau de la noi expertize cât mai realiste privind politicile UE față de această lume, în primul rând privind zona tot mai atractivă a Mării Caspice. Un Institut de Turcologie putea fi cât se poate de folositor în acest sens.

Rosturi politico-diplomatice a avut și Institutul de Turcologie din Cadrul Universității Mihăilene din Iași, fondat, în anul 1940, de savantul german Franz Babinger, la inițiativa ambasadorului Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrıöver, și cu susținerea lui Nicolae Iorga. În acest caz, scopurile politico-diplomatice au fost însă limitate la legăturile cu Turcia, pe când Institutul de Turcologie al UBB cuprinde un evantai mult mai larg de obiective. Dar, din cauza războiului și a instaurării regimului comunist, Institutul de la Iași a funcționat efectiv doar trei ani, pînă la 1943. Nu a avut nici revistă proprie. Sub egida acestui Institut au fost publicate doar câteva lucrări, care sunt însă apreciate și astăzi de către specialiștii în domeniu.

Institutul de Turcologie din Iași a fost cel dintâi de acest profil din România, deși istoria și cultura românilor s-au împletit aproape un mileniu cu istoria și cultura popoarelor de origine turcică. Au existat și înainte demersuri insistente, îndeosebi din partea regretatului Mihail Guboglu, fost asistent al lui Franz Babinger, pentru înființarea unui Institut de Turcologie în București, în cadrul Academiei Române. Regimul comunist a respins însă sistematic aceste cereri. Probabil, mai întâi, pentru că Turcia era membră NATO și, deci dușmana cea mai apropiată a blocului comunist, iar după ce Turcia a devenit partenera României ceaușiste, regimul naționalist-comunist nu a agreat asemenea institute care, în optica guvernanților de atunci, ar fi putut dăuna „unității de monolit a națiunii române în jurul conducătorului său iubit”. Așadar, în România, Institutul de Turcologie din Cluj-Napoca este a doua realizare, după cea efemeră de la Iași. Institutul de Turcologie din Cluj este un unicat și în toată regiunea noastră. Doar în cadrul Universității Libere din Berlin, deci ceva mai departe, există un *Institut für Turkologie*. În schimb, în Ungaria, Austria, Polonia, Bulgaria, Albania ș.a. există catedre puternice de turcologie.

Institutul nostru a fost conceput inițial pe trei paliere de activitate: științific, didactic și public. Cercetarea științifică, care este fundamentală pentru oricare institut academic, a fost preocuparea principală, pe care cred că am realizat-o cu succes. Este suficient să se parcurgă cuprinsul publicației noastre *Studia et Documenta Turcologica*, ajunsă la nr. 6, precum și cele peste 25 de cărți editate sub egida Institutului de Turcologie al UBB. Revista și volumele noastre sunt bine cunoscute de către specialiști din întreaga lume. Am organizat, totodată, peste 70 de acțiuni științifice, atât în Cluj-Napoca, Constanța și București, cât și în străinătate, în: Azerbaidjan, Crimeea, Turcia. În același timp, membrii Institutului au prezentat comunicări științifice bine apreciate la reuniuni naționale și internaționale. Este suficient să enumăr doar țările în care atât eu și dl. profesor Călin Felezeu, cât și doamnele dr. Adina Fodor și dr. Margareta Aslan, membre ale Colegiului Director al Institutului, au prezentat comunicări științifice, primite cu interes, în: Turcia, Republica Tatarstan, Crimeea, Germania, Slovacia, Ungaria, Franța, Rusia, Turkmenistan, Azerbaidjan, Bosnia-Herțegovina, Macedonia de Nord, Kazahstan. Institutul fiind însă extrabugetar, nu am putut angaja personal de cercetare și nici măcar de administrație. Abia anul trecut, mai precis începând cu august 2023, dna. dr. Margareta Aslan a fost angajată pe un post plătit din bugetul UBB. Timp de 15 ani, cele două membre de bază ale Institutului, dr. Adina Fodor, secretar științific, și dr. Margareta Aslan,

secretar executiv, au desfășurat activitate benevolă, nefiind remunerate de Institut sau UBB. Vreau să relev aici priceperea și devotamentul celor două doamne, care își dedică o bună parte a timpului lor liber pentru soluționarea problemelor specifice Institutului de Turcologie. Obişnuiesc să spun că Adina și Margareta sau Margareta și Adina sunt cele două brațe ale directorului Institutului, fără de care nu ar fi fost posibile reușitele noastre de până acum. Doresc, acum, la încheierea misiunii mele în UBB, să mulțumesc și aici, atât Adinei, cât și Margaretei, deopotrivă, pentru abnegația și spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă pentru funcționarea și succesele Institutului de Turcologie din cadrul Universității Babeș-Bolyai.

Partea didactică a fost realizată sub forma cursurilor și seminariilor în afara programului, adică la alegere. Au fost prezentate în fiecare an cursuri și seminarii diverse, care au îmbrățișat o tematică cât mai variată, cuprinzând: limba (turca modernă, azeră), istoria (otomană, tătară, azerbaidjană, central-asiatică, relațiile româno-turce, instituții otomane etc.), religia (istoria și cultura Islamului, spiritualitatea musulmană), geopolitică (Turcia și Asia Centrală, Turcia și UE, Marea Neagră în politica otomană, geopolitica actuală a Islamului, Balcanii în relațiile internaționale), imagine și identitate (identitate și alteritate otomano-turcă și tătară, imaginea turcilor și tătarilor în istoriografia medievală românească, reflecții imagologice). Subiectele prezentate de membrii Institutului (C. Felezeu, A. Fodor, M. Aslan și T. Gemil) și de colegii invitați (Marius Lazăr, Giordano Altarozzi, Radu Albu Comănescu, Zhala Ismayilova) au fost de natură să atragă cursanți din diverse medii: studenți, cercetători științifici, cadre didactice universitare și preuniversitare, ingineri, medici, polițiști etc. Din păcate, nu am reușit să includem nici un curs sau seminar în programa unei facultăți, nici la master, în afara limbii și paleografiei turco-osmane, pe care mă oferisem să o predau la Facultatea de istorie-filosofie, iar decanatul îl inclusese în programa la alegere. Numai că, nu s-a prezentat nici un student dispus să-și consacre mult timp și efort pentru o asemenea specializare, de care nici nu auziseră. Exista și posibilitatea unor burse de 1-2 ani în Turcia, pentru perfecționare și practică în arhivele otomane. Tot nu au fost doritori. Păcat. Se vede că vremurile s-au schimbat. Se pare că tinerii nu sunt prea dispuși la sacrificii în numele științei; cei mai mulți doresc reușite rapide, mai ales materiale.

În sfârșit, al treilea palier, cel numit generic de interes public, era menit oamenilor de afaceri, în primul rând, doritori să-și extindă afacerile în spațiul turcic atât de larg, care este o mare piață și deținătoare de mari resurse naturale, în special energetice. Gândeam că prin cunoștințele pe care le

dobândisem în acest spațiu, am putea înlesni contacte de afaceri și de a susține promovarea unor proiecte economice românești în zonă. Desigur, aceste servicii de consiliere urmau să fie oferite pe baza unor contracte, ceea ce ar fi contribuit la subvenționarea activității în ansamblu a Institutului de Turcologie. Din păcate, acest obiectiv nu a fost atins. Probabil, am avut prea multe așteptări de la cercurile de afaceri românești, care nu erau încă obișnuite să apeleze la consiliere. În timpul misiunii mele diplomatice m-am străduit să rezolv și probleme ale unor afaceriști români, care au înregistrat pierderi importante în acel spațiu, din cauza faptului că nu au fost prevăzători și nu au studiat bine terenul. Intenția noastră era tocmai de a preîntâmpina asemenea cazuri.

În nr. 2/2014 (pag. 365-377) al publicației noastre anuale „*Studia et Documenta Turcologica*” este o amplă dare de seamă, semnată de directorul T.Gemil, referitoare la „*Activitatea Institutului de Turcologie și Studii Central-Asiatice în anii academici 2009-2014*”, adică în primii cinci ani de activitate. Este de fapt o listă, pe capitole. Reținem de aici, că în cei cinci ani: au fost susținute 43 teme de cursuri și seminarii, cu frecvență săptămânală, bilunară sau lunară; au fost organizate 41 acțiuni științifice și culturale, inclusiv și îndeosebi internaționale; au fost inițiate și realizate 30 de contacte și legături academice, în primul rând internaționale; au fost semnate 8 acorduri de colaborare științifică; au fost publicate 12 cărți (însușind aproape 5000 pagini de tipar). Aceste repere sunt valabile și pentru următorii cinci ani. Altfel spus, cred că, în următorii cinci ani, adică până în anul 2018 (inclusiv), volumul acestor activități s-a dublat, ceea ce situează Institutul nostru între cele mai active institute ale UBB.

Cred că este necesar să precizăm faptul că reuniunile științifice, inclusiv cele cu dimensiune internațională, pe care le-am organizat, au fost suportate financiar, în principal, de către partenerii noștri, români sau străini. Am avut și noi cheltuieli, dar nu în principal. De asemenea, toată producția noastră științifică, tipărită pe hârtie, a fost subvenționată tot din afara UBB. Mai mult, Institutul de Turcologie a atras o subvenție de 67 000 (șaizecișisaptemii) de euro, de la Agenția Turcă de Cooperare și Coordonare a Guvernului Republicii Turcia – TIKA, pentru un proiect vizând construirea unui Centru cu sistem de videoconferințe, în cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației din Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. A fost cel mai mare (scump) proiect subvenționat de TIKA în România, în domeniul învățământului superior. Vorbind în termeni economici, se poate spune că Institutul de Turcologie a adus beneficii Universității Babeș-Bolyai nu numai

în plan științifico-cultural și al imaginii, ci și în domeniul financiar. Acest Centru funcționează perfect și aduce facultății importante economiei bănești și de timp, cadrele didactice nefiind nevoite să se mai deplaseze, pentru cursuri și seminarii, la extensiile facultății din Sighetul Marmației și Tg. Mureș. Totodată, acest Centru facilitează și desfășurarea practicii pedagogice a studenților facultății, care, de regulă, avea loc în Colegiul Național „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca. Acum, studenții nu se mai deplasează la școală, nu mai deranjează lecția de la clasă, ci urmăresc în direct, pe ecranele mari de la facultate, desfășurarea unei lecții, la o disciplină sau alta. Deci, acest proiect realizat din inițiativa și prin implicarea directă a Institutului de Turcologie a fost una din acțiunile reușite, cred, deosebit de valoroase. Drept mulțumire, probabil, actualul rector al UBB, care provine chiar din Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, și s-a folosit și se folosește din plin de acest Centru, ne-a evacuat din sediul pe care îl folosisem în timpul iluștrilor Rectori Andrei Marga și Ioan-Aurel Pop.

După părerea mea, un alt proiect important a fost *Sesiunea Științifică Internațională „Moștenirea Istorică a Tătarilor”*, ale cărei ediții din 2008 și 2010 s-au desfășurat în Constanța, iar cea din 2013 la Universitatea Osmangazi din Eskişehir, Turcia. Inițiativa acestor acțiuni a aparținut Institutului de Turcologie, care s-a implicat activ și în organizarea acestor reuniuni științifice internaționale. Este locul să evidențiez aici performanța ziaristului turc Hamdi Yılmaz, care a realizat într-o singură noapte o ediție specială a gazetei „Anayurt”, care era numele vechi al actualei publicații „Balkan”, care apare zilnic, în limba turcă, la București, cu răspândire în toată lumea turcică. Această ediție specială a apărut în dimineața zilei de 8 octombrie 2010, având 8 pagini tabloide dedicate în întregime Sesiunii tătare din 2010. Cheltuielile materiale ale primelor două ediții au fost suportate de Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (UDTTMR), desigur din subvenția primită de la Guvernul României, iar cea de-a treia, de la Eskişehir, a fost sponsorizată de Guvernul Republicii Turcia. Lucrările primelor două ediții ale acestei Sesiuni științifice au fost publicate, la Editura Academiei Române, în două volume, care însumează peste 1000 (unamie) de pagini și se bucură de aprecieri din cele mai bune pe plan internațional. Volumele au apărut sub egida Institutului de Turcologie din Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, fiind subvenționate de UDTTMR. Din păcate, edițiile periodice ale acestei importante manifestări științifice au fost blocate de cei care au pus mâna, în 2012, pe conducerea UDTTMR.

Aș menționa aici, pentru a ilustra dimensiunea doar a unei laturi a activității noastre, câteva din manifestările științifice pregătite în cooperare,

în primul rând cu parteneri externi: Conferința „Dialogul dintre Est și Vest”, organizată în UBB în cooperare cu Academia Națională de Științe a Republicii Azerbaidjan; Conferința „Perspective noi în interacțiunea culturală româno-turcă”, organizată în UBB, în cooperare cu Centrul Cultural Atatürk din Ankara; participarea directorului IT, cu o comunicare științifică (*Istoria Azerbaidjanului din perspectivă europeană*) la „Zilele istoriei și culturii azerbaidjane”, organizată la Universitatea Humboldt, Berlin; Conferința „Relațiile Hanatului din Crimeea cu Țările Române în sec. XV-XVIII”, organizată în cooperare cu Universitatea Pedagogică și de Inginerie din Simferopol (Aqmescit), prilej cu care s-au deplasat în Crimeea 17 istorici români, din diferite centre universitare; Sesiunea științifică „Probleme ale studiilor orientale moderne”, care a avut loc la Institutul de Studii Orientale „Acad. Ziya Bunyadov” din Baku; Conferința „Factorul Islamic în Noua Strategie de Geopolitică și Securitate din Balcani și Caucazul de Sud”, în cooperare cu Universitatea din Sarajevo; Institutul de Turcologie din UBB a fost coorganizator al celei de-a 55-a ediții a prestigioasei Conferințe Internaționale Permanente de Altaistică (PIAC); Simpozionul Internațional „Moștenirea Culturală Turcă în Dobrogea”, în cooperare cu Muzeul Național de Istorie și Arheologie din Constanța, pe baza unui proiect susținut de Administrația Fondului Cultural Național; Sesiunea științifică „Moștenirea istorică a Tătarilor”, în cooperare cu Universitatea Osmangazi; Conferința științifică consacrată împlinirii a „290 de ani de la nașterea marelui poet turkmen Mahtymquly Pyragy”, în colaborare cu Ambasada Turkmenistanului în România; Conferința „Istoria și Cultura Popoarelor Musulmane din Zona Mării Negre”, în colaborare cu Centrul Internațional de Cercetări pentru Arta și Cultura Islamică din Istanbul ș.a.

Un reper științifico-diplomatic a fost și Conferința „Cercetări privind relațiile dintre România și Turcia în perioada 1878-2018”, care a avut loc în ziua de 25 septembrie 2018, înscriindu-se ca un eveniment marcant al celor 140 de ani de raporturi diplomatice dintre cele două țări, cât și ca o acțiune desfășurată în anul Centenarului Marii Uniri. Conferința a fost realizată în cooperare cu Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului din București, precum și cu Ambasada Turciei în România și Agenția Turcă de Cooperare și Coordonare (TIKA). Lucrările Conferinței au fost publicate într-un volum, care a apărut în 2022.

Cu ocazia aniversării a zece ani de la înființarea Institutului de Turcologie, în ziua de 23 octombrie 2019, am organizat un simpozion, la care au participat și profesorii İlber Ortaylı și Enis Tulça, din Turcia, precum și

ambasadorul de atunci al Republicii Turcia la București, dna. Füsün Aramaz, desigur, alături de profesori de seamă din Universitatea Babeș-Bolyai.

Institutul de Turcologie a inițiat și lansări ale unor cărți apărute sub egida lui. Cele mai multe prezentări ale noilor apariții au avut loc, cum era și firesc, în cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, dar unele au fost lansate și în: București, Kazan, Constanța, Mamaia și Medgidia. La aceste manifestări au luat cuvântul personalități de seamă, colegi de breaslă și amfitrioni: Președintele Emil Constantinescu, Profesorul Adrian Năstase, acad. Ioan-Aurel Pop, Profesorul Andrei Marga, acad. Georgeta Filitti, acad. Dania Zagidullina, acad. Rafael Khakimov, ambasador Dumitru Preda, ambasador Koray Ertaş, ambasador Füsün Aramaz, consul gen. Emre Yurdakul, consilier prof. dr. Serpil Murtezaoğlu; profesorii: Hasan Bahar, Victor Ciupină, Călin Felezeu, Péter-Eckstein-Kovács, Ovidiu Ghitta, Virgiliu Țărău, Ovidiu Cristea, Ernest Oberländer-Târnoveanu, Radu Ștefan Vergatti, Eugen Nicolae, Sergiu Iosipescu, Nagy Pienaru, Ilnur Mirgaleev, Albert Burkhanov, Valentin Ciorbea, Stoica Lascu, Denis Ibadula; colegi și prieteni: Echrem Gafar, Erol Murad, Virgil Coman, Melek Fetisleam, Gabriel Croitoru, Adrian Ilie, Armand Dascălu, Adina Fodor, Margareta Aslan, Narciz Amza, Meriem Mambet ș.a.

Institutul de Turcologie a venit în întâmpinarea solicitărilor din mediul academic clujean, prin organizarea unor dezbateri și conferințe, susținute de specialiști clujeni de prestigiu și de personalități politice, diplomatice și științifice de la București, cu scopul de a prezenta motive, evoluții și predicții privind unele fenomene curente din aria noastră de interese și expertiză, precum: Turcia și UE, liniile directe ale politicii externe a Turciei, raporturile româno-turce actuale, fenomenul Parcul Ghezi, evoluțiile politico-economice din Turcia, situația tătarilor din Crimeea, cultura tătară de la Qulali la Jamala, migrația în Europa, refugiații și islamofobia, extremismul islamic etc. De asemenea, în legătură cu această problemă de actualitate, membri ai Institutului de Turcologie au dat interviuri în presă, au participat la dezbateri tv și au publicat articole în presa clujeană.

Este locul să vorbim și de un alt eveniment inițiat de Institutul de Turcologie și a avut ecou, atât în țară, cât și în străinătate, mai ales în Turcia și SUA. Este vorba de conferirea titlului de *Doctor Honoris Causa* al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca marelui învățat de obârșie dobrogeană, profesor emeritus Kemal Karpat, în cadrul unei ceremonii de excepție, care a avut loc, în ziua de 05 mai 2015, în *Aula Magna* a UBB.

În această ordine de idei, vreau să fac loc aici și ultimului mesaj pe care l-am primit de la venerabilul Profesor Kemal Karpat, în ziua de 18 februarie 2019, cu două zile înainte de decesul său, care a fost la 20 februarie 2019. Socot că este un document care nu trebuie să dispară, cu atât mai mult cu cât Profesorul Kemal Karpat își exprimă și aici dorul, dragostea față de Dobrogea sa natală. Redau mesajul în original și în traducere:

„Kardeşim Tasin Bey,

Yaş günü tebriklerinize teşekkür ederim. İmkânım olur ve sıhhatim müsaade ederse, özlediğim Dobrucayı tekrar ziyaret etmeyi ve sizinle şahsen görüşmeyi çok arzu ediyorum.

Sevgi ve selamlar,

Kemal Karpat” (khkarpat@wisc.edu/Mon, Feb18, 2019 at 1:15AM).

„Dragă domnule Tasin,

Mulțumesc pentru felicitările de ziua mea de naștere. Dacă voi avea posibilitatea și sănătatea îmi va permite, vreau foarte mult să vizitez din nou Dobrogea, de care îmi este dor, și să mă întâlnesc personal cu dv.

Cu salutări dragi,

Kemal Karpat”.

Totodată se cuvine să punctăm și contribuția majoră a Institutului de Turcologie la extinderea vizibilității și a legăturilor de colaborare ale UBB, nu numai cu universități din Turcia, ci și din alte țări turcofone din Asia Centrală și Caucaz. Legăturile directe sunt deosebit de eficiente pentru cunoașterea reciprocă. Abia după înființarea Institutului de Turcologie s-au deschis căile UBB către lumea turcică, inclusiv și îndeosebi Turcia. Se poate spune că, grație Institutului de Turcologie, UBB este singura universitate românească cu cele mai multe relații în lumea turcică, care numără 200 milioane de oameni și are circa 500 de universități (443 în cele cele cinci republici independente, plus câteva zeci în republici și regiuni autonome turcofone din F.Rusă și Ucraina). În UBB sunt studenți din aproape toate țările lumii turcice.

Din nefericire, după dispariția neașteptată, la 02.12.2023, a prof. univ. dr. Călin Felezeu, care preluase, în decembrie 2022, funcția de director al Institutului de Turcologie, problema continuității a devenit una presantă. Eu, având peste 80 de ani și probleme cu sănătatea soției mele, nu mai pot să-mi asum responsabilități de conducere și nici efortul de a face naveta la 600 km. Nu știu ce va face Rectoratul, căci chestiunea trebuie rezolvată acolo, potrivit

prevederilor legale. Sper să se găsească o soluție care să garanteze continuarea activității în domeniu al acestui Institut, care și-a demonstrat cu prisosință utilitatea și valoarea.

Prof. univ. dr. Călin Felezeu

Înainte de a încheia acest capitol, care a fost scurtat mult față de forma inițială, doresc să public aici și două materiale în semn de adâncă stimă față de bunul meu prieten prof. univ. dr. Călin Felezeu, inițiatorul și cofondatorul Institutului de Turcologie al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

75. Prof. univ. dr. Călin Felezeu (15.03.1960–02.12.2023)

Astăzi, la orele prânzului, bunul și cinstitul meu prieten Călin a plecat pentru totdeauna. Nu am apucat să ne luăm rămas bun; vorbeam la telefon de 2-3 ori pe săptămână. Vorbisem joi cu el și, ca de obicei, schimbasem vorbe frumoase și îmi spusese câteva bancuri recent auzite; el le prefera pe cele cu ardeleni. Vestea pe care mi-au dat-o imediat Raluca și Ioana, ficele lui, m-a lovit ca un trăsnet. Ore în șir nu am reușit să accept realitatea prea crudă și deloc așteptată.

Prof. univ. dr. Călin Felezeu era un specialist în istoria și cultura turcă. A stat câțiva ani în Istanbul, ca director adj. al Institutului Cultural Român de acolo și s-a legat sufletește de Turcia și de turci. Cred că îl pot asemui cu un alt ardelean de seamă, Aurel Decei, care a trăit în Turcia aproape 20 de ani. Aurel Decei iubea Turcia și pe turci, tot așa cum iubea România și pe români. El nu simțea nici o contradicție între aceste simțăminte ale sale, dimpotrivă, socotea că ele se află în perfectă armonie în inima sa. Călin Felezeu cunoștea în profunzime istoria Turciei și înțelegea sufletul poporului turc.

Profesorul Călin Felezeu este inițiatorul Institutului de Turcologie din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. L-am pus apoi împreună pe picioare și l-am consolidat. Era și este unicul Institut de acest gen nu numai din România, ci și din întreaga regiune central-europeană. Deși ne cunoșteam de mai mulți ani, în ultimii 14-15 ani, de când funcționează Institutul de Turcologie din Cluj, s-a sudat între noi o prietenie sinceră, bazată pe prețuire și respect reciproc. Am devenit pe deplin conștient de puternica legătură sufletească față de Călin abia astăzi, când am aflat că l-am pierdut. Este al doilea prieten adevărat pe care l-am pierdut, după Doru Veliman, care a plecat în 1999. Călin fiind mult mai tânăr decât mine, credeam că eu voi fi cel care va pleca mai întâi. O clipă nu m-am gândit că soarta avea să facă altfel. Călin a căzut brusc, ca unul din copacii semeți din curtea sa de la Turda. Călin Felezeu era un ardelean mândru și demn. Nu l-am auzit vreodată să se plângă de ceva, boală sau alt necaz, desi nu l-au ocolit nicidecum. Călin era un creștin practicant cu dragoste de Dumnezeu. Se va reîntâlni acum cu iubita sa soție, Viorica, care l-a lăsat prea devreme, din nefericire. Doresc din toată inima fiicelor lor, Ioana și Raluca, să aibă tăria de a înfrunța destinul prea crud și nedrept. Dumnezeu să-l odihnească!

02 decembrie 2023

T. Gemil

Ultima contribuție științifică a profesorului Călin Felezeu a apărut în cea mai prestigioasă publicație academică a istoriografiei române - „Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române”, Seria V, Tomul XLI, 2022, pp. 142-145. Pronia sau întâmplarea a făcut ca lucrarea finală a istoricului Călin Felezeu să fie o recenzie a uneia din recentele mele cărți. Mărturisesc că am descoperit această recenzie abia pe la sfârșitul lunii octombrie din 2023 și am apucat să-i mulțumesc bunului meu coleg și prieten

pentru evaluarea sa pertinentă. El nu îmi spusese nimic despre această lucrare a sa care, din păcate, rămâne ca cea din urmă a unei cariere științifice prestigioase și prodigioase. O redau aici ca încheiere și ca un omagiu adus unui om de excepție și unui istoric de seamă.

Tasin Gemil, Tătarii. Relații cu otomani și români, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, 430 p.

Profesorul Tasin Gemil s-a impus de mult ca un mare istoric-turcolog, prin lucrările sale întotdeauna temeinice, susținute de cele mai multe ori de surse istorice din arhive. În activitatea sa deosebit de fecundă de cercetător științific al istoriei relațiilor româno-otomano-tătare, Tasin Gemil a pus în circuitul științific, pe lângă multe studii novatoare, și un număr impresionant (cca 300) de documente turco-osmane și tătare inedite, care au fost publicate potrivit criteriilor științifice practicate pe plan mondial, astfel că aceste izvoare sunt accesibile și istoricilor care nu cunosc paleografia și limba acestor documente, dar și specialiștilor străini care nu cunosc limba română. Tasin Gemil este primul specialist român care a publicat documente turco-osmane pe baza unor criterii științifice riguroase, ce fuseseră aplicate și la colecția Documenta Romaniae Historica.

Nu a fost relevat până acum și trebuie spus că istoricul Tasin Gemil este singurul turcolog român, din toate timpurile, care s-a afirmat ca specialist notoriu în ambele aspecte fundamentale ale turcologiei istorice europene: osmanistica și tataristica. Studiile sale sunt prestigioase și prodigioase în ambele laturi. În această ordine de idei, cred că trebuie să menționăm aici și faptul că Tasin Gemil a fost primul și, din păcate, singurul până acum, care a inițiat elaborarea unei monografii, în cinci volume, a istoriei relațiilor româno-otomane de la începuturi și până la Războiul de Independență. Condiții obiective au făcut însă ca această lucrare monumentală să se oprească după apariția primului volum, care a fost distins de Academia Română cu Premiul „Nicolae Iorga”, pe anul 1991.

Cred că știe puțină lume și de aceea vreau să divulg aici faptul că istoricul Tasin Gemil se bucura de aprecierea deosebită a magistrului meu, regretatul profesor Pompiliu Teodor, membru corespondent al Academiei Române, recunoscut ca cel mai bun evaluator al întregii istoriografii române. Profesorul Pompiliu Teodor prețuia în mod deosebit viziunea și metodică domnului Tasin Gemil în abordarea temelor de istorie a relațiilor internaționale. Prin anii 1980, când eram student, profesorul Pompiliu Teodor a cerut ca lucrările lui Tasin Gemil, în primul rând

cartea sa Tările Române în contextul politic internațional (1621-1672), Editura Academiei (1979), pe care o prețuia ca un model în materie de istorie a relațiilor internaționale, să fie obiect de studiu la seminariile de la Facultate ale Domniei Sale.

Se poate spune că, de fapt, Tasin Gemil este deschizător de drum în România în cercetarea problematicii tătare, nu numai ca temă științifică de istorie, ci și ca subiect cultural, identitar și politic actual. „Mă înclin în fața marilor do. realizări” afirma recent vicepreședintele Academiei de Științe a Republicii Tatarstan, acad. Daniya Zagidullina, într-o postare adresată profesorului Tasin Gemil în legătură cu noua sa carte, dar și cu toată munca sa privind problematica tătară (zagik63@mail.ru/08.11.2021/09:21). Ca o recunoaștere a realizărilor sale atât în osmanistică, cât și în tataristică, Tasin Gemil a fost ales, în 1988, membru corespondent al prestigioasei Societăți Turce de Istorie (Türk Tarih Kurumu) din Ankara, iar în 2016, membru străin al Academiei de Științe a Republicii Tatarstan din Kazan.

Cartea recent apărută, sub semnătura lui Tasin Gemil, la Presa Universitară Clujeană și sub egida Institutului de Turcologie din Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, vine să încununeze cercetările sale în domeniul foarte puțin frecventat al istoriei relațiilor româno-otomano-tătare. Aici sunt înmănușate o parte din studiile și articolele legate de tătari, publicate de-a lungul anilor de Tasin Gemil. Dar, toate aceste lucrări sunt revizuite și aduse la zi, fiind efectiv rescrise, în întregime sau parțial, pe baza celor mai noi cercetări în domeniu pe plan mondial.

De-a lungul timpului, tătarii au dominat și influențat un imens teritoriu coresponsator spațiului eurasiatic. Tătarii au avut meritul de a propaga și chiar de a se implica în vaste operații politice, culturale și comerciale, fără îndoială în folosul lor, dar și al celor care participau la ele din rândul „celorlalți”. Fără moștenirea tătară n-am putea înțelege pe deplin trecutul Asiei și al Europei, multiculturalitatea acestora.

Construcția mongolo-tătară a fost o vastă axă de legătură între cele două continente. Ei nu au făcut posibile doar legături politice, economice, ci au înlesnit transferul cuceririlor omului în lupta neabătută cu natura, au reprezentat puntea de unire între mai multe lumi și civilizații, prilejuind cunoașteri și întrepătrunderi reciproce. Chiar dacă au făcut aceste gesturi prin campanii militare de cucerire, de multe ori sângeroase, consecințele istorice au fost însă deosebit de însemnate, ceea ce a înlesnit cunoașterea între Europa și China, între China, Orientul Apropiat și Persia. Toate acestea conferă unicitate și trăsături exponențiale unui popor și unei civilizații prea de multe ori neluată în seamă sau marginalizată.

Într-un asemenea context factual și din dorința declarată de a oferi lumii științifice, dar și marelui public, o privire corectă și coerentă asupra culturii și civilizației tătarilor, profesorul Tasin Gemil și-a făcut o datorie de onoare și o prioritate în a susține acest demers în evoluția sa academică. Evaluările sale științifice în problematica tătară sunt tot mai mult confirmate de noile cercetări întreprinse cu obiectivitate științifică. Este suficient să invocăm în acest sens doar câteva din lucrările cele mai recente: cartea lui Jack Weatherford, Genghis Khan and Making of the Modern World, 2004 (publicată și în traducere românească, în 2017, la care am avut cinstea să scriu Prefața) și lucrarea cea mai nouă a specialistei franceze în domeniu Marie Favereau, The Horde. How the Mongols Changed the World, Harvard University Press, 2021. Aceste cărți sunt elocvente chiar prin titlurile lor. Foarte recent a fost publicată la New York și o culegere de studii ale unor specialiști din noua generație, în primul rând din Rusia, consacrate relațiilor mongolilor cu Europa Centrală și Răsăriteană (Alexander V.Maiorov, Roman Hautala (eds.), The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe: Political, Economic and Cultural Relations, N.Y., 2021), în care sunt reevaluate, de asemenea, vechile clișee în privința mongolo-tătarilor.

Aparținând etniei tătarilor dobrogeni, profesorul Tasin Gemil este cel mai reprezentativ istoric și om de cultură tătar care, de peste 55 de ani, slujește o cauză nobilă menită să readucă la lumina un trecut și o civilizație amenințate cu dispariția. În toată acitivitatea sa științifică tematica culturii și civilizației tătarilor, limba, precum și relațiile cu spațiul românesc au fost direcțiile principale, direcții solitare, de pionerat la nivelul scrisului istoric din România. De altfel, prima sa temă individuală de cercetare științifică înscrisă, începând cu anul 1968, în planul de lucru al Institutului de istorie și arheologie „A.D.Xenopol” din Iași, din cadrul Academiei Române, era intitulată „Relațiile moldo-tătare din secolul al XVIII-lea”. Consiliul științific al Institutului „A.D.Xenopol” nu numai că a aprobat tema, dar a considerat-o originală și importantă pentru cunoașterea unui aspect nestudiat până atunci în istoriografia românească. Putem afirma, cu certitudine, că acest studiu reprezintă borna de început în istoriografia românească contemporană. În opinia noastră, istoria tătarilor și relațiile bilaterale româno-tătare îl au ca deschizător de drunuri pe profesorul Tasin Gemil. De altminteri, tot el a fost cel care a pus în circulație, în traducere românească, încă din 1968, primele documente elaborate în Cancelaria hanilor tătari din Crimeea. Deși cele mai multe din contribuțiile științifice, inclusiv cărțile de autor ale profesorului vizează domeniul relațiilor româno-otomane, îndeosebi din secolele XIV-XVII, totuși tematica tătară rămâne o constantă și o prioritate de suflet în activitatea sa științifică și nu numai.

Constanța preocupărilor și durabilitatea contribuțiilor științifice oneste ale profesorului Tasin Gemil s-au concretizat într-un mod strălucit într-o nouă sinteză monumentală apărută la Presa Universitară Clujeană, Tătarii. Relații cu otomani și români. Ne aflăm în fața celei mai valoroase lucrări științifice de specialitate care, credem noi, în calitate de referend științific, reprezintă o contribuție fundamentală, unică, deschizătoare de drumuri, de neocolit pentru cine dorește să abordeze problematica în discuție. În opinia noastră, această monumentală carte reprezintă încununarea unei vieți științifice și academice pusă în slujba unei idei pentru care profesorul și-a închinat toată viața. Nu credem că greșim atunci când afirmăm că această carte închide cercul unei vieți și al unui destin, ce s-a pus în slujba comunității din care face parte, și al redefinirii unei imagini prea mult asaltată de stereotipii și prejudecăți inutile și vulgare.

Cartea publicată recent de Tasin Gemil este o raritate în peisajul istoriografic românesc. În alte țări, mai cu seamă în Occident și Rusia, problematica tătară se bucură de o atenție sporită în ultima vreme. Se constată o reevaluare radicală a rolului vechilor mongolo-tătari în istoria universală. Timp de 800 de ani, mongolo-tătarii au fost prezentați mereu ca cei mai cruzi barbari, distrugători de civilizații și nimicitori de popoare, iar acum, aceiași mongolo-tătari au început să fie priviți ca mari făuritori ai istoriei și civilizației umane. Se recunoaște tot mai mult, cu argumente istorice temeinice, rolul major al statelor genghishanide, îndeosebi al dinastiilor mongole din China și India, dar și al Hoardei de Aur din Eurasia, la progresul omenirii în aproape toate domeniile de activitate. De reținut este și faptul că începe să se facă o departajare tot mai clară între termenii mongol și tătar, care au fost confunđați timp de mai multe secole. Este locul să menționăm aici că istoricul Tasin Gemil a susținut, de peste 30 de ani, cu argumente științifice tot mai solide, ideea că această confuzie a fost intenționată de la început și a marcat negativ devenirea istorică a tătarilor de astăzi.

Cartea pe care o prezentăm aici este împărțită în patru capitole echilibrate, în măsură să ofere lucrării omogenitate, în ansamblul ei. Așa cred că se explică și faptul că recenta carte a lui Tasin Gemil începe cu subcapitolul „Problema etnogenezei tătarilor”, în care este analizată temeinic și evoluția confuziei istorice deliberate dintre mongoli și tartari. Ideea centrală a subcapitolului și a acestei cărți este că tătarii de astăzi nu sunt urmașii mongolilor, ci ai kîpceacilor (cumanilor), care au constituit populația principală, majoritară, a Hoardei de Aur – leagănul istoric al poporului tătar modern.

Capitolul II este dedicat Hoardei de Aur, pe care autorul o denuțește Statul de Aur. În acest sens, autorul aduce mai multe argumente, între care echivalența dintre curia occidentală și orda mongolă, existentă chiar în Codex Cumanicus, cred că este relevantă. Aici mai este un subcapitol deosebit de valoros pentru cunoașterea corectă a începuturilor statelor românești, prin valorificarea surselor și tradiției istorice ale Asiei Centrale. Tasin Gemil este cel care a făcut acest pas pentru prima oară, ceea ce i-a atras prețuirea colegilor săi de breaslă, care au evaluat această contribuție, atunci când a apărut (2015), ca studiul anului în medievistica românească, iar specialiști din alte țări s-au grăbit să ceară autorului permisiunea de a posta lucrarea pe site-uri de profil.

Capitolul III este intitulat „Hanatul Crimeei și tătarii din fostul spațiu sovietic”. La începutul acestui capitol, Tasin Gemil prezintă „Cadrul politico-juridic al raporturilor dintre Hanatul Crimeei și Poarta otomană”, în care se face și un paralelism între evoluția pe acest plan dintre raporturile crimeeano-otomane și relațiile româno-otomane. Concluzia este că domnii români aveau puteri mult mai mari pe plan intern decât haniii tătari, deoarece sursa autorității era diferită, chiar dacă în ambele situații urcarea pe tron era posibilă doar prin diploma imperială de numire (berat), obținută de la sultanul otoman. Numai că haniii tătari erau numiți de sultanul otoman în calitatea acestuia de calif al lumii islamice, iar domnii români primeau diploma de numire de la suveranul otoman, care se considera și moștenitor al cesarilor răsăriteni. Așadar, puterea unui domn român emana din absolutismul orientalo-bizantin al sultanilor otomani, pe când puterea hanului crimeean era limitată de normele juridico-morale moștenite de la Hoarda de Aur (dreptul Islamic și cel cutumiar), precum și de o puternică opoziție politică internă instituționalizată (Qarachi). Este pentru prima oară când se face o asemenea comparație.

Capitolul al IV-lea se referă la „Tătarii din România”, care sunt prezentați sub multiple aspect: istoric, identitar, cultural, editorial, organizatoric ș.a. Acest capitol duce la concluzia că tătarii de astăzi din România sunt pe deplin integrați în societatea românească, dar se află în pericolul de a-și pierde limba maternă și, poate, chiar identitatea.

De altfel, odată cu prăbușirea regimului comunist din România, Tasin Gemil s-a implicat activ și în procesul transformărilor fundamentale care a cuprins și comunitatea tătară din care face parte. A avut nu numai libertatea, ci și datoria morală manifestă de a face cunoscută istoria și cultura tătarilor. Timp de aproape două decenii, în perioada 1990-2008, Tasin Gemil a fost implicat activ politic și,

apoi, diplomatic, ceea ce a evidențiat latura civică, activismul de excepție în slujba țării sale, România, și a etniei sale, tătarii. Pe lângă numeroasele articole publicate în presa românească și străină, realizarea multor programe de radio-televizune și conferințe, întruniri privind istoria și cultura tătară, participarea la manifestări științifice naționale și internaționale, profesorul s-a dovedit a fi creator de școală, ca îndrumător de doctorat, din 1996, cât și, mai ales, fondatorul, în 2005, al Centrului de Studii Eurasiatice și al publicației „Revista română de studii eurasiatice” de la Universitatea „Ovidius” din Constanța, apoi, în 2009, și al Institutului de Turcologie și al anuarului „Studia et Documenta Turcologica” din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Omul puternic, devotat unei cauze nobile, cercetătorul științific nepărtinitor, recunoscut și respectat de comunitatea academică, dar și de conașionalii săi (tiraajul cărții la care referim aici a fost epuizat într-un timp scurt și se cere insistent o nouă ediție), mărturisește cu devoțiune, prin opera și activitatea sa de o viață, că un destin este cu atât mai puternic cu cât se înscrie pe orbita unei aspirații cu adevărat mărețe (vezi Tasin Gemil, *Pe drumurile istoriei*, vol.I-II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019).

Referitor la cartea pe care o recenzăm aici mai notăm și faptul că fiecare capitol al cărții este ilustrat cu câte o hartă, iar două dintre ele (Hoarda de Aur și Hanatul din Crimeea), preluate din lucrări științifice de prestigiu, sunt retrasate parțial de către Tasin Gemil, potrivit indiciilor istorice. Volumul este completat cu o bibliografie extrem de bogată, variată și la zi, precum și de un „Indice de nume”, care sporesc și mai mult valoarea și utilitatea acestei cărți ca instrument de lucru. Ca unul care are pretenția că este la curent cu toată opera științifică și activitatea profesorului Tasin Gemil, îmi permit să sugerez ca, la o eventuală nouă ediție a acestei cărți, să fie avută în vedere și lucrarea sa bine documentată, în primul rând cu surse inedite, publicată în 1983, referitoare la situația socio-economică și demografică, din secolul XVII, dintr-o zonă, numită sugestiv de autor ca fiind „moldavodobrogeană”. Acest studiu cred că este în măsură să contribuie substanțial la zugrăvirea tabloului, încă prea puțin cunoscut, al Dobrogei și al sudului Moldovei în perioada administrației otomane.

Călin Felezeu